

np

215-11

THEOLOGIA
DOGMATICA ET MORALIS

AD MENTEM

S. THOMÆ AQUINATIS ET S. ALPHONSI DE LIGORIO

卷之四
 四
 五
 六
 七
 八
 九
 十
 十一
 十二
 十三
 十四
 十五
 十六
 十七
 十八
 十九
 二十
 二十一
 二十二
 二十三
 二十四
 二十五
 二十六
 二十七
 二十八
 二十九
 三十
 三十一
 三十二
 三十三
 三十四
 三十五
 三十六
 三十七
 三十八
 三十九
 四十
 四十一
 四十二
 四十三
 四十四
 四十五
 四十六
 四十七
 四十八
 四十九
 五十
 五十一
 五十二
 五十三
 五十四
 五十五
 五十六
 五十七
 五十八
 五十九
 六十
 六十一
 六十二
 六十三
 六十四
 六十五
 六十六
 六十七
 六十八
 六十九
 七十
 七十一
 七十二
 七十三
 七十四
 七十五
 七十六
 七十七
 七十八
 七十九
 八十
 八十一
 八十二
 八十三
 八十四
 八十五
 八十六
 八十七
 八十八
 八十九
 九十
 九十一
 九十二
 九十三
 九十四
 九十五
 九十六
 九十七
 九十八
 九十九
 一百

THEOLOGIA DOGMATICA ET MORALIS

AD MENTEM

S. THOMÆ AQUINATIS ET S. ALPHONSI DE LIGORIO

NECNON JUXTA RECENTIORA SEDIS APOSTOLICÆ DOCUMENTA

ACCURATE EXPLANATA

AUCTORIBUS

PROFESSORIBUS THEOLOGICÆ SEMINARII CLAROMONTENSIS

E Societate Sancti Sulpitii

APPROBANTIBUS

ILL^{mo} AC REV^{mo} DD. JOANNE PETRO BOYER, ARCHIEP. BITUR.

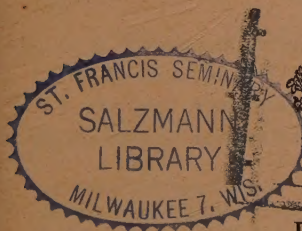
ET

ILL^{mo} ac REV^{mo} DD. Petro Maria BELMONT, Episc. Clarom.

EDITIO SEPTIMA

TOMUS SEXTUS

TRACTATUS DE JUSTITIA—DE CONTRACTIBUS—DE STATUUM OBLIGATIONIBUS
DE CENSURIS ET IRREGULARITATIBUS

WITHDRAWN

PARISIIS

APUD A. ROGER ET F. CHERNOVIZ, EDITORES

Via vulgo dicta Grands-Augustins, 7

1895

Bx

1751

.T496

1895

v. 6

TRACTATUS DE JUSTITIA

PROOEMIUM

1. — 1. Tractatus objectum. Materia quam aggredimur ad duos alios Tractatus, nempe *de Virtutibus* et *de Decalogo*, refertur. Etenim, — ex una parte, justitia una est e virtutibus moralibus, et inter cardinales secundum locum obtinet; — ex altera autem parte, ejus officia et obligationes, præsertim si accipiatur justitia stricte commutativa, ad quintum, septimum, octavum et decimum Decalogi præcepta pertinent.

Sed tanta est copia rerum quæ circa hanc virtutem occurrunt dicendæ, tantaque difficultas simul et necessitas easdem per ordinem explicandi, ut opportunum plerisque theologis videatur Tractatum specialem *de Justitia* instituere (1).

2. — 2. Tractatus utilitas. Merito reponitur præsens Tractatus inter præcipuas Theologiæ moralis partes, propter tria :

1. Propter *amplitudinem materiæ*; justitia enim latissime patet, quippe quæ non solum attendit quid consentaneum sit

(1) Hic Tractatus quoad maximam partem ex opere D. Carrière desumptus est. Utiliter consuluntur Lugo (*de Justitia et Jure*); Lessius, Molina (*de Justitia*); S. Lig. (lib. 3, Tract. 5); Gury, Lehmkühl, Marc, etc. Inter jurisperitos recentiores, qui Codicem Gallicum interpretati sunt, consuli possunt Marcadé (*Explication théor. et prat. du Code Napoléon*); Mourlon (*Répétitions*, etc.); Rogron (*Codes français expliqués*); Allègre, can. (*Code civil commenté à l'usage du clergé dans ses rapports avec la Théologie morale et les questions sociales*); hoc ultimum opus maxime inter cætera utile erit alumnis theologiæ et sacerdotibus.

suo subjecto, sed etiam quid conveniat alterius bono, atque ideo complectitur omnia jura et officia quibus humanæ societatis membra inter se devinciuntur.

2. Propter *quæstionum difficultatem*; quæ oritur, tum ex multiplicitate et varietate legum quibus hæc materia regitur, tum ex eo quod plerumque in his quæstionibus solvendis non datur pars tutius amplectenda.

3. Propter *frequentiam casuum* qui circa materiam injustitiæ et restitutionis confessario occurrunt solvendi; unde, nisi quis Tractatum hunc mature et attente legerit ac perfecte calluerit, pœnitentes innumeris exponet injustitiis, et seipsum alienis peccatis ac restitutionibus gravabit (1).

3. — 3. Notio justitiæ. Inter alias justitiæ significationes duplex præcipua distinguitur : — 1. *Lato sensu*, sumitur justitia pro *complexione omnium virtutum*; sic justus dicitur, qui non una vel alia pollet virtute, sed omnibus est ornatus. In hoc sensu intelliguntur verba Scripturæ sacræ : « Joseph, cum esset justus; » « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, » et : « Nisi » abundaverit justitia vestra, etc. » — 2. *Stricto sensu*, accipitur justitia pro *virtute speciali*, qua quis inclinatur ad reddendum unicuique jus suum.

Justitia *strictè sumpta*, de qua tantum disseritur in hoc Tractatu, definitur : *virtus moralis inclinans voluntatem ad reddendum alteri jus suum* (2).

4. — 4. Divisio justitiæ. Dividitur justitia (3) in generalem et particularem.

(1) Cf. Gury, n. 517; Carrière, *de Justitia*, Pr. maj. n. 1.

(2) Cf. S. Th., 2. 2, q. 58, a. 1. Ex illa definitione intelligitur : — 1. Justitiam esse virtutem *ad alterum*, ut aiunt theologi : nemo sibi ipsi justitiam reddit, aut erga se injustitiam committit, nec nisi metaphorice aliquando adhibentur hujusmodi locutiones. — 2. *Objectum* justitiæ *materiale* esse jus alterius passive sumptum, seu rem alteri debitam; objectum vero *formale* esse rationem debiti, seu jus alterius active sumptum pro facultate exigendi rem sibi debitam. — 3. Justitiam esse virtutem *specialem*, ab aliis distinctam; nam nulla est alia virtus quæ habeat idem objectum formale, cum nulla sit quæ moveat ad reddendum alteri quod illi debetur.

(3) S. Th., 2. 2, q. 58, a. 5, et q. 61, a. 1.

1. *Justitia generalis* ordinat privatos ad communitatem seu societatem; cum autem ad legem pertineat ordinare in bonum commune, *justitia generalis* dicitur etiam *legalis*.

2. *Justitia particularis* ordinat ad personas privatas. Subdividitur in distributivam et commutativam : — *distributiva* ea est qua communitas seu supremus illius princeps reddit singulis privatis quod ipsis debitum est, scilicet distribuendo bona et onera secundum proportionem meritorum vel facultatum; — *commutativa* ea est qua unusquisque privatus jus debitum singulis concivibus reddit ad æqualitatem (1).

Sic *justitia* omnes relationes sociales ordinat et dirigit, nempe : — relationes singularum partium ad totam societatem per *justitiam* legalem; — relationes totius societatis ad singulas partes per *justitiam* distributivam; — relationes singularum partium inter se per *justitiam* commutativam.

In præsentī Tractatu agitur tantum de *justitia* commutativa, cæteris remissis ad Tractatus *de Legibus* et *de Obligationibus*.

5. — 5. Ordo Tractatus. Ut perfecta tradatur notitia virtutis *justitiæ*, dicendum est de ejus fundamentò seu objecto et de ejus obligationibus. Fundamentum *justitiæ*, ex definitione supra allata, est *jus*; obligationes vero ad duo capita reducuntur, nempe : *vitare* quidquid juri alterius adversatur, seu *injuriam*; et *reparare jus læsum*.

Tres igitur erunt partes : — 1. de objecto *justitiæ*, seu de *jure*; — 2. de juris violatione, seu *injuria*; — 3. de *injuriae* reparatione, seu de *restitutione*.

(1) Plures addunt aliam speciem *justitiæ* dictam *vindicativam*, quæ consistit in congrua punitione reorum pro bono societatis. Sed revocari potest, — vel ad *justitiam legalem*, quatenus promovet bonum commune, — vel ad *justitiam distributivam*, quatenus debitam proportionem in pœnis infligendis servat, — vel ad *justitiam commutativam*, quatenus judex ex officio tenetur pœnam delicto æquam rependere (Cf. S. Th., 2. 2, q. 80, a. un. ad 1um; Gury, n. 518). — Communius et verius revocatur ad *justitiam distributivam* (Cf. Tract., *de Virt. theol.*, App. *de Virt. mor.*, n. 733).

PARS I

DE OBJECTO JUSTITIÆ SEU DE JURE

CAPUT PRÆVIUM

DE NATURA ET SPECIEBUS JURIS

6. — 6. Definitio juris. Jus accipitur : — 1. pro lege, quæ est regula justi in genere, sic dicitur jus naturale, jus canonicum, jus civile; — 2. pro legitima facultate aliquid faciendi, acquirendi, possidendi, etc.; — 3. pro eo quod justum est seu alteri debitum.

Jus, primo modo acceptum, est veluti fundamentum a quo pendet jus secundo modo intellectum; a secundo autem pendet tertium. Primo sensu jus dicitur *legale*; secundo sensu habetur jus *formale*; tertio, jus *materiale*.

De jure sumpto pro lege dictum fuit in Tractatu *de Legibus*; hic agitur proprie de jure materiali; sed cum istius fundamentum sit jus formale, opportunum est hoc accurate definire.

Jus *formale* definitur : *facultas moralis, et inviolabilis ad aliquid operandum vel ad aliquid retinendum aut repetendum*.

Dicitur 1. *facultas moralis* quia jus veram vim seu potentiam confert, non quidem physicam, qualis etiam irrationalibus et materialibus entibus competit, sed potius spiritualem atque in ordine morali fundatam.

Dicitur 2. *inviolabilis*, quia jus in uno homine obligationem secum fert in aliis non obsistendi ejus exercitio, ita ut violari nequeat, quin ordo moralis perturbetur.

Dicitur 3. *ad aliquid operandum vel ad aliquid retinendum aut repetendum*, quibus verbis designatur duplex actus seu duplex objectum materiale juris.

Multipliciter jus dividitur.

7. — 7. I. Divisio juris in genere. Jus dividitur in *jus jurisdictionis* et *jus proprietatis*.

Jus jurisdictionis est potestas principi competens ad regendos subditos. — *Jus proprietatis* est facultas aliquid operandi vel aliquid retinendi aut repetendi *in proprium commodum*.

His ultimis verbis discriminatur *jus proprietatis* a *jure jurisdictionis*, quia ordinatur præcipue ad utilitatem illius qui eo fruitur, scilicet ut quisque gaudeat rebus suis intra fines justitiæ, dum *jus jurisdictionis* principaliter et directe tendit in *bonum subditorum*.

Hinc non ad *jus proprietatis* sed ad *jus jurisdictionis* revocandum est *dominium altum commune*, seu *jus* quod principi competit (oppositum *dominio humili privatorum* in bona sua) disponendi de bonis civium in certis casibus. Nam — 1. tali potestate princeps uti non potest in *proprium commodum* sed tantum ob utilitatem publicam; — 2. præterea non alio *jure* princeps de bonis privatorum disponit ac de ipsorum actibus et personis; porro *jus hujusmodi* nomine *jurisdictionis* designatur.

Hic agitur tantum de *jure proprietatis*.

8. — 8. II. Divisio juris proprietatis. *Jus proprietatis* dividitur in *strictum* seu *perfectum* et *latum* seu *imperfectum*.

1. *Jus perfectum* seu *strictum*, quod solum vulgo vocatur *jus proprietatis*, illud est quod homo tueri potest via coactionis, removendo quæ illi contraria sunt. Hæc coactio varia est pro vario statu hominis. — In statu qui vocatur *mere naturalis*, id est in quo nulla existeret auctoritas publica, posset unusquisque vim privatam adhibere quantum necesse foret ut *jure suo* frueretur. — In statu *sociali* ad magistratus recurrendum est. Sunt tamen casus in quibus propter urgentem necessitatem adhuc licet coactione privata uti juxta illud axioma : « Vim vi repellere omnia jura et omnes leges permittunt. »

Juri stricto *proprietatis* quod unicuique homini competit in res suas, respondet in aliis *obligatio perfecta* seu *stricta* tale *jus* non lædendi et læsum reparandi, de qua fuse disseritur

in secunda et tertia parte hujus Tractatus; hæc obligatio dicitur simpliciter obligatio *justitiæ*.

Jam vero obligatio perfecta triplex distinguitur: alia est *civilis*, alia *naturalis*, alia *mixta*; — obligatio *civilis* ea est quæ dat actionem in foro externo seu coram tribunalibus; — *naturalis*, quæ stricte ligat in foro interno; — *mixta*, quæ est simul *naturalis* et *civilis*.

Obligatio perfecta ordinarie est *mixta*; sed erit mere *naturalis*, si ob defectum tituli legalis exerceri nequeat actio in foro externo; pariter obligatio est mere *civilis*, quando tribuitur actio coram lege, licet in foro interno nulla existat obligatio.

2. Jus *latum* seu *imperfectum* est illud cujus executio coactionis via exigi non potest, sed relinquitur arbitrio illius qui obligatur, quique neglecti officii rationem soli Deo reddet. Tale est jus petendi ab aliis subsidium in necessitatibus, testimonia grati animi pro beneficiis collatis, et alia hujusmodi.

Juri imperfecto respondet *obligatio imperfecta*, qua ille qui rebus abundat tenetur « eas communicare in necessitate aliorum » (1). Hæc obligatio aliquatenus pertinet ad virtutem *justitiæ*; sed cum non sit stricta et a ratione perfecti debiti deficiat, excepto casu necessitatis extremæ (de quo infra, n. 155), potius vocatur obligatio *caritatis* (2).

In præsentī Tractatu agitur tantum de jure perfecto.

(1) Encycl., *Rerum novarum* (Leon. XIII, 15 maii 1891); S. Th., 2. 2, q. 66, a. 2.

(2) « Non *justitiæ*, excepto in rebus extremis, officia ista sunt, sed *caritatis christianæ*, » inquit Leo XIII (Enc. cit.). — Jus distingui debere in perfectum et imperfectum, probatur: — 1. *Ex sensu communi hominum*; nemo quippe est qui non admittat jus resistendi et arcendi via coactionis invasorem vitæ, membrorum, aliorumque bonorum nostrorum. Nemo est etiam qui non arbitretur sui juris esse ut in suis actionibus usuque rerum suarum se libere determinet erga eos qui ab ipso præsidium, eleemosynam, aliave hujusmodi postulant ob veram fictamve necessitatem. — 2. *Ex necessitate ordinis socialis*; sublata enim distinctione utriusque juris, subverteretur societas: nam, ex una parte, sublato jure perfecto cum facultate coactionis, inane esset jus singulis natura insitum ad suam conservationem et perfectionem; ex altera parte, data singulis facultate alios cogendi ad humanitatis et

9. — 9. III. Divisio juris perfecti. Jus perfectum proprietatis dividitur in *jus in re* et *jus ad rem*.

Jus in re est illud quod aliquis habet in re determinata jam sua. Jus illud confert actionem *realem*, id est, quæ directe attingit rem ipsam. — *Jus ad rem*, id est, obtinendam seu possidendam, est titulus quem quis habet ut res fiat sua. Dat actionem *personalem*, id est, quæ directe attingit personam, dando facultatem ab ea exigendi præstationem rei debitæ. Jus ad rem dicitur gallice *créance* (1).

Communiter, quando sermo habetur de jure proprietatis pure et simpliciter, intelligitur jus in re.

De utroque in præsentī Tractatu agitur, sed præsertim de priori; de posteriori plura occurrent in Tractatu de *Contratibus*.

10. — 10. IV. Divisio juris in re. Jus in re dividitur in *plenum* et *semiplenum*.

Etenim jus in re, si sumatur secundum totam suam comprehensionem, includit potestatem absolutam de re disponendi, et exerceri potest per quoscumque actus non prohibitos; unde, licet in se unicum, varia jura complectitur, quæ jurisperiti ad tria reducunt: — 1. *fruitionem*, quo nomine designantur actus qui eo tendunt ut quisque re sua utatur et ex ea fructus percipiat; — 2. *dispositionem*, id est, faculta-

beneficientiæ opera præstanda, tolleretur libertas et independentia naturalis hominum, et nullus ordo, nulla securitas subsisteret in societate. Ergo distinctio juris in strictum et imperfectum non procedit a pacto sociali, aliove facto humano, sed a natura, scilicet ab ordine divinitus constituto in creatione mundi et destinatione hominum ad statum sociale.

(1) Utriusque illius juris natura et proprietates sunt valde diversæ: — 1. Qui habet *jus in re*, potest rem prosequi et sibi vindicare contra quemlibet detentorem; qui vero habet *jus ad rem*, potest exercere actionem contra obligatum aut eos qui ejus obligationi successerunt, non vero contra tertiam personam quæ rem debitam possideret. — 2. *Jus in re* necessario exigit rem certam et determinatam, cum includat facultatem eam vindicandi ubicumque sit, quod sine re certa concipi nequit; *jus* vero ad rem potest versari circa objectum indeterminatum, et quod non determinabitur nisi per solutionem. Imo potest objectum juris ad rem esse mera alicujus operis præstatio.

tem mutandi, alienandi, adhibendi rem, quomodocumque libuerit; — 3. *exclusionem*, qua aliis interdicitur quidquid dominum rei impedire posset a possessione et usu rei. Hæc tria exprimi possunt his verbis : *Jus exclusivum fruendi et disponendi* (1).

Varia illa jura possunt ab invicem separari, et diversis personis competere; unumquodque, sic disjunctum, est tamen verum jus in re, sed parziale tantum. Hinc oritur divisio, mox proposita, juris in re in jus *plenum* et *semiplenum* : — jus est *plenum*, quando omnes facultates quas includit eidem competunt; — *semiplenum* autem, quando quædam ex iis facultatibus alteri competit.

Utraque illa species juris non differt a *dominio*, quod ideo distinguitur pariter in *plenum* et *semiplenum*.

Dominium *plenum* definitur : *Jus disponendi de re aliqua tanquam sua in omnem usum lege vel pacto non prohibitum* (art. 545 Codicis civilis Gallici). — His verbis, *de re tanquam sua*, excluditur, tum jus ad rem, tum nuda possessio, tum potestas procuratoris, aut curatoris, qui disponunt de re, sed non tanquam sua.

Dominium *semiplenum* duplex distinguitur : nempe — 1. qui habet jus disponendi de re sola, non de ejus commodis, dicitur habere dominium *directum nudam* vel *proprietaem* (*la nue propriété*); — 2. qui vero disponit de solis commodis, habet dominium *indirectum* seu *utile* vel *fruitionem* (*la jouissance*). Posterioris præcipuæ species sunt *ususfructus*, *usus* et *servitus*, de quibus infra dicetur.

Præsens Tractatus, ut supra dictum est, æque versatur circa jus ad rem et jus in re seu dominium, sed de jure in re præcipue agendum est, cum ad illud ordinetur ipsum jus ad rem.

(1) Plures jurisperiti hoc jus definiunt : *jus utendi et abutendi*. Juvat notare jus abutendi non intelligi de facultate *male utendi*, sed de facultate disponendi de re sua, etiam *eam consumendo*; dum jus utendi intelligitur de facultate rem adhibendi in proprios usus, *salva ejus substantia* (Allègre, *op. cit.*, in art. 544).

In triplici capite dicetur : — 1. de objecto dominii; — 2. de ejus subjecto; — 3. de modis illud acquirendi.

CAPUT I

DE OBJECTO DOMINII

11. — 11. Objectum dominii sunt quæcumque homo juste possidere potest cum facultate de iis disponendi; vocantur *bona*. Quæstio movetur de dominio hominis : — 1. in bona quæ proxime ad ejus personam attinent; — 2. in bona externa seu fortunæ; — 3. in alios homines.

ARTICULUS I

De dominio hominis in bona quæ proxime ad ejus personam attinent

Hujusmodi bona sunt : — 1. vita et membra corporis; — 2. fructus industriæ et ingenii; — 3. fama; de quibus per ordinem dicetur.

12. — 12. I. De dominio in vitam et membra corporis.
Duo sunt tenenda :

I. Unusquisque homo *verum habet dominium* in vitam suam et membra, *non vero plenum*, sed *Dei dominio specialiter limitatum*, præsertim *quoad vitæ dispositionem*.

1. Habet *verum dominium*; nam unicuique competunt circa vitam et membra varia jura supra (n. 10) enumerata : — 1. *fruitio*; siquidem potest absque ullius injuriæ ea adhibere in omnem usum a lege non prohibitum; — 2. *dispositio*; potest enim de iis aliquatenus disponere, v. g., membrum amputare ad servandum totum corpus, et alia hujusmodi præstare; — 3. *exclusio*; scilicet jus habet aliis hominibus interdicens eorum usum et dispositionem, et exigendi reparationem injuriæ ab iis qui illud jus læserint, ut exponetur in secunda et tertia parte Tractatus.

2. *Dominium illud non est plenum, sed Dei dominio specialiter limitatum*, præsertim *quoad vitæ dispositionem*; nam in Scriptura sacra exhibetur potestas vitæ et necis tanquam attributum Dei speciale (*Sap.*, xvi, 13) : « Tu es, Domine, qui vitæ et mortis potestatem habes. » — Et vero, vita est quasi depositum a Deo concreditum homini, qui de eo nequit pro arbitrio disponere; alioquin Deo cujus est servus, et societati cujus est membrum, injuriam irrogat, et caritatem lædit erga seipsum, ut fusius exponetur ubi de *Suicidio* (1).

II. *Principes nullum habent dominium in vitam aut membra subditorum*; possunt tamen *de iis disponere in quibusdam casibus ex jure jurisdictionis*.

1. *Nullum habent dominium*; nam verba Scripturæ jam allata generalia sunt, nec ulla ratione ostendi posset tale dominium fuisse principibus concessum. Unde apud omnes constat non posse principes pro nutu disponere de vita subditorum.

2. *Possunt de iis disponere in quibusdam casibus ex jure jurisdictionis*; siquidem omnes agnoscunt principes posse, tum a subditis quædam exigere etiam cum periculo ipsorum vitæ, ut patet ex iis quæ fiunt in bello justo, tum malefactores poena mortis plectere. Ratio est, quia, cum ipsis demandetur cura societatis, præstare possunt quicquid est necessarium ad illius conservationem. — Dicitur *ex jure jurisdictionis*, quia talis potestas principibus non competit nisi prout expedit ad bonum societatis (Cf. supra n. 7).

13. — 13. II. De dominio in fructus industriæ et ingenii. Quæstio expendi debet ex jure naturali, et ex jure civili.

I. *EX JURE NATURALI*, certum est hominem quemlibet *dominium habere in fructus suæ industriæ et sui ingenii*. Si enim res externa fructificat domino, a fortiori hoc verum est de facultatibus internis, quibus nihil magis homini proprium esse potest (Ita Gury, n. 566).

Hinc — 1. inventor artis alicujus strictum jus habet ne inventum suum sibi subripiatur, et se invito vel inscio vul-

(1) Cf. S. Th., 2. 2, q. 64, a. 5, ad 3.

getur; quod si fiat, damnificator pro ratione injuriæ illatæ ad restitutionem omnino tenetur; — 2. auctor alicujus operis manuscripti, imo professor publice docens, aut orator concionem proferens, jus habent ne quis, sine ipsorum consensu, hujusmodi opus aut lectiones aut concionem typis edat; nam opus, quamdiu in lucem non prodiit, sub dominio auctoris omnino remanet; publice autem docere aut concionari non idem est ac dimittere opus suum alteri ad illud libere edendum et vendendum (Gury, n. 566, 567).

Attamen inventor qui propria inventa *publice exponit*, vel de iis *palam utitur*, censetur dominio esclusivo renuntiare, et unicuique concedere jus illa inventa imitandi.

Utrum vero *auctor*, qui *librum typis edidit*, jus habeat impediendi, ne quisquam illum prælo iterum committat et vendat cum damno auctoris aut bibliopolæ cui auctor jus suum cessit? Controvertitur: alii negant, quia opus semel evulgatum, eo ipso fit bonum commune; alii probabilius affirmant, quia lex naturalis postulat, ut cuique jus servetur in fructum ingenii sui, et operis divulgatio hujusmodi fructu non privet auctorem (Gury, n. 568) (1).

II. Ex JURE CIVILI, conceditur scriptoribus et inventoribus certas condiciones implentibus, *privilegium* seu *monopolium temporaneum*, quo legitimum fructum ex operibus vel inventis suis percipere valeant. Id vero conceditur, — tum ad fovendam industriam; — tum ad compensandas impensas quas sæpe perferendas habuerunt scriptores vel inventores; — tum ad remunerandos labores qui cedunt in communem utilitatem.

Porro hæc in Gallia decreta sunt:

1. De dominio *inventionum industrialium*. Quicumque voluerit exclusive servare proprietatem quamdam industrialem, debet obtinere, juxta formas a lege determinatas (5 julii 1844)

(1) Rationi prioris opinionis sic responderi potest: Opus semel evulgatum, eo ipso fit bonum commune, *dist.*; — Res in opere contenta, fit bonum commune, *conc.*; res illa sub tali forma operis concepta seu ipsa hæc operis forma, *subdist.*; — hæc fit bonum commune quoad usum consuetum exemplarium, *conc.*; — quoad usum non singuli exemplaris, sed operisqua talis, *neg.* (Ita Lehmkühl, n. 905).

diploma quod dicitur *Brevet d'invention*. Qui tale diploma obtinuit, ita censetur dominium habere ut juris sui violatores possit in iudicium vocare, et damnorum compensationem repetere.

2. De dominio *scriptorum* (vulgo *propriété littéraire*). Leges Gallicæ nunc scriptoribus concedunt jus exclusivum opera sua vendendi tota vita durante, eorum vero hæredibus per quinquaginta annos (Ita statuit lex 14 julii an. 1866). Ex eadem lege, conjux superstes scriptoris, quamdiu vivit, habet solam fruitionem jurium quæ scriptor non cessit, sive per actum inter vivos, sive per testamentum. — Sunt ea de re apud varias gentes pacta quæ dicuntur *internationalia*.

14. — 14. III. De dominio in propriam famam. Homo *plenum* habet *dominium* suæ famæ, sed *multiplici obligatione* limitatum.

1. Habet *plenum dominium*; nam — 1. Homo exercet circa famam suam actus veri domini; illam proprio labore acquirit et auget; ablatam repetit in iudicio tanquam rem suam, vel ejus restitutionem condonat; illius jacturam facit in multis casibus, v. g. ad petendum consilium, ad se humiliandum, ad famam alteri restituendam, etc. — 2. Insuper fama est bonum pretio vere æstimabile; siquidem non ad id tantum inservit ut apud alios honorem conciliet, sed magni sæpe valet respectu commercii humani et bonorum externorum; qui enim artem aliquam aut industriam exercet, vel negotiationi vacat, eo majori lucro plerumque rem suam gerit, quo præclariorem famam sibi comparavit (1).

2. *Dominium multiplici obligatione limitatum*, variis nempe officiis quibus unusquisque tenetur sive erga seipsum, sive erga proximum. — 1. *Erga seipsum*. Non licet se diffamare absque causa, quemadmodum non licet dissipare divitias suas. Hinc (*Eccl.*, xli, 15) monemur *curam habere de bono nomine*. — 2. *Erga proximum*. Aliquando fama nostra est ne-

(1) Hinc lex civilis (12 apr. 1803) punit et ad reparationem damnorum compellit eum qui famam alterius usurpat accipiendo nomen ejus vel insigne,

cessaria proximo, vel ad conservandam ipsius famam, quæ pendet ex nostra : sic ex infamia patris sequitur infamia familiæ; vel ad præstanda officia quæ stricto jure debentur : sic necessaria est fama episcopi, pastoris, etc.; vel ad præstanda officia quæ debentur ex caritate. Unde si fama dissipetur, in primo et secundo casu adest injustitia, non directe ob amissionem famæ, sed ob damnum proximo illatum; in postremo casu, non adest quidem injustitia, sed peccatum contra caritatem proximo debitam.

ARTICULUS II

De dominio in bona externa seu fortunæ

Tria sunt exponenda : — 1. origo et legitimitas dominiï exclusivi in bona externa; — 2. conditiones dominiï et genera bonorum externorum in quæ cadere potest dominium; — 3. variæ limitationes hujusmodi dominiï.

§ I. — **De origine et legitimitate dominiï exclusivi in bona externa**

15. — 15. Errores. — 1. Sophistæ quidam recentiores docere non dubitant omne dominium individuale et exclusivum in res mundanas esse prorsus illegitimum, atque ex latrocinio ortum esse. Ita communistæ et socialistæ (1). — 2. Publicistæ non pauci, quamvis teneant proprietatem bonorum esse legitimam, ejus tamen originem non ex jure naturæ et ex voluntate Dei repetunt, sed tantummodo ex voluntate hominum, sive vi generalis et mutuæ conventionis juxta quosdam (inter quos Grotius, Puffendorfius), sive vi legis civilis juxta alios (inter quos Hobbes, Montesquieu, Bentham).

Sententia vera et tenenda docet jus proprietatis seu dominiï exclusivi, si principium ejus consideratur, ab ipsa natura hominis et ideo a voluntate Dei creatoris oriri; atque

(1) « Socialistæ, ait Leo XIII (Enc. *Quod Apostolici numeris*, 28 déc. 1878), jus proprietatis tanquam humanum inventum, naturali hominum æqualitati repugnans traducunt, et communionem bonorum affectantes, ditiorum possessiones ac jura impune violari posse arbitrantur. »

deinde legitime in actum deduci per rerum occupationem cum animo domini factam.

16. — 16. Assertio 1^a : *Jus dominii exclusivi et stabilis in res externas est legitimum.*

PROB. 1. *Script. S.* — In *Veteri Testamento*, patriarchæ et viri sanctissimi, habentes bona propria, propter hoc minime reprehenduntur; e contra, pluribus in locis agitur de donationibus, de emptionibus ac venditionibus, de prohibitione furti, de decimis et primitiis Domino dandis, de ovibus vel bobus proximi errantibus reducendis, de aliis multis hujusmodi quæ dominii legitimitatem aperte supponunt; — tandem jus proprietatis sancitur his verbis, quibus vel appetere res alienas vetatur : « Non concupisces uxorem proximi tui, non » domum, non agrum, non ancillam, non bovem, non asium et universa quæ illius sunt. » (*Deut. v, 21*). — In *Novo Testamento*, præcipitur eleemosyna, quæ proprietatem evidenter supponit; præscribitur debitoribus ut debita sua solvant. Quæ omnia pariter prædicant dominii legitimitatem.

PROB. 2. *Auctoritate SS. Pontificum.* Novissimis temporibus Pius IX errores socialismi et communismi pluries gravissimisque verbis reprobavit (1). Pariter Leo XIII socialistis opponit doctrinam Ecclesiæ quæ « *jus proprietatis ac dominii, ab ipsa natura profectum*, intactum cuilibet et inviolatum esse jubet » (2).

PROB. 3. *Consensu generis humani.* Bonorum divisio, a principio existens, asseritur in Scriptura, quæ narrat Abel

(1) In Encyclica *Qui pluribus* (9 nov. 1856) recensens « errorum monstra et fraudes quibus hujus sæculi filii tum sacræ tum civilis potestatis jura conculcare conantur, » hæc habet : « Huc spectat infanda ac vel ipsi naturali juri maxime adversa de communismo, uti vocant, doctrina, qua semel admissa, omnium jura, res, proprietates, ac vel ipsa humana societas funditus everterentur » (Cf. ejusd. S. Pontif. Alloc. *Quibus quantisque*, die 20 apr. 1849; Epist. encycl. *Nostris et Nobiscum*, die 8 dec. 1849; Alloc. *Singulari quadam*, die 9 dec. 1854; Epist. encycl. *Quanto conficiamur mærore*, die 10 aug. 1863; Epist. encycl. *Quanta cura*, die 8 dec. 1864).

(2) Leo XIII (Epist. encycl. *Quod Apostolici muneris*, die 28 dec. 1878; Cf. Epist. encycl. *Rerum novarum*, die 15 maii 1891).

obtulisse Deo munera « de primogenitis gregis sui » (*Gen.*, iv, 4), et quod « in diebus Phaleg divisa sit terra » (*Gen.*, x, 25). — Apud omnes populos, quantumlibet barbaros, reperitur aliqua bonorum proprietas : sic sylvestris homo arcus sui et sagittarum suarum dominium habet, necnon et volucrum et animantium quas occidit; sic piscator suas sagenas et pisces a se captos sibi vindicat; atque ita non in Europa tantum, sed ubique gentium admittitur jus proprietatis.

PROB. 4. *Ratione.* Facili negotio ostendi potest jus dominii exclusivi, nedum in se repugnet, contra moraliter necessarium esse inter homines.

1. *In se non repugnat.* Res enim externæ, de se aptæ ad providendum sive necessitatibus sive justis vitæ oblectamentis, legitime possunt a privatis permanentemente et exclusive possideri, modo inde nec jura Dei nec jura aliorum hominum lædantur. Atqui nullo modo inde læduntur tum jura Dei tum jura aliorum hominum.

Neque 1. *jura Dei.* Homo enim non est proprietarius nisi cum debita Deo reverentia, et salvo illius supremo dominio, et, nedum Deus proprietatem individualement et stabilem prohibeat, illam e contra confirmat et tuetur præcepto : « Non » furtum facies,... non desiderabis domum proximi tui, nec » omnia quæ illius sunt » (*Ex.*, xx, 15-17).

Neque 2. *jura aliorum hominum.* Eatenus enim læderentur, quatenus homines jus strictum haberent, ut res in communi remanerent. Atqui tale jus nec habent, nec unquam habuerunt. Ad rem S. Thomas (2. 2, q. 66, a. 2, ad 1^m) : « Communitas rerum attribuitur juri naturali, non quia jus naturale dictat omnia esse possidenda communiter, et nihil esse quasi proprium possidendum; sed quia secundum jus naturale non est distinctio possessionum » (1).

2. *Dominium exclusivum moraliter necessarium est inter*

(1) « Deus generi hominum donavisse terram in commune dicitur, non quod ejus promiscuum apud omnes dominatum voluerit, sed quia partem nullam cuique assignavit possidendam, industriæ hominum institutisque populorum permissa privatarum possessionum descriptiones » (Leo XIII, *Encycl. Rerum novarum*).

homines. Sublato enim dominio esclusivo et permanenti, cessarent agricultura et industriæ, nemine volente pro aliis insudare, soli haberentur fructus terræ spontanei; insuper jurgia et lites pullularent, unde ipsa societas vix posset subsistere. — Si vero institueretur administratio socialis, uti volunt socialistæ, per quam bona omnia ex æquo singulis distribuerentur, nedum mala præcaveret, maxima secum traheret incommoda, et in praxi plane impossibilis fieret (1).

E contra, admissio jure dominii privati, excitatur singulorum activitas, rerum fructus tum naturales tum industriales multiplicantur, quantum fieri potest, singulorum labore et industria; mediante commercio, omnium commoda augentur; pax et concordia, nisi passiones obstant, inter homines conservantur (2).

17. — 17. Assertio 2^a : *Jus acquirendi proprietatem exclusivam et stabilem non a pacto primitivo, aut a legibus civilibus, sed AB IPSA NATURA HOMINIS oritur.*

PROB. 1^a PARS, nempe jus acquirendi proprietatem *non a pacto primitivo oriri.* Hoc systema :

(1) « Præter injustitiam, nimis apparet qualis esset omnium ordinum commutatio perturbatioque, quam dura et odiosa servitus civium consecutura. Aditus ad invidentiam mutuam, ad obrectationes et discordias patefieret : ademptis ingenio singulorum sollertiaeque stimulis, ipsi divitiarum fontes necessario exarescerent; eaque, quam fingunt cogitatione, æquabilitas, aliud revera non esset nisi omnium hominum æque misera atque ignobilis, nullo discrimine, conditio. — Ex quibus omnibus perspicitur, illud *Socialismi* placitum de possessionibus in commune redigendis omnino repudiari oportere, quia iis ipsis, quibus est opitulandum nocet; naturalibus singulorum juribus repugnat, officia reipublicæ tranquillitatemque communem perturbat » (Encycl. *Rerum Novarum*).

(2) « Quod homo propria possideat, ait S. Thomas, est necessarium ad humanam vitam propter tria. Primo quidem, quia magis sollicitus est unusquisque ad procurandum aliquid quod sibi competit, quam id quod est commune omnium vel multorum... Alio modo, quia ordinatius res humanæ tractantur, si singulis immineat propria cura alicujus rei procurandæ; esset autem confusio si quilibet indistincte quælibet procuraret. Tertio, quia per hoc magis pacificus status hominum conservatur, dum unusquisque re sua contentus est : unde videmus quod inter eos qui communiter et ex indiviso aliquid possident, frequentius jurgia oriuntur, » (S. Th., 2. 2, q. 66, a. 2).

1. *Historiæ contradicit.* Ejusmodi enim conventio generalis, in prima dispersione familiarum inita, non traditur in documentis historicis, quæ nullum ejus vestigium referunt, imo contrarium testantur.

2. *Communismo ansam præbet.* Nam hæc conventio vim juris induere non potuisset ad posteros obligandos, quippe qui nullum suffragium dederunt. — Præterea conventio quæ a libera voluntate ortum ducit, per contrariam voluntatem solvi potest. Si igitur populi, aut major eorum pars ad pristinam bonorum communionem redire vellent, id licitum et rationi consentaneum foret. Unde communismus habendus esset non ut absolute repugnans, sed ut licitus vel saltem indifferens (1).

PROB. 2^a PARS, scilicet, dictum jus *non ex legibus civilibus oriri*. Hoc systema, haud secus ac illud quod mox confutavimus, nititur falsæ hypothesi status primitivi sylvestris; insuper :

1. Lex civilis proprietatem privatis tribuere non potest, nisi jam ipsa societas aliquid sibi proprium effecerit; nemo enim disponere potest de rebus non suis; ergo hoc systema primitivam dominii originem non explicat, sed dominium jam institutum supponit, saltem pro societate.

2. Hoc systema jus proprietatis plane destruit, et viam aperit communismo. Si enim jus proprietatis a lege civili defluit, ab eadem tolli poterit; atque ita communismus justus evadet, dummodo communistæ jure ferendi leges seu politica potestate potiantur (2).

PROB. 3^a PARS, id est, jus proprietatis *oriri ab ipsa natura hominis*. Constat auctoritate Leonis XIII iisdem verbis utentis (3); et insuper sic ratione probatur :

Homo a natura ipsa et a Deo naturæ auctore accepit, tum

(1) Liberatore, *De jure nat.*, p. 1, cap. 4, art. 2, n. 64.

(2) Liberatore, *Ibid.*, n. 65.

(3) Leo XIII (*Encycl. Quod Apostolici numeris*), docet « jus proprietatis ac dominii (esse) ab ipsa natura profectum; » et (*Encycl. Rerum novarum*) : « possidere res privatim ut suas, jus est homini a natura datum. »

necessitates vitæ temporalis quibus subveniendum est, tum facultates corporales labore exercendas. Porro utrinque oritur legitimitas juris proprietatis.

1. *Ex necessitatibus vitæ corporalis.* Nam homo sane jus habet ad vitam corporalem servandam atque tuendam, et ad media quibus eidem stabiliter provideatur. Atqui id exclusivam et stabilem proprietatem importat; non potest enim homo in futurum tempus hujusmodi necessitatibus prospicere, nisi jus habeat assumendi in dominium permanens ea bona quæ labore suo acquisivit; ergo. — Et sane illa ratio ineluctabilis apparebit, sive considerentur variæ vicissitudines, infirmitatis scilicet, senectutis, et aliorum casuum quibus vita humana his in terris subjicitur; sive spectetur hominis ordinatio ad nobiliores mentis operationes, quibus penitus se addicere nemo potest, nisi liberetur sollicitudine procurandi sibi necessaria quotidianis operibus. Ergo (1).

2. *Ex facultatum corporalium exercitio.* Etenim homo natura ordinatur ad res externas arte sua et industria transmutandas, et ad terram sudore suo fecundandam. Atqui res occupatas, transmutatas et fecundatas, ejusmodi activitatis exercitio, quasi sigillo propriæ personalitatis, unusquisque signat, ac vere suas facit, unde jus acquirit ne alius ipso invito his rebus fruatur. Ergo juxta ordinem naturalem homo res stabiliter sibi assumit, ab iisque cæteros rationa-

(1) Leo XIII (Encycl. *Rerum novarum*) his præclaris verbis eandem demonstrationem exponit : « Homo, cum innumerabilia ratione comprehendat, rebusque præsentibus adjungat atque annectat futuras, cumque actionum suarum sit ipse dominus, propterea sub lege æterna, sub potestate omnia providentissime gubernantis Dei, se ipse gubernat providentia consilii sui, quamobrem in ejus est potestate res eligere quas ad consulendum sibi non modo in præsens sed etiam in reliquum tempus maxime judicet idoneas. Ex quo consequitur, ut in homine esse non modo terrenorum fructuum, sed ipsius terræ dominatum oporteat, quia e terræ fetu sibi res suppeditari videt ad futurum tempus necessarias. Habent cujusque hominis necessitates velut perpetuos redivit, ita ut hodie expletæ in crastinum nova imperent. Igitur rem quamdam debet homini natura dedisse stabilem perpetuoque mansuram, unde perennitas subsidii expectari posset. »

biliter excludit. Ergo jus proprietatis ex natura hominis oritur (1).

18. — 18. Assertio 3^a : *Jus proprietatis legitime IN CONCRETO ACQUIRITUR per quamlibet occupationem rei cum animo illam faciendi suam* (2).

PROB. Operatio externa est veluti explicatio et manifestatio personalitatis humanæ. Ergo effectus hujusmodi operationis nota personalitatis signatur, et ad agens jure proprio et exclusivo pertinet. Ergo res externa fit propria ejus qui eam sua operatione occupavit et sibi adjunxit.

Evidens est hæc ratio, quotiescumque *ope laboris nova species aut perfectio* rei accessit; manifestissimum enim est tunc non posse ea spoliari possessorem, quin effectu propriæ activitatis injuste privetur. — Sed valet eadem ratio etiam *pro prima occupatione*; nam qui rem quæ nullius sit primus occupat, eam actione sua sibi quodammodo devincit, atque acquirit jus de ea fruendi et disponendi, exclusis cæteris omnibus qui idem non præstiterunt; alioquin nullum discrimen

(1) Liberatore, *Ibid.*, n. 66. — « Cum in parandis naturæ bonis industriam mentis viresque corporis homo insumat, hoc ipso applicat ad sese eam naturæ corporeæ partem, quam ipse percoluit, in qua velut formam quamdam personæ suæ impressam reliquit; ut omnino rectum esse oporteat, eam partem ab eo possideri uti suam, nec ullo modo jus ipsius violare cuiquam licere » (Encycl. *Rerum novarum*).

(2) Natura jus proprietatis *abstractum* confert omnibus, sed res ipsas in *contracto* possidendas non determinat; ad id necessarium est factum peculiare quo res singulæ fiant singulorum propriæ. In hoc autem aliquatenus discrepant auctores : — 1. Jurisconsulti Romani, et qui eos secuti sunt, factum ejusmodi occupationem esse dixerunt; unde illud effatum : « Res nullius fiunt primi occupantis. » — 2. Œconomistæ recentiores industriam seu rei specificationem proprio labore peractam putarunt occupationi substituendam.

Hæ duæ sententiæ facili negotio ad unam eandemque reduci possunt. Nam occupatio, quæ a prioribus propugnatur, sane huc spectat ut res occupata utilitati occupantis inserviat, et ab ipso pro necessitate et arbitrio elaboretur et transmutetur. Industria vero, qualis ab œconomistis adducitur ad proprietatem determinandam, incipere debet ab illo primo actu quo res occupatur; secus deesset materia circa quam ipsa industria legitime exerceri posset. Ergo in utraque sententia jus domini in rem aliquam determinatur per primum illud activitatis humanæ exercitium, quo quis eam sibi ad propriam utilitatem assumit.

haberetur inter eum qui, circa rem operando, eam personalitate signavit, et eum qui hoc vinculo caret (1).

§ II. — De conditionibus dominii et generibus bonorum externorum quæ possunt esse objectum dominii

19. — 19. I. Conditiones dominii. Tres conditiones requiruntur ut res aliqua sit objectum dominii proprie dicti.

1. Res debet esse *capax occupationis*, id est, requiritur ut subjici possit hominis potestati; alioquin dominium seu facultas disponendi prorsus deficeret. — Hinc nemo dicitur habere dominium corporum cœlestium, v. g. solis, lunæ, etc.; habetur tamen jus fruendi illorum lumine, adeo ut contra justitiam peccaret qui vellet aliquem ad illo usu excludere.

2. Res debet esse *alicui usui apta*; finis enim dominii privati est necessitas aut utilitas vitæ humanæ. Vix tamen est aliqua res quæ ad aliquid non possit inservire.

3. Requiritur ut res *non sit usus inexhausti*, id est, omnibus simul inservire nequeat quin unius usus alteri noceat; alias deficeret dominium, quod jus exclusivum sonat. — Sic aer, ventus, aqua profluens, etc., non habentur per se ut dominii objectum; sed per accidens certi eorum usus individui possunt fieri objectum dominii.

20. — 20. II. Genera bonorum. Multipliciter dividuntur bona externa respective ad dominium.

1. Bona externa sunt *corporea* vel *incorporea* : — Bona *corporea* sunt res externæ sensibus obviæ, uti domus, ager, liber, etc. — Bonum autem *incorporeum* dicitur jus habendi aut repetendi bona corporea, vel illis utendi aut fruendi. Jus enim *ad rem*, imo et jus *in re* a possessione sejunctum, habentur instar boni de quo dominus disponere potest.

2. Bona corporea sunt *mobilia* vel *immobilia* (art. 516) (2).

(1) Liberatore, n. 67. — « Quo modo effectæ res causam sequuntur a qua effectæ sunt, sic operæ fructum ad eos ipsos qui operam dederint, rectum est pertinere » (Encycl. *Rerum novarum*).

(2) Illa distinctio, in omnium populorum legibus reperitur, et multum inservit in pluribus casibus : — 1. quoad communitatem legalem inter conjuges, ad quam accedunt mobilia, non immobilia ; — 2. quoad legata,

— *Mobilia generatim* dicuntur ea quæ, salva propria eorum forma, transferri possunt e loco in locum, sive propria vi, ut entia animata, sive per vim extrinsecam, ut entia inanimata; — *immobilia* vero, quæ salva et integra moveri nequeunt, ut domus, ager, etc. (1).

3. Res mobiles sunt vel *fungibiles* vel *non fungibiles* (2) : — *Fungibiles* dicuntur res illæ quæ aliarum ejusdem speciei *vice funguntur* in solutione vel restitutione, v. g. pecunia, frumentum; — *non fungibiles* vero sunt illæ quæ tradi debent physice eadem.

Fungibilium notio iis rebus speciatim competit quæ dicuntur *primo usu consumptibiles*, quia evidens est eas semel consumptas tradi jam non posse, sed ipsarum vice alias tantum ejusdem speciei. — Duplex autem distinguenda est consumptio alicujus rei : altera *physica* seu *naturalis*, altera *moralis* seu *civilis*; prior locum habet, quando vere destruitur substantia rei, ut fit in vino, oleo et aliis hujusmodi; posterior vero, quando res alienatur seu distrahitur, ut fit in pecunia numerata, quæ *utenti perit*, ut dicunt jurisperiti, vel quando mutatur illius natura, etiam absque ulla destructione aut alienatione, ut charta in qua scribitur.

§ III. — De variis limitationibus dominii in bona externa

Dominium plenum includit (ex dictis n. 10) tria jura : *dispositionem*, *fruitionem*, *exclusionem*. Porro in his tribus limitari potest dominium.

vel varias conventiones, quæ sæpe pro objecto habent alterutram speciem bonorum; — 3. quoad hypothecas, quæ non attingunt mobilia; — 4. quoad modum exigendi solutionem in foro civili; — 5. quoad præscriptionem, quoad potestatem tutoris, etc.

(1) Dicitur *generatim*, nam : — 1. ex jure civili inter mobilia recensentur quædam ex natura sua mobilia, sed quæ immobilibus sunt annexa, et ideo eorum naturam sequuntur; hæc vocantur mobilia ex *destinatione*; — 2. quædam pariter bona, ex natura sua nec mobilia nec mobilia, nempe bona incorporea, referuntur ex *determinatione legis* ad alterutrum genus, juxta naturam rei quam pro objecto habent; scilicet jura ad res immobiles inter mobilia, jura autem ad res mobiles inter mobilia recensentur (art. 517-536).

(2) Illa distinctio potissimum inservit ubi agitur de usufructu, de mutuo, de compensatione debitorum inter se, etc.

I. De limitatione juris de re sua disponendi.

21. — 21. Duobus præsertim modis limitatur jus de re sua disponendi, *necessitate* nempe aut *prohibitione alienandi*.

1. *Necessitas alienandi* imponi potest : — 1. *ob utilitatem publicam*; cum singuli teneantur concurrere ad bonum publicum, potest auctoritas publica, vi alti dominii, de quo supra dictum est (n. 7), privatum cogere ad cessionem sui dominii, quoties necesse est ut opera publica executioni mandentur (1); — 2. *ob utilitatem privatam*; generatim equidem ex justitia nemo, seclusis pactis specialibus, tenetur se exuere bono suo in gratiam alterius; quidam tamen casus occurrunt, in quibus aliquatenus imponitur hujusmodi necessitas, id exigente rerum natura, vel statuentibus legibus ex motivo boni publici (2).

2. *Prohibitio alienandi* oriri potest : — 1. *a lege*, tum propter qualitatem personarum, v. g., quoad minores (Tract. de Contractibus, n. 334), quoad uxores sub potestate maritali constitutas (*Ibid.*, n. 341), quoad interdictos et eos qui subjacent concilio judiciario (*Ibid.*, n. 338-341), etc.; tum propter qualitatem bonorum, v. g. quoad fundum dotalem (Tract. de Justitia, n. 38), etc.; — 2. *ab ipso homine*, v. g. quando fiunt substitutiones, in casibus in quibus a lege permittuntur (Tract. de Contractibus, n. 432); aut si conditio non alienandi apponitur contractui aut testamento.

II. De limitatione juris re sua fruendi et alios excludendi.

22. — 22. I. Jus re sua fruendi ipso jure naturali limitatur

(1) Ille actus potestatis publicæ gallice vocatur *expropriation pour cause d'utilité publique*, de quo statuitur præsertim per legem 3 maii 1841. Causa utilitatis publicæ determinatur per legem quoad opera majoris momenti quæ art. 3 enumerantur, et per decretum principis quoad alia : sed expropriatio a tribunali pronuntiari debet (art. 1 et 14). Antequam dominus possessionem abdicare cogatur, jus habet ad indemnitatem, quæ determinatur communi consensu inter ipsum et gubernium, si fieri potest, secus vero, per arbitrorum cœtum specialem (*jury d'expropriation*).

(2) Exempla occurrunt in Cod. civ., art. 575, 661, 682, 827, 841, 1686.

quoad omnem usum seu actum quo læderentur, vel bonum publicum, vel aliorum jura; in hoc autem non est proprie loquendo limitatio dominii, sed potius legitima illius interpretatio.

Principaliter vero limitatur jus fruendi per leges civiles, quemadmodum vidimus quoad ipsum jus disponendi. Exempla suppetunt, tum in legibus *ad tuendas sylvas* accommodatis (Code forest.); tum in legibus *circa aquas* (art. 643 et 644); tum in legibus *monopolii*, speciatim *circa sal et tabacum*.

23. — 23. II. Jus fruendi simul et jus alios excludendi limitantur per *servitutes* (1).

Servitus, — si sumatur *active*, est jus in re aliena constitutum, vi cujus aliquis legitime potest ex illa re aliquam utilitatem percipere, etiam invito domino; — si autem sumatur *passive*, est onus rei impositum, ex quo dominus in re sua cogitur aliquid pati aut non facere in alterius utilitatem. Servituli activæ semper respondet servitus passiva; sic, v. g., si quis jus habeat transeundi per agrum vicini, vicinus transitum pati tenetur.

Servitus non ab homine, sed ab ipsa re debetur, seu, juxta axioma receptum : « Prædium, non persona servit. » — 1. Si servitus debeatur cuidam personæ, adeo ut ad illius hæredes transmitti non debeat, dicitur *personalis*; tales sunt *ususfructus*, qui est quasi servitus *totalis*; *usus* et *habitatio*, quæ sunt servitutes *partiales*; — 2. Si vero debeatur rei seu prædio, vel accuratius possessori illius rei seu prædii, quicumque sit, dicitur *realis* (2).

(1) Scilicet quando dominium inter plures dividitur, adeo ut alter dominium *directum* servet, aliis vero competant, vel simul, vel seorsim, varia jura *utilia*, tunc hæc jura, quæ, respective ad ea habentes, constituunt species dominii semipleni, sunt vere limitationes respective ad dominium directum; communiter a jurisperitis vocantur *servitutes*, quia sicut servus dicitur ille qui alteri debet quasdam operas, ita servire dicitur ager aut ædificium, quando subjicitur alteri quam domino.

(2) Quidam jurisperiti priores servitutes vocant *mixtas*, quatenus res personæ servit, ut sic distinguantur, tum a servitute *mere* personali, ex qua persona personæ servit, tum a servitute reali, ex qua res rei servit.

Quædam dicenda sunt de *usufructu*, de *usu* et de *servitute reali*.

24. — 24. I. Usufructus definitur : *Jus quo alienis rebus quis fruitur, titulo servitutis personalis, perinde ac si ipse esset proprietarius, salva eorum substantia* (art. 578).

Dicitur 1. *Jus quo fruitur* (gallice *droit de jouir*), ut distinguatur ab usu, quo res tantum adhibetur ad aliquid, v. g., equi ad equitandum, domus ad inhabitandum, etc., dum fruitio includit jus ad fructus rei percipiendos.

Dicitur 2. *Perinde ac si ipse esset proprietarius*; quæ verba indicant plenum esse jus usufructuarii ad fructus rei percipiendos; siquidem habet dominium utile.

Dicitur 3. *Salva earum substantia*, quia tenetur rem domino servare. Unde non solum prohibetur rem consumere vel deteriore facere, sed etiam in aliam formam transmutare, etiamsi inde pretiosior fieri posset.

Dicitur 4. *Titulo servitutis personalis*, ad discriminandam fruitionem usufructuarii a fruitione locatarii aut coloni; siquidem usufructus est jus *reale* usufructuario competens in prædium usufructu gravatum; in locatione vero, adest vinculum obligationis *personalis*, quo locator *personaliter* adstringitur erga locatarium, et vicissim (1).

Hinc deducuntur jura et obligationes tum usufructuarii, tum domini directi.

1. Usufructuarius : — 1. *Utitur et fruitur* quasi esset proprietarius (art. 578), per se vel per alium (art. 595) (2). —

(1) Ex hoc plura sequuntur : — 1. In usufructu, proprietarius *patitur* frui; in locatione autem, *præstat* frui : Unde locator indemnem servare debet locatarium contra casus fortuitos, et evictionem (art. 1719, 1721, 1727, 1769, 1773); secus vero in usufructu. Pariter locator debet tradere rem in bono statu (art. 1720); in usufructu traditur in statu in quo reperitur (art. 600). — 2. Possunt proprietarius et usufructuarius se liberare ab omni onere, renuntiando sive usufructui, sive rei; non ita in locatione.

(2) Hinc si res sit usu consumptibilis, potest eam consumere, cum onere reddendi rem similem, vel ejus pretium (art. 587); si res sit usus successivi, et per usum legitimum deterioretur, reddit eam in statu in quo reperitur, modo abfuerit dolus et fraus (art. 589); si res sit fruc-

2. *Non abutitur*, id est, frui debet boni patrisfamilias instar, et salva bonorum substantia (art. 578, 604) (1).

2. Dominus penes quem remanet nuda proprietas, —
1. *Patitur frui*, id est, nihil potest efficere ex quo conditio usufructuarii deterior fiat (art. 599); non potest proinde ipsius fruitionem minuere, aut quocumque modo impedire; unde, re vendita, frui nihilominus perget usufructuarius, nisi ipsi expresse renuntiaverit (art. 621). — 2. Sed dominus *non præstat frui*, id est, non obligatur personaliter erga usufructuarium. Hinc si quid ex vetustate corruerit, vel casu fortuito exciderit, non magis tenetur id reficere quam ipse usufructuarius (art. 607) (2).

tifera, facit suos omnes fructus qui sunt percepti tempore usufructus (art. 582).

(1) Hinc tres illi imponuntur obligationes; tenetur: — 1. facere impensas conservatorias (art. 605); — 2. solvere ex integro onera et debita quæ ipsam fruitionem attingunt (art. 608); ea vero quæ ipsam proprietatem afficiunt, devidere cum proprietario (juxta modum qui determinatur art. 609, 612); — 3. rem reddere in statu in quo reperiri debet post bonam administrationem. — Ad certiore[m] autem trium prædictarum obligationum adimpletionem lex hæc duo imponit; præviam inventarii confectionem (art. 600), fidejussoris exhibitionem (art. 601 et seq.).

(2) Juvat breviter exponere varios modos quibus usufructus, sive oritur, sive cessat (ex jure civili Gallico).

I. ORIGO USUFRUCTUS. Usufructus oriri potest vel *a lege*, vel *ab hominis voluntate* (art. 579); in priori casu, dicitur *legalis*; in posteriori, *conventionalis*. — 1. Oritur a lege in triplici potissimum casu, ex art. 305, 384, 754 Cod. civ. Huc revocatur usufructus qui competit beneficiariis in bona ecclesiastica. — 2. Oriri potest a voluntate hominis, sive per testamentum, sive per actum inter vivos; titulo oneroso, vel gratuito; vel pure et simpliciter, vel ad diem, aut sub conditione (art. 580). Uno verbo, qui usumfructum constituit, potest quas voluerit modificationes apponere, modo nec illius naturæ, nec dispositioni legum adversentur.

II. CESSATIO USUFRUCTUS. Usufructus est essentialiter temporaneus, quia, ut dicitur in jure Romano, *nulla utilitas erit nudæ proprietatis, semper abscedente usufructu*. Unde usufructus concessus absque determinatione termini cuidam communitati quæ finem non habet, durat per triginta tantum annos (art. 619). Cessat igitur variis de causis quæ vel ex natura rerum, vel ex dispositione legis desumuntur.

Exstinguitur: — 1. per mortem naturalem aut civilem usufructuarii, (art. 617); quia ex parte usufructuarii est jus personale; — 2. per interitum rei fructuariæ (art. 617); quia ex ea parte est jus reale; sed si

25. — 25. II. Usus, seu jus ad usum (non enim hic agitur de usu facti, sed usu juris) definitur : *Jus utendi re aliena in personale tantum commodum, salva rei substantia.*

Dicitur 1. *Jus*, et quidem reale, seu afficiens rem ipsam.

Dicitur 2. *Utendi*, quod verbum minus extenditur quam *fruendi* : *uti* significat tantum percipere ex re quantum exigit necessitas; *frui* autem omnia percipere quæ ex re proveniunt (1).

Dicitur 3. *Re aliena*; si sit fundus, dicitur *usus*; si domus, *habitatio*; quæ, cum iisdem regulis subjiciantur, simul conjunguntur.

Dicitur 4. *In personale tantum commodum*, non exclusa tamen familia usuarii. Sed hic jus ad usum nec locare nec alteri gratis conferre posset; in hoc etiam differt ab usufructu.

Dicitur 5. *Salva substantia*, alioquin includeret dominium directum (art. 625 et seq.).

26. — 26. III. Servitus realis, active sumpta, est jus quod dominus unius prædii habet occasione ipsius prædii ad aliquam utilitatem percipiendam ex prædio alterius; unde servitus *passive* sumpta definitur *onus prædio impositum ad usum et utilitatem prædii pertinentis ad alium proprietarium* (art. 637).

Hoc commune est servituti reali et servituti personali, qualis est usus et usufructus, quod utraque est pars dominii; gravat directe prædium, non personam; — id discriminis,

pars tantum perierit, continuatur usufructus in eo quod superest (art. 623); — 3. per consolidationem, quæ fit quando usufructuarius acquirit dominium rei fructuariæ (art. 617); quia *nemini res sua servit*, ut dicitur in jure; — 4. demum cessat, sicuti alia jura, elapso tempore præstituto, per non usum spatio triginta annorum; per renuntiationem usufructuarii; soluto jure illius qui usufructum constituit, vel eveniente conditione resolutoria usufructui apposita; denique per abusum, interveniente sententia judicis (art. 618).

(1) Unde præcipuum discrimen inter usufructum et usum in eo stat quod usufructus comprehendit universos fructus, dum usus non comprehendit nisi jus percipiendi fructus qui sunt necessarii. Ideo usuarius fert quidem onera fructuaria, sed tantum juxta proportionem quantitatis fructuum quibus fruitur.

quod servitus realis cadit tantum in rem immobilem, gravatque illam, non directe in favorem personæ ut talis, sed in favorem prædii, seu in favorem proprietarii prædii qua talis.

Unde in servitute reali vinculum obligationis est reale utrinque, in personali reale ex una tantum parte; in priori prædium prædio, in posteriori prædium personæ servit.

Hinc facile est determinare *jura* et obligationes : — 1. Proprietarii prædii *dominatis*, id est, in cujus gratiam est servitus : hic potest facere quidquid necessarium est ad usum servitutis (art. 696); potest opera perficere, sed suis impensis (art. 697, 698), et cavendo semper ne durior fiat conditio prædii servientis (art. 702); — 2. Proprietarii prædii *servientis*, id est illius a quo debetur alteri servitus : hic tenetur tantum abstinere ab iis omnibus quibus impediretur vel immiueretur jus alterius (art. 701); si ad aliquid amplius ex titulo teneatur, potest ab eo se liberare, prædium serviens derelinquendo (art. 699).

Servitutes sunt triplicis generis : — 1. *naturales*, quæ fundantur in naturali situ locorum et necessariis mutisque prædiorum relationibus (1); — 2. *legales*, quæ ex lege oriuntur (2); — 3. *conventionales*, quæ voluntate aut facto hominis constituuntur (3).

(1) Tales sunt servitutes spectantes ad fluentia aquarum (art. 640-645), ad jus limitationis (*de bornage*, art. 646), ad jus clausuræ (art. 637).

(2) Servitutes legales referuntur vel ad utilitatem *publicam*, vel ad utilitatem *privatorum* (art. 649). — Priores spectant præsertim ad viam necessariam et navigiorum tractum in ripis fluminum navigabilium, et confectionem aut refectionem viarum et aliorum operum publicorum; quæ omnia reguntur specialibus legibus aut statutis (art. 650). Posteriores spectant speciatim ad jus quod dicitur (*de mitoyenneté*, art. 653-670); ad plantationes arborum circa fines prædiorum (art. 671 et seq.); ad distantiam servandam quoad quasdam constructiones (art. 674); ad jus luminum (art. 675 et seq.); ad stillicidia (art. 681); ad jus itineris (art. 682 et seq.).

(3) Servitutes conventionales ad nutum privatorum constitui possunt, modo non imponantur personæ vel ejus gratia et juri publico non adversentur. Sic dividuntur : — 1. Sunt vel *urbanæ*, vel *rurales*, prout ad utilitatem ædium, vel agrorum constituuntur (art. 687). — 2. Sunt *continuxæ*, vel *non continuxæ*; priores sunt illæ quarum usus est aut esse potest continuus sine facto hominis, v. g., aquæductus, stillicidii, luminum et similium; posteriores, quæ sine facto hominis exerceri non

ARTICULUS III

**De dominio hominis in allos homines
seu de servitute**

Doctrina catholica circa servitutum hominum tribus assertionibus sequentibus continetur :

27. — 27. Assertio 1^a : *Juri divino naturali repugnat ut homo PLENUM dominium proprietatis habeat in alium hominem QUOAD EJUS PERSONALITATEM.*

Etenim qui plenum dominium haberet in alium hominem jure posset de illius persona disponere tanquam de re sua (juxta definitionem pleni domini, n. 10). Porro tale jus essentialiter adversatur dignitati et excellentiæ quam Deus Creator naturæ humanæ tribuit; siquidem hominem Deus fecit ad imaginem et similitudinem suam, ratione et libertate donavit, et constituit tanquam dominum et principem super universas res creatas visibiles sive animatas sive non (1); quilibet homo,

possunt, ut itineris, pecoris pascendi, aquæ hauriendæ, et similes (art. 688). — 3. Aliæ sunt *apparentes*, aliæ *non apparentes*. Apparentes sunt quæ exterioribus operibus declarantur, v. g. janua, fenestra, aquæductu; non apparentes, quæ talibus signis non manifestantur, v. g., prohibitio ædificandi in prædio, vel altius tollendi ædes suas (art. 689).

Constitui possunt servitutes conventionales : — 1. *per titulum* et conventionem expressam, dummodo sit in constituyente capacitas alienandi, et in acquirente capacitas acquirendi; — 2. *per destinationem patrisfamilias* (art. 692-694); — 3. *per præscriptionem*, seu per possessionem triginta annorum, modo servitus sit continua et apparens (art. 690 et 691) : *apparens*, quia alioquin possessio non esset publica; *continua*, alias non esset possessio continua.

Extinguuntur autem : — 1. *per mutationem* talem ut ille cui debetur servitus ea uti non possit (art. 703); sed est suspensio, potius quam totalis extinctio (art. 704); — 2. *per confusionem* seu *consolidationem*, si nempe idem fiat utriusque prædii dominus (art. 705); quia nemini res sua servit; — 3. *per non usum* seu *præscriptionem* triginta annorum (art. 706); incipiendo, in servitutibus non continuis, a die cessationis usus; in continuis vero, a die quo factum est aliquid servituti contrarium (art. 707); — 4. demum *per alios modos quibus generatim extinguuntur obligationes*.

(1) Cf. *Gen.*, I, 16-26; *Eccli.*, XVII, 1-4; *Ps.* VIII, 6-8.

natura sua major est irrationabilibus creaturis, et nemini ex hominibus inferior, nec alium superiorem agnoscit, cui seipsum debeat, præter Deum supremum omnium Dominatorem; evidens est autem tantam dignitatem naturæ humanæ absolute repugnare conditioni rerum quæ pleno dominio hominum subjiciuntur; ergo homo non potest in alium hominem plenum dominium exercere sine manifesta injuria Dei et humanitatis (1).

28. — 28. Assertio 2^a : *Neque juri divino naturali per se repugnat, neque ullo præcepto divino prohibetur, ut homo in alium hominem dominium UTILE habeat quoad EJUS LABOREM LABORISQUE FRUCTUS.*

PROB. 1. Illud juri *divino naturali per se non repugnare.* Non pertinet ad essentiam naturæ humanæ, quod homo jus seu libertatem retineat disponendi pro suo libitu de proprio labore et ejus fructibus; nam illud jus naturaliter derivatur quidem a proprietate virium animæ et corporis quæ est alteri omnino incommunicabilis, sed ab ista diversum est et separabile; ergo homo potest sine injuria essentiali suæ naturæ illo privari, sive voluntarie sive involuntarie (ob aliquam ex justis causis infra dicendis), sive ad tempus sive in perpetuum.

Dicitur *per se non repugnat*, quia *per accidens* fieri potest (uti non raro factum est), ut alienatio dominii utilis in proprium laborem juri naturali opponatur, — sive cum homines liberi in hunc statum servitutis vi, fraude aut aliis viis in justis redacti sunt, — sive cum servi a dominis impediuntur ne libere exercent actus qui pertinent ad Dei servitium et ad animæ æternam salutem, — sive cum fraudantur rebus necessariis ad vitam homini congruam, qualia sunt moderatio in laboribus, victus, vestitus, tectus, institutio christiana, et jura domestica, jus nempe matrimonium libere ineundi, et consequenter omnia implendi officia juraque exercendi inhærentia conjugio et paternitati (2).

(1) Cf. Martinet, *Theol. mor.*, lib. 6, art. 2, § 2, t. iv, p. 115.

(2) Cf. Martinet, *Ibid.*, p. 115-117.

PROB. 2. *Illud nullo præcepto divino prohibitum fuisse* : — In *Veteri Testamento* narratur jam a primævis temporibus Patriarchis fuisse servos tum *vernaculos* (id est, domi natos), tum *emptitios*; nec ideo reprehenduntur. Moyses servitutem jam antea existentem nullatenus prohibuit; imo ipsam licitam supponit, et circa illam plura statuit, hujus rigorem temperans, sed eam nullibi improbens (Cf. *Gen.*, xiv, 14; xvii, 23, 27; *Exod.*, xx, 14). — In *Novo Testamento* nihil occurrit ex quo concludi possit illicitam esse servitutem; e contra in Epistolis Apostolorum multa ostendunt licitam, cum passim præscribantur mutua dominorum et servorum officia (Cf. I *Petr.*, ii, 18; *Coloss.*, iii, 22; *Ephes.*, vi, 5; I *Timoth.*, vi, 1 et 2; *Tit.*, ii, 9; I *Corinth.*, vii, 21). — *Ecclesia*, custos et interpretes juris divini, nihil derogavit de juribus dominorum, in id solum intenta ut, sive dominis, sive servis, ea præscriberet officia quibus in foro conscientiæ erant adstricti; ergo.

29. — 29. Assertio 3^a : *Conditio servitutis, qua homo jure obligatur ad præstandum alteri laborem suum, non est a DEO et NATURA primitus instituta (1), sed EX PECCATO et IN POENAM PECCATI introducta est (2).*

Etenim Deus non aliam homini dominationem contulit, quam « piscium maris, volatilium cœli, et animantium quæ » moventur super terram » (*Gen.*, i, 28); nullum *directe* permisit dominium hominis in hominem (3).

(1) « Tot inter miseries (quæ ex culpa parentis profluxere), graviter deplorandum videtur de servitute, cui pars non exigua humanæ familiæ abhinc multis sæculis est obnoxia, in squalore jacens et sordibus, idque omnino contra quam *a Deo et natura erat primitus institutum* » (Leo XIII, *Encycl. In plurimis*, ad Episc. Brasil., 5 maii 1888).

(2) « Servitus, ait S. Thomas (sup. q. 52, a. 1), est contra primam intentionem naturæ, sed non est contra secundam, quia naturalis ratio ad hoc inclinatur, et hoc appetit natura, ut quilibet sit bonus; sed ex quo aliquis peccat, natura etiam inclinatur ut ex peccato poenam reportet, et sic servitus in poenam peccati introducta est. »

(3) « Sic ille rerum conditor summus decreverat, ut homo in bestiis et agrestibus et natantibus et volucris regum quemdam dominatum teneret, non item ut in similes sui homines dominaretur : « Rationalem factum, » ex Augustini sententia (*de civ. Dei*, lib. xix, c. 5) « ad imaginem suam, noluit nisi irrationabilibus dominari : non hominem homini, sed hominem pecori » (Leo XIII, *Encycl.*, 5 maii 1888).

Sed causa servitutis fuit peccatum, quo homo, renuens servire Deo suo Creatori, indicit in servitutem creaturarum. Siquidem prava concupiscentia, quæ ex peccato in corde hominum relictæ est, potentes incitavit ut parvulos bonis spolient, sibi subjiciant, suosque faciant; inde vis adhibita, pacta injusta, bella iniqua, quæ mox familiam humanam scindit in paucos dominatores et multitudinem servorum (1).

Attamen hæc nequitia causarum non obstat quominus, apud gentes alienas a lege Dei, servitus sit necessaria, ideoque justa et bona; *necessaria*, ad exigenda officia sine quibus consistere non potest societas domestica et civilis; *justa*, utpote accommodata corruptelæ illarum gentium; *bona* tandem multitudini servorum, ad coercenda eorum vitia et scelera (2).

30. — 30. Corollaria. Hinc facili negotio eruitur quid in praxi sit injustum, quid vero justum in servitute hominum.

I. *Juri divino* tum *naturali* tum *positivo* repugnant :

1. Servitus *in sensu pagano*, per quam servi *æquiparantur* rebus quibus dominus jus habet utendi et abutendi (3).

(1) « Ex primi contagione peccati et cætera mala omnia et ista erupit monstrosa perversitas, ut homines fuerint, qui, memoria fraternæ ab origine conjunctionis rejecta, non jam duce natura mutuam inter se benevolentiam mutuamque observantiam colerent, sed cupiditatibus obedientes suis, homines alios infra se putare cœperint, et perinde habere ac nata jugo jumenta. Hoc modo, nulla ratione habita neque communis naturæ, neque dignitatis humanæ, neque divinæ expressæ similitudinis, consecutum est ut, per certationes et bella quæ deinde exarserunt, qui vi existerent superiores, ii victos sibi subjicerent, atque ita multitudo ejusdem generis individua sensim in duas abscesserit partes, sub victoribus dominis victa mancipia » (Leo XIII, *Encycl. cit.*).

(2) Martinet, *loc. cit.*, p. 119-122.

(3) His verbis exponit Leo XIII (*Enc. cit.*) « calamitatem servitutis », quæ « ad tempora usque Domini servatoris, populos omnes late pervaserat... Apud eas etiam nationes viguit, quæ omni cultu expolitæ eminebant, apud Græcos, apud Romanos; eaque cum improbitate et superbia tanta exercebatur ut servorum turbæ nihil supra censerentur quam bona, non personæ sed res, omnis expertes juris, ipsa adempta facultate retinendæ fruendæque vitæ. « In potestate dominorum sunt servi, quæ quidem potestas juris gentium est : nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ necisque

2. *Commercium* (vulgo dictum *traite des nègres*) quo homines liberi sine causa per vim et fraudem privantur libertate, transvehuntur ad remotissimas regiones, veluti pecora venduntur (1).

II. *Neque jure naturali neque jure divino positivo reprobantur* :

1. *Status servitutis, etiam perpetuus*, quo quis *pro alimentis* tenetur *omnes operas suas* alteri præstare. Ex quadruplici titulo legitime induci potest talis servitus : — 1. *ex pacto*, seu voluntaria cessione libertatis; nullatenus enim repugnat, ut quis suæ libertati renuntiet sive ad propriam vel alienam inopiam sublevandam, sive ad solvenda debita quibus impar est, sive ex alio motivo honesto; — 2. *ex jure belli*; siquidem potest statuere jus publicum alicujus gentis ut captivi in servitute redigantur; nec repugnat victorem hanc pœnam infligere; quandoque enim posset captivos occidere ad securitatem gentis; ergo a fortiori eos in servitute redigere; — 3. *ex natiuitate*, quatenus servi sint qui nascuntur e servis, juxta illud axioma : partus sequitur conditionem ventris; — 4. *ex delicto*, id est, ex justa condemnatione; cum enim reus possit damnari ad mortem, a fortiori ad servitute.

2. *Venditio et emptio servorum* qui in legitima servitute

potestatem esse, et quodcumque per servum acquiritur id dominis acquiritur » (Justinian., *Inst.*, l. 1, tit. 8, n. 4).

» Ex hac rerum perturbatione licuit dominis servos permutare, venumdare, hæreditate tradere, cædere, morti dare, iisque abuti ad licentiam diramque superstitionem : impune et in luce licuit » (Cf. Martinet, *Ibid.*, p. 421, 422).

(1) Hujusmodi commercium reprobarunt multi R. Pontifices, maxime Pius II (ad Episc. Rubic. in Guin., 7 oct. 1462), Paulus III (ad. card. arch. Tolet., 29 maii 1537), Urbanus VIII (22 apr. 1639), Bened. XIV (ad antist. Brasil., 20 dec. 1741), Gregorius XVI (*Encycl. In Supremo*, 3 dec. 1837), et tandem Leo XIII (*Encycl. In plurimis*, 5 maii 1888), qui, ut similis mercatura nostris diebus in nonnullis Africæ partibus renovata, oppugnetur et tollatur, vehementer hortatus est : « Utinam, ait, omnes quicumque imperio et potestate antecedunt, vel jura gentium et humanitatis sancta esse volunt, vel religionis catholicæ incrementis ex animo student, ubique omnes, hortantibus rogantibus Nobis, ad ejusmodi mercaturam, qua nulla inhonesta magis et scelerata, comprimendam, prohibendam, extinguendam enixe conspirent, »

existunt, seu translatio juris ad eorum labores frutisque laborum; excipe si conjux a conjuge esset separandus: jura enim matrimonii prævalent juribus servitutis.

III. *Characteri et statui Christianorum parum congruit conditio servitutis etiam moderata.*

Siquidem omnes Christiani per baptismum: — 1. *a servitute peccati* meritis Christi *redempti* sunt (Cf. *Rom.*, vi, 16-22); unde valde convenit ut etiam ab omni servitute externa, quæ ex peccato originem habuit, liberi sint; — 2. *ad dignitatem et libertatem filiorum Dei* evecti sunt (Cf. *Rom.*, viii, 15; *Gal.*, iii, 26; iv, 5-7); quare inter Christianos, « non est servus neque » liber,... omnes unum (sunt) in Christo Jesu » (*Gal.*, iii, 28; cf. *Col.*, iii, 11; *I Cor.*, xii, 13); — 3. *ad communionem fraternitatis* ad invicem omnes vocati sunt, juxta hæc: « Omnes in » unum corpus baptizati sumus,... sive servi, sive liberi » (*I Cor.*, xii, 13); « Caritate fraternitatis invicem diligentes » (*Ibid.*, 10).

Quapropter Ecclesia catholica, jam a temporibus Apostolorum, omni modo contendit, non tantum ut e conditione servorum excluderetur quidquid alienum esset ab humanitate, sed etiam ut ipsa servitus paulatim omnino abrogaretur (1).

(1) Leo XIII (Encycl. *In plurimis*, 5 maii 1888) exponit quomodo « decursu rerum et temporum, *perseverante opera Ecclesiæ*, societas civitatum *ad similitudinem familiæ* renovata coaluerit, *christiana et libera*.

1. « Principio enim solertissima cura Ecclesiæ in eo versata est, ut *populus christianus* de hac etiam magni ponderis *re sinceram Christi et Apostolorum doctrinam acciperet probeque teneret*. Jam nunc per Adamum novum, qui est Christus, communionem fraternam et hominis cum homine et gentis cum gente intercedere; ipsis, sicut unam eandemque, intra naturæ fines, originem, sic, supra naturam, originem unam eandemque esse salutis et fidei; omnes æquabiliter in adoptionem unius Dei et Patris accitos, quippe quos eodem ipse pretio magno una redemerit; ejusdem corporis membra omnes, omnesque ejusdem participes mensæ divinæ: omnibus gratiæ numera, omnibus item munera vitæ immortalis patere.

2. » Hisce positis tanquam initiis et fundamentis, contendit Ecclesia ut *servilis vitæ oneribus et ignominix mitigationem aliquam bona mater afferret*; ejus rei causa jura atque officia dominos inter servosque necessaria, prout affirmata sunt in Apostolorum epistolis, definivit valideque

CAPUT II

DE SUBJECTO DOMINII

31. — 31. Principium. *Omnis et sola natura intellectualis est subjectum capax dominii.*

commendavit » (Cf. I Petr., II, 18; Eph., VI, 5-8; I Tim., VI, 1, 2; Tit., II, 9, 10; I Cor., VII, 22; Philem., 12-18).

3. Attamen « *ad manumissionem libertatemque curandam servorum noluit properare*, quod nisi tumultuose et cum suo ipsorum damno rei que publicæ detrimento fieri profecto non poterat; sed præcipuo consilio prospexit ut animi servorum in disciplina sua erudirentur ad veritatem christianam, et consentaneos mores cum baptismo induerent.

» Pacatis exinde rebus quietisque Ecclesiæ temporibus, apostolica documenta de fraterna inter Christianos conjunctione animorum sancti Patres admirabili exposuere sapientia, et caritate pari ad servorum utilitatem transtulerunt, hoc enisi convincere, ut jura quidem dominis in operis servorum ex honesto constarent, nequaquam vero liceret impetiosa illa potestas in capita et immanis sævitia.

4. » Procedebant Ecclesiæ curæ in patrocinio servorum, et, nulla missa opportunitate, *eo usque caute pertinebant, si tandem ii possent in libertatem dari*, quod profuturum valde erat ad salutem etiam sempiternam. — Bene respondisse eventus, annales sacræ antiquitatis afferunt testimonia.

5. » Maxime fecerunt pro servis Pontifices romani, illi vere in omni memoria et infirmiorum tutores et vindices oppressorum. S. Gregorius M. quam plurimos potuit ipse in libertatem asseruit, et in concilio romano an. DXCVII iis libertatem concessam voluit qui monasticam vitam agere constituissent; posse servos, invitis dominis, matrimonia libere inire Hadrianus I defendit; ab Alexandro III, an. MCLXVII, apertissime edictum est mauro Valentiae regi, ne quem christianum hominem servitio addiceret, quod nemo natura servus, a Deo liberi omnes facti. Innocentius autem III, an. MCXCII, Ordinem « Sanctissimæ Trinitatis Christianis redimendis » qui Turcarum in potestatem incidissent rogatu auctorum, Joannis a Matha, Felicis Valesii, probatum ratumque habuit. Similem huic Ordinem Mariæ sanctæ a Mercede Honorius III posteaque Gregorius IX rite probavere; quem Petrus Nolascus ea ardua lege condiderat, ut religiosi illi homines se ipsi pro Christianis in tyrannide cap-

Dominium enim est facultas disponendi de re aliqua tanquam sua; atqui illa facultas supponit intellectum et voluntatem. Ergo fundamentum dominii est ratio, seu natura intellectualis (1).

Videri posset primo intuitu *parvulos et amentes* non esse dominii capaces; cum enim non habeant usum rationis, non

tivis captivos devoverent, opus si esset ad redimendos. Idem Gregorius magis amplum libertatis subsidium decrevit, ut Ecclesiæ servos nefas esset permutari; idem exhortationem ad Christi fideles addidit, ut pro admissorum pœnis servos suos Deo Sanctisque piaculi causa donarent.

6. » Accedunt multa in hac re benefacta Ecclesiæ. Ipsa etenim servos ab asperis dominorum iris damnosisque injuriis, adhibita severitate pœnarum, defendere consuevit; quos violenta manus vexaret, iis perflugia pandere ædes sacras; manumissos accipere in fidem, atque eos animadversione continere, qui ausi malis artibus liberum hominem in servitutem redigere. Eo ipsa propensius libertati favit servorum, quos quoquo modo, pro temporibus locisque, haberet suos; vel quum statuit ut omni servitutis vinculo ab episcopis solverentur, qui se laudabili vitæ honestate aliquamdiu probassent, vel quum episcopis facile permisit, ut sibi addictos suprema voluntate liberos dicerent. Dandum item miserationi et virtuti Ecclesiæ, quod servis remissum aliquid sit de gravitate legis civilis, quoad est impetratum, ut proposita Gregorii Magni temperamenta, in scriptum jus civitatum recepta valerent : id autem factum, Carolo Magno præsertim agente, qui ea in *Capitularia* sua, quemadmodum postea Gratianus in *Decretum*, induxit. Monumenta denique, leges, instituta, continuo ætatum ordine, docent et declarant magnifice summam Ecclesiæ caritatem in servos, quorum conditionem afflictam nullo tempore vacuam tutela reliquit, omnisemper ope allevavit.

» Itaque Ecclesiæ catholicæ, amplissimo Christi Redemptoris beneficio, expultrici servitutis, veræque inter homines libertatis, fraternitatis, æqualitatis effectrici, satis nunquam, proinde ac de prosperitate gentium merita est, haberi potest vel laudis vel gratiæ. »

(1) « Habet homo, ait S. Thomas (2. 2, q. 66, a. 1) naturale dominium exteriorum rerum, quia per rationem et voluntatem potest uti rebus exterioribus ad suam utilitatem, quasi propter se factis. » — His verbis Leo XIII (in *Encycl. Rerum novarum*) eandem doctrinam declarat : « Ob hanc causam quod solum hoc (animal) homo est rationis particeps, bona homini tribuere necesse est non utenda solum, quod est omnium animantium commune, sed stabili perpetuoque jure possidenda, neque ea duntaxat quæ usu consumuntur, sed etiam quæ, nobis utentibus, permanent. Quod magis etiam apparet, si hominum in se natura altius spectetur. Homo enim cum innumerabilia ratione comprehendat, cumque actionum suarum sit ipse dominus, propterea se ipse gubernat providentia consilii sui : quamobrem in ejus est potestate res eligere quas ad consulendum sibi non modo in præsens, sed etiam in reliquum tempus, maxime judicet idoneas. »

possunt de rebus disponere. — Attamen tenendum est eos *jure naturali esse capaces dominii*.

S. Paulus expresse ait (*Galat.*, iv, 1) : « Quanto tempore » hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum *sit dominus » omnium*. » Id insuper constat usu omnium populorum : in Gallia dominium titulo hæreditatis acquirere potest proles concepta, modo postea nascatur vitalis (art. 735). Et vero cum parvuli et amentes habeant naturam humanam, et communibus necessitatibus naturæ humanæ subiaceant, debent habere jura quæ in ea fundantur; requiritur quidem usus rationis ad actualem usum dominii, non vero ad dominium habituale, quod immediate fundatur in potentiis. Ergo parvuli et amentes sunt ex natura sua capaces dominii.

Unde parvulis et amentibus injuriam faceret qui eorum bona usurparet; et tutor seu curator ea administrat, non tanquam sua, sed tanquam eorum bona.

His præmissis, sigillatim loquendum erit de quibusdam subjectis, in quibus, jure positivo, capacitas naturalis dominii restringitur ob bonum commune vel privatum, nempe : — 1. de filiisfamilias; — 2. de uxoribus; — 3. de clericis; — 4. de societatibus seu personis moralibus.

ARTICULUS I

De dominio filiorumfamilias

32. — 32. Status quæstionis. Filiifamilias dicuntur filii *legitimi* qui ab auctoritate paterna nondum soluti sunt.

Illi iisdem modis ac cæteri bona obtinere et acquirere possunt, mobilia et immobilia, ex successione, donatione, etc. Verum non semper nec statim iis conceditur horum bonorum fruitio; et concessa fruitione, non statim conceditur administratio; sed utraque reservatur parentibus.

Plura statuit ea de re Codex civilis (art. 384 et seq.), quorum plenior expositio ad jurisperitos pertinet; hic satis erit principia statuere, et postea quasdam quæstiones practicas solvere.

33. — 33. Assertiones. Filiorumfamilias considerari debet : — 1. dominium *directum*; — 2. dominium *utile* seu *usufructus*; — 3. *administratio* bonorum.

I. DOMINIUM DIRECTUM. Filiifamilias habent *dominium directum* omnium bonorum quæ justo titulo eis adveniunt; Codex enim civilis parentibus non tribuit nisi usumfructum, et quidem limitatum.

II. DOMINIUM UTILE. — Hæc statuuntur :

1. Regulariter loquendo, ante annum ætatis 18um completum vel emancipationem, filii non habent *dominium utile* bonorum suorum; sed eorum usufructus (*la jouissance*) tribuitur parentibus, quare dicitur *usufructus paternus* (1).

2. Sed dominium utile habent filiifamilias — semper post annum 18^m completum; — etiam antea, si sint emancipati (art. 384); — imo ante annum 18^m aut emancipationem, respectu quorundam bonorum, eorum nempe quæ a filiis acquiruntur per laborem et industriam separatam (art. 387); quæ ipsis donantur sub conditione expressa quod nec pater nec mater iis fruantur (*ibid.*); quæ proveniunt ex successione qua indigni declarati sunt pater aut mater (art. 730).

III. ADMINISTRATIO pertinet : — 1. ad parentes (id est, ad patrem durante matrimonio, et ad conjugem superstitem post hujus dissolutionem), usque ad annum 21^m completum, nisi prius filii emancipentur (art. 389, 390, 398); — 2. ad filios ipsos; si sint emancipati, sed variis modis restricta (art. 481 et seqq.).

(1) Ille usufructus : — 1. durante matrimonio, competit patri, et quidem soli; eo autem dissoluto, conjugi superstiti (art. 384); hoc discrimine, quod si supersit pater, jus illud servat, licet novum ineat matrimonium; secus, si mater (art. 386), quia nempe mutat familiam transeundo sub potestate alterius; — 2. non conceditur quoad bona filiorum spuriorum, cum parentes ex delicto suo lucrum percipere non debeant; — 3. extinguitur ad omnia bona quæ per legem non excipiuntur; — 4. varia inducit onera quæ art. 385 exponuntur; — 5. ex multiplici causa cessat, nempe si illum non acceptent vel dimittant parentes; si moriantur filii; si parentes foverint filiorum suorum libidinem in sensu art. 334 et 335 Cod. pœnalis; si conjux superstes non conficiat inventarium bonorum communitatis, quando matrimonium fuerat contractum sub regimine communitatis (art. 1442),

34. — 34. Quæritur 1. *Quale dominium habeant filii familias in MINUTA BONA MOBILIA quæ ipsis a parentibus aut cognatis dantur?*

RESP. Attendendum est *ad intentionem dantis*, utpote causam et mensuram donationis, an scilicet bona illa data fuerint *absolute* vel tantum *ad usum determinatum* : — in *priori* casu, filius habet *plenum* dominium; — in *posteriori*, jus non habet illa bona *ad alium usum* detorquendi, sine consensu saltem præsumpto parentum, et injustitiam committit, si aliter ea impendat.

Porro illa intentio, si expressa non fuerit, dignosci poterit ex circumstantiis, præsertim ex natura rei donatæ. — Si res sit primo usu consumptibilis, v. g. esculenta, pecunia, communiter haberi debet ut donata modo absoluto. — Si vero non sit primo usu consumptibilis, v. g., libri, vestes, præsumendum sæpius erit datam fuisse ad usum personalem determinatum.

35. — 35. Quæritur 2. *An filius familias qui cum patre laboravit, exigere possit STIPENDIUM aut PARTEM LUCRI?*

Circa hanc quæstionem dissentiunt theologi.

Prima opinio stat pro jure filii, quia lucra proveniunt non tantum ex bonis patris, sed etiam ex labore et industria filii, nec tenetur filius relinquere patri non egenti fructum laborum suorum. Cæterum filius non debet esse pejoris conditionis quam extraneus, qui jus haberet saltem ad quoddam stipendium. Demum favet art. 854, qui filio erga patrem applicari potest.

Secunda opinio negat jus filii; quia filius, dum sub patris potestate est, ipsi obedientiam debet pro quolibet officio, nec proinde potest magis stipendium exigere pro labore lucrativo ac pro alio obsequio. Insuper lucra quæ oriuntur ex labore filii compensari debent cum impensis quas insumit pater ad ejus sustentationem et educationem.

Tertia opinio distinguit inter majores et minores; et tenet — *minores*, ob rationes secundæ opinionis, nullum jus habere ad lucra, nisi adfuerit conventio; — *majores* vero, ob

rationes primæ opinionis, habere jus ad indemnitatem, nisi expresse aut tacite juribus suis renuntiaverint.

Hæc statuenda videntur :

Vel adfuit conventio inter patrem et filium, vel non.

1. Si *facta fuerit conventio*, huic generatim standum est, cum sit contractus libere et licite initus.

Hinc si filius expresse aut etiam tacite renuntiaverit pretio sui laboris, puta quia ex pietate filiali gratis laborare voluit, nihil potest a patre exigere. — E contra, si pater filio postulanti aut sponte promiserit per conventionem expressam, sive partem lucri, sive stipendium, dubium non est quin conventio servanda sit; sive enim filius ex se jus strictum haberet, sive non haberet, adfuit causa legitima conventionis ineundæ; unde etiam in foro externo hujus exsecutio urgeri potest.

2. Si *non facta fuerit conventio*, sic quæstio solvitur :

Quatuor sunt casus in quibus filius nihil potest exigere: —

1. Si singuli fratres, vel simul, vel successive, ex æquo laboraverint; in augmento enim hæreditatis pariter singuli sui laboris salarium obtinebunt; — 2. Si filii labor parvi momenti fuerit; nam iste labor satis compensatur cum impensis patris pro filio; — 3. Si filius a patre suo receperit, vel partem disponibilem, vel donum quod ad massam communem referre non teneatur; etenim præsumendum est voluisse patrem præmium laboris ipsi tribuere; — 4. Si pater salarium filio postulanti denegaturus fuisset, quia vel ipse laborasset, vel alium habuisset qui gratis aut multo minori stipendio laborasset; tunc moveretur tantum quæstio de minori stipendio quod extraneo pater daturus fuisset.

Extra hos casus, filius, saltem major, jus habet ad stipendium suo labori proportionatum, sed deductis impensis quas pro illo fecit pater; ex nullo enim titulo tenetur patri delinquere fructum laborum suorum; de minori gravior esset difficultas, quia pater potest illum domi retinere, et labori addicere. — Sed non habet jus ad partem lucri, quasi foret socius; cum enim supponantur cuncta peragi nomine patris

et ex illius bonis, filius haberi nequit nisi ut mandatarius; ac proinde habet tantum jus ad stipendium; ut haberi posset tanquam socius, requireretur actus societatis authenticus, uti exigat art. 854.

Quoad praxim, observandum est primam sententiam non esse publice prædicandam propter abusus inde facile secuturos; insuper, etiam attenuatam ut supra, *ante factum* generatim non esse consulendam nec positive approbandam (maxime si res fieri deberet per modum compensationis occultæ), ob hallucinationis periculum. — Unde ad id tantum proderit ista opinio, ut, *re jam peracta*, facilius saluti provideatur eorum qui parentibus vel hæreditati aliquid subtraxerint, scilicet, illis non imponendo restitutionem cui probabiliter non sunt obnoxii.

Cæterum attendendæ sunt consuetudines locales, ex quibus non raro determinatur jus filiorum qui cum parentibus laboraverunt, iisque standum est tanquam tacitæ conventioni, quia tales consuetudines communi consensu introductæ fuerunt et vigent.

ARTICULUS II

De dominio uxorum

Tria exponenda sunt : — 1. præscripta generalia legis Gallicæ circa conventiones matrimoniales; — 2. diversa regimina matrimonialia, et jura uxoris in unoquoque regimine; — 3. modi quibus conjuges sibi invicem injuriam inferre possunt ratione bonorum temporalium.

§ 1. — Præscripta generalia legis Gallicæ circa conventiones matrimoniales

36. — 36. Illæ conventiones sunt ipsum pactum quo ordinantur reciproca conjugum jura relative ad ipsorum bona.

His præscriptis generalibus reguntur :

1. *Si desit pactum*, lex ipsa statuit regulas quibus determinantur jura conjugum (art. 1400-1496), qui tunc censentur

voluisse stare juri communi Galliæ circa bona conjugum (art. 1393 et 1400).

2. *Competit conjugibus omnimoda libertas* ineundi quamlibet voluerint conventionem circa bona sua, modo nihil stipuletur quod bonis moribus, auctoritati maritali et paternæ, et specialibus legis prohibitionibus adversetur (art. 1387-1391, 1527).

3. Quæcumque conventiones ineantur, *iniri debent ante matrimonium* et coram notario; semel initæ, possunt quidem ante matrimonii celebrationem mutari, sed servata eadem forma, et simul intervenientibus omnibus qui in priori contractu intervenerunt; sed post matrimonii celebrationem nulla mutatio introduci potest (art. 1394 et seq.) (1).

4. Quæcumque conventiones ineantur, duo sunt sedulo attendenda: — 1. Nullum est conventionum genus seu regimen, in quo uxor sit penitus independens a marito ad alienanda bona sua immobilia, et ad se sistendum in judicio civili (art. 215, 217, 1535, 1538, 1576). — 2. Nullum quoque est regimen in quo uxor non teneatur de suo conferre, si possit, et aliquid præstare unde maritus, familiæ caput, oneribus matrimonii provideat (art. 1537, 1548, 1575).

Ex communi et recepto apud juristas usu loquendi, *dotalia* dicuntur bona propria quorum reditus uxor tradit marito aut penes communitatem ad impensas familiæ, servato tantum dominio directo; cætera bona uxoris dicuntur *paraphernalia* seu *extradotalia*.

§ II. — **Diversa regimina matrimonialia et jura uxoris sub unoquoque regime**

Ad duo genera revocantur varia regimina matrimonialia: regimina *communitatis*, et regimina *communitatis exclusiva* (2).

(1) Ita statutum fuit, ut melius consuleretur libertati contrahentium, qui ante matrimonii celebrationem in majori versantur independentia; ne derogaretur pactis quæ familiarum utriusque contrahentis intersunt, et ne creditorum jura læderentur.

(2) In utrisque uxor cedit ad impensas familiæ fructus bonorum

37. — 37. I. Regimina communitatis. Distinguuntur communitas *legalis* et communitas *conventionalis*.

I. COMMUNITAS LEGALIS est, quando sponsi nihil specialiter stipulantur, aut quando simpliciter declarant se eligere regimen communitatis (art. 1393, 1400).

In communitate legali, quædam bona et debita remanent propria cujusque conjugis, quædam evadunt communia (prout determinantur art. 1400-1420) (1).

Jam vero sub isto regimine hæc sunt jura uxoris, sive quoad bona propria, sive quoad bona communia.

1. Quoad *bona propria*, uxor : — 1. *durante communitate* non habet eorum *administrationem*, quæ pertinet ad maritum (art. 1428); neque habet eorundem bonorum dominium utile seu *fruitionem*, quæ est penes communitatem, cujus maritus est solus administrator; fructus enim et redditus in communitatem veniunt (juxta art. 1401); sed servat dominium *directum*; unde maritus illa bona alienare non potest sine illius consensu (art. 1428); — 2. *dissoluta communitate*, recuperat plenum dominium prædictorum bonorum.

2. Quoad *bona communia*, a fortiori uxor : — 1. *durante communitate* nec *administrationem* habet nec *fruitionem*, salvo

suorum omnium, aut aliquorum; sed id adest discriminis, quod in regimine communitatis fructus hujusmodi conferuntur in commune, et post dissolutionem communitatis, inter ambos conjuges aut eorum causam habentes dividuntur; dum in aliis regiminibus, fructus plene et perpetuo cedunt in dominium mariti. — Unde in istis maritus fit *omnino dominus et proprietarius* honorum ab uxore collatorum ad sustinenda onera matrimonii; dum in priori maritus non est absolute dominus, sed *tantum administrator* prædictorum bonorum, utpote quæ pertineant ad communitatem tanquam ad aliquod ens morale a duobus conjugibus distinctum.

(1) De his dispositionibus legis notare sufficiat legislatorem huic principio sapienter inhæsisse, ut nempe propria cujusque conjugis remaneant bona immobilia acquisita ante matrimonium, aut post matrimonium ex successione, aut donatione obvenientia nisi aliter in instrumento donationis vel in testamento statutum fuerit; communia vero evadant, tum bona mobilia, tum fructus immobilium, tum ipsa immobilia ex bonis communibus empta durante matrimonio; et ut debita similem conditionem sortiantur, in communitatem aut in singulos respective conjuges imputanda, prout referuntur ab bona communia, vel ad bona cujusque propria.

tamen jure ad honestam sustentationem ex eis a marito obtinendam; habet vero dominium *directum in dimidiam partem*, sed *ligatum*, usque ad dissolutionem communitatis; marito enim, tanquam communitatis soli administratori, conceditur jus quod parum differt a dominio pleno; jus nempe vendendi, alienandi, non tamen sine multiplici restrictione (art. 1421-1425); — 2. *dissoluta communitate*, uxor potest, sive repetere dimidiam suam partem, qua pleno cum dominio fruatur, sive communitatem repudiare (art. 1453 et seqq.) (1).

II. COMMUNITAS CONVENTIONALIS est quando conjuges speciali pacto extendunt aut restringunt communitatem legalem aut illi mutationes apponunt (art. 1497 et seq.).

Duplex distinguitur, scilicet : *universalis* et *partialis*.

Potest enim in tantum extendi communitas ut omnia bona conjugum, tum præsentia, tum futura, nullo excepto, in communitatem veniant, non quoad fructus tantum, sed etiam quoad fundum et substantiam (art. 1526); tunc communitas est *universalis*; — alias, est *partialis* tantum.

In communitate *partiali*, adsunt bona propria, et bona communia; — in *universali*, omnia bona sunt communia.

Sub hoc regimine, eadem ac in communitate legali applicanda sunt principia, habita ratione clausularum quæ communitatem extendunt, restringunt, diversimode immutant (art. 1528).

38. — 38. II. Regimina exclusiva communitatis. Quatuor sunt : — regimen *separationis bonorum*; — regimen simpliciter dictum *sine communitate*, quod forte melius diceretur sine communitate nec separatione; — regimen *mixtum* ex cæteris duobus; — et regimen *dotal*, sic dictum ob privilegia quædam annexa bonis dotalibus.

(1) Si acceptet et bonorum communitatis fecerit inventarium, non gravatur debitis communitatis ultra portionem emolumentorum quæ ex ea percipit (art. 1483). Sive acceptet, sive renuntiet, potest jura sua personalia, nempe bona propria, et quæcumque præter fructus ex bonis istis in gratiam communitatis conversa sunt, repetere et prosecui, non tantum in bona communitatis, sed in bona ipsa personalia mariti, si priora non sufficiant (art. 1471, 1472).

I. REGIMEN SEPARATIONIS BONORUM illud est in quo uxor sibi retinet fruitionem et administrationem suorum bonorum, ideoque dicitur separata in bonis, et non confert ad onera matrimonii nisi summam aliquam determinatam, aut, si nulla fuerit determinata, tertiam partem reddituum, cujus plenum dominium marito tradit (art. 1536 et seq.).

Sub eo regimine, illæ tantum afferuntur dominio uxoris restrictiones, quas necessario reperiri in quolibet regimine notatum est (n. 36).

II. REGIMEN SINE COMMUNITATE (et sine separatione) illud est in quo uxor cedit ipsi marito administrationem et fruitionem omnium suorum bonorum (art. 1530 et seq.).

Sub isto regimine : — 1. *quamdiu durat*, bonorum uxoris dominium *utile* et *administratio* plene pertinet ad *maritum*, exceptis tamen iis quæ ad honestam uxoris sustentationem necessaria sunt, aut quæ speciali clausula ipsi tribuenda stipulata sunt (art. 1534); sed dominium *directum* servat *uxor* in ea, aut saltem in eorum valorem (art. 1531, 1532); — 2. quando autem *dissolvitur* (quod contingit per ipsam matrimonii dissolutionem, aut separationem judicariam), *uxor recuperat plenum* dominium, ita tamen ut nihil repetere possit pro fructibus præteritis quibus fruitus est maritus, cum hi in plenum ipsius dominium transierint (art. 1530).

III. REGIMEN MIXTUM illud est in quo uxor pro oneribus matrimonii sustinendis confert marito fruitionem et administrationem quorundam bonorum, aliorum vero sibi retinet (art. 1542, 1574).

In eo regimine, jura uxoris de bonis *dotalibus* eadem sunt ac in regimine simpliciter sine communitate; de *paraphernalibus* vero, eadem ac in regimine separationis bonorum.

IV. REGIMEN DOTALE non differt a duobus posterioribus, nisi per privilegia quibus ex præscripto legis gaudent bona dotalia (art. 1540-1581, et speciatim art. 1554, 1561); quæ quidem privilegia non conferuntur, nisi quando expresse declaraverunt conjuges se velle matrimonium inire sub regimine dotali (art. 1392). — Dotalia autem sunt in eo regimine omnia bona quæ uxor sibi constituit, aut quæ ipsi dantur in

contractu matrimonii, nisi contrarium conventum fuerit (art. 1544).

Jura uxoris eadem sunt de bonis *dotalibus* ac in regimine sine communitate; de *paraphernalibus*, si adsunt, eadem ac in regimine separationis bonorum.

Ergo, — in regimine *separationis bonorum*, omnia bona uxoris sunt paraphernalia; — in regimine *sine communitate*, omnia sunt dotalia; — in regimine *mixto*, alia sunt paraphernalia, alia dotalia; — in regimine *dotali*, possunt esse paraphernalia, sed quædam debent esse dotalia (1).

§ III. — **Modi quibus conjuges sibi invicem injuriam inferre possunt ratione bonorum temporalium**

39. — 39. Prænotanda. Principii loco ponendum est, præscriptionibus *legum generatim standum esse in conscientia*; — tum quia illæ statuunt circa materiam sibi subjectam, nempe determinationem proprietatis et jurium temporalium; — tum quia juxta illas pacisci censentur contrahentes, ac proinde vi ipsius contractus juxta earum normam ad invicem se obligant.

Sed duo in illis legibus præsupponuntur :

1. In plerisque præscriptionibus, jura et obligationes parigressu incedunt; id est, eatenus jura conferuntur quatenus imponuntur obligationes; unde qui obligationes non adimplet, sibi vindicare nequit jura quæ iis respondent.

2. Lex semper supponit omnia componi sine dolo et fraude, sive inter conjuges, sive erga extraneos. Si ergo uterque, vel alteruter fraude utatur, sive falsa obtrudendo, sive ea dissimulando quæ manifestari exigit justitia, jam legis favorem invocare nequit; fieri igitur poterit ut ad plura teneatur in

(1) Præter præscriptiones Codicis civilis circa jura uxoris, plura statuta sunt in Codice Commericii (art. 557-564), pro casu quo maritus est solvendo impar (*est en faillite*). Non raro evenit ut sub velo jurium uxoris creditoribus subtrahantur bona mariti, quæ ut ipsis oppignorata habenda sunt juxta art. 2093; ut illud præcaveretur, statutæ sunt dispositiones speciales, tum circa bona quæ uxor repetere potest (gallice *les reprises de la femme*), tum circa hypothecam quæ ei tribuitur; de iis adeantur jurisperiti.

reparationem fraudis et injustitiæ, ad quæ vi legis non teneatur; pariterque ut non possit uti quibusdam privilegiis seu juribus per legem concessis.

His prænotatis, breviter exponendi sunt præcipui modi quibus conjuges injuriam sibi invicem ratione bonorum temporalium inferre possunt.

40. — 40. I. Ex parte uxoris. Non potest generatim uxor sine injustitia, *extra casum necessitatis*, disponere, invito marito, tum de bonis communibus, tum etiam de iis bonis propriis, quorum ususfructus et administratio soli marito competunt. — Admittunt tamen omnes casuistæ majorem quantitatem quoad uxorem quam quoad extraneum, requiri ad peccatum mortale; sed, ad illam determinandam, perpendendæ sunt variæ circumstantiæ, v. g., voluntas presumpta mariti, gravitas causæ, etc. (1).

Dicitur *extra casum necessitatis* : quia — ex una parte, uxor jus strictum habet ad honestam sustentationem secundum suum statum et conditionem; ac proinde quæ huic sunt necessaria denegare nequit maritus sine injustitia; — ex altera parte, uxor habenda est non ut ancilla aut extranea, sed ut mariti socia; et quamvis illi commissa non fuerit a lege bonorum administratio, non potest tamen dici a familiæ cura omnino aliena. Ergo jus aliquod habet his omnibus providendi.

Hinc 1. si non concedat maritus *congruam sustentationem*, potest uxor eam sibi clam subripere.

Hinc 2. uxor potest, si ipsi non sint aut non sufficiant pa-

(1) Præterea *dissoluta communitate* (quando nempe sub communitatis regimine contraxit), delinquere potest uxor: — 1. *per ipsam renuntiationem*; v. g., si renuntiet communitati licet prosperæ, in fraudem suorum creditorum, injustitiam committit, ut constat ex ipsa legis dispositione (art. 1464); aliquando vero non peccabit nisi contra caritatem, ut si vidua filiis orbata renuntiet ex odio in proprios hæredes, et ut faveat hæredibus mariti; — 2. *in inventario conficiendo*, si nempe quædam subtrahat uxor, vel abscondat, in fraudem hæredum mariti vel creditorum; aut si supponat debita quæ non existunt, vel jam soluta fuerunt; hinc per legem cavetur ut accurate et fideliter conficiatur inventarium (art. 456, 460).

raphernalia, nec vir dare velit, clam accipere ex bonis communibus vel fructibus dotalium, imo, his deficientibus, ex propriis mariti, quantum opus est ad providendum *sustentationi necessariae patris vel matris, vel prolis propriae* ex alio matrimonio susceptae, si indigeant, modo remaneant necessaria marito et ejus familiae; uxor enim tenetur his subvenire, nec vir esset rationabiliter invitus; insuper id innititur expressa praescriptione legis quoad sustentationem patris et matris (1).

Hinc 3. uxori licet sumere *ad faciendas moderatas eleemosynas* secundum consuetudinem piarum mulierum ejusdem conditionis; quia tenetur maritus eleemosynas facere aut permittere (S. Lig., lib. 4, n. 540).

Hinc 4. *si maritus sit prodigus et decoctor*, dissipetque bona communitatis, a fortiori si dissipet bona uxoris, huic licet subtrahere bona quaedam, tum ut provideat ipsius mariti et familiae necessitatibus, tum ut jura sua integra servantur; quia sic bene geruntur negotia mariti, qui proinde non est rationabiliter invitus; aliunde quisque sibi et suis rebus consulere potest.

Hinc 5. potest uxor quaedam sumere *ad avertendum mariti damnum*, sive temporale (ut legitur de Abigaïl, *I Reg.*, xxv), sive spirituale, procurando ejus salutem per preces, eleemosynas et sacrificia.

41. — 41. II. Ex parte mariti. Injustitiam committit maritus, — si dissipet *bona dotalia* uxoris, quia proprietas dotis est penes uxorem; — item, si accipiat aut impendat, invita uxore, bona ipsius *paraphernalia*; — pariter si bonorum, quorum administratio est ipsi credita, curam non gerat.

Difficultas est *quoad bona communia*: Si ea in notabili quantitate prodigat, vel in usus vanos aut malos impendat, agnoscunt omnes eum peccare: sed *an injustitiam committat*, ita ut in foro conscientiae teneantur ad restitutionem, non consentiunt theologi.

(1) Cf. art. 205 et 206, quibus genero eadem obligatio imponitur ac ipsi filio.

Si excesserit limites jurium quæ ipsi a lege (art. 1421, 1422) concessa sunt, certo cogendus est ad restitutionem. Si vero se continuerit intra prædictos limites, multo probabilius est eum adhuc teneri in conscientia ad restitutionem, quia licet maritus habeat administrationem bonorum, uxor tamen habet dominium dimidiæ partis illorum (1).

Juxta omnes, maritus tenetur ad restitutionem : — 1. si bona communis in *proprium commodum* convertat, directe vel indirecte (2); — 2. si eadem bona dissipet in *fraudem uxoris*, v. g., si donationem immobilium, quæ ipsi prohibetur art. 1422, occultet sub specie venditionis, vel si donationem mobilium, quæ ipsi permittitur (*ibidem*) titulo particulari, ita faciat ut manifestum sit eum voluisse lædere jura uxoris, etc.; — 3. si *multas* quas incurrit ratione alicujus criminis, ex bonis communibus solvat (art. 1424).

ARTICULUS III

De dominio clericorum

42. — 42. Distinguuntur species bonorum. Possunt clerici habere bona : — 1. ex titulo cum laicis communi, v. g., ex patrimonio, ex industria aut arte sæculari; hæc dicuntur *patrimonialia*, vel *industrialia*; — 2. ex titulo ipsis quatenus clericis proprio, nempe ex redditibus bonorum ecclesiasticorum muneri quod exercent assignatorum; hæc dicuntur *beneficialia*; — 3. ex oblationibus fidelium ratione functionum sacrarum acceptis; hæc dicuntur ab aliis *quasi-patrimonialia*, ab aliis *quasi-ecclesiastica*, ab aliis tandem *casualia*.

Porro certum est clericis, sicut et laicis, liberam esse bonorum suorum *patrimonialium* aut *industrialium* dispositionem; quia nec votum paupertatis emiserunt, nec ulla lege privantur libera illorum bonorum dispositione.

Expendendum igitur remanet quale dominium clericis competat in bona casualia et beneficialia.

(1) Cf. Allègre, *op. cit.*, in art. 1421, t. II, p. 118.

(2) Hanc esse mentem generalem legislatoris docent jurisperiti, et confirmant ex art. 1437,

43. — 43. I. Quoad bona casualia. Certum videtur clericos habere eorum dominium plenum, nec directe et per se teneri superfluum in pios usus impendere. Huic sententiæ suffragatur Benedictus XIV (1); eamque tenet major theologorum pars. Sic adstrui potest :

Obligatio qua dominium clericorum in bona casualia resringeretur, repetenda esset, vel ex intentione fidelium, vel ex lege Ecclesiæ : atqui neutrum dici potest. — 1. *Non ex intentione fidelium*, qui nunquam hujusmodi obligationem strictam imponunt, nec communiter velle imponere præsumuntur, ut constat experientia, nec sæpe id possent, etiamsi vellent, quoties nempe ea quæ donant debentur ex stricto jure clericis, qui, utpote operarii, digni sunt mercede sua, nec militare tenentur suis stipendiis. — 2. *Non ex lege Ecclesiæ*, quæ clericis præcipit quidem in pios usus impendere superfluum bonorum ecclesiasticorum, sed eo nomine designat tantum bona beneficalia, non vero casualia, quæ non censentur acquisita intuitu Ecclesiæ, nec Ecclesiæ appropriata, sed directe soli ministro Ecclesiæ dantur.

Dicitur clericos non teneri directe et per se, quia hic abstrahitur a precepto eleemosynæ, cui certe præ laicis subjiciuntur clerici (2).

Hinc ad clericos pleno dominio pertinent : — 1. *distributiones* quæ fiunt ob assistentiam in choro; istæ enim non dantur præcipue vi tituli, sed propter servitium personale (S. Lig., lib. 3, n. 491); — 2. *jura parochialia*, seu redditus stolæ; quia non proveniunt ex ipso beneficio, sed dantur parochi, ut stipendium pro ejus labore et sollicitudine; et ideo debentur illi etiam absenti, quia præsumitur incumbere aliis officiis

(1) *De Canon.*, lib. 3, cap. 34, n. 23; *de Syn. diœc.*, lib. 13, cap. 12, n. 22.

(2) Insuper meminisse debent clerici verborum Apostoli monentis ut non sint cupidi, et habentes alimenta et quibus tegantur, his contenti sint, etc. Multa his similia in sacris canonibus occurrunt. Nec prætereundum est quantum scandalizentur fideles, si clerici ex redditu sacrarum functionum prædia emant, cognatos ditent, a piis operibus abstineant, nec legata pia in testamento inscribant,

sui pastoralis muneris (S. Lig., lib. 3, n. 494); — 3. oblationes quæ fiunt ad altare intra Missam, vel in administratione sacramentorum, in exsequiis, in nuptiis benedicendis et aliis hujusmodi functionibus (1).

44. — 44. II. Quoad bona beneficialia, seu proprie ecclesiastica, tria certa sunt :

1. Clerico qui bonis patrimonialibus aut industrialibus dives est, *licitum est* ex bonis ecclesiasticis *sumere partem congruam*, quam suæ honestæ sustentationi impendat; pro eo quippe militant momenta quibus post S. Paulum (I *Corinth.*, ix), ostendunt theologi ministrum altaris posse de altari vivere (2).

2. Pars bonorum beneficialium honestæ sustentationi congrua remanet omnino sub dominio clerici, etiamsi aliunde sibi providens eam non impendat. — Communius admittitur, clerico qui ex ea parte aliquid subtrahit, minus expendendo quam licite expendere posset, liberum esse absolute disponere de iis quæ sic subtrahit, quæ dicuntur bona *parcimonialia*, quia jus illius est absolutum.

3. Bona clericorum *superflua*, id est, quæ ex beneficiorum fructibus ipsis supersunt postquam honestæ sustentationi providerunt, *sub gravi eroganda sunt* pauperibus, vel in alia opera pia (Conc. Trid., sess. 25, c. 1, *de Ref.*) (3).

Sed quæstio inter theologos controvertitur, utrum obligatio, qua clerici tenentur *superfluum* reddituum *ecclesiasticorum* in pios usus erogare, *ex justitia stricta* oriatur an *ex præcepto Ecclesiæ tantum*.

Prima opinio affirmat, et probatur potissimum *ex intentione fidelium et Ecclesiæ*. Bona enim beneficialia acceperunt clerici immediate ab Ecclesia, mediate autem a fidelibus qui ea

(1) Oblationes quæ fiunt in arculis (*trones*) cum titulo designato, collectas ad finem determinatum factas, patet ad clericos non pertinere; dantur enim a fidelibus ad finem præfinitum a quo nullatenus recedere licet.

(2) S. Th., 2. 2, q. 185, a. 7, ad 3; S. Lig., lib. 3, n. 494, q. 5.

(3) « Hanc obligationem, ait Benedictus XIV (*de Synod.*, 1, 7, c. 2, n. 4 et seq.), omnes Ecclesiæ canones aut imponunt, aut impositam agnoscunt omnibus qui Ecclesiæ militant stipendiis. »

Ecclesiæ donaverunt; porro ex utraque parte clericis fuit impositum onus justitiæ, de quo agitur.

1. *Ex parte fidelium*, qui dederunt sua bona Ecclesiæ ad sustentationem quidem clericorum, sed simul ad sublevamen pauperum et alios usus pios; ut constat, tum ex multis conciliis, tum ex titulis multis donationum, tum ex voluntate præsumpta donatorum.

2. *Ex parte Ecclesiæ* (cujus mens potissimum spectanda est, cum clerici hujusmodi bona ab ea immediate acceperint), quæ noluit ipsis concedere plenum dominium, ut apparet ex conciliis et SS. Patribus, in quorum decretis et scriptis sæpissime asseritur : bona ecclesiastica esse *patrimonium pauperum*, *patrimonium Christi*; clericos non esse nisi eorum *dispensatores*; rapinæque fieri reossi ea ad usus proprios impendant (1). — Ratio insuper id suadet; etenim Ecclesia, utpote fidelis dispensatrix, sane non vult frustrare spem fidelium qui manifeste voluerunt sua bona impendi modo magis Ecclesiæ utili et pietati magis congruo; porro nullum est efficacius medium finem illum consequendi quam onus justitiæ clericis impositum; ergo talis est intentio Ecclesiæ.

Secunda opinio negat, et tenet clericos male impendentes superflua reddituum ecclesiasticorum *peccare quidem*, sed *non teneri ad restitutionem*.

Hujus sententiæ assertores sic eam probant simul et contrariam confutant : Neque ex parte fidelium donantium, neque ex parte Ecclesiæ recipientis, probari potest tale onus restitutionis fuisse clericis impositum.

1. *Neque ex parte fidelium*; quia ipsi bona sua Ecclesiæ donarunt simpliciter et absolute, non vero sub conditione erogandi superflua in usus pios, quamvis id forte speraverint et intenderint; non est enim verisimile fideles, maxime priorum sæculorum, qui tantam reverentiam exhibebant suis prælatis, adeo strictam obligationem eis imposuisse. Attamen hæc conditio foret necessaria, ut donatio censeretur conditionata; non enim mens interior contrahentis afficit contractum aut obligat ex jus-

(1) Thomas., *Discipl. eccl.*, part. 3, lib. 3, cap. 26 et seq.

titia alterum contrahentem, nisi expressa et in pactum deducta. Ergo ex parte donantium non imponitur onus restitutionis.

2. *Neque ex parte Ecclesiæ.* Si Ecclesia vellet clericos stricto jure teneri ad restitutionem fructuum male expensorum, id claris et expressis terminis alicubi declarasset; res enim hæc est maximi momenti, quippe quæ spectat conscientiam omnium beneficiatorum et levamen pauperum, et a pluribus in dubium revocatur aut etiam negatur. Atqui Ecclesia nullibi claris et expressis verbis id declaravit, cum nullum canonem sive conciliorum sive pontificum hucusque proferre potuerint adversarii, qui hanc restitutionis obligationem clare et expresse importet aut significet. Ergo neque ex parte Ecclesiæ inducitur obligatio justitiæ.

Utraque sententia, juxta S. Lig. (*Retr.*, q. 10) est æque probabilis. S. Thomas (1) posteriorem sententiam propugnat. Benedictus XIV (2), suadet quidem ut obligatio justitiæ inculcetur, sed improbat eos qui hanc quæstionem ceu definitam haberi volunt.

45. — 45. Scholium. *De pensionibus quas in Gallia et alibi gubernium civile clericis solvit ratione tituli beneficalis.* Haud dubium quin hujusmodi pensiones sint instar bonorum proprie ecclesiasticorum, obligationesque easdem inducant. Id constat: — 1. ex origine illarum pensionum, quia nempe dantur in compensationem bonorum ecclesiasticorum usurpatorum, nec haberi possunt ut merum salarium a gubernio solutum (3); — 2. ex pluribus responsis S. Pœnitentiariæ (4).

(1) Quodlib. 6, q. 7, a. 12, ad 3; S. Th., 2. 2, q. 185, a. 7.

(2) *De Syn. diæc.*, lib. 7, cap. 2, n. 14.

(3) Et vero — 1. Si attendamus ad *invasionem bonorum ecclesiasticorum*, leges quæ ea ad Rempubliam transtulerunt, simul declararunt ea accipi cum onere providendi impensis religionis et sustentationi illius ministrorum; unde illi ipsi qui legitimam prædicant illam invasionem, agnoscere debent obligationem reciprocam quam tunc Respublica in se suscepit. — 2. Si vero attendamus ad *cessionem bonorum ecclesiasticorum* factam per Pium VII, clare perspicitur ex pensionibus a gubernio solvendis constitui dotationem ecclesiarum, easque proinde bonorum ecclesiasticorum instar habendas esse.

(4) Die 19 januar. 1819, respondit: « Salaria quæ a gubernio solvun-

Quod autem ad praxim attinet, adeo modicæ sunt illæ pensiones, ut plerumque honestæ sustentationi impares sint aut vix sufficiant. Quæ ergo clericis supersunt in Gallia et plerisque regionibus, sunt bona vel casualia, vel parcimonialia, quæ ad ipsius plenum dominium pertinent. Unde nulla occurrere potest difficultas.

ARTICULUS IV

**De dominio societatum seu personarum
moralium**

46. — 46. Notio societatum seu personarum moralium.

Societas seu persona moralis, prout hic accipitur, est *ens juridicum* (jure assimilatum personæ singulari), *privilegio perpetuæ successionis et existentiae gaudens*. — Constat sive ex pluribus personis coexistentibus, uti municipia et collegia, sive ex una persona, cui alia semper successura est, ut episcopus. — Differt a societate *conventionali*; hæc enim constituitur contractu inter privatos qui condominium habent, ideoque jus strictum retinent ad bona communia, quod dici nequit de societate legali. Quod si societas conventionalis sit per legem approbata, fit quidem corpus morale, sed non stricto sensu (Ita Marc., n. 871).

47. — 47. Assertio : Societates seu personæ morales sunt domini capaces.

PROB. 1. *Natura domini*. — 1. Dominium est legitima potestas disponendi de re tanquam sua : porro societates possunt de pluribus rebus disponere; ergo. — 2. Societates habere possunt jura et debita, et propter hoc fiunt quandoque legitime bella inter gentes; ergo sunt domini capaces.

tur pastoribus et canonicis induere naturam beneficiorum seu bonorum ecclesiasticorum, et annexam habere obligationem inhærentem his bonis, scilicet strictam et canonicam obligationem expendendi superflua pauperibus seu piis causis, et residentiae sub pœna non faciendi fructus suos. » Idem respondit (die 9 aug. 1821) declarando hanc responsionem applicari debere *deservientibus* seu parochis amovibilibus, sed non extendi ad oblationes fidelium.

PROB. 2. *Facto constanti et universali*. Historia teste, semper variæ gentes habuerunt dominia propria; idem constat de familiis, in quibus ubique terrarum bona parentum defunctorum ad omnes filios simul jure naturæ pertinere judicantur, donec inter ipsos facta sit divisio; atqui filii ejusdem familiæ nihil aliud sunt quam societas domestica paucis constans membris; ergo.

Societates sunt civiles vel religiosæ; de illis seorsim agendum est.

§ I. — De societatibus civilibus

Societates civiles sunt status seu respublica, communitates publicæ, et associationes privatæ.

48. — 48. I. De Statu seu Republica. Distinguendum est dominium *publicum stricte sumptum* et dominium *nationale*.

1. *Dominium publicum stricte sumptum* comprehendit res quæ inserviunt usui illius entis moralis seu collectivi quod dicitur *le public*, quæ proinde non sunt objectum dominii privati. Præcipua bona hujusmodi sunt : — 1. viæ publicæ; *les chemins, routes et rues à la charge de l'Etat* (art. 558); — 2. flumina; *les fleuves et rivières navigables et flottables* (*ibid.*); — 3. maris littora; *les rivages, les ports, les havres, les rades* (*ibid.*); — 4. arces munitæ; *les portes, murs, fossés, remparts des places de guerre et des forteresses* (art. 540); — 5. denique généralement toutes les portions du territoire français qui ne sont pas susceptibles d'une propriété privée (art. 538).

2. *Dominium nationale* (gallice *de l'Etat*) coalescit ex bonis fructiferis, quibus respublica fruitur eodem modo ac privati suis fruuntur. Præcipua sunt : — 1. loca a mari relictæ; *les lais et relais de la mer*, quæ ex lege 16 septembris 1807 possunt a gubernio vendi privatis; — 2. insulæ efformatæ in fluminibus navigabilibus (art. 560); — 3. bona quæ domino carent (art. 713 et 539) (1); — 4. ea quæ erant dominii publici et

(1) Legitur in art. 539 : « Tous les biens vacants et sans maîtres, et ceux des personnes qui décèdent sans héritiers, et dont les successions sont abandonnées. » Illud intelligitur potissimum de bonis immobi-

desinunt esse usus publici (1); — 5. sylvæ, ædificia plurima, ut palatia, etc.; uno verbo, alia quæcumque titulo justo a gente vel illius nomine acquiruntur.

49. — 49. II. De communitatibus publicis, seu de provinciis (gallice *départements*) et *municipiis* (gallice *communes*).

1. *De provinciis (des départements)*: — 1. unicuique provinciæ competit aliqua pars tributorum, in suum commodum adhibenda, cum approbatione gubernii, a concilio provinciæ (*conseil général*) decernenda et partienda; provincia est illius partis tributorum domina; — 2. viæ provinciales (*routes départementales*) ad hanc communitatem pertinent; — 3. item quædam ædificia utilitatis publicæ, ut præfecturæ, carceres.

2. *De communitatibus municipalibus (des communes)*. Ad municipia pertinent: — 1. quædam tributa, vulgo *octrois*; — 2. vici, plateæ, viæ vicinales et rurales; — 3. quædam bona vel ædificia pro utilitate municipii, v. g. domus municipalis, prædia omnium usui derelicta, ut prata vel pascua; — 4. quædam bona quorum redditus applicantur in commodum municipii, ut locationes domuum.

50. — 50. III. De associationibus privatis. — 1. Plurimæ sunt associationes privatorum a gubernio approbatæ et civili personalitate donatæ, uti associationes pro viis ferreis, pro navigatione, pro fodinis et aliis hujusmodi. — 2. Sunt etiam associationes inter privatos, absque gubernii interventu efformatæ, sed juxta jus commune contractibus firmatæ, sive civiles, sive commerciales. Ad has associationes referuntur communitates quæ in quibusdam familiis, existunt, v. g., quando nempe post mortem patris, bona illius remanent inter filios indivisa.

§ II. — De societatibus religiosis

51. — 51. Societates religiosæ sunt: Ecclesia universalis,

libus; quoad mobilia plures restrictiones ipsa lex agnoscit, ut patet exemplo thesauri, de quo art. 716, et plurium aliarum rerum, de quibus art. 715 et 717.

(1) Exemplum suppeditat art. 541, in mœnibus urbis quæ jam non est urbis bellica; idem dicendum de viâ publica derelicta.

ecclesiæ particulares seu diöceses, parochiæ, instituta religiosa. De universali Ecclesia potissimum agemus.

Plures hæretici negarunt Ecclesiam esse dominii capacem (1). — Plures publicistæ (xviii et xix sæc.) docuerunt nullum jus competere Ecclesiæ in res temporales, nisi ex concessione potestatis civilis et ad ejus beneplacitum.

52. — 52. Assertio 1^a : *Ecclesia est capax dominii in bona temporalia.*

EST DE FIDE. Conc. Constantiense damnavit Wiclefi doctrinam, et Martinus V, illam damnationem confirmando, voluit ut quilibet suspectus de illis erroribus interrogaretur (n. 35) : « Utrum credat quod auferentes, tollentes et invadentes bona ipsa ecclesiastica, sint tanquam sacrilegi puniendi (2). »

PROB. 1. *Jure publico universali.* Apud veteres, bona specialia consecrabantur cultui divino et sacerdotum necessitatibus; illorum autem bonorum administratio et dominium ad sacerdotale collegium pertinebant. — Apud Judæos, idem sancitum erat. — Apud christianos, Ecclesia, jam ante Constantinum, varia bona etiam immobilia possidebat, ut historia constat; eam facultatem legibus suis sanxerunt multi principes christiani. — In Galliis, ante perturbationem exeuntis sæculi, multa bona, tum mobilia, tum immobilia, pleno jure possidebat Ecclesia. — In concordato anni 1801 et in lege 2 jan. 1817, jus Ecclesiæ ad acquirenda et possidenda bona immobilia et mobilia sancitur (3).

(1) Wiclefus hoc asserere non dubitavit (pp. 36) : « Papa cum omnibus clericis suis possessionem habentibus sunt hæretici eo quod possessionem habent, et consentientes eis, omnes videlicet domini sæculares et cæteri laici. »

(2) Conc. Lugdunense II (an 1274) et conc. Trid. (sess. 22, cap. 2) anathemati subjiciunt eos omnes, etiam dignitate imperiali aut regali præfulgentes, qui bona ecclesiastica, quocumque quæsito colore, usurpant. — Pius VII, et postea Pius IX (cui adhæserunt episcopi Romæ coadunati, an. 1864), anathemate percusserunt omnes invasores dominii temporalis Ecclesiæ Romanæ.

(3) In Concordato dicitur (art. 15) : « Le gouvernement prendra des mesures pour que les catholiques français puissent, s'ils le veulent, faire en faveur des églises des fondations. » Lex 2 jan. 1817 hæc statuit : — « 1. Tout établissement ecclésiastique, reconnu par la loi, pourra ac-

PROB. 2. *Rat. th.* — *Ex una parte*, capacitas possidendi bona temporalia *nullam* involvit *repugnantiam* in Ecclesia; nec quatenus est *societas*, seu corpus morale, quia ex dictis corpora moralia sunt domini capacia; nec quatenus est *societas religiosa*; nam societas religiosa tendit quidem ad finem supernaturalem, sed abstinendi ab omnibus bonis temporalibus nulla ei incumbit necessitas, cum homines ex quibus coalescit omnia sua jura servant. — *Ex altera parte*, capacitas est *Ecclesiæ necessaria*. Etenim Ecclesia, a Christo fundata, eo ipso jus habet strictum ad ea quæ necessaria sunt ad propriam existentiam; porro ad Ecclesiæ existentiam necessarium est dominium in bona temporalia; nam Ecclesia subsistere nequit sine loco in quo convenient fideles, sine vestibis et vasis sacris pro divinis peragendis officiis, sine varia suppellectili ad ministerium divinum, sine aliquo stipendio pro suis ministris; ergo jus Ecclesiæ ad possidendum bona temporalia fundatur in illius natura, et proinde oritur ex jure divino.

53. — **53. Assertio 2^a :** *Bonorum ecclesiasticorum dominium pertinet ad ecclesias, seu instituta religiosa canonice erecta, sub regimine superiorum et imprimis S. Pontificis (1).*

PROB. 1. Ex multis locis *juris canonici*, in quibus dominium

cepter, avec l'autorisation du roi, tous les biens meubles, immeubles ou rentes qui lui seront donnés par actes entre vifs ou par des actes de dernière volonté. — 2. Tout établissement ecclésiastique, reconnu par la loi, pourra également, avec l'autorisation du roi, acquérir des biens immeubles ou des rentes. — Les immeubles ou rentes appartenant à un établissement ecclésiastique seront possédés à perpétuité par ledit établissement et seront inaliénables, à moins que l'aliénation ne soit autorisée par la loi. »

(1) Nonnulli docuerunt illa bona immediate ad Deum et Christum pertinere, et ideo dici, non metaphorice, sed proprio sensu, patrimonium Christi; ita ut nullus in terris habeat horum bonorum proprietatem, sed solummodo dispensationem. — Quidam alii illorum dominium tribuunt S. Pontifici. — Theologi docent communiter S. Pontificem esse principalem dispensatorem, non vero dominum, bonorum ecclesiasticorum. « Quamvis res Ecclesiæ, inquit, S. Th. (2. 2, q. 100, a. 1, ad 7), sint ejus (S. Pontificis) ut principalis dispensatoris, non tamen sunt ejus ut domini et possessoris. »

bonorum singulis ecclesiis aut institutis vindicatur, et ex communi theologorum et canonistarum doctrina (1).

PROB. 2. *Rat.* Ille habendus est ut dominus bonorum qui varios contractus proprietarii efficit, v. g., contractus donationis, emptionis, venditionis, permutationis; atqui singulæ ecclesiæ particulares, vel instituta religiosa, hujusmodi contractus perficiunt proprio nomine; ergo.

Dicitur 1. *pertinet ad ecclesias vel instituta religiosa canonice erecta*; nam, deficiente canonica erectione, instituta pia possent quidem efformare societatem civilem possidendi capacem, sed non habendæ essent ut societates religiosæ, nec ideo eorum bona gauderent privilegiis bonorum ecclesiasticorum.

Dicitur 2. *sub regimine superiorum et imprimis S. Pontificis*. Nam S. Pontifex, utpote omnium ecclesiarum caput et pastor immediatus, in bona ecclesiastica jus habet supremæ dispensationis, seu, ut loquitur S. Thomas, principalis est illorum dispensator. — Hinc potest pro necessitate Ecclesiæ illa vendere, alienare, transferre, cedere in perpetuum, uti factum fuit pluries in variis temporibus, et potissimum anno 1801, a Pio VII, in concordato cum Napoleone. — Infra S. Pontificem, possunt episcopi et alii superiores, ratione officii sui, plurima facere circa bona ecclesiastica, v. g., per suppressionem, vel unionem beneficiorum, imo per alienationem illorum bonorum; sed servare tenentur leges ab Ecclesia statutas pro illorum administratione et alienatione.

54. — 54. Corollaria. Hinc 1. facultas possidendi bona temporalia, qua pollet Ecclesia, non oritur a libera principum dispositione, imo in actum prodiit sub principibus ethnicis et persecutoribus; ergo ab Ecclesia illam auferre nequeunt prin-

(1) « Communis sententia est, inquit Schmalzgrueber, quod dominium particulare bonorum ecclesiasticorum sit penes ipsas ecclesias, sive collegia et capitula clericorum; aut, ubi talia non sunt, penes communitatem fidelium ad ecclesiam spectantium, si ecclesia sit sæcularis; si vero regularis, penes ipsa monasteria, seu conventus et communitates religiosorum, si illa sint domini capacia » (Tit. 23, *de Peculio cleric.*, n. 4).

cipes sæculares, aut eam restringere, suo beneplacito subijcere, oneribus gravare.

Hinc 2. iniquissime decretum est (5 oct. 1789) bona ecclesiastica esse sub dominio reipublicæ (*de la nation*); etenim illa bona ab Ecclesia acquisita fuerant titulis vere translativis proprietatis, scilicet : — 1. titulo *donationis*; nedum donatores voluerint honorum suorum proprietatem Reipublicæ conferre, e contra in actibus authenticis sæpe reperiuntur gravissimæ imprecationes contra quoscumque usurpatores illorum, non exclusis, imo haud raro expresse designatis ipsis principibus; — 2. titulo *occupationis legitimæ*, quando nempe agebatur de bonis nullius, v. g. de locis desertis quæ monachi sudoribus suis fecundarunt; — 3. titulo *emptionis, permutationis*, aut alicujus alterius contractus; — 4. titulo *præscriptionis*.

Hinc 3. ab injustitia et sacrilegio excusari nequit violatio dominii Ecclesiæ, et requiritur ejus liber consensus, ut quodlibet ipsius bonum in utilitatem Reipublicæ impendatur.

CAPUT III

DE MODIS ACQUIRENDI DOMINIUM

55. — 55. Quinque præcipui assignantur modi quibus dominium acquiritur : — 1. occupatio; — 2. accessio; — 3. præscriptio; — 4. successio; — 5. contractus.

Occupatio, qua res nullius fit alicujus propria, est modus *originarius*; cæteri, quibus res unius fit alterius, sunt modi *derivativi*.

De contractu dicetur in speciali Tractatu; in præsentia agendum est de aliis quatuor.

ARTICULUS I.

De occupatione

56. — 56. Occupationis legitimatas et conditiones. Occupatio est *apprehensio rei quæ nullius est, animo eam faciendi suam.*

Ex dictis circa originem dominii (n. 18) constat occupationem fuisse primævum dominii acquirendi medium, per se omnino sufficiens. Facta bonorum divisione, non ideo cessavit ille acquirendi modus : plura siquidem adhuc remanserunt nullius, v. g., terræ inexploratæ, feræ in sylvis, lapilli in fundo aut littore maris, et alia hujusmodi. Hinc apud omnes gentes admissum fuit axioma : *res nullius fit primi occupantis.*

Ut occupatio sit modus acquirendi dominium, requiruntur conditiones sequentes :

1. Ut res sit *capax dominii* (Cf. n. 19).

2. Ut sit, aut saltem censeatur *nullius*; rem enim quæ dominum habet occupare furtum est.

3. Ut ille qui rem occupat habeat *animum acquirendi dominium*; jus enim proprietatis est facultas moralis; ideo nemo eam acquirit nisi sciens et volens.

4. Ut ille animus *manifestetur aliquo actu externo*; alioquin deficeret vera occupatio; locus daretur litibus innumeris; quisque posset allegare suam intensionem; huic igitur stare non tenentur alii, nisi exterius manifestetur.

5. Ut res pro natura sua potestati *physicæ* occupantis *subji-ciatur*; non sufficit ad occupationem, ut quis rem intueatur, et dicat se velle ut sit sua.

His de occupatione generatim spectata præmissis, dicendum venit : — 1. de occupatione stricte sumpta; — 2. de inventionem, quæ est titulus occupationi affinis.

§ I. — **De occupatione stricte sumpta**

57. — 57. Cum in Gallia et plerisque regionibus fere sola occupatio animalium contingat, de hac tantum dicetur.

Triplicis generis animalia communiter distinguuntur : — *fera*, quæ adhuc libere vagantur, et nonnisi vi capiuntur, sive sint quadrupedia, sive volatilia, sive aquatilia; — *cicurata* seu *mansuefacta*, quæ, licet natura feræ, ex consuetudine ad dominum redire solent, v. g., apes, columbæ; — *domestica*, quæ sunt ex natura sua mansueta, v. g., boves, oves.

De his tribus sigillatim dicemus.

I. De occupatione animalium ferorum.

58. — 58. Principium. Animalia *fera fiunt primi occupantis*, modo adhuc sint *in libertate naturali*; nam sunt nullius.

Generatim autem aliquis dici potest occupasse feram, quando eam in tali statu posuit ut nequeat moraliter ipsius potestatem evadere; hoc sequitur ex quinta conditione requisita ad occupationem. Sic si fera sit ita vulnerata ut vix evadere queat, et qui vulneravit eam persequatur cum spe valde probabili capiendi, ad eum pertinet; si vero non sit tali modo vulnerata, potest ab alio occupari, etiamsi prior eam persequatur. Pariter, de fera laqueo capta : si possit e laqueo se expedire, ab alio occupari potest; secus, si non possit se expedire.

59. — 59. Corollaria. — 1. Hinc *non peccat* contra justitiam commutativam qui in fundo alterius absque ejus licentia venatur aut piscatur, *si ille fundus pervius est*, nisi tamen ex hoc aliud damnum proveniat; feræ enim minime habendæ sunt ut fructus fundi, et suam servant libertatem.

2. Item *non peccat*, si fundus, *etiam clausus* (v. g., sylvæ circumdata septo, aut stagnum vallo), sit valde magnus, *ita ut* singula animalia venatorem aut piscatorem *facile fugere* possint; tunc enim nondum sunt apprehensa et occupata a domino fundi, nec suam libertatem naturalem amiserunt. Tunc ergo solummodo compensandum est damnum illatum domino stagni aut sylvæ, sed non essent restituenda animalia capta.

3. E contra vero, peccaret contra justitiam commutativam, si fundus, *omnino clausus*, talis sit, ut feræ *nequeant inde exire*, et ibi facile capi possint, quia censetur amisisse

suam libertatem et ad dominum fundi pertinere (Cf. Gury, n. 572).

60. — 60. Scholium. *De legis civilis prohibitione circa venationem et piscationem.* Inquiritur an et quomodo peccet qui *transgreditur* hanc prohibitionem. — Agitur de illo qui, loco et tempore lege prohibitis, aut sine debita licentia, venationi vel piscationi dat operam.

Duplex est sententia :

Prima probabilis negat eum peccare etiam contra obedientiam; quia ex consuetudine et communi hominum æstimatione lex illa mere pœnalis videtur (S. Lig., *de Leg.*, n. 145).

Secunda, item probabilis, tenet illum peccare, sed tantum venialiter, contra obedientiam, non autem contra justitiam : — 1. *peccat contra obedientiam*, quia semper obtemperandum est principi justa de causa præcipienti; — 2. *non peccat contra justitiam*, quia leges, licet venationem prohibeant, nemini jus strictum conferunt in prædam, nec irritam declarant illius acquisitionem; — 3. *peccat venialiter tantum*, quia talis violatio legis non videtur graviter noxia sive Reipublicæ, sive privatis in quorum fundo fit venatio (Ita Bouvier, Carrière).

II. *De occupatione animalium cicuratorum et domesticorum.*

61. — 61. I. De animalibus cicuratis. Hæc haberi non possunt ut *res nullius*, sed *sunt sub alicujus dominio*.

Hinc (art. 524 Cod. civ.) inter bona immobilia computantur columbæ (*les pigeons des colombers*), cuniculi (*les lapins des garennes*), apes (*les ruches à miel*), pisces stagnorum (*les poissons des étangs*) : quæ tamen non pertinent ad dominum *ut singula*, sed tanquam pars columbarii, stagni, etc. — Permanent autem sub ejus dominio, quamdiu revertendi servant consuetudinem; quam si deseruerint, *tua esse desinunt, et fiunt occupantium*, inquit jus Romanum (cui consonat art. 564 Cod. civ.). — Sed jus habet prior dominus, ne iis animalibus privetur fraude et artificio; unde qui fraudem adhibet tenetur ad restitutionem vel ad compensationem damnorum. Censetur

autem adesse fraus, quando adhibentur laquei aut alia media illicita; secus vero, si alliciantur meliori cibo, aut columbarium constituatur in loco opportuniore (1).

62. — 62. II. De animalibus domesticis. Certe hæc animalia pertinent ad dominum; non desinunt esse sub illius dominio, etiamsi erraverint, nec censeri possunt pristinam libertatem recuperasse, cum ex natura sua sint mansueta. Quoad illa igitur non potest esse occupationi locus.

Hinc qui illorum animalium fructus naturales, v. g., lanam, plumas, ova, pullos, pellem, aut etiam eorum partem e lupi faucibus ereptam sibi tribueret, injustitiam committeret et ad restitutionem teneretur. — Si animalia damnum inferant, a domino reparari debet illud damnum, ex art. 1385 Codicis civilis et leg. 28 sept. et 7 oct. 1791 (2), servatis principiis infra statuendis de culpa theologica et de culpa juridica.

(1) His principiis generalibus præstat adjicere præscripta specialia legis civilis Gallicæ. — 1. *De apibus.* Si effugiant, ex lege 6 octob. 1791, quando dominus cessavit apes persequi, pertinent ad dominum fundi in quo quievit examen; attamen donec iste eas occupaverit, is qui examen illud apprehenderet, non esset obligandus ad restitutionem ante sententiam judicis. — 2. *De columbariis.* Omnibus licet habere columbaria, sed lege 4 aug. 1789 (art. 2) statuitur : « Les pigeons seront enfermés aux époques fixées par les communautés; et, durant ce temps, ils seront regardés comme gibier, et chacun aura le droit de les tuer sur son terrain. » Tempus quo includendæ sunt est sementis et messium, ratione damni quod in agris alienis inferrent; et in illo tempore, cuique competit jus columbas occidendi in suo fundo, et suas faciendi, sive adfuerit damnum, sive non; extra illud tempus, proprietario, detentori, vel colono competit etiam jus illas occidendi, si grave damnum inferant, quod aliter averti nequeat; sed tunc non potest eas suas facere, nisi in compensationem damni illati.

(2) Sic se habet art. 12 hujus legis : « Les dégâts que les bestiaux de toute espèce laissés à l'abandon feront sur les propriétés d'autrui seront payés par les personnes qui auront la jouissance des bestiaux... Le propriétaire qui éprouvera les dommages aura le droit de saisir les bestiaux, sous l'obligation de les faire conduire dans les vingt-quatre heures au lieu du dépôt qui sera désigné à cet effet par la municipalité... Si ce sont des volailles, de quelque espèce que ce soit, qui causent le dommage, le propriétaire, le détenteur ou le fermier qui l'éprouvera pourra les tuer, mais seulement sur le lieu, au moment du dégât. »

§ II. — De inventione

Bona quæ inveniri possunt sunt vel thesauri vel res amissæ.

I. De thesauris.

63. — 63. Notio thesauri. Thesaurus definitur in jure Romano : « Vetus quædam depositio pecuniæ cujus non exstat » memoria, ut jam dominum non habeat; » — in Codice civili Gallico (art. 716) : « Le trésor est une chose cachée ou enfouie, sur laquelle personne ne peut justifier sa propriété, » et qui est découverte par le pur effet du hasard; » vix discrepant duæ definitiones (1).

64. — 64. Præscripta juris circa dominium thesauri. Quæstio de dominio thesauri expendenda est ex jure *naturali* et ex jure *civili Gallico*.

I. EX JURE NATURALI. Communiter docent theologi thesaurum *esse totum inventoris*.

Etenim inventor, thesaurum occupando et retinendo, nec domino fundi injuriam infert, nec ei qui thesaurum recondidit aut ejus causam habentibus, sed rem nullius facit suam.

1. *Non infert injuriam domino fundi*, qui nullo titulo sibi vindicaret thesaurum : — 1. non quasi thesaurus esset pars et veluti fructus fundi; facile enim intelligitur, et omnibus perspectum est, ita non esse; — 2. non quatenus habuerit voluntatem implicitam thesaurum occupandi et suum faciendi; etenim talis voluntas est merum figmentum; et aliunde non sufficeret, cum thesaurus vere occupatus non fuerit; — 3. non quia præsumendum quod thesaurus fuerit reconditus ab ip-

(1) Jus Romanum paulo expressius, et forte rigorosius, exigit ut depositio sit vetus; nam cæteræ voces *ut jam dominum non habeat*, æquivalent istis *sur laquelle personne...*; postrema autem Codicis nostri verba, *et qui est découverte par le pur effet du hasard*, non pertinent ad naturam thesauri; ideo tantum fuerunt in lege adhibita, ne extranei incitarentur ex spe thesauri inveniendi ad effodiendum in agris alienis.

sus majoribus : nam recondi potuit ab extraneo ; sæpe fundus non remansit penes eandem familiam, etc.

2. *Non ei qui recondidit aut ejus causam habentibus* infertur injuria ; nam merito præsumitur quod defunctus est, nec secreti sui notitiam hæredibus reliquit ; proinde dominus non potest humano modo reperiri, et thesaurus habendus est ut *res nullius*.

II. EX JURE CIVILI GALLICO (Cod. civ., art. 716) : « La propriété d'un trésor appartient à celui qui le trouve sur son propre fonds ; si le trésor est trouvé dans le fonds d'autrui, il appartient pour moitié à celui qui l'a découvert, et pour l'autre moitié au propriétaire du fonds (1). »

De hac præscriptione tria notanda sunt :

1. *Ut quis censeatur invenisse*, sufficit ut rem viderit, seu visibilem reddiderit, eam occupatione dignam existimans seu occupare intendens ; non vero requiritur ut eam apprehenderit. Hæc est obvia significatio legis dicentis : *qui l'a découvert*.

2. *Si mercenarius inveniat thesaurum*, ipse jus ad illum habet, non vero illius conductor ; mercenarius enim ut talis non habetur nisi quoad opus ad quod conductus est, non autem respectu thesauri, nisi conductus fuerit ad quærendum thesaurum ; tunc enim non ipse, sed ejus conductor censetur invenisse.

3. Si thesaurus quæsitus fuerit *ex industria et absque consensu domini*, inventor tenetur totum relinquere domino fundi ex definitione thesauri (*qui est découverte par le pur effet du hasard*) ; si vero consenserit dominus, inventor jus habet ad dimidium.

65. — 65. Obligatio legis civilis circa thesaurum. Juxta principia alibi fusius exponenda : — 1. *leges determinativæ proprietatis* (uti sunt leges circa præscriptionem), obligant in

(1) Hac voce : *propriétaire du fonds*, intelligitur ille qui habet dominium directum fundi in quo thesaurus invenitur, quicumque sit ; undè si inveniatur in loco publico, dimidia pars adjudicanda erit fisco, vel municipio. Usufructuarius, cum non sit dominus fundi, nullum jus sibi vindicare potest, nisi sit inventor (art. 598).

conscientia ante sententiam judicis, quia fundantur in motivo boni publici: — 2. *leges vero quæ per modum pænæ statuunt*, non obligant nisi post sententiam judicis, quia nemo pœnam activam gravem subire tenetur ante sententiam judicis (Cf. *Tract. de Legibus*, n. 274).

Hinc: — 1. qui invenit thesaurum in fundo alieno, tenetur ante sententiam judicis tradere domino fundi partem quæ ipsi competit tanquam domino, quia hæc illi debetur vi legis determinativæ proprietatis; — 2. qui ex industria thesaurum quæsivit absque consensu domini, tenetur insuper alteram partem domino fundi tradere, sed tantum post judicis sententiam, in pœnam effossi prædii alieni; — 3. qui emit pretio communi agrum in quo suspicatur latere thesaurum, est immunis ab injustitia, et potest thesaurum totum sibi vindicare; eatenus enim emptor ille reus esset injustitiæ, quatenus rem emisset infra pretium justum; sed reipsa eam justo pretio emit, cum pretium alicujus rei non desumatur ex intrinseca illius utilitate aut præstantia, sed ex communi æstimatione hominum, saltem peritorum in tali arte aut materia, uti infra statuetur de venditione (S. Th., 2. 2, q. 67, art. 5) (1).

II. De rebus amissis.

66. — 66. Earum notio. Res amissæ differunt a thesauro, tum quia non sunt absconditæ vel infossæ, tum quia ordinarie *recenter et involuntarie* sunt perditæ.

Dicendum est: — 1. de inquisitione domini rei inventæ; — 2. de redditione rei domino comparenti; — 3. de usu rei, domino non comparente.

67. — 67. I. De inquisitione domini rei inventæ. Certum est

(1) Injuste applicaretur præsens corollarium illi qui thesaurum jam inventum denuo absconderet, ut, empto agro, posset hunc integrum sibi vindicare. Nam eo ipso quod thesaurus inventus est, pars illius dimidia pertinet ad dominum agri, et illi tribuenda est ante omnem sententiam, ut supra dictum est. Ergo, licet ager ematur justo pretio, injustitia committitur erga illum, quatenus privatur re quæ ad ipsum jam pertinet. — Parabola igitur Evangelii (*Matth.*, xiii, 44), vel interpretanda est ex solo jure naturali, vel habenda non est ut approbans factum quod in ea narratur, haud secus ac parabola de villico iniquitatis (*Luc.*, xvi).

inventorem *ex caritate* teneri inquirere dominum rei inventæ, si aliter domino esset peritura, quia profecto vellet rationabiliter ita erga se fieri. Sed caritas non obligat cum notabili incommodo.

Sed *utrum teneatur ex justitia*, non constat. — Dicunt nonnulli eum teneri ex justitia, scilicet ex quasi contractu, quatenus rem illam apprehendit et in suam custodiam accepit; si enim noluit subire obligationem inquirendi dominum, quæ gravat negotiorum gestorem, debuisset rem inventam relinquere in loco, ut ipse dominus, vel alius illam inveniret, et sic facilius et securius, ut plurimum, dominus eam recuperasset. — Hæc obligatio justitiæ videtur æquitati omnino consonare; sed proportionari debet valori seu conditioni rei, ut patet.

68. — 68. II. De redditione rei inventæ domino comparenti.

Certum est domino comparenti vel ejus causam habenti reddendam esse rem inventam, juxta axioma fundatum in natura dominii : *Res clamat domino suo*.

Sed in eo casu potestne inventor aliquid a domino exigere ? — 1. Potest exigere impensas factas in inquisitione; nam utiliter gessit rem domini. — 2. Recuperatis illis impensis, nihil amplius inventor *per se* exigere potest, quia, reddendo rem domino, stricto justitiæ officio satisfecit. — Dicitur *per se*, quia, si dominus promiserit aliquod præmium, hic videtur teneri ex justitia illud retribuere, quia adest vera promissio, a domino facta cum intentione se obligandi et ab inventore acceptata.

69. — 69. III. De usu rei inventæ, non comparente domino.

Nihil statuit lex civilis Gallica de rebus amissis; unde ex solo jure naturali quæstio expendenda est. — Tres sunt opiniones.

Prima tenet inventorem, post inquisitiones sufficientes frustra factas, acquirere dominium rei, sed conditionatum, id est, cum obligatione restituendi, si postea compareat dominus, et res exstet in se vel in æquivalenti. — Ratio est quia, domino diligenter inquisito et non invento, res censetur domino carere, et ideo fit primi occupantis.

Secunda, quæ est communior apud veteres theologos, docet res inventas erogandas esse pauperibus, vel in pios usus elargiendas. — Ratio est, quia dominus, rem amittendo, ejus dominium non amisit; unde fit ut, ipso comparente, omnibus conscientia dictet rem suam illi esse reddendam. Ergo res inventa impendi debet juxta illius voluntatem præsumptam; porro præsumitur velle ut sua res eo adhibeatur modo qui fuerit sibi et bono publico utilior, et consequenter in usus pios erogetur.

Tertia sententia, quæ a S. Ligorio dicitur verior et sequenda, distinguit: « Quando adhuc, post diligentiam, possibile est dominum invenire, tunc res vel pretium servari debet; quod si utrumque servari nequeat, res vel pretium omnino est erogandum in usus pios, juxta præsumptam voluntatem domini, qui adhuc illius rei dominium retinet, quamdiu res potest in ejus manus redire. E contra, quando, spectatis circumstantiis longitudinis temporis vel distantiae loci, etc., non videtur possibile ut res ad dominum redeat, tunc illa fit nullius, et ideo acquiritur a primo occupante, qui illam non tenetur dare juxta voluntatem prioris domini, cum ille impossibilitate eam recuperandi jus dominii prorsus amiserit » (S. Lig., lib. 4, n. 603).

70. — 70. Scholium de bonis derelictis et vacantibus. Bona *derelicta* sunt res quas dominus rejecit ea mente, ut in numero rerum suarum jam esse nolit, ut dicitur in jure Romano. — Bona *vacantia* ea sunt quæ relicta sunt ab intestato, et quibus nullus succedit aut vult succedere.

Attento *jure naturali*, hujusmodi bona fiunt primi occupantis, cum sint nullius. — Sed *jure civili Gallico* (art. 539, 713) Reipublicæ tribuuntur. Illa autem dispositio, quantumvis generalis, plures tamen patitur exceptiones, quoad nempe ea omnia de quibus lex ipsa aliquid speciale statuit, vel quæ declarantur acquisibilia titulo primi occupantis, qualia sunt bona mobilia, quibus art. 713 sæpe non applicatur (1).

(1) Quando hæreditas aliqua Reipublicæ tribuitur, sequendæ sunt regulæ art. 769 et 770 Codicis civilis, et in Codice judiciali (*de procédure*

ARTICULUS II

De accessione

71. — 71. *Accessio*, seu potius *jus accessionis*, est jus illud quo dominus rei principalis acquirit accessoria, id est, quæ ab illa producuntur, vel ipsi natura aut arte uniuntur tanquam principali.

Varii modi quibus fit accessio ad duo capita reducuntur, *productionem* nempe, et *unionem*.

1. Ex Codice civili, dominus jus habet, titulo accessionis *per productionem*, ad fructus naturales et industriales terræ, ad fructus civiles, et ad partum animalium (ita art. 547), « à la charge de rembourser les frais des labours, travaux et semences faits par des tiers » (art. 348). — Ut intelligantur hæ legis dispositiones, exponendum est quotuplicis generis fructus distinguantur.

Ordinarie triplicis generis fructus distinguunt theologi, naturales, industriales et mixtos : — *naturales* dicuntur qui sine ullo aut fere ullo hominis labore ex re ipsa sponte nascuntur, ut partus animalium, fructus arborum, lignum silvarum, fenum pratorum; — *industriales*, qui ita ex industria et labore oriuntur ut res aliena non sit nisi instrumentum, et nihil vel parum conferat in eorum productionem, v. g. tabellæ pictæ, statuæ; — *mixti*, qui partim ex re ipsa, partim ex hominis industria, proveniunt, ita ut utrumque notabiliter influat in eorum productionem, v. g. segetes. — Additur quarta species, scilicet fructus *civiles*, qui non sunt proprie rei fructus, sed inter fructus a lege computantur, quia percipiuntur occasione rei, v. g. pretium locationis domus, aut equi.

Has notiones non in omnibus sequuntur jurisperiti, ut videre est in Cod. civ., art. 583, 584, ex quibus perspicitur fructus quos theologi vocant mixtos, vocari industriales a jurisperitis, qui ideo non nisi tres species distinguunt.

civile), art. 997 et seq., traditæ, de sigillorum appositione, inventarii confectione, etc. Si vero ab ipsa Republica bona hæc repudientur propter onera, servantur ea quæ præscribuntur Cod. judic. art. 998 et seq.

II. Principii generalis instar statuit art. 551, dominum acquirere proprietatem eorum *quæ rei suæ uniuntur*; deinde variæ statuuntur regulæ, prout agitur de rebus immobilibus, vel mobilibus (art. 551-577) (1).

(1) Ad sequentia reducuntur ea quæ statuit Codex civilis Gallicus.

I. QUOAD RES IMMOBILES, agitur vel de constructionibus, plantationibus et aliis hujusmodi, vel de alluvione.

1. *De constructionibus, plantationibus, etc.*, duplex distinguenda est hypothesis: vel aliquis ædificavit aut plantavit in proprio fundo cum materiis alienis, vel in alieno fundo cum materiis propriis; de priori statuit art. 554, de posteriori art. 555. — In utroque casu attenditur an adfuerit bona vel mala fides; in priori quidem, ad compensationem damnorum, in posteriori autem ad determinanda jura quæ competunt domino fundi.

2. *De jure alluvionis.* Hac voce intelligitur quod fundo alicui accedit vi aquarum; sed variæ sunt incrementi species, quæ variis nominibus in jure designantur, et de quibus statuit Codex civilis, nempe: — 1. *Alluvio proprie dicta*, seu incrementum latens; hæc generatim pertinet ad dominos fundorum adjacentium (art. 556, 557); aliud tamen dicendum ex art. 557, 558, quoad mare, lacus et stagna. — 2. *Avulsio* vi fluminis; si vis fluminis partem aliquam ex prædio alicujus domini detraxerit, et prædio alterius attulerit, declaratur (art. 559) permanere sub dominio prioris, qui debet intra annum repetere. — 3. *Insulæ*; si efformentur in fluminibus navigabilibus (gallicè *flottables*), pertinent ad Rempublicam, nisi adsit titulus vel præscriptio in contrarium; quæ vero efformantur in aliis fluminibus, si ex una parte fluminis, pertinent ad dominum fundi vicinioris; si ex utraque parte, pertinent ad eos qui ex utraque ripa prædia possident, proficiscendo a linea quæ supponatur in medio fluminis transducta (art. 560, 561). — 4. *Alvei mutatio*; ex art. 563, domini fundorum quos de novo flumen invasit, sibi vindicant, titulo indemnitate, veterem alveum, proportionem habita hujus quod amiserunt.

II. QUOAD RES MOBILES, sæpe difficilius discernitur quodnam sit accessorium, quodnam principale, ac proinde sæpe satis incertum est utri debeat objectum adscribi. Principii loco ponitur (art. 565), jus accessionis omnino ad æquitatem naturalem reduci: unde quædam tantum ad exemplum statuuntur regulæ, ut iudex ex illis cognoscere possit quid decernere debeat in casibus particularibus et non prævisis.

III. regulæ referuntur ad tres casus præcipuos, qui dicuntur: — 1. *ad-junctio*, quæ est unio duarum rerum ad diversos dominos pertinentium, adeo ut unum totum efformetur (de qua art. 566-569); — 2. *specificatio*, seu novæ speciei confectio ex aliena materia (de qua art. 570-572); — 3. *commixtio*, seu conjunctio plurium rerum æque principalium ad diversos dominos pertinentium (de qua art. 573, 574). Generatim tribus modis componi possunt variorum dominorum jura: vel res separantur, et unaquæque redditur domino suo; vel totum tribuitur ei cujus erat principalis pars, cum obligatione solvendi alteri pretium partis acces-

ARTICULUS III

De successionibus

72. — 72. Notio et species successionis. Successio est *transmissio bonorum defuncti ad unam vel plures personas*, quæ ejus locum accipiunt, et vocantur illius hæredes vel legatarii.

Transmissio illa determinatur vel a voluntate hominis, vel a lege : priori modo, quando ipse defunctus statuit ad quos velit sua bona transire; posteriori vero, quando, deficiente defuncti dispositione, lex ipsa modum et regulas transmissionis determinat.

Duplici pariter modo potest quis bonorum suorum transmissionem ordinare, vel per testamentum, vel per contractum matrimonii, ad normam art. 1082 Cod. civ., quæ gallice dicitur *institution contractuelle*.

Hinc triplex distinguitur successio, *testamentaria*, *conventionalis*, et *legalis* seu delata per legem, quæ dicitur etiam *ab intestato*. De duabus prioribus dicitur in Tr. de *Contractibus*; hic de postrema tantum agendum habemus.

De origine successionis legalis opportunius dicetur in Tractatu de *Contractibus*, ubi de testamentis. Hic agemus : — 1. de conditionibus successionis legalis; — 2. de ejus acceptance; — 3. de ejus repudiatione.

§ I. — **De conditionibus successionis legalis**

Lex civilis determinat causas quibus a successione quis excludi potest, ordinem quo hæredes ad eam vocantur, et modum quo successio ad illas transmittitur.

73. — 73. I. Causæ exclusionis a successione. Duplici titulo potest quis ab hæreditate repelli, titulo incapacitatis, et titulo indignitatis.

soriæ; vel jus indivisum utrique tribuitur in totum, cum jure exigendi ut res vendatur et pretium dividatur. Ad quemnam ex his modis recurri possit et debeat, determinatur ex circumstantiis, prout videre est in mox citatis articulis.

1. Titulo *incapacitatis* repelluntur qui non habent dotes requisitas ad succedendum; scilicet : — 1. qui nondum est conceptus; — 2. qui natus non est ad vitam habilis.

2. Titulo *indignitatis* excluduntur : — 1. qui condemnatus fuit propter patratam seu attentatam defuncti interfectionem; — 2. qui contra defunctum tulit accusationem capitalem, quæ declarata est calumniosa; — 3. qui majoritatem adeptus, et perspectam habens defuncti interfectionem, non illam judici denuntiavit, nisi excusetur tanquam interfectoris cognatus aut affinis (art. 727, 728) (1).

74. — 74. II. Ordo successionis. Ad successionem vocantur primum *descendentes*, deinde *ascendentes* et *collaterales* (art. 734); hi omnes dicuntur hæredes *legitimi*, et illæ successiones vocantur *regulares*. — Iis deficientibus, bona transeunt ad filios spurios, deinde ad conjugem superstitem (2), et tandem ad fiscum (art. 723, 757, 765-767); hæ successiones dicuntur *irregulares*.

In eo differunt, quod ad hæredes *legitimos* pleno jure transeunt bona, jura et actiones defuncti, modo omnia onera successionis in se suscipiant (3); *irregulares* autem a judice in possessionem mittuntur (art. 724) (4).

(1) Discrimen adest inter effectus incapacitatis et indignitatis. Incapax nullo modo percipit successionem; indignus autem eam percipit, *il en est saisi*, ut aiunt jusperiti; sed postea in pœnam sui delicti ab ea dejicitur. Sententia vero quæ pronuntiat indignitatem habet effectum retroactivum quoad indignum, non autem quoad tertias personas quæ cum ipso bona fide contraxerunt, dum res hæreditarias possideret, saltem si agatur de contractibus titulo oneroso. Hinc ipse quidem tenetur restituere omnes fructus interim perceptos (art. 729); sed conventiones onerosæ ab eo initæ cum tertiis bonæ fidei non statim declarandæ sunt irritæ : etenim indignus usque ad sententiam erat verus dominus hæreditatis, et illi quibus lex concedit jus eum ab hæreditate dejiciendi erant tantum illius creditores quoad jus repetendi hæreditatem; ergo ratiocinandum est de hoc casu quemadmodum de conventionibus initis a debitore in damnum illius cui res debetur.

(2) Lex recenter lata (9 mart. 1891) conjugi superstiti confert in super jus usufructus in partem successionis, quæ determinatur pro numero et qualitate hæredum.

(3) Jus possessionis quod statim acquirunt hæredes legitimi in Codice civili Gallico vocatur *la saisine*, apud jurisperitos veteres *saisina*.

(4) Illud sic explicant recentiores jurisperiti : hæredes *legitimi* re-

75. — 75. III. Transmissio successionis. In jure Gallico veteri duo viguerunt principia circa transmissionem successionis legalis : *Le mort saisit le vif*; *N'est héritier qui ne veut*; quæ aliis verbis sanxit Codex civilis (art. 724 et 775).

Vi *prioris principii*, hæres censetur cum defuncto *una continuata persona*, et statim pleno jure omnia illius bona, jura et actiones acquirit, licet absens aut successionis nescius; igitur si vel uno instanti defuncto supervixerit, ejus successionem percipit, quam cum propria successione transmittit ad suos posteros. — Sed vi *posterioris principii* potest successionem repudiare. — Unde nullus actus illius voluntatis requiritur ad colligendam hæreditatem, sed actus positivus requiritur ad eam repudiandam.

Effectus igitur successionis suspensus manet, donec hæres suam mentem aperuerit. — Si acceptet, censetur ab ipso mortis instanti accepisse (art. 777); si renuntiet, censetur nunquam habuisse hæreditatem (art. 785), quæ integra statim transit ad eum qui in ejus defectum vocatur.

§ II. — De acceptatione successionis

76. — 76. Acceptatio successionis, quæ in jure dicitur *aditio hæreditatis*, est actus quo persona habilis ad successionem percipiendam manifestat se velle pro hærede haberi (1).

præsentant personam defuncti, ideoque subjiciuntur omnibus oneribus successionis, etiam *ultra vires* successionis, ut aiunt; *irregulares* autem non præsentant personam, sed tantum recipiunt bona, et non nisi ratione bonorum tenentur, ac proinde non nisi *intra vires* successionis.

(1) Ut valeat acceptatio, plures requiruntur *conditiones* : nempe, — 1. ut successio jam obtigerit, juxta axioma : *nulla viventis est hæreditas*, unde admitti nequit futuræ successionis acceptatio (art. 1130); — 2. ut cognoscat acceptans jam successionem obtigisse; antea non valet acceptatio, ex jurisperitorum doctrina; — 3. ut qui acceptat reipsa a lege vocetur ad successionem; acceptatio quæ oritur ex errore vim nullam habet; — 4. ut acceptans sit habilis ad se obligandum; ex acceptatione enim variæ exsurgunt obligationes, ut infra videbitur; hinc non potest acceptare uxor sine auctoritate mariti vel judicis (art. 776), et minor sine interventu tutoris et concilii familiæ, item interdictus (art. 461, 484, 509, 513); — 5. ut non præcesserit renuntiatio; hæc enim semel rite peracta est irrevocabilis, exceptis duobus casibus; nempe, si obtenta fuerit

Hæc acceptatio consideranda est : — 1. in se; deinde in suis consecrariis, nempe; — 2. in partione inter hæredes facienda; — 3. in solutione debitorum.

I. *De acceptatione successionis in se spectata.*

77. — 77. Duplex modus acceptationis. Successio acceptari potest *simpliciter*, vel *sub beneficio inventarii* (art. 773) (1).

1. Acceptatio *simplex* fieri debet *modo absoluto*, nunquam fieri potest modo conditionato.

Fieri potest : — sive *expresse*, sumendo nomen aut titulum hæredis in actu authentico vel privato (art. 778); — sive *tacite*, eliciendo actum qui necessario supponit qualitatem hæredis, et eo ipso voluntatem acceptandi (art. 778).

2. Acceptatio *sub beneficio inventarii* sic vocatur quia hæres non intendit acceptare nisi quatenus ope inventarii compere-rit successionem non gravari oneribus excedentibus vires hæreditatis (2).

78. — 78. Jura et obligationes acceptantis. Diversa sunt jura et obligationes acceptantis successionem, prout acceptat simpliciter, vel sub beneficio inventarii.

I. QUOAD JURA. — 1. Qui acceptat *simpliciter*, statim dominium acquirit in omnia bona et jura defuncti, et potest de iis disponere quemadmodum ipse defunctus. — 2. Hæres vero *beneficiarius* suscipit tantum administrationem bonorum, donec successionis status in aperto fuerit positus (*la succession ait été liquidée*), et satisfactum fuerit debitis et oneribus; interim non potest de bonis disponere, vel jura exercere, nisi secundum formas a lege statutas, et sub obligatione rationis

per dolum aut vim, aut si nemo adhuc successionem acceptaverit, nec contra renuntiantem præscripta fuerit facultas acceptandi (art. 462 et 790).

(1) Quibusdam non permittitur acceptare nisi sub beneficio inventarii; v. g., minori, interdicto (art. 461, 509, 776, 782); quibusdam e contra denegatur potestas eo modo acceptandi, v. g. hæredi qui scienter et mala fide quædam successionis bona occultavit in inventario (art. 801).

(2) Ex art. 793, qui vult uti beneficio inventarii, debet declarationem suam emittere in tabulario (*au greffe*) tribunalis territorii in quo sita est hæreditas.

reddendæ creditoribus et legatariis defuncti (art. 803 et seq. Cod. civ., et art. 786 et seq. Cod. judic.).

II. QUOAD OBLIGATIONES. — 1. Qui *simpliciter* acceptat, in se suscipit omnia successionis onera, et se obligat ad iis satisfaciendum, non solum ex bonis successionis, sed etiam ex propriis. Illa obligatio est irrevocabilis : qui semel acceptavit, non potest hæredis qualitatem repudiare, vel abjicere partem onerum quæ ex acceptatione sequuntur; unde axioma inter jurisperitos receptum, et ex jure Romano desumptum : *Semel hæres, semper hæres* (1). — 2. E contra hæres *beneficiarius* non obligatur pro debitis et oneribus ultra vires hæreditatis; illius bona non confunduntur cum bonis successionis; et servat jus exigendi solutionem creditorum quæ sibi contra successionem competunt (art. 802, 803). Insuper, etiam post acceptationem beneficiariam, potest sese liberare a debitis et oneribus successionis, totam hæreditatem derelinquendo creditoribus et legatariis (art. 802).

II. De partitione inter cohæredes facienda.

79. — 79. Necessitas partitionis inter cohæredes. Si plures sint cohæredes, bona successionis inter illos dividi debent. Nam bona successionis, ut supra diximus, statim et pleno jure transeunt ad hæredes; cum autem singuli non possint sua parte frui, quamdiu manet indeterminata, cum aliunde exinde plerumque nascitura sint dissidia, ideo statuitur (art. 815) nullum cohæredem cogi posse ad manendum in indivisione, sed semper postulari posse partitionem, non obstantibus prohibitionibus et conventionibus in contrarium; id unum permittitur cohærebidus, ut paciscantur de suspendenda partitione per aliquod temporis spatium, quod non debet extendi ultra quinquennium; quo elapso, conventio renovari potest (2).

(1) Adest tantummodo exceptio in casibus de quibus agit art. 783, nempe quando acceptatio obtenta fuit per dolum, et quando hæreditas plus quam dimidia parte imminuitur per inventionem testamenti quod tempore acceptationis erat incognitum.

(2) Duplici modo fieri potest illa partitio : — 1. absque ulla speciali

80. — 80. Regula in partitione servanda. Servari debet inter cohæredes *æqualitas proportionis juxta jus singulorum*.

Illam autem æqualitas læderetur in triplici casu : — 1. si unus ex hæredibus jam quædam a defuncto accepisset, ex quibus portio illius ultra jus excresceret; — 2. si portio unius æstimata fuisset supra suum valorem; — 3. si unus ex hæredibus deturbaretur e bonis quæ in partitione recipit.

Porro, ut triplex illa inæqualitatis species præcaveatur, locus est — contra primam, *collationi* (gallice *rapport*), — contra secundam, *rescissioni*, — contra tertium, *assecuratiōni* (gallice *garantie des lots*). Dicemus tantum de collatione (1).

solemnitate (gallice *à l'amiable*), quando omnes hæredes sunt majores, præsentēs, et inter se concordēs (art. 819); hæc dicitur *partitio conventionalis*, quæ fieri potest, sive per actum authenticum seu coram notario, sive per actum privatum (*sous seing privé*); — 2. coram judice, et dicitur *partitio judiciaria*; de qua multa statuuntur tum in Cod. civ. (art. 817 et seq.), tum in Cod. judic. (art. 966 et seq.).

Adnotare juvat, partitionem in jure hodierno Gallico non haberi ut translative, sed tantum ut *declarative proprietatis*; id est, quilibet ex hæredibus censetur solus et immediate successisse quoad illam partem bonorum quæ sibi obtigit, nec unquam habuisse dominium aliorum successionis bonorum (art. 883); unde quilibet hæres nihil censetur acquirere a suis cohæredibus, sed partem suam recipere ab ipso defuncto.

(1) De rescissione et assecuratione partitionis hæc notare sufficit :

1. *De rescissione partitionis.* Locus adest rescissioni in triplici casu, nempe vis, doli, et læsionis ultra quartam partem; alicujus objecti præteritio in partitione non dat locum rescissioni, sed tantum novæ partitioni (art. 887). — In foro externo non admittitur rescissio nisi quando læsio excedit *quartam* partem, non totius hæreditatis, sed *portionis* quæ læso tribui debuisset; quia, si admissa fuisset rescissio propter quamcumque læsionem, jam nulla partitio ab ea immunis fuisset, cum vix possibile sit ad omnimodam æqualitatem pervenire. Verum in foro *conscientiæ* quodlibet damnum culpabiliter illatum reparari debet; et etiam in foro externo, non exigitur quarta pars, nisi quando agitur de mera læsione, seclusis vi aut dolo; si autem adfuerit vis aut dolus, quæcumque læsio alicujus momenti, etiam infra quartam partem sufficit ab obtinendam rescissionem.

2. *De assecuratione partitionis (de la garantie des lots).* Æqualitas quæ in partitione requiritur, læderetur, si unus ex hæredibus pateretur evictionem in totum vel in partem bonorum quæ ei obtigerant, id est, si ea cuidam tertio derelinquere cogeretur, vel si in eorum fruiione

81. — 81. De collatione ante partitionem facienda. Collatio in eo consistit ut quilibet hæres ea quæ a defuncto receperat referat ad summam successionis, ut omnia bona ex æquo inter omnes cohæredes dividantur.

Regula generalis collationis his verbis exprimi potest : Omnis hæres veniens ad successionem debet referre cohæredibus *quæcumque accepit a defuncto* per dispositionem gratuitam inter vivos, aut per dispositionem testamentariam, *directe vel indirecte*, nisi adsit *dispensatio expressa donatoris vel lex aliter statuerit* (art. 843).

Porro lex a collatione eximit :

1. *Impensas educationis*, id est, quæ expensa sunt ad alimenta, vestes, educationem, tirocinium, sumptus nuptiales, munuscula consueta (art. 852); hæc enim non censentur proprie dona, sed solutio debiti, cum ea parentes filiis subministrare teneantur. Sed sedulo distinguendum est inter impensas quæ dicuntur *d'éducation*, et illas quæ vocantur *d'établissement* : istæ, sicut solutio debitorum hæredis, subjiciuntur collationi (art. 851) (1).

2. *Fructus rerum referibilium* perceptos vel debitos ante mortem donatoris; nam ex art. 856 non debentur nisi a die quo locus fuit successioni, seu a morte donatoris. Idem dicendum est, quando donantur non res frugiferæ, sed ipsimet fructus, seu usus, vel pensio, vel redditus censuum, vel alia hujusmodi, quia si a collatione fructuum eximitur ille qui bonum et fructus recepit, a fortiori ille qui fructus tantum.

perturbaretur; hinc, eo casu eveniente, cæteri hæredes tenentur eum indemnem præstare. Sed requiritur : — 1. ut causa evictionis fuerit partitioni prævia; — 2. ut species evictionis non fuerit per clausulam specialem et expressam partitionis ab assecuratione excepta; — 3. ut evictio tribuenda non sit culpæ cohæredis (art. 884). Illa autem indemnitas debetur a singulis hæredibus, proportionem habita partis suæ hæreditariæ; et si unus sit solvendo impar, illius pars dividitur inter evictum et alios hæredes (art. 885).

(1) Ea occasione, sæpe quæsitum est quid dicendum sit de summa persoluta a patre ei qui, loco ipsius filii, militiæ nomen dare consentit. Communiter docent jurisperiti adesse locum collationi, quia militia a filio debetur; nisi tamen patris aut familiæ vere interesset uti opera et industria illius filii; tunc adesset veluti quædam compensatio.

3. *Bonum immobile quod periit casu fortuito absque culpa donatarii* (art. 855).

III. De solutione debitorum.

82. — 82. Principium. *Hæredes acceptantes successionem subji-
ciuntur ejus debitis et oneribus* (art. 723). Qui enim bona sus-
cipit debet suscipere onera ipsis annexa, juxta axioma : non
intelliguntur bona, nisi deducto ære alieno. — Applicatur
illud principium, non solum debitis quæ oriuntur ex con-
tractu, sed et iis quæ defunctus contrahere potuerat ex delicto.

Difficultas esse potest tantum — 1. de obligatione solvendi
onera et debita ultra vires hæreditatis; — 2. de proportionem
inter plures cohæredes statuenda in solutione debitorum.

**83. — 83. I. De obligatione solvendi debita et onera ultra
vires hæreditatis.** Quæstio expendi debet pro foro externo
et pro foro conscientiae :

1. *In foro externo*, distinguendum est : si hæres usus fuerit
beneficio inventarii, nihil debet ultra hæreditatis vires; si
vero hæres regularis, juxta id quod dictum est (n. 74), usus
non sit illo beneficio, cogitur ad satisfaciendum omnibus one-
ribus successionis, ut jam exposuimus (n. 78), non autem ad
solvenda legata quæ caduca sunt ex defectu objecti.

2. *In foro conscientiae*, sicut in foro externo, ad nihil tenetur
hæres qui usus est beneficio inventarii. — Sed disputatur an
ille qui *non recurrit ad beneficium inventarii* teneatur, etiam
in foro conscientiae, ad solvenda omnia prorsus debita. Tres
præcipuæ distinguuntur theologorum opiniones.

Prima docet hæredem non teneri ultra vires hæreditatis,
etiam post sententiam judicis (1), quia lex nititur sola præ-
sumptione facti; id est, ideo hæres cogitur ad universa
solvenda, quia præsumitur eum aliqua occultasse; porro lex
fundata in præsumptione facti non obligat, deficiente facto.
(Cf. Tract. de Legibus, n. 263).

Secunda opinio docet hæredem teneri, etiam ante senten-

(1) Hanc tenent Sanchez, Heymann, Salmanticenses, Billuart, Cuniliati.

tiam judicis (1): — tum quia lex de qua hic agitur fundatur in præsumptione periculi, scilicet ne, secluso inventario, fraus intercedat ex parte hæredum; porro lex fundata in præsumptione periculi obligat etiamsi in casu peculiari non acciderit id quod timetur; — tum quia hæres, acceptando simplicitate hæreditatem, sese obligat ex quasicontractu ad solutionem eorum quæ a defuncto debentur; et imputare sibi debet, si temere adierit hæreditatem, omisso legis beneficio.

Tertia opinio decet hæredes non teneri ultra vires hæreditatis ante sententiam judicis, teneri autem postea; quia illa obligatio a lege imponitur per modum pænæ, propter neglectum inventarium; porro ea est natura pænæ, ut reus non teneatur eam subire ante latam sententiam, debeat autem subire postea, quando justa est, ut in præsentī casu (2).

Quidquid sit, videtur finem legis esse securitatem creditoribus præstandam contra fraudes hæredum; porro legislator hunc finem plene assequitur dummodo — 1. detur creditoribus actio in foro externo ad obtinendam solutionem integram ab hæredibus; — 2. jus illud exercere tuta conscientia valeant, quoties dubitant an aliqua fraus intercesserit ex parte debitorum. Si vero certi sint hæredes nihil penitus ab hæreditate subtraxisse, non videtur quo titulo creditores possint in conscientia ab eis exigere solutionem debitorum ultra vires hæreditatis.

84. — 84. II. De proportionē inter plures cohæredes statuenda in solutione debitorum. Considerari possunt obligationes hæredum erga invicem, vel erga creditores.

1. Si spectentur hæredum obligationes *erga invicem*, unusquisque concurrere debet ad solutionem debitorum, proportionē habita eorum quæ ex hereditate accipit; illud aperte requirit lex naturalis, et expresse statuit lex civilis (art. 870).

2. Si vero spectentur *erga creditores*, adstringuntur hæredes personaliter ad suam partem, hypothecarie vero ad totum (art. 873). Unde — 1. qui possidet aliquem fundum subjectum

(1) Ita Molina, de Lugo, Collat. Andegav., Collet.

(2) Ita Haunoldus, et quidam alii.

hypothecæ potest conveniri pro toto debito, quia res quam possidet gravatur toto debito; imo qui possidet partem aliqujus boni gravati hypotheca, potest cogi ad integrum debitum solvendum, quia hypotheca est indivisibilis (art. 2114), et, ut aiunt jurisperiti, tota est in toto, et tota in qualibet parte, et sequitur bonum, in cujuscumque manus transeat; — 2. qui sic solvere coactus est pro cæteris hæredibus, recursum habet contra illos, ad repetendam partem ab ipsis debitam; id exigit æqualitas inter cohæredes servanda, et ita statuunt art. 873 et 875; insuper, cum actio hypothecaria sit mere realis, potest se liberare ab ea actione, relinquendo bonum hypothecæ subjectum (art. 2168, 2172).

§ II. — De repudiatione successionum

85. — 85. Legitimitas et effectus renuntiationis. Cum ex dictis nemo hæres sit invitus, potest ille cui obtingit successio huic renuntiare (1).

Renuntiatio non præsumitur (art. 784); unde, elapso tempore concesso ad deliberandum, creditores possunt agere contra hæredem, ut hæreditati renuntiet, vel debita solvat.

Qui renuntiat censetur nunquam fuisse hæres (art. 785). Hinc — 1. pars illius accrescit cæteris cohæredibus; vel, si solus fuerit, devolvitur ad gradum subsequentem (art. 786); — 2. potest hæres qui renuntiavit retinere dona, et postulare legata quæ ipsi facta sunt a defuncto, modo non superent portionem disponibilem (art. 845); nec tenetur ad collationem quæ a solo hærede veniente ad successionem debetur; — 3. hæres per renuntiationem liberatur a debitis solvendis; attamen si illa renuntiatio damnum inferat ipsius creditoribus, possunt isti obtinere a iudice, ut successionem acceptent ipsius loco; tunc renuntiatio irrita declaratur in gratiam creditorum tantum, et ad mensuram eorum quæ ipsis debentur (art. 788).

(1) Ut valeat illa renuntiatio, eædem fere requiruntur conditiones ac pro acceptatione (Cf. supra, p. 78),

ARTICULUS IV

De præscriptione

86. — 86. Notio et species præscriptionis. Præscriptio definitur (art. 2219 Codicis civilis) : *Modus acquirendi vel se liberandi per certum temporis lapsum, servatis conditionibus a lege præfixis.*

Duplex ergo distinguitur : — altera *acquisitiva* dicta (in jure romano *usucapio*), quæ est medium *acquirendi* dominium seu jus (art. 712, gallice dicimus, *prescrire un droit*) ; — altera *liberativa* dicta (in jure romano *exceptio*), quæ est medium *sese liberandi* ab aliqua obligatione (art. 1234; gallice, *prescrire contre un droit*).

De utraque sigillatim dicemus.

§ I. — **De præscriptione acquisitiva**

87. — 87. Præscriptionis fundamenta. Hæc est vis et ratio juris proprietatis individuæ et permanentis, ut dominium semel legitime acquisitum retineri possit per solum actum voluntatis, etiam a possessione sejunctum. Postulare tamen videtur bonum publicum, ut diutius non separetur dominium a possessione ; seu, aliis verbis, ut ex possessione per certum quoddam tempus animo domini continuata certo deduci, imo acquiri possit dominium.

Etenim 1. Si, occurrente ex una parte possessione, ex altera autem titulo, exsurgat dubium circa dominium, æquum est ut tollatur tale dubium ope præscriptionis.

2. Boni publici interest ut, possessione per quoddam tempus continuata, ita securus sit possessor, ut deturbari non possit, quicumque illi opponatur titulus. Et vero, — 1. si possessores perpetuo timore teneantur, agri, vineæ, etc., negligenter, aut saltem non ea quam reipublicæ utilitas postulat industria excoluntur ; — 2. janua patebit litibus eo magis intricatis quo ex longiori temporum intervallo jura obscuriora evadunt ; — 3. periclitabuntur familiæ, quæ, per improvisam restitutionem boni diu possessi, e suo statu excidere poterunt, non sine societatis perturbatione.

3. Demum confert ad bonum publicum ut domini cautiores reddantur in rebus suis custodiendis et recuperandis, ex metu eas post certum tempus amittendi; si enim eas negligant, merito juri suo renuntiassent præsumuntur (1).

Præscriptionem autem vim habere in foro conscientiæ, contra nonnullos veteres scholasticos, illam septimo Decalogi præcepto repugnare asserentes, unanimi concessione jamdiu theologi affirmant.

88. — 88. Assertio : *Præscriptio, debitis vestita conditionibus, vim habet in conscientia transferendi rei dominium.*

PROB. 1. *Jure civili.* Ut præscriptio revera vim habeat in conscientia, duo requiruntur et sufficiunt, nempe ut princeps *potuerit*, et *voluerit* vim illam ipsi conferre; atqui revera princeps potuit et voluit...

1. *Potuit.* Nam princeps, vi dominii alti quod habet in bona subditorum, potest statuere, quod ex una parte nullius jura

(1) Dissentiunt auctores *de origine præscriptionis*, utrum nempe statuta sit jure naturali, vel jure gentium, vel jure civili. Satis erit quædam notare de hoc triplici jure.

1. *De jure naturali.* Posita bonorum divisione, quædam debuit introduci præscriptio; alioquin, amissis titulis, incerta remanerent multa dominia; et, si longissima possessio non sufficeret ad firmandum dominium, nihil fere esset in humanis societatibus securum. Præscriptio igitur, saltem immemorialis, ipso jure naturali suadetur et postulatur.

2. *De jure gentium.* — 1. Vel eo nomine intelligitur jus quo reguntur mutua gentium ad invicem jura et officia; et, cum nullus sit in ordine civili legislator communis cui gentes subjiciantur, si præscriptio inter illas admittatur, dicendum erit eam oriri ex mutuis pactis, quæ semel rite inita vim habent ex eodem jure. — 2. Vel intelligitur jus quod apud varias gentes viget; et constat præscriptionem ubique viguisse (excepto populo Judaico, apud quem non erat recepta propter peculiarem hujus populi constitutionem), et etiamnum ubique vigere.

3. *De jure civili.* Certum est huic, saltem præcipua ex parte, tribuendam esse vim præscriptionis. Cum enim jus naturale et jus gentium varias præscriptionis condiciones non determinant, tempus præsertim sufficiens ad præscribendum, illa determinatio pertinet ad leges civiles. Hinc concludi potest solas leges vim saltem completam dare posse præscriptionibus quæ apud varios populos vigent; seclusa enim legis civilis dispositione, nescietur an adsint omnia requisita quoad titulum, possessionem, tempus, etc.

Ex his sequitur præscriptionem habere quidem fundamentum *in jure naturali* et *gentium*, sed vim suam proprie habere *a jure civili*.

lædit, et ex altera parte bono publico valde favet, imo est moraliter necessarium; atqui præscriptio:— 1. *nullius jura lædit*; ut enim judicetur de præscriptionis æquitate, consideranda non est tantum in casu particulari, sed ante omnem eventum; porro, sic considerata, nullius jura lædit; tunc enim unusquisque pariter habet timorem amittendi, et spem lucrandi; — 2. *bonum publicum promovet*, ut perspicitur ex fundamentis supra expositis (1). Ergo potuit legislator vim præscriptioni tribuere in foro conscientiæ.

2. *Voluit*. Constat: — 1. *ex verbis quæ adhibet*, nempe, dominium acquiri, transferri; — 2. *ex interpretatione communi* juristarum, quam confirmat perpetua consuetudo, teste S. Raymundo.

PROB. 2. *Jure canonico*. Vis illa tribuenda est præscriptioni quam agnoscit jus canonicum, quia auctoritas Ecclesiæ qua illud jus statutum est, est infallibilis in decretis generalibus circa mores; atqui jus canonicum vim præscriptionis in conscientia asserit; declarat enim præscriptionem *excludere omnem prorsus actionem*; bona præscripta *quiete et sincere teneri*; porro hæc et alia similia manifeste spectant ipsum forum internum. — Insuper concilium Lateranense IV statuit « ut nulla valeat absque bona fide præscriptio ». Ergo jus canonicum supponit præscriptionem cum bona fide vim habere in foro interno.

Dicitur *debitis vestita conditionibus*, id est, non tantum conditionibus a lege civili requisitis, sed etiam illis quæ in foro conscientiæ ostenduntur necessariae, et quarum ope corrigi potest quod alioquin in præscriptione ab æquitate alienum aliquando occurreret.

Quinque autem sunt conditiones præscriptionis, de quibus sigillatim dicemus: possessio, tempus, bona fides, titulus et objectum præscriptibile (2).

(1) Hinc dixit Cassiodorus: « Tricennalis humano generi patrona præscriptio. »

(2) His versiculis exprimuntur:

Non usucapies, nisi sint tibi talia quinque;
Sit res apta, fides bona, sit titulus quoque justus;
Possideas juste completo tempore legis.

I. De possessione ad præscribendum requisita.

89. — 89. Ejus notio et necessitas. Possessio definiri potest *detentio rei, vel exercitium juris* (sic fere Codex civilis, art. 2228). Unde per se non est jus, sed signum juris.

Porro certum est ad præscriptionem requiri possessionem velut ejus exordium et fundamentum; id intelligitur ex supra dictis, et expresse declaratur in jure, tum civili, tum canonico (1).

90. — 90. Dotes possessionis. Codex civilis (art. 2229) sic describit possessionem ad præscriptionem necessariam : « Pour pouvoir prescrire, il faut une possession continue et non interrompue, paisible, publique, non équivoque, et à titre de propriétaire. »

Hinc possessio debet esse :

I. ANIMO DOMINI, id est, requiritur ut ille qui præscribit nomine proprio possideat tanquam dominium habens; ratio est, quia agitur de acquirendo dominio; ergo possessio debet idea dominii inniti; alioquin, ex axiome juris, « tantum præscriptum quantum possessum, » nunquam præscriberetur dominium. — Unde qui possident nomine alterius, ut colonus, depositarius, usufructuarius, non possunt præscribere (art. 2236) (2). — Pariter actus meræ facultatis aut simplicis tolerantiae non possunt esse fundamentum possessionis, nec ideo præscriptionis (art. 2232) (3).

(1) In jure canonico dicitur (reg. 3, in 6) : sine possessione præscriptio non procedit.

(2) Ea dispositio applicatur hæredibus eorum qui sic titulo precario possidebant (art. 2237), quia ex jure unam personam moralem efficiunt cum suo auctore, seu cum eo a quo acceperunt; ac proinde illius possessionem continuare censentur. — Sed aliud dicendum foret de iis qui a supra dictis colonis, depositariis, usufructuariis, rem accepissent titulo translativo proprietatis, v. g. venditionis, donationis, etc. (art. 2239); hi enim possessionem sui auctoris non continuant, sed novam proprio nomine incipiunt. Aliud pariter dicendum, quando titulus possessionis interversus est, id est, quando ille qui titulo precario possidebat incipit animo domini possidere (art. 2238).

(3) Id facile constat : — 1. Quoad *actus meræ facultatis*; ex eo quod aliquis etiam diuturno tempore usus non fuerit facultate quam lex om-

II. **PLACIDA**; actus violentiæ non potest esse fundamentum possessionis quæ præscriptionem operetur; nec nisi desinente violentia incipit possessio utilis (art. 2233). Quandonam autem vis desierit, judicatur ex circumstantiis.

III. **PUBLICA**, id est, non clandestina, sed talis ut potuerit cognosci ab illo contra quem præscriptio currit. — Attamen non requiritur ut dominus possessionem reipsa cognoverit; hoc enim admissio, non attingeretur scopus legis, quæ voluit excitare diligentiam dominorum.

IV. **NON ÆQUIVOCA**. Æquivoca dicitur possessio, præsertim quando dubium est an fuerit animo domini, an vero titulo precario. Ad tollendam omnem ambiguitatem, lex quasdam regulas statuit, ex quibus obtineatur præsumptio legalis, cui standum est in foro externo, nisi contrarium probetur (art. 2230, 2231, 2234). Sed in foro interno agendum est juxta principia quæ exponemus ubi *de bona fide* (1).

V. **CONTINUA ET NON INTERRUPTA**. — Debet esse *continua*, id

nibus concedit, puta ædificandi in suo fundo, transeundi per viam publicam, etc., non ideo amittit jus ea in posterum utendi; nec alius, quamvis ipsius intersit ut non utatur, acquisivit jus eum impediendi; simplex enim ommissio utendi facultate hujusmodi, nullam ex parte alterius possessionem importat (aliud dicendum foret de facultate quam quis per conventionem specialem obtinuisset, v. g., in casu art. 706). — 2. Quoad *actus meræ tolerantæ*; ex eo quod aliquis permiserit alteri aliquid apud ipsum per plurimos annos facere, non ideo hic acquirit jus idem in posterum faciendi, nec ille excidit a jure hunc prohibendi, nisi hic opera externa et apparentia fecerit: sic, transeundo per fundum alienum, pecora deducendo in pascua aliena, etc., nullum jus acquirit, quia est possessio tantum precaria; secus vero, si, ad imitendas aquas, aquæductum vel stillicidium construxerit, quia opus illud externum præsumitur factum ex conventionem cujus titulus interiit, et æquivalet possessioni ad præscriptionem sufficienti.

(1) Hæc sunt præsumptiones a lege statutæ: — 1. Quilibet præsumitur possidere proprio nomine, nisi probetur cœpisse possidere nomine alterius (art. 2230). — 2. E contra, qui cœpit possidere nomine alterius, præsumitur semper eodem modo possedisse, nisi contrarium probetur (art. 2231), juxta illud axioma apud jurisperitos receptum: « Ad primordium tituli posterior semper refertur eventus; » sed præsumptio cedit probationi contrariæ. — 3. Possessor actualis, qui probat se olim possedisse, censetur possedisse toto tempore intermedio, nisi contrarium probetur (art. 2534), juxta regulam a jurisperitis admissam: « Probatis extremis, præsumuntur media. »

est consistens non in uno facto, sed in serie factorum. — Debet esse *non interrupta*, videlicet neque naturaliter neque civiliter (art. 2242); interruptitur autem *naturaliter*, quando ille qui præscribit possessionem amittit per annum integrum, ex facto sive domini, sive tertiæ personæ (art. 2243) (1); interruptitur vero *civiliter* per quosdam actus judicarios a lege determinatos (art. 2244 et seq.); a fortiori interruptitur quando possessor agnoscit, sive expresse, sive tacite, jus illius contra quem præscribebat (art. 2248), quia deinceps non possidet nisi nomine domini, et caret bona fide in foro conscientiæ prorsus necessaria (2).

II. De tempore requisito in præscriptione acquisitiva.

Antequam determinetur tempus requisitum ad varias præscriptiones, tradendæ sunt quædam regulæ generales, in quolibet specie præscriptionis servandæ.

91. — 91. Principia. — I. In præscriptione habetur ratio *dierum*, non *vero horarum*; perfecta est autem præscriptio *post completum ultimum termini diem* (art. 2260, 2261). Parvi igitur refert quota diei hora incæperit; non complebitur nisi elapso ultimo die, seu hora noctis duodecima.

92. — 92. II. Ad præscriptionem non valet tempus per quod fuit suspensa. — Suspensio in hoc differt ab interruptione: quando

(1) Si enim annum elabi sinat, quin actionem intentet quæ in jure dicitur *possessoria*, tunc (juxta art. 23 Cod. judic.), censetur amisisse possessionem, quæ transiit ad novum detentorem.

(2) Causæ suspensionis generatim referri possunt ad illud juris axioma: « Contra non valentem agere non currit præscriptio »: quod applicari potest: — 1. *Ratione personarum* contra quas præscribitur; sic præscriptio non currit contra minores et interdictos, regulariter loquendo; inter conjuges; contra hæredem beneficiarium, quoad credita quæ habet contra successionem (art. 2252, 2253, 2258); — 2. *Ratione objecti* circa quod versatur, triplicem casum assignat art. 2257: « La prescription ne court point à l'égard d'une créance qui dépend d'une condition, jusqu'à ce que la condition arrive; — à l'égard d'une action en garantie, jusqu'à ce que l'éviction ait lieu; — à l'égard d'une créance à jour fixe, jusqu'à ce que le jour soit arrivé. » Quamdiu *actio nata non est*, ut aiunt jurisperiti, creditor agere non poterat, ac proinde contra illum præscriptio currere non potuit.

interrupta fuit præscriptio, tempus elapsum ante interruptionem pro nihilo habetur, ac denuo incipere debet præscriptio; dum, si suspensa tantum fuerit, tempus præcedens suspensionem cum subsequente jungitur.

93. — 93. III. Ad complendam præscriptionem, potest possessor actualis propriæ possessioni jungere possessionem sui auctoris, sive ei successerit titulo universali, sive particulari, sive oneroso, sive gratuito (art. 2235).

Auctor dicitur is a quo res accepta est, sive ex hæreditate sive ex contractu. — Dicuntur autem *successores titulo universali* quicumque integram hæreditatem vel quotam ejus partem accipiunt. — *Successores vero titulo particulari* sunt qui tale bonum accipiunt.

Omnibus applicatur allatus articulus, cum discrimine isto : — 1. Qui succedit *titulo universali* censetur unica persona cum suo auctore; unica proinde censetur possessio. Nequit hujusmodi successor disjungere propriam possessionem a possessione auctoris; unde non potest præscribere nisi eodem modo quo potuisset auctor; possessionem enim ejus continuat cum ejus qualitatibus et vitiis, ut dicitur in jure Romano. — 2. Qui vero succedit *titulo particulari*, non efficit unicam personam cum suo auctore; succedit rei, non personæ, ac proinde sunt duæ possessiones distinctæ. Liberum quidem est tali successori continuare possessionem auctoris sui, si hæc utilis sit ad præscribendum; si vero aliquo vitio laboret, potest hanc a sua disjungere, et novam proprio nomine possessionem inchoare (1).

94. — 94. I. De tempore requisito ad præscriptionem immobilium. — Distinguendum est :

1. *Si deficiant titulus et bona fides*, requiritur et sufficit spatium triginta annorum (art. 2262). Ea præscriptio in jure Romano vocabatur *longissimi temporis*.

2. *Si adsit titulus et bona fides*, vel ille contra quem præscribitur est præsens, vel absens, vel aliquandiu præsens et

(1) Cf. Allègre, *op. cit.*, in art. 2235, II, p. 452, 453.

aliquandiu absens (censetur autem præsens, quando habitat in territorio curiæ, vulgo *cour d'appel*, in quo situm est bonum quod præscribitur; art. 2265). — In primo casu, requiruntur et sufficiunt decem anni; in secundo, requiruntur viginti anni (art. 2265); in tertio, annis quibus præsens fuit addendi sunt qui desunt, computando duos annos absentiae pro uno præsentiæ (art. 2266). Hæc est altera præscriptionis species quæ apud Romanos dicebatur præscriptio *longi temporis*.

95. — 95. II. De tempore requisito ad præscriptionem mobilium. Codex civilis Gallicus hæc statuit (art. 2279): « En fait de meubles, la possession vaut titre. Néanmoins, celui qui a perdu, ou auquel il a été volé une chose, peut la revendre pendant trois ans, à compter du jour de la perte ou du vol, contre celui dans les mains duquel il la trouve, sauf à celui-ci son recours contre celui duquel il la tient. » Articulus autem 2280 quosdam casus assignat in quibus dominus debet refundere possessori pretium rei furtivæ aut amissæ, quando nempe empta fuit in nundina, foro, vel venditione publica, vel ex mercatore res similes vendente.

Exponendus est sensus illarum dispositionum, de quibus multum dissentiunt jurisperiti, tribunalia et theologi. Ad duas reduci possunt opiniones ea de re exortæ.

Prima opinio requirit spatium *trium annorum* ad præscriptionem mobilium quorumcumque. Ejus probationes deducuntur :

1. *Ex mente legislatoris.* Ex inscriptione Codicis civilis *de Præscriptione*, patet eam fuisse mentem legislatoris, ut, excepto casu præscriptionis triennalis, dominium non acquireretur nisi possessioni jungantur titulus et bona fides. Cum vero circa mobilia titulus difficile haberi possit, statuitur meram possessionem æquivalere titulo : id est, possessionem idem præstare quoad mobilia, quod præstat titulus circa immobilia; scilicet, vi possessionis, sicut vi tituli, possessor præsumitur dominium habere, donec contrarium probetur, quamdiu currit præscriptio; et elapso præscriptionis tem-

pore, vere efficitur dominus, non obstante qualibet probatione in contrarium. Determinatur tempus illud ad triennium, in posteriori parte articuli 2279 : quæ ideo haberi potest tanquam restrictio primæ partis, prout indicat vox illa, *néanmoins*; impedit enim ne prior pars intelligatur in eo sensu quod possessio statim transferat dominium rei. Igitur sensus articuli 2279 est, ad præscriptionem mobilium non requiri titulum, cujus locum tenet possessio, sed requiri et sufficere ut effluxerit triennium a tempore quo dominus possessionem rei suæ amisit.

2. *Ex ipso tenore legis.* Admittenda est interpretatio allata, dummodo sub nomine rei amissæ aut furtivæ includatur res quælibet a tertio detenta sine consensu domini, et ideo prior et posterior pars articuli 2279 intelligendæ sint de eodem objecto. Atqui ita est. Nam ex jure Romano, et ex vulgari loquendi modo, nomine furti intelligitur quælibet *contrectatio fraudulenta* rei alienæ; jam vero, si res non fuerit amissa, dominus hujus possessione spoliari non potuit nisi per contrectationem fraudulentam. Ergo (1).

Secunda opinio distinguit, præter res amissas vel furtivas, res alias quæ possideri possunt sine consensu domini, v. g. quas detentor accepit a commodatario, depositario, aut loca-

(1) Et revera si depositarius, commodatarius, etc., rem sibi commissam distrahat (qui est casus ab adversariis allatus), docent ipsi jurisperiti reum dici debere furti (Vid. *Répert. de Juris.*, v. *Vol.*, sect. 1, n. xi, t. XVIII, p. 720; Pothier, *du Dépôt*, n. 43). Eo igitur sensu verbum illud adhibuerunt scriptores Codicis civilis.

Aliud argumentum desumunt auctores hujus opinionis ex æquitate naturali eo modo : Si art. 2279 nullum tempus ad præscriptionem requireret, esset adeo alienus a jure proprietatis, ut non nisi ex gravissima ratione boni publici et securitatis commerciorum excusari posset; atqui nulla apparet ratio sufficiens cur legislator ita statuerit. Providit securitati commerciorum variis modis, qui respiciunt casus speciales (v. g., per art. 1380, 1441, 2280, etc.). Sed nihil statuit unde concludere fas sit rem acceptam bona fide a depositario infideli acquiri possessori. — Aliunde cur possessor anteponeretur domino? Vel ille possessor novit eum a quo rem accepit, et tunc potest ab eo repetere pretium quod solvit; vel non novit, et tunc, extra casus de quibus art. 2280, certe minorem favorem meretur quam dominus. A fortiori dominus anteponendus erit donatorio. Ergo postulat æquitas naturalis ut sit tempus necessarium ad præscriptionem mobilium.

tario infideli; et contendit: — *tres annos* quidem ad præscriptionem requiri, juxta posteriorem partem articuli 2279, si agatur de rebus *amissis aut furtivis*, — sed, si agatur de *aliis* rebus *nec amissis nec furtivis*, possessionem æquivalere titulo, ut dicitur in priori parte articuli, id est præscriptionem *statim sine ullo temporis spatio* acquiri a tertio detentore bonæ fidei.

Dicitur *a tertio detentore*, quia manifestum est, et ab omnibus conceditur, *secundum* detentorem, id est, illum qui rem ab ipso domino accepit, non posse præscribere nisi præscriptione generali triginta annorum, quia recursus contra eum in fine art. 2279 tribuitur sine speciali temporis limitatione.

Hæc opinio probatur sensu obvio prioris partis art. 2279, in qua velut principium statuitur: « *en fait de meubles, possession vaut titre* »; equidem triennium in posteriori parte domino tribuitur ut rem suam, si sit amissa aut furtiva, sibi vindicet; sed hoc lex statuit tanquam exceptionem, ut indicat vox *néanmoins*; ergo, quando res nec amissa est nec furtiva, remanet principium positum, et nulla domino conceditur actio ad eam repetendam; ergo detentor eam statim sola possessione præscribit.

Confirmatur *motivo boni publici*, in quo hæc dispositio fundatur: nam transmissio rerum mobilium expedita est et formalitatibus vacua, cum fiat de manu ad manum; ergo lex debet illi transmissioni favere propter bonum commercii, potius quam eam coarctare et restringere: porro nimium coarctaretur, si inquietari posset ille qui bona fide acquisivit (1).

(1) Si attente consideretur series dispositionum legis in secunda sententia, omnino cohærent. Quatuor veluti gradus distinguuntur: — 1. Si res sit furtiva aut amissa, nec empti in nundina, etc., domino pure et simpliciter reddenda est; æquum est ut potius faveatur domino qui non cognoscit furem aut inventorem, quam possessori qui recursum habet erga suum auctorem. — 2. Si res furtiva aut amissa empti sit in nundina, etc., ante triennium reddenda est domino, sed isteolvere debet pretium: sic consulitur juribus domini, et securitati commercii. — 3. Elapso triennio, res empti in nundina absolute tribuitur possessori; postulat bonum publicum ut post certum tempus nulla supersit anxietas de mobilium proprietate. — 4. Tandem si res nec furtiva sit nec

Secunda sententia probabilior videtur, et in praxim adduci potest etiam in foro conscientiae.

III. De bona fide requisita in præscriptione acquisitiva.

Quaestio expendi debet pro foro externo et pro foro interno (1).

96. — 96. De bona fide in foro externo requisita. Bona fides pro foro externo dicitur bona fides *juridica*. Dicendum est : — 1. in quo consistat, — 2. utrum et quatenus ex lege requiratur in præscriptione acquisitiva.

I. Bona fides *juridica* consistit in eo quod possessor rem possidet tanquam proprietarius, vi tituli translativi proprietatis *cujus vitia ignorat*, ex errore sive facti sive juris (2); cessat illa bona fides statim ac ei nota sunt hæc vitia (art. 550).

Itaque bonam fidem *juridicam* habet : — 1. ob errorem *facti*, qui ignorat eum a quo rem accipit non esse illius dominum, aut laborare incapacitate legali ad transmittendum, utpote, v. g., minorem, interdictum, etc.; vel actum quo res ipsi transfertur esse errore, fraude, metu vitiatum; — 2. ob errorem *juris*, qui ignorat, v. g., minorem a quo rem accipit esse incapacem contrahendi.

97. — 97. II. Quoad necessitatem bonæ fidei juridicæ ad præscribendum, hæc statuit Codex civilis gallicus : — 1. In præscriptione *triginta annorum*, non requiritur bona fides; siquidem juxta art. 2262, opponi non potest exceptio deducta ex mala fide. — 2. In præscriptione *decem aut viginti annorum*

amissa, tribuitur etiam absolute possessori bonæ fidei, quocumque modo et tempore acquisierit : necessarium non est subvenire domino qui habet actionem personalem contra secundum detentorem. Sic legislator statuit pro variis casibus quod ipsi visum est magis æquitati et bono publico consentaneum.

(1) Cf. Allègre, *op. cit.*, II, p. 472, 473.

(2) Excipe, si error cadit in titulum invalidum ob defectum formæ, quia hujusmodi defectus in titulo obstat præscriptioni viginti aut decem annorum (art. 2267; cf. infra n. 102). — Plures olim jurisperiti docebant quemcumque errorem juris impedire bonam fidem *juridicam*, quia nemo debet ignorare legem; sed opinio inter juristas hodiernos communis contrarium tenet (cf. Allègre, *op. cit.*, in art. 2265).

requiritur bona fides; sed ex art. 2269, sufficit ut exstiterit instanti acquisitionis; insuper ex art. 2266, bona fides semper præsumitur, adeo ut alleganti malam fidem incumbat onus probandi. — 3. In præscriptione *mobilium* (sive triennali, pro rebus amissis aut furtivis, sive instantanea pro aliis rebus), requiritur eodem modo bona fides (1).

98. — 98. De bona fide in foro conscientiae requisita. Bona fides theologica ea est qua removetur peccatum; definitur : *Judicium prudens quo possessor credit rem esse suam, aut saltem juste ab eo possideri, etsi forte non sit sua.*

Dicitur 1. *Judicium prudens*; ille enim non potest haberi ut bonæ fidei, qui, v. g., ideo tantum existimat se esse dominum fundi alieni quem detinet, quia graviter neglexit rem diligentius investigare.

Dicitur 2. *quo possessor credit rem esse suam*; qui enim advertit se possidere alienum, debet statim restituere, nisi legitima causa excuset; quod si nolit restituere, sed possidere ut suum, peccat contra jus alterius; si vero paratus sit restituere, jam non possidet animo domini, et proinde præscribere non potest.

Dicitur 3. *aut saltem juste ab eo possideri, etsi forte non sit sua*; possessioni enim jam bona fide inceptæ dubium supervenire potest. Porro, in tali dubio, possessor certe tenetur, si velit continuare possessionem, diligenter inquirere, ut dubium excutiat; alioquin in mala fide constitueretur, sed si, facta diligenti inquisitione, dubium perseverat, potest offormare suam conscientiam ex regula juris : *in dubio melior est conditio possidentis*, et sic continuare possessionem in bona fide, quia credit rem juste ab eo possideri, etsi forte non sit sua. — Dicitur *possessioni inceptæ*, quia si dubium existat *ante inchoatam possessionem*, qui sic inceptit possessionem, habendus est ut possessor malæ fidei; non licet enim sibi adjudicare rem quæ est probabiliter alterius cui favet possessio (2).

(1) Cf. Marcadé, *Explication du Code civil*, liv. xx, de la prescr., n. 302 et 306.

(2) Excipiendus est casus quo quis succedit possessori bonæ fidei, v. g.,

Ex hac notione bonæ fidei theologicæ, colligitur :

1. Bonæ fidei theologicæ non officere *quamlibet ignorantiam invincibilem*, sive facti, sive etiam juris; utraque enim pariter excusat a peccato.

2. Eam *non impedi*ri mala fide auctoris, etiam in eo qui succedit titulo universali; fictio enim legis, ex qua censetur unica persona cum auctore, non obstat ignorantiae invincibili.

3. Bonam fidem *theologicam differre a juridica*, et *alterutram posse existere sine altera*. — Scilicet leges civiles ex certis indiciis decernunt deesse bonam fidem, et habent possessionem ut illegitimam, v. g., quando aliquis succedit titulo universali possessori malæ fidei (1), vel habet titulum putativum, etc.; attamen si tunc revera absit omne peccatum, aderit bona fides coram Deo, non coram jure civili, et existet bona fides theologica sine juridica. — Potest etiam existere bona fides juridica sine theologica, v. g., in eo qui detegit vitia tituli quæ ignorabat initio possessionis, et agit quasi adhuc ea ignoret.

99. — 99. Assertio : *Necessaria est bona fides theologica toto tempore præscriptionis, ut præscriptio valeat in conscientia.*

PROB. 1. *Auctoritate Ecclesiæ*. Sequens decretum edidit concilium Lateranense IV (an. 1215) : « Quoniam omne quod non est ex fide peccatum est, synodali iudicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide præscriptio, tam canonica quam civilis. Unde oportet ut qui præscribit in nulla temporis parte rei habeat conscientiam alienæ. » — Jam antea (an. 1180) idem declaraverat Alexander III. — Et inter regulas juris in 6°, secunda sic habet : « Possessor malæ fidei ullo tempore non præscribit. »

PROB. 2. *Ratione*. Bona fides theologica necessaria est ad

quia rem de qua dubitat an sit aliena, emit, vel per donationem seu per successionem accepit ab eo qui bona fide eam possidebat; tunc enim vere dubium supervenit possessioni bona fide inceptæ; siquidem succedit in omnia jura sui auctoris, et continuat ejus possessionem.

(1) De necessaria bona fide juridica et theologica, tum in auctore qui inchoat possessionem ad præscribendum, tum in ejus successore qui eam continuat, v. Allègre, *op. cit.*, in art. 2235, II, p. 453, 454.

præscriptionem, quia sine ea fraudi et furto via pateret, sicque bonum publicum, nedum promoveretur, magnum contra damnum pateretur.

Hinc leges civiles quæ non requirunt bonam fidem, vel abstrahunt a foro interno, vel vi carent, utpote oppositæ juri naturali et divino. Satius est præsumere quod legislatores voluerunt abstrahere a foro conscientiæ, existimantes nimis difficile obtinendum fore finem præscriptionis, si investiganda esset bona fides theologica.

100. — 100. Quæritur an ad vim præscriptionis in conscientia sufficere possit bona fides theologica?

Distinguendum est : — 1. Non sufficit in præscriptionibus in quibus lex exigit bonam fidem; cum enim vis præscriptionis oriatur a lege, necessario servandæ sunt conditiones lege præscriptæ, ac proinde exigenda est bona fides juridica. — 2. In præscriptionibus vero in quibus lex non exigit bonam fidem, sufficit bona fides theologica; ea enim posita, et legi et conscientiæ satisficit.

IV. De titulo ad præscribendum requisito.

101. — 101. Notio et species tituli. Titulus est causa propter quam aliquid possidetur. Quadruplex distinguitur titulus : *verus, putativus, invalidus et vitiosus.*

Titulus *verus* ille est qui habet omnes conditiones requisitas ad dominium transferendum.

Titulus *putativus* ille est qui adesse prudenter creditur, licet revera non adsit, v. g. si filius ex hæreditate possideat rem quæ falso putetur a patre emptâ.

Titulus *invalidus* seu *coloratus* ille est qui ex natura sua ad dominium transferendum aptus est, sed ob aliquem defectum vim suam non obtinet, v. g. emptio rei furtivæ.

Titulus *vitiosus* ille est qui ex natura sua non est apud ad dominium transferendum, v. g. locatio, commodatum, etc.; valde ergo titulus vitiosus differt ab invalido.

102. — 102. Necessitas tituli. Distinguendum est inter varias præscriptionis species :

1. *In præscriptione triginta annorum* nullus requiritur titulus (art. 2262); sed eam impedit titulus vitiosus (art. 2236, 2237), quia cum tali titulo non adest possessio animo domini, quæ omnino necessaria est (Cf. n. 90) (1).

2. *In præscriptione decem aut viginti annorum* requiritur titulus (art. 2565), et quidem tanquam conditio distincta a bona fide. — Non requiritur autem titulus *verus*; siquidem cum tali titulo opus non est præscriptione; nec sufficit titulus *vitiosus*, qui excludit animum domini; nec titulus *putativus*, qui revera non existit. — Requiritur ergo titulus *coloratus*, cujus invaliditas oriatur, non quidem ex aliquo defectu formæ, (si enim inde oriatur, nullus est et ideo sufficere non potest, art. 2267), sed ex defectu juris in eo qui rem tradit, v. g., si ematur a non domino, vel adsit aliud vitium quod conciliari possit cum bona fide juridica (Cf. n. 96).

V. *De objecto præscriptionis, seu de iis quæ præscribi possunt.*

103. — **103.** Generatim ea omnia et sola præscriptibilia sunt quæ possunt esse domini objectum, nisi excipiantur, vel natura, vel lege civili.

1. Quædam *natura sua* excluduntur a præscriptione, ea scilicet quæ non possunt cadere sub dominio privato, v. g., quæ pertinent ad dominium publicum (n. 48).

2. Alia vero excluduntur *lege civili*. Cum enim vis præscriptionis a legibus pendeat, facile concipitur a legislatore quædam declarari præscriptioni non obnoxia. Illud autem declarare potest expresse, vel implicite, quando nempe conditiones exigit quæ in tali aut tali objecto verificari nequeunt (2).

(1) Hinc axioma : « Melius est non habere titulum quam habere vitiosum. » In eodem sensu dicitur neminem posse præscribere contra suum titulum (art. 2240); quod tamen non intelligitur de præscriptione ad se liberandum (art. 2241).

(2) Vid. Cod. civ. art. 32, 328, 691, 1561, 2226 et 2255, etc.

§ II. — De præscriptione liberativa

Ex lege civili, debitor a sua obligatione liberari potest per certum temporis lapsum. — Hujus præscriptionis exponentur *motiva, species, vis et conditiones.*

104. — 104. I. Ejus motiva. *Primum* : Præsumptio solutionis; quia ordinarie non solent creditores tamdiu differre, sed citius exigunt ut sibi satisfiat. — *Secundum* est, ne debitores teneantur perpetuo aut diutius servare testimonia solutionis. — *Tertium* est punire negligentiam creditorum; si enim debitum non repetant, possunt debitores vel illud ignorare, vel condonationem præsumere, ideoque expensas facere a quibus alioquin abstinuissent. — *Quartum* est præcavere, quando agitur de solutionibus quæ periodice fieri debent, ne debitores, coacti solvere magnam ex accumulatis debitis (*arrérages*) pecuniæ summam, ad miseriam redigantur.

105. — 105. II. Ejus species. Distinguuntur pro vario temporis spatio quo præscriptio completur : — 1. præscriptio *longi temporis* seu triginta annorum, cui subjiciuntur omnes omnino actiones; sic exstinguitur usufructus (art. 617); item servitus (art. 706), quando ille qui jus habebat eo non est usus per triginta annos; pariter exstinguuntur census non solum quoad redditus annuos (*les arrérages*), sed etiam quoad ipsum jus seu obligationem; — 2. præscriptio *brevis temporis*, seu quinque annorum, quæ respicit summas solvendas modo periodico (art. 2277) (1); — 3. præscriptio *brevissimi temporis*, quæ completur spatio minori, scilicet duorum annorum, unius anni, vel sex mensium; varii casus enumerantur art. 2271 et seq.

106. — 106. III. Vis in conscientia. Distinguere oportet inter varias præscriptionis species.

1. *De præscriptione triginta annorum.* Per eas exstingui de-

(1) Intellige summas quæ solvi debent periodice per modum *fructuum civilium*, non vero summas *capitales*, quæ per partes certis epochis periodicis essent exigibiles.

bitum, etiam in conscientia, constat ex verbis legis, absolute asserentis præscriptione triginta annorum quælibet debita exstingui; — theologi et juristæ communiter admittunt debita per triginta annos non soluta exstingui in conscientia, modo adfuerit bona fides.

2. *De præscriptione quinque annorum.* Non pauci negant per eam exstingui obligationem conscientiæ. — Alii vero affirmant; et ipsorum ratio desumitur ex scopo legis, qui fuit præsertim impedire ne ex multiplicatis hujusmodi reliquiis debitores ad inopiam redigerentur; porro finis ille non obtineretur, si onerata remaneret debitoris conscientia; ergo putandum est legislatorem voluisse, non solum denegare actionem in foro externo, sed etiam liberare in conscientia. Mens legislatoris insuper dignosci potest ex eo quod nulla admittatur probatio in gratiam creditoris; unde valde differt hæc præscriptio ab ea quam vocavimus brevissimi temporis. Hæc sententia valde probabilis videtur (1).

3. *De præscriptione brevissimi temporis.* Constat eam non liberare in foro conscientiæ: — 1. *ipsis dispositionibus legis*; juxta art. 2275, juramentum deferri potest debitori; ergo ideo tantum lex actionem denegat creditori, quia præsumit solutionem fuisse peractam; nec intendit liberare debitorem qui reipsa non solvit; — 2. *auctoritate theologorum*; multi quidem de illa præscriptione silent, quia in multis locis non vigeat; sed qui de illa disserunt, expresse dicunt eam non liberare in conscientia.

107. — 107. IV. Conditiones nullæ aliæ requiruntur præter spatium temporis et bonam fidem.

Nam per se patet non requiri *possessionem*, neque *titulum*, cum præscribatur contra titulum creditoris. Dici posset equidem requiri *objectum præscriptibile*, in eo quod obligatio contra quam præscribitur, debet esse capax extinctionis; unde neque contra jus naturale et divinum, neque contra obligationem ad bonum publicum necessariam, valere potest præ-

(1) Cf. Allègre, *op. cit.*, II, p. 483, 484.

criptio; sed hæc conditio tam evidens est ut explicari nullatenus indigeat.

Jam dictum est de *tempore*; superest igitur inquirendum an et quatenus *bona fides* sit necessaria. Porro

1. Vix esse potest quæstio de *bona fide juridica*; nam lex non requirit bonam fidem in hujusmodi præscriptione, nisi quatenus aliquando permittit ut debitori deferatur juramentum de solutione non peracta.

2. Generatim requiritur *bona fides theologica*, ut illa præscriptio valeat in conscientia; scilicet, si excipiantur servitutes extinguendæ, et quædam debita quæ stricte non debentur nisi post petitionem creditoris, requiritur ut præscribens prudenter crediderit non existere debitum. Etenim si debitum cognitum solvere neglexerit sine legitima causa, egit contra jus alterius; si vero habuerit justam differendi causam, habuit conscientiam rei alienæ.

Dicitur 1. *si excipiantur servitutes extinguendæ*, quia præscribi potest contra servitutem, licet hæc non ignoretur; si enim qui jus habet servitutis eo non utatur, ille qui patitur servitutem, non tenetur illum monere.

Dicitur 2. *et forte quædam debita...*; sunt enim quædam quæ vere non debentur, nisi quatenus vult creditor uti jure suo, ac proinde post ejus petitionem, v. g., compensatio damni illati ex culpa juridica, et alia hujusmodi.

PARS II

DE VIOLATIONE JURIS SEU DE INJURIA

NOTIONES PRÆVIÆ

108. — 108. Notio et divisio injuriæ. Injuria est *juris alieni violatio* (1).

1. Injuria, quemadmodum justitia, dividi potest in *strictam* et *non strictam*, prout læditur jus strictum vel non strictum. — Hic agitur tantum de injuria *stricta*, quæ sola inducit obligationem restitutionis.

2. Injuria stricta dividitur, pro speciebus honorum in quibus lædi potest jus proximi, in injuriam; — 1. circa bona corporis; — 2. circa bona fortunæ; — 3. circa bona famæ et honoris.

3. Injuria tandem dividitur in *materialem*, quæ est violatio juris alieni ab agente non cognita nec volita, et *formalem*, quæ est eadem violatio ab agente cognita et volita.

109. — 109. Conditiones injuriæ. Ut adsit injuria requiruntur conditiones ex parte *patientis* et ex parte *agentis*.

I. *Ex parte* PATIENTIS. Requiritur ut injuria sit *contra rectam ejus voluntatem*; nam si patiens consentit, jam non est injuria.

Constat: — 1. *Jure canonico* (Reg. juris 27, in 6°): « Scienti et consentienti non fit injuria, neque dolus. » — 2. *Ratione*. Qui consentit, cedit jure suo, illud a se abdicat et in lædentem transfert; ergo jam non datur violatio juris. Et revera, sicut impossibilis est violatio legis, quando abrogatur aut sus-

(1) Aliquando injuria vocatur injustitia; sed injustitia præcipue sumitur pro habitu, injuria vero designat ipsummet actum.

penditur lex, ita et violatio juris, ubi jus cessione voluntaria abdicatur.

Dicitur *contra rectam ejus voluntatem*, id est, contra ejus consensum *valide datum*, quia si consensus patientis non esset valide datus, remaneret injuria, ut patet.

Jam vero ad validum hujusmodi consensum tria requiruntur :

1. Consensus debet esse *plene liber* ; quod duo includit : — 1. ut non procedat ex metu injusto, errore, vel dolo ; alioquin nullus foret, vel saltem rescindibilis, juxta principia quæ statuuntur in Tractatu *de Contractibus* ; — 2. ut læsus velit præcise renunciare suo juri ; nam potest quis libenti animo acceptare, vel condonare injuriam, imo eam desiderare (ut sanctos desiderasse legimus), vel renunciare juri quod habet exigendi pœnam, quin cedat ideo de jure suo relative ad ipsam injuriam illatam.

2. Consensus dari debet *a persona habili*, et circa rem cujus habet *liberam dispositionem* ; alioquin non concederetur jus, et proinde injuria non impediretur. — Hinc pupillo, licet consentiat bonorum suorum alienationi, fit injuria ; nam talis consensus ex lege humana est invalidus. — Hinc committit injustitiam, qui occidit volentem aut etiam rogantem occidi ; nam homo non habet propriæ vitæ dominum absolutum, sed Dei voluntati subordinatum.

3. Consensus debet esse *lædenti notus* ; si enim lædens non cognoscat consensum a læso datum, non excusatur ab injustitia *affectiva*, cum velit injuriam committere, nec semper ab injustitia *effectiva*, quia sæpe læsus non censetur velle absolute renunciare suo juri, nisi illa renunciatio alteri nota sit.

Non requiritur vero semper consensus *expressus* ; sufficere enim potest consensus præsumptus, modo sufficientibus rationibus nitatur hæc præsumptio.

Affinis est quæstio utrum et quatenus fiat injuria ei qui est quidem invitus, sed non rationabiliter ; de ea dicetur infra, ubi de furto (n. 145).

II. *Ex parte AGENTIS*. Requiritur ut opus *externum*, *juris*

alieni læsivum, ponat *voluntarie*, id est, *cum animo nocendi directe vel indirecte*.

Dicitur 1. *opus externum juris alieni læsivum*; nam ubi nullum jus læditur, nulla potest esse injuria, qualicumque animo nocendi ducatur agens. Sic injuriam non committit judex homicidam damnans ad mortem ex odio; pariter non est injustus qui ex odio recusat succurrere alteri cui ex justitia stricto non tenetur succurrere.

Hinc intentio nocendi per se non efficit ut actus externus evadat injustus. — Dicitur *per se*, quia *per accidens* illud efficit quoties talis intentio opus externum *de se indifferens* ad nocendum *determinat ut sit injustum*. Sic qui accipit librum alterius ut inspiciat nomen auctoris, non peccat contra justitiam; secus, si accipiat ut subripiat; pariter qui rem furtivam emit cum animo eam reddendi domino, injuriam non facit; secus, si emat cum animo retinendi eam.

Dicitur 2. *cum animo nocendi*, quia sine tali animo injuria esset tantummodo materialis, et agenti non posset ad culpam imputari; siquidem esset involuntaria; — cum animo nocendi *directe vel indirecte*, id est, *directe*, si violatio juris alieni intendatur; *indirecte*, si, tempore quo ponitur causa talis violationis, hæc prævideatur et permittatur sine ratione proportionata juxta regulas voluntarii indirecti.

Hinc infertur injuriam agenti imputabilem æstimandam esse: — 1. neque ex solo actu interno intentionis nocendi, sed ex violatione materiali juris alieni, — 2. neque ex hac violatione tantum, sed ex ipso animo nocendi et cognitione nocumenti subsequenti.

110. — 110. Ordo dicendorum. Agetur: — 1. de injuriis circa vitam corporis, quibus violatur quintum Decalogi præceptum; — 2. de injuriis circa bona fortunæ, quibus violatur septimum præceptum; — 3. de injuriis circa famam et honorem, quibus violatur octavum præceptum.

CAPUT I

DE INJURIIS CIRCA VITAM CORPORIS, SEU DE VIOLATIONE
QUINTI PRÆCEPTI DECALOGI

111. — 111. Divisio materiæ. Injuriae circa vitam corporis prohibentur quinto præcepto Decalogi : « Non occides, » videlicet prohibentur, *primario* homicidium, seu injusta hominis occisio, *secundario* et consequenter, quælibet injusta læsio, vulneratio aut mutilatio corporis, sive proprii, sive alieni.

Agetur : — 1. de occisione sui, seu de suicidio; — 2. de occisione proximi; — 3. de duello et bello.

In unoquoque articulo, ea quæ de occisione statuentur, mutilationi corporis, servata debita proportione, applicanda erunt; si quæ vero proprie et directe mutilationem respiciunt, seorsim exponuntur.

ARTICULUS I

De occisione sui, seu de suicidio

112. — 112. Assertio 1^a : *Nunquam licet sine Dei auctoritate SEIPSUM DIRECTE occidere.*

PROB. 1. *Script. Sacra* (Exod., xx, 13). His verbis, *Non occides*, omnis occisio prohibetur. Hinc in pluribus Scripturæ locis sibi reservat Deus jus vitæ et necis (*Deuter.*, xxii, 39; *Sapient.*, xvi, 13).

PROB. 2. *Traditione.* Plures SS. Patres fuse refellerunt quosdam hæreticos contra sentientes; et plura concilia decreverunt occisorem sui ipsius privandum fore christiana sepultura.

PROB. 3. *Ratione.* Suicidium est illicitum, — 1. quia repugnat caritati, qua quisque tenetur seipsum diligere, proindeque vitam propriam conservare; — 2. quia lædit societatem, quæ per suicidium uno ex suis membris privatur; — 3. quia

injuriā facit Deo, qui dominium absolutum et directum in vitam humanam sibi reservavit, solumque dominium utile et administrationem unicuique in proprium corpus attribuit (1).

Dicitur *sine Dei auctoritate*, quia profecto liceret sibi mortem inferre ex auctoritate Dei, qui plenum dominium vitæ nostræ habet; sic senserunt SS. Patres de sanctis illis virginibus quæ se in ignem vel flumen præcipites dederunt.

113. — 113. Assertio 2^a : *Non licet INDIRECTE SEIPSUM occidere, nisi adsit JUSTA ET PROPORTIONATA CAUSA.*

PROB. Quando illicitum est aliquid facere directe, non licet etiam illud facere indirecte, quia tunc actio est voluntaria in causa.

Dicitur *nisi adsit justa et proportionata causa*, nam ex principiis statutis in Tractatu *de Actibus humanis* circa voluntarium indirectum (n. 126), licitum est ponere actionem honestam aut saltem indifferentem, ex qua oritur duplex effectus, unus bonus, alter malus, modo effectus bonus solus intendatur, et adsit ratio proportionate gravis permittendi malum effectum. — Insuper aliud est a se auferre vitam, aliud non servare. Præceptum eam servandi, utpote affirmativum, non obligat pro semper seu omni instanti, sed tantum quando moraliter servari potest; quando autem adest causa proportionata aliquid faciendi aut omittendi ex quo præter intentionem sequitur mors, non censetur moraliter posse servari vita.

114. — 114. Corollaria. — I. Ex eo quod illicitum sit seipsum DIRECTE occidere, hæc sequuntur :

1. Excusari nequit qui seipsum occidit vel *propter confusionem* aut *propter expiationem peccati commissi*, vel *ad vitandam peccatum futurum*. Hinc factum Lucretiæ Romanæ damnat S. Augustinus, et post eum theologi.

2. Non licet *ad vitandum acerbum mortis genus* leniori morte seipsum interimere, v. g. venenum sumere, vel sibi venas aperire ad vitanda gravissima tormenta.

(1) Cf. S. Th., 2. 2, q. 64, a. 5.

115. — 115. II. *Ex eo quod illicitum sit seipsum* INDIRECTE occidere SINE PROPORTIONATA CAUSA, habendi sunt ut rei suicidii indirecti :

1. Qui sibi mortem accelerant ebrietate, crapula, aut aliis excessibus.

2. Qui levibus de causis, v. g. ad modicum lucrum, proximum vitæ discrimen incurrunt, ut funambuli, circulatores qui quædam venenata sumunt, aut cum serpentibus vel feris jocantur, etc.

3. Qui, dum graviter ægrotant, remedia communia certo aut probabilius profutura respuunt, si exinde mors sequatur; quia censentur velle suam mortem. — Dicitur qui *respuunt remedia communia*; quia non adest obligatio reccurrendi ad media extraordinaria, id est, vel multum acerba, vel non nisi per maximas impensas comparanda.

116. — 116. III. *Ex eo quod licita esse possit* INDIRECTA sui occisio, DATA JUSTA CAUSA, hæc sequuntur :

1. Milites possunt, imo debent in pluribus casibus, mortis periculo se exponere *ob commune bonum*; id enim exigit salus patriæ, nec aliter bellum geri potest.

2. Licitum est, imo aliquando præceptum, vitam suam exponere ex *caritatis* aut *alterius virtutis* motivo; sic Evangelii præcones vitam exponunt ad fidem gentibus annuntiandam; pastores ad ministranda sacramenta tempore pestis; gubernator ne deserat eodem tempore civitatem sibi commissam.

3. A fortiori licet aliquando varia omittere, ex quorum omissione prævidetur mors indirecte secutura aut acceleranda; non enim tenemur vitam nostram mediis extraordinariis conservare; sic tempore persecutionis, non adest semper obligatio fugiendi ad vitandam mortem (1).

(1) Multi alii casus proponi possent quos sigillatim prosequi non vacat. Satis sit notare quosdam reperiri difficiliiores, circa quos hærent theologi. — Sic, utrum duces et milites, qui in bello navali hostes effugere non valent, possint navim comburere, ne ipsi, naves et divitiæ quæ in navi reperiuntur, in hostium manus incendant? Saltem tenendum est, requiri ut inde promovendum speretur bonum publicum, nec licere sic agere ob solum periculum servitutis, mortis et deprædatio-

117. — 117. Scholium de mutilatione sui. *Nunquam licet seipsum mutilare, nisi sit necessarium ad totius corporis conservationem.*

Homo enim non habet dominium plenum membrorum suorum, et de eis disponere non potest pro libitu suo sed tantum ad utilitatem totius corporis (Cf. n. 12). — Dicitur *nisi sit necessarium ad totius corporis conservationem*, quia, « cum membrorum aliquod sit pars totius humani corporis, est propter totum... Unde disponendum est de membro humani corporis, secundum quod expedit toti... Si membrum propter putredinem sit totius corporis corruptivum, tunc licitum est, de voluntate ejus cujus est membrum, putridum membrum præscindere propter salutem totius corporis, quia unicuique commissæ est cura propriæ salutis » (1).

ARTICULUS II

De occisione proximi

Dicetur de occisione : — 1. malefactoris; — 2. injusti agresoris; — 3. innocentis.

§ I. — De occisione malefactoris

118. — 118. Errores. — 1. Negaverunt Valdenses et Anabaptistæ posse mortis supplicio plecti malefactores. — 2. Docuit Scotus mortem non posse malefactoribus infligi, nisi in casibus qui in Sacra Scriptura exprimuntur. — 3. Tandem nostris temporibus non desunt philosophi et legislatores, qui, sub philanthropiæ obtentu, decernant prorsus abolendam esse pœnam mortis, utpote bono societatis minime necessariam, moribus nostris parum consentaneam, et ideo iniquam.

119. — 119. Assertio 1^a : *Licetum est occidere MALEFACTORES BONO COMMUNI NOXIOS.*

nis. — Sic, si agatur *de vitanda morte certiori*, v. g., si quis e turri incendio flagrante deorsum prosiliat cum certo mortis periculo, multi dicunt esse tantum occisionem indirectam, ideoque licitam esse posse.

(1) S. Th., 2. 2, q. 65, a. 1.

PROB. 1. *Scriptura Sacra*. In Veteri Testamento legitur (*Genes.*, IX, 6) : « Quicumque effuderit humanum sanguinem, » fundetur sanguis illius. » (*Exod.*, XXII, 18) : « Maleficos » non patieris vivere; » *Exod.*, XXI. *Levitic.* XX, *Numer.*, XXXV, *Deuter.*, XIX, XXI, et alibi multoties, decernitur etiam pœna mortis contra malefactores. — In Novo Testamento legitur (*Rom.*, XIII, 4) : « Si malum feceris, time : non enim » sine causa gladium portat; Dei enim minister est, vindex » in iram ei qui malum agit. » Porro nomine gladii omnes intelligunt jus mortis infligendæ.

PROB. 2. *Praxi omnium temporum et locorum*. Apud omnes populos plura erant crimina pœna mortis punita; et Ecclesia, nedum principes hujusmodi legum latores redarguerit, eos non raro laudavit tanquam justitiæ Dei ministros.

PROB. 3. *Ratione*. Sicut aliquando oportet membrum putridum a corpore separari, ut totum corpus servetur, ita expedit quandoque *paci et securitati publicæ* malefactorem noxium de medio tolli (1). — Imo illud est moraliter necessarium *ad conservationem societatis*; alioquin scelera invalescerent, cum præsto non sit aliud medium ad coercendos viros nefarios quam metus mortis. — Illudque hodie eo magis necessarium dici potest, quo plures sunt qui, ignorantiae tenebris involuti, vel pseudophilosophiæ sophismatibus delusi, suppliciorum æternorum metu vix ac ne vix quidem coercentur.

120. — 120. Assertio 2^a : SOLA auctoritas PUBLICA jus habet occidendi malefactores.

Est sententia communis theologorum post S. Thomam (*Ibid.*, a. 3) : « Occidere malefactorem licitum est, inquit S. Doctor, in quantum ordinatur ad salutem totius communitatis, et ideo ad illum solum pertinet cui committitur cura communitatis conservandæ... : cura autem communis boni commissa est principibus habentibus publicam auctoritatem; et ideo eis solum licet malefactores occidere, non autem privatis personis. »

(1) S. Th., 2. 2, q. 64, a. 2.

Revera gravissima damna imminerent Reipublicæ, si quilibet posset esse judex in propria causa, et sententiam exsequi nullo servato juris ordine.

121. — 121. Corollaria. — 1. Non licet viro uxorem adulteram propria auctoritate occidere, quia, etsi mors haberi possit tanquam justa pœna adulterii, talis pœna tamen transcendit potestatem mariti, qui, utpote caput societatis imperfectæ tantum, jus habet uxorem castigandi et emendandi, non vero interficiendi. Hinc damnata est ab Alexandro VII propositio sequens (n. 19) : « Non peccat maritus, occidendo propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam. »

2. Non licet patri filios, nec domino servos, correctionis causa mutilare aut occidere; quia neuter præest societati perfectæ.

3. Nemini licet aliquem suæ potestati non subjectum verberare, nisi accedat consensus saltem tacitus illius qui potestatem habet, v. g. patris in filium, magistri in discipulum; verberatio enim est punitio, quæ supponit potestatem gubernativam (Gury, n. 393).

122. — 122. Scholium de tyrannicidio. — 1. Non licet occidere tyrannum *regiminis*, seu legitimum principem tyrannice populum regentem, atque etiam opprimentem; S. Petrus enim ait (I *Petr.*, n. 18) : « Obedire oportet dominis, etiam » *dyscolis.* »

2. Non licet occidere tyrannum *usurpationis*, — sive *jam in regni possessionem venerit*, quia, juxta S. Thomam, usurpator ut legitimus haberi debet, saltem in praxi, si postea subditi illum ut talem agnoscant; præterea bonum publicum requirit, ut obedientia ei præstetur ad Reipublicæ perturbationes et eversiones præcavandas; — sive *nondum sit in possessione regni*, nisi ex auctoritate legitimi principis, aut ex justa defensione ad propriam vitam defendendam, aut in actu belli Reipublicæ adversus ipsum; nunquam enim licet occidere hominem privata auctoritate (1).

(1) S. Lig., *Hom. apost.*, n. 13; Gury, n. 394.

§ II. — De occisione injusti aggressoris

Potest aliquis esse aggressor vitæ, vel pudicitiae, vel famæ et honoris, vel bonorum fortunæ.

I. De occisione injusti aggressoris vitæ.

123. — 123. Assertio : *Licetum est vitam propriam aut corporis membra DEFENDERE, etiam cum occisione INJUSTI AGGRESSORIS, servato tamen moderamine inculpatæ tutelæ.*

PROB. 1. *Jure canonico.* Ita loquitur Innocentius III : « Quamvis vim vi repellere omnes leges et omnia jura permittant, tamen id debet fieri cum moderamine inculpatæ tutelæ, non ad sumendam vindictam, sed ad injuriam propulsandam. » Idem admittitur in *jure civili*.

PROB. 2 *Ratione.* Ad vitam servandam omnia media necessaria nec prohibita possunt adhiberi; atqui occisio injusti vitæ invasoris est medium ad vitam servandam, ex hypothesis necessarium, et quod dici non potest prohibitum.

1. Non prohibetur vi præcepti, *Non occides*. Nam Deum huic præcepto exceptionem illam apposuisse merito præsumitur : — 1. quia eam exprimunt omnia jura; — 2. quia facultas defendendi vitam propriam cum occisione aggressoris ita est cordi hominum insita, ut, si non adesset, omnes fere præceptum transgrederentur; — 3. quia alioquin audaciores fierent scelesti homines; — 4. quia sapientiæ Dei consonum non videtur, ut, e duobus uno certe morituro, eligenda sit mors innocentis potius quam rei et aggressoris. Ergo, etc.

2. Non prohibetur *ex ordine caritatis*. Etenim : — 1. Homicidium defensivum per se vim soli corpori invasoris infert, non animæ; quippe quæ non vi se defendentis perit, sed ex malitia et voluntate invasoris; itaque invasus ipsa sua actione caritatis ordinem minime violat. — 2. Malum autem animæ invasoris non tenetur morte sua impedire : tum quia oritur ex ejus malitia, nec proinde ille dici potest versari in extrema necessitate, imo nec gravi, cum possit sibi ipsi facillime providere, non invadendo injuste; tum quia invasus malum illud

nequit impedire sine gravissimo sui detrimento, corporis nempe, et forsā ipsius animæ.

Dicitur 1. *licitum est*; sed nemo ad id tenetur; imo laudabiliter potest occisionem propriam permittere, ne aggressor vita temporali et æterna privetur; excipe: — 1. nisi vita invasi sit bono communi aut familiæ valde utilis; — 2. nisi invasus ipse sit in statu peccati mortalis, quia tunc omnino tenetur se defendere (S. Lig., n. 380).

Dicitur 2. *injusti aggressoris*; si enim agitur de *justo* aggressore, v. g., de satellite qui reum capere conatur, de carnifice officium suum exercente, non licet eum occidere ad propriam vitam defendendam; siquidem hic jure suo utitur, nec admitti debet jus juri oppositum.

Quid vero, si furiosus, ebrius, etc., invadant; possuntne occidi? Ratio dubitandi est, quia aggressio non est *formaliter* injusta. — Communiter tamen affirmant auctores, quia semper in vaso infertur vera injuria, quam repellere potest.

Quid, si certo sciam hunc furiosum aut ebrium esse in peccato mortali? — Juxta Billuart, si invasus prudenter credit se esse in statu gratiæ, probabiliter tenetur mortem potius perferre in his circumstantiis quam occidere invasorem; id tanquam certum docent Gury (n. 396) et alii.

Dicitur 3. *servato moderamine inculpatae tutelæ*; id enim solum fieri debet, quod ad tuendam vitam est necessarium. — Hinc, sit adsit aliud medium se defendendi, v. g., si possit invasus sese efficaciter tueri aggressorem lædendo, aut si possit evadere clamando, aut fugiendo, aut quovis alio modo sese morti eripere, illa sola media potest adhibere.

124. — 124. Scholium de occisione aggressoris vitæ proximi.

— 1. *Possumus* occidere invasorem vitæ alterius, quemadmodum nostræ, cum enim proximum diligere debeamus sicut nos ipsos, possumus pro ejus defensione facere quod possumus pro nostra. Excipias tamen nisi aggressor proximi sit tuus pater, aut mater, aut filius, aut conjux, aut alius valde propinquus, quia eos occidere nimis repugnat naturali inclinationi,

imo et ordini caritatis, ex quo debemus consanguineos et af-fines magis diligere quam extraneos.

2. Regulariter ad id *per se non tenemur*, quia uterque est proximus, et non est obligatio uni succurendi cum pari alterius detrimento.

3. Aliquando *per accidens tenemur* : — 1. ratione officii, si invasi cura nobis incumbat; — 2. ratione conjunctionis, si invasus sit invadente propinquior, v. g., pater, mater, filius; — 3. ratione boni publici, si invasus sit bono publico necessarius aut valde utilis. — Illa obligatio non urget communiter, si exponenda sit propria vita ad salvandum proximum, quia, exceptis paucis casibus, licet propriam vitam antepone, nec ulla lex præcipit proximo succurrere cum tanto incommodo, ut explicatur in Tract. *de Caritate* (S. Lig., lib. 5, n. 300).

II. De occisione invasoris pudicitiae.

125. — 125. Opiniones. Multi negant licitum esse occidere invasorem pudicitiae, quia pudicitia, cum sit virtus, non residet in corpore, sed tota est in mente; ergo non potest ab invita auferri, et occisio non est medium necessarium ad eam servandam. — Communior et probabilior sententia affirmat.

126. — 126. Assertio : *Licitum est mulieri occidere invasorem pudicitiae, si non suppetit aliud medium vim repellendi.*

Ratio est : — 1. quia, permittendo se opprimi, exponit se periculo proximo consentiendi actui peccati, propter difficultatem voluptatis superandae; — 2. quia pudicitia est bonum præstantius divitiis; ergo, si licet, ut infra dicetur, occidere aggressorem injustum bonorum fortunae, id a fortiori licebit ad pudicitiam servandam (1).

Cæterum ipsi etiam patroni sententiae negantis concedunt teneri mulierem oppressam resistere totis viribus; quod si tunc invasor velit eam occidere, jam agetur de vita servanda,

(1) S. Lig., cit. S. Antoninum, lib. 4, n. 386.

ac proinde nil ob stare videtur, quin jam possit mortem inferre invasori.

127. — 127. Quæritur an maritus possit occidere eum qui vult cum sua uxore adulterari?

RESP. *Probabiliter affirm.*, si vir ante factum occidat, ne adulterium eveniat, si aliter infamiam suam evitare nequeat; idque etiam si mulier ad adulterium consentiat. — Dicitur *ante factum*, quia, adulterio commisso, ultio esset, non defensio, et ideo non esset licita (1).

III. De occisione injusti aggressoris famæ et honoris.

128. — 128. Assertio : Regulariter non licet occidere injustum aggressorem honoris et famæ.

Ratio est : — 1. quia honor aliis mediis plerumque servari potest; — 2. quia innumeris cædibus aliter pateret aditus; — 3. præsertim quia aggressio honoris cum aggressionem vitæ non potest comparari (Gury, n. 398); honor enim sumi potest, vel radicaliter, vel formaliter : radicaliter sumptus, est quædam excellentia, in virtutibus aut aliis dotibus fundata, propter quam de aliquo bene existimatur ab aliis hominibus; formaliter vero acceptus, est hæc ipsa bona existimatio; porro honor radicalis non tollitur per calumniam aut contumeliam; honor vero formalis vitæ hominis non potest æquiparari; ergo.

Dicitur *regulariter*; nam quoad praxim, præstat distinguere, utrum *verbis* tantum, an etiam *factis* fiat invasio honoris.

1. *Si de verbis agatur*, v. g. de contumelia, vel de calumnia, certo certius est injuriam alio modo repellendam esse; siquidem percussio aut vulneratio aggressoris non defensionis sed vindictæ rationem haberet. Unde damnata est ab Innocentio XI hæc propositio : « Fas est viro honorato occidere invasorem qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit. »

(1) S. Lig., lib. 4, 391; *El. q. ref.*, n. 22.

2. *Si vero factis*, v. g. alapa, fuste, signis, *honor impetatur*, aliter judicandum est de re *post factum*, aliter *ante factum* :

— 1. *Læsis aggressoris post factum*, nisi agatur de correptione cum pueris adhibenda, ultio esset, non autem defensio; et damnata est ab Innocentio XI hæc altera pars propositionis præcedentis : « Idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat, et post impactam alapam vel fustis ictum fugiat. » — 2. Si vero agatur de illo qui factis honorem lædere conatur, non potest equidem invasus aggressorem occisione præoccupare, sed licet ei injuriam propulsare, servato moderamine inculpatæ tutelæ; et si aggressor in injuria perseveret, atque ad eam inferendam vim adhibeat, et arma arripiat, licitum erit vim vi repellere, et armis arma opponere, quia aggressio honoris mutata est in aggressionem vitæ (1).

IV. De occisione invasoris bonorum fortunæ.

129. — 129. Assertiones : I. *Non licet occidere eum qui nos impedit a consecutione bonorum ad quæ jus habemus, sed quæ NONDUM ACTU POSSIDEMUS.*

Deducitur ex propositione damnata ab Innocentio XI (n. 32) : « Non solum licitum est defendere defensione occisiva quæ actu possidemus, sed etiam ad quæ jus inchoatum habemus, et quæ nos possessuros speramus. »

Ratio est, quia hæc bona seu jura ordinarie obtineri possunt alia via, nempe recurrendo ad judicem.

Si bona sint *actu possessa*, distinguere oportet, prout sunt *parvi* aut *magni* valoris.

II. *Non licet occidere invasorem bonorum PARVI valoris.*

Patet ratio. — Id constat ex propositione quæ est 31^a inter damnatas ab Innocentio XI : « Regulariter possum occidere furem pro conservatione unius aurei. »

III. *Licet occidere invasorem bonorum MAGNI valoris, quæ aliter defendi nequeunt.* Id probatur :

1. *Script. S.* : « Si effringens fur domum, sive suffodiens

(1) S. Lig., lib. 4, n. 384; Gury, n. 399; Ballerini, *ib.*, n. 398.

» fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis » (*Ex.*, xxii, 2). — Nec obstant verba quæ statim subsequuntur in textu Exodi : « Quod si » orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur. » Id enim non dicitur (juxta Corn. a Lap. *in loc. cit.*), quia orto sole abest periculum mortis, sed quia tunc fur melius agnosci potest, et sic facilius bona recuperari possunt in judicio; insuper, quia melius fur potest repelli invocato vicinorum auxilio.

2. *Ratione*. Præceptum caritatis non obligat præferre bona proximi altioris ordinis, nisi quando proximus est in extrema necessitate, non vero quando ipse se exponit mortis periculo. Hinc licet furem eminus occidere, si ipse rem asportet, et præmonitus de suo periculo, eam nolit dimittere. S. Lig. (lib. 4, n. 383), hanc sententiam dicit « probabilissimam et communem ».

Determinari autem non potest illa summa magni valoris, quæ sic defendi potest. Generatim loquendo sufficeret, si ejus jactura notabile damnum domino inferret, juxta ejus conditionem (S. Lig., *ibid.*).

§ III. — De occisione innocentis

130. — 130. Assertio 1^a : *Nunquam licet sine Dei auctoritate INNOCENTEM DIRECTE occidere.*

Constat — 1. *Script. Sacra*, scilicet præcepto quinto Decalogi (*Ex.*, xx, 13) : *Non occides*, et insuper his verbis (*Ib.*, xxiii, 7) : « Insontem et justum non occides. » — 2. *Ratione*. Nec homo, nec Respublica ipsa dominium habet in vitam hominis, ac proinde non potest eam directe eripere, nisi ex auctoritate Dei, qui solus est illius dominus. — Et vero, ut ratiocinatur S. Thomas, ideo licet occidere malefactores, quia nocent bono communi; atqui vita innocentum non est nociva communitati, sed contra est conservativa et promotiva boni communis, quia ipsi sunt principalior pars communitatis (1).

(1) S. Th., 2. 2, q. 64, a. 6.

Hinc 1. Non licet occidere lethaliter vulneratos, nec alios quoscumque moribundos, ne diutius patiantur; nec rabidos, nè aliis noceant, salvo tamen jure propriæ aut alienæ defensionis (Gury, n. 401).

Hinc 2. Non licet occidere innocentem ad satisfaciendum tyranno mortem ejus postulanti, etiam sub pœna urbis subvertendæ, et etiamsi morti suæ ille consentiret. — Probabilius tamen posset cogi ut seipsum tyranno pro bono publico traderet, et probabiliter, si nollet, etiam tradi, quia ex caritate et justitia tenetur vitam exponere pro republica (1).

Hinc 3. Non licet occidere obsides, etsi qui eos miserunt non servant fidem, quia sunt innocentes (2).

Hinc 4. Peccant graviter medici, obstetrices et custodes infantium et infirmorum, si ex gravi negligentia eorum mortem aut non impediant, aut causent, aut accelerent. Item si ex ignorantia graviter culpabili ægrotis noxia præbeant (Gury, n. 401).

131. — 131. Assertio 2^a: *Non licet ponere actionem ex qua PRÆTER INTENTIONEM sequetur mors innocentis, nisi adsit GRAVIS et PROPORTIONATA causa.*

Constat eadem ratione ac supra (n. 113) de suicidio indirecto.

Dicitur *nisi adsit gravis et proportionata causa*, id est, nisi actio sit ita necessaria et tanti momenti, ut vitæ proximi innocentis æquivaleat; tunc enim, juxta principia de voluntario indirecto exposita in Tractatu *de Actibus humanis* (n. 126), homicidium agentis non imputatur ad culpam, quia fit præter intentionem, et ratione proportionate gravi compensatur.

Hinc 1. Ad expugnandam urbem et victoriam reportandam, si necessarium sit, licet tormenta in eum locum dirigere, ubi sunt multi innocentes, quia horum mors præter intentionem sequitur.

Hinc 2. Si quis, persequente hoste, mortem effugere non

(1) S. Lig., *Hom. ap.*, VIII, 21.

(2) S. Lig., *Th. mor.*, lib. 4, n. 393.

possit, nisi transeat per viam angustam, ubi debeat conculcare infantem, licet nihilominus transire, dummodo infans sit baptizatus (S. Lig., n. 493).

132. — 132. Assertio 3^a : *Reus non est homicidii, qui, etiam SINE CAUSA, sed adhibita diligentia, ponit actionem de se NON PERICULOSAM aut RARO PERICULOSAM, ex qua tamen homicidium CASU sequitur.*

Ratio est, quia homicidium illud est omnino fortuitum et involuntarium.

Hinc excusatur ab homicidio venator, qui casu necaret hominem, dans operam venationi ferarum, si diligentiam debitam adhibuerit.

Dicitur *actionem de se non periculosam aut raro periculosam*, quia si actio sit de se *frequenter* periculosa, homicidium imputatur ei qui *sine causa* talem posuit actionem, etiamsi diligentiam ad præcavendum damnum adhibuerit; homicidium enim in his circumstantiis est voluntarium *in causa*. — Hinc rei sunt homicidii, qui calce percutiunt mulierem prægnantem, vel eam terrefaciunt, ex quo abortus sequitur; parentes suffocantes infantem in lecto; hominem mactantes, jaciendo lapides funda, causa ludendi (1).

133. — 133. Scholium de procuratione abortus. Abortus est *partus præmaturus, ex quo fetus extinctio sequitur.*

I. *Omnino illicitum est abortum DIRECTE procurare.* Abortus enim est homicidium corporale simul et spirituale (2).

Hinc — 1. Non licet mulieri gravidæ pharmacum sumere, vel alia quæcumque media adhibere ad fetum expellendum, ne famam amittat, aut ne a patre furioso occidatur, quia directe committeretur infanticidium. — 2. Non licet matri gravidæ, etiam in certo mortis periculo, sumere, vel ei præbere medicinam per se ordinatam ad ejectionem fetus.

(1) S. Lig., n. 398; Gury, n. 400.

(2) Proscripta est ab Innocentio XI sequens propositio : « Videtur » omnem fetum, quamdiu in utero est, carere anima rationali, et tunc » primum incipere eandem habere cum paritur; ac consequenter » dicendum erit, in nullo abortu homicidium committi. »

II. *Licet aliquando abortum* INDIRECTE *procurare seu potius permittere*, administrando videlicet matri graviter ægrotanti remedia fetui nociva, dummodo conditiones sequentes concurrant, nempe, — 1. agatur de morbo lethali; — 2. remedia fetui nociva sint *per se* ad morbum curandum directa; — 3. nulla sit spes fetui illi vitam æternam per baptismum procurandi; quæ porro spes abesse potest, scilicet, ubi moraliter certo constet fetum, moriente matre, simul vel ante moriturum esse.

Hinc licitum est medico præbere remedium ex se ordinatum ad morbum matris curandum, si certo constet, non dato remedio, matrem esse alioquin morituram, et fetum sine baptismo exstinctum iri; sic enim tum mater, tum fetus, quo meliori modo possunt, juvantur. Si vero æquale sit periculum abortus, sive remedium sumatur, sive non, illud adhibere licitum est, quia sine majori prolis periculo vitæ matris consultitur (1).

ARTICULUS III

De duello et bello

134. — 134. In hoc conveniunt duellum et bellum, quod utrumque est certamen cum periculo occisionis aut vulnerationis; in hoc vero differunt quod in duello certamen fit inter privatos, in bello inter gentes.

§ I. — De duello

135. — 135. **Definitio et divisio.** Duellum lato sensu est pugna duorum inter se; sed, quale per leges intelligitur, est *certamen duorum, cum vitæ, mutilationis, vel gravium vulnorum periculo, ex pacto initum, loco et tempore designatis* (2).

(1) Gury, n. 402, 403; S. Lig., lib. 4, n. 394. — Questiones circa operationem cæsaream, et embryotomiam, solventur in Appendice ad Tractatum de Peccatis Luxuriæ; pœnæ contra procurantes abortum latæ exponuntur in Tractatu de Censuris (Comment. Const. Apostolicæ Sedis).

(2) Postrema hæc verba desumpta sunt ex legibus ecclesiasticis latis contra duellum, et duellum distinguunt a pugna fortuita duorum qui

Duellum est : — vel *publicum*, quando fit ex auctoritate publica et ex causa publica, v. g., ad finiendam litem inter duas gentes; — vel *privatum*, quando fit absque ullo publicæ auctoritatis interventu. De secunda specie agetur.

136. — 136. Assertio : *Duellum privatum est graviter illicitum.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* Præcepto. *Non occides*, prohibetur non tantum proximi aut suiipsius occisio, sed et probabile illius occisionis periculum. Atqui duellum semper secum fert hujusmodi periculum. Ergo.

PROB. 2. *Auctoritate Ecclesiæ*, quæ in Conc. Trid. ait (sess. 25, cap. 19, *de Ref.*); « Detestabilis duellorum usus, fabricante diabolo introductus, ut cruenta corporum morte animarum etiam perniciem lucretur, ex christiano orbe penitus exterminetur. » Insuper plurimi SS. Pontifices decreta contra duellantes ediderunt (1), et excommunicationem majorem, ipso facto incurrendam et S. Pontifici reservatam, tulle-

ex improvise invicem occurrerunt, vel quorum unus alterum quæsiit; quæ dicitur tantummodo rixa, vel occursus fortuitus, gallice *rencontre*.

(1) Benedictus XIV, post recensita et confirmata decreta Nicolai I, Cœlestini III, Innocenti II, Eugenii II, Alexandri III, Innocenti IV, Julii II, Leonis X, Clementis VII, Pii IV, Gregorii XIII, et Clementis VIII, sequentes damnavit propositiones (in Constit. *Detestabilem*, 10 nov. 1732) :

« 1. Vir militaris qui, nisi offerat vel acceptat duellum, tanquam formidolosus, timidus, abjectus, et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis alias sibi debitæ ac promeritæ spe perpetuo carere deberet, culpa et pœna vacaret, sive offerat, sive acceptet duellum. »

2. « Excusari possunt, etiam honoris tuendi vel humanæ vilipensionis vitandæ gratia, duellum acceptantes, vel ad illud provocantes, quando certo sciunt, pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam. »

3. « Non incurrit ecclesiasticas pœnas contra duellantes latas dux vel officialis militiæ acceptans duellum ex gravi metu amissionis famæ vel officii. »

4. « Licitum est in statu hominis naturali acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio eorum jactura propulsari nequit. »

5. « Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatæ, in qua nimirum vel negligentia vel malitia magistratus justitia aperte denegatur. »

runt contra « duellum perpetrantes, aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, et quoslibet complices vel qualemcumque operam aut favorem præbentes; necnon de industria spectantes, illudque permittentes, vel quantum in illis est non prohibentes, cujuscumque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis » (Const. Pii IX, *Apostolicæ Sedis*).

PROB. 3. *Ratione*. Per duellum usurpatur jus domini in vitam propriam et alienam, quod, ut jam diximus, soli Deo competit. — Insuper evertitur societatis civilis ordo; tribus enim stat ille ordo : legibus quibus omnia societatis membra obedire tenentur; tribunalibus ad dirimendas lites; auctoritate demum suprema quæ omnia imperio moderatur et regit; hæc autem pessumdant duellantes. Ergo duellum repugnat simul juri naturali et ordini societatis.

137. — 137. Corollaria. — 1. Non licet acceptare duellum ad avertendam ignominiam; quia repugnat rationi istud medium crudele adhibere cum evidenti suæ aut proximi vitæ periculo, imo et salutis æternæ, ob finem non necessarium vel etiam inutilem (Cf. propr. 1. a Ben. XIV damn.).

2. Non licet viro militari acceptare duellum, etiamsi cedere idcirco debeat officio ad sustentationem suam et suorum necessario (Cf. eamd. propr.). Nam occisio alterius privata auctoritate nunquam licita est, nisi contra actualem aggressorem; qualis non est qui provocat ad duellum (S. Lig., lib. 4, n. 400).

3. Non licet duellum suscipere ea lege, ut uno vulnerato aut certo numero ictuum completo, pugna cesset : — 1. quia talis conventio non removet vulneris lethalis periculum; — 2. quia Clemens VIII prohibuit etiam duella non fatalia; — 3. quia istud duelli genus scandalum creat, et duellis fatalibus occasionem præbet (1).

§ II. — De bello

138. — 138. Definitio. Bellum est *publica armorum assumptio ad rempublicam tuendam aut vindicandam*.

(1) S. Lig., *Hom. apost.*, n. 27; Gury, n. 403.

Dicitur 1. *publica armorum assumptio*, quia bellum nonnisi a potestate suprema indici potest.

Dicitur 2. *ad rempublicam tuendam aut vindicandam*, quia propter alterutrum hunc finem legitime suscipitur.

139. — 139. Errores. Docuerunt Manichæi bellum esse intrinsece malum; existimavit Lutherus pugnam contra Turcas esse illicitam, utpote oppositam beneplacito divino volenti per illos peccata nostra punire; Erasmus contendit omne bellum esse christianis interdictum.

140. — 140. Assertio : *Bellum, positis quibusdam conditionibus, est licitum.*

PROB. 1. *Script. S.* — Sub lege *primæva* : Abraham pugnat adversus quatuor reges et illi revertenti a cæde benedicit Melchisedech. — Sub lege *mosaica* : Deus pluries jubet vel probat bellum. — Sub lege *evangelica* : S. Joannes Baptista non præcipit militibus, ut deserant militiam tanquam malam, sed tantum ut neminem concutiant et contenti sint stipendiis suis; laudantur plures centuriones in Evangelio et Actibus Apostolorum.

PROB. 2. *Auctoritate Ecclesiæ*, quæ nunquam principes redarguit eo quod bellum inierint, Cruciades promovit, et sacrum bellum susipientibus bona spiritualia concessit, v. g. indulgentiam plenariam.

PROB. 3. *Ratione.* Illud est licitum quod societatum existentiae prorsus est necessarium; atqui tale est bellum, — sive *defensivum*, quia omnia jura vim vi repellere permittunt; — sive *vindicativum et offensivum*, ad injuriam puniendam vel bona defraudata recuperanda; quia, cum nullus sit inter varios populos supremus injuriam vindex, si illicitum esset bellum vindicativum, nulla daretur injuriæ reparatio, et brevi rueret omnis societas (S. Th., 2. 2, q. 40, a. 1).

Tria sunt exponenda : — 1. conditiones ad bellum justum requisitæ; — 2. modus legitimus gerendi bellum; — 3. obligationes sive ducum sive militum.

141. — 141. I. Conditiones ad bellum justum requisitæ.

Tres requiruntur a S. Thoma (*Ibid.*).

1. *Suprema auctoritas in bellum gerente.* Ille qui summa potitur auctoritate potest solus bellum indicere; — tum quia bellum est actus supremus justitiæ vindicativæ; — tum quia privati et societates imperfectæ jus suum coram superiore prosequi possunt.

2. *Causa justa*, ob gravissima belli incommoda. — Hæc causa debet esse *gravis*, et *propter bonum publicum*; v. g., si ageretur de provincia recuperanda, de protegendis subditis vel confœderatis injuste vexatis, de propulsanda aut etiam vindicanda injuria principi aut ejus legatis aut ipsi reipublicæ illata, de subditorum rebellione reprimanda, etc.; unde immane scelus est bellum ob vanam gloriam et nominis celebritatem susceptum. — Debet esse *certa*; in dubio expostulanda est justa transactio, qua denegata, bellum fit justum.

3. *Recta intentio*; fieri enim debet bellum ea sola intentione, ut servetur vel reparetur jus, non vero ex vindicta, odio, superbia vel ambitione. Solus tamen defectus rectæ intentionis, si aliunde adsit sufficiens causa bellum indicendi, obligationem restituendi non produceret.

142. — 142. II. Modus gerendi bellum. Erga hostes in bello justo licet ea omnia et sola facere quæ ad finem belli sunt necessaria.

1. Licet hostes capere, vulnerare, occidere; transfugas et proditores suscipere; non autem fugam et proditionem provocare, utpote malam in se.

2. Licet urbes et arces obsidere, tormenta contra illas explodere, imo aliquando per accidens destruere et comburere etiam monasteria et ecclesias, ut hostes ex iis extrahantur, si, v. g. hostes ecclesia aut monasterio velut castro ad repugnandum utantur. — Item licet aliquando (raro tamen, et nonnisi ob gravissimas causas) urbem dare in prædam; sed milites sine ducis licentia prædam agere, aut hostibus damna inferre non possunt,

3. Licet contra hostes uti insidiis, stratagematis, dummodo absint mendacia; sed fraudes quæ nulla prudentia præcaveri possunt (v. g. veneno inficere aquas) illicitæ sunt et jure gentium prohibentur.

4. Licet non nocentes bonis fortunæ spoliare, si sint pars reipublicæ hostilis, nec aliter finis belli obtineri possit; sed non licet eos directe occidere, nisi constet eos fuisse pugnae socios; possunt tamen indirecte occidi, adhuc durante pugna, si cum bellatoribus sint permixti. Nomine non nocentium intelliguntur quicumque non militant (1).

143. — 143. III. Obligationes sive ducum sive militum.

Aliæ sunt obligationes ducibus et militibus communes, aliæ ducibus propriæ, aliæ militibus.

I. Hæ sunt obligationes DUCIBUS SIMUL ET MILITIBUS COMMUNES :

1. Inviolabilem servare debent *fidelitatem* erga principem et patriam. Militiam ideo deserere non possunt, maxime tempore belli, nisi ex consensu principis. Hujusmodi desertio est peccatum per se grave; unde desertores sub gravi ad castra redire tenentur, nisi redeuntes perversionis proximum periculum incurrerent, vel gravissimis pœnis plectendi essent. — Qui autem tempore belli ad hostes fugerent, aut consilia principis vel ducum eis aperirent, vel media vincendi revelarent, proditores essent, et a Deo sicut ad hominibus damnerentur.

2. *In bello evidenter injusto*, tuta conscientia militare non possunt, quia aggressio et occisio innocentis est intrinsece mala, et ideo absolute prohibita. Si autem fugere nequeant, ne defensionis quidem causa licite possunt hostes occidere; ipsi enim sunt injusti aggressores.

3. *In dubio an bellum sit justum*, distinguendum est : — 1. Si sunt *subditi* principis bellum inferentis, possunt, imo tenentur principi jubenti obedire, quia ex dictis in *Tractatu de Conscientia* (n. 177), subditi debent obedire, ubi peccatum non est certum. — 2. Si agatur de *alienigenis*, jam ante bellum

(1) S. Lig., lib. 4, n. 409, 410.

conductis, idem dicendum, quia, semel conducti, subditis æquiparantur. — 3. Alienigenæ *nondum conducti* nequeunt militare, nisi prius certi fiant de justitia belli, quia nemo potest cooperari ad damnum tertio inferendum, nisi constet de injustitia possidentis (S. Lig., n. 408).

II. DUCUM obligationes sunt sequentes :

1. Observantiam legum Dei et Ecclesiæ atque disciplinam militarem, qua pollent auctoritate et exemplo procurare debent, ideoque invigilare ut nihil militibus sive quoad animam sive quoad corpus desit; singularia certamina, ebrietates, rixas, scortationes prohibere.

2. Milites sibi subditos congruis *pœnis cohibere debent a rapinis*, deprædationibus, aliisque flagitiis; alioquin obligationem damna reparandi incurrerent, cum hæc ex justitia teneantur impedire quantum moraliter possunt.

3. *In militaribus expeditionibus*, si necessaria desit annona, ab incolis locorum per quæ transeunt exigere possunt ea quæ ad victum, vestitum, commeatum, cubitum, etc., necessaria sunt; sed cavere debent ne aliqui plus quam alii, servata proportionem, graventur.

III. MILITUM obligationes propriæ istæ sunt :

1. Cives qui sorte aut alio modo designantur ad militiam, et ab hac obligatione se subtrahunt sine legitima exemptione, peccant contra justitiam *tantum legalem*, si nemo *eorum loco cogatur* militare; quare in hoc casu ad nullam restitutionem tenentur.

Si vero indebite exemptis *alii substituendi sint*, qui magistratus vel medicos corrumpunt, ut a militia eximantur, peccant contra justitiam *commutativam*, et ad restitutionem tenentur erga eos qui loco suo inscribuntur.

Idem dicendum, juxta communiorem sententiam, de iis qui mendaciis aut prævia mutilatione exemptionem obtinent, quia juvenes exempti jus strictum habent ne talia media in ipsorum præjudicium adhibeantur. — Sed theologi multi negant eos teneri ad restitutionem, quia nec sunt causa efficax, sed mera occasio cur alii substituantur, si deceptio eorum neque physice neque moraliter incitat magistratus ad

alios inscribendos, nec sunt causa injusta, siquidem non constat alios jus strictum habere, ut qui sorte designati sunt in militiam proficiscantur.

In praxi generatim non sunt inquietandi qui prædictis mediis a militia sese liberarunt; plerique enim non putant se commisisse injustitiam, nec monitis obtemperarent (Gury, Gousset, Scavini, etc.).

2. Milites pabulatione uti possunt in terris hostium imo et in terris confœderatorum, si necessaria ipsis non præstentur; pariter, ex licentia expressa vel tacita principis aut ducis, legitime procedunt ad vastationes, spoliationes, prædationes, carcerationes et cædes partis hostilis; secus, si duces hæc prohibeant, quia tunc propria auctoritate agerent, et obligationem damna reparandi contraherent.

3. Spolia hostium, sive occisorum, sive vulneratorum, sive captorum, sive fugientium, seclusa contraria jussione, pertinent ad milites, ex praxi recepta. Cætera vero bona in bello justo capta pertinent ad principem victorem, seu ad gentem cui præest.

CAPUT II

DE INJURIIS CIRCA BONA FORTUNÆ, SEU DE VIOLATIONE SEPTIMI ET DECIMI PRÆCEPTI DECALOGI

144. — 144. Objectum septimi et decimi præcepti. Sic exprimitur septimum præceptum : « Non furtum facies » (*Ex.*, xx, 15), ubi sub nomine furti prohibetur quæcumque læsio juris alieni in bonis fortunæ. — Decimum præceptum septimo connexum his verbis continetur : « Non concupisces domum » proximi tui, ... nec omnia quæ illius sunt » (*Ibid.*, 17); quibus vetantur peccata interna circa idem objectum.

Jam vero læsio juris circa bona fortunæ duplici modo potest contingere : — 1. per injustam ablationem rei alienæ, quæ nomine generico dicitur. *furtum*; — 2. per solam des-

tructionem rei alienæ, sine ejus ablatione, quæ vocatur *damnificatio*. Opportunius in tertia parte Tractatus disseretur de damnificatione; igitur hic tantum de furto agetur. Cæterum quæ de rei ablatione ejusque gravitate in præsentī capite dicentur, etiam meræ damnificationi applicari debent.

In triplici articulo exponentur : — 1. natura et species furti; — 2. ejus malitia; — 3. causæ excusantes a furto.

ARTICULUS I

De natura et speciebus furti

145. — 145. Furti definitio. Communiter definitur : *Ablatio rei alienæ domino rationabiliter invito*.

Dicitur 1. *ablatio*, qua voce designatur etiam injusta detentio.

Dicitur 2. *domino rationabiliter invito*, quia non omnis ablatio facta invito domino reputanda est furtum, sed illa tantum quæ fit ipso *rationabiliter invito*. Porro generatim dominus censetur non esse rationabiliter invitus, quando tenetur *ex jure stricto* consentire, aut saltem non impedire ne res auferatur seu detineatur. Si *ex caritate tantum* teneretur, v. g., ad eleemosynam faciendam, non liceret alteri rem sibi usurpare, invito domino; nam in eo casu, dominus non rationabiliter quidem denegat rem quam ex caritate dare tenetur, sed rationabiliter obstat ne alter eam accipiat ipso invito. Notandum est tamen quod in praxi, ex obligatione caritatis in domino, sæpe legitime infertur illius consensus, cum quisque præsumatur velle implere officia sua, nisi contraria adsint indicia.

146. — 146. Furti variæ species. Furtum committi potest multis modis, ex quorum præcipuis varia sortitur nomina, nempe dicitur : — *furtum simplex*, si fiat occulte; — *rapina*, si fiat violente, seu præsentē et invito domino; — *sacrilegium*, si res ablata sit sacra, vel juxta plures, si sit in loco sacro.

Ex jure Romano vocatur : — *peculatus*, si auferatur res

pertinens ad fiscum; — *abigeatus*, si subtrahantur animalia ex pascuis vel armentis; — *plagium*, seu *plagiatus*, si surripiantur mancipia a dominis et filii a parentibus (1).

Inquirunt theologi, an varia illa furta a se invicem specie differant, adeo ut eorum differentia necessario aperienda sit in confessione. Affirmant unanimiter de rapina et de sacrilegio ob circumstantias mutantes speciem; de aliis negant; attamen sæpe per accidens necessarium est explicare in confessione quid ablatum fuerit, ut innotescat confessario obligatio et modus restitutionis imponendæ.

§ I. — De malitia furti

147. — 147. Assertio : *Furtum est peccatum ex genere suo mortale.*

PROB. — 1. *Script. Sacr.*, quæ non solum prohibet furtum in septimo Decalogi præcepto, sed alibi recenset fures inter eos qui excludendi sunt a regno cœlorum (I *Corinth.*, v, 10): « Neque fures... neque rapaces... regnum Dei possidebunt. »

— 2. *Ratione*. Nemo est qui non intelligat furtum graviter adversari, tum caritati, qua tenemur proximum in se et in suis tanquam nosmetipsos diligere; tum justitiæ, quæ inclinatur ad reddendum, aut relinquendum unicuique quod suum est; tum bono publico, cum per furta et rapinas turbetur pax, et dissolvatur societas humana.

Dicitur *mortale ex genere suo*, quia manifestum est furtum admittere materiæ parvitatem.

148. — 148. Regulæ ad determinandam gravitatem materiæ furti. Gravitatem materiæ furti duplici modo æstimari debet, *relative* scilicet et *absolute*. Etenim aliqua materia potest esse gravis respectu quorundam, quæ respectu aliorum levis habetur; tunc dicitur *relative* gravis. Sed admittenda est etiam materia *absolute* gravis quæ respectu omnium etiam ditissimorum tanquam gravis haberi debeat.

Ratio *prioris* est quia gravitas furti pendet præsertim a

(1) Hæc omnia et alia plura distinguere potius spectat ad forum externum, in ordine ad pœnas infligendas (Cf. Code pénal, art. 381-401).

majori vel minori privatione et reluctantia voluntatis, quam patitur ille cui surripitur; jam vero nemo non videt illam privationem et reluctantiam minui vel augeri, prout dominus a quo aufertur dives est vel pauper (Gury, n. 686). — Ratio *posterioris* vero est, quia, cum homines sint divitiarum valde cupidi, si summæ notabilis ablatio erga ditissimos sub levi tantum interdiceretur, frequentissima fierent hujusmodi furti, maximo detrimento non tantum divitum, sed et juris proprietatis, et ideo totius societatis civilis (1).

His positis,

1. Ut materia *relative* gravis habenda est illa, « quæ alicui juxta suam conditionem in die sufficeret pro sui suæque familiæ sustentatione », id est non solum pro victu, sed etiam pro vestitu et habitatione. Ita doctores communiter (ap. S. Lig. n. 52). Unde (attentis temporum nostrorum adjunctis), requiri videntur : — relative ad *pauperes*, circiter unus francus seu 20 asses, et aliquando minus, si quis pauper quotidiana sua mendicatione minus lucretur; — relative ad *operarios*, qui labore diurno victum sibi comparant, circiter duo vel tres franci; — relative ad *divites ordinarios*, circiter octo vel decem franci.

2. Ut materia vero *absolute* gravis, juxta communiorem sententiam (apud S. Lig., n. 527), habebantur duo aut tres aurei (aureus quinque circiter francis æquivalet). Cum autem pecunia tunc temporis, utpote rarior, fuerit etiam pretiosior, pluribus videtur viginti aut viginti quinque francos posse hodie assignari pro materia absolute gravi (2).

Sedulo tamen notandum est hæc quæ diximus de quantitate furti non stricte applicari *furtis domesticis*.

1. In furtis *filiorum* erga parentes, fatentur communiter doctores duplo majorem requiri quantitatem; quia parentes minus sunt inviti (aut saltem minus rationabiliter) erga filios, quam erga extraneos.

2. In furtis *uxoris* erga maritum, et vice versa : eadem ratio

(1) Mensurandum est damnum, recte ait de Lugo, non tantum ex semel facto, sed etiam ex semel licito.

(2) Cf. Marc, n. 916; Lehmkuhl, n. 931.

militat, propter mutuum amorem et obsequium, et commune regimen rei domesticæ.

3. In furtis *famulorum* erga dominos, distinguendum est : — quoad esculenta et poculenta communia, quæ sumunt in usus proprios, requiritur major quantitas; quia quoad illa non censentur domini ita inviti, et facile petita concedunt; — quoad esculenta delicatiora et majoris pretii, si ea sumerent, vel surriperent ad dandum aliis, ad computationes, ludos, etc., aliud dicendum esset, quia in his domini sunt omnino inviti; — quando agitur de aliis materiis, ut pecunia, vestibus, linteis, etc., famuli tam graviter peccant quam extranei, imo gravius, cum hujusmodi rerum cura sit eorum custodiæ commissa; ideo gravius cæteris puniuntur talia furti domestica ob fiduciæ abusum (1).

149. — 149. Quæritur an in furtis MINUTIS possit aliquando adesse peccatum MORTALE?

Id fieri potest ex triplici capite :

1. *Ratione intentionis* : qui minuta furti committit, intendens per hæc pervenire ad summam notabilem, eo ipso mortaliter peccat *affective*, licet injuria *effectiva* levis maneat, donec ad summam gravem pervenerit. — Utrum autem in singulis furtis peccet mortaliter, controvertitur, sed probabilius negandum est (ex dictis in Tractatu de *Peccatis* circa distinctionem peccatorum), quia singuli actus sunt executio unius propositi prius habiti; excipe tamen, nisi renovet, saltem implice, suam intentionem.

2. *Ratione complementi summæ notabilis* : qui plura levia furti commisit, etiam sine intentione ad notabilem summam perveniendi, peccat mortaliter in ultimo furto quo complet summam notabilem, si illud advertat. — In hoc conveniunt fere omnes, quando varia furti facta sunt *eidem* personæ : quia fur, dum vult complere summam notabilem, vult inferre damnum grave huic personæ, et eo ipso peccat mortaliter. — Si agatur de furtis erga *diversos*, dissentiunt quidam theologi, quia domini non sunt graviter inviti, nec gravia timenda sunt

(1) S. Lig., *Hom. apost.*, n. 32, 34.

incommoda. Attamen tunc committi peccatum mortale docent multi, quia semper verum est graviter lædi justitiam et furem velle pertingere ad summam gravem. — Diligenter tamen notandum est requiri ad peccatum mortale, ut furtula moraliter uniantur, nec inter ea tantum interponatur intervallum, ut partes unius damni censeri nequeant; alioquin tot essent peccata venialia distincta. Juxta S. Lig. (n. 530), « saltem requiritur interpolatio duorum mensium, dum agitur de materia, quæ, licet non sit gravis, tamen proxima est materiæ gravi »; unde si agatur de materia quæ sit quælibet vice valde modica, intervallum unius mensis vel quindecim dierum videtur sufficiens ad excusandum a mortali (Ita Marc, n. 909, q. 1).

3. *Ratione cooperationis* ad alia furta: si plura minuta furta fiant eidem a diversis personis, ex conspiratione seu communi consilio, auxilio, vel concursu, singuli furantes peccant mortaliter; singuli enim efficaciter influunt in totum damnum, et ideo in solidum rei sunt totius damni, ut fusius demonstrabitur in tertia parte, ubi *de Cooperantibus*. — Idem dicunt quidam, si furantes moveantur unusquisque exemplo alterius, non tamen communi consilio vel auxilio; sed communius et probabilius negatur, quia ille tantum mortaliter peccat ratione furti, qui vel notabile furtum committit, vel in illud influit; atqui in præsentī casu neutrum adest (S. Lig., n. 537).

Cæterum advertendum est, majorem requiri materiam ad peccandum mortaliter in furtis minutis quam in cæteris. Etenim, si furta minuta fiant *eidem personæ*, damnum sic interpolatum minus sentit dominus, ideoque minoris illud æstimat, estque minus invitus; si furta fiant *diversis personis*, singuli domini modicum damnum patiuntur, ideoque sunt minus inviti. — Juxta S. Lig. (n. 530), si furtula fiant eidem per intervalla, aut diversis eodem tempore, erit materia gravis, si excedat ex dimidia parte summam ad furtum grave communiter requisitam; si fiant diversis et diverso tempore, requiritur materia duplo major (Cf. Marc, n. 909, q. 2).

ARTICULUS II

De causis excusantibus a furto

Adest causa excusans a furto, quando dominus non est rationabiliter invitus (ex definitione furti, n. 145). Non censetur autem rationabiliter invitus, in duplici casu, nempe si proximus rem auferat, aut ratione compensationis occultæ, aut ratione necessitatis.

§ I. — **De compensatione occulta**

150. — 150. Status quæstionis. Non hic agimus de compensatione legali, quæ locum habet quando duæ personæ fiunt erga se invicem debitrices, et vi cujus duo debita tunc exstinguuntur; de ea statuit Codex civilis, art. 1289 et seq., et dicitur in Tractatu *de Contractibus*.

Quæstio movetur tantum de compensatione extralegali, quæ definitur: *recuperatio debiti per rei alienæ invasionem*. Dicitur *compensatio occulta*, quia plerumque fit clam et inscio debitore; potest tamen aliquando esse manifesta. Locum non habet, nisi quando invaditur aut retinetur res aliena; si enim res propria adhuc in individuo apud alium exstans subripiatur, non adest compensatio debiti, sed recuperatio ipsius rei.

Non desunt graves theologi qui pronuntiant eam esse absolute et in omni casu illicitam. Sed communis doctorum sententia tenet eam esse aliquando licitam.

151. — 151. Assertio: *Compensatio occulta, debitis vestita conditionibus, est licita.*

PROB. Nam si illicita esset hæc compensatio, vel ob injuriam illatam debitori, vel ob prætermisum ordinem juris, vel ob detrimentum inde societati civili obventurum. Porro, positis conditionibus modo exponendis, hæc omnia præcaventur. — 1. *Nulla fit debitori injuria*; nam ex una parte, nihil nisi certe ab eo debitum accipitur; ex altera vero, cavetur ne his solvere cogatur, aut aliud damnum patiatur. — 2. Legi-

time *prætermittitur ordo juris*; supponitur enim vel non posse adiri judicem, saltem sine graviore incommodo, vel eum nolle, aut non posse parti læsæ jus suum reddere. —

3. *Nullum inde detrimentum patitur societas civilis*, cui satis consulitur per cautiones mox indicandas; non enim sufficit periculum abusuum, ut absolute illicitum declaretur quod in se nihil mali habet (S. Lig., n. 521).

Dicitur *debitis vestita conditionibus*, quæ statim exponendæ sunt.

152. — 152. Conditiones in compensatione requisitæ. Sex numerantur; requiritur scilicet :

1. *Ut debitum sit certum*; iniquum enim esset pro debito incerto certam solutionem propria auctoritate sumere. Stante tamen dubio speculativo, distinguendum est : — nihil debetur, et illicita est compensatio, si debitor sit in possessione quam bona fide inierit, quia ipsi favet principium : *in dubio, melior est conditio possidentis*, juxta dicta (n. 98); — totum debetur, et licita est compensatio, si creditor spoliatus fuerit re cujus dominium est dubium, sed quam bona fide possidebat, quia tunc huic favet idem principium.

2. *Ut debitum sit ex justitia*; si enim sit tantum ex caritate, gratitudine, etc., non est strictum, nec parit jus ad rem, et proinde injuste exigeretur.

3. *Ut debitum non possit aliter recuperari*, saltem sine gravi detrimento; alioquin creditor illegitime prætermitteret ordinem a jure constitutum.

4. *Ut sumatur res ejusdem valoris et etiam speciei*, si fieri potest; alioquin res debitoris, eo rationabiliter invito, ac proinde injuste, auferretur.

5. *Ut compensatio fiat sine damno tertii*, v. g., locatarii, commodatarii, qui usu rei ablatae privaretur contra jus suum.

6. *Ut præcaveatur damnum debitoris*, nempe procurando ut debitor non exponatur periculo iterum solvendi; ad illud damnum præcavendum, monendus est debitor, si moraliter fieri potest, se nihil debere.

Istæ conditiones non requiruntur omnes ne violetur

justitia, ut intelligitur ex earum expositione; quædam, nempe tertia et sexta, spectant observantiam legum et periculum erroris.

Quod attinet ad praxim, compensatio occulta, etiam manifeste justa, sæpe *periculosa* est, quia timendum est ne ex ea oriantur scandala, infamia, suspensiones, judicia temeraria, et accusationes furti verisimiliter imputandi, v. g., famulis, uxori, filiis, etc. Unde — 1. regulariter pastor aut confessorius non suadeat compensationem occultam; — 2. petenti an sit licita, respondeat theologos communiter affirmare, modo adsint conditiones recensitæ, sed rem periculi plenam esse, ideoque se eam non posse suadere; — 3. si pœnitens jam ea usus sit, examinet an adfuerint conditiones requisitæ, vel bona fide excusetur ab aliquo damno; et his perpensis, pro circumstantiis suam agendi rationem moderetur.

153. — 153. Quæritur utrum liceat FAMULIS uti occulta compensatione AD AUGENDUM STIPENDIUM quod putant insufficiens.

RESP. *negative*; idque constat propositione damnata ab Innocentio XI : « Famuli et famulæ domesticæ possunt occulte heris suis surripere ad compensandum operam suam, quam majorem judicant salario quod recipiunt; » — Et vero, famuli libere locaverunt operas suas pro certo pretio, unde nihil aliud repetere aut sibi accipere possunt, cum totum jus eorum oriatur e pacto locationis.

Atamen non esset applicandum hoc responsum, et licita esset compensatio : — 1. si famulus, non libere, sed ex necessitate convenerit cum domino de stipendio notabiliter inferiori, quia decreta pontificia non sunt intelligenda contra justitiam famulo debitam; — 2. si operas debitas augeat ex voluntate domini expressa vel tacita, quia tunc servanda est regula, quod quivis operarius dignus est mercede sua; secus vero, si augeat ex electione propria, quia tunc censetur operam suam condonare ad conciliandam sibi domini gratiam (1).

(1) S. Lig., n. 524, 523.

§ II. — De necessitate excusante a furto

154. — 154. Triplex esse potest necessitas : necessitas *communis*, in qua pauper sibi potest providere sine magna difficultate, aut bono carere sine gravi damno; necessitas *gravis*, in qua periculum incurrit jacturæ status aut sanitatis; necessitas *extrema*, in qua incurrit periculum imminens mortis.

Assertio 1^a : *In necessitate sive COMMUNI sive etiam GRAVI non licet rem alienam surripere.*

1. *In necessitate* communi, non licere alienum surripere, sed recurrendum esse ad eleemosynam, cujus Deus edidit præceptum in gratiam omnium egenorum, constat ex probatis circa legitimitatem juris proprietatis, prohibitionem furti et præceptum eleemosynæ (Cf. n. 16, 147, et Tract. *de Virt. theol.*, n. 684 et seqq.).

2. *In necessitate* gravi, pariter non licere alienum surripere, constat ex damnatione propositionis (n. 36) ab Innocentio XI : « Permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi. » — Et vero, ideo lex prohibens furtum suspenditur in necessitate extrema, quia jus ad vitam quæ tunc periclitatur, ex voluntate Dei prævalet juri proprietatis; at longe aliter res se habet in necessitate gravi, cui aliter, licet difficulter, provideri potest. Prætera, necessitas gravis sæpius occurrit, et facile fingitur major quam est. Demum, incommodum oriens ex ablatione rerum alienarum ad eam sublevandam tantum esset, ut expediat jus domini tectum sartumque servare. Igitur domini sunt rationabiliter inviti, si quis in hac necessitate rem alienam facere suam nitatur.

Non excusat ergo talis necessitas a furto, — nisi ex circumstantiis specialibus præsumi possit consensus domini; — vel nisi ille qui in ea versatur possit et velit postea restituere; vel nisi necessitas sit adeo gravis, et res adeo parvi valoris, ut præsumi possit consensus domini; sed hac licentia cautissime utendum est.

155. — 155. **Assertio 2^a :** *In EXTREMA aut EXTREMÆ PRO-*

XIMA (1) *necessitate licet alienum surripere, nisi dominus eandem necessitatem patiatur.*

Constat tum ex communi omnium consensu, tum ex ea ratione quam afferunt vulgo theologi post S. Thomam (2. 2, q. 66, art. 7). « Secundum ordinem naturalem ex divina providentia institutum, res inferiores sunt ordinatæ ad hoc quod ex his subveniat hominum necessitati; et ideo per rerum divisionem et appropriationem... non impeditur quin hominis necessitati sit subveniendum ex hujusmodi rebus... Si adeo sit evidens et urgens necessitas, ut manifestum sit instanti necessitati de rebus occurrentibus esse subveniendum (puta cum imminet personæ periculum, et aliter subveniri non potest), tunc licite potest aliquis ex rebus alienis suæ necessitati subvenire, sive manifeste sive occulte sublatis; nec hoc proprie habet rationem furti vel rapinæ. »

Dicitur *nisi dominus eandem necessitatem patiatur*; tunc enim melior foret conditio possidentis, et dominus esset rationabiliter invitus.

Ut intelligatur quousque extendi debeat hæc assertio, duo sunt inquirenda.

156. — 156. Quæritur 1. *An in extrema necessitate liceat sumere rem alienam MAGNI VALORIS, cujus juctura grave damnum domino inferret?*

Non consentiunt theologi.

Quidam negant; quia dominus ipse non tenetur, propriæ vitæ servandæ causa, recurrere ad ea quæ sunt maximi valoris; porro non tenetur amare proximum plus quam seipsum; ergo.

Alii affirmant cum S. Lig. (n. 520); quia argumentum S. Thomæ, quo nititur generalis assertio, vim suam retinet,

(1) Juxta S. Lig. (n. 520), talis necessitas extremæ proxima seu gravissima adest quando quis est in probabili periculo incurrendi mortem, vel in periculo amittendi membrum aliquod principale aut aliquem sensum, incidendi in gravissimum aut perpetuum morbum vel infamiam. Non enim opus est, quod hujusmodi mala actu inferantur, sed sufficit quod proxime et moraliter certo immineant.

quicumque sit rei valor; dominus quidem non tenetur dare rem hujusmodi, ob rationem primæ opinionis, sed pauper licite eam arripit, quia jus ad propriam vitam servandam prævalet juri proprietatis alterius.

Alii demum distinguunt: — 1. Si agatur de rebus quæ habent naturalem aptitudinem ab sublevandam necessitatem qua quis premitur, licitum est, saltem generatim, rem cujuscunque valoris sumere; sic liceret equum alienum, quantumvis pretiosum, assumere ad mortem effugiendam. — 2. Si vero agatur de aliis rebus quæ non habent nisi aptitudinem conventionalem, v. g., de pecunia, non licet sumere magnum valorem; obstat ratio boni publici, cui præsertim attendendum est in hujusmodi quæstionibus.

157. — 157. Quæritur 2. An qui rem alienam usurpavit in extrema necessitate, TENEATUR postea RESTITUERE, si possit?

Communiter admittitur rem esse restituendam in triplici casu: — 1. si res adhuc exstet; — 2. si pactum initum fuerit cum domino; — 3. si ille qui re indigebat, bona alibi habebat, vel spem habendi (1); tunc enim usus aut commodatum aut mutuum satis fuit ad sublevandam necessitatem.

Sed extra hos casus, controvertitur: — Alii affirmant, quia facultas alienum accipiendi, cum oriatur ex sola necessitate, restringenda videtur ad mensuram ipsius necessitatis; porro, ut subveniatur necessitati, sufficit rem sumi ad usum, et sub onere restitutionis. — Alii vero cum S. Lig. (2) negant, et quidem probabilius et communius, quia dominus debuit absolute renuntiare juri suo, et indigens rem consumptam fecit suam.

Plura præsentī quæstioni affinia occurrent in tertia parte, ubi expendetur utrum et quatenus necessitas licitam reddat cooperationem damno alieno, vel excuset a restitutione.

(1) S. Lig., *Hom. apost.*, n. 19.

(2) S. Lig., *Ibid.*

CAPUT III

DE INJURIIS CIRCA FAMAM ET HONOREM, SEU DE VIOLATIONE
OCTAVI PRÆCEPTI DECALOGI

158. — 158. Objectum octavi præcepti. Legitur in Decalogo (*Ex.*, xx, 16) : « Non loqueris contra proximum falsum testimonium. »

Hoc præceptum spectari potest ut *negativum* et ut *affirmativum*. — 1. Quatenus *negativum*, prohibet : *primario* ne falsum dicatur testimonium; *secundario*, ne lædantur honor et fama proximi. — 2. Quatenus *affirmativum*, jubet ut in verbis et in actibus veritas servetur (*Cat. Rom.*, 3, p., cap. 9, n. 2).

Versatur proinde circa officia quæ habemus, tum quoad *honorem* et *famam* proximi, tum quoad *veritatem*.

Honor est testificatio et excellentia alicujus; læditur per *contumeliam*. — Fama est existimatio publica de alicujus excellentia; læditur interius per *judicium temerarium*, exterius per *detractionem*, sub qua tanquam species comprehenduntur *calumnia*, *falsum testimonium* et *susurratio*. — Veritas (seu melius veracitas) est conformitas mentis hominis cum signis externis; prohibetur eam lædere per *mendacium*, cui affinis est *restrictio mentalis*; et aliquando jubetur eam tacere, quoties nempe sub lege *secreti* innotuit.

Dicetur igitur in tribus articulis de læsione honoris, famæ et veritatis.

ARTICULUS I

De læsione honoris proximi per contumeliam

159. — 159. Ejus notio. Contumelia est *injusta honoris læsio irrogata præsentī et scientī*. — Fieri potest, sive *positive* per signa contemptus, sive *negative* per omissionem honoris qui debetur, sicque fit virtualis contemptus.

Differt a detractio, quæ non honorem, sed famam directe lædit, et quæ plerumque fit de absente; dum contumelia fit præsentī, aut saltem ea intentione ut nota fiat contumeliato; attamen cum detractio aliquando conjungitur, ut si quis alteri in faciem coram aliis aliis objiciat crimen occultum.

160. — 160. Assertio : *Contumelia est peccatum ex genere suo mortale contra justitiam.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra* (Matth., v, 22) : « Qui dixerit fratri suo, Raca, reus erit concilio; qui autem dixerit : Fatue, reus erit gehennæ ignis. » Hæc non sunt quidem sumenda ita absolute, ut semper adsit peccatum mortale, sed tantum quando, attentis circumstantiis, censetur honor alterius notabiliter lædi. — S. Paulus pariter (*Rom.*, i, 30) recenset *contumeliosos* inter eos qui traditi sunt *in sensum reprobum*, et qui *digni sunt morte*.

PROB. 2. *Ratione*. Vir honestus honorem suum fortunæ bonis anteponit; si ergo sit mortale ex natura sua hæc surripere, pariter et illum graviter lædere.

Dicitur *ex genere suo*, quia potest peccatum esse veniale tantum, si id quod objicitur sit leve, tum in se, tum in intentione lædentis, tum ratione personæ læsæ. — Imo potest ille qui cum specie contemptus agit erga alterum, aliquando ab omni peccato excusari, si ex jure et cum auctoritate agat; v. g., si pater per verba contumeliosa objurgat filium, vel superior inferiorem, non dicitur contumelia (1).

161. — 161. Scholium de irrisione. Ad contumeliam refertur *irrisio*, qua quis alteri per modum ludibrii objicit rem vitiosam turpem ad ejus erubescientiam et confusionem.

De irrisione idem dicendum est ac de contumelia. Hæc subjungere sufficit :

1. Irrisio potest esse *immunis a peccato*, v. g., — si fiat ut irrisus a peccato seu imperfectione resipiscat : — vel si fiat per modum honestæ recreationis, ut solent amici quædam

(1) S. Th. 2. 2, q. 72, a. 2.

levia sibi invicem jocando objicere; cavendum est tamen ne irrisus contristetur aut moveatur ad iram.

2. Quando defectus, sive ex *natura rei*, sive ex *conditione personæ*, levem tantum confusionem ac tristitiam incutere potest, non est nisi *peccatum leve*. — Dicitur ex *conditione personæ*; quia si quemdam irrideas de defectu ex quo graviter non deberet commoveri, et tamen prævidetur graviter commovendus, adesse posset peccatum mortale.

3. Si agatur de defectu *graviter* ex se inhonorante, irrisio est *peccatum mortale*, quia malum grave in ludum vel in usum vertere est gravis contemptus personæ, quæ tam vilis æstimatur, ut de ejus malo non sit curandum, sed sit quasi pro ludo habendum.

Pariter si in derisum vertatur aliqua *virtus* aut *perfectio*, ordinarie committitur peccatum *grave*, sive quia sic violatur reverentia virtuti debita, sive quia talis irrisio est valde nociva, cum per hoc homines a bene agendo avertantur. Hinc gravissimum est irridere Deum et ea quæ Dei sunt.

ARTICULUS II

De læsione famæ proximi

Agetur : — 1. de judicio temerario; — 2. de detractioe simplici; — 3. de susurratione; — 4. de calumnia et falso testimonio.

§ I. — De judicio temerario.

162. — **162.** Ejus notio. Judicium temerarium est *firmus assensus ex levibus indiciis formatus de aliquo peccato vel defectu proximi*.

Ad judicium temerarium accedunt : — 1. *dubitatio*, quando mens judicat non magis uni parti quam alteri assentiendum; — 2. *suspicio*, si judicet assentiendum uni parti potius quam alteri, ita tamen ut non procedat usque ad assensum determinatum.

163. — **163.** Assertio 1^a: *Judicium temerarium est peccatum*

mortale, si sit notabiliter temerarium, plene voluntarium, et in materia gravi.

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* Allegantur ab auctoribus varia hæc testimonia (*Matth.*, vii, 1, et *Luc.*, vi, 37) : « Nolite iudicare, et non judicabimini; » (*Jacob.*, iv, 11) : « Qui detrahit » fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, et iudicat legem. »

PROB. 2. *Ratione.* Judicium est contra *caritatem*, quia adversatur notissimæ illi regulæ : Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. — Est etiam contra *justitiam*, quia unusquisque jus habet ad bonam existimationem; proinde gravem proximo infert injuriam, qui eum sine causa improbum iudicat. — « In confessione tamen, ait S. Lig. (n. 962), non opus est explicare speciem mali iudicati, cum omnia (iudicia temeraria) uni justitiæ commutativæ in specie infima adversentur. »

Dicitur 1. *si sit notabiliter temerarium*; tota enim malitia ex temeritate oritur: unde, si iudicium non sit temerarium, quia nempe adsunt indicia omnino sufficientia ad iudicandum, jam non est peccatum; si adsit tantum aliqua temeritas, sed levis, peccatum est veniale.

Dicitur 2. *plene voluntarium*, id est, cum plena advertentia, tum ad gravitatem objecti, tum ad insufficientiam rationum ex quibus iudicatur. — In dubio, hæc plena advertentia non præsumitur in iis qui sunt timoratæ conscientiæ, quique iudicium intra se continuerunt; secus, si de illis qui facile carpunt aliorum defectus, qui odio, vindicta moventur, etc.

Dicitur 3. *in materia gravi*, et quidem non in se et absolute, sed *respectu proximi*, ita ut iudicium sit ei graviter injuriosum (Cf. ea quæ infra dicuntur de materia gravi in detractatione, n. 169).

164. — 164. Assertio 2^a : *Suspicio et dubitatio temeraria sunt peccata ex genere suo venialia tantum.*

1. *Sunt peccata* : semper enim involvunt aliquam opinionem contumeliosam proximo et temerariam; opponuntur igitur caritati et justitiæ.

2. *Sunt peccata ex genere suo venialia tantum*, quia minor

injuria infertur; et minora indicia sufficere possunt ad tollendam temeritatem.

Dicitur *ex genere suo*, quia per accidens peccatum fieri potest mortale, si nempe suspicio vel dubitatio sine indiciis fieret de peccatis gravissimis, ut esset de pio religioso suspicari quod sit hæreticus, vel quod matrem incestarit, aut de viro communiter habito ut catholico, quod sit atheus; ratio est, quia forte major injuria iis irrogatur talia suspicando, quam si certum judicium haberetur illorum de delictis gravibus ordinariis; — idem dicendum, si quis ex malevolentia persistat sine causa in suspicione aut positiva dubitatione de gravi malo proximi (1).

165. — 165. Corollarium. Ex dictis infertur, quomodo agendum sit *in interpretatione actionum proximi*, scilicet quando dubitatur an accipiendæ sint in bonam vel in malam partem.

1. Quoad *internam existimationem*, non adest obligatio judicandi in favorem proximi, et licet judicium suspendere; illa enim hæsitatio et dubitatio, utpote fundata, temeritatis vitio caret.

2. Quoad *externam agendi rationem* : — 1. proximus haberi debet ut probus, quia jure certo ad signa communia civilitatis privari nequit ob meram probabilitatem indignitatis; — 2. non prohibetur tamen adhibere cautelas ad præcavendum suum aut alienum damnum, perinde ac si proximus esset improbus; ad hoc enim sufficit ut judicemus eum esse posse improbum, quod verum est.

§ II. — De detractioe simplici

166. — 166. Ejus notio. Detractio est *injusta denigratio famæ proximi*, id est, imminutio bonæ existimationis quam de illo alii habent, quæ fit *crimen occultum illius aut defectum sine causa revelando*; si fiat falsum crimen vel defectum ipsi imputando, dicitur calumnia, de qua infra dicetur.

(1) S. Lig., lib. 4, n. 963, 964.

Præcipui detrahendi modi ad octo reducuntur; his versibus indicantur :

Imponens, augens, manifestans, in mala vertens;
Qui negat aut minuit, reticet, laudatve remisse.

Ex definitione facile dignoscitur an adsit vel absit detractio in sequentibus casibus :

1. *Si revelatur crimen, quin persona designetur.* Abest detractio, si non sit periculum ne dignoscatur persona : — secus vero, si adsit tale periculum, aut si, non nominata persona, indicetur ejus qualitas, v. g., quod sit ecclesiasticus, religiosus, a fortiori si dicatur illum esse talis ordinis religiosi, aut communitatis; quia totius ordinis aut communitatis famæ nocetur (1).

2. *Si narrentur simul alicujus crimen et pœnitentia*, regulariter loquendo, ait Billuart, adest detractio; quia ordinarie notitia pœnitentiæ non abstergit sinistram opinionem et contemptum, quem peccati narratio ingerit in animum audientium. — Si tamen tanta foret pœnitentia, ut longe superaret infamiam criminis, non adesset detractio, quia fama revera non læderetur tali narratione.

Dicetur : — 1. de peccato detrahentium; — 2. de peccato audientium detractioem; — 3. de causis a peccato detractiois excusantibus.

I. De peccato detrahentium.

167. — **167. Assertio :** *Detractio est peccatum mortale ex genere suo.*

PROB. 1. *Scriptura S.* (Prov., xxiv, 9) : « Abominatio hominum detractor; » (Rom., i, 30) : « *Detractores sicut et contumeliosi* recensentur inter eos qui *digni sunt morte*; » (I Corinth., vi, 10) : « Maledici... regnum Dei non possidebunt (2). »

(1) S. Lig., lib. 4, n. 978.

(2) Supervacaneum sane est SS. Patrum testimonia recensere, quæ facile colligi possent contra detractioem. Sufficiat memorare speciale

PROB. 2. *Ratione.* Detractionem adversari regulæ caritatis : *alteri ne feceris*, etc., per se patet; adversari etiam justitiæ, pariter certum est, quia homo, etiam reus, jus servat ad famam, quamdiu nihil mali palam fecit, et illo jure spoliari non debet nisi per notorietatem delicti, aut per sententiam judicis.

Dicitur *ex genere suo*, quia detractio, remanendo intra suam speciem, potest esse peccatum veniale ex levitate materiæ.

168. — 168. Quæritur 1. Utrum specie differant detractiones de DEFECTIBUS SPECIE DIVERSIS?

Alii affirmant, quia fama est virtualiter multiplex pro partibus specie distinctis quibus constat; alia enim est fama castitatis, alia justitiæ, etc.; proinde læsiones famæ differunt specie, prout partes diversæ speciei violent.

Alii negant, quia licet tales detractiones materialiter specie distinguantur, formaliter tamen unam hominis famam lædunt, eo quod tendunt in unicum objectum formale, sicut contumeliæ sunt ejusdem speciei propter unitatem honoris quem lædunt (1).

Utraque sententia videtur probabilis.

169. — 169. Quæritur 2. Quandonam MATERIA censeri debeat GRAVIS et sufficiens ad peccatum mortale?

RESP. Detractio est gravis, quando, attentis — gravitate defectus qui revelatur, — conditione tum detrahentis, tum audientium, — circumstantiis loci, temporis, morum, etc., apta est ad minuendam notabiliter proximi famam (2).

Hinc. 1. Non est detractio mortalis dicere de *laico* quod sit mendax, aut amans puellarum; — secus si talia dicas de *præ-lato*, de gravi *sacerdote* aut *religioso*; de istis autem ultimis dicere quod semel aut iterum mentiti fuerint, non videtur etiam mortale.

studium quo vitium illud insectabatur S. Augustinus, qui ad mensam suam, teste Possidio, distichum istud apposuerat :

Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vititam noverit esse sibi.

(1) Billuart, diss. 15, a. 2; Gury, n. 449.

(2) S. Lig., lib. 4, n. 96.

2. Pariter regulariter loquendo, non est gravis detractio si quis dicatur avarus, iracundus, superbus, litigiosus; quia hæc denotant tantum propensionem animi, aut accipi solent ab audientibus pro levibus peccatis; secus si quis dicatur luxuriosus aut injustus, hæc enim graviter infamant.

3. Detractionis mortalis rei sunt qui utuntur *certis loquendi modis* qui, quamvis nullum defectum expriment, gravium tamen defectuum suspicionem ingenerant, v. g. dicendo: « Si vellem aperire quæ scio de tali, ipsum pudore suffunderem; multa scio, sed tacere jubet caritas; novi quod nemo de illo suspicaretur. »

4. Quantum ad *defectus naturales*, distinguendum est: — dicere de aliquo quod sit luscus, pauper, stupidus, nullius cerebri, videtur detractio levis, quandoque nulla, sive quia hæc palam innotescunt, sive quia non censentur valde probrosa; — dicere autem quod sit filius sacerdotis, vel illegitimus, quod sit aliqua nota in ejus familia, nisi sit persona vilis, videtur valde probrosum, et consequenter mortale.

5. Quod spectat *ad mortuos*, grave est peccatum etiam illis detrudere in re gravi; jure enim ad famam non spoliantur, licet e vito excesserint. Unde historiographi qui occulta sine causa manifestant, cognita exaggerant, graviter peccare possunt; attamen minus peccatum est detrudere mortuis quam vivis (1).

170. — 170. Quæritur 3. An sit detractio gravis, revelare crimen occultum alterius UNI viro PRUDENTI?

RESP. 1. Si quis, *solatii causa* et ad leniendum offensæ dolorem, alicui amico narret injuriam ab alio sibi factam, non videtur esse mortale; hinc excusari possunt famuli detegentes injurias illatas a dominis; uxores a viris, filii a patre, etc.

RESP. 2. Si vero revelatio fiat *sine ulla causa*, probabilius est peccatum mortale, nisi inadvertentia excuset a gravi, quia famam amittere apud unum virum prudentem et gravem vulgo censetur grave damnum.

Sed opposita sententia satis probabiliter negat esse peccatum

(1) Billuart, diss. 15, art. 2, § 2; S. Lig., n. 978; Gury, n. 455.

mortale, quia, cum fama consistat in communi æstimatione hominum, non censetur absolute diffamatus, qui apud unum vel alterum suam famam amiserit (1).

171. — 171. Quæritur 4. *An sit peccatum mortale referre tantum peccata alterius UT AB ALIIS AUDITA?*

RESP. 1. « *Non peccas mortaliter, si ita referas, ut tibi probabile non sit ullam inde infamiam orituram, eo quod alii non sint credituri.* »

RESP. 2. « *Si audita referas coram iis, qui probabiliter sint credituri ex sola sua levitate vel malitia, non peccas contra justitiam, quia non es causa efficax damni, sed mere per accidens, et peccas contra caritatem, quia quisque tenetur impedire grave damnum proximi, quum tunc commode potest.* »

RESP. 3. « *Si ita referas, ut audientes probabiliter et merito sint credituri, puta si asseras audivisse a persona fide digna, tunc peccas etiam contra justitiam, quia das sufficientem causam credendi malum.* »

« *Adverte tamen quod si referas crimen alicujus valde enorme, puta hæresis, rebellionis, aut sodomiae, tunc peccas graviter, etiamsi dubitanter dicas, quia hæc sola suspicio horum valde infamat; — nisi referas crimen tanquam auditum a personis fide indignis, v. g. ab inimicis infamati (2).* »

172. — 172. Quæritur 5. *Utrum peccet mortaliter, qui crimen IN ALIQUO LOCO NOTORIUM MANIFESTAT IN ALIO LOCO, ad quem ejus notitia nondum pervenit, nec brevi perventura est?*

Crimen dicitur notorium tripliciter : — *notorietate juris*, quando constat per judicis sententiam, vel per ipsam rei confessionem; — *notorietate facti*, quando in loco publico coram multis patratum est; — *notorietate famæ*, quando innotuit majori parti communitatis, aut saltem tam multis ut moraliter impossibile sit quod non deveniat in notitiam communitatis (3).

(1) S. Lig., lib. 4, n. 973.

(2) S. Lig., lib. 4, n. 977.

(3) « Ut aliquod crimen possit dici publicum (notorietate famæ), suf-

RESP. 1. Quando crimen aliquod notorium est *notorietate juris*, non est *contra justitiam* illud divulgare in loco in quo ignoratur; ratio est, quia per hanc sententiam reus merito privatur jure ad famam pro omni loco, tum in vindictam criminis, tum in exemplum et terrorem aliorum. — Neque est *contra caritatem*, quia boni publici interesse videtur ut sententia ubique dignoscatur, sive ut efficacior sit poena, sive quia vix ullus est cui ea notitia aliquando forsitan prodesse non possit: quod verum est præsertim de criminibus quæ reddunt hominem perniciosum et ab aliis vitandum (1).

RESP. 2. Quando crimen est publicum *notorietate facti*, idem dicendum videtur, quia reus, eodem tempore quo suum crimen fit publicum, amittit jus ad suam famam, et communitas acquirit jus ad eum agnoscendum, ut vitet (S. Lig., *ibid.*).

RESP. 3. Si crimen est publicum *notorietate famæ*, tres sunt sententiæ. — *Prima* tenet peccatum esse *contra caritatem et justitiam*, si crimen divulgetur in alio loco, ubi fama illius non est verisimiliter perventura, quia reus jus servat ad suam famam in illo loco. — *Secunda* tenet peccatum esse *contra caritatem tantum*, quia licet reus jam amiserit jus ad famam, graviter tamen tristaretur, si sciret crimen suum patefactum fuisse ubi erat occultum. — *Tertia* sententia communior dicit nec esse peccatum *contra caritatem, nec contra justitiam*, quia conducit bono communi facinorosos cognosci, ut ab eis caveant omnes. Unde hæc opinio valet tantum si agatur de crimine quo redditur homo perniciosus et ab aliis vitandus, ut sunt crimina homicidii, proditorii, lenocinii, scandalosæ impudicitiae, et similium.

ficit, si in aliqua communitate octo personarum quatuor illud sciant; vel si centum personarum sciant quindecim; vel si mille, sciant viginti circiter diversarum familiarum plusquam duarum; publicum autem esse in aliqua vicinia 40 personarum, si sciant octo ex diversis familiis; item si in opido 5000 civium sciant 40 per illud dispersi. — Crimen dicitur famosum, si illius fama pervagatur per majorem partem oppidi, communitatis, viciniæ, vel parochiæ. Item dicitur infamatus in regno, qui jam infamatus est in curia, vel in alio illustri loco, ex quo facile in regnum fama dimanet » (S. Lig., n. 975).

(1) S. Lig., n. 974.

173. — 173. Quæritur 6. *Utrum peccet mortaliter qui manifestat delictum olim publicum, NUNC occultum?*

RESP. « Delictum alicujus publicum uno tempore, non potest in alio in quo factum est occultum publicari sine gravi culpa, saltem contra caritatem. — Excipe si delictum esset publicum, non solum notorietate facti, sed etiam notorietate juris. Cæterum, hoc non obstante, non prohibetur, quin historici delicta publica describant ex solo facto » (1).

II. *De peccato audientium detractionem.*

174. — 174. Eorum qui audiunt detractionem, triplex classis distingui potest : sunt enim — 1. qui *influunt* in detractionem; — 2. qui *illa delectantur*; — 3. qui eam *non impediunt*.

I. *Qui influunt* in detractionem, vel ad eam inducendo, vel detractorem excitando, — 1. peccant contra caritatem erga eum qui detrahit, peccato scilicet scandali, cum eum ad peccatum inducant; — 2. et simul lædunt caritatem et justitiam erga eum cui detrahitur, cum sint causa damni quod ipsi inferitur.

II. *Qui delectantur* detractone, — 1. si delectentur detractone, ut tali, peccant contra caritatem, cum lætentur de peccato proximi, et de ejus gravi damno; videtur tamen non esse peccatum grave, si delectentur non ex gaudio de alterius damno, sed ex curiositate; — 2. si vero auditor delectetur non detractone, sed tantum modo narrandi, aut factorum singularitate, poterit peccare quatenus non impedit, si impedire teneatur, de quo mox dicemus; sed quatenus delectatur, non peccat saltem graviter.

III. *De iis qui non impediunt detractionem*, distinguendum est :

Quoad eos — 1. qui specialiter tenentur impedire, certum est eos peccare contra *caritatem*.

Controvertitur, utrum peccent etiam contra *justitiam* : opinio probabilior negat, nempe : — 1. Si audiens sit tantum *superior illius qui detrahit*, non violat justitiam erga eum cui

(1) S. Lig., *Hom. ap.*, xi, n. 13.

detrahitur, quia non tenetur ex officio providere bono extranei, aut ejus malum impedire; excipe, si superior qui subditum detrahentem non impedit, ex circumstantiis censeatur influere in detractorem; — 2. Si sit *superior illius cui detrahitur*, non videtur peccare contra justitiam, quia ex officio suo non tenetur providere bono temporali suorum subditorum quod per detractorem læditur (S. Lig., n. 980).

Quoad eos — 2. qui *specialem obligationem non habent* impediendi detractorem, si non impediunt, a fortiori non peccant contra *justitiam*; sed aliquando peccant contra *caritatem*; quod ut explicetur, hæc notanda sunt:

1. Qui detractorem impedire potest sine incommodo, ad id tenetur ex lege caritatis, tum erga detractorem, tum erga illum cui detrahitur.

2. Peccatum illius qui detractorem non impedit, dum posset, est *mortale*, si gravissima sit detractio, et facillime possit eam impedire; — ordinarie erit *veniale* tantum, si, ut plerumque accidit, audiens detractorem fieri sinat ex nimia verecundia, pusillanimitate, aut negligentia, modo non sibi complaceat in detractore (S. Lig., n. 981).

3. Causæ quæ omnino excusant a peccato eum qui non impedit detractorem, ad duplicem classem reduci possunt: — Prima est *resistentiæ inutilitas*; in iis casibus curandum est tamen, ne silentium habeatur pro approbatione. — Secunda causa est *incommodum grave audientis*; caritas enim non obligat cum tanto incommodo. — Excusantur etiam ab omni peccato, qui advertendo detractorem, discedunt, vel tacent, vel sermonem divertunt, vel tristes se ostendunt, juxta illud (*Prov.*, xxv, 23): « Dissipat facies tristis linguam detrahentem; » quia istæ actiones sunt veræ et opportunæ correctiones (S. Lig., *ibid.*).

III. De causis a peccato detractorem excusantibus.

175. — 175. Principium. Quatuor sunt causæ, propter quas licite crimen alterius revelari potest:

1. Utilitas notabilis *ipsius revelantis*, v. g., ad consilium vel

auxilium in re gravi petendum, secluso tamen affectu ad detractionem;

2. Utilitas *delinquentis*, nempe ad ipsius instructionem vel correctionem;

3. Utilitas *publica*, uti ad impedienda mala Reipublicæ vel Religioni aut alicui communitati imminencia;

4. Utilitas gravis sive *audientium*, sive *aliorum*, v. g., ut a malis, damnis aut incommodis certe aut probabiliter eventuris liberentur (1).

Ratio horum est, quia tunc peccata alterius manifestans, — 1. *nec lædit justitiam*, quia proximus non habet jus ita strictum ad suam famam, ut alii obligentur ad tegendam veritatem, quando ejus manifestatio necessaria est ad grave damnum sive proprium sive aliorum vitandum; — 2. *nec lædit caritatem*, quia caritas non obligat cum gravi incommodo; et sicut nemo tenetur cum gravi damno impedire damnum proximi æquale aut etiam majus, ita nec adest obligatio patiendi grave incommodum ad celandum occultum crimen proximi (Gury, *ibid.*).

176. — 176. Corollaria. Ex his infertur nullum esse peccatum detractionis in casibus sequentibus :

I. PROPTER UTILITATEM IPSIUS REVELANTIS :

1. Si injustam patiaturs quis vexationem ab accusatore, teste, aliove iniquo, potest crimen ejus occultum divulgare, non animo vindictæ, sed *justæ defensionis*, si hac via et non alia possit fidem illius labefactare, et sic evadere jacturam vitæ, bonorum aut honoris.

2. Item potest aliquis acceptam injuriam vel aliud alterius crimen referre uni vel alteri prudenti, amico, confessario, etc., *causa petendi consilii*, vel *auxilii*.

3. Imo id a peccato saltem mortali excusaretur, etiam si fieret *solatii causa* tantum; et ideo probabiliter non peccant, saltem graviter, uxores, filii, famuli detegentes injurias sibi illatas a viris, a parentibus, a dominis, quia auctor injuriæ non potest esse rationabiliter invitus, remque tam difficilem

(1) Gury, n. 447; cf. S. Th., 2. 2, q. 73, a. 2; S. Lig., lib. 4, n. 968.

exigere, ut læsus solatio necessario careat. Cavendum tamen, ne dicatur pluribus, atque apertius nominetur persona, quam necesse sit ad consilium vel solatium.

II. PROPTER UTILITATEM DELINQUENTIS :

1. Licitum est crimen fratris, præmissa correptione fraterna, si sit profutura, *revelare superiori ad emendam*; imo et ejus amicis, consanguineis, aliisve, ex caritate compatiante, ut pro ipso orent, aut ejus emendationi adlaborent;

2. Possunt parentes et superiores *inter se colloqui* de defectibus liberorum, domesticorum aut inferiorum, in quantum id expedit eorum emendationi vel familiæ aut communitatis regimini.

III. PROPTER UTILITATEM PUBLICAM :

1. Nullum est peccatum *ex zelo justitiæ* et propter bonum publicum deferre judici sicarios, latrones, hæreticos, proditores, et similes Reipublicæ pestes.

2. Item si quis ad officium, beneficium, ordines sit promovendus, qui novit illum laborare occulto defectu quo ad hæc reddatur ineptus, potest et debet hunc defectum aperire iis quorum interest.

IV. PROPTER UTILITATEM AUDIENTIUM, AUT ALIORUM :

1. Qui novit aliquem furem, hæreticum, ebriosum, rixosum, luxuriosum aut aliunde moribus depravatum, potest, imo et debet monere eos quorum interest, ut sibi vel a seductione vel a damno temporali caveant.

2. Similiter licet detegere imperitiam medici, chirurgi, advocati, confessarii iis quibus hæc eorum imperitia nocet aut nocitura est (1).

§ III. — De calumnia et falso testimonio

177. — 177. Calumniæ notio et malitia. Calumnia, ut jam diximus (n. 165), a simplici detractatione differt in eo quod crimen aut defectum *falsum* proximo imponat. — Illi igitur, non solum applicari debent quæ de detractatione dicta sunt, sed

(1) Billuart, diss. 15, art. 2, § 3.

superadditur malitia mendacii ; unde facilius per eam læditur justitia.

Facile intelligitur non dari causas excusantes a calumnia, quemadmodum dantur quæ excusent a detractioe : nam mendacium in nullo casu licitum est, ut infra dicetur (n. 182) (1).

178. — 178. Falsi testimonii notio et malitia. Calumnia, si fiat in iudicio, vocatur calumnia *judicialis* seu *falsum testimonium*, quod directe prohibetur per octavum Decalogi præceptum.

Falsum testimonium est peccatum *mortale ex genere suo*, et quidem longe gravius calumnia, propter malitiam perjurii, quæ plerumque adjungitur. — Hinc sæpe in Scripturis graviter reprehenditur (*Prov.*, vi, 16, 19 ; xix, 5 ; xxv, 18). Hinc etiam in jure civili variis pœnis semper affecti sunt falsi testes ; quoad jus hodieuum, vid. Cod. pœnal., art. 361 et seq.

Potest tamen aliquando non esse nisi peccatum *veniale*, v. g., si non præstetur juramentum, et non nisi leve damnum inferatur proximo.

§ IV. — De susurratione

179. — 179. Ejus notio. Susurratio est *revelatio alicujus dicti aut facti alieni ad pacem, amicitiam, ac benevolentiam perturbandam, inter eos quibus illud revelatur et eos de quibus revelatur*. — Susurrones (gallice *rapporteurs*) dicuntur etiam *bi-lingues*, quia haud raro quasi duplici utuntur lingua, aliter coram uno, aliter coram altero amicorum loquentes, ut causas odii ac discordiæ seminent.

Finis ergo susurrationis non est, ut in detractioe, famam denigrare, sed amicitiam separare, et consequenter specie

(1) Ea de re afferre juvat duas propositiones ab Innocentio XI dam-natas : « Quidni non nisi veniale sit detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere ? — Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam et honorem defendat. Et si hoc non sit probabile, vix erit opinio probabilis in theologia. »

diversus est. Communiter tamen susurratio detractationem et aliquando ipsam calumniam involvit (1).

180. — 180. Assertio : *Susurratio est peccatum mortale ex genere suo.*

PROB. 1. *Scriptura* (*Eccli.*, xxi, 31): « Susurro coinquinabit » animam suam, et in omnibus odietur; » (et xxviii, 15): « Susurro et bilinguis maledictus, multos enim turbavit » pacem habentes; » (*Prov.*, vi, 16, 19): « Sex sunt quæ odit » Dominus, et septimum detestatur anima ejus... eum qui semi- » nat inter fratres discordias. » S. Paulus (*Rom.*, i, 29), inter eos qui *digni sunt morte*, recenset cum detractoribus *susurrone*s.

PROB. 2. *Ratione*. Ex se grave malum est proximum privare amicitia alterius, quæ est magnum bonum, juxta illud (*Eccli.*, vi, 14, 15): « Amico fideli nulla est comparatio... Qui invenit » illum, invenit thesaurum. » — Hinc susurratio eo gravius est peccatum quo magis necessaria est amicitia quæ dissolvitur, v. g., inter conjugatos, inter parentes et liberos, inter superiores et subditos.

Dicitur *ex genere suo*, quia susurratio potest esse peccatum tantum veniale ex levitate nocimenti intenti aut causati; — imo debet excusari et laudari, qui dissolvit amicitiam nocivam aut periculosam.

ARTICULUS III

De læsione veritatis

Dicetur : — 1. de mendacio; — 2. de restrictione mentali et æquivocatione; — 3. de violatione secreti alieni.

§ I. — De mendacio

181. — 181. Ejus notio et species. Mendacium est *locutio contra mentem cum intentione fallendi*; intellige tamen non requiri intentionem formalem et explicitam, sed sufficere implicitam, quæ adest quotiescumque falsum scienter exprimitur.

(1) S. Th., 2. 2, q. 74, a. 1.

Mendacium dividitur in perniciosum, jocosum et officiosum : — est *perniciosum*, si per mendacium alteri nocumentum inferatur; — est *officiosum*, si ob utilitatem propriam vel alienam proferatur; — est *jocosum*, si fiat ex joco, ob propriam vel alienam oblectationem.

Mendacium aliquando licitum esse posse tenuerunt quidam veteres, tum philosophi, tum hæretici, tum etiam quidam doctores catholici; tenent etiam non pauci inter protestantes moralistæ. — Sed sententia inter catholicos communissima dicit mendacium ita esse intrinsece malum ut in nullo prorsus casu licitum fieri possit.

182. — 182. Assertio 1^a: Mendacium est semper illicitum.

PROB. 1. *Scriptura Sacra*, omne mendacium indiscriminatim prohibente (*Exod.*, xxiii, 7) : « Mendacium fugies; » (Cf. *Lev.*, xix, 11). (*Ps.*, v, 6) : « Perdes omnes qui loquuntur » mendacium; » (*Coloss.*, iii, 9) : « Nolite mentiri invicem; » (*Eph.*, iv, 25) : « Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo. »

PROB. 2. *Traditione*. SS. Patres qui ante hæresim Priscillianistarum scripserunt, vix locuti sunt ex professo de mendacio; attamen, occasione data, illud semper illicitum dixerunt : sic S. Justinus (*Apolog.*, 1) testatur Christianos malle mori quam mentiri. Sed, occasione Priscillianistarum, librum integrum scripsit S. Augustinus, in quo probat omne omnino mendacium esse illicitum, et ea quæ in contrarium objici possunt diluit. Eum generatim secuti sunt posteriores Patres et Theologi. Unde Innocentius XI proscripsit duas propositiones de æquivocationibus infra referendas.

PROB. 3. *Ratione*. Mendacium legi naturali absolute et essentialiter adversari constat, quia per mendacium — 1. subvertuntur naturalis institutio et finis locutionis, quæ a Deo data est hominibus, ut sit expressiva mentis; — 2. producit error, verum utique malum; — 3. evertitur ordo societatis humanæ, qui mutuo hominum commercio nititur (1).

(1) His quæ objiciebant hæretici ex Scripturis sacris, respondebat S. Augustinus : « Quando nobis de Scripturis sanctis mentiendi propo-

183. — 183. Assertio 2^a : *Mendacium JOCOSUM aut OFFICIOSUM est peccatum VENIALE; mendacium autem PERNICIOSUM est peccatum ex genere suo MORTALE.*

PROB. 1^a PARS, nempe, mendacium *jocosum* et *officiosum* esse peccatum veniale : — 1. *Auct. S. Augustini (Enarrat. in Psal. v, n. 7) :* « Duo sunt omnino genera mendaciorum in quibus non magna culpa est, sed tamen non sunt sine culpa, cum aut jocamur, aut ut proximis mentimur. » Idem docet in aliis locis.

2. *Ratione.* In his mendaciis non est gravis deordinatio : error enim quem generant nulli est graviter nocivus; nec finis intentus graviter malus, cum sit aliqua tantum delectatio, vel unius commodum sine alterius damno.

PROB. 2^a PARS, nempe, mendacium *perniciosum* esse peccatum *ex genere suo mortale.*

Mendacium dupliciter dici potest perniciosum : — uno modo, ex parte *materiæ* in qua versatur; sic mendacium circa doctrinam fidei et morum, vel etiam circa conclusiones scientiæ naturalis; — altero modo, ex parte *finis extrinseci*; sic mendacium quo inferatur injuria Deo, aut proximo. Jam vero in utroque modo adesse potest peccatum mortale. Hinc illud jam allatum (*Psal. v, 6*) : « Perdes omnes qui loquuntur » mendacium; » et (*Sapient., 1, 12*) : « Os quod mentitur occidit animam. »

Dixi tamen *ex genere suo*, quia mendacium perniciosum potest esse peccatum tantum veniale, ex parvitate materiæ seu damni illati.

184. — 184. Scholium de simulatione et hypocrisi. —

I. *SIMULATIO*, si *factis* tantum, non verbis, fit, *non est verum mendacium*; siquidem actiones ex propria natura non ponuntur, sicut loquela, ad aliquid significandum; quapropter non eadem est obligatio sincere et juxta mentem procedendi in factis ac in dictis. — Hinc fictiones seu simulationes per se

nuntur exempla, aut mendacia non sunt, sed putantur esse dum non intelliguntur; aut si mendacia sunt, imitanda non sunt, quia justa esse non possunt. »

quavis culpa etiam veniali carent; si tamen ex aliquo pravo motivo simulatio adhibeatur, ad culpam imputatur, et ordinarie hypocrisis dicitur.

II. HYPOCRISIS non consistit in occultatione peccatorum ad servandam bonam famam, vel in compositione morum ad vitandum scandalum proximi, sed in *affectata* quadam simulatione, qua quis *ex perverso fine* se fingit sanctum esse aut probum dum non est. Quapropter « in hypocrisi, ait S. Thomas (1), duo sunt, scilicet defectus sanctitatis et simulatio ipsius. »

1. Si hypocritæ « *intentio fertur ad utrumque*, ut scilicet aliquis non curet sanctitatem habere, sed solum sanctus apparere,... sic manifestum est quod est peccatum *mortale*; nullus enim totaliter privatur sanctitate nisi per peccatum mortale. »

2. Si autem hypocrita « *intendit simulare sanctitatem, a qua deficit* per peccatum mortale, tunc quamvis sit in peccato mortali ex quo privatur sanctitate, *non* tamen *semper* ipsa simulatio est ei peccatum *mortale*, sed *quandoque veniale*. Quod dicendum est ex fine : — 1. Qui si *repugnat caritati Dei* vel *proximi*, erit peccatum *mortale*, puta cum simulat sanctitatem ut falsam doctrinam disseminet, vel ut adipiscatur ecclesiasticam dignitatem indignus. — 2. Si vero finis *non repugnet caritati*, erit peccatum *veniale*, puta cum aliquis in ipsa fictione delectatur. »

3. « Contingit tamen quandoque quod aliquis simulat *perfectionem* sanctitatis, quæ *non* est *de salutis necessitate*, et talis simulatio *nec semper* est peccatum *mortale*, nec semper est cum peccato mortali » (Ita S. Th., *loc. cit.*).

§ II. — De restrictione mentali et æquivocatione

185. — 185. Notio et species. *Restrictio mentalis* est *actus mentis verba alicujus propositionis ad alium sensum, quam naturalem et obvium, detorquentis vel restringentis*.

Duplex est : — *stricte* seu *pure mentalis*, si sensus loquentis non potest ex circumstantiis aut indiciis exterioribus, aut ex

(1) S. Th., 2. 2, q. 111, a. 4.

usu communi apprehendi; — *late mentalis*, si sensus ex hujusmodi indiciis potest apprehendi.

Ad restrictionem mentalem reducuntur *æquivocationes* seu *amphibologiæ*, quæ sunt *locutiones duplicem habentes sensum*, unum magis, et alterum minus obvium. — Aliæ sunt *indeterminabiles*, quarum sensus verus non potest apprehendi, et revocantur ad restrictiones stricte mentales; aliæ sunt *determinabiles*, quarum sensus apprehendi potest, et revocantur ad restrictiones late mentales.

186. — 186. Opiniones. Circa usum æquivocationum et restrictionum mentalium, vehementes motæ sunt controversiæ, quibus locum dedit tum difficultas aliquando existens tegendi sine mendacio secretum magni momenti, tum necessitas explicandi varia dicta aut facta quæ in Scripturis Sacris occurrunt.

Triples præcipue propugnata est opinio : *prima* æquivocationes et restrictiones universaliter et indiscriminatim permittit; *secunda* eas absolute et absque distinctione reprobatur; *tertia* demum medium tenet, quasdam admittens, quasdam vero rejiciens.

187. — 187. Assertio 1^a : *Nunquam licet uti restrictione STRICTE mentali nec æquivocatione INDETERMINABILI.*

PROB. 1. *Script. S.* Legitur (*Eccli.*, xxxvii, 23) : « Qui sophistice loquitur, odibilis est » (Cf. *Psalm.* xxxiii, 14).

PROB. 2. *Auctoritate Innocentii XI*, qui damnavit propositiones (n. 26, 27 et 28) in gratiam hujusmodi restrictionum editas (1).

(1) Sic se habent propositiones damnatæ (decreto 2 martii 1679) :

26. « Si quis, vel solus, vel eorum aliis, sive interrogatus, sive propria sponte, sive recreationis causa, sive quocumque alio fine, juret se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid quod non fecit, vel aliam viam ab ea in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur, nec est perjurus. »

27. « Causa justa utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens, et studiosa. »

28. « Qui mediante consuetudine vel munere ad magistratum ve-

PROB. 3. *Ratione.* — 1. Æquivocationes et restrictiones, de quibus loquimur, sunt *vera mendacia*, cum neque ex natura sua, neque ex circumstantiis externis habeant vim significandi id quod loquens habet in mente. — 2. *Eadem haberent incommoda*; si enim licitus esset earum usus, tolleretur sermonum certitudo, omnibus dolis pateret aditus, sicque everteretur auctoritas testimonii humani, et fides humana, ideoque et commercium inter homines corrueret.

188. — 188. Assertio 2^a : *Licet ex justa et proportionata causa uti restrictione LATE MENTALI vel æquivocatione DETERMINABILI.*

Est apud theologos valde communis :

PROB. 1. *Scripturæ Sacræ locis pluribus*, quæ videntur aliter excusari non posse a mendacio, quamvis necessario excusari debeant. Allegantur præsertim exempla angeli dicentis Tobiae se esse Azariam e filiis Israel (*Tob.*, v, 18); ipsius Christi, qui, postquam dixit discipulis : « Vos ascendite ad diem festum » hunc, ego non ascendo ad diem festum ipsum, » postea tamen legitur ascendisse (*Joan.*, vii, 8, 10); item Christi asserentis se nescire de die iudicii, quem tamen novisse constat (*Marc.*, xiii, 32); de Lazaro mortuo æquivoce dicentis : « Lazarus amicus noster dormit » (*Joan.*, xi, 11); et de corpore suo : « Solvite templum hoc » (ii, 19).

PROB. 2. *Ratione.* Si usus de quo agimus esset illicitus, vel ut mendacium, vel tanquam dolus aut injustitia, vel quia est humanæ societati noxius. Atqui — 1. *non adest mendacium*; quia locutio nec est contra mentem seu falsa, nec profertur cum intentione fallendi; potest enim illius sensus percipi, licet non sit obviuS, et adhibeatur ad prudenter celandam veritatem; — 2. *non est dolus aut injustitia*; loquens enim non intendit decipere, sed tantum aliquid celare; nec etiam decipit, cum verba vere significant quod intendit; unde auditor qui decipitur debet deceptionem imputare suæ inadvertentiæ,

officium publicum promotus est, poterit cum restrictione mentali præstare juramentum, quod de mandato regis a similibus solet exigi, non habito respectu ad intentionem exigentis; quia non tenetur fateri crimen occultum. »

vel ignorantiae, vel malitiae, quatenus indebite interrogavit; — 3. *ille usus, nedum humanæ societati noceat*, e contra sæpe *valde prodest*, nempe quoties magni interest ut celetur aliquod secretum, ut patet in confessario, in legato principis, in duce exercitus, et aliis hujusmodi; nam ita constituti sunt homines, ut si interrogatus taceat, vel dicat responsum non deberi tali quæsito, statim recte et vere concludant rem ita se habere.

Dicitur *ex justa et proportionata causa*, quia uti *sine causa* talibus restrictionibus in colloquiis ordinariis, æque fere ac mendacium, simplicitati et sinceritati christianæ, societatisque humanæ securitati et bonæ fidei adversatur; hoc enim admissio, nemo alteri fidere posset, sed semper merito suspicaretur subesse dolum, et eum qui secum agit ludere sermonis ambiguitate, vel subdole non afferre nisi dimidiam sententiam.

A fortiori illicitus est usus æquivocationum et restrictionum, quando intervenit lex qua præcipitur totius veritatis sincera manifestatio. Itaque illicitus est ille usus: — 1. *in causa fidei et religionis*; præsertim, si præter obligationem fidei exterius profitendæ urgeat obligatio vitandi scandalum; nam si tunc tacere est prodere veritatem, quanto magis errorem in specie et attento verborum cortice profiteri? — 2. *in confessione sacramentali*; si enim peccatum, his ambagibus obvolutum, non percipiatur a confessario, idem est ac si non fuisset declaratum; — 3. *in casu interrogationis juridicæ*, id est rite a iudice institutæ, quia ordo justitiæ et debita superiori subjectio obligant testes ut aperte respondeant; — 4. *in casu damni pro proximo*; quisque enim jus strictum habet ne sibi damnum inferatur, et consequenter ne adhibeantur voces ambiguae ex quibus certo aut probabiliter sequeretur damnum; — 5. *in fœderibus et pactis publicis*, quæ non possunt finem suum consequi, id est, lites dirimere, et pacem firmare, nisi stipulationum sensus sit obviu8 et certus.

189. — 189. Corollaria. Ex his solvuntur casus sæpius occurrentes :

I. DE CONFESSARIO.

Quando confessarius, sive in judicio, sive extra judicium, interrogatur de crimine quod ex sola confessione novit, debet absolute dicere se nescire; quia, juxta usum receptum in his circumstantiis, hæc verba significant: « Nescio ut homo, nescio ut revelem. » Si vero urgeatur, et ab eo postuletur an sciat ut Dei minister, vel an audierit in confessione, debet adhuc dicere: « Nescio, » vel « Non audivi, » quia semper respondet ut homo; illudque adverteret interrogans, si cupiditate non obcæcetur (1).

II. DE VIRIS PUBLICIS, v. g., de notario, secretario, legato, consiliario principis, duce exercitus, præfecto provinciæ, et cæteris quibuscumque qui ratione sui muneris plura norunt, quæ celari omnino oportet. Eodem ordine merito reponuntur illi quibus, ad petendum consilium, secreta familiarum aut privatorum committuntur, v. g., advocati, medici, obstetrices, etc.; quia eorum munus ab bonum publicum ex se ordinatur.

De illis idem ac de confessario asserunt non pauci theologi; quia ex una parte, violatio hujusmodi secretorum gravissima induceret incommoda, viam consiliis petendis præcludens; ex altera parte, nullus consuetudinem inter homines receptam cognoscens, ex tali responsione rationabiliter concludet dictas personas rem petitam non accepisse sub secreto.

III. DE PRIVATIS, quæritur an eadem restrictio mentalis adhiberi possit a privatis, ad celandum aliquid gravis momenti? Utrum, v. g., mulier a viro interrogata de adulterio quod revera commisit, possit respondere: « Innocens sum, » subintelligens: « Quia absolutionem recepi, » vel: « Non feci, » subintelligens: « Ut tibi fateri debeam? » An qui domi suæ abscondit hominem, respondere possit spiculatori ipsum quærenti ad mortem injustam: « Non vidi, nescio ubi sit, » subintelligens, « Ut tibi revelare teneam? »

Certum est, inquit Billuart, tales non teneri ad aperte respondendum, sed posse dissimulare seu celare veritatem æqui-

(1) S. Lig., lib. 6, n. 646.

vocis et restrictionibus late mentalibus. Utrum vero in dictis casibus illæ restrictiones : « Nescio, » vel « Non feci ita ut teneam dicere, » habendæ sint uti late tantum mentales, ideoque licitæ, S. Lig. (lib. 4., n. 153 et seqq.) affirmat, quia ex adjunctis inferri potest quod forte veritas aliqua restrictione celatur. — Imo alii theologi probabiliter dicunt idem licere erga quemcumque sine jure et temere interrogantem de alienis negotiis et secretis.

IV. DE TESTE a judice interrogato.

1. Si interrogetur *contra ordinem juris*, communiter dicunt theologi eum posse respondere : « Non feci, non vidi, » etc., quia verba illa, licet generalia, ex circumstantiis temporis, personarum, et fori in quo fit interrogatio, admittunt hunc aut similem sensum : « Non probor fecisse, Non vidi quod tu possis inquirere, » etc.

2. Si interrogetur *juxta ordinem juris*, ut jam dictum est, non possunt adhiberi æquivocationes.

3. Demum si *innocens*, qui fecit homicidium inculpabiliter, vel non fecit, de eo accusetur, et interrogetur de indiciis, v. g., an sit ejus iste pugio, an fuerit in tali loco, an per hanc viam transierit, tenent probabiliter multi eum posse uti restrictione, et dicere : « Non feci homicidium, » subintelligendo : « Criminosum, seu de quo interrogas ; » « Non est meus pugio, » subintelligendo : « Quo crimen commiserim ; » « Non fui in tali loco, » subintelligendo : « Ad crimen patrandum. » Eamdem responsionem multi extendunt ad casus similes. Ratio est, quia cum in his et similibus interrogatio sit de actu criminoso, responsio datur ad mentem interrogantis, ideoque fit restrictio late mentalis (1).

V. DE VARIIS FORMULIS USU RECEPTIS.

Quando usu detorquentur verba a sensu obvio ad alium quem præ se non ferunt, timendum non est ne, ea sic adhibens, mendacii reus sit ; nam ab arbitrio hominum pendet vis et norma sermonis. Ideo a culpa immunes sunt qui petentibus mutuum, commodatum, eleemosynam, etc., respondent :

(1) S. Lig., lib. 4, n. 154, 155.

« Non habeo, » subintelligendo : « Ad tibi dandum, aut commodandum, » etc. Pariter verba : « Non possum, » in certis circumstantiis significant : « Non placet, non mihi convenit. » Similiter famulus jussu domini potest negare ipsum esse domi, quamvis adsit; quia talis locutio ex usu generatim recepto significat eum non esse domi quatenus videri aut visitari possit (1).

§ III. — De violatione secreti alieni

190. — 190. Notio et species secreti. Secretum in genere dicitur quidquid occultum est; quoad præsentem quæstionem, secretum vocamus quidquid, vel ex natura sua, vel ex speciali contractu, occultum servari debet.

Præter secretum sacramentale, de quo agitur in Tractatu de *Pœnitentia*, quadruplex secreti species distinguitur : — 1. *naturale*, seu *simplex*, quod oritur ex ipsa natura rerum, ex eo scilicet quod res cognita non possit absque damno proximi manifestari; — 2. *promissum*, quod quis servare promisit post acceptam rei cognitionem; — 3. *commissum*, ea complectens quæ alicui revelata sunt sub conditione vel promissione secreti; illa autem promissio expressa vel tacita esse potest; — 4. *extortum*, pro objecto habens rem occultam quæ via injusta cognita est.

191. — 191. Malitia revelationis secreti alieni. Secretum alienum revelari non potest sine peccato, cujus gravitas æstimanda est ex damno quod infertur proximo et ex natura obligationis specialis sub qua cadebat illud secretum.

I. In revelatione secreti *simplicis*, attendendum est ad gravitatem damni illati, et ad obligationem caritatis vel justitiæ illud damnum vitandi.

II. In revelatione secreti *promissi*, adest insuper peccatum contra fidelitatem, ob violatam promissionem, et etiam contra justitiam, si promittens voluerit jus strictum conferre promissario; attamen obligatio justitiæ in hujusmodi promissis

(1) S. Lig., lib. 4. n. 165.

plerumque non adest. — Si violetur sola fidelitas, peccatum non erit per se grave; si vero violetur justitia, erit grave vel leve juxta mensuram damni illati, quod dijudicabitur, expendendo quanti intersit proximi ut non reveletur secretum promissum.

III. Revelatio secreti *commissi* similem habet malitiam; sed facilius inducit obligationem justitiæ; quia promissio facta longe est strictior, et induit naturam contractus onerosi, cum committens subeat onus secretum suum detegendi.

IV. Tandem revelatio secreti *extorti*, aperte violat jus strictum alterius, qui certe non amisit jus suum propter injuriam sibi illatam.

192. — 192. Causæ excusantes a peccato revelationem secreti. Hujusmodi causæ, tanto graviores esse debent, quanto magis urget obligatio secreti.

Itaque si revelatio secreti cujuscumque vergere debeat in damnum *publicum reipublicæ, religionis, nunquam fit licita*, quia tantum malum nullo bono compensari potest; ideo milites, et ii qui exercent officium publicum, tenentur servare secretum ad commune bonum multum conferens, etiam cum vitæ periculo aut damno.

Si vero revelatio secreti alicui *privato* damnum inferre debeat, quæstio sigillatim expendenda est pro variis speciebus secreti.

I. De revelatione secreti *simplicis*, applicandæ sunt regulæ supra traditæ de manifestatione defectuum alienorum (n. 177, 178).

II. Secreti *promissi* obligatio cessat : — 1. Quando alias adest obligatio rem manifestandi, v. g., ex caritate, ex necessitate boni publici, ex præcepto legitimi superioris. Ratio est, quia promissio non potuit vel obligare ad aliquid ex se illicitum, vel spoliare societatem seu superiorem jure utendi in bonum commune cognitione juste acquisita. — 2. Quando non potest servari absque incommodo tam gravi, ut promittens non censeatur voluisse se cum tali damno obligare. Hinc qui accusatur alicujus criminis, nec potest aliter se

defendere, licite denuntiat reum, cui promiserat silentium.

III. Secreti *commissi* obligatio : — 1. omnino cessat quando ejus revelatio necessaria est ad bonum commune, ad salutem innocentis, ad bonum ipsius committentis, aut etiam, ut probabilius et communius docetur, ad avertendum proprium grave damnum, nisi in hoc casu obstet bonum commune; ratio desumitur ex ordine caritatis; — 2. excusatur a peccato, saltem gravi, ubi rationabiliter præsumitur consensus committentis; ubi secretum est vel certo creditur esse levis momenti; ubi demum notabiliter vulgatum est; nec grave est probabiliter, si revelatio fiat uni personæ probæ sub lege quoque secreti, modo hæc non sit talis, cui committens specialiter voluerit rem celari (1).

IV. De secreto *extorto*, quæritur an liceat eo uti ad vitandum malum sibi imminens, et illud detorquendum in illum cujus est secretum? — Plures sunt opiniones. Distinguit S. Lig. : Vel res ad eum statum deducta est, in quo liceret notitiam secreti inquirere ad sibi consulendum, vel non : si prius, licet uti illa notitia, quæ facta est objective justa; si posterius, non licet, quia manet injusta.

193. — 193. Scholium de inquisitione secreti alieni. — 1. Qui simpliciter et *absque dolo aut vi* eum interrogat cujus est secretum, potest quidem curiositatis aut imprudentiæ argui, sed injuriam illi non infert, quia scienti et volenti non fit injuria.

2. Qui vero sine legitima auctoritate, vel justa causa, vel libero consensu saltem præsumpto domini, inquit secretum alienum, committit peccatum ex genere suo mortale contra justitiam. Etenim unusquisque habet jus ad suum secretum; nihil magis proprium hominis, inquit Lugo, quam sua arcana, quorum dominus et possessor est. Jus autem illud directe violatur, quoties alius per vim vel fraudem illa secreta furatur. — Hinc est peccatum ex genere suo mortale contra justitiam, litteras alienas aperire, vel apertas legere, si in loco

(1) Ita Marc, n. 1187, juxta S. Lig., n. 971.

secreto reperiantur, ut in scrinio, vel mensa cubiculi; item et alia scripta quæ dominus sub secreto tenet.

Dicitur *ex genere suo*, quia peccatum potest non esse nisi veniale, v. g., si moraliter certum sit litteras grave secretum non continere, aut dominum hujusmodi lectionem litterarum non graviter ferre, etc.

Inquiritur, an sit peccatum contra justitiam colligere et coadunare fragmenta epistolæ a domino laceratæ et projectæ, ad eam legendam. — Negant non pauci theologi, quia dominus projiciendo hæc frustra censetur ea dimisisse et licentiam concessisse iis utendi in proprium commodum. — Alii vero affirmant, quia dominus lacerando epistolam, manifeste significat suæ intentionis esse ut nemo eam legat, ac proinde nullatenus renuntiat juri suo. Hæc secunda opinio videtur multo probabilior (1).

(1) Cf. S. Lig., *Hom. apost.*, XI, n. 5.

PARS III

DE REPARATIONE JURIS SEU RESTITUTIONE

NOTIONES PRÆVIÆ

194. — 194. Notio restitutionis. Restitutio definitur : *juris alieni redintegratio*, vel, *actus justitiæ commutativæ quo reparatur jus proximi læsum*. — Aliquando sumitur sensu latiori, pro redditione rei cujus dominus possessionem amisit quacumque ex causa, v. g., rei depositæ aut commodatæ; etenim « restituere (1) nihil aliud est, quam iterato aliquem statuere in possessionem vel dominium rei suæ ». — Restitutio igitur *stricte* sumpta supponit aliquam injuriam, saltem materialem; non vero, si *latiori* sensu sumatur.

Quamvis autem præcipue de restitutione *stricte* accepta pro instituti nostri ratione acturi simus, ipsa tamen rerum connectio postulat ut plura dicamus quæ restitutioni late sumptæ convenient.

195. — 195. Assertio : *Ad restitutionem ex justitia tenentur quicumque læserunt jus strictum alterius.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* Apud Ezechielem (xxxiii, 15), inter conditiones requisitas ut impius per *pœnitentiam vita vivat et non moriatur*, hæc recensetur : « Si pignus restituerit, rapi- » namque reddiderit. » Apud S. Jacob. (v, 4) dicitur : « Ecce » merces operariorum... quæ fraudata est a vobis, clamat. » In multis aliis Scripturæ locis plus minusve expresse idem adstruitur.

PROB. 2. *Traditione.* Sufficiunt hæc verba S. Augustini :

(1) S. Th., 2. 2, q. 62, a. 1.

« Si res aliena propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur poenitentia, sed fingitur; si autem veraciter agitur, *non remittetur peccatum, nisi restituatur ablatum*; sed, ut dixi, cum restitui potest. » Hæc verba inserta sunt juri canonico, et ex postremis efformata est regula iv juris in 6°, quæ in proverbium transiit. Multi canones conciliorum restitutionem urgent.

PROB. 3. *Ratione*. Illa obligatio oritur ex ipsamet natura juris stricti, quia jus illud inutile esset, si læsum non deberet reparari; inde enim ad violationem excitarentur homines. — Insuper qui non restituit, vere continuat furtum aut injuriam; privat enim dominum re sua aut illius usu; ergo prohibitio furti aut injuriæ includit præceptum restitutionis (4).

Dicitur 1. quicumque læserunt jus *strictum*, seu justitiam *commutativam*; quia non datur obligatio restituendi ob violationem tum justitiæ legalis tum distributiæ. Nemo enim tenetur restituere, nisi qui alienum habet injuste, aut qui injuste damnificavit alterum in eo quod est suum; porro qui violat alias species justitiæ præter justitiam commutativam, non accipit alienum, nec damnificat alterum in eo quod suum est. Ergo (2).

Dicitur 2. *ex justitia tenentur*, cum reddere alteri jus suum sit actus virtutis justitiæ, ut patet ex ejus definitione.

196. — 196. Indoles necessitatis restituendi. Hæc notanda sunt :

1. Juxta S. Thomam (3), « præceptum restitutionis faciendæ, quamvis secundum formam sit affirmativum, implicat tamen in se negativum præceptum, quo prohibemur rem alterius delinere ». — *Prius* constat, quia obligatio restituendi impleri non potest, quin fiat actus positivus, quo domino reddatur id quod suum est; actus autem positivi præcipiuntur per præceptum affirmativum. — *Posterius* constat, quia præceptum

(1) Cf. S. Th., 2. 2, q. 62, a. 8.

(2) Cf. S. Th., 2. 2, q. 62, a. 1.

(3) S. Th., 2. 2, q. 62, a. 8, ad 1.

restitutionis immediate fundatur, tanquam in proprio motivo, in prohibitione detinendi rem alienam; non sic autem de aliis præceptis affirmativis, quæ includunt quidem præceptum negativum ut oppositum, sed non ut motivum.

Quatenus *affirmativum*, præceptum restitutionis obligat semper, sed non pro semper, videlicet statim ac restitutio in re est possibilis, seu nulla causa vere excusante impeditur. — Quatenus *negativum*, obligat semper et pro semper, ita ut nullo instanti liceat rem alienam detinere.

2. Alia est necessitas restitutionis in re, alia restitutionis in voto : — 1. Restitutio *in re* non est necessaria necessitate medii; id enim dicitur necessarium necessitate medii, sine quo etiam inculpabiliter omisso salus obtineri nequit; sine vero restitutione in re inculpabiliter omissa (v. g., propter ignorantiam invincibilem aut impotentiam), potest haberi salus. — 2. Restitutio *in voto* eatenus potest dici necessaria necessitate medii, quatenus est necessarium necessitate medii ad salutem, ut quis habeat propositum servandi omnia Dei mandata; qui autem non haberet votum seu voluntatem restituendi non haberet propositum servandi omnia Dei mandata, et ideo salvari non posset.

197. — 197. Corollaria. Hinc sequitur absolutione indignos esse eos qui, cum sint obnoxii restitutioni, non restituunt, si possunt, vel non habent firmum propositum restituendi. Illi autem merito censentur non habere tale propositum :

1. Qui recusant restitutionem promittere, aut postquam bis vel ter promiserunt, promissis suis non steterunt, sine causa vere excusante.

2. Qui nihil faciunt ut facultatem restituendi sibi comparent, aut qui ære alieno gravati, ejusmodi impensas faciunt in vestitu, victu, famulatu, etc., ob quas prævident se postea debitis solvendis impares fore.

3. Qui nihil restituere volunt, quamvis partem restituere possint, aut partem tantum restituere volunt, quando totum restituere possunt.

4. Qui hæredibus suis relinquunt onus restituendi, quando

ipsi per se sine gravi incommodo possunt restituere, idque tum quia indesinenter urget præceptum restitutionis, tum quia creditor injuriam et sæpe etiam damnum ex dilatione patitur, tum quia adest periculum ne omittatur restitutio commissa hæredibus.

Dicendum est : — 1. de causis quæ inducunt obligationem restituendi, seu, ut aiunt theologi, de *radicibus* restitutionis; — 2. de iis quæ in ipsa restitutione servari debent, seu de *circumstantiis* restitutionis; — 3. de *causis* a restitutione facienda excusantibus.

CAPUT I

DE RADICIBUS RESTITUTIONIS

198. — 198. Enuntiantur radices restitutionis. Ex dictis supra, *læsio juris stricti*, et quidem *sola*, est radix seu causa qua obligatio restituendi inducatur. Duplici modo potest contingere : vel sine detentione rei alienæ, vel cum detentione rei alienæ in se aut æquivalenter; in priori casu, adest *damnificatio simplex*; in posteriori, *rei alienæ detentio*.

Utraque est radix restitutionis : — 1. *damnificatio simplex*, in quantum est formaliter injusta, ob rationes supra expositas de necessitate restitutionis; — 2. *detentio rei alienæ*, tum quando est formaliter injusta, propter easdem rationes, tum quando est materialiter tantum injusta, quia justitia vetat ne res aliena scienter retineatur, sicut vetat ne scienter accipiantur; natura quippe dominii privati ea est, ut non amittatur per simplicem possessionis privationem, et sicut domino confert jus rem suam ubicumque vindicandi, ita supponit in detentore obligationem restituendi illam; unde axioma : *Res clamat domino*.

Damnificatio potest existere sine detentione. Et contra, rei alienæ detentio includit damnificationem; unde qui rem

alienam injuste detinet, illam restituere, titulo detentoris et damnificatoris, tenetur, atque habet onera utrique titulo annexa.

Dicitur in duplici articulo — 1. de damnificatione; — 2. de possessione rei alienæ.

ARTICULUS I

De damnificatione

Agendum est : — 1. de conditionibus in actione damnificativa requisitis, ut inducat obligationem restituendi; — 2. de cooperatoribus ad damnum inferendum.

§ I. — De conditionibus in actione damnificativa requisitis, ut inducat obligationem restituendi

Conditiones requisitæ primum exponuntur, et postea applicabuntur variis casibus damni illati.

I. *Conditiones in actione damnificativa requisitæ exponuntur.*

Duæ conditiones requiruntur, nempe, ut actio sit *materialiter* et *formaliter* injusta.

199. — 199. Prima conditio : Actio damnificativa debet esse *materialiter injusta*.

Etenim, ex supra dictis, restitutio necessario supponit jus strictum alterius violatum seu veram injuriam. — Quando nam autem adsit injuria proprie dicta, determinatum est in secunda parte præsentis Tractatus.

Hinc ad inducendam obligationem restitutionis : — 1. requiritur *actio*, et non sufficit actionis omissio; — 2. requiritur ut actio illa sit *causa efficax damni*.

1. Requiritur *actio*, et non sufficit actionis omissio. In tantum enim injuria adesset in omissione actionis, in quantum ex justitia teneremur cum possumus damnum proximi impedire; atqui ad id tenemur per se ex caritate tantum non vero

ex justitia; nemo enim jus strictum habet ut alii homines in ipsius commodum agant; ergo. — Dicitur *per se*, quia *per accidens* fit ut quidam vi contractus, quasi-contractus aut legis, teneantur ex justitia aliorum commodo providere, et eorum damnum impedire, in quantum possunt.

Attamen aliquando mera omissio æquivalet actioni, ac proinde inducit obligationem restituendi, v. g.; silentium in quibusdam circumstantiis habetur pro approbatione, ideoque potest esse causa positiva damni.

2. Requiritur ut actio illa sit *causa efficax damni*; eatenus enim adest obligatio restituendi, quatenus nobis tribui et imputari potest damnum illatum; porro imputari nequit, quando actio in illud non influit.

Quare, ut quis teneatur reparare damnum: — 1. non sufficit ut posuerit *causam sine qua non* evenisset damnum; scilicet, ad determinandum an aliquis reparare teneatur damnum illatum, oportet attendere, non quid evenisset sine illius actu, sed an actus illius vere influxerit in damnum. Ideo aliquis non excusatur a damno reparando, eo quod si ipse non fecisset, alter erat illud idem factururus; nam ille est causa efficax damni a quo damnum illatum est, sive deinde ab alio inferendum fuisset, sive non; — 2. nec sufficit ut posuerit *causam occasionalem* damni, id est, actionem quæ nec physice, nec moraliter influit in damnum, sed, qua posita, alter seipsum movet et determinat ad damnum inferendum; nam talis causa dici non potest efficax; sic, Petrus qui occidit Paulum, est quidem causa occasionalis, non vero causa efficax, damni quod patitur Joannes falso accusatus et damnatus tanquam hujus homicidii auctor.

200. — 200. Secunda conditio: Actio damnificativa debet esse *formaliter injusta seu theologicè culpabilis*.

Actio damnificativa dicitur *formaliter* injusta seu *theologicè* culpabilis, quando agens damnum *scienter et voluntarie* infert, adeo ut damni illati reus sit coram Deo.

Jam vero constat injuriam *formalem* seu *culpam theologicam requiri*; siquidem restituendi obligatio existere nequit

in foro conscientiae, nisi in eodem foro injuria commissa fuerit, id est, nisi agens habuerit cognitionem aliquam saltem confusam damni et voluntatem nocendi saltem indirectam (1).

Hinc non inducitur obligatio restituendi, — 1. si *damnum nullatenus fuit praevisum et volitum*, etiamsi agens hoc intulerit vacando operi illicito; sic clericus qui, venationi contra Ecclesiae prohibitionem vacando, hominem pro fera occidit, non magis restitutioni obnoxius est, quam laicus qui hoc fecisset; — 2. pariter si opus positum, alias injustum, *non haberet cum damno per accidens secuto probabilem connexionem*, quia tunc damnum est moraliter involuntarium (2).

II. *Applicantur conditiones actionis damnificativae variis casibus damni illati.*

Ut duae conditiones actionis damnificativae, maxime posterior, plenius explicantur, inquirendum est quatenus teneatur agens damnum reparare in casibus : — 1. culpae *mere juridicae*; — 2. culpae *venialis*; — 3. damni *dubii*; — 4. erroris *invincibilis*; — 5. causae *inculpabiliter* positae quam agens postea impedire *neglexit*; — 6. causae *culpabiliter* positae quam agens postea impedire *frustra conatus est*.

201. — 201. I. De damno illato ex culpa mere juridica.

Adest culpa *mere juridica* quando damnum oritur ex omissione diligentiae quam leges statuunt esse adhibendam ab agente, qui ideo *coram lege* reus habetur, licet forte sit immunis a peccato coram Deo; unde culpa juridica definitur : *Omissio diligentiae a legibus requisitae, qua alterius damnum caveri potuit*; diligentia autem legibus requisita ea est generatim quam prudens paterfamilias adhibet in rebus suis gerendis.

Porro leges civiles, quae decernunt reparationem damni illati ex culpa mere juridica, *obligant etiam in conscientia*, sed tantum *post sententiam judicis*.

(1) Gury, n. 659; cf. S. Lig., lib. 4, n. 551 et seq.; Hom. apost., n. 39, 41.

(2) S. Lig., Hom. apost., n. 39.

1. Obligant *in conscientia*; quia obediendum est legi justæ; porro lex illa justa est; siquidem, ante omnem eventum omnibus civibus pariter favet, et insuper promovet bonum publicum, homines vigilantiores reddendo ne damnum aliis inferant, aut a personis vel rebus sibi commissis inferri sinant; ergo.

2. Non obligant *in conscientia nisi post sententiam judicis*; ita sentiunt, tum theologi, ad quos præcipue spectat discutere obligationes legum in foro conscientiæ, tum viri etiam timorati, qui non credunt se teneri ad restitutionem quando nullam culpam coram Deo admiserunt. — Et verò nimis durum videtur ut quis ultro se condemnet ad reparationem damni quod citra ullam culpam theologicam intulit. — Insuper id non exigitur scopo legis; scopus enim legis est excitare cives ad majorem diligentiam et ad cavenda aliorum damna; porro sufficienter stimulantur, si teneantur ea reparare post sententiam judicis (1).

202. — 202. II. De damno illato ex culpa theologica veniali. Distinguendum est :

I. Quando culpa est levis *ob parvitatem materiæ*, damnificator certe tenetur *sub levi* reparare totum damnum illatum, ut patet ex assertionione supra posita (n. 195).

II. Quando culpa est venialis *ob imperfectionem voluntarii*, qui damnum *grave* intulit, probabilius ad nihil tenetur : — non tenetur, ut quidam volunt, *ad totum sub gravi*, quia obligatio restitutionis, cum oriatur ex delicto, debet esse proportionata huic delicto; — neque, ut alii contendunt, *ad*

(1) Codex civilis Gallicus statuit modo generali quemlibet teneri ad reparandum damnum culpa sua illatum, sive per ipsius factum, sive per ipsius negligentiam aut imprudentiam (art. 1382, 1383) : idque extendit ad damnum illatum sive per res nobis proprias, sive per personas nobis commissas (art. 1384). Plura exempla specialia occurrunt, sive eodem loco (art. 1384, 1385, 1386), sive in aliis articulis (v. g., 1735 et 1797, 1799, 1952, 1953, 1994, etc.). Notandum est quod nunquam lex obligat ad reparandum damnum illatum ex casu fortuito, id est, ex eventu qui per humanam diligentiam præcaveri non potuit, sed semper supponit aliquam culpam (art. 1382) seu omissionem diligentiam quam adhibet prudens paterfamilias.

totum sub levi, quia obligatio ad materiam gravem, lege naturali fundata, non potest esse tantum levis; siquidem ex natura obligatio proportionatur materiæ; — neque probabilius, *ad partem levem proportionatam peccato*, quia, ut ait S. Ligorius, culpa venialis ex indeliberatione non est simpliciter delictum et injuria, et ideo non potest parere obligationem restitutionis (1).

III. Quando fuerunt illata *plura levia damna*, in quibus singulis inferendis non adfuit culpa gravis, et ex quibus simul sumptis exsurgit summa gravis, duo statui possunt, prout agitur de damno illato uni vel pluribus personis.

1. Qui grave damnum intulit *eidem personæ* per plures culpas veniales, tenetur *sub gravi* reparare *totum* damnum. Damnificator enim tenetur reparare totum damnum libere illatum; porro totum damnum de quo agitur est libere illatum; sed gravitas obligationis in restitutione proportionatur gravitati materiæ; ergo in hoc casu adest obligatio reparandi totum damnum, et hæc obligatio est gravis. — Intellige tamen, (juxta superius dicta, n. 149, 2), modo damna minuta *moraliter uniantur*.

2. Qui per plures culpas veniales *diversis* personis intulit damna levia, quæ *simul sumpta* exsurgunt ad materiam *gravem*, — juxta quosdam tenetur *sub gravi* ad restitutionem; quia obligatio reparandi damnum grave est gravis ex natura sua, nec minuitur eo quod nemini sigillatim grave damnum inferatur; nam si plura furtula fierent cum intentione acqui-
rendi summam notabilem, juxta omnes adesset peccatum mortale; porro voluntas non reddendi plura aliis debita æquivalet voluntati eadem auferendi; ergo; — juxta alios, tenetur *sub levi* ad restitutionem; quia ex una parte nemo grave damnum patitur, ex alia parte damnificator rem alienam non detinet, ergo nullus est titulus gravis obligationis; in hoc differt casus præsens a quæstione simili relata supra (n. 149), quia fur ditescit ex furtis minutis, non vero damnificator. Hæc opinio videtur probabilior et est tuta in praxi (Gury, n. 666).

(1) S. Lig., lib. 4, n. 552.

203. — 203. III. De damno dubio. Vel dubium versatur circa damnum inferendum, vel circa damnum illatum.

I. Quando dubium versatur circa *damnum inferendum*, distinguendum est inter dubium *facti* et dubium *juris*.

1. *In dubio facti*, quando nempe dubium est an damnum ex actu secuturum sit, sed constat illud fore injustum, necessario sequenda est pars tutior, nec potest ad praxim deduci opinio etiam probabilior minus tuta; ideoque abstinendum est ab actione; alioquin inducetur obligatio restituendi, si damnum reipsa sequatur. Ita omnes theologi, etiam probabilistæ, ob rationes expositas in Tractatu *de Conscientia* (n. 457, 458).

2. *In dubio juris*, quando dubitatur an effectus actionis sit injustus, v. g., si quis dubitet an talis contractus sit justus, an talis alienatio aut destructio lædat jus proximi, sicque inter hæc duo versetur, vel damnum alteri inferre, vel damnum pati aut lucro privari; tunc — 1. si præsto sit, v. g., aliud medium certe justum idem commodum obtinendi, profecto a priori abstinendum est; alioquin sine ratione sufficienti incurreretur periculum injuste lædendi proximum; — 2. si autem præsto non sit, quibusdam videtur licita actio probabiliter injusta, modo pars lucri lædendo dimittatur pro rata dubii; sed alii tenent quæstionem solvendam esse ex principiis de *voluntario indirecto* et de *probabilismo*.

II. Quando dubium versatur circa *damnum jam illatum*, distinguendum est :

1. Si dubium versetur *circa existentiam damni*, damnificator dubius probabilius ad nihil tenetur, modo post diligentem inquisitionem dubium perseveret. Ratio est, quia factum damni incertum non potest producere obligationem certam illud reparandi; id constat principiis : *Non est imponenda obligatio, nisi de ea certo constet*; et *factum non præsumitur, sed probari debet* (1).

2. Si dubium versetur *circa influxum actionis in damnum* quod certo evenit, duplex est sententia. — Prima docet facienda esse restitutionem pro rata dubii, quia ex una parte re-

(1) S. Lig., lib. 4, n. 562.

pugnat læsum innocentem debere certo pati, eo quod non constat cuinam damnum sit imputandum, et ex altera parte, quisque damnificator dubius non potest legitime obligari ultra influxum qui prudenter judicatur præstitus, sed tantum pro rata dubii; — secunda sententia, quam tenet S. Lig. (n. 658), affirmat damnificatores dubios ad nihil teneri, quia ad urgendam restitutionem requiritur certitudo moralis quod actio fuerit vera causa damni.

204. — 204. IV. De damno illato cum errore invincibili. Si error invincibilis versatur circa ipsius damni existentiam, patet non adesse obligationem restituendi, quia deest culpa theologica. At supponi potest damnificatorem voluisse damnum inferre, sed errasse invincibiliter, vel circa *personam læsam*, vel circa *objectum damni*, vel circa *damni gravitatem*.

I. Quando damnificator erravit invincibiliter *circa personam læsam*, v. g., si incenderit domum Caii, quam putabat esse domum Titii. — Quidam cum S. Ligorio (n. 628, 629), dicunt huiusmodi damnificatorem ad restitutionem non teneri, quia actio non fuit voluntaria et theologice culpabilis erga damnificatum, cum processerit ex inculpabili ignorantia. — Sed alii communiter, teste ipso S. Ligorio, affirmant eum teneri, quia in eo casu adsunt conditiones requisitæ ad restitutionem urgendam, scilicet actio materialiter et formaliter injusta; si aliquid obstaret injustitiæ formali, esset voluntas interpretativa damnificatoris, ex qua non eliceret actum, depulso errore; atqui hæc non obstat; nam non impedit quominus habeat voluntatem absolutam et efficacem incendendi domum præsentem, quam scit non esse suam.

II. Quando adfuit error invincibilis *circa objectum damni*; v. g., si quis ut noceret Petro, ejus vitulum in prædio pascentem voluit occidere, sed loco vituli bovem Pauli jacentem post sepem ignoranter occidit, damnificator ad nihil tenetur. Etenim non tenetur pro vitulo, cum illæsus maneat, nec pro bove, cum illius occisionem nullatenus præviderit. Idem dicendum esset etiamsi bos ad eundem dominium pertineret,

nisi damnificator volens generatim Petro nocere, objecta in quibus nocuit saltem in confuso cognovisset (Gury, n. 672).

III. Quando damnificator erravit invincibiliter *circa gravitatem damni*, probabilius est damnificatorem non teneri ad restituendum, nisi pro rata damni cogniti; nam reparari debet solum damnum voluntarie illatum; atqui excessus damni non est voluntarie illatus, cum sit invincibiliter ignoratus; ergo non debet reparari (S. Lig., n. 613). — Attamen in praxi, sæpe error est vincibilis, et reparandum est totum damnum, utpote voluntarium in confuso; v. g., qui aliquem occidit, ordinarie non cogitat explicite de variis damnis quæ ex homicidio oriri possunt, illa tamen confuse apprehendit, et reparare tenetur.

205. — 205. V. De damno illato ex causa inculpabiliter posita, quam agens postea impedire scienter neglexit. Agens, in hoc casu, tenetur reparare damnum revera secutum, quia effectus causæ a se positæ et libere neglectæ, dum impediri poterant, eam ponenti imputantur tanquam indirecte saltem voliti; quisque enim tenetur ex justitia impedire ne sua actio noceat proximo, et qui non impedit ne effectus malus ex sua actione sequatur, aut secutus perseveret, est simul materialiter et formaliter injustus; unde tenetur illud damnum reparare (S. Lig., n. 564). — Sic, qui inculpabiliter ignem apposit domui alienæ, tenetur, quando id advertit, incendium impedire si possit; pharmacopola qui venenum pro medicamento ex errore vendidit, tenetur emptorem monere; qui ex errore graviter aliquem diffamavit, tenetur errorem cognitum corrigere; testis qui bona fide testificatus est falsum ex quo damnum alteri imminet, tenetur testimonium retractare, si hæc retractatio inservire possit ad damnum avertendum. — Communiter tamen tenent theologi minorem esse obligationem retractandi causam, quam non ponendi positive: quia aliud est damnum positive inferre, aliud non impedire, etiam quando impediendum est ex officio, aut propter actiones jam positas. Unde qui non potuerit impedire alterius damnum sine graviore, aut saltem æquali suo damno,

non erit illius causa injusta, sed censebitur juste permisisse, juxta regulas voluntarii indirecti.

206. — 206. VI. De damno illato ex causa culpabiliter posita, quam agens postea impedire non potuit. Agens, in hoc casu, tenetur reparare damnum secutum, quia illud damnum sequitur ex actione culpabiliter posita, et est voluntarium in causa. Hinc, v. g., si quis alteri venenum propinaverit quod non nisi post quoddam tempus effectum habebit, et interim frustra nitatur eum cohibere, mors illi imputabitur.

§ II. — De cooperantibus ad damnum inferendum

207. — 207. Cooperantes sunt ad damnum inferendum quicumque influunt in illud per alium, vel cum alio. Novem ordinarie recensentur, his versiculis :

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Sex priores dicuntur cooperatores *positivi*, quatenus executorem moraliter movent ad damnificandum, vel cum eo physice operantur; tres vero posteriores, cooperatores *negativi*, quatenus non impediunt damnum quod possunt et tenentur impedire.

Principium generale est teneri ad restitutionem omnes qui *efficaciter influunt* in damnum, licet non sint illius unica causa, vel illud *non impediunt*, quando *ex justitia impedire tenentur*, quia tunc non impediendo censentur inferre.

Quandonam autem id locum habeat, exponendum habemus, agendo seorsim de singulis.

I. De mandante.

208. — 208. Notio mandantis. Mandans seu jubens dicitur ille qui alium movet *jussione, precibus, vel aliis mediis*, ad damnum alicui *suo nomine* inferendum.

Dicitur *suo nomine*, ut discernatur mandans a consulente; quando enim obsequitur mandato, executor agit nomine et

in commodum mandantis; quando autem sequitur consilium agit proprio vel tertii nomine, in sui vel tertii commodum.

209. — 209. Ejus obligatio restituendi. Mandans *tenetur* reparare damnum illatum, *dummodo efficax fuerit mandatum*, id est, vere ex mandato secutum sit damnum, et aliunde *mandans illud præviderit saltem in confuso*. Id omnino certum est ex dictis; et omnes theologi consentiunt S. Thomæ dicenti (2. 2, q. 62, a. 7) : « Ille qui jubet est principaliter movens. »

Igitur ad praxim præcipue interest definire quandonam efficax sit mandatum; ideo resolvendi sunt tres casus cæteris difficiliores :

1. Si quis verbis, nutibus, aut aliis signis *manifestet se gratum habiturum esse* quod tale damnum alicui inferatur, aliquando tenetur reparare damnum quod ideo reipsa inferitur, quia talia signa habentur ut mandatum tacitum; ideo Henricus II rex Angliæ fuit reus mortis S. Thomæ Cantuariensis.

2. Si *nihil manifestet*, sed tantum sciat alios velle alicui damnum inferre ut ipsi placeant, distinguendum est : vel illi sciunt consilium suum ipsi esse compertum, vel non : — Si *prius*, videtur aliquando silentium haberi posse tanquam mandatum tacitum, ac proinde tunc adesse obligationem restituendi; — si *posterius*, negandum est, nisi tacens teneatur alio titulo damnum impedire, v. g., ex contractu, ex officio; nam licet exsecutores agant ad ei placendum, ejus voluntas nullo modo eos movet ad damnum inferendum, nec proinde tenetur ad restitutionem.

3. Si quis damnum ratum habeat *post factum tantum*, non tenetur restituere, quia per rathabitionem subsequentem non influit in damnum, etiamsi damnificans motus fuerit spe illius rathabitionis. Dici quidem potest rathabentem fuisse causam finalem damni; fini autem, ait Billuart, non imputatur actus; quia licet ad actum moveat, non tamen movet ex voluntate, et per modum actus humani, sed tantum per modum objecti allicientis voluntatem.

210. — 210. Quæritur 1. *Ad quid teneatur mandans, si mandatarius mandati LIMITES EXCESSERIT?*

Videndum est quid præviderit, saltem in confuso. —

1. Generatim tenetur, non solum de damno quod expresse jussit, sed etiam de illo quod prævidit probabiliter secuturum ex suo mandato; v. g., si jubeat incendere horreum Petri, simul prævidens probabiliter incendendum simul horreum vicini; si jubeat mutilare Paulum, prævidens illum occidendum fore : — 2. Non tenetur reparare damnum nullo modo prævisum, et illatum sola malitia mandatarii excedentis mandatum, v. g., si jussus incendere domum alicujus, ipsum occidat.

211. — 211. Quæritur 2. *An, REVOCATO MANDATO, tollatur omnis obligatio reparandi damnum?*

Si damnum post revocationem mandati illatum fuerit, videndum erit an ex mandato secutam fuerit. Quapropter, ex communi sententia, si revocatio innotuerit mandatario, non tenebitur ut mandans; secus vero, si revocatio quacumque ex causa ei non innotuerit. — In priori hypothese, mandans non influit in damnum; in hoc enim differt a consulente, quod vis consilii non semper tollitur per simplicem revocationem, bene vero vis mandati. — In posteriori autem hypothese, permanente mandati influxu, permanet radix restitutionis.

Dicitur *non tenebitur ut mandans*, quia, etiam facta et manifestata revocatione, adhuc teneri potest *ut consulens*, nempe, si motiva suppeditaverit, quibus excitata fuerit voluntas mandatarii; tunc applicanda sunt quæ infra dicemus de revocatione consilii.

212. — 212. Quæritur 2. *Ad quid teneatur mandans quoad DAMNA quæ PATITUR MANDATARIUS in exsequendo mandato?*

1. Si mandatario *nulla vis illata fuerit*, consentiunt auctores mandantem ad nihil teneri; quia mandatarius merito censetur omnino pericula in se suscepisse, præsertim si mercede conductus sit; scienti enim ac volenti non injuria.

2. Si vero mandans *per fraudem, vim aut metum moraliter*

coegerit mandatarium, ut solent superiores cogere inferiores, reparare tenetur *saltem damna communia* et ordinaria, quæ facile prævidere potuit, quia est eorum causa injusta et efficax; v. g., si mandatarius deprehendatur incendens domum, et puniatur; si jussus occidere Petrum, vulneretur aut occidatur a Petro tuente vitam suam, et alia hujusmodi.

Dicitur *saltem damna communia*, quia quoad damna extraordinaria et pure fortuita, quæ prævideri non possunt ut probabilia, v. g., si mandatarius in itinere percussus fulmine, vel ex equo decidens, intereat, certum est mandantem ea reparare non teneri, quia non possunt haberi ut ab eo volita.

II. De consulente.

213. — 213. Notio et species consilii. Consulens dicitur ille qui suggestionem motivi vel ostensione mediorum alium inducit ad damnum inferendum.

Consilium est doctrinale vel impulsivum: — *doctrinale*, pronuntiat de bonitate aut malitia, justitia aut injustitia cujusdam actionis, v. g., talem contractum esse licitum, in tali casu adesse obligationem restituendi, etc.; — *impulsivum*, actionem suadet, seu alium impellit ad eam peragendam.

Utrumque consilium est *simplex* seu *nudum*, vel *vestitum*. — 1. Consilium doctrinale *nudum* dicitur, si consulens pronuntiet tantum de actione, non allatis rationibus aut probationibus; *vestitum* autem, si adjungat rationes, sophismata, etc. — 2. Pariter consilium impulsivum *nudum* erit, si consistat in mera suasionem seu hortationem; *vestitum* autem, si insuper proponantur motiva vel media executionis. — Illud est inter utrumque discrimen, quod in consilio nudo executor movetur sola voluntate vel auctoritate consulentis; in consilio autem vestito, movetur præterea rationibus, commodis, etc., a consulente propositis; unde quasi duplici impulsu ducitur.

214. — 214. Ejus obligatio restituendi. Certum est consulentem *teneri posse ad restitutionem*; contrariam propositionem damnavit Innocentius XI (n. 39): « Qui alium movet aut

inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati. »

Verum ut adsit obligatio restituendi, requiritur ut consilium *influxerit* in damnum injuste illatum, et consulens *scienter* pravam consilium præbuerit. — Hinc fieri potest ut nullam contraxerit obligationem, quia bona fide erravit consulendo. E contra fieri potest ut exsecutor non teneatur reparare damnum, teneatur autem consulens; nempe si exsecutor bona fide excusetur ab injustitia formali, consulens autem e contrario mala fide egerit.

215. — 215. Quæritur 1. An consulens teneatur reparare damnum secutum ex consilio quod EX IGNORANTIA vel NEGLIGENTIA GRAVITER CULPABILI dedit?

Distinguendum est : vel ex officio dedit consilium, vel non.

1. Qui consilia dant *ex officio*, uti parochi, confessarii, advocati, medici, etc., tenentur reparare damnum ex eorum consilio secutum, sive erga eum qui consilium petit, sive erga illum contra quem datum est, si id oriatur ex eorum *ignorantia graviter culpabili*, seu quia carent scientia competenti. Etenim eo ipso quod quis munus aliquod suscipit, se peritum profitetur, et omnes jus habent ab eo exspectandi ut habeat scientiam huic muneri proportionatam. Si ergo non habeat, violat suum promissum ideoque et jus strictum aliorum. — Si autem non ignorantiae, sed *negligentiæ* tribuendum sit consilium injustum, consulens tenebitur profecto reparare damnum, si admiserit *culpam theologicam mortalem*. Si vero admiserit culpam tantum juridicam, statuendum est juxta dicenda de culpa juridica reparanda in quasi-contractibus et officiis (in Tractatu *de Contractibus*).

2. Quoad eos qui dant consilia, *sed non ex officio*, subdistinguendum est : — 1. Damnum quod patitur *ille qui consilium petit*, consulenti non imputatur, quia scienti et volenti non fit injuria; hic enim sibi imputare debet quod adierit consiliarium imperitum vel ei obsecutus sit, nisi consulens pro idoneo se gereret et in tali re se peritum profiteretur. — 2. Damnum quod patitur *tertius*, imputatur consulenti; quia

oritur positive ex illius consilio, non ex temeritate illius tertii (1). Excipe tamen, si consilium præbens ostendat se dubitare, vel simpliciter dicat ita sibi videri; quia tunc totum damnum esset agenti imputandum, qui, veritate non satis perspecta, damni periculo se exposuit.

216. — 216. Quæritur 2. *Utrum teneatur ad restitutionem, qui damnum consulit ad ALIUD damnum IMPEDIENDUM?*

Distinguendum est : hujusmodi damnum vel eidem personæ, vel aliis est inferendum.

I. ERGA EAMDEM PERSONAM. — 1. Si ad impediendum ejus damnum consulit damnum *minus*, non tenetur restituere; quia non suadet absolute malum, sed imminutionem mali; ideoque utiliter gerit rem illius qui lædendus est. Ita omnes theologi. — 2. *Si æquale*, videtur non adesse obligationem restituendi, quia nullum infertur damnum; sed requiritur ut damnum sit æquale non solum in se, sed respectu domini. — 3. *Si majus*, evidens est violari justitiam, et adesse obligationem restituendi, sed solum pro excessu damni.

II. ERGA ALIAS PERSONAS. — 1. Peccat contra justitiam et ad restitutionem tenetur, qui ad avertendum damnum alicui inferendum, malefactori suadet damnum inferre alteri. Ita communiter theologi. Ratio est, quia non debet innocens defendi cum damno alterius; et quilibet rationabiliter est invitatus ne damnum alteri inferendum in ipsum detorqueatur. — 2. Licet tamen avertere malefactorem a damno tali personæ inferendo, quamvis prævideatur nocumentum fore in alios detorquendum, si a priori removeatur. Etenim iste potest seipsum defendere, et potest proinde ab alio quoque defendi. Hinc potest consulens furi dicere : Parce Caio qui est pauper vel meus amicus (S. Lig., n. 565).

217. — 217. Quæritur 3. *An consulens teneatur ad restitutionem pro damno illato POST REVOCATIONEM CONSILII?*

Ex dictis (n. 204), certum est eum qui etiam inculpabiliter

(1) S. Lig., l. 4, n. 564.

dedit consilium iniquum, cognita veritate, illud retractare teneri, et quidem ex justitia.

Ad dignoscendum autem *an teneatur reparare damnum nihilominus* illatum, considerandum est quale fuerit consilium. — 1. Si consilium fuerit *simplex* seu *nudum*, eo revocato, consulenti non imputatur damnum, quia per revocationem tollitur tota vis consilii, ita ut damnum ex sola malitia executoris proveniat. — 2. Si consilium fuerit *vestitum*, consulens non liberatur ab onere restitutionis per simplicem revocationem; sed requiritur ut adhibuerit in retractatione alia motiva, saltem æque efficacia, quibus tota vis consilii elidatur. Si consilium consistebat *in ostensione modi quo damnum inferri possit*, v. g., si furi ad damnum inferendum determinato ostendatur modus ingrediendi domum, quem ille non invenisset, communiter affirmant theologi perseverare obligationem restitutionis, quia consilium, etsi revocatum, efficaciter in damnum influxit. — Unde consulens qui executorem nequit avertere a damno inferendo, semper tenetur ex justitia monere lædendum ut sibi caveat (1).

218. — 218. Quæritur 4. *An censeatur consulens et restituere teneatur, qui PRAVO EXEMPLO alios scienter inducit ad damnum inferendum?*

Quidam dicunt illum teneri ad restituendum, quia est causa efficax damni: nam docet experientia homines non minus moveri exemplis quam consiliis, juxta axioma: *verba movent, exempla trahunt*.

Negant probabilius plures alii theologi, quia pravum exemplum non est causa efficax damni, sed mera occasio; actio enim mala per se alios non excitat ad imitandum; nec ad hoc eos impellere censetur agens, qui vult tantum suæ cupiditati indulgere (2).

III. De consentiente.

219. — 219. Notio consentientis. Consentiens in præsentī

(1) S. Lig., l. 4, n. 559.

(2) S. Lig., l. 4, n. 537.

quæstione ille tantum dicitur qui consentit *efficaciter* præbendo suffragium, scilicet ex cujus suffragio determinatur damnum : tales sunt consiliarii ex quorum deliberatione bellum indicitur; iudices qui suffragantur sententiæ injustæ; electores qui dant vota in electionem indigni; deputati et senatores qui ad leges conficiendas suffragia emittunt.

Porro suffragium est, — vel *consultativum*, si datur per modum consilii, — vel *decretorium* seu deliberativum, si datur per modum sententiæ, vi cujus executio fieri debet.

Cum consentiens modo consultativo teneatur ad restitutionem tanquam consulens, agendum est tantum de consensu seu suffragio deliberativo.

220. — 220. Ejus obligatio restituendi. Juxta omnes, consentiens suffragio deliberativo tenetur tanquam mandans reparare damnum, quia ejus nomine executor agit.

Sed quæritur, utrum idem sit dicendum *quando res votorum majoritate conficitur*.

Distinguendi sunt varii modi quibus dari possunt suffragia, vel simul, vel in scrutinio secreto, vel vicissim et viva voce.

1. Si dentur *eodem tempore*, v. g., manum elevando, aut stando et sedendo (*par assis et levé*), manifestum est omnes pariter concurrere ad damnum inferendum, ac proinde omnes pariter teneri illud reparare.

2. Si dentur *scrutinio secreto*, videntur omnes teneri, quia omnes concurrunt per modum unius; et, moraliter loquendo, nulla est ratio cur damnum alicui minus imputetur quam aliis.

3. Si dentur *vicissim et viva voce*, qui dant suffragia antequam completus sit numerus requisitus, certe tenentur, etiamsi provideant alios fore qui consentiant; quia vere influunt in damnum; damnum inferretur forsitan sine illis, sed nihilominus inferitur per illos. — Qui dat suffragium post completum numerum requisitum, videtur etiam teneri ad restitutionem, quia omnium suffragia efficaciter influunt in sententiam injustam. Excipiendum, *si prima suffragia sint irrevocabilia*; in illo enim casu, qui post numerum completum

suffragatur, non potest censeri causa efficax damni, cum res sit moraliter peracta, quando præcesserunt suffragia irrevocabilia ad sententiam ferendam; attamen ultimi suffragantes sicut primi tenentur restituere, quando ex prævia conventionem omnes suffragati sunt, quia ista conventio communis est vera causa damni.

IV. De palpone.

221. — 221. Ejus notio et obligationes. Palpo dicitur qui alterius fragilitatem suis adulationibus quasi palpat ac tentat, sicque eum excitat ad damnum inferendum; item qui vituperio vel exprobratione timiditatis impellit ad nocendum; vel qui injuriam passo exaggerat illius injuriæ magnitudinem, etc.

Il omnes, quando *inducunt moraliter* ad injustam damnificationem, peccant contra justitiam, et tenentur ad restitutionem tanquam consulentes. — Ut autem teneantur ad restitutionem, non requiritur ut damnum præcise intendant: sufficit ut illud præviderint, saltem in confuso, scilicet ut adverterint se efficaciter in damnum influere.

V. De receptante.

222. — 222. Ejus notio. Receptans, seu receptor et recursum præbens, ille dicitur qui malefactori præstat refugium aut securitatem, ut *injustitiam committat*, vel *restitutionem omittat*. — Unde patet his nominibus non eos tantum designari qui, juxta propriam vocis acceptionem, recipiunt seu abscondunt vel malefactorem, vel ejus instrumenta, vel res ablatas; sed etiam illos qui malefactori auxilium promittunt aut præstant, ut impune furetur, vel ablata non restituat. — Priores præstant recursum *receptionis*; posteriores vero, recursum *protectionis*.

223. — 223. Ejus obligatio restituendi. Per se patet *receptantem teneri ad restitutionem*, quotiescumque causa est cur damnum inferatur vel illatum non reparatur. Unde leges contra illum decernunt varias pœnas (1).

(1) Vid. Cod. pœnal., art. 61, 62, 63, 73, 99, 268.

Hinc patet quandonam ex hoc capite sit imponenda restitutio :

1. Ad restitutionem tenentur, tum illi qui recipiunt res furatas, ne detegantur fures, tum mercatores qui illas emunt vili pretio a furibus; nam, juxta axioma, non essent fures, si non essent receptatores.

2. Tenentur ad restitutionem qui recipiunt et occultant fures ut fures, id est, qui illis auxilium præstant, ut securius vel facilius furentur. Qui autem fures reciperent ut amicos, vel ne punirentur a iudicibus, vel ex metu gravis damni, non tenerentur ad restitutionem, dummodo exinde fures non efficaciter inducerentur aut adjuvarentur ad iterum furandum, vel ad conservandum res futuras, quia non influerent efficaciter in damnum.

3. Advocati qui furibus auxilium præstant, ne *criminaliter* condemnentur, non peccant, nec restituere tenentur, etiamsi ex hac defensione sequeretur fures non posse ab iis qui injuriam passi sunt, *civiliter* impugnari ut restitutionem faciant; quia reo licet facere quod in se est ut liberetur a pœna temporali, et possunt advocati quidquid reo licitum est. Caveant tamen ne ex defensione inducantur fures ad denuo furandum, vel ad servandas res furatas. — Si autem advocatus *civiliter* reum tueretur et impediret ne a iudice ad restitutionem cogere-
retur, ipse restituere teneretur, quia injuste læsum a jure suo recuperando deturbasset.

VI. De participante.

224. — 224. Notio participantis. Participans duplex est : alius *in re* seu *in præda*, alius *in crimine* seu *actione injusta*.

Ille participat tantum *in re* seu *in præda*, qui post furtum commissum accipit partem rei ablatae, ita ut nec in ipsum furtum influat, nec in omissionem restitutionis istius furti.

Participans *in crimine* seu *in actione injusta* ille est qui simul cum alio concurrit ad damnum inferendum.

225. — 225. Ejus obligatio restituendi. Certum est : —

1. eum qui participavit *in re* teneri, ut possessorem rei alienæ,

quoad partem quam accepit et detinet (juxta dicenda, n. 236 et seqq.); — 2. eum qui participavit seu cooperatus est *in actione injusta* absque ratione sufficiente, teneri ad restitutionem, juxta ordinem et gradum assignandum in capite sequenti (n. 258 et seqq.).

Sed inquiritur, *an metus mali imminientis possit licitam reddere participationem*, sive *immediatam*, sive *mediatam* tantum. — Porro *immediate* concurrit qui actionem damnificativam simul cum alio exercet; *mediate* vero, qui ponit actionem per se non damnificativam, sed qua malefactor abutitur ad damnum alteri inferendum; v. g., qui furi scalas commodat, applicat, tenet, ascendentem sustinet, qui claves adulterinas efficit, excubias agit, arma subministrat, etc.

Utraque autem cooperatio potest pro objecto habere damnum alteri inferendum, vel in vita, vel in membris, vel in bonis fortunæ.

226. — 226. Quæritur 1. Utrum ob metum mali imminientis liceat cooperari IMMEDIATE in actione injusta?

Damnum supponitur injustum ex parte principalis agentis. Facile ergo concipitur eatenus licitam fore cooperationem, quatenus ab ea tolli poterit ratio injustitiæ. Eatenus autem tolletur ratio injustitiæ, quatenus dominus consentiet, aut, pensatis omnibus circumstantiis et attento bono publico, consentire tenebitur, seu non erit rationabiliter invitatus. Tale est principium generale, ex quo solvenda est quæstio proposita. Porro,

I. QUOAD DAMNUM VITÆ, nulla est controversia : Non licet etiam ad servandam propriam vitam, *directe et immediate cooperari* ad occisionem injustam. — Etenim nunquam licet directe occidere innocentem, ut vidimus in secunda parte (n. 130); cooperatio igitur immediata ad occisionem necessario manet illicita.

II. QUOAD DAMNUM MEMBRORUM seu *mutilationem*, vix ulla est difficultas : *Non licet immediate cooperari* ad mutilationem injustam, *nisi ad servandam vitam ipsius mutilandi*. — Ratio est, quia nemo tenetur membrorum suorum jacturam pati,

etiam ad servandam alterius vitam. — Dicitur *nisi ad servandam*, etc., quia, si licet homini sibi amputare membrum ad servandam vitam, quando mors imminet ab extrinseco, v. g., ex comminatione tyranni (uti plures probabiliter putant), pariter consentire potest, ut alter exsequatur quod ipse facere potuisset sine peccato.

III. QUOAD DAMNA FORTUNÆ, adsunt inter theologos graves controversiæ. Videtur distinguendum, prout participans præbet cooperationem ad vitandum *simile* damnum, vel damnum *altioris ordinis*, v. g. mortem.

1. *Non licet*, regulariter loquendo, *cooperari immediate* damnificationi in bonis fortunæ proximi ad avertendum *simile damnum* in propriis bonis. Ratio est, quia in pari necessitate melior est conditio possidentis.

Dicitur *regulariter loquendo*, quia ex principio mox enuntiato, licita erit cooperatio, si dominus consentiat, vel præsumi possit ejus consensus, vel teneatur consentire. Tenetur autem consentire, si — 1. cooperans habeat intentionem et potestatem damnum reparandi; bonum commune exigit ut mihi liceat actionem ponere quæ mihi utilis est, et alteri reipsa non nocet; — 2. si damnum pariter inferendum sit ab iis qui cooperationem exigunt, sive præbeatur illa cooperatio, sive non; tunc enim nihil refert domini an alter cooperetur necne; illud tamen non debet extendi ad casum quo damnum inferendum esset ab aliis cooperantibus, isto recusante; illi enim incurrerent obligationem restituendi, et ideo ab ea non excusabitur (n. 199); — 3. si malum imminens cooperatori sit ita grave, damnum autem alteri inferendum ita leve, ut in communi hominum æstimatione iniquus videatur dominus recusans consensum.

2. Utrum autem liceat *immediate* cooperari damnificationi in bonis fortunæ proximi, ad vitandum *malum altioris ordinis*, v. g. mortem, dissentiunt theologii. — Prima opinio negat, et contendit illicitam esse talem cooperationem etiam ad vitam servandam, ita ut, si fiat, inducatur obligatio restituendi, quia dominus nulla lege obligatur ad vitam alterius cum tanto gravamine proprio servandam. — Secunda opinio probabilior

affirmat, propter privilegium necessitatis extremæ. Etenim constitutus in extrema necessitate potest subripere quantum necessarium est, ut mortem declinet (ex dictis supra n. 155); ergo, a pari, ille cui mors intentatur potest cooperari subreptioni bonorum proximi ad propriam vitam e proximo periculo eripiendam.

Unde, juxta hanc opinionem, talis cooperans non tenetur ad restitutionem; non tenetur enim ex re accepta, quia non participavit in præda, sed in actione damnificativa tantum, et in nihilo factus est ditior; neque ex injusta damnificatione, quia non peccavit (1).

Cæterum hujusmodi casus raro occurrunt; iis occurrentibus non adest antea consultationis locus. Unde, si præbeatur cooperatio, plerumque aderit bona fides, vel impossibilitas damnum reparandi ex hypothesi.

227. — 227. Quæritur 2. Utrum liceat ob metum mali imminentis cooperari *MEDIATE in actione INJUSTA?*

RESP. affirmative, modo adsit ratio sufficiens cooperationem præbendi.

Id sequitur ex generali principio voluntarii indirecti, juxta quod licet ponere actum indifferentem ex quo duo sequuntur effectus, unus bonus, alter malus, modo non intendatur nisi bonus, et adsit ratio proportionata permittendi malum effectum (Cf. Tract. *de Act. hum.*, n. 126).

Ut dignoscatur an adsint illæ conditiones, attendendum est ad varias circumstantias, quæ indicantur in Tractatu *de Actibus humanis* (*loc. cit.*). In præsentī hæc sufficiant: — 1. Licita est cooperatio mediata, quando imminet damnum *gravius*, aut saltem *æquale* damno inferendo; ubi enim agitur de damno æquali, alter jus non habet ut suo bono potius consulari. — 2. Si immineat malum *minus*, non videtur dicendum absolute illicitam esse cooperationem; sed in casibus peculiaribus illud determinandum erit, expendendo speciatim gravitatem damni, propinquitatem influxus, jus ponendi actionem

(1) Cf. S. Lig., l. 4, n. 571.

quæ expostulatur, probabilitatem impediendi damnum, si denegetur cooperatio, etc.

VII. *De muto, non obstante, non manifestante.*

228. — 228. Definitiones. Hi omnes sunt cooperatores negativi. — *Mutus* est qui, antequam damnum inferatur, illud non impedit monendo, cum possit. — *Non obstans* est qui, dum damnum inferitur, illud avertere posset, sed non avertit. — *Non manifestans* est qui, post damnum illatum, damnificatorem non denuntiat judici, aut superiori, aut domino.

Porro principium generale est eos non teneri ad restituendum, nisi tria hæc concurrant : — 1. ut damnum impedire teneantur ex justitia, id est, ex pacto explicito aut implicito, vel ex officio stricto; — 2. ut impedire potuerunt; et quidem — 3. sine graviore detrimento proprio, saltem generaliter loquendo.

In præsentī Tractatu, opportunum est dicere : — 1. de confessario; — 2. de patrefamilias; — 3. de famulis; — 4. de custodibus vectigalium; — 5. de teste; — 6. de reo; — 7. de judice.

229. — 229. I. De confessario pœnitentem circa restitutionem faciendam monere negligente.

Certum est — 1. confessarium qui *nullo modo peccavit*, v. g., quia onus restitutionis non advertit, vel judicavit monitionem fore imprudentem, non teneri ad restitutionem : ex dictis enim obligatio damnum reparandi culpam supponit. Si autem peccaverit *tantum venialiter* ob aliqualem negligentiam, etc., tunc applicanda sunt quæ diximus (n. 201); — 2. ipsum, si *falsum* responsum scienter dederit, teneri ad restitutionem titulo consulentis ex officio (n. 213).

Tota igitur quæstio est, an ille qui *ex gravi culpa omittit* monere pœnitentem, teneatur ad restitutionem? — Videtur distinguendum : vel silentium confessarii æquivalet consilio doctrinali quo movetur pœnitens ad restitutionem omittendam, vel non.

Si prius, ad restitutionem tenetur, quia est causa efficax damni. Illud autem contingit: — 1. si ante confessionem monuerit se declaraturum obligationem restituendi, si quam animadvertat; — 2. si id rogaverit pœnitens; — 3. si pœnitens, attentis circumstantiis, concludere debeat ex confessarii silentio se ad nihil teneri.

Si posterius, confessarius non tenetur ad restitutionem. Tenetur quidem procurare bonum spirituale pœnitentis; sed neque ex officio, neque ex pacto tenetur ex justitia consulere emolumentis temporalibus tertii (1).

230. — 230. II. De paterfamilias non impediens damnum illatum a filiis, famulis, animalibus, etc.

1. Damnum a *filiis* aut *famulis* illatum, — 1. in foro civili, paterfamilias reparare tenetur, ut constat ex Codice civili (art. 1384), in quo fit mentio expressa, tum de patre, et, eo defuncto, de matre relative ad filios minores secum habitantes, tum de hero vel mandante relative ad famulos aut mandatarios, tum de magistro et artifice relative ad alumnos; — 2. in foro interno, pariter tenetur, si culpam theologicam admiserit, et ejus silentium mandato vel consilio æquivaleat; sed non tenetur, si absit culpa theologica, aut etiam juxta plures (aliis contradicentibus), si paterfamilias nullatenus silentio suo in damnum influxerit, quia non tenetur ex justitia illud damnum impedire, nisi officium publicum exerceat (2).

2. Damnum ab *animalibus* illatum, — reparare tenetur dominus, qui ex culpa theologica gravi in animalia invigilare neglexit; quia ex jure naturali quisque tenetur animalia sua diligenter custodire utpote ratione destituta, ne damnum aliis inferant, sicut præcavere debet ne ex actionibus suis proximo detrimentum eveniat; — si vero adsit tantum culpa juridica, dominus non tenetur ante judicis sententiam, bene vero post eam prolatam, ex dictis supra (n. 200; cf. Gury, n. 667).

231. — 231. III. De famulis non impediens ne damnum hero suo inferatur?

(1) S. Lig., lib. 4, n. 578.

(2) Gury, n. 692; S. Lig., l. 4, n. 578.

1. Certum est famulum teneri ad restituendum : — 1. si expressa conventionem se obligaverit ad damnum impediendum; — 2. si ex officio suo invigilare debeat bonis sui heri, vel generatim, ut præfectus totius domus, vel speciatim bonis certi generis, ut præfectus cellæ, granarii, horti, culinæ, etc.; — 3. si dominus famulo tradat clavem, ut afferat aliquid ex loco clauso cujus custodiam tunc censetur ei committere.

2. Si agatur de damno inferendo *ab extraneis*, communius docent theologi ad restitutionem teneri famulum qui illud non impedit, quando posset sine graviore detrimento; quia eo ipso quod adiscitur in familiam, rerum domesticarum suscipit curam adversus extraneos.

3. Damnum inferendum *ab aliis famulis*, impediendum esse ex justitia affirmant multi recentiores, quia dominus potest et censetur illud exigere; potest, ut patet; censetur autem exigere eo strictius, quo facilius et frequentius inferri potest hujusmodi damnum; hinc fit quod omnes persuasum habent majorem curam rei familiaris incumbere famulo quam extraneo. — Sed alii theologi, præsertim antiqui, negant, et quidem communius et probabilius, quia famuli non videntur conducti (extra casus supra enumeratos), nisi ad laborem præstandum et ad familiam ab extraneis defendendam (1).

232. — 232. IV. De custodibus vectigalium non percipientibus tributa lege taxata.

Eorum obligationes considerari possunt, vel quoad ipsa vectigalia, vel quoad mulctas quæ imponi possunt iis qui deprehenduntur vectigalia defraudantes.

1. Quoad ipsa *vectigalia*, consentiunt theologi eos incurrere obligationem restituendi. Tenentur enim ex officio ea colligere; si ergo ea negligent, damnum injuste inferunt, ac proinde illud reparare debent. — Excipe, si agatur de re levi, præsertim erga pauperes, aut erga eos qui diligenter solvunt (Gury, n. 745).

2. Quoad *mulctas*; — quidam obligant custodes ad solvendas mulctas quas omittunt imponere, quia ex sua negligentia

(1) S. Lig., lib. 4, n. 344.

causa forent cur fraudes multiplicarentur. — Plures vero dicunt eos non teneri ad restitutionem; quia mulctæ imponuntur, non ut Respublica ex iis ditescat, sed tanquam pœna, ut coerceantur fraudatores. Unde custodes qui officium suum negligunt, violant quidem justitiam legalem aut vindictivam, non vero jus strictum Reipublicæ. Hæc opinio videtur probabilior, et insuper in praxi præsumi potest condonatio principis, qui merito censetur nolle jus suum exigere in toto rigore justitiæ.

233. — 233. V. De teste veritatem in judicio non manifestante.

Agitur de teste qui, *legitime* interrogatus a *judice*, veritatem celat, *negative* se habens, aut etiam dicens *se nescire*, cum revera sciat, et silentio suo causa est cur damnum illatum non reparetur. — Alii affirmant eum teneri ad restitutionem, quia testes, posito præcepto judicis, tenentur ex justitia veritatem patefacere; sed alii probabiliter negant, quia testis non tenetur veritatem deponere, nisi ex præcepto judicis, aut ratione juramenti præstiti: et ideo, tacendo veritatem, non peccat contra justitiam, sed tantum contra obedientiam vel religionem (1).

234. — 234. VI. De reo crimen negante ne damnetur ad multam.

1. Si agatur de *mulcta compensatoria* (*dommages-intérêts*), id est, de summa persolvenda ad reparandum damnum quod ipse intulit, vel ejus servus, aut animal, etc., eam reipsa solvere tenetur, et quidem ante sententiam judicis, si adfuerit culpa theologica; si vero adfuerit tantum culpa juridica, post sententiam judicis.

2. Si agatur *mulcta punitoria*, reus non obligatur ad restitutionem; quia pœna non debetur ante sententiam, nec reus tenetur eam sibi infligere, etiamsi per fraudem effugerit sententiam.

235. — 235. VII. De judice damnum non impediente, vel ejus reparationem non decernente.

(1) S. Lig., lib. 4, n. 322.

1. Si judex (idem dicendum de consiliario, electore, etc.) *absit a tribunali*, ubi posset impedire sententiam injustam, peccat contra justitiam, et tenetur ad restitutionem; quia ex officio libere assumpto, seu ex quasicontractu, hujusmodi sententias impediendi strictam contrahit obligationem.

2. Si judex *immerito relaxet mulctas pecuniarias*, tenetur ad restitutionem quoad *mulctas compensatorias*, quia constitutus est ex officio ad procurandam reparationem damni. — Quoad *mulctas punitorias*, probabilius non tenetur ad restitutionem, quia judex debet quidem eas imponere ex officio et justitia legali, non vero ex justitia commutativa.

ARTICULUS II

De possessione rei alienæ

Potest possessor rei alienæ esse bonæ, vel malæ, vel dubiæ fidei; triplex ergo erit paragraphus.

§ I. — De possessore bonæ fidei (1)

236. — 236. Principium. *Mensura restitutionis est quantitas rei detentæ; vel quod in idem recidit (uti fert axioma juris Romani): Jure naturæ æquum est neminem cum alterius detrimento et injuria fieri locupletiores.*

Quod ut accurate evolvatur, agendum est seorsim de obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei: — 1. quoad *rem ipsam*; — 2. quoad *fructus*; — 3. quoad *impensas*.

(1) Hic præ oculis habenda sunt ea quæ dicta sunt ubi de præscriptione, tum de possessione, tum de bona fide. Meminisse præsertim interest duplicem distingui bonam fidem, theologicam scilicet et juridicam. Nam possessori bonæ fidei alia jura a lege naturali tribuuntur, v. g., quod non tenetur ad restitutionem nisi quatenus ditior factus est; alia vero a jure civili tantum, v. g., quod eximitur a restitutione fructuum exstantium, quos ex jure naturali restituere teneretur. — Jam vero, juxta principia a nobis exposita (n. 101), ut possessor frui possit juribus a lege civili concessis, requiritur quidem bona fides theologica, sed non sufficit, nisi adsit simul bona fides juridica; quia ille tantum frui potest beneficio legis qui implet condiciones a lege statutas, dum ad fruendum jure a lege naturali concesso sufficit bona fides theologica,

I. *De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei ratione rei.*

Vel fuit unus tantum possessor, vel fuerunt plures successive.

237. — 237. Prima hypothesis : *Unus tantum fuit possessor, qui bona fide rem detinuit, nec eam ulli transmisit.*

Vel eam adhuc habet, vel eam consumpsit utiliter in usus suos, vel res periit sine ullo possessoris emolumento. — 1. *Si rem alienam adhuc habeat, eam domino reddere debet, nisi jam præscriptione suam fecerit, juxta axioma : res clamat domino.* — 2. *Si rem alienam consumpsit utiliter in suos usus, restituere tenetur in quantum pepercit rebus suis et inde factus est ditior : censetur rem alienam in æquivalenti habere.* — 3. *Si res periit vel casu fortuito, vel etiam ipsius possessoris facto sed sine emolumento, ad nihil tenetur, juxta axiomata : res perit domino ; qui quasi suam rem neglexit, nulli querelæ subjectus est.*

238. — 238. Secunda hypothesis : *Res ab uno ad alium aut etiam ad plures successive transmissa fuit.*

Triplex casus distingui potest, prout res transmissa fuit titulo oneroso, vel titulo gratuito, vel utroque.

I. Quando res ab uno possessore ad alium transmissa fuit titulo oneroso seu per venditionem.

Agitur præcipue de obligatione erga dominum rei, secundarie vero de obligatione venditorum erga emptores. Ad solutionem autem quæstionis opus est distinctione : vel domino competit jus et possibilitas evincendi rem suam ab ultimo detentore, vel non.

1. *Si locus sit evictioni* (nempe quia res existit, et ultimus detentor nullum medium habet se tuendi ab evictione), ultimus possessor tenetur rem reddere domino ; sed ei datur recursus contra suum venditorem, qui et ipse eundem recursus habet contra suum venditorem, et sic usque ad primum possessorem et venditorem, ita ut unusquisque venditor suum respective emptorem ab evictione indemnem præstet,

pretium acceptum refundendo. — Ratio est, quia venditio fuit prorsus irrita; ergo nec rei, nec pretii dominium translatum est, et pretium e quolibet venditore reddi debet emptori, ad quem vere pertinet.

2. *Si locus non sit evictioni* (quod in triplici casu fieri potest, nempe vel quia, ultimus detentor rei dominium acquisivit per præscriptionem, vel quia eam consumpsit, vel quia illa casu fortuito periit), sic quæstio solvitur :

Primus possessor et venditor, — 1. tenetur *domino refundere pretium rei*, quatenus ex eo ditior factus est; nam nemo ditescere potest ex re aliena; — 2. sed *ad nihil* tenetur *erga alios possessores*, quia, cum non fiat evictio, contractus venditionis vi legis eosdem producit effectus ac si fuisset validus.

Cæteri possessores *ad nihil* tenentur; venditiones enim, ut jam diximus, habentur tanquam validæ. Et vero, si ad quidquam tenerentur, maxime, ut volunt quidam, ad excessum pretii quod forte receperunt, carius vendendo quam emerant; videntur enim quoad illum excessum locupletati ex re aliena. Sed ne illum quidem excessum restituere tenentur, nam excessus ille haberi debet ut fructus industriæ, non ipsius rei; præterea, potuissent vendere minori pretio, nec ullum recursum haberent, ac proinde æquum est ut, quemadmodum potuerunt minus recipere, ita et lucrari possint.

II. Quando res ab uno ad alium fuit transmissa *titulo gratuito* seu *per donationem*, hæc statuenda sunt :

Primus possessor qui rem alienam bona fide donavit, *ad nihil* tenetur, quia non factus est ditior ex re aliena, et domini parvi interest penes quem exstet res sua, cum integra remaneant sua jura quoad rei vindicationem.

Possessores *intermedii* a fortiori *ad nihil* tenentur sive erga dominum, sive erga se invicem, quia rem alienam nullo modo retinuerunt.

Ultimus tandem possessor tenetur *rederre ipsam rem*, si adhuc eam habeat, vel rem *æquivalentem*, si illam consumpsit parcendo rebus propriis, quia inde factus est ditior; secus, *ad nihil* tenetur, ex dictis de prima hypothesi.

III. Quando in serie possessorum alii rem habuerunt *titulo*

oneroso, alii *titulo gratuito*, et datur locus evictioni, ultimus detentor tenetur rem domino reddere, salvo recurso contra venditorem a quo res empta est; si vero locus non sit evictioni, primus venditor tenetur solus domino refundere pretium receptum, quatenus inde factus est ditior.

Nota. In expositione secundæ hypothesis supposuimus omnes possessores fuisse bonæ fidei. Sed fieri potest ut inter eos occurrerit *possessor malæ fidei*. Quocumque ordine iste interveniat, eadem aliis incumbit obligatio erga dominum rei, ac si possessor ille foret bonæ fidei. Iste autem, præter obligationem realem quam suscipit parem cum possessoribus bonæ fidei, adhuc ratione delicti gravatus est obligatione personali; sua ipsi soli nocet malitia.

239. — 239. Quæritur 1. *Utrum qui rem furtivam bona fide emit, et furtivam esse detegit ante elapsum tempus præscriptionis, possit eam REDDERE FURI ad recuperandum pretium?*

Diversa est responsio pro diversis circumstantiis.

1. Si dominus possit rem recuperare e manibus furis, patet licitum esse possessori eam furi reddere, quia tunc sibi consulit, nec ullum damnum infert domino.

2. Si res empta nondum sit emptori tradita, licet contractum rescindere; tunc enim res non redditur furi, sed relinquitur.

3. E contra, si dominus rem suam repetat, tenent omnes theologi rem ipsi esse reddendam, quia, vi dominii sui, rem potest occupare ubicumque eam reperit. Pariter non potest possessor rem alteri vendere, aut in proprios usus convertere; læderet evidenter jura domini.

4. Difficultas ergo est, utrum ille qui bona fide rem furtivam emit, teneatur eam reddere domino *non petenti*, cum jactura pretii quod furi solvit; an vero possit eam denuo tradere furi ad recuperandum pretium.

Duplex est theologorum opinio.

Prima tenet rem instituendam esse domino, nec posse reddi furi, quia dominus habet jus certum eam recuperandi ubicumque sit, nec sine injuria potest a possessore privari exer-

citio sui juris; porro illo privaretur ex hypothesi, si res in manibus furis reponeretur.

Secunda probabilior tenet rem posse reddi furi, — tum quia nemo tenetur cum pari damno suo avertere proximi damnum, quod ex malitia alterius (id est furis) sequetur; — tum quia emptor, rem reddendo furi, eam reponit in statu in quo erat antea, et ideo nullius damni est causa, nec dominus potest conqueri (1).

240. — 240. Quæritur 2. *Utrum possessor bonæ fidei possit EXIGERE a domino qui rem reddit ut PRETIUM ipsi refundat?*

Diversa est responsio pro diversis circumstantiis :

1. Si quis rem alienam emit *cum intentione eam reddendi domino*, qui alioquin eam non recuperasset (quia nempe ob modicitatem pretii, vel affectum peculiarem domini, vel alias circumstantias, merito præsumere potuit consensum domini, et ejus commodum intendit), potest pretium repetere quia rem domini utiliter gessit, et censetur ejus nomine egisse, quasi negotiorum gestor.

2. Exstat specialis dispositio legis civilis pro *emptione rei furtivæ aut amissæ*; scilicet domino conceditur triennium ad eam repetendam; sed simul statuitur (art. 2280), ipsum teneri refundere possessori pretium quo eam emit, si res empta fuerit in nundina, in foro, in venditione publica, vel a mercatore vendente res ejusdem speciei.

3. Extra hos casus, quando aliquis rem emit *putans eam pertinere ad venditorem*, theologi communiter docent, teste Benedicto XIV, non posse pretium exigi. Revera æquum non est ut dominus cogatur rei suæ pretium solvere; et damnum quod patitur possessor, non oritur ex eo quod reddat rem in quam nullum jus acquirere potuit, sed potius illatum est a fure, contra quem recursum habet.

(1) S. Lig., lib. 4, n. 569.

II. *De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei ratione fructuum.*

Quæstio solvenda est, tum ex jure naturali, tum ex jure civili Gallico.

241. — 241. I. Ex jure naturali. Standum est principio : *Res domino fructificat*. Hinc statuenda sunt sequentia :

1. *Fructus industriales* (in sensu theologorum) pertinent ad possessorem; sic qui alieno instrumento opus quoddam fecit, minime tenetur illud opus tradere domino instrumenti, sed sufficit illum indemnem facere pro usu instrumenti; pariter, qui cum pecunia aliena negotiando ingentes comparavit divitias, non tenetur eas restituere.

2. *Fructus naturales* tenetur possessor domino restituere; modo tamen apud illum exstent in se vel in æquivalenti; si enim non exstent, perierunt domino. Fructibus naturalibus æquiparantur fructus civiles.

3. *Fructus mixti*, qua parte sunt naturales, pertinent ad dominum rei; qua parte autem sunt industriales ad possessorem; unde inter utrumque dividi debent juxta judicium viri prudentis.

242. — 242. II. Ex jure civili Gallico. Præter præscriptionis regulas, generatim statuitur (art. 549) possessorem bonæ fidei facere suos omnes fructus. Potest ergo retinere omnes fructus perceptos, durante bona fide juridica; si enim nondum percepti sint, censentur pars fundi, ac proinde cum fundo domino restitui debent. — Censentur autem percepti fructus naturales, quando separati sunt a radice, vel ab arbore; fructus vero civiles, quando et quatenus obtigerunt, numerando de die in diem; hæc deducuntur per analogiam ex art. 585, 586, qui respiciunt usufructuarium.

Prædictam dispositionem juris civilis valere in conscientia, probabilius est, — tum quia ante omnem eventum omnibus æqualiter favet et nocet, — tum quia bonum publicum promovet, innumeras amovendo difficultates quæ oriri possent ex necessitate restituendi fructus perceptos et consumptos.

III. *De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei ratione impensarum.*

243. — 243. Distinctio impensarum. Multiplicis generis impensæ distinguuntur : — 1. *ordinariæ*, seu *usufructuariæ* et *conservatoriæ*, quæ fiunt sive ad percipiendos rei fructus, sive ad habitualement rei conservationem (gallice *dépenses d'entretien*); — 2. *extraordinariæ*, quæ subdistinguuntur in necessarias, utiles et voluptuarias. *Necessariæ* sunt majores reparationes sine quibus res interiisset, aut deterior facta fuisset; *utiles* sunt illæ quibus augetur rei valor, v. g., ædes constructæ, plantationes; *voluptuariæ* sunt illæ quæ fiunt tantum ornatus causa, v. g., statuæ, picturæ.

244. — 244. Obligationes et jura possessoris circa impensas. Hæc statui possunt :

1. *Impensas usufructuarias* possessor nequit repetere a domino, quia compensantur fructibus quos percipit; non enim intelliguntur fructus, nisi deductis hujusmodi impensis. Attamen, ob eandem rationem, jus habet repetendi impensas quas fecit pro fructibus nondum perceptis, quos domino restituere debet (art. 548).

2. *Impensas necessarias* dominus debet possessori etiam malæ fidei refundere (art. 1381); ratio est, quia alioquin ditesceret cum detrimento alterius.

3. *Impensas utiles* repetendi possessor jus quidem habet; sed dominus potest ad libitum solvere sive ipsas impensas, sive augmentum valoris rei (art. 555). Ratio est, quia eatenus tantum dominus tenetur rependere impensas, quatenus non debet ditescere ex damno alterius; porro si solvat augmentum valoris rei suæ, non ditescit; si vero reddat valorem impensarum, damnum alteri non infert.

4. *Impensas voluptuarias* possessor potest repetere ab eo qui ipsi mala fide vendidit rem alienam (art. 1635); sed Codex civilis silet de jure erga dominum, et standum est juri naturali, ex quo certe potest auferre objectum impensarum, si absque rei detrimento tolli possit. — Sed si auferre non

possit, distinguendum est : vel illæ impensæ sunt alicujus pretii respectu domini, vel non. Si prius, æquum est ut refundat pretium; alioquin lucrum perciperet cum detrimento alterius; unde si rem carius vendat ratione earum impensarum, compensationem debet possessori qui illas fecit. Si posterius, nihil debet possessori, quia æquum non est ut cogatur ad impensas solvendas quæ ipsi nihil prosunt.

§ II. — De possessore malæ fidei

245. — 245. Principium. Hic concurrit duplex radix restitutionis; nempe, primario *detentio rei alienæ*, secundario *damnificatio*; unde possessori malæ fidei applicanda sunt superius dicta de obligationibus tum possessoris bonæ fidei tum injusti damnificatoris. — Itaque regula generalis est, ut nec *ipse ex re alterius evadat ditior*, nec *dominus damnum ullum patiatur*.

Sigillatim dicetur de ejus obligationibus ratione rei, fructuum et impensarum, ut supra.

I. De obligationibus possessoris malæ fidei ratione rei.

246. — 246. Exponuntur obligationes. I. Titulo *detentionis rei alienæ*, possessor malæ fidei debet : — 1. *rem ipsam domino restituere*, si eam habeat, quia res domino clamat; — 2. *restituere rem in æquivalenti*, si eam non habeat; alioquin locupletaretur ex re aliena, et verum damnum inferret domino.

II. Titulo *damnificationis* possessor malæ fidei, — 1. tenetur restituere valorem, etiamsi *casu fortuito* perierit, quia habendus est tanquam causa injusta damni quod inde patitur dominus; si enim res non detenta fuisset, supponitur non peritura fuisse apud dominum (de casu quo apud ipsum etiam peritura fuisset, infra agetur); — 2. debet *dominum præstare indemnem* : id sequitur ex dictis circa primam radicem restitutionis; hinc, si res deterior facta fuerit, dum apud dominum integra remansisset, debet vel rem restituere cum differentia valoris

rei, vel rem ipsam servare et restituere totum ejus valorem, pro optione domini.

Ut ea principia elucidentur, duo sunt inquirenda.

247. — 247. Quæritur 1. *Utrum possessor malæ fidei teneatur ad restitutionem, quando res quæ apud ipsum CASU FORTUITO periit, ETIAM APUD DOMINUM peritura fuisset?*

Ad solutionem quæstionis, supponendum est rem perituram fuisse apud dominum *eodem tempore et periculo* quo periit apud furem; nam si antea vel postea peritura fuisset, possessor tenetur nihilominus ad restitutionem.

1. Si peritura fuisset *antea*, v. g., incendio, et post incendium apud detentorem casu fortuito pereat, hic tenetur ejus valorem restituere. Nam elapso tempore quo peritura fuisset, nihilominus pertinuit ad dominum, debuit illi restitui, et si restituta fuisset, jam apud dominum non periisset; ergo detentor est causa culpabilis cur dominus eam amiserit.

2. Si peritura fuisset *postea*, eo instanti quo periit, possessor contraxit obligationem personalem restituendi pretium: tunc igitur jus in re quod habebat dominus mutatum est in jus ad rem. Porro illa obligatio non fuit extincta eventu subsequenti. Secus tamen dicendum, si res prævidebatur certo peritura apud dominum, licet paulo serius; v. g., aliquis furatus est equum ita manifeste ægrum, ut brevi esset moriturus; licet antea apud ipsum moriatur, non tenetur restituere, quia nullus erat valoris.

His positis, non concordant theologi circa quæstionem propositam. Probabilius, *attento solo jure naturali, non adest obligatio restituendi*. Nam res domino perit, nisi ejus interitus alteri imputari debeat; atqui in casu posito possessor non est causa efficax interitus rei, qui casui fortuito omnino tribuendus est (1).

(1) Si dominus posset exigere rei pretium, jus illud ortum fuisset, vel re adhuc exstante, vel instanti quo periit; atqui... Non *primum*, tunc enim jus non habebat nisi in ipsam rem, et non poterat pretium illius exigere; unde falso et gratis asseritur ab iis qui alteram opinionem propugnant ipsum habuisse duplicem actionem, in rem nempe et in

Dicitur *attento solo jure naturali*; quia Codex civilis Gallicus statuit (art. 1302): « De quelque manière que la chose volée ait péri ou ait été perdue, sa perte ne dispense pas celui qui l'a soustraite de la restitution du prix. » Sed notandum est lege non imponi onus restitutionis nisi per modum pœnæ; unde sequitur restitutionem non esse obligatoriam nisi post sententiam judicis; sed sententiæ semel prolata parendum est in conscientia, cum omnino justa reputari debeat.

248. — 248. Quæritur 2. Ad quid teneatur possessor malæ fidei, quando res fuit DIVERSIS temporibus VARIJ VALORIS?

Ex principio statuto (n. 244), curandum est ut possessor non ditiescat ex re aliena, et dominus damnum non patiatur.

— Unde possessor malæ fidei,

1. *Tenetur summum valorem* rei refundere, — 1. si res adhuc existens hunc valorem habeat, quia, quamdiu existit, crescit et fructificat domino; — 2. si dominus re sua usus fuisset tempore summi valoris, v. g., eam vendendo, vel eam consumendo, ita ut coactus fuerit aliam isto majori pretio emere; alioquin non compensaretur damnum ipsi illatum; — 3. si tempore summi valoris possessor rem consumpserit aut vendiderit; nam eo momento quo rem consumpsit aut vendidit, suscepit obligationem reddendi æquivalens seu valorem quem tunc habebat, id est, summum; hæc autem obligatio semel suscepta non potest extinguui nisi per solutionem (1) (S. Lig., n. 621).

2. *Non tenetur summum valorem* refundere, si nec dominus

personam; non habebat nisi actionem realem, et actio quam habebat in personam eo tantum tendebat, ut eam cogeret ad rem tradendam; unde non erat proprie personalis. Non *secundum*: nam nullum fundamentum assignari potest cur jus in re transeat in jus ad pretium, cum rei interitus possessori nequeat imputari, sed casui fortuito tantum.

(1) Attamen si rem a se venditam postea redimat, satisfaciet eam restituendo, etiamsi minori pretio redimat quam vendiderat; siquidem non tenetur restituere pretium, nisi quatenus non potest rem ipsam restituere; ditiescit quidem, sed ex sua industria, vel prospera fortuna, non ex re aliena. Si agatur de re fungibili, sufficere videtur ut restituat rem similem, vel pretium quo dominus possit hic et nunc rem similem acquirere.

re usus fuisset, nec possessor ea usus est tempore majoris valoris, sed eam consumpsit, vel vendidit, vel illius jacturam fecit tempore minoris pretii. Non pauci quidem aliter sentiunt, sed ita statuendum videtur, quia sic totum damnum reparatur, nec possessor ditescit re aliena.

Cæterum sæpe dubium est et incertum incrementum rei, vel adest bona fides; unde non videtur generatim inquietandus pœnitens qui restituit valorem quem res habebat tempore furti.

II. De obligationibus possessoris malæ fidei ratione fructuum.

249. — 249. Exponuntur obligationes. Duplex est radix restitutionis ut supra, nempe *detentio rei alienæ* et *damnificatio*.

I. Titulo *detentionis rei alienæ*, tenetur possessor malæ fidei omnes fructus a se perceptos restituere, exceptis industrialibus; quia res fructificat domino, et ex art. 549 possessor non facit fructus suos, nisi sit bonæ fidei. Et quidem tenetur, etiamsi dominus non fuisset illos fructus percepturus; alioquin ex re aliena ditesceret.

Dicitur *exceptis fructibus industrialibus* : eos equidem expresse non excipit Codex civilis, quia non iisdem nominibus utitur ac theologi, ut supra (n. 71) notatum est; sed ea exceptio menti legislatoris omnino consentanea ab omnibus admittitur. Unde qui cum pecunia aliena, etiam furto sublata, aut contra voluntatem domini adhibita, negotiando, lucrum acquirit, non tenetur illud lucrum restituere.

II. Titulo *damnificationis*, possessor malæ fidei, — 1. Tenetur restituere fructus perceptos, etiamsi essent consumpti, nec exinde ditior evasisset; quia statim ac exstiterunt illi fructus, fuerunt domini, ac proinde possessor, eos colligendo et retinendo, damnum intulit, quod tenetur reparare. — 2. Tenetur pariter dominum indemnem præstare; unde tenetur restituere fructus quos dominus verisimiliter percepturus fuisset, licet ipse forte non perceperit. — 3. Imo idem dicendum de fructibus perceptis ab iis ad quos res transiit, si ipsi non eos restituant, quia primus possessor est causa efficax damni quod ea occasione patitur dominus.

III. *De obligationibus et juribus possessoris malæ fidei ratione impensarum.*

250. — 250. Principium. *Generatim dominus tenetur impensas refundere possessori malæ fidei.* Etenim dominus non debet ditescere cum damno possessoris etiam malæ fidei; atqui ditesceret, si non refunderet impensas; siquidem reciperet rem integram cum ejus fructibus, et in possessorem rejiceret impensas quas ipse facere debuisset.

251. — 251. Corollaria. Igitur — 1. impensas *usufructuarias* possessor malæ fidei potest retinere in restitutione fructuum, quia non intelliguntur fructus, nisi deductis hujusmodi impensis (Cf. art. 548); — 2. impensas *necessarias* potest etiam possessor repetere; id postulat æquitas (art. 1381); — 3. impensas utiles dominus potest ad libitum servare, refundendo pretium, vel exigere ut tollantur a possessore et reparetur damnum hac occasione illatum; — 4. de impensis *voluptuariis*, applicanda videntur principia æquitatis supra statuta, ubi de possessore bonæ fidei (n. 243), nisi in pœnam delicti ad eas amittendas a judice damnetur possessor malæ fidei.

§ III. — **De possessore dubiæ fidei**

252. — 252. Prænotanda. Possessor dubiæ fidei ille est qui rem detinet *positive dubitans an sit sua*.

Ante omnia possessor tenetur diligenter inquirere ut dubium suum excutiat, et veritatem detegat (Cf. de præscriptione, n. 98); non potest interim rem alienare aut destruere, quia frustra quæreretur dominum, nisi rem suam illi conservaret.

Si, facta inquisitione, possessori *moraliter constet* rem non esse suam, tenetur totam restituere; imo, si fuisset in mora graviter culpabili ob negligentiam in discutiendo dubio, assimilandus esset possessori malæ fidei. — Si vero *dubium perseveret*, distinguendum est an dubium possessioni bona fide incœptæ supervenerit, an e contra possessionem præcesserit.

253. — 253. Prima hypothesis : *si dubium possessioni bona fide inceptæ supervenerit*, possessor non tenetur rem dividere pro rata dubii, ut quidam volunt, sed potest totam retinere, juxta axioma : *in dubio melior est conditio possidentis*. Ratio hujus axiomatis est quia ex una parte, homines sunt adeo rerum suarum cupidi, ut non sinant bona sua impune ab aliis occupari; ex altera vero, vir probus non solet bonum aliquod occupare absque titulo legitimo; ergo ex possessione tranquilla merito educitur præsumptio dominii, quæ sufficit, quando veritas certo detegi nequit.

Dicitur *potest rem retinere*, id est, potest *re uti*, et *disponere de ea tanquam sua*. Debet tamen, si ante elapsum tempus præscriptionis dominus certo detegatur, ipsi restituere rem, si exstat, vel si non exstat, id in quo ex ea factus est ditior; debet insuper, si rem vendat, emptorem monere de suo dubio, ob periculum evictionis.

254. — 254. Secunda hypothesis : *Si dubium præcesserit possessionem*. Generatim qui incipit possessionem in dubio habendus est ut possessor malæ fidei. Non potest enim conscientiam sibi efformare titulo possessionis. Sed, quia adesse possunt alia principia quibus dubium speculativum practice deponatur, plures casus distinguere oportet.

1. Si quis dubitans an res sit sua, *eam subripiat* ab alio qui bona fide possidebat, aut saltem possidere incæperat, tenetur totam, tanquam malæ fidei possessor, restituere priori isti possessori; in dubio enim melior erat hujus conditio.

2. Si quis in simili dubio rem *dono accipiat vel emat* a persona quam novit esse in bona fide, potest se tueri jure sui auctoris, et rem retinere quasi ipse incæpisset possidere bona fide, quia succedit in illius jura.

3. Si quis rem *a nemine hic et nunc occupatam* ipse occupet, dubitans an ad aliquem pertineat, an vero sit nullius aut a domino pristino derelicta, non potest rem retinere nisi conditionate; et tenetur rem totam restituere, si post inquisitionem dominum deprehendat. — Si autem dubius remaneat, vel dubium determinatur ad certam aliquam personam, vel

non : si prius, res dividenda est pro rata dubii cum illa persona; si posterius, tota retineri poterit titulo occupationis.

255. — 255. Quæritur 1. *Ad quid teneatur possessor dubiæ fidei, si neglexerit inquirere, et postea NON POSSIT amplius rei DOMINUS INVENIRI?*

RESP. Quidam dicunt tunc possessorem teneri rem restituere *pro rata dubii*. — Alii tenent eum mortaliter quidem peccasse, diligentiam omittendo, sed *ad nullam restitutionem* teneri, quia ex una parte damnum illatum est dubium, et ex alia jus possessionis bona fide acquisitum ipse adhuc retinet. — Probabilius videtur eum teneri *aliquid restituere*, vel domino, vel pauperibus, si dominus est incertus, *pro rata spei* quam habere potuisset dominus rem suam recuperandi; generatim spes illa pretii medietatem non attingit, sed multo minoris est valoris (1).

256. — 256. Quæritur 2. *Ad quid teneatur DEBITOR in dubio de PERACTA DEBITI SOLUTIONE?*

RESP. Alii dicunt debitorem *ad nihil* teneri, quia non est imponenda obligatio, nisi de ea certo constet. — Alii tenent restituendum esse *pro rata dubii*, quia uterque (creditor et debitor) habet jus probabile. — Alii communius affirmant debitorem *ad totum* restituendum teneri, saltem si dubium sit, non de ipso debito, sed de solutione, quia non satisfit obligationi certæ per solutionem dubiam; si dubium esset de debito ipso, debitor teneretur ad partem tantum pro rata dubii.

In praxi, debitor ordinarie dubium debet suæ negligentiae imputare, et ideo generatim est adigendus ad restitutionem. Si tamen sit probus et diligens in debitis solvendis, non est inquietandus; a fortiori, si dicat se certe solvisse (2).

(1) S. Lig., lib. 1, n. 37; Gury, n. 653, q. 2.

(2) S. Lig., n. 700; Gury, n. 721.

CAPUT II

DE CIRCUMSTANTIIS RESTITUTIONIS

257. — 257. Dicetur : — 1. de circumstantiis restitutionis in genere; — 2. de circumstantiis restitutionis in specie.

ARTICULUS I

De circumstantiis restitutionis in genere (1)

Agendum est : — 1. de iis qui restituere tenentur; — 2. de iis quibus restitutio facienda est; — 3. de loco, tempore et modo restitutionis.

§ I. — **De iis qui restituere tenentur**

Nulla adest difficultas circa personam quæ restituere tenetur, quando unus influxit in damnum. Sed fieri potest et sæpe contingit ut plures damnificatores simul obligationem restituendi contrahant. Ideo determinandum est : — 1. utrum et quandonam singuli cooperatores teneantur ad reparationem totius damni, seu, ut aiunt, obligentur in solidum; — 2. quo ordine teneantur.

I. *De obligatione restituendi in solidum.*

258. — 258. Principium. Obligatio *in solidum*, seu *solidaritas* inter plures debitores, consistit in eo quod *singuli* ad *totum* debitum solvendum tenentur, ita ut *solutio facta ab uno alios liberet erga creditorem, salvo tamen recursu solventis contra alios qui primario aut æqualiter obligantur.*

Jam vero adest solidaritas quando plures damnificatores in

(1) Variæ restitutionis circumstantiæ exprimuntur hoc disticho :

Quis, quid restituat, cui, quantum, quomodo, quando,
Quo ordine, quoque loco, quæ causa excuset iniquum.

Ultima exponetur in capite sequenti.

totum damnum *singuli* influxerunt *efficaciter*, ita ut *totum singulis* moraliter tribui possit. — Ratio est, quia in eo casu quilibet est causa efficax et injusta totius damni, ac proinde totum reparare debet. Cum tamen, damno semel reparato, nullum jus amplius competat læso, apertum est per restitutionem ab uno factam alios liberari erga creditorem; sed aliquando illi qui sic restituit, patet recursus contra alios damnificatores, ut exponetur infra.

259. — **259. Existentia solidaritatis.** Ex hoc principio deducitur quandonam adsit vel non adsit obligatio restituendi in solidum.

1. Certum est *non adesse* solidaritatem si agatur de damno *dividuo*, cujus una pars tantum posita sit a singulis damnificatoribus, modo tamen inter ipsos *non adfuerit conspiratio* in illud damnum causandum. — Ratio est, quia unusquisque non tenetur reparare nisi damnum in quod influxit; porro ex hypothesi unusquisque non influxit nisi in unam partem damni.

2. Certum est *dari solidaritatem* inter damnificatores, quoties damnum infertur *ex conspiratione efficaci*, quia in eo casu singuli influunt moraliter in totum damnum.

3. Certum est pariter *dari solidaritatem* inter eos qui præbent cooperationem *necessariam*, licet non sufficientem ad damnum inferendum, v. g., si quatuor asportent objectum cui asportando tres non sufficerent; totum enim damnum singulis tribui debet.

4. Dubium est an adsit solidaritas quando unusquisque posuit *causam per se sufficientem*, sed *minime necessariam*, nec *procedentem ex conspiratione*, v. g., si plures simul in eundem hominem sclopetum exploserint. Multi tenent adesse tunc obligationem restitutionis in solidum, quia totius damni singuli posuerunt causam efficacem. Negant alii, quia singuli nonnisi partialiter influere videntur in damnum. Utraque sententia est probabilis.

5. Probabilius videtur (contra quosdam) *non dari solidaritatem*, quando cooperatio uniuscujusque damnificatoris influit

quidem in totum damnum, sed *nec est de se sufficiens, nec necessaria, neque procedit ex vera conspiratione*; v. g. si quatuor asportent trabem, quam tres etiam asportassent. Ratio est, quia singulorum influxus non est efficax, nisi in partem damni.

In praxi, juxta S. Ligorium (lib. 4, n. 579), « raro expedit viros rudes obligare ad totum damnum reparandum, etiam quando certo tenentur in solidum, cum isti sibi difficulter persuadeant se teneri ad restituendam partem a sociis ablatam. Quinimo satis præsumi potest, quod ii quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantum partem ab iis ablatam, cum aliter valde sit timendum, ut nihil restituant, si obligentur ad totum. »

II. De ordine servando inter plures qui tenentur in solidum ad restitutionem.

260. — 260. Prænotanda. Agitur de ordine servando *inter debitores solidarios*, ut determinetur utrum et quatenus recursum erga se invicem habeant. Illa autem determinatio pendet a duobus, nempe a gradu cooperationis ad damnum illatum, et ab influxu in illud.

1. Illi sunt *in eodem gradu* qui *æque proxime* concurrunt v. g., duo mandantes, duo consulentes; dum mandans dicitur esse *in gradu diverso* a consulente. — Causæ dicuntur *principales* et *subordinatæ* quando aliæ in alias sibi subordinatas influxerunt; *collaterales* vero, quando in se invicem non influxerunt.

2. Illi concurrunt *pari influru*, qui *æque efficaciter* influunt in damnum, sive eodem gradu, sive diverso : v. g., si plures damnum consuluerint, sunt omnes in eodem gradu, et tamen influxus potest esse inæqualis, puta, si exsequens motus fuerit uno consilio magis quam alio.

261. — 261. Exponitur ordo in restitutione servandus inter debitores. Considerandi sunt : — 1. cooperatores qui sunt in eodem gradu ; — 2. qui sunt in diverso gradu ; — 3. utrique ad invicem sunt comparandi.

I. *Si omnes sint in eodem gradu*, unusquisque damnum reparare tenetur juxta vim sui influxus. — In praxi difficillimum est hunc influxum metiri. Generatim si lucrum inæquale singuli reportaverint ex damno, eadem proportionem obligandi sunt ad restitutionem. Si applicari non possit hæc regula, præsumendum est omnes qui sunt in eodem gradu æqualiter influxisse, nisi contrarium constet. — Si autem unus totum restituerit, cæteri debent partem suam restituere ei qui primus damnum reparavit.

II. *Si sint in diverso gradu*, iste ordo servandus est :

Primo loco tenetur *possessor*, id est ille qui rem alienam habet, vel ex ea ditior factus est, vel eam mala fide consumpsit. Æquissimum enim est ut ille qui ante cæteros lucrum habet ante cæteros teneatur.

Secundo loco tenetur *mandans*; est enim causa principalis damni, tum efficiens, tum finalis, cum illius nomine et in illius commodum damnum illatum sit. Unde censetur in se suscipere onus totius restitutionis. — Si plures sint mandantes subordinati, primo loco tenetur mandans principalis.

Tertio loco tenetur *exsecutor* ante alias causas. Si enim agat proprio nomine, est causa principalis; si vero agat nomine mandantis, licet sit causa secundaria respectu illius, est tamen causa principalis respectu cæterorum cooperantium. — Si plures sint exsecutores, vel sunt collaterales, id est, ab invicem independentes, et tenentur eodem ordine, v. g., quatuor famuli qui jussu heri damnum inferunt; vel sunt alii aliis subordinati; et tunc dari potest aliquis ordo, et principalis præ secundariis tenetur restituere.

Quarto loco tenentur *alii cooperatores positivi*, absque ullo ordine inter se. Etenim nullus est principalis quoad alios, nullus operatur per alium aut alterius nomine, nec etiam unus influit in damnum magis proxime quam alius, sed omnes eodem gradu.

Tandem *ultimo loco* tenentur *causæ negativæ*, quia subordinantur causis positivis, quibus servierunt non impediendo. — Per se non habent ordinem ad invicem, quia nulla est alterius instrumentum; sed per accidens, qui ex contractu aut

quasi contractu specialem suscepit obligationem obsistendi damno, præ cæteris illud reparare tenetur, v. g. custos particularis ærarii præ œconomo domus.

III. Hinc inter eos qui pari et eos qui dispari gradu tenentur in solidum, *duplex discrimen* assignari potest.

1. Quando sunt in *dispari* gradu, causa *superior* absolute totum restituere tenetur, ita ut, si restituat, ad nihil jam teneantur causæ secundariæ, quæ ejus defectu tantum tenentur restituere; — causa autem *subordinata*, cum restituere non teneatur nisi deficiente causa superiori, si restituat, potest a causa superiori totum repetere. — Quando autem sunt in *pari* gradu, quicumque totum restituit, potest ab aliis, non totum, sed partem ejus influxui proportionatam repetere.

2. Quando sunt in *dispari* gradu, *condonatio facta uni e debitoribus* liberat omnino a restitutione cunctos qui post ipsum et ejus defectu tenentur; minime vero liberat eos qui ante ipsum tenentur, quia eorum obligatio stat independenter ab inferioribus causis. — Quando vero sunt in *pari* gradu, *condonatio facta uni*, utpote personalis, nullum ex aliis liberat a toto, omnes tamen liberat ab obligatione in solidum solvendi partem illius cui condonatio fit; idem enim tunc contingit, ac si iste solus solvisset partem suam, nisi ex circumstantiis condonatio judicanda sit generalis.

262. — 262. Quæritur ad quid teneatur ille qui nescit aut dubitat an alii debitores solidarii restituerint, vel restituri sint?

Alii putant eum debere restituere non tantum partem suam, sed etiam partem dubio suo proportionatam. Nam si sciret alios omnes restituisse suam partem, deberet tantum partem suam restituere; atqui prudentia dictare videtur ut mediam viam eligat inter hæc duo extrema.

Alii probabilius dicunt eum teneri tantum ad partem suam, quia cooperator non tenetur ad aliud præter partem suam, nisi in defectu alterius; si dubius sit ille defectus, dubia est obligatio, quæ ideo negligi potest juxta principia probabilismi. (Gury, n. 696).

§ II. — De iis quibus facienda est restitutio

Quæritur — 1. cui generatim restituendum sit; — 2. cui prius restituendum sit quando omnibus restitutio fieri nequit.

I. *Cui generatim restituendum sit.*

263. — 263. Triplex fingi potest hypothesis : vel dominus est certo cognitus; vel est dubius inter plures; vel prorsus ignotus.

I. Quando dominus est *certo cognitus*, restitutio *ipsi vel ejus successori seu causam habenti* facienda est : res enim clamat domino.

Hinc 1. qui rem furatus est commodatario, locatario, etc., ipsis debet restituere; alioquin privarentur jure suo.

Hinc 2. qui subripuit res ab opificibus, v. g., vestem a sartore, farinam a molitore, etc., quibus fuerunt concreditæ, ipsis restituere debet, non domino; alioquin forsan frustrarentur salario suo, et periculum adesset ne suspicionem incurrerent negligentiae in custodiendis rebus sibi creditis, et propterea eorum officina desereretur.

Hinc 3. qui rem abstulit ab injusto detentore, non detentori, sed domino restitueri debet. Attamen monendus est detentor de restitutione facta, ne iterum restituat, aut perseveret in prava voluntate non restituendi; item monendus est dominus, ne forte a detentore restitutionem exigit, ignorans sibi jam satisfactum esse.

Hinc 4. si mortuus sit ille cui restitutio facienda est, res debet restitui ejus hæredi. Nec potest debitor bona restituenda erogare in pia opera pro anima defuncti; quia jam illorum dominium transiit ad hæredes, qui soli deinceps de iis disponere possunt.

II. Quando dominus *est dubius inter plures*, res inter eos qui habent jus probabile dividenda est meliori quo fieri potest modo.

Quisnam autem sit modus opportunior, dijudicabitur ex circumstantiis. — Si certum sit aliquid deberi uni ex duobus,

aut tribus, aut quatuor, res est illis in communi tradenda, ut, proportionē habitā dubii, inter se compositionem seu transactionem faciant. — Si quis, vendens in aliqua civitate, multos e mentes defraudavit in pondere, mensura, pretio, aut aliis modis, sæpe optimus restituendi modus erit, ut per aliquod tempus pondus aut mensuram augeat, vel pretium imminuat, ita ut reducatur æqualitas quantum fieri poterit. — Si agatur de damno publico, v. g., ex deprædatione injusta urbis aut agrorum, aliquando opportunum erit ut restitutio mittatur ad parochum loci, vel ad præpositos civiles, ut ab ipsis debite resarciatur damnum illatum.

III. Quando dominus *est prorsus ignotus*, distinguendum est :

1. Si bona fuerint *bona fide occupata*, id est, si possessor crediderit ea esse sua et postea detegat quidem ad se non pertinere, nec tamen eorum dominum cognoscat, de iis ratiocinandum est sicut de rebus inventis (n. 69).

2. Si agatur de bonis *acquisitis ex delicto*, certum est illa esse eroganda pauperibus. Hoc statuit jus canonicum de lucro usurario et simoniacō, et ex communi consensu doctorum, extenditur ad omnia debita ex delicto quorum dominus ignoratur; et merito quidem, ne contingat homines aliorum divitiis ditescere, plurimisque aditus patefiat injustitiis.

3. Si, *re consumpta aut data, compareat dominus*, applicanda videntur principia generalia de possessore bonæ fidei; scilicet nulla superest obligatio si res non exstet in se, nec in æquivalenti; si vero exstet alterutro modo, nec legitime præscripta fuerit, domino restituenda est.

II. *Cuinam prius restituendum quando omnibus restitutio fieri nequit?*

264. — **264.** Quæstio expenditur quoad debita contracta tum ex detentione rei alienæ, tum ex damno illato; determinandum est quænam debita præferri debeant.

1. Debitum *reale*, seu ortum ex detentione rei alienæ in se exstantis, præferendum est omnibus debitis personalibus; quia res clamat domino, et restitutio non est facienda ex alienis, sed ex propriis. — Dicitur *in se exstantis*, quia si res aliena

exstet solummodo in æquivalenti, creditor non habet nisi jus personale, nec aliis præferendus set.

2. Debita *certa* in se et quoad creditorem præferenda sunt iis quæ sunt dubia in se, quia strictiora sunt et statim urgent. — Dicitur *iis quæ sunt dubia in se*, quia non constat an debitum ex omni parte certum anteponendum sit debito certo in se, sed cujus ignoratur dominus. Videtur anteponi debere debitum cujus creditor cognoscitur, præsertim si aliter debitor gravia incommoda passurus sit, v. g., dedecus et alia quæ ex cessione bonorum sequuntur.

3. Debita *ex delicto* præferenda sunt debitis titulo gratuito, non vero debitis ex contractu oneroso. — *Primum* constat quia debita ex titulo oneroso prius sunt solvenda, quam debita ex titulo gratuito, juxta axioma, *nemo liberalis, nisi liberatus*; porro debita ex delicto assimilanda sunt debitis titulo oneroso. — *Secundum* constat, quia sive ex dilicto sive ex contractu aliquid debeatur, pariter creditor habet jus strictum ad restitutionem.

Cætera quæ hic expendi possent opportunius remittuntur ad Tractatum *de Contractibus*.

§ III. — De loco, tempore et modo restitutionis

265. — 265. Principium. Restitutio facienda est loco, tempore et modo, quibus *jus et commodum damnificati fieri requirit*, et quibus *moraliter fieri potest sine gravi incommodo* quod debitor *in re propria* pateretur *ultra debitum* (1).

Ex hoc principio sequuntur regulæ statuendæ circa locum, tempus et modum restitutionis.

I. De loco restitutionis.

266. — 266. Distinguendum est inter duas restitutionis rationes :

I. Si obligatio restituendi oriatur *ex detentione rei alienæ bona fide acceptæ*,

1. Restitutio facienda est in loco *ubi res reperitur*, quando

(1) S. Lig., n. 676; Marc, n. 1007.

possessor advertit eam non esse suam; et si res *in alium* locum mittenda sit, transferenda est *expensis domini*. Ratio est, quia possessor nullius culpæ reus fuit, nec tenetur ullum damnum pati. Attamen si in re transferenda magnæ expensæ faciendæ sint, adeo ut prudenter dubitetur an dominus eas subire velit, restitutio differri debet, donec voluntas domini per litteras explorata sit.

2. Si res, dum transfertur, pereat, *perit domino*, et liber est debitor ab ulteriori restitutione, modo ea qua par est prudentia usus fuerit in re mittenda, ob eandem rationem.

II. Si *ex delicto* oriatur obligatio restituendi,

1. Possessor regulariter rem restituere in loco ubi dominus eam possideret, si ablata non fuisset, et expensas ad id necessarias subire, nisi iudicio viri prudentis nimis sint, iis tamen deductis quas dominus ipse facturus fuisset; ex una enim parte, possessor malæ fidei debet creditorem indemnem servare, perinde ac si delictum non præcessisset; ex altera, creditor non debet ditescere propter delictum alterius, non ferendo expensas quas ipse facturus fuisset.

2. Si res, dum transfertur, pereat quolibet modo etiam sine ulla culpa, debitor tenetur illius valorem domino refundere, nisi rem commiserit personæ ab ipso creditore vel a iudice delegatæ aut approbatæ; qui enim ex delicto obligatur ad restitutionem, obstrictus manet, donec ex integro reparaverit damnum illatum; si res illa periret in manibus debitoris, illi periret, ut antea diximus (n. 245); ergo etiam illi perit, si pereat inter manus nuntii illius personam gerentis.

Dicitur *nisi commiserit...*, quia, quando dominus ipse vel iudex designavit aut approbavit nuntium per quem res mitteretur, si res culpa nuntii vel casu fortuito pereat, debitor nihilominus est liberatus: cum enim tunc ille nuntius gerat personam creditoris vel exsequatur iudicis mandatum, restitutio censetur facta prout fieri debuit.

II. De tempore restitutionis.

267. — 267. Restitutio, quocumque titulo debeatur, facienda

est *quamprimum moraliter*. — Quæritur vero quatenus debitor teneatur compensare damna quæ patitur dominus ob dilationem restitutionis.

I. Si obligatio restituendi oriatur *ex detentione rei alienæ bona fide acceptæ*, tenebitur debitor ea tantum compensare damna quæ sequuntur ex dilatione graviter culpabili; est autem graviter culpabilis, quando creditor notabile damnum patitur ex negligentia debitoris.

Hinc, quando restitutio dilata fuit ex oblivione vel alia causa involuntaria, aut ad vitandum detrimentum creditoris, damna quæ sequuntur debent in hunc recidere, non in debitorem. — E contra, si dilatio fiat in gratiam debitoris, æquitati consentaneum est, ut in se suscipiat onus reparandi damna exinde creditori obventura.

II. Si *ex delicto* oriatur obligatio restituendi, compensanda sunt damna ex ipsa dilatione etiam inculpabili secuta, modo in confuso saltem prævisa fuerint. Ratio est, quia omnia damna quæ ex injuria præterita procedunt, obnoxia sunt restitutioni, utpote volita in causa. Excipe, ut supra, si restitutio dilata fuerit ad detrimentum creditoris avertendum. — Dicitur *modo in confuso saltem...*, quia ad inducendam obligationem reparandi damna, non requiritur ut fuerint distincte prævisa; alioquin vix unquam damnum reparandum foret.

III. De modo restitutionis.

268. — 268. Generatim requiritur et sufficit ut restitutio *eo modo fiat quo ad æqualitatem reparetur justitia violata*.

Hinc 1. nihil refert an restitutio fiat *per ipsum debitorem*, an per alium, modo res domino suo restituatur.

Hinc 2. necessarium non est ut restitutio fiat *advertente domino*. Unde si debitor exterius simulet donationem, debito suo nihilominus satisfacit; cavere tamen debet ne mendacium in sua simulatione admittat. Si vero dominus existimans sibi factum esse donum, gratitudine ductus, simile donum ipse faceret debitori, invalida esset donatio, utpote ex errore facta, et nova oriretur obligatio restitutionis. — Pariter si dominus sciat sibi factam injuriam, et a quo facta fuerit, suadet pru-

dentia ut ei inscio non restituatur, ne forte, reparationem ignorans, tentet uti occulta compensatione.

Cætera quæ non respiciunt specialim restitutionem sed quamcumque solutionem, remittuntur ad Tractatum *de Contractibus*.

ARTICULUS II

De circumstantiis restitutionis in specie

Non de omnibus restitutionis speciebus agetur, sed tantum de iis quæ sunt in praxi difficiliores, nempe de restitutione : — 1. ob homicidium et mutilationem ; — 2. ob stuprum ; — 3. ob adulterium ; — 4. ob impeditam consecutionem boni ; — 5. ob iniquam distributionem officiorum ; — 6. ob defraudata tributa ; — 7. ob damnum honoris et famæ.

§ I. — De restitutione ob homicidium et mutilationem

269. — **269.** Infra expendetur, an pro damno vitæ aut membrorum debeatur compensatio in alio genere bonorum. Agendum est tantum de reparatione damni temporalis, quod ex homicidio vel mutilatione obvenire potest, — sive ipsi personæ occisæ aut mutilatæ, — sive aliis.

I. ERGA IPSAM PERSONAM OCCISAM AUT MUTILATAM. Hæc statuenda sunt de reparatione damni ipsi illati :

1. Tenetur homicida aut mutilator reparare *omnia* damna hujusmodi *quæ prævidit* saltem in confuso; est enim illorum causa efficax et injusta. — Hinc tenetur solvere *damnum emergens*, seu impensas factas ad curationem morbi, deductis tamen iis quæ læsus, si sanus fuisset, consumpsisset in victu ordinario. — Item tenetur compensare *lucra cessantia*; quod ita componi potest, ut læso detur toto vitæ tempore quantum arbitrio prudentum perdidit lucri ob mutilationem seu vulnus.

2. Hæc obligatio homicidæ aut mutilatoris *transit ad ejus hæredes*; est enim debitum contractum a defuncto, cujus bona inde gravantur; porro bona non recipiuntur nisi cum onere illis annexo, ut dictum est ubi de successionibus (n. 82).

3. Si hæc damna non fuerint reparata dum læsus viveret,

restitutio facienda est *ipsius hæredibus*. Etenim in instanti mortis læsus habebat jus ad compensationem omnium damnorum quæ passus fuerat occasione vulneris; porro in illud jus successerunt hæredes, ad quos devolvuntur omnia jura defuncti. Ergo.

II. ERGA ALIOS PRÆTER OCCISUM AUT MUTILATUM. Quæstio moveri potest : — 1. de *creditoribus*, quando læsus vel ejus hæreditas non sunt pares solvendis debitis, quæ tamen defunctus solvisset, nisi interfectus aut mutilatus fuisset; — 2. de *hæredibus*, qui privantur lucris quæ factururus fuisset læsus, si serius obiisset; — 3. de *donatariis*, seu de iis qui dona vel liberalitates a defuncto recipiebant vel probabiliter sperabant.

1. Quoad *creditores*, duæ sunt sententiæ : — Prima dicit occisorem teneri, quia creditores jus habebant ne debitor vi impediretur a solvendis debitis suis; porro illud jus per mutilationem aut occisionem debitoris violatum est. — Secunda sententia docet eum non teneri, si damnum prævisum non intenderit, quia damnum illorum tunc evenit per accidens seu non est volitum; secus, si damnum creditorum directe intendisset. S. Ligorius hanc posteriorem sententiam dicit communioem et probabiliorem (1).

2. Quoad *hæredes*, theologi generatim distinguunt inter hæredes *necessarios* et *non necesarios*; — 1. Hæredibus necessariis, nempe filiis aut parentibus, restituendum est damnum emergens, et lucrum cessans, juxta valorem spei pro tempore quo defunctus verisimiliter vixisset, quia hi omnes quoad sustentationem constituunt unam cum defuncto personam moralem. — 2. Hæredibus vero non necessariis, ut conjugis, fratribus, consanguineis, vel aliis, probabilius nihil debetur pro restitutione bonorum quæ occisus illis probabiliter daret, si viveret; quia non potuit violari jus strictum, quod istis non competebat, sed ab eis sperabatur tantum. Excipe tamen casum quo occisor tale damnum directe intenderet eis inferre, quia quisque jus strictum habet ne alius vi aut fraude impediatur sibi benefacere (Cf. infra, n. 276).

(1) S. Lig., lib. 4, n. 631-634.

3. Quoad *donatarios*, a fortiori nulla est obligatio reparandi damnum, tum quia jus strictum non habebant ad bona recipienda ex liberalitate defuncti, tum quia ipsorum damnum per accidens sequitur, nisi expresse intentum fuerit, ut supra (1).

§ II. — De restitutione ob stuprum

270. — 270. Nomine stupri hic lato sensu intelligitur, tum commercium carnale, tum familiaritas suspecta et infamans, cum muliere honesta non conjugata.

Agetur — 1. de reparatione damni temporalis per ipsum stuprum illati; — 2. de restitutione ratione prolis e stupro natæ.

I. *De reparatione damni temporalis per ipsum stuprum illati.*

Damnum illud in eo præcipue est, quod mulier matrimonium suæ conditioni conveniens inire commode non possit.

271. — 271. Triplex fingi potest hypothesis: vel mulier sponte et libere consensit, vel ad peccandum inducta est vi aut metu, vel interveniente promissione matrimonii.

I. *Si sponte et libere consenserit mulier*, stuprator ex justitia non tenetur ad compensationem damnorum temporalium, neque erga mulierem, neque probabilius erga parentes ejus; — non erga puellam, quia scienti et volenti non fit injuria; — non erga parentes, quia jus parentum in eo casu subordinatur juri puellæ; cum ergo mulier renuntiet suo juri, nulla restitutio debetur parentibus (S. Lig., n. 641).

II. *Si mulier vi, metu, vel dolo fuerit ad peccatum inducta*, stuprator tenetur ad compensanda omnia damna mulieri aut ejus parentibus obvenientia, in confuso prævisa, cum illorum sit causa injusta et efficax. — Illud autem intelligendum est non tantum de absoluta violentia, vel de metu mortis aut alterius gravis mali, sed etiam de precibus valde importunis, cum metu reverentiali junctis, item de fraude qua vir se

(1) S. Lig., lib. 4, n. 631-634.

fiingat valde divitem, aut nobilem, vel fide promittat magnam dotem, etc.

Porro damnum illatum, nempe magna difficultas ad ineundum conveniens matrimonium, duplici via reparari potest : vel mulierem ducendo in uxorem, vel eam ita dotando ut possit pro conditione sua nubere, quasi non violata fuisset. — Si mulier nolit stupratorem in conjugem accipere, non liberatur stuprator, quia, ut injuriâ reparetur, debet mulier reponi in facilitate quam antea habebat nubendi cui vellet. — E contra, si mulier matrimonium anteponat augmento dotis, per se non tenetur stuprator ad ineundum matrimonium; dotem constituendo reducit æqualitatem.

III. *Si mulier seducta fuerit interveniente promissione matrimonii*, diversimode quæstionem solvunt theologi, pro diversa quam tenent sententia circa validitatem contractus sub conditione turpi (de qua agitur in Tractatu *de Contractibus*).

In sententia eorum qui tenent contractum hujusmodi esse absolute invalidum etiam post impletam conditionem, ad nihil stricte tenetur stuprator, dummodo promissio sincera fuerit. — Dicitur *dummodo sincera*..., quia ficta promissio æquiparanda est fraudi, de qua in numero præcedenti.

In sententia vero eorum qui talem contractum habent ut validum post impletam conditionem, generatim loquendo compellendus est seductor ad promissionem servandam. — Dicitur *generatim loquendo*, quia plures sunt casus in quibus seductor ab ea obligatione excusatur, v. g., si vir sit conditionis longe superioris, ita ut ex tali matrimonio sequeretur dedecus cognationis, et ideo promissio efficiatur irrita, utpote de re illicita; si mulier virum deceperit, adeo ut in injuriis detur compensatio, vel fregerit fidem, postea cum alio fornicando; si mulier et parentes ejus matrimonium recusent, vel si ex eo timeantur gravia incommoda, ex quibus evadat imprudens et illicitum.

Secundam sententiam pluries in praxi confirmavit S. Cong. Concilii (1).

(1) *Act. S. Sedis*, I, p. 341; III, 304.

II. De obligatione restituendi ratione prolis e stupro natæ.

272. — 272. Distinguendum est :

I. *Si non adfuerit vis aut dolus*, seductor et mulier tenentur æqualiter et in solidum prolem educare, donec ea sibi providere possit, quia illam ex communi culpa procrearunt voluntarie, et eo ipso onus illam educandi simul assumpserunt. Ideo applicandum est illis quod dictum est (n. 257) de obligatione restitutionis in solidum.

II. *Si per vim aut fraudem fuerit mulier ad peccandum induc-
ta*, qui injustitiam commisit tenetur sorti prolis ex integro providere, donec ea sibi ipsi sufficere possit, quia est unica causa libera damni; quæ vero injuriam passa est tenetur etiam, ex officio naturæ, defectu seductoris; si vero, violentiæ morali cedendo, fuit criminis particeps, tenetur etiam quatenus delicti complex et pro gradu violentiæ et complicitatis; id constat ex antea dictis (n. 260).

III. *Si proles exposita fuerit in xenodochio*, quæstio est utrum parentes teneantur ad restitutionem erga xenodochium, et quomodo fieri debeat illa restitutio?

1. *An restituendum sit xenodochio?* — Negat S. Ligorius (n. 656), cum pluribus aliis : quia xenodochia instituta sunt, non solum ad subveniendum pauperibus, sed etiam divitibus in infamiæ periculo, in quo timenda essent vel abortus, vel infanticidium. — Alii docent faciendam esse restitutionem, nisi parentes sint vere pauperes; quia xenodochia instituta sunt in gratiam puerorum, ne ex prava voluntate parentum damnum patiantur, non vero in gratiam parentum. — Juxta omnes, genitores divites enixe hortandi sunt ad aliquid xenodochio refundendum.

2. *Qualis restitutio facienda sit xenodochio?* — 1. Si infans vixerit, refundendi erunt sumptus quos illius gratia pertulit xenodochium, donec per laborem suum potuerit lucrari vitæ necessaria, id est, usque ad duodecimum circiter ætatis annum. Illi sumptus pluribus in locis æstimantur circiter 1,000 aut 1,200 fr. — 2. Si infans mortuus sit, restituendi erunt sumptus a die expositionis usque ad diem mortis. — 3. Si

incertum sit an et quanto tempore infans vixerit, restitutio facienda erit secundum communes vitæ et mortis probabilitates. Omnibus perpensis, inquit Bouvier, videtur quod circiter 300 fr. restituere sufficiat.

§ III. — De restitutione propter adulterium

Agitur tantum de damno illato per subintroductionem prolis adulterinæ in familiam. Tria expendenda sunt : — 1. quinam teneantur ad restitutionem ratione adulterii; — 2. quid restituendum sit; — 3. quomodo restituendum.

273. — 373. I. Quinam restituere teneantur? Vel proles certo ex adulterio suscepta est, — vel dubitatur an sit legitima aut adulterina, — vel certo est adulterina, sed ex incerto patre.

1. Quando constat prolem esse *certo ex adulterio susceptam*, *ambo adulteri* tenentur ad reparationem damnorum quæ oriuntur ex illius subintroductione in familiam, et quidem *in solidum*, et *per se loquendo pari gradu*. Ratio est quia ambo sunt causa æque principalis, totalis et efficax illorum damnorum.

Dicitur *per se loquendo*, quia aliquando alteruter exclusive, vel principaliter saltem et ad maiorem partem, tenetur; si v. g., mulier a viro oppressa fuisset per vim ineluctabilem, ipsa ad nihil teneretur; si alteruter adhibuerit vim, metum, aut alias vias injustas, tenebitur primo loco.

2. Quando *dubium est* an proles sit *legitima vel adulterina*, controvertitur. — Alii dicunt adulterum teneri pro rata dubii, quia æquum non est ut maritus, qui est certe innocens, totum onus ferat, nihil autem ferant ii qui certe rei sunt, et probabiliter causa damni. — Alii vero, cum S. Ligorio, qui dicit hanc sententiam esse communem (n. 656), excusant ab omni restitutione adulterum qui dubitat an proles sit sua, quia filius conjugatæ legitimus reputatur, nisi constet illum esse adulterinum; insuper non est imponenda obligatio de qua certo non constet (Cf. supra n. 202).

3. Quando *dubium est* an proles *certo adulterina sit talis aut*

talis adulteri, communior sententia affirmat, tunc singulos adulteros debere ex parte concurrere ad alimenta, quia proles certe ab aliquo eorum progenita jus habet recipiendi ab iis alimenta, saltem pro rata dubii, et singuli adulteri causa fuerunt ne verus auctor damni agnosceretur. — S. Lig. (n. 658) tenet e contra adulteros in hoc dubio ad nihil teneri, nisi adulteri mutuo conscii fuerint sceleris.

274. — 274. II. Quid restituendum sit? Facienda est restitutio :

1. *Pro sumptibus alimentorum et educationis filii adulterini*. Et quidem — 1. si sumptus illos expenderit pater putativus, quia fraude et errore prolem putavit suam, ipsi refundendi sunt, nisi labor prolis adulterinæ hos sumptus æquiparet. — 2. Si filius expositus fuerit in xenodochio, applicanda sunt ea quæ dicta sunt de stupro (n. 271).

2. *Pro hæreditate* quam filius adulterinus obtenturus est *ex bonis patris putativi*, qua injuste privabuntur ejus hæredes legitimi. — Quoad *hæreditatem maternam*, jus filiorum legitimorum lædi potest tantum circa reservationem legalem. Quoad partem disponibilem, mater de ea libere disponere potest, et scienter disponit; non potest quidem, ex art. 908 et 762, eam dare filio adulterino; sed hæc prohibitio, in favorem morum lata, nullum jus confert filiis legitimis; quibus proinde nulla debetur restitutio.

275. — 275. III. Quomodo sit restituendum? Variæ fieri possunt hypotheses :

I. *Si damnum sit jam illatum*, nempe, si sumptus educationis jam erogati fuerint, si hæreditas jam sit percepta, statim integra restitutio facienda est.

II. *Si damnum nondum sit illatum*, quia filius adulterinus hæreditatem nondum accepit, sumptus educationis ejus nondum perfecti fuerunt, timeri potest ne proles spuria moriatur ante patrem, et filii legitimi, nullum damnum passi, ex indebita restitutione facta patri putativo ditescant.

In eo casu, vel urget necessitas statim restituendi, v. g., quia adulter putatur mox moriturus, etc., vel absque incom-

modo differri potest restitutio. — 1. *Si statim restituendum sit*, duplex suppetit modus pro libitu adhibendus. *Primus* est ut fiat restitutio in forma aleatoria, juxta æstimationem probabilitatum secundum judicium viri prudentis, habita ratione ætatis, valetudinis, et aliarum circumstantiarum. *Secundus* modus est, ut certa pecuniæ summa tradatur viro prudenti, cum onere reparandi damnum reipsa illatum, quando compertum erit, et reliquam pecuniam impendendi secundum modum illi indicatum. — 2. *Si nulla specialis ratio restituendi urgeat*, adulter non tenetur statim restituere, sed adhibere debet cautiones, ut restitutio debita fiat tempore opportuno; potest tamen se liberare statim in forma aleatoria, ad sensum mox expositum.

III. Si agatur de restitutione *facienda a matre adultera*, tria statuenda sunt :

1. Plura *media restitutionis* specialia matri suppetunt ad compensanda damna sive marito sive filiis legitimis illata : — 1. bona sibi propria, de quibus disponere potest, in restitutionem dare marito vel filiis; — 2. diligentius familiam administrare, parcere propriis sumptibus, augmentum rei domesticæ comparare per suum laborem et industriam, etc.; — 3. si non possit ipsa alterutro modo restituere, conetur compensationem per alium procurare, v. g., caute persuadendo patri putativo ut legitimos filios pluribus instruat bonis quam illegitimum.

2. Quando nullum ex mediis indicatis sufficit ad damnum reparandum, quæritur *an mater adultera teneatur crimen suum revelare* sive marito sive filio illegitimo, ut damna impediantur vel reparentur? — Innocentius III de ea quæstione rescripsit : « Mulieri quæ ignorante marito de adulterio problem suscepit, quamvis id viro suo timeat confiteri, non esse poenitentiam denegandam. » Ratio hujus rescripti est quia talis manifestatio est mulieri valde onerosa et causa infamiæ, iis quorum interesset molestissima et probrosa, imo plerumque inutilis, quia filius illegitimus fidem non adhibebit, nec communiter adhibere tenebitur, ut statim dicetur.

3. Si adultera crimen suum indicet, quæritur *an filius*

teneatur ipsi fidem adhibere, et se gerere tanquam illegitimum?
 — Statuunt communiter canonistæ et theologi, filium ad neutrum teneri, nisi dentur argumenta manifesta, v. g., ex absentia mariti, etc.; tum quia nemo tenetur fidem adhibere in sui damnum unius testimonio, præsertim allegantis suam turpitudinem; tum quia ita servatur in foro externo, sive ecclesiastico sive civili.

§ IV. — **De restitutione ob impeditam consecutionem boni**

276. — 276. Principia. Triplex distingui potest hypothesis : — vel alter *jus strictum* habet bonum illud consequendi; — vel *non potest* illud consequi *sine injustitia* aut saltem *sine peccato*; — vel demum habet, non *jus strictum*, sed *facultatem legitimam* illud consequendi.

I. Qui alium impedit a consecutione boni *ad quod jus strictum habeat*, veram injuriam committit, quacumque via impediat; quia, ex hypothesi, violat *jus strictum* illius. — Injuria vero commensurabitur valori totius boni, si certo obtinendum fuisset; valori autem spei, si spes tantum aderat illud obtinendi.

II. Qui alium quocumque modo impedit a consecutione boni quod *non poterat consequi sine injustitia*, injuriam non committit; nullum enim *jus* violat, sed potius impedit violationem juris. Si utatur viis injustiis, v. g. mendacio, vi, aderit sane peccatum in mediis adhibitis, non vero quatenus impeditur *injustitia*, puta, furtum, aut aliud damnum proximi.

Dicitur *quod non poterat consequi sine injustitia*, quia si alter bonum poterat consequi *sine injustitia*, sed *non sine peccato*, dicunt illius jura non lædi, cum *jus* non habeat ad peccandum. Ad difficultatis elucidationem conferri possunt ea quæ traduntur de contractu circa rem malam, in Tractatu *de Contractibus*.

III. Si alter *poterat bonum legitime consequi*, quamvis *ad illud jus strictum non haberet*, *injustitia*, si adsit, erit ex parte mediorum; igitur distinguendum est :

1. Qui *vi, metu, fraude, mendacio, aut aliis viis injustis*, im-

pedit, injustitiæ reus efficitur. Ita communissime doctores et merito. Nam — 1. si exerceatur vis *contra eum qui bonum erat consecuturus*, privatur jure stricto quod habet unusquisque postulandi, prosequendi, et obtinendi bonum ab aliis; ergo vera illi infertur injuria. — 2. Si vis adhibeatur *erga eum qui bonum erat collaturus*, violatur jus strictum, non solum illius, sed etiam ejus qui erat bonum accepturus; etenim quilibet jus strictum habet, non quidem ut alter ipsi bona conferat, sed ut libertate sibi conferendi non fraudetur; unde spes aliquid consequendi pretio æstimatur; ergo veram injuriam patitur qui vi aut metu illa spe privatur. — Quod autem dicitur de vi et metu, est applicandum dolo, fraudi, mendacio.

2. Qui sine vi vel fraude, sed tantum *per consilia, suasiones et alias vias per se non injustas*, impedit, non infert injuriam, juxta plerosque doctores, quia hujusmodi media non lædunt libertatem illius qui bonum prosequitur, nec illius qui collaturus est.

277. — 277. Corollaria. Ex his principiis plura inferri possunt :

I. *Ad restitutionem tenentur* : — 1. qui vi, fraude aut mendaciis, testamentum condere volentem impediunt, v. g. avertendo notarios et testes, ne testamentum vel legata faciat in favorem alterius; — 2. qui mendaciis, calumniis et falsis accusationibus impediunt ne opifices, mercatores et famuli artem suam exercere possint, et inde lucrum conveniens reportare; — 3. qui, subtractis et interceptis litteris commercii ad alium scriptis, illius loco merces suppeditant vel emunt cum detrimento alterius; — 4. qui falsis titulis ab aliquo extorquent pecunias, munera vel legata; — 5. qui ut se vel suas res magis extollant, mendacio deprimunt alios vel eorum merces, officinas et opera, sicque causa sunt cur damnum patiantur.

II. *Non tenentur ad restitutionem* : — 1. qui sine vi, fraude, mendacio, sed solis precibus, vel obsequiis, vel consiliis, aliquem avertunt a constituendo tali hærede vel legatorio; — 2. qui prælatis aut aliis superioribus detegunt occulta alicujus

crimina, ut beneficium aut officium magni momenti indigno non conferatur; — 3. qui sine vi, mendaciis et machinationibus injustis, dignum aut digniorem impediunt, extra concursum, a consecutione officii vel beneficii, etiamsi moveantur invidia vel odio, quia, cum ad hæc non habeant jus strictum, non violatur justitia stricta.

III. Speciatim *quoad falsos pauperes* : — 1. qui se dicunt pauperes et sunt divites, tenentur sibi donata restituere, quia donatores sibi donare nolentes decipiunt, ac proinde ab eis invitis subtrahunt accepta; — 2. qui se fingunt pauperiores quam sunt, vel magis infirmos aut religiosos, non obligantur ad restitutionem, quia non deceperunt circa causam finalem, sed circa causam impulsivam; — 3. ficti pauperes, quando ligantur vinculo restitutionis, sufficit ut eleemosynam faciant cæteris pauperibus; talis enim est donatorum intentio legitime præsumpta.

§ V. — De restitutione ob iniquam officiorum distributionem

Obligatio restituendi ob iniquam officiorum distributionem considerari debet : — 1. in ipso iniquo distributore; — 2. in impediente justam distributionem.

278. — 278. I. Obligatio iniqui distributoris officiorum. Inquiri potest ad quid iniquus distributor officiorum teneatur tum erga digniorem qui officia privatur, tum erga societatem.

1. Erga *digniorem*, distributor iniquus officiorum *extra concursum ad nihil tenetur*. Eatenus enim aliqua restitutio facienda esset, quatenus dignior ante electionem jus strictum habuisset ad officium seu beneficium; atqui jus strictum nondum acquisierat. Ergo.

Dicitur *extra concursum*, quia, ubi fit concursus, si non eligatur dignissimus, ipsi fit injuria et reparatio facienda est, juxta opinionem communiorem. Ratio est, quia electores tunc tacite promittunt electionem dignissimo, sub conditione onerosa subeundi examen; porro qui violat promissionem onero-

sam, peccat contra justitiam strictam, et promissario restituere tenetur.

2. Erga *societatem* : — 1. Si eligatur *indignus*, tenetur elector resarcire damna inde exorta. Ratio est, quia adest pactum saltem implicitum strictæ justitiæ inter societatem et electorem, vi cujus iste adstringitur non eligere ministros indignos. — 2. Si eligatur *minus dignus*, quidam tenent adesse obligationem restituendi, quia elector digniorem eligere tenetur vi officii sui, seu ex quasi-contractu, imo sæpe vi stipendii quod a societate accipit. Alii communius tenent societatem non intendere ut adsit obligatio restituendi : quod colligitur tum ex communiori judicio doctorum, tum ex longissima praxi, qua nunquam videntur electores ad restitutionem cogi.

279. — 279. II. Obligatio impediens justam distributionem officiorum. Juxta principia modo exposita, et supra (n. 276) circa eum qui alium impedit a consecutione boni, hæc statuenda videntur :

1. Si officia aut beneficia *dentur via concursus*, ad restitutionem tenetur qui, etiam solis suasionibus sine vi aut fraude, causa est cur alteri quam concurrentibus beneficium conferatur; nam in concursu, vi promissionis implicitæ, jus strictum habent ut sibi conferatur. Idem dicendum, si beneficium ex lege concursus dandum est digniori, et iste ab eo obtinendo impediatur.

2. Qui *sine vi aut fraude* impedit *extra concursum* dignum aut digniorem a consecutione beneficii, sicque causa est cur eligatur indignus, violat quidem justitiam erga societatem, et contrahit obligationem restituendi, sed non erga dignum aut digniorem, qui jus strictum non habebat ad beneficia.

3. Qui *per vim aut fraudem* impedit dignum aut digniorem a consecutione officii, jus illius violat et ad reparationem tenetur pro rata spei illud assequendi.

§ VI. — De restitutione ob defraudata tributa

280. — 280. Notio et species tributi. Tributum seu vectigal,

generatim sumptum, definitur : *Pensio quam subditi de propriis bonis solvunt ut variis sumptibus principis et reipublicæ provideatur.*

Dicitur 1. *sumptibus principis*, quia princeps qui invigilat societatis bono jus habet ut subditi illi præstent quod ei necessarium est, tum ut suam dignitatem teneat, tum ut suis necessitatibus subveniat.

Dicitur 2. *sumptibus reipublicæ* : quia respublica nequit subsistere quin non pauci fiant sumptus, qui manifeste a subditis solvi debent.

Duplicis generis sunt tributa, scilicet directa et indirecta. — Tributa *directa* illa sunt quæ directe et immediate afficiunt bona actualia et determinata privatorum. Porro, cum bona privatorum sunt realia (immobilia aut mobilia) et personalia, tributa directa sunt *realia* et *personalia*. In Gallia dicuntur *impôt foncier, impôt des portes et fenêtres, cote mobilière, cote personnelle, patentes*. — Tributa *indirecta* illa sunt quæ directe afficiunt quasdam res quatenus merces, aut quosdam actus et contractus, ita ut personæ quæ illas res habent, vendunt vel transvehunt, vel illos actus aut contractus faciunt, teneantur taxam gubernio solvere. Ad tributa indirecta pertinent illa quæ gallice dicuntur *les octrois, les douanes, le timbre, la régie, l'enregistrement*.

Dicendum est : — 1. de obligatione tributorum; — 2. de obligatione ea solvendi ante petitionem; — 3. de obligatione restituendi ob tributa non soluta; — 4. de modo restituendi.

281. — 281. I. De obligatione tributorum. Subditi tenentur *in conscientia*, et probabilius *ex justitia*, solvere tributa *saltem directa*, dummodo *sint justa*.

Dicitur 1. *tenentur in conscientia*, juxta illud (*Matth.*, xii, 21) : « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, » Deo. » Ex hoc textu eodem modo tenemur reddere tributa Cæsari ac honorem Deo; de tributis enim evidenter agitur, siquidem Christo ostensum fuerat numisma census; porro sub gravi tenemur reddere Deo honorem et reverentiam; ergo. — (*Rom.*, xiii, 5) : « Ideo necessitate subditi estote,

» non solum propter iram, *sed etiam propter conscientiam*.
 » Ideo enim et *tributa præstatis* : ministri enim Dei sunt, in
 » hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita : *cui*
 » *tributum, tributum; cui vectigal, vectigal*. » Ergo, juxta
 Apostolum, omnia tributa, tum directa (quæ sub nomine
 tributi designantur), tum indirecta (sub nomine vectigalis),
 solvenda sunt in conscientia principibus tanquam Dei mi-
 nistris.

Dicitur 2. *tenentur probabilius ex justitia*; quia adest inter principem et cives contractus implicitus, quo princeps suscipiens regni administrationem sese obligat ad tuendos cives, et cives se adstringunt ei solvere omnia necessaria, tum ut dignitatem suam tueatur, tum ut rempublicam recte gubernet. — Insuper, ille qui tributa non solvit, vera causa est cur alii societarii plus æquo graventur, seu majora persolvant tributa (1).

Dicitur 3. *tributa saltem directa*, quia circa tributa *indirecta*, adest controversia. — Plures, præsertim in Gallia, tenent leges ea præscribentes esse mere pœnales, ac proinde omnino liberum esse illas eludere, ea conditione, ut, si detegatur fraus, solvantur mulctæ impositæ; idque probant ex eo quod ita habentur a societatis moderatoribus et ab omnibus civibus; et alias essent omnino injustæ, quia ultra societatis necessitates efferuntur ob prævisas fraudes. — Alii e contra tenent obligationem pro tributis indirectis et directis eandem esse, nempe ex justitia commutativa, ob rationes supra expositas, licet facilius contingere possit, ut lex aliqua de tributis indirectis dicatur mere pœnalis, sive ratione excessus tributi ob prævisas fraudes, sive etiam ratione communis existimationis. — Solutio pendet præsertim ex mente legislatoris et ex interpretatione usuâ.

Dicitur 4. *dummodo sint justa*; ratio patet. Duæ autem conditiones requiruntur ut tributa sint justa : 1. *causa legitima*; — 2. *debita proportio inter subditos*.

1. Circa *primam* conditionem, observandum est tributa

(1) Cf. S. Lig., lib. 4, n. 616,

imponi non ad abundantiam vel utilitatem principis, sed ad necessitatem boni communis, ad quod pertinet congrua sustentatio principis juxta ejus dignitatem.

Duplex autem esse potest causa legitima imponendi tributa : prima et ordinaria, est bonum publicum, ut hostes arcere, impugnare, tranquillitatem communem, regni prosperitatem procurare, jus dicere et alia hujusmodi, sub quibus intellige status regii dignitatem ; secunda et extraordinaria, est justa vindicta sive in subditos rebelles sive in hostes victos. — Ut autem prima causa censeatur legitima, debet esse moraliter certa imponenti tributum, et proportionata tributo. — Unde, ea cessante, debet cessare tributum, et peccaret princeps tributa impendens in alienos et inutiles usus (1).

2. Circa *secundam* conditionem : debet sic imponi tributum ut, in quantum fieri potest, unusquisque secundum suas facultates gravetur sine acceptione personarum ; alioquin non servaretur justitia distributiva.

Hinc, si tributum sit *certo injustum*, nulla adest obligatio solvendi illud tributum, quod potius haberi debet ut calamitas publica a qua unusquisque pro viribus sese eximit ; sed raro evenit ut privati certo pronuntiare possint tributum esse injustum. Si vero tributum sit *dubie injustum*, subditi ad nihil tenentur, quia in dubio melior est conditio possidentis (S. Lig., n. 617).

282. — 282. II. De obligatione solvendi tributa ante eorum petitionem. Hæc tenenda videntur (2) :

1. *Non deest principi potestas* obligandi subditos ad solvenda tributa ante eorum petitionem ; nam non est nimis grave, præscribere ut ante petitionem præstetur quod ex justitia debitum est.

2. Si princeps præscribat solutionem tributorum *simpliciter* et *absolute*, judicatur illius voluntatem esse ut tributa solvantur *ante omnem petitionem*, nisi consuetudo proborum aliter legem interpretetur.

(1) Billuart, *de Just.*, diss. 9, art. 8, § 1.

(2) Suar. *De Leg.*, lib. 5, cap. 18.

3. Quando ex lege vel consuetudine constat tributa non deberi nisi post petitionem, non licet eludere petitionem *mediis injustis*; facta autem petitione tributi, non licet solutionem denegare. Utrum vero qui hujusmodi fraudes et vias injustas adhibent ad restitutionem teneantur, infra expendetur.

4. *In praxi, quoad Galliam*, — tributa quæ persolvuntur pro bonis mobilibus aut immolibus, solvi non debent ante eorum petitionem. — Inter alia tributa quæ exiguntur ratione vel professionis, vel successionis, vel transvectionis mercium aut alterius rei, ex natura rerum et tributorum, vel ex circumstantiis, judicatur an tributa solvi debeant ante eorum petitionem; si lex exigat ut declarentur merces priusquam vendantur aut possideantur, tributum solvi debet ante petitionem, v. g., pro translatione vini, pro declaratione hæreditatis. — Vectigalia ad portam civitatis, ad pontem, non solvuntur antequam petantur.

283. — 283. III. De obligatione restituendi ob tributa defraudata. Hæc obligatio spectat, tum principem ejusque ministros, tum subditos.

I. *Quoad principem et ejus ministros* hæc sunt tenenda : —

1. *Principes* qui tributa imponunt sine sufficienti auctoritate, vel sine rationabili causa, vel qui ea non distribuunt proportionate inter cives, certo tenentur ad restitutionem erga subditos gravatos, quia pecuniam indebitam ab illis extorquent; tenentur pariter consilarii principum.

2. *Tributorum partitores* qui inæqualiter inter cives tributa partiuntur, evidenter violant jus eorum qui plus æquo onerantur, et ad restitutionem erga eos tenentur.

3. *Præpositi tributorum* qui defraudationi tributorum concurrunt, vel positive ea non percipiendo, vel negative non impediendo fraudes, cum has impedire ex officio teneantur, pariter obligantur ad restitutionem erga fiscum, nisi tamen agatur de cive valde pauperi; nam supponi potest hunc pauperem in lege non fuisse a principe inclusum.

II. *Quoad subditos*, hæc videntur tenenda :

1. *Damnandi* videntur ad restitutionem omnes, — qui vec-

tigalibus exigendis præpositos mediis injustis, v. g. muneribus, promissionibus, metu, corrumpunt, ne officio suo fungantur; — qui eorum peccato cooperantur; — qui violenter eis resistunt; — qui per fas et nefas defraudationem veluti commercium quoddam exercent, atque animo resistendi etiam armati diu noctuque vagantur; — qui, licet nunquam resistant, nec animum resistendi habeant, omni tamen studio et opera in artem defraudandi incumbunt, eamque veluti vitæ professionem habent (Gury, n. 738).

2. *In cæteris casibus*, alii affirmant, alii vero negant obligationem restitutionis. Non audet rem dirimere S. Ligorius (lib. 4, n. 616), sed tamen ait se non omittere opinionem affirmantem suadere (*Hom. apost.*, n. 18). — In praxi, *ante factum*, admonendi sunt populi ut tributa solvant; *post factum*, si poenitens sibi certo aut probabiliter persuadeat in tanta vectigalium multitudine esse aliquid injustum, vel se alias competenter contribuisse ad publicas necessitates, non est cogendus ad restitutionem tributi defraudati (v. auct. cit. ap. Gury, n. 740).

284. — 284. IV. De modo restituendi tributa defraudata.

Dicendum est de restitutione facienda tum a principe, tum a subditis.

1. Si restitutio debeatur a *principe* qui injuste se gessit, distinguendum est : — vel injustus fuit princeps aliquem ultra modum gravando, et gravato fieri debet restitutio; — vel injustus fuit erga aliquam civium classem, aut erga totam societatem, et moderanda sunt tributa erga prædictam classem civium, vel totam societatem, usquedum æqualitas restituta sit.

2. Restitutio debita a subditis fieri debet : — juxta antiquos doctores, principi vel municipio, si ei in particulari illatum sit damnum; — juxta multos vero recentiores, subditis qui soli gravantur per excessum tributorum, nisi agatur de summa notabili aut de damno alicui municipio illato; — juxta alios tandem communius, pauperibus, quia hæc est voluntas præsumpta sive principis, sive subditorum læsorum.

§ VII. — **De restitutione ob damnum illatum in fama et honore**

Dicetur de reparatione contumeliæ et detractio- nis.

I. *De reparatione contumeliæ.*

285. — 285. Obligatio reparandi contumeliam. Qui contumeliam alteri intulit, tenetur *ex justitia* reparare, — tum *injustam honoris læsionem*, — tum *damna alia temporalia* ex contumelia provenientia, et aliquo modo prævisa.

Prius constat, quia per læsionem honoris irrogata est injuria proprie dicta; quisque enim jus habet ad honorem sibi debitum; ergo si læsum fuerit, resarciri debet.

Posterius constat, quia omnia damna provenientia ex contumelia tribuenda sunt ei qui illam intulit, ut causæ eorum efficaci.

Obligatio reparandi honorem est personalis. — Obligatio vero reparandi damna quæ ex contumelia orta sunt, est realis, et proinde ad hæredes transit.

286. — 286. Modus reparandi contumeliam. Honor per contumeliam læsus restitui debet, tum juxta *indolem injuriæ*, tum juxta *conditionem personæ læsæ*.

1. Juxta *primam* regulam, honor qui fuit *publice* ablati, *publice* etiam restitui debet coram illis qui dehonorationi præsentibus fuerunt, vel saltem per modum quo satisfactio illis innotescat; sufficit autem ut satisfactio fiat per aliam personam quæ nomine dehonoris veniam petat. — Si vero contumelia fuerit *occulta*, debet *occulte* reparari.

2. Juxta *secundam* regulam, ille modus satisfactionis requiritur, qui censetur sufficiens ad manifestandam æstimationem, *juxta conditionem personæ offensæ*. — Si enim dehonoris fuerit superior, sufficit si honorabiliter dehonoris salvetur, domi invitet, benevolentiam ostendat, etc. — Secus, si fuerit æqualis, vel inferior; tunc major satisfactio requiritur, nempe ut præveniat in salutando, cedat locum, veniam petat; att-

men talis petitio veniæ non est necessaria, nisi quando aliter satisfieri nequeat (1).

287. — 287. Cessatio obligationis reparandi contumeliam.

Hæc obligatio cessat: — 1. si ex signis manifeste appareat *remissio* facta ab offenso, nempe si iste sponte ad offensorem accedat, atque valde familiariter et jocosè cum eo tractet, et similia; — 2. si timeatur ne in actu satisfactionis *odia* inter offensum et offensorem *renoveantur*; — 3. si prudenter credatur dehonoriatum magis *recusare* quam cupere illam satisfactionem, ne memoria injuriæ acceptæ apud alios redeat, aut ne ipse rubore magis afficiatur; — 4. si offensus *vindictam sumpserit* pro contumelia illata; — 5. si offensori jam a judice *inflicta sit pœna* sufficiens pro reparatione honoris alieni.

In praxi sæpe expedit ut confessarius omittat monere pœnitentem in bona fide existentem de satisfactione præstanda, nimirum, si prævideat monitionem non profuturam, imo potius obfuturam; experientia enim constat, quod pœnitentes facile tales satisfactiones promittunt, sed postea non adimplent (2).

II. *De reparatione detractiois.*

288. — 288. Obligatio reparandi detractioem. Detractor tenetur *justitia* reparare, — tum *injustam famæ læsionem*, — tum *alia damna temporalia* ex detractioe secuta et aliquo modo prævisa.

Hæc obligatio probatur sicut supra de reparatione contumeliæ (n. 285).

Dicitur 1. *injustam famæ læsionem* reparare tenetur, et quidem non solum apud ipsos auditores, sed etiam probabilius, quantum fieri potest, apud eos omnes ad quos detractio pervenit, modo tamen hæc divulgatio a detractore prævisa fuerit.

Dicitur 2. *alia damna temporalia*, nempe, si proximus ex læsione famæ privatus est officio, excidit spe divitis matrimo-

(1) S. Lig., n. 984, 986; cf. Marc, n. 1215.

(2) S. Lig., n. 988, 989.

nii, amisit dotem, etc.; tunc damnum illud debet compensari ad arbitrium prudentum.

Obligatio reparandi famam, ut jam notavimus de reparatione honoris (n. 285), est *personalis*; obligatio reparandi alia damna est *realis* et transit ad hæredes (S. Lig., n. 996).

289. — 289. Modus reparandi detractionem. Difficultas non est de reparatione damnorum temporalium, sed tantum de restitutione famæ.

Porro distinguendum est prout agitur de reparanda detractione simplici vel calumnia.

I. DETRACTOR SIMPLEX, cum verum dixerit, non potest dicta retractare, quia sic mentiretur, sed famam alio modo reparare debet; tres modi a doctoribus indicantur: — 1. Si diffamator dicat « se male locutum fuisse, » vel « quod injuste proximum diffamaverit (1); » sed hic modus vix sufficiens est apud rusticos et simplices, et a fortiori apud intelligentes et astutos, qui potius ex his formulis conjiciunt verum esse crimen. — 2. Si, data occasione, detractor, tacendo de dictis, serio et pluries honorifice de diffamato loquatur; hic modus adhibendus est, quoties alius potius noceret quam prodesset. — 3. Si utatur verbis ambiguis, et dicat, v. g. « se erravisse vel deceptum fuisse, vel mentitum fuisse. » Plures theologi hunc modum adhiberi posse negant, quia hæc sunt vera mendacia; alii non pauci probabiliter censent non adesse mendacia, sed veras amphibologias; nam « ipsa peccata, ait S. Thomas (1 p., q. 17, a. 1) falsitates et mendacia dicuntur in Scripturis » (Cf. Ps. IV, 3; Jer., VIII, 10); ergo qui peccavit detrahendo, bene potest dicere « se mentitum fuisse. » Ita S. Lig. (n. 992) qui sic concludit: « Hinc in nostro casu bene possumus, imo si opus sit, tenemur talibus verbis ambiguis uti; » et alibi (Hom. ap., XI, n. 18) ait: « Ego soleo hoc consilium dare, ut dicant: ex capite meo hoc erui, æquivocando, quia omnia verba e mente, pro qua accipitur caput, procedunt. »

II. CALUMNIATOR ad famam proximi reparandam tenetur dicta retractare, adhibito etiam, si opus est, juramento, et

(1) S. Th., 2. 2, q. 62, a. 2, ad 2.

quidem per se tenetur cum jactura propriæ famæ, si aliter reparatio fieri nequeat. Ratio est, quia melior est conditio innocentis quam nocentis, et calumniator malitiæ suæ imputare debet quidquid propterea passurus est. — Qui detraxit per libellum infamatorium, tenetur, ut efficax sit restitutio, eam facere contrariis scriptis, vel publica revocatione. — Item innotescere debet reparatio, si cognoscatur diffamationem ad multos pervenisse, sed ignoretur ad quos pervenerit (1).

290. — 290. Cessatio obligationis reparandi detractionem.

Obligatio reparandi detractionem communiter cessat :

1. Si reparatio sit *physice aut moraliter impossibilis*, nempe : — quia delictum injuste revelatum, alia via publicum evaserit; — quia restitutio famæ fieri nequit sine damno longe majori, v. g. in bonis superioris ordinis, vel in fama longe magis necessaria; — quia detractor nescit amplius coram quibus crimen narraverit; — quia illi qui detractionem audierunt, a præoccupata opinione revocari non possunt.

2. Si reparatio sit *inutilis*, — quia detractor fidem non obtinuit apud auditores; — quia detractionis memoria temporis decursu oblivione deleta est, ita ut nova ejus recordatio potius detrimentum quam reparationem famæ sit allatura.

3. Si infamatus *obligationem reparationis remisit*, sive expresse sive tacite, modo remittere possit; imo quandoque sufficit remissio prudenter præsumpta, v. g., si infamatus sit ita animo affectus, ut, si rogaretur, certo condonaret. — Dicitur *modo remittere possit*, quia aliquando læsus *illicite* remittit, si ejus fama videlicet inserviat ad proximi ædificationem; aliquando etiam *invalidè*, si quando ejus fama ei necessaria sit ad damnum alterius præcavendum, quod avertere tenetur ex justitia, ut si esset superior; nam jus habent subditi, ne superior sui infamia ipsorum bonum impediat.

4. Si infamatus *reparationem rationabiliter exigere nequeat*, quia famam sui detractoris et ipse violavit, nec reparare vult; tunc, juxta opinionem communiorem et probabiliorem, potest differri reparatio, ob hanc regulam generalem : « Non cogeris

(1) S. Lig., n. 991, 995; Gury, n. 458, 459.

jus tuum alteri reddere, si ille recuset tibi reddere tuum. »

Notare juvat, quod, cessante obligatione reparandi famam læsam per detractionem, ordinarie non cessat obligatio reparandi alia damna (1).

CAPUT III

DE CAUSIS EXCUSANTIBUS A RESTITUTIONE

Quatuor præcipuæ sunt causæ a restitutione excusantes, nempe: — 1. impotentia debitoris; — 2. impossibilitas restituendi in eodem genere bonorum; — 3. damnum creditoris vel alterius personæ; — 4. donatio.

Aliæ quidem sunt causæ, sed ad solutionem debitorum potius spectantes; de his agetur in Tractatu *de Contractibus*.

§ I. — De impotentia debitoris

Hic non movetur quæstio de impotentia physica, quæ manifeste excusat a restitutione, cum ad impossibile nemo teneatur, sed de impotentia morali, ad quam accedit gravis difficultas.

291. — 291. I. De impotentia morali restituendi. Hujusmodi impotentia adest, quando debitor vel tertius versatur in necessitate *extrema aut extremæ proxima*.

Porro necessitas extrema aut extremæ proxima *debitoris vel tertii* est causa sufficiens *differendi* restitutionem, *excepto casu* in quo creditor ipse in eandem necessitatem ex ipsa rei ablatione conjectus fuerit. — Id agnoscunt omnes, et revera si talis necessitas excuset a furto (n. 155), a fortiori debet excusare ad tempus a restitutione.

Dicitur 1. *debitoris vel tertii*, quia necessitas extrema alte-

(1) Cf. S. Lig., n. 997-1003; Gury, n. 460, 461; Lehmkuhl, n. 1194; Marc, n. 1207.

rius cui subveniendum est, et cui non possumus subvenire ex bonis propriis, nostra censetur, ex mente S. Thomæ (1), et cæterorum theologorum post ipsum.

Dicitur 2. *differendi restitutionem*, quia necessitas extrema non perdurat; ideo, illa cessante, iterum urget obligatio restituendi.

Dicitur 3. *excepto casu*... quia si ex ipsa rei ablatione causata fuerit necessitas creditoris, tunc commissa est injustitia, quæ aliter reparari nequit quam per restitutionem. — Si res ante necessitatem fuerat mala fide ablata, juxta quosdam debet pariter restitui, quia dominus duplicem titulum habet, domini nempe et necessitatis, dum detentor non nisi titulum necessitatis. S. Ligorius vero cum multis aliis tenet posse in hoc casu omitti restitutionem, quia creditoris necessitas non oritur ex ablatione rei (2).

292. — 292. II. De gravi difficultate restituendi. Quando restitutio fieri nequit absque *gravi* damno *debitoris* aut *suo- rum*, tunc adest etiam causa sufficiens eam *differendi*, *nisi creditor* ex dilatione restitutionis *grave* damnum passurus sit. — Ratio est, quia dominus non esset rationabiliter invitatus in tali casu, præsertim cum non agatur de omissione, sed tantum de dilatione restitutionis.

Dicitur 1. *absque gravi damno*, quod pro quibusdam casibus determinant theologi.

Primus casus est, si restitutio fieri nequeat sine detrimento *in bonis superioris ordinis*; tunc agnoscunt doctores adesse rationem sufficientem differendi. Unde, generatim loquendo, non sunt restituenda bona fortunæ cum ruina famæ, nec fama cum periculo vitæ aut membrorum. — Attamen fieri potest ut bona inferioris ordinis ita augeantur, ut censeantur æquivalere bono superioris ordinis, imo illud superare, et ideo non liceat differre restitutionem.

Secundus casus est, si timendum sit *damnum notabiliter gravius in bonis ejusdem ordinis*; tunc pariter restitutio differri

(1) S. Th., 2. 2, q. 66, art. 7, ad 3.

(2) S. Lig., l. 4, n. 701.

potest. — Attamen si debitor non passurus sit damnum in bonis jam acquisitis, sed tantum *sit privandus lucro*, quod, dilata restitutione, perciperet, non potest facile permitti restitutionis dilatio, quia æquum non est unum re sua carere, præcise ut alter inde lucrum percipiat. — Admittunt tamen doctores posse differri, quando id necessarium est et sufficiens ut debitor suis creditoribus satisfaciatur; item, quando præsumi potest consensus domini, aut tales occurrunt circumstantiæ ut dilationi foret irrationabiliter invitus, v. g., si res debita ingens lucrum debitori paritura sit dilata restitutione, creditori vero nullum vel exiguum afferre debeat restitutio statim facta.

Tertius casus est, si debitor restituendo *excidere debeat e statu juste acquisito*; tunc etiam reputatur grave damnum a restitutione statim facienda excusans; sed advertunt doctores, aliud esse *excidere e suo statu*, aliud *statum minuere* et moderari; et debitorem non teneri quidem ad prius, sed teneri ad posterius; — item, non excusari debitorem qui *culpa sua*, v. g., ludis, comessionibus, etc., in eas angustias se conjecerit. Adnotat tamen S. Ligorius (*Hom. apost.*, n. 110) quod si hujusmodi debitor e statu *juste acquisito* casurus sit, durum videtur ad integram restitutionem illum obligare. — Sed certe non sufficeret illa excusatio, si ageretur de *statu injuste acquisito*; tunc enim debitor non amittit statum suum, sed dimittit alienum, et ad suum revertitur. Hæc tamen exceptio debet in praxi cum moderamine applicari, si repentina omnium bonorum restitutio nonnisi cum magna familiæ infamia, aut aliis damnis gravissimis sive temporalibus sive spiritualibus fieri posset; cæterum sæpe in tali casu aliqua indulgentia a parte creditorum præsumi potest.

Dicitur 2. damnum *debitoris aut suorum*, id est, parentum, uxoris et liberorum. — Quidam addunt fratres et sorores, et quidem merito, ait Bouvier, si adhuc sint in tenera ætate et sibi providere nequeant; imo probabiliter, etiamsi sint maturioris ætatis, si absque sua culpa ad gravem necessitatem fuerint redacti. — Sed non sufficeret cujuslibet personæ necessitas; cum enim necessitas gravis sæpissime occurrat, jus

creditorum nimis periclitaretur, si posset debitor restitutionem differre, ad subveniendum cuicumque in tali necessitate posito.

Dicitur 3. *differendi*; quia si causa excusans esset diuturna, a fortiori si esset perpetua, non statim pronuntiandum esset omitti posse restitutionem, sed ponderandæ essent omnes circumstantiæ.

Dicitur 4. *nisi creditor...*, quia in pari causa melior est conditio creditoris, primo quidem tanquam domini rei vel juris ad rem, cum necessitas gravis non faciat omnia bona communia; deinde tanquam innocentis, si debitum sit ex delicto. — Attamen, si debitor per restitutionem conjiciendus sit in necessitatem longe graviores et quasi extremam, quæ non imminet ipsi creditori, tunc videtur adesse posse rationem differendi restitutionem (ex dictis supra, n. 291).

§ II. — De impossibilitate restituendi in eodem genere bonorum

293. — **293.** Hæc quæstio respicit præcipue damnum illatum in bonis vitæ, membrorum, pudicitiae et famæ; quod cum sit in se irreparabile, quæritur an compensari debeat in alio genere, v. g., per bona fortunæ, per bona spiritualia, etc.?

Duplex est ea de re sententia :

Prima tenet faciendam esse restitutionem in diverso genere bonorum, quando fieri nequit in eodem. Probatur : — 1. *Auctoritate S. Thomæ* et veterum doctorum. S. Thomas (1) expresse ait : « Quando id quod est ablatum non est restituibile per aliquid æquale, debet fieri recompensatio qualis possibilis est, puta cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare vel in pecunia, vel in aliquo honore, considerata conditione utriusque personæ, secundum arbitrium boni viri. » — 2. *Ratione*. Quamvis bona superioris ordinis non sint pretio æstimabilia, nec possint ad perfectam æqualitatem compensari, attamen damnum in iis illatum potest minui et tolerabilius effici per restitutionem alterius generis : per hanc enim tolli possunt effectus hujus damni, nempe mœror, dolor

(1) S. Th., 2, 2, q. 62, art. 2, ad 1.

animi et alii. Porro justitia non intendit tantum æqualitatem perfectam, sed eam quæ obtineri potest.

Secunda, quam S. Lig. dicit communiorem, negat faciendam esse restitutionem, quando fieri non posset in eodem genere bonorum. Probat : — 1. *Ex fine justitiæ commutativæ*, qui est ut quisque habeat quod suum est, et proinde reparetur damnum illatum per æqualitatem inter bonum ablatum et bonum redditum; porro finis ille non obtinetur per restitutionem in bonis alterius ordinis, deficiente communi mensura. — 2. *Ex natura juris stricti*, quod debet esse aliquid determinabile, ut patet ex ejus notione; porro nulla est regula ex qua determinari possit quædam proportio inter bona diversi generis; ergo.

Quidquid sit, in praxi, prima sententia, fatentibus ejus fautoribus, sæpe sæpius applicari nequit, nempe, — 1. *ob naturam bonorum*; si bonum quod loco alterius restituitur non possit illud compensare, sic, pro fama ablata, compensatio pecuniaria non est in usu, eo quod probrosum sit inter homines famam suam quasi venalem habere (1); — 2. *ob qualitatem personarum*; homines, v. g., divites et nobiles, respuere solent compensationem pecuniariam tanquam vilem et seipsis indignam; — 3. *ob bonum publicum*, cui noceret compensatio pecuniaria pro quibusdam bonis, præbendo nempe incitamentum ad crimen, ideoque non admittenda est talis compensatio pro damno naturali quod inferitur per stuprum et adulterium.

§ III. — De damno creditoris aut alterius personæ

294. — 294. Inquiritur, an creditori restitui debeat res sua, quando prævidetur ea abusurus?

Duplex distinguendus est casus, prout creditor re sua abusurus est ad peccandum vel ad nocendum alii.

(1) Attamen, juxta omnes, — 1. judex vel superior potest, pro injuria circa unum genus bonorum irreparabile, jubere ut in pœnam vel compensationem quamdam præstetur bonum alterius ordinis; — 2. læsus jus habet delinquentem denunciandi judici ad vindictam, et cedere potest e jure suo pro pecunia aut alio bono, quia liberatio a pœna est pretio æstimabilis.

I. *Si creditor sit re sua abusurus ad peccandum*, plerique theologi admittunt debitorem generatim posse et debere, ex præcepto caritatis, restitutionem differre. — Ratio est quia caritas obligat ad impediendum proximi damnum, quando sine gravi incommodo impediri potest, et ideo jus quod habet dominus rem suam obtinendi vere suspenditur quando vult ea abuti.

Dixi tamen *generatim*; nam aliquando dilatio restitutionis finem intentum non assequeretur, v. g., quia creditor ad restituendum cogeret ex auctoritate judicis, vel facile aliam rem obtineret; in his casibus restitutio potest fieri, utpote non noxia. Imo fieri debet, si prævideatur creditor denuo petiturus ex prava intentione peccandi: tunc enim dilatio restitutionis non tam impedit peccatum, quam occasionem præbet peccata multiplicandi.

II. *Si creditor re sua abusurus sit ad nocendum alii*, admittunt omnes esse differendam restitutionem, si differri possit absque graviori aut æquali incommodo; sed non omnino concordant, an ex caritate tantum, an etiam ex justitia differenda sit. Probabilius videtur adesse obligationem justitiæ, quia restitutio in talibus circumstantiis est vera cooperatio; siquidem subministratur instrumentum quo alteri damnum inferretur; atqui injustam esse hujusmodi cooperationem jam demonstratum est, ubi de cooperantibus. Nec obstat, quod res sit ipsius creditoris et clamet domino; siquidem non habet in his circumstantiis jus repetendi rem suam.

Dicitur *si possit absque graviori aut æquali incommodo*; quia, cum restitutio sit actus in se indifferens, imo ex natura sua bonus et debitus, poni poterit, si adsit ratio sufficiens, juxta principia allata ubi de participante (n. 226).

§ IV. — De donatione rei æquivalentis facta creditori a debitore

295. — 295. Duplex fingi potest hypothesis: vel debitor, donationem suam faciens, est debiti sui memor, vel non.

I. *Si donans sit debiti sui memor*, tota res pendet ab ejus intentione: — 1. si ergo habet *intentionem donandi*, non

exstinguit debitum, quia vult novum jus transferre in creditorem; — 2. si vero *det animo solvendi*, exstinguit suum debitum, quia parvi interest qua forma restitutio fiat.

II. *Si donans sit debiti sui immemor*, sententia quam S. Li-
gorius dicit communiorem (n. 700), tenet non exstingui debi-
tum; quia debitor vult donare gratuito; porro donum gra-
tuitum ex natura sua non exstinguit obligationem restitutionis.
Verum quidem est quod, si cogitaret de suo debito, vellet illi
satisfacere; sed, ut de actu posito iudicium feratur, inquiren-
dum est quid agens reipsa voluerit, non vero quid in alia hy-
pothesi voluisset. — Altera sententia (quæ juxta S. Doctorem
non caret sua probabilitate), affirmat exstingui debitum, quia
in omni liberali præstatione quisque præsumitur prius velle
satisfacere obligationibus justitiæ.

Juxta omnes, adsunt casus in quibus ex circumstantiis de-
bitum restitutionis judicari debet extinctum. Præcipuus casus
spectat restitutionem pauperibus faciendam. Si debitor habuit
ab initio intentionem expressam exstinguendi suis eleemo-
synis sua debita incerta ex parte creditoris, perseverat illa
voluntas quamdiu non est retractata, etiamsi de illa non cogi-
tetur in singulis actibus. Hinc merito suadetur iis qui elee-
mosynas faciunt, ut habeant intentionem generalem reparandi
quæcumque damna, quæ sive in juvenili ætate, v. g., furando
fructus variis dominis postea in individuo ignotis, sive quo-
cumque alio modo, inferre potuerunt.

296. — 296. Conclusio Tractatus. Exposita sunt principia
generalia, ex quibus dignoscantur varia hominum jura, præ-
sertim perfecta seu stricta, ut agnita non violentur, et violata
debite resarciantur. Sed multum abest quin recensiti fuerint
singuli modi, quibus injuria infertur, et proinde restitutionis
obligatio inducitur; de pluribus adhuc dicendum occurret in
Tractatu subsequenti *de Contractibus*.

TRACTATUS DE CONTRACTIBUS

PROŒMIUM

297. — 1. Objectum et utilitas hujus Tractatus (1). Jus strictum, ut dictum est in Tractatu *de Justitia* (n. 9), duplex est : jus in re et jus ad rem. Porro jus in re (*Ibid.*, n. 55) quinque modis acquiritur, speciatim *contractu*. Jus vero ad rem, cui respondet alterius obligatio, ex quintuplici etiam fonte originem ducere potest, juxta Codicem civilem Gallicum (art. 1101, 1370), nempe ex *contractu*, quasi-*contractu*, delicto, quasi-delicto et lege. Contractus igitur est unus ex modis quibus unus alteri jus in re aut jus ad rem confert.

Quamvis autem jurisperitorum propria videri possit hæc materia, est tamen theologis atque maxime confessariis, nostra præsertim ætate, valde necessaria. Commmercium enim, ait Gury, tam longe lateque ubique terrarum exercetur, tantum industria in dies perficitur, ut de contractuum æquitate in sacro tribunali sæpe sæpius sententia ferenda sit. Accedit difficultas leges in conscientia inscriptas cum legibus Codicis civilis conciliandi. Deo tamen opem, ut confidimus, præstante, tanta incedemus cautela, ut ducibus melioris notæ doctoribus, neque intempestivæ severitatis, neque nimie indulgentiæ macula inuramur (Gury, *Tractatus de Contractibus*, proœm.).

(1) Hic Tractatus quoad maximam partem ex opere D. Carriere descriptus est. Consulantur iidem auctores ac pro Tractatu *de Justitia*.

298. — 2. Contractus definitio. Contractus est *conventio qua duo vel plures sibi invicem aut unus alteri aliquod jus in re vel ad rem conferunt*.

Dicitur 1. *conventio*, quo nomine hic intelligitur consensus plurium in idem placitum, signo sensibili expressus.

Dicitur 2. *qua duo vel plures*, quia contractus duas saltem personas supponit, cum nemo secum contrahere possit, vel jus alteri nescienti aut non acceptanti conferre (1).

Dicitur 3. *sibi invicem aut unus alteri*, quia potest adesse vel deesse reciprocitas obligationum; unde dividitur contractus in unilateralem et bilateralem.

Dicitur 4. *aliquod jus*, scilicet jus strictum, quia si conventio fiat sine intentione conferendi aliquod jus, non adest contractus, v. g., si plures conveniant de deambulando simul, etc.

Dicitur 5. *jus in re vel ad rem*, nam de utroque jure fieri potest contractus: in priori casu fit *translatio proprietatis*; in posteriori casu exoritur vinculum morale quo se adstringunt contrahentes, nempe *obligatio*; ille in cujus gratiam contrahitur obligatio vocatur *creditor*, alter vero *debitor*. — Hinc dividuntur contractus in translativos proprietatis et productivos obligationis.

Dicitur 6. *conferunt*; qua voce designatur non solum productio, sed etiam extinctio obligationis (2).

299. — 3. Contractuum divisio. Contractus multipliciter dividitur:

(1) Hinc in jure Gallico non admittitur quod in jure Romano vocabatur *pollicitatio*, id est promissio nondum acceptata.

(2) Talis est *natura contractus in genere*. Sed ne ex æquivoca verborum usurpatione error inducatur, advertendum est jurisperitos in quolibet contractu distinguere essentiam, naturam et accidentalialia: — 1. ea pertinent ad *essentiam*, sine quibus contractus absolute existere nequit, adeo ut, iis deficientibus, vel nullus adsit contractus, vel adsit contractus alterius speciei; — 2. ea pertinent ad *naturam*, quæ in contractu includuntur, quando nihil in contrarium statutum fuit, sed quæ per conventionem peculiarem possunt a contractu excludi; — 3. ea dicuntur *accidentalialia*, quæ contractui adjungi possunt, sed adjecta non censentur, nisi adsit specialis clausula. Hæc distinctio supponitur in pluribus Codicis articulis (art. 1135, 1719, 1876).

1. In *translativum proprietatis* et *productivum* aut *exstinctivum obligationis*, ut intelligitur ex definitione contractus; sed advertendum est utrumque effectum posse oriri ex eodem contractu.

2. In *unilateralem*, in quo adest obligatio ex una tantum parte; — et *bilateralem* seu *synallagmaticum*, in quo adest obligationis reciprocitas inter partes (art. 1102, 1103). — Si utraque obligatio sit æque præcipua, et immediate oriatur ex contractu, ut in venditione, vocatur *synallagmaticus perfectus*; si autem obligatio in alterutra parte sit tantum per accidens, seu, ut aiunt jurisperiti, *ex post facto*, qualis est in deponente obligatio solvendi impensas factas a depositario in deposito custodiendo, vocatur *synallagmaticus imperfectus*.

3. In *onerosum*, qui respicit utilitatem utriusque partis; — *gratuitum*, qui vergit in utilitatem unius tantum; — *mixtum*, qui est ex parte onerosus, ex parte gratuitus, v. g., donatio sub conditione onerosa respective levi.

Contractus onerosus subdividitur: — in *commutativum*, in quo quilibet e contrahentibus se obligat ad aliquid moraliter æquale et certum dandum aut faciendum; — et *aleatorium*, in quo non datur res pro re, sed pecunia æstimatur aliquod damni vel lucri periculum quod ab eventu incerto pendet.

4. In *principalem*, qui independenter ab alia conventionione subsistit, ut venditio, etc.; — et *accessorium*, qui pendet ab alia conventionione, aut eam supponit, ut hypotheca, pignus.

5. In *realem* et *consensualem*. — *Realis* ille est qui in sua specie non perficitur nisi per traditionem rei de qua convenitur, ut mutuum, depositum, etc. (art. 1892, 1915, etc.). Dicitur *in sua specie*, quia ante traditionem potest existere conventio quæ in se valeat, v. g., de tradendo mutuo aut deposito, sed quæ non erit mutuum aut depositum. — *Consensualis* ille est qui solo contrahentium consensu rite exhibito perficitur ante rei traditionem: tales sunt in jure Gallico plerique contractus. Dicitur *rite exhibito*, id est, juxta formam a lege determinatam ut valeat contractus, et qui in mente contrahentium non sit merum propositum de contractu postea ineundo,

6. In *solemnem*, ad cuius valorem requiritur certa forma præscripta a lege, v. g., contractus matrimonialis (art. 1394), donatio (art. 931), hypotheca conventionalis (art. 2127); — et *non solemnem*, qui, ut valeat, nullam specialem formam requirit, sed subjicitur tantum dispositionibus generalibus. — Dicitur *ad valorem, ut valeat*, quia, si quædam formæ per legem præscribantur *ad probationem* tantum, contractus in quo illæ negliguntur, vim habet etiam coram ipsa lege, modo per alias probationes de ipso constet.

7. In *contractum verum* seu *proprie dictum*, et *quasi-contractum*; sed ea distinctio aliter intelligitur a theologis, aliter a jurisperitis. — Juxta theologos, adest *verus* contractus quando datur ex utraque parte consensus formalis seu expressus; *quasi-contractus* vere, quando conventio est implicita aut tacita, v. g., inter medicum et eum a quo advocatur, etc. — Juxta jurisperitos, quotiescumque accedit consensus sive expressus, sive implicitus utriusque partis, adest *verus* contractus; adest vero *quasi-contractus*, quando deest saltem ex una parte verus consensus, et postulat æquitas ut exoriatur obligatio eodem modo ac si verus præstitus fuisset consensus ex utraque parte (Cf. art. 1371 et seqq.).

Tractabitur in duplici parte : — 1. de contractibus in genere; — 2. de contractibus in specie.

PARS I

DE CONTRACTIBUS IN GENERE

300. — 4. **Divisio materiæ.** Circa contractus in genere duo sunt exponenda : videlicet, conditiones requisitæ ad contractus rite ineundos, et effectus qui ab eis sequuntur. Cum vero hujusmodi conditiones et effectus, non solum jure naturali, sed etiam jure civili regantur, operæ pretium est prius expendere quænam in contractibus habenda sit ratio juris civilis.

Unde tria capita : — 1. de necessaria contractuum conformitate cum jure civili; — 2. de conditionibus requisitis ad contractus; — 3. de effectibus contractuum.

CAPUT I

DE NECESSARIA CONTRACTUUM CONFORMITATE CUM JURE CIVILI

301. — 5. Nondum expenditur quid in specie jus civile statuat circa singulos contractus; sed generatim inquiritur an et quatenus servanda sint illius præscripta. Duplex ad hoc instituitur quæstio : — quæstio *juris*, quænam sit vis juris civilis in genere ad contractus irritandos; — quæstio *facti*, quatenus jus civile Gallicum irritet quosdam contractus.

ARTICULUS I

De vi juris civilis in genere ad contractus irritandos

302. — 6. Opiniones. Juxta omnes, legislator civilis potest quosdam contractus irritare *in foro externo*; sed controvertitur an eos irritare possit etiam *in foro conscientiae*. Tres sunt opiniones. Prima absolute negat; secunda absolute affirmat; tertia tenet principem posse contractus irritare in foro conscientiae, sed non ante judicis sententiam. Hanc cum S. Lig. (n. 711) probabiliorem putamus.

303. — 7. Assertio. *Leges civiles quibus contractus irritantur vim habent in foro interno, sed non obligant ad rescissionem ante sententiam judicis.*

PROB. 1^a PARS, nempe hujusmodi leges *vim habere in foro conscientiae*.

Quando potestas suprema et independens, qualis est legislator civilis, materiam sibi subjectam attingit, non alios agnoscit limites quam justitiae et aequitatis; ac proinde quidquid iniquum non est et confert ad promovendum bonum publicum, etiam pro foro interno statuere potest; alioquin non esset suprema. Porro ita est de legibus quibus contractus irritantur.

1. Contractus civiles *subjiuntur auctoritati principis*, quum respiciunt bonum temporale societatis, cujus cura principi incumbit.

2. *Aequitati non repugnat contractus irritari in conscientia*; siquidem nulla fit injuria subditis; potestas enim contrahendi, licet sit de jure naturae, est tamen subordinata auctoritati legitimae; unde ea privari potest subditus, quemadmodum facultate quosdam actus faciendi licite.

3. *Expedit bono publico* ut contractus aliquando irritentur *in conscientia*; si enim princeps non nisi meram prohibitionem ferre posset in foro conscientiae, subditi qui obligationem conscientiae parvipendunt, hanc obligationem contemnerent

aut jam impletam rescinderent, non sine maxima proborum læsione et societatis perturbatione. Ergo.

PROB. 2^a PARS, id est, tales leges *non obligare ad rescissionem ante judicis sententiam*.

Potestas obligandi in conscientia non competit legislatori civili nisi quatenus necessarium est ad bonum publicum promovendum; atqui obligatio sponte rescindendi ante sententiam judicis contractus lege civili prohibitos non est necessaria ad bonum publicum promovendum; bonum enim publicum requirit quidem ut contrahentes metu nullitatis incitentur ad servandas præscriptiones legis; sed ad id satis est si nullitas contractus possit ab iis quorum interest invocari apud judicem. Insuper non debent sine necessitate imponi in conscientia durissimæ obligationes, quæ a paucis adimplerentur, et plerisque forent occasio peccati qualis esset obligatio de qua agitur.

CONFIRMATUR UTRAQUE PARS *praxi piorum virorum*, qui communiter vim legum irritantium sic accipiunt; necnon *auctoritate theologorum*, qui communius hodie hanc sententiam tenent.

ARTICULUS II

De irritatione contractuum ex jure civili Gallico

304. — 8. Divisio nullitatum in jure Gallico vigentium.

Nullitates in Codice civili Gallico sancitæ ad duplicem classem reduci possunt: nullitates *radicales*, seu proprie dictas, et nullitates *non radicales*, seu *rescindibilitates*.

1. Nullitates *radicales* eæ sunt quæ ab initio impediunt ne contractus valide ineantur. — Hujusmodi nullitate irritantur contractus quibus deest consensus, vel objectum, vel causa; atque etiam contractus destituti formis requisitis ad solemnitatem, v. g., in donationibus et testamentis, etc. (1).

(1) Cum contractus radicaliter nullus habendus sit ut non existens, sequitur: — 1. illum a nemine posse invocari, et, si invocetur, posse ab omnibus quorum interest repelli, ac proinde nullitatem esse *abso-*

2. Nullitas *non radicalis*, seu *rescindibilitas* (*annulabilité*), consistit in eo quod contractus valide initus possit propter aliquod vitium accidentale rescindi, quasi non fuisset initus. — In hac nullitatum classe reponendæ sunt eæ quibus dat locum error accidentalis, metus, aut dolus (art. 1117); pariter quæ oriuntur ex læsione (art. 1118), vel ex vitiis redhibitoriis (art. 1644, 1648); tandem quæ fundantur in incapacitate personarum, v. g., minorum, uxorum, interdictorum (art. 1125, 1304) (1).

305. — 9. Regula servanda in foro conscientię erga nullitates civiles. Ex assertione superius posita (n. 303) *illis quorum interest licet per tempus a lege concessum postulare nullitatem* actus seu contractus qui per legem civilem irritatur; simulque *illis quibus actus vel contractus favet*, licet eo uti donec rescissio fuerit pronuntiata, dummodo *fraudem aut dolum* ad hanc impediendam *non adhibeant*.

1. *Illi quorum interest possunt in conscientia nullitatem postulare*; hæc enim facultas eis competit in foro externo, et nullitates civiles probabilius valent etiam in foro interno, ex supra probatis (n. 303); — *per tempus a lege concessum*; nam cum facultas rescindendi contractum a lege oriatur, non licet illa uti, nisi quatenus lex concedit; unde, elapso tempore, jus cessat, etiam, in foro conscientię.

lutam, non relativam; — 2. illum non irritari a iudice, sed ejus sententiam esse tantum declaratoriam; — 3. illum non posse ratihaberi aut confirmari.

(1) Ex natura harum nullitatum sequitur : — 1. eas esse, saltem primumque, *relativas* (art. 1125), seu non posse invocari nisi ab uno e contrahentibus aut ejus causam habentibus; — 2. contractum rescindibilem valere et producere suos effectus donec rescindatur a iudice; attamen, quando rescinditur, partes reponuntur, quantum fieri potest, in eodem statu ac si non contraxissent; unde rescissio dicitur habere effectum retroactivum; — 3. talem contractum ratihaberi et confirmari posse, ita ut deinceps rescindi nequeat; illa confirmatio fieri potest, vel *expresse*, verbo aut scripto, et iis servatis quæ exigit art. 1338, vel *tacite*, sive per *executionem actus*, sive per *alia signa* e quibus deducatur hæc confirmatio, v. g., si creditor utatur actu irritato, et debitor nullitatem non opponat, etc., sive per *præscriptionem*; hæc confirmatio habet effectum retroactivum.

2. *Illi quibus actus vel contractus favet possunt interim eo uti.* Hæc facultas certe denegari nequit ubi agitur de contractu tantum rescindibili; etenim, ut dictum est (n. 304), nullitas illa est relativa et conditionata, id est, posito quod petatur tempore competenti; ergo donec impleatur conditio, valet contractus. Ex dictis autem in præcedenti assertionem, eadem facultas concedenda est in foro conscientiae pro qualibet nullitate etiam radicali. Ergo ille cui favet contractus in nullo casu tenetur provocare aut postulare declarationem nullitatis.

Dicitur *dummodo fraudem aut dolum non adhibeant*, quia si ille cujus interest ut actus valeat, usus fuerit mendaciis, a fortiori minis vel metu, ad impediendum ne alter vitia quibus actus inficitur cognoscat, aut ea cognoscens nullitatem seu rescissionem postulet, ei applicandum est principium expositum in Tractatu *de Justitia* (n. 276), de eo qui viis injustis alium impedit a consecutione alicujus boni.

306. — 10. Nullitas actuum initorum in fraudem legis irritantis. Illi actus sunt irriti *in conscientia*, ea saltem *nullitate quæ per illam legem inducitur* (1).

Id constat *regulis juris*. Nihil magis in jure canonico et romano receptum, quam istud axioma : « Nemini fraus et dolus patrocinari debent; » atqui profecto patrocinentur, si actus de quibus agimus non essent irriti. — Et vero legislator insipienter egisset, si lex non irritaret actus de quibus agimus; tunc enim lex illius non ferretur nisi in quamdam formulam, in quædam verba, quæ plerique facile eluderent.

Dicitur 1. *in conscientia*. Præter rationes supra expositas (n. 303), adest necessitas coercendi vinculo morali fraudes bono communi noxias, quas in foro externo detegere et probare plerumque impossibile est.

Dicitur 2. *ea saltem nullitate quæ per illam legem inducitur*,

(1) Ex jure Romano, ille dicitur agere in fraudem legis, qui, verbis legis salvis, sententiam ejus circumvenit. Igitur fraus committitur, quando fit aliquid quod cum observatione legis componi nequit, et menti legislatoris contrarium est, quamvis cum ejus verbis videatur concordare.

id est, non solum lex effectum suum debet producere eodem modo ac si aperte violata fuisset, sed præterea, per accidens, — 1. si ex utraque vel alterutra parte adhibita fuerint media injusta, reparandum erit damnum independentem a qualibet sententia vel petitione illius cujus interest; — 2. si adsit lex specialis quæ talem fraudem attingat, hujus ratio habenda erit (1).

CAPUT II

DE CONDITIONIBUS AD CONTRACTUM REQUISITIS

307. — 11. Ad contrahendum requiritur *consensus rite præstitus a subjecto capaci circa materiam aptam*. Ideo agetur : — 1. de consensu; — 2. de contrahentibus; — 3. de objecto contractus.

ARTICULUS I

De consensu

Mutuum consensum esse causam efficientem cujuslibet

(1) Haud inutile erit paucis indicare præcipuos modos quibus agitur in fraudem legum irritantium. Quatuor modi assignantur a canonistis : — Primus, *de re ad rem*, in eo situs est quod loco rei prohibitæ datur aliquid aliud quod idem valeat. — Secundus, *de persona ad personam*, adhibetur, quando quis uni personæ aliquid donat sub conditione explicita vel implicita illud tradendi alteri, quam lex civilis recipiendi incapacem effecit; ille cui datur aperte, vocatur *persona interposita*; nullitatem talis dispositionis statuunt articuli Codicis civilis 911, 1099, 1100. — Tertius, *de contractu ad contractum*, ille est quo unus contractus occultatur sub specie alterius. Multiplici de causa illa fraus adhibetur: v. g., donatio dissimulatur sub specie venditionis, vel ad favendum personæ cui dare non autem vendere prohibitum est; vel ad excedendam portionem disponibilem in successionibus; vel ne locus sit contractus revocationi, si superveniant filii, juxta art. 960; vel ad eludenda tributa (gallice *droits d'enregistrement*), quæ majora sunt in donatione inter extraneos quam in venditione; vel etiam ex motivis honestioribus, v. g., ad parcendum verecundiæ donatarii, ne concitetur invidia eorum quibus non fit similis donatio, etc. — Quartus, *de loco ad locum*, adhibetur, quando quis, ut legem eludat, in alium locum pergit in quo lex illa non viget.

contractus patet ex ipsa definitione contractus. Unde oportet declarare : — 1. dotes legitimi consensus; — 2. vitia quæ huic noceant.

§ I. — **De dotibus consensus**

Expendendum est an et quatenus consensus debeat esse : — 1. internus; — 2. exterius manifestatus; — 3. mutuus; — 4. actualis; — 5. plenus et perfectus.

I. *De necessitate consensus interni.*

308. — 12. Sensus quæstionis et opiniones. Non inquiritur utrum necessarius sit aliquis consensus internus; consensus enim non potest esse nisi internus, cum sit actus mentis. — Sed quæritur an sufficiat voluntas serio proferendi verba quibus consensus exprimitur, simul juncta cum voluntate non ineundi contractum, seu *an sufficiat consensus fictus*?

Quidam affirmant sufficere consensum fictum; tum quia id exigere videtur commerciorum securitas; tum quia in foro externo ex consensu ficto oritur obligatio quam implicite censetur assumere qui fecte consentit; sed excipiunt matrimonium, et promissiones Deo factas seu vota. — Alii longe communius negant.

309. — 13. Assertio : *Ad contractum non sufficit consensus fictus, sed requiritur consensus VERUS et INTERNUS.*

PROB. — 1. Contractus est veluti lex privata, vi cujus contrahentes jus strictum acquirunt aut transmittunt; sicut ergo lex obligat vi intentionis obligandi quam habuit legislator, ita jus strictum per contractum acquiritur vel transmittitur vi intentionis acquirendi aut transmittendi quam habent contrahentes. — 2. Præterea effectus contractuum, qui est obligatio aut translatio dominii, vel oritur a consensu contrahentium, vel tribuendus est verbis serio prolatis, vel legi; atqui duo posteriora dici nequeunt: non primum, quia verba nullam vim habent, nisi quatenus sunt signa intentionis; non secundum, quia jus in contractibus acquiritur, non ex dispositione legis, sed ex voluntate contrahentium. Ergo.

Cæterum, ut præcaveantur objectiones, et recte intelligatur secunda opinio, quædam sunt notanda de effectibus consensus ficti : — 1. Qui fecte tantum consentit, veram injuriam alteri infert, quam ordinarie reparare non potest nisi verum consensum præbendo. — 2. Lex et tribunalia semper supponunt adfuisse consensum internum, quia ex communiter contingentibus judicant. Exsurgit ergo ex consensu ficto obligatio civilis, ob falsam præsumptionem facti; sed si certo constaret fictio, judex, non executionem contractus, sed solam reparationem damni præciperet. — 3. Etiam in foro conscientiæ, si una pars asserat se fecte consensisse, altera non tenetur ejus assertioni credere, nisi fictionis argumenta fide digna præbeat, quia non major fides debetur mendacium suum alleganti, quam fecte consentienti.

310. — 14. Objectum consensus interni. — 1. Essentialiter requiritur in contrahentibus *intentio jus conferendi aut acceptandi*. Debent enim velle quidquid pertinet ad essentiam contractus; atqui pertinet ad essentiam contractus, ut jus conferat aut obligationem producat. Ergo, si alteruter aut uterque contrahens velit contrahere, et simul nullum jus conferre aut acquirere, duæ illæ voluntates erunt contradictoriæ; ac proinde videndum erit utra alteri prævaleat, illaque sola habita fuisse judicabitur.

2. Requiritur intentio *se obligandi sub gravi* in materia *gravi*; nam contrahentes censentur se obligare juxta proportionem materiæ, nisi contrarium expresse stipulentur.

3. Sed non requiritur ad validitatem contractus intentio *adimplendi obligationem* susceptam; quia aliud est obligationem suscipere, aliud eam implere. Aliquando tamen voluntas manifestata non implendi obligationem indicat contrahentem nolle veram obligationem suscipere, ut si quis dicat: tibi promitto vel do centum nummos, sed nunquam eos tibi dabo.

II. De necessitate consensus exterius manifestati.

311. — 15. Assertio : *Ad contractum requiritur consensus*

SIGNIS EXTERNIS manifestatus *ex parte tum PROPONENTIS, tum ACCEPTANTIS.*

PROB. 1^a PARS, id est, requiri consensum *externum* ex parte *proponentis* : — 1. *ex fine contractuum*; ideo fiunt, ut jus unius ad alterum transferatur; atqui jus transferri nequit nisi per actus externos, quia jus strictum contractu conferendum repeti poterit actione reali aut personali, et ideo debet exterius constare; — 2. *ex voluntate contrahentium*, qui non intendunt se obligare, quamdiu voluntatem suam non manifestaverunt, et voluntatem adhuc latentem habent tanquam merum propositum, quod absque ulla injustitia revocare possunt.

PROB. 2^a PARS, id est, requiri consensum *externum* ex parte *acceptantis*. Etenim de ejus jure non constat quamdiu interius tantum acceptavit; siquidem duo consensus non censentur inter se connexi ad unum effectum producendum, nisi connexio fiat humano modo, scilicet signis externis. — Sed non semper requiritur acceptatio formalis, sive explicita sive implicita; sufficit enim tacita, quoties ex adjunctis silentium acceptationi formali æquipollere censetur.

312. — 16. Signa quibus exprimi debet consensus. Attento solo jure naturali, sufficiant signa quælibet, ex quibus certo innotescit voluntas contrahentium. — Jus vero positivum de his signis plura statuit. Sed distinguendum est inter ea quæ lex exigit ut constet de conventionem, seu *ad probationem*, et ea quæ exigit ad conventionis validitatem, seu *ad solemnitatem*; si priora desint, ex contractu orietur obligatio moralis tantum, non autem obligatio civilis; si posteriora vero deficient, applicari debent quæ statuta fuerunt supra de vi nullitatum civilium (n. 303 et 305).

III. *De necessitate consensus mutui.*

313. — 17. Assertio : *Ad contractum requiritur consensus MUTUUS*, id est, necessarium est ut amborum contrahentium consensus *veluti in unum coalescant*, seu *moraliter uniantur*. Id constat ex contractus definitione.

314. — 18. Condiciones consensus mutui. Ut autem fiat mo-

ralis unio inter voluntates, tres requiruntur conditiones :

1. Ille qui *contractum proponit* debet suam voluntatem *alteri manifestare et intimare*, nec sufficit ut ejus consensus alteri innotescat modo qualicumque; quia, ante intimationem, in communi hominum æstimatione censetur adesse merum propositum.

2. Ille *cui contractus proponitur* debet *acceptare*; alioquin non adesset duorum consensus in idem placitum; insuper nemo acquirit dominium sine voluntate acquirendi, sicuti nemo intendit jus transferre ad alterum, nisi iste velit illud acceptare.

Utrum autem requiratur ut *acceptatio innotuerit offerenti* controvertitur.

Alii affirmant, quia antea acceptatio habenda est ut merum propositum, quod ab acceptante revocari potest.

Alii vero tenent, seclusa lege, consuetudine, aut expressa intentione contrahentium, non requiri ut acceptatio innotuerit offerenti, sed contractum perfici statim ac intentio unius fuit alteri intimata et ab ipso acceptata; tunc enim adest consensus plurium in idem placitum; offerens jam consensit et acceptavit obligationem, saltem conditionate; ac proinde contractus est perfectus.

Alii demum distinguunt inter contractus unilaterales et bilaterales; in prioribus dicunt non requiri ut acceptatio offerenti innotuerit, bene vero in posterioribus. In unilaterilibus enim, cum jus conferatur ex una parte tantum, sufficit ut consensus offerentis intimetur, nec ulla est ratio requirendi intimationem acceptationis; dum in bilateralibus, utrinque jus confertur, atque duplex quodammodo initur pactum, v. g. in venditione, pactum de merce et pactum de pretio; ideo reciproca intimatio consensus requiri videtur, nempe ab offerente acceptanti et vicissim ab acceptante offerenti.

Hæc tertia opinio probabilior videtur, et conformis est praxi generatim receptæ.

3. Consensus contrahentium debet ferri *in idem objectum et in eundem contractum*; alioquin deesset consensus in idem placitum. — Dicitur 1. *in idem objectum*; si enim unus inten-

dat vendere domum, alter vero emere agrum, evidens est neutrum venditum fore; — Dicitur 2. *in eundem contractum*; si enim unus intendat vendere domum, et alter eam conducere, nec venditio, nec conductio aderit, donec, detecto errore, ambo consensus circa eundem contractum conveniant.

IV. De necessitate consensus actualis.

315. — 19. Assertio : *Consensus contrahentium procedere debet ex intentione SALTEM VIRTUALI.*

1. Sufficit profecto intentio *actualis*, sed non requiritur, cum sæpe non sit in hominis potestate.

2. Non sufficit intentio *habitualis*, id est, prius quidem habita, sed moraliter non perseverans, nec influens in actum; actus enim inde procedens non habetur ut humanus.

3. Non sufficit intentio *interpretativa*, quæ nihil aliud est quam dispositio habitualis ex qua aliquis consentiret, si cognosceret præsentia rerum adjuncta, aut ad ea attenderet; tunc enim deest consensus; aliud est enim dicere *consensisse*, aliud *consensi*.

4. Sufficit ergo et requiritur intentio *virtualis*, id est, intentio præterita quidem, sed moraliter perseverans in sua efficacia.

316. — 20. Quæritur 1. *An sufficiat consensus PRÆSUMPTUS?*

Consensus *præsumptus* — 1. *sufficit*, si sumatur *lato sensu* pro consensu tacito, qui nempe nec scripto nec viva voce, sed tantum agendi ratione manifestatur; actus enim externi non minus manifestant intentionem quam verba et scripta; — 2. *non sufficit*, si sumatur *sensu stricto* pro eo qui fingitur in aliquo adesse, quia iudicatur eum revera consensurum, si verum rei statum cognosceret, aut saltem si æquitatis leges sequeretur; tunc enim non adest consensus proprie dictus, sed mera præsumptio consensus. Attamen, cum aliquando vi legis, sive naturalis, sive humanæ, eadem nascatur obligatio ac si verus initus fuisset contractus, tunc dicitur adesse quasi-contractus (ut supra explicatum est, n. 299).

317. — 21. Quæritur 2. QUAMDIU consensus semel datus perseverare possit?

RESP. *illum perseverare donec revocatus fuerit; nec nocet quod inter consensum unius contrahentis et consensum alterius longum intercedat temporis spatium. Consensus enim est aliquid morale, a tempore independens; semel datus et perfectus, perseverat donec revocetur, quemadmodum contractus jam peractus stat donec dissolvatur. — Attamen aliquando ex circumstantiis deduci potest intentionem proponentis non esse ut alter habeat in perpetuum facultatem acceptandi.*

V. De necessitate consensus pleni et perfecti.

318. — 22. Assertio 1^a: *Ex parte INTELLECTUS, ad contractum requiritur consensus PLENE DELIBERATUS, qualis requiritur ad peccatum mortale.*

Constat *ex ratione*. Libera translatio alicujus juris in sua bona vel in suas actiones, quæ fit in omni contractu, est necessario **actus humanus**, id est, actus plene deliberatus, qualis ad peccatum mortale requiritur. — Et vero, ex una parte, contractus cum semiplena advertentia initus non debet obligare secundum totam materiam, quemadmodum si adfuisset consensus plenus; ex altera, determinari non potest ad quamnam materiæ partem obliget, cum gradum advertentiæ nemo moraliter metiri possit, multo minus assignare quantitatem materiæ tali gradui proportionatam.

319. — 23. Assertio 2^a: *Ex parte VOLUNTATIS, in contractibus GRATUITIS, requiritur voluntarium, non tantum liberum, sed SPONTANEUM; — in contractibus autem ONEROSIS, sufficit voluntarium LIBERUM, ETIAM NON SPONTANEUM.*

Constat *1^a pars*, de contractibus *gratuitis*, — *1. utroque jure canonico et civili, in quo exigitur ut donationes fiant sponte, seu ex plenissima libertate absque ulla repugnantia; — 2. ratione; in omni enim contractu requiritur causa; causa autem in contractibus gratuitis alia non est quam liberalitas aut*

beneficentia dantis; ergo si tali contractui det causam vis aut error, irritus erit defectu causæ.

Constat 2^a pars, de contractibus *onerosis*. — Aliter ratiocinandum est de contractibus *onerosis* ac de *gratuitis*. In *gratuitis* enim, accipiens nullum habent titulum præter benevolentiam dantis; in *onerosis* vero, cum uterque tantum det quantum accipit, quisque semper habet titulum ad recipiendum, nempe compensationem rei datæ et ab alio acceptatæ; porro adesse potest hujusmodi consensus, licet voluntarium non sit spontaneum; nam voluntarium liberum, etsi non spontaneum, est verum voluntarium quod sufficit ad peccatum mortale.

§ II. — De vitiis consensui nocentibus

Vitia consensus dicuntur quæcumque impediunt ne consensus talis existat qualis requiritur. Quatuor præcipua communiter numerantur, *error*, *dolus*, *vis* seu *metus*, et *læsio*.

I. De errore.

320. — 24. Notio et species erroris. Error generatim est falsum iudicium; unde differt in se ab ignorantia, quæ est mera carentia cognitionis sine ullo iudicio. Hic tamen indiscriminatim de utroque agetur, quia utriusque iidem sunt effectus quoad consensum.

Multiplicis generis error distinguitur.

1. Alius est *essentialis* seu *substantialis*, qui versatur circa aliquid contractui essenziale, sive ex se, sive ex intentione utriusque aut alterutrius contrahentis; — alius *accidentalis*, qui cadit in mera accidentia contractus.

2. Alius est *incidens* seu *concomitans*, sine quo contractus nihilominus initus fuisset; — alius est *antecedens*, seu *dat causam contractui*, sive *positive*, quando voluntatem reipsa determinat, sive *negative*, quando non influit quidem in voluntatem, sed tamen talis est, ut, eo detecto, contractus initus non fuisset.

321. — 25. Effectus erroris. — I. Error *substantialis*, etiam *mere incidens*, ex jure naturali irritat contractum.

Ratio est, quia vere deficit consensus, cum non existat illud in quod præcipue fertur (Cf. art. 1109 et 1110).

Dicitur *error etiam mere accidens*, quia semper verum est non adesse consensum, qui tantum in alia hypothesi datus fuisset.

II. *Error accidentalis nec irritat nec rescindibiles reddit contractus.*

Ratio est, quia non tollit consensum circa substantiam contractus, ac proinde semper superest objectum et causa sufficiens. — Præterea exigunt bonum publicum et securitas commercii, ut non alligetur consensus meris accidentibus, nisi id formaliter exprimatur; alioquin incerti efficerentur omnes contractus (art. 1110).

III. *Error habendus est ut substantialis*, quando cadit in aliquid quod est *principaliter intentum* in contractu; *secus*, dicendus est *accidentalisis*.

Dici autem potest aliquid principaliter intendi in contractu; — 1. quando huic utraque, vel alterutra pars, stricte alligat suum consensum; tunc contractus efficitur conditionatus, ac proinde, si deficiat conditio, est irritus; illudque verum est, licet conditio illa non nisi interius apponatur; — 2. quando hujus defectus rem reddit ineptam ad finem intentum ab eo qui illam acquirit; — 3. quando, eo sublato, tollitur omne motivum rationabile contrahendi.

322. — 26. Corollaria. Hinc infertur quatenus contractum irritet error circa personam, vel circa qualitates objecti, vel circa motivum excitans.

1. *Error circa personam* tunc solum irritat contractum, quando consideratio personæ, propter scientiam, industriam, aut alia hujusmodi, est causa principalis contractus (art. 1110). Unde valet emptio libri apud Paulum, etsi credatur emi apud Petrum; irrita vero emptio tabulæ quæ falso putabatur picta a tali pictore. — In *contractibus gratuitis* sæpius irritus erit contractus, quia plerumque intuitu personæ fit contractus. Si vero ratio personæ non sit nisi quid accessorium, valet

contractus, v. g. eleemosyna facta pauperi qui creditur esse talis vel talis.

2. Error *circa qualitates* objecti irritat contractum, quando earum defectus objectum reddit in communi hominum estimatione diversum ab eo quod intendebant contrahentes; sic, si quis emit annulum deauratum, quem putat aureum.

3. Error *circa motivum excitans* tantum ad libentius contrahendum non irritat contractum, cum non sit illius causa. — Nec etiam error *circa motivum determinans extrinsecum*, id est quod non fuit causa contractus, licet sine eo initus non fuisset, v. g., in emente equum, quia falso putavit suum perissee; talis enim persuasio non vitiat substantialiter consensum præstitum.

II. De dolo.

323. — 27. Notio et species doli. Dolus est *machinatio ad fallendum alterum adhibita*. Duplex distinguitur: — *positivus*, cum aliquid fit aut dicitur quo alter inducatur in errorem; — et *negativus*, qui consistit in dissimulatione aut reticentia veritatis culpabili.

Hic agitur præcipue de dolo positivo; de negativo agetur ubi de assecuratione rei venditæ.

324. — 28. Effectus doli. Cum effectus doli sit error, hic applicanda sunt jam dicta de errore. Si ergo producat errorem *substantialem*, irritus est contractus. Sed si error sit *accidentalis*, inquirendum est, utrum irritet contractum propter injuriam quam errori superaddit dolus. — Jam vero si dolus sit *incidens*, aut antecedens dans causam *negative* contractui, non illum irritat aut rescindibilem reddit, cum non sit illius causa efficax; dat solummodo actionem ad compensationem damni illati (art. 1382). Si autem sit antecedens et det causam *positive* contractui, distinguendum est, prout provenit *ab altero contrahente*, vel *a tertia persona*.

I. Si oriatur *ab altero contrahente*, hæc assertio statui potest: *Contractus ortus ex dolo alterius partis non est in se invalidus, sed rescindi potest ad nutum partis deceptæ*.

Dicitur 1. *non est in se invalidus* : — non quidem *ex defectu consensus*; cum dolus supponatur accidentalis, ac proinde relinquat consensum liberum circa substantiam; — nec *ob injuriam illatam*, quæ sufficienter reparatur per facultatem relictam parti læsæ contractum rescindendi.

Dicitur 2. *est rescindibilis*; nam deceptor tenetur reparare injuriam illatam, id est, deceptum reponere in statu in quo esset si dolus non fuisset adhibitus: illud autem fit, relicta huic libertate contractum rescindendi, si velit (Cf. art. 1117).

II. Si dolus oriatur *a tertia persona*, contractus non est *rescindibilis*.

Nam qui injuriæ particeps non fuit, non debet ideo privari jure suo (Cf. art. 1116). — Aliud tamen est dicendum, si contrahens fuerit particeps doli; particeps autem censetur, si dolum cognoverit, et agatur de re quam manifestare tenebatur.

III. De vi et metu.

325. — 29. Notio et species vis et metus. Vis est *motio ab extrinseco illata contra voluntatis reluctantis inclinationem*. Aliquando est *physica*, v. g., si manus alicujus violenter ducatur ad subscribendum contractui; aliquando est tantum *moralis*, et minis producit; confunditur cum metu, seu potius est illius causa.

Metus est *trepidatio mentis ob aliquod malum imminens*. Est levis, vel gravis; iste autem vel absolute gravis, vel respective tantum. — Metus gravis *absolute* est ille qui afficit, aut afficere potest *constantem* virum (gallice *un homme fait, une personne raisonnable*, art. 1112). — Metus vero gravis *relative* est ille qui talis est ratione habita ætatis, sexus et conditionis personæ.

Ex jure Gallico, *metus reverentialis* erga parentes aut superiores, preces importunæ, etc., si in his non includatur vis aut dolus, non detrahunt libertati consensus (art. 1114).

326. — 30. Effectus metus. Ut expendatur quatenus metus irritet contractum, attendendum est ad principium ex quo oritur et ad finem intentum a metum incutiente.

I. *Metus extremus* (id est, qui rationis usum perturbat) *irritat quemcumque contractum*; impedit enim consensum.

II. *Metus etiam gravis* incussus a causa *necessaria*, sive intrinseca (v. g., ex morbo), sive extrinseca (ex naufragio, etc.), *non irritat contractum*. Nam non deest consensus liber; libertas enim hominis non est independens a causis necessariis. — Insuper homo conqueri nequit: seipsum determinat, satius judicans contractum inire quam tali vel tali malo exponi.

III. *Metus etiam gravis* incussus a causa libera *justa non irritat contractum*. Nam in tali contractu adest libertas sufficiens. Qui metum patitur illi se libere exposuit, ac proinde de nullo conqueri potest: ipsemet se determinat, et mavult contrahere quam pati malum quod meretur.

IV. *Metus gravis* incussus a causa *injusta semper irritat contractus gratuitos*. Non adest voluntarium spontaneum, quod requiri vidimus (n. 319); nec etiam causa sufficiens contractus. Illudque verum est, sive metus incutiatur ab altero contrahente, sive a tertia persona, sive in ordine ad contractum, sive sine illo ordine.

V. *Metus gravis injustus non irritat contractum onerosum; sed eum reddit rescindibilem ad nutum metum passi*, quando *incutitur ab altero contrahente, etiam sine ordine ad contractum; item, quando incutitur a tertia persona, saltem si in ordine ad contractum*.

Dicitur 1. *non est invalidus*, saltem ex jure naturali; quia non tollitur voluntarium liberum, nec æqualitas dati et accepti, quæ est causa propria contractus onerosi.

Dicitur 2. *est rescindibilis, etiam sine ordine metus ad contractum*; qui enim metum intulit, commisit injuriam, quam reparare tenetur, et eam perfecte reparare nequit, nisi læso relinquat facultatem rescindendi contractum.

Dicitur 3. *est rescindibilis, quando metus incutitur a tertia persona*; ita art. 1111; unde, licet dubium esse possit de jure naturali, tollitur jure civili.

Dicitur 4. *saltem si in ordine ad contractum*, quia si metus incutiatur a tertia persona, sed *non in ordine ad contractum*, non concordant auctores. Videtur solutionem hujusmodi casuum multum pendere a circumstantiis, ex quibus colligitur an metum incutiens censendus sit fructum percipere ex injustitia, ita ut metus ultimate dicendus sit in ordine ad contractum incussus.

VI. Metus *levis* in foro *externo non attenditur*; in foro autem *interno, irritare potest contractus gratuitos*, imo et contractus *onerosos, si vere sit eorum causa*.

1. In foro *externo* viget axioma juris romani: « Vani timoris justa excusatio non est; » alioquin via aperiretur innumeris litibus.

2. In foro *interno*, metus *levis* irritare potest contractus *gratuitos*, quia tollit plenam spontaneitatem, et causam sufficientem contractus.

3. Item reddere potest *rescindibiles* contractus *onerosos*: injuria *levis* reparanda est, sicut et *gravis*; ergo militat ratio allata pro metu *gravi*. Sed in utroque casu supponitur metum fuisse vere causam contractus; sæpe autem, præsertim in contractibus majoris momenti, metus *levis* non est nisi motivum excitans, et concurrunt alia motiva quibus tribui debet consensus.

IV. De læsione.

327. — 31. Notio læsionis. Nomine læsionis in contractibus designatur *damnum quod patitur alteruter* e contrahentibus, quando *non servatur æqualitas* ex jure naturali requisita in contractibus onerosis, id est, quando pretium et cætera onera sunt supra vel infra valorem communem rei in stipulationem deductæ.

Læsiō supponit errorem vel metum in læso, et sub eo respectu computari potest inter vitia consensus, unde art. 1118 declarat læsione *vitiari* conventiones. Attamen, ex jure Gallico, ut detur actio ex causa læsionis, necessarium non est probare errorem, dolum, vel metum huic dedisse locum.

328. — 32. Effectus læsionis. I. *In foro interno* non invalidatur contractus, quia non est error substantialis. Sed lædens tenetur ad reparationem inæqualitatis; imo, si dolum adhibuerit, ad reparandum damnum inde secutum, etiamsi dolus probari non posset.

II. *In foro externo*, si pro qualibet læsione daretur actio ad rescindendum contractum, innumeris litibus janua aperiretur; ideo facultas rescissionis, etiam quando concessa fuit, debuit intra certos limites coarctari.

Hæc statuit jus Gallicum hodiernum : — 1. *Quoad majores*, principium generale est non posse in eorum gratiam fieri restitutionem læsionis causa, nisi in duobus casibus et positis conditionibus a lege expressis (art. 1313). Casus autem sunt : variæ partitiones (gallice *partages*) in quibus læsio superat quartam partem (*lésion de plus du quart*) (v. art. 887, 1079, 1476, 1882); et venditio immobilium, si læsio superest septem e duodecim partibus (*les sept douzièmes*) (art. 1674). — 2. *Quoad minores*, statuit art. 1305) minorem non emancipatum posse obtinere rescissionem causa cujuscumque læsionis in omnibus conventionum speciebus; minorem vero emancipatum in conventionibus quæ excedunt ejus capacitatem, qualis determinatur sub titulo *de Minoritate, Tutela et Emancipatione*. Sed de vi et extensione hujus articuli, quædam sunt controversiæ opportunius exponendæ ubi de inhabilitate minorum.

ARTICULUS II

De contrahentibus

329. — 33. Principia primum statuenda sunt ex jure naturali et ex jure civili.

1. *Ex jure naturali*, hi omnes et soli contrahere possunt qui *liberum usum rationis habent*. — Nam ii soli possunt transferre dominium bonorum suorum et alias obligationes suscipere, ut patet ex iis quæ dicta sunt de subjecto dominii, in Tractatu *de Justitia* (n. 31).

Hinc nequeunt contrahere : — 1. *pueri* qui usu rationis

illo, quo possint bonum a malo distinguere, nondum fruuntur; — 2. *amentes*, si lucida intervalla non habeant; — 3. perfecte *ebrii*, etsi præcesserit prævisio aut etiam voluntas talis consensus.

2. *Ex jure civili*. Juxta art. 1123, hi omnes contrahere possunt, qui *non declarantur incapaces a lege*. Videndum ergo quinam incapaces declarentur.

Agetur — 1. de minoribus; — 2. de interdictis et de concilio judicario instructis; — 3. de uxoribus.

§ I. — De minoribus

Exponendæ sunt dispositiones juris Gallici circa capacitatem minorum, et postea definienda est vis nullitatum quibus jus civile irritat eorum actus.

I. *Dispositiones juris civilis circa capacitatem minorum.*

330. — 34. Minores dicuntur quicumque non compleverunt annum ætatis vigesimum primum (art. 388).

Considerari possunt in triplici statu : vel sub potestate paterna, vel sub tutela, vel ab utraque immunes per emancipationem.

I. DE MINORIBUS SUB POTESTATE PATERNA. Minores sunt *sub potestate paterna*, quando nec patre nec matre orbatî supponuntur.

Si habeant bona propria, pater habet eorum administrationem et usumfructum (usque ad annum ætatis 18) vel administrationem (ab anno 18 ad 21) (Cf. Tract. *de Justitia*, n. 33). — Quoad autem contractus a minore initos, applicari debent mox dicenda de pupillis sub tutela, cum quibusdam tantum restrictionibus jure Gallico statutis.

II. DE MINORIBUS SUB TUTELA. Tutela definitur : *Munus, jubente aut permittente lege, alicui impositum ad personam et bona minoris gratuito administranda*. Triplex est : — *legitima*, quæ a lege et pleno jure defertur patri, aut matri, aut ascendentibus (art. 390 et seq., 402 et seq.); — *testamentaria*, quæ defer-

tur a patre vel a matre superstite, saltem post mortem defertis exercenda (art. 397 et seq.); — *nativa*, seu *nominativa*, quæ defertur a concilio familiæ, deficiente tutela, sive legitima, sive testamentaria (art. 405 et seq.).

Minores autem sub potestate tutoris constituti nihil agere possunt *proprio nomine*, etiam cum tutoris auctoritate; in cunctis negotiis civilibus a tutore repræsentantur, eique quoad personam suam subjiciuntur, salvo tamen suo recurso contra malam ejus gestionem (art. 450). — *Ipsæ tutor* variis regulis subjicitur quoad bona minorum. Sunt enim actus quos per seipsum solus elicere potest (art. 452, 453, 4719); sunt in quibus requiritur concursus concilii familiæ (art. 461, 463), in quibusdam requiritur interventus tribunalis (art. 457, 458, 466, 467); quidam demum absolute prohibentur (art. 84, 4104 Cod. judic.).

III. DE MINORIBUS EMANCIPATIS. Emancipari dicuntur minores, quando eximuntur a potestate patris vel tutoris, et accipiunt facultatem seipsos regendi et bona sua administrandi. — Duplex distinguitur emancipatio : *legalis* seu tacita, quæ fit ipso jure per matrimonium (art. 476), et expressa, seu *voluntaria*, quæ a patre, vel a matre superstite, vel a concilio familiæ concedi potest, juxta art. 477, 478 Cod. civ.

Minor emancipatus non repræsentatur per alium, quemadmodum minor sub tutela, sed *agit proprio nomine*. Non tamen fit ab omni incapacitate immunis, sed datur ei *curator* qui ei assistat; unde constituitur in quodam statu medio inter majorem et minorem sub tutela : quosdam actus potest ipse solus elicere (art. 481, 487), quosdam nonnisi cum assistentia curatoris (art. 480, 482, 840, 935), quosdam nonnisi cum concilio familiæ et auctoritate judicis (art. 457, 458, 461, 467, 483, 484), quosdam vero nullo modo (art. 903, 904, 1309, 1398).

Igitur in gratiam minorum lex præscribit varias formas, quæ duplicis generis distingui possunt : — aliæ *communes*, quæ spectant ad generalitatem actuum, et nihil aliud sunt quam minoris repræsentatio per tutorem (quando non est

emancipatus), vel assistentia curatoris (quando est emancipatus); — aliæ *speciales* quibusdam actibus, nempe concursus concilii familiæ, auctoritas tribunalis, etc.

II. *Vis nullitatum quibus jus civile irritat actus minorum.*

331. — 35. Vis istarum nullitatum considerata est : — 1. relative ad forum civile; — 2. relative ad forum conscientiae.

I. IN FORO CIVILI. Non admittitur nullitas *absoluta et radicalis* actuum minoris, cum, juxta art. 1124, ii qui contraxerunt cum minore non possint ipsi opponere ejus incapacitatem, et ipse minor, juxta art. 1304 et 1311, non possit amplius actum impugnare, quando eum rati habuit, vel elapsum est decennium ex quo major factus est.

Sed inquiritur an actus minorem sint rescindibiles ratione *solius* minoritatis et *independenter a læsione*, ut indicare videtur art. 1124, an vero sint rescindibiles in casu *læsionis tantum*, ad sensum art. 1305.

Distinguendum est prout actus regulariter initi fuerunt, vel non.

1. Actus initi *regulariter*, id est, cum omnibus formis a lege præscriptis, *sunt irrevocabiles*; quia lex ipsa minori noceret, si, etiam servatis formis per eam præscriptis, secure cum minoribus conventiones iniri non possent (1).

2. De actibus initi *irregulariter*, id est, sine formis a lege præscriptis, rursus distinguendum est : vel agitur de formis communibus, vel de specialibus. — 1. Quando neglectæ sunt *formæ communes*, actus sunt *tantum rescindibiles ratione læsionis simplicis*. Id constat ex art. 1305, his actibus applicante

(1) Et reipsa expressis verbis statuitur firmitas hujusmodi contractuum pro pluribus casibus, apud Cod. civ. (art. 461, 462, 463, 466, 467, 487, 840, 1308, 1309, 1314, 1398, 1663, 1676, 1684, 2052, 2278). Nec obijciatur art. 1124 quo minores declarantur incapaces. Nam ex art. 1125 hæc incapacitas effectum non operatur nisi in casibus lege expressis : illi casus exprimuntur in art. 1305. Porro iste articulus non est intelligendus nisi de actibus a minore initi irregulariter, id est sine representatione tutoris aut assistentia curatoris.

vetus axioma : Restituitur tanquam læsus, non tanquam minor. Dicitur *ratione læsionis simplicis*, contra eam quæ aliquando dat locum restitutioni quoad majores (supra, n. 33), — 2. Quando neglectæ sunt *formæ speciales* quibusdam actibus, illi actus sunt *rescindibiles ad nutum minoris, independenter a læsione*; siquidem art. 1311 aperte distinguit actus irritos in forma ab iis qui sunt tantum rescindibiles ob læsionem.

II. IN FORO CONSCIENTIÆ. Cum ex dictis nullitas non sit radicalis et absoluta, standum est supra dictis de actibus rescindibilibus (n. 304). Unde — ille qui cum minore contraxit potest contractui stare, donec nullitas pronuntiata fuerit a iudice; — minor vero potest tuta conscientia uti beneficio legis, modo non fuerit usus dolo.

Attamen non potest minor suo privilegio uti, quando ex contractu ditior factus est, vel quando injustum damnum intulit alteri contrahenti. Tunc enim, præter contractum, ex jure naturali exstant tituli, vel rei acceptæ, vel injustæ damnificationis, quibus lex civilis derogare non potuit (1).

332. — 36. Scholium. Ut rite accipiantur regulæ statutiæ de inhabilitate minorum, quasdam limitationes illis apponi postulat æquitas; sunt enim plures circumstantiæ, in quibus dubium non est quin valeant et firmi stare debeant contractus a minoribus initi. — Sic, quando agitur de rebus quæ liberæ minorum voluntati omnino dimittuntur, ut sunt pecunia, libri, esculenta, per se sine ulla assistentia illas acceptare et erogare valent, nec unquam rescissioni datur locus. — Pariter qui studiorum causa absunt a domo paterna, possunt profecto inire contractus necessarios ut suis necessitatibus provideant. — Item qui, urgente necessitate, ad parentes aut tutorem recurrere nequeunt, v. g., morbo laborantes, in regione extranea, licite mutuum accipiunt, vel ad alios contractus recurrunt; alioquin lex in eorum gratiam lata in ipsorum detrimentum converteretur. In hujusmodi casibus, adest sal-

(1) Allègre, *op. cit.*, in art. 1305, II, p. 67-69.

tem implicitus aut legitime præsumptus consensus parentum aut tutorum.

§ II. — De interdictis et concilio judiciario instructis

333. — 37. In Gallia, majores possunt generatim elicere omnes actus vitæ civilis (art. 488). Fieri tamen potest ut ex infirmitate morali sint incapaces bona sua administrandi. Lex huic incapacitati medetur per interdictionem contra mente captos pronuntiatam a judice, et per concilium judicarium prodigis et semifatis impositum.

334. — 38. I. De interdictione. — 1. Interdicti constituuntur sub tutore, sicut minores non emancipati; unde eorum actus initi *post judicium* interdictionis sunt ipso jure irriti (art. 502), non quidem radicaliter et absolute, nisi initi fuerint in statu dementiæ completæ; siquidem, ex una parte, post decennium, possunt convalescere (art. 1304); ex altera vero, nullitas invocari nequit ab iis qui cum interdicto contraxerunt (art. 1125).

2. Quoad actus initos *ante judicium* interdictionis, vel eorum nullitas postulatur vivente interdicto, vel eo jam mortuo. —

1. Si postuletur *vivente interdicto*, actus non sunt ipso jure irriti, sed irritari possunt a judice, si causa interdictionis notoria fuerit tempore quo initus est contractus (art. 503). Ratio est, quia primaria causa nullitatis non est præcise sententia interdictionis, sed præcipue dementia quæ huic locum dat. —

2. Si vero postuletur *post mortem* illius qui interdicti potuisset aut debuisset, distinguendum est inter contractus onerosos et gratuitos. Contractus *onerosi* ab eo initi non possunt impugnari ob dementiam, nisi in duobus casibus: si nempe interdictio postulata jam fuerit ante ipsius mortem, vel si ex ipso met actu colligatur dementia (art. 504). Quoad *contractus gratuitos*, id est, donationem vel testamentum, communior opinio tenet hujusmodi actus posse ex art. 901 impugnari, etiam extra casus in art. 504 memoratos.

335. — 39. II. De concilio judiciario. — 1. Prodigis et semifati quibus datum est concilium judicarium, non possunt

litigare, transigere, mutuam pecuniam accipere, credita percipere, bona sua alienare, nec ea in pignus vel hypothecas tradere, sine assistentia prædicti concilii (art. 499, 513); sed possunt cæteros actus proprio nomine inire. — Priores autem, si ineantur sine prædicto concilio, sunt irriti sicut actus ab interdicto initi *post judicium* interdictionis (art. 582); actus vero initi *ante sententiam* nullo modo possunt impugnari.

336. — 40. III. Vis interdictionis et concilii judiciarii in foro conscientiae. Si talis fuerit dementia aut mentis imbecillitas, ut defuerit consensus ex jure naturali requisitus, certe non valet contractus. — Si vero nullitas oriatur ex solo *jure civili*, facile ex supra dictis colligitur nullitatem statutam fuisse in gratiam eorum qui vel interdictioni, vel concilio judiciario subjiciuntur; ideoque standum esse sententiæ judicis nullitatem etiam sine læsione pronuntiantis, modo absit fraus, sicut dictum est de minoribus.

§ III. — De uxoribus

337. — 41. Plura huc attinentia jam exposita sunt in Tractatu *de Justitia* (n. 36 et seq.), ubi de dominio uxorum. Hic satis est referre dispositiones juris Gallici circa facultatem contrahendi competentem uxoribus, et postea definire vim nullitatis quæ exiude oritur, sive in foro civili, sive in foro conscientiae.

I. *Dispositiones legis civilis Gallicæ circa capacitatem uxorum.*

338. — 42. Uxor generatim *non potest* de bonis etiam propriis *disponere inter vivos, sine consensu speciali mariti, vel auctoritate judicis.*

Nam ex art. 1124, uxores sunt incapaces contrahendi in casibus per legem expressis. Porro, ex art. 217, uxor, etiam in regimine communitatis exclusivo aut separationis bonorum, non potest donare, alienare, hypothecam concedere, acquirere titulo gratuito vel oneroso, sine concursu mariti in ipso actu, vel ejus consensu scripto; idemque sancitur art. 771

quoad acceptationem successionum, et art. 905 quoad donationem inter vivos.

Dicitur 1. *generatim*, quia nonnulli actus excipiendi sunt : — 1. Si uxor *publice mercaturam exerceat, consentiente marito*, ex art. 228 Codicis civilis, et art. 5 Codicis commercii, potest se obligare in iis quæ spectant ad suum commercium a marito separatum, et si nupserit sub regimine communitatis, obligat ipsum maritum. — 2. Si a iudice pronuntiata fuerit *separatio bonorum*, uxor habet bonorum suorum administrationem, et potest disponere de bonis mobilibus et ea alienare (art. 1449, 1536); *sub regimine autem dotali*, uxor habet pariter administrationem bonorum paraphernalium (art. 1576). Sed etiam in illis casibus, non possunt alienari, vel in hypothecam dari, bona immobilia (art. 1449, 1538). — 3. Obligari potest uxor, sive *ratione delicti* aut *quasi-delicti*, sive vi principii prohibentis ne quis locupletetur cum damno alterius (art. 216, 1241, 1312), ut supra dictum est de minoribus (n. 331). — 4. Demum obligari potest quoad impensas domesticas (*de ménage*), saltem generatim loquendo, quia censetur maritus ipsi dedisse mandatum.

Dicitur 2. *inter vivos*, quia uxor potest de bonis suis disponere per testamentum (art. 226, 905).

Dicitur 3. *sine consensu speciali mariti*, quia non sufficit consensus datus modo generali; si generaliter detur, etiam in contractu matrimonii, non valebit nisi quoad administrationem bonorum (art. 223), non vero quoad alienationem immobilium (art. 1538). Ratio est, quia consensus generatim datus subtraheret quodam modo uxorem ab auctoritate mariti, quod reputatur contrarium ordini publico.

Dicitur 4. *vel auctoritate iudicis*, quia iudex potest aliquando supplere consensum mariti, et uxorem reddere habilem ad contrahendum, nempe : — 1. si maritus deneget consensum (art. 219 Codicis civilis, et art. 861-864 Codicis judicialis); — 2. si maritus non possit consensum præstare, quia damnatus fuit ad pœnam afflictivam aut infamantem (art. 221), vel est interdictus aut absens (art. 222); — 3. si maritus sit minor (art. 224).

II. *Vis nullitatum quibus jus civile irritat actus uxorum.*

339. — 43. Consideranda est vis harum nullitatum — 1. relative ad forum civile; — 2. relative ad forum conscientię.

I. IN FORO CIVILI. Hęc sunt tenenda :

1. Adest locus rescissioni, et actus debet declarari irritus, *independenter a qualibet læsione*, eo ipso quod defuit auctoritas maritalis (art. 1241 et 1312).

2. Sed ex art. 225 et 1125, hęc nullitas est tantum *relativa*, in eo sensu quod non possit ab omnibus invocari, nisi forte quando agitur de donatione; sed tantum ab uxore, marito, et eorum hæredibus. Unde videtur valida fidejussio obligationis quę per hanc nullitatem attingitur (art. 2012). — Dicitur *nisi forte quando agitur de donatione*, quia si donatio acceptata fuerit sine mariti consensu quem exigit art. 934, dubium movetur an nullitas ab ipso donatore invocari possit.

3. Si *uxor actum irritum ratihabeat* cum consensu mariti, actus firmabitur, imo censebitur valuisse ab initio. Si vero ratihabeat sine consensu mariti, ratihabitio non magis valebit quam ipse actus. — Quid vero, si *maritus solus ratihabeat*? Ratihabitio vim non habebit, si res non sint amplius integrę, id est, si uxor actum jam retractaverit, vel mortua sit. Sed si res sint integrę, non pauci dicunt per ratihabitionem mariti ita tollendam fore nullitatem, ut a nemine, ne ab ipsa quidem uxore, invocari possit; quia, statim ac consensui uxoris non revocato accedit consensus mariti, jam nihil deest, et perfectus efficitur actus. Sed plures exigunt novum uxoris consensum; quia maritus non potest eam spoliare jure quod habet actum impugnandi.

II. IN FORO CONSCIENTIÆ. Ex dictis, actus non est invalidus, sed resolubilis in conscientia, ad petitionem eorum quibus per legem facultas tribuitur nullitatem postulandi.

1. *Maritus*, in cujus gratiam præcipue statuta est nullitas, potest in conscientia uti beneficio legis; sed debet stare intra illius limites. Potest ergo nullitatem invocare, licet læsionem

proprie dictam expertus non fuerit; sed id ex quo ditior evasit, debet restituere (art. 1241 et 1312).

2. Juxta plures theologos, ipsa *uxor*, quamvis non possit nullitatem invocare nisi propriam culpam allegando, non excluditur a beneficio sibi per legem concesso, quemadmodum propter culpam non excluditur minor. Unde si, tacente vel mortuo marito, simpliciter postulet rescissionem contractus, reddendo quidquid recepit, non facit injuriam, nec peccat.

Sed quæstio superest, an, rescindendo contractum, *teneatur restituere quidquid recepit, etiamsi inde non facta sit ditior*, v. g., quia illud inutiliter dissipavit? — Ratio haberi poterit circumstantiarum. Si ii qui contraxerunt fuerunt *malæ fidei*, scientes maritum esse invitum, et prodigalitatem uxoris foventes, nullam merentur indulgentiam. Contra, si *uxor alterum deceiverit*, ad contractum per dolum induxerit, damnum certe reparare debet.

ARTICULUS III

De objecto seu materia contractus

340. — 44. Cum contractus sit medium acquirendi dominium, quidquid dominii objectum esse potest, sive sit res proprie dicta, sive factum seu jus ad factum, potest generatim esse materia contractus (art. 1126, 1127). Quædam tamen requiruntur conditiones, de quibus nunc agendum est, expendendo utrum et quatenus materia contractus debeat esse — 1. possibilis; — 2. existens; — 3. determinata; — 4. in commercio; — 5. ad contrahentes spectans; — 6. aliunde indubitata; — 7. licita et honesta.

I. *Utrum et quatenus materia contractus debeat esse possibilis?*

341. — 45. Aliquid potest esse possibile vel impossibile, sive absolute sive relative, vel partim possibile et partim impossibile.

1. Invalidus est contractus *de objecto absolute impossibili*, id est, quod superat vires *cujuslibet hominis*. Nam ex tali

contractu, — 1. nec oritur obligatio *rem præstandi*, quia ad impossibile nemo obligari potest; — 2. nec obligatio *ad aliquam compensationem*; quia vel utraque pars cognoscebat impossibilitatem, vel neutra, vel una tantum : in *primo* casu, non adfuit verus consensus; in *secundo*, par est utriusque conditio, ac proinde unus non magis quam alter obligatur; in *tertio*, defuit ex una parte intentio se obligandi, vel obligationem acceptandi; ac proinde, si hæc ad aliquid teneatur, non tenebitur vi contractus, sed tantum propter injuriam alteri illatam, si aliqua fuerit illata.

2. Invalidus est contractus *de objecto relative impossibili*; id est, quod superat *vires promittentis*; sæpius tamen potest *hujus occasione* exoriri quædam obligatio *pro uno contrahentium*. — Constat *prius*, quia nemo potest obligari ad impossibile. — Constat etiam *posterius*; nam si promittens cognoverit rem esse sibi impossibilem et alteri non manifestaverit, tenetur ad resarciendum damnum quod iste patietur, modo illud præviderit.

3. Si objectum sit *partim possibile, partim impossibile*, distinguendum est : vel est indivisibile, sive ex natura sua, sive in mente contrahentium; vel est divisibile. — *Si prius*, contractus non valet etiam quoad partem possibilem; deest consensus, quia voluerunt partes contractum valere vel quoad totum, vel quoad nullam partem. — *Si posterius*, valet contractus quoad partem possibilem; quia ex aximate juris, utile non debet per inutile vitari. — In dubio standum est pro valore actus; hæc est voluntas præsumpta contrahentium, qui censendi sunt voluisse actum validum efficere in quantum poterant.

II. *An et quatenus materia contractus debeat existere?*

342. — 46. I. Materia contractuum debet existere, *vel in re, vel saltem in spe certa aut probabili*. — Etenim non potest jus acquiri in rem quæ nec existit nec unquam exstitura speratur. — Hinc irritus est contractus, v. g., de domo, quæ tempore quo initur est combusta (art. 1601).

II. Res nondum existens, sed quæ *certo vel probabiliter exstitura speratur*, potest *per se loquendo* esse materia contractus; nam jus ad rem hujusmodi est aliquid pretio æstimabile (art. 1130).

Dicitur *per se loquendo*, quia lex civilis potest huic principio exceptiones opponere. Sic, art. 1130 prohibetur quælibet stipulatio circa successionem personæ viventis, etiam cum illius consensu.

Sedulo autem attendendum est circa quid præcise versetur contractus; nam si res ipsa, non autem illius spes, esset objectum contractus, re deficiente hic irritus esset; secus vero, si ipsa spes sit contractus objectum, quia tunc adest contractus aleatorius, qui irritus non efficitur, etiamsi res deficiat.

III. *An et quatenus materia contractus debeat esse determinata?*

343. — 47. Materiam contractus debere esse *aliquatenus determinatam*, aut *saltem determinabilem*, satis per se patet: alioquin nullum jus conferretur aut nonnisi illusorium et facili prorsus negotio eludendum.

Sed non requiritur determinatio *in individuo*; sufficit ut ex lege, consuetudine, aut aliis adjunctis, colligi possit quænam fuerit intentio contrahentium. Hæc statuit Codex civilis Gallicus (art. 1129): — 1. Quoad *qualitatem*, requiritur et sufficit ut res sit determinata *in specie*; sic non valeret conventio de tradendo animali, bene vero de equo aut bove. In eo casu, debitor nec tenetur rem optimam in sua specie dare, nec potest dare pessimam (art. 1022 et 1246), sed requiritur ut res apta sit ad usum ad quem destinatur. — 2. Quoad *quantitatem*, potest esse incerta, modo sit determinabilis ex regulis interpretationis contractuum aut ex specialibus circumstantiis.

IV. *An et quatenus materia contractus debeat esse in commercio?*

344. — 48. Nomine commercii, in præsentī quæstione, intelligitur jus paciscendi et dominium per pacta transferrendi

aut acquirendi. Hinc patet materiam contractuum debere esse in commercio (art. 1128). — Tota igitur difficultas est in determinandis rebus quæ sunt extra commercium. Quæstio expendenda est, tum ex jure naturali et divino, tum ex jure civili Gallico.

I. EX JURE NATURALI ET DIVINO, extra commercium sunt : —

1. ea quæ *non possunt esse objectum dominii* : v. g., ea quæ occupari nequeunt, quæ nulli usui inservire possunt, quæ dicuntur usus inexhausti; de quibus diximus in Tractatu *de Justitia* (n. 19); — 2. res seu facta quæ dicuntur *turpia*, id est, lege prohibita; non enim conferri potest jus in actionem legi contrariam; sed de his infra agetur (n. 53, 54); — 3. res *spirituales* seu sacræ; eo nomine hic designatur res quæ ad finem supernaturalem, nempe honorem Dei vel animæ salutem, *proxime* est ordinata : hæc commutari nequit cum re *temporali*, id est, quæ ad finem temporalem directe et immediate ordinatur, quin committatur crimen simoniæ.

II. EX JURE CIVILI GALlico : — 1. quædam expresse declarantur extra commercium in Codice civili, prout dictum est in Tractatu *de Justitia*, ubi de præscriptione; — 2. alia sunt quorum venditionem prohibet lex civilis; hæc non eo ipso reponuntur extra commercium in sensu Codicis; attamen si lex sit irritans, applicanda erunt principia jam exposita; si autem sit mere prohibens, validus per se erit contractus, etsi illicitus.

V. *Utrum et quatenus materia contractus debeat ad contrahentes spectare?*

345. — 49. Sensus quæstionis est, an possit alteruter vel uterque contrahens pro tertia persona stipulari, vel promittere. — Apud jurisperitos vox *stipulari* sumitur active, seu applicatur creditori qui jus acquirit contra promittentem; vox autem *promittere* sumitur passive, seu applicatur debitori qui contra se confert jus stipulanti. — Pro alio stipulari est ergo conventionem inire de re tertiæ tantum personæ

utili; et pro alio promittere est promittere rem aut factum alienum.

346. — 50. I. De stipulatione pro alio. Quæstio expendi debet ex jure naturali et ex jure civili Gallico.

I. EX JURE NATURALI, contractus initus in gratiam tertiæ personæ *validus est conditionate, non tamen omnino irrevocabilis ante illius acceptationem.*

Dicitur — 1. contractus *validus est conditionate*, id est, posito tantum quod ille tertius velit acceptare: nam invito jus nequit conferri; — 2. *non est omnino irrevocabilis*; antequam enim tertia persona ullum jus habeat, potest contractus rescindi, sive mutuo consensu contrahentium, sive sola voluntate stipulantis, sed non sola voluntate promittentis, cum nemo possit seipsum liberare ab obligatione quam contraxit erga alium; — 3. *ante acceptationem tertiæ personæ*, quia, acceptatione hujus posita, jam intercedit verus contractus inter primos contrahentes et tertiam personam.

II. EX JURE CIVILI GALlico, distinguere oportet:

1. Stipulatio cujus *objectum directum* est in utilitatem tertiæ personæ, vim non habet *in foro externo* si fiat *nomine stipulantis* (art. 1119 et 1165).

2. Stipulatio in gratiam tertiæ personæ, si sit *conditio vel modus contractus*, valet et irrevocabilis est *quando fuit acceptata ab illa tertia persona* (art. 1121): v. g., si quis vendit agrum, et stipulatur quod liceat tertiæ personæ illac transire; vel donat tale objectum ea conditione ut donatarius 100 nummos donet alicui personæ; tunc adest obligatio alternativa, seu veluti duplex obligatio, quarum una non debet per alteram vitari.

347. — 51. II. De promissione rei alienæ vel facti alieni.

I. Contractus *de re aliena non transfert illius dominium*; potest tamen *producere quosdam effectus*, ratione habita *intentionis contrahentium aut dispositionis legum.*

Dicitur — 1. *Non transfert dominium*, quia nemo plus juris in alium transferre potest quam ipse habeat. — 2. *Potest*

producere quosdam effectus; id est, promittens tenetur curare ut alter rem habeat, vel, si non possit, debet eum indemnem præstare. — 3. *Qui determinandi sunt ex intentione contrahentium*, quæ dignoscetur ex circumstantiis. Si uterque ignoret rem esse alienam, censetur noluisse se obligare. Si e contra id sciant, et velint serio agere, ut sæpe evenit in materia commercii, ex contractu orientur effectus mox indicati. Si unus tantum ignoraverit, alter sæpe obligabitur ratione doli. — 4. *Ex dispositione legum*, juxta axioma : « Ea veniunt in contractibus quæ sunt juris et consuetudinis; » Codex civilis Gallicus irritum declarat legatum rei alienæ (art. 1021); pariter (art. 1599) declarat irritam esse venditionem rei alienæ (Cf. infra ubi de venditione rei alienæ).

II. Contractus quo aliquis promittit *factum alterius istum non obligat*; potest tamen *obligare promittentem*, ratione habita *intentionis contrahentium* et *dispositionis legum*.

Dicitur — 1. *Non obligat illum cujus factum promissum fuit*; nemo enim privatus potest disponere de libertate alterius. — 2. *Potest obligare promittentem*, nempe ad curam suam adhibendam ut factum præstetur; qua cura diligenter adhibita, si nihil obtineat, liber erit, nec tenebitur ad compensationem damnorum, nisi dolus adfuerit; secus tamen, si promiserit non tantum se curaturum, sed se effecturum. — 3. Ratione habita *intentionis contrahentium*, quia fieri potest ut qui pro alio promittit non intendat seipsum obligare; quod ex circumstantiis dijudicari poterit. — 4. *Et dispositionis legum*: sic ex art. 1120, potest contrahens, ut dicitur, *se porter fort pour quelqu'un*; pariter, quando promissioni adjicitur clausula pœnalis, obligatio in jure agnoscitur ut conditionalis seu alternativa; denique, aliquando ex natura conventionis promittens censetur velle seipsum præcipue obligare, v. g., si promittat factum alicujus personæ quæ est sub ipsius potestate.

VI. *An et quatenus materia contractus debeat esse aliunde indebita?*

348. — 52. Vel res recipienti debetur ex justitia stricta, vel ex alia virtute.

1. Si res *ex justitia stricta* debeatur recipienti, contractus est *nullus*, ita ut pretium datum obnoxium sit restitutioni; tunc enim nullum jus confertur, nullus adest contractus, ac proinde deficit titulus ad accipiendum pretium (art. 1131).

2. Si res, non ex justitia stricta, sed *ex alia virtute*, v. g., caritate, gratitudine, religione, debeatur, communius tenent theologi contractum de re hujusmodi pretio æstimabili esse *validum*, quamvis sæpe *illicitum*. Promittens enim confert alteri jus strictum quod non habebat; et vicissim aliquid accipiendo, justitiam non violat; ordinarie tamen violat aliam virtutem ex qua obligatur, et potest obligari ad restitutionem, non ex justitia, sed ex illa alia virtute.

Dicitur — 1. *Contractum esse sæpe illicitum*, non vero semper; quia, si debitor sit dispositus ad præstandum opus debitum, etiamsi non interveniret pretium, non peccat illud accipiendo ab eo qui sponte dat, quia, quamvis teneatur facere, non tamen semper tenetur facere gratis. — 2. *De re vel actione pretio æstimabili*; alioquin nullum haberet titulum ad aliquid accipiendum; unde tenetur ad restitutionem qui aliquid accepit pro re quæ absque ullo labore, sumptu et periculo fieri potest, ut indicare viam.

VII. *An et quatenus materia contractus debeat esse licita et honesta?*

349. — 53. Quæstio movetur circa contractum de præstanda re vel actione quæ hic et nunc præstari nequit sine peccato, v. g., de adulterio aut homicidio perpetrando, de injusta sententia ferenda, etc. Quæritur quid de tali contractu sentiendum sit: — 1. ante peccatum patratum; — 2. post illud patratum.

I. ANTE PECCATUM PATRATUM. Certum est nullam exinde exsurgere obligationem, sive res mala sit intrinsece, sive ex prohibitione positiva; — ille qui promisit rem malam, certe non potest promissum exsequi, sed e contra tenetur legem servare; proinde qui pretium promisit, non tenetur illud solvere ante impletam conditionem, nec expectare eventum;

e contra tenetur impedire malum ad quod induxit; alioquin illi imputabitur, cum illius causam posuerit. — Hinc si promittens pretium solverit, qui illud recepit tenetur abstinere ab actu, et pretium restituere.

II. POST PATRATUM PECCATUM. Si actio illicita sit *tantum ex prohibitione positiva*, v. g. opus servile die dominica, juxta omnes illius pretium debetur et legitime retinetur, quia prohibitio non afficit valorem intrinsecum rei.

Si vero actio sit intrinsece mala, v. g. adulterium, duplex præcipua est theologorum opinio.

Prima, quæ est communior, docet *valere hujusmodi contractum*, ideoque, patrato peccato, alterum obligari ad rem promissam, si honesta sit, præstandam. Si enim non valeret ille contractus, vel ex defectu materiæ quæ sit pretio æstimabilis, vel eo quod illius validitas esset incitamentum ad crimen; atqui neutrum dici potest: — non *primum*; quia opus malum, prout est actio humana utilis uni, alteri vero laboriosa vel periculosa, potest pretio æstimari; — non *secundum*; tum quia, cum contractus non nisi post factum patratum vim habeat, jam non potest ad crimen inducere; tum quia, si validitas contractus inducat promissarium ad crimen, ab illo retrahet promittentem, qui si sciat sibi solvendum fore pretium, difficilius promittet, et post promissionem impedire conabitur criminis executionem; tum demum quia ex eo quod contractus possit incitare ad crimen, non sequitur eum esse invalidum, alioquin quilibet contractus illicitus eo ipso irritus esset.

Secunda opinio, quam propugnant plures graves theologi, docet *irritum esse hujusmodi contractum*. Si enim valeret contractus post rei turpis executionem, merces promissa deberetur vel ut pretium rei turpis, vel præcise vi promissionis; atqui neutrum dici potest: — Non *primum*; res enim turpis non potest æstimari in se, ut omnes concedunt; nec ratione adjunctorum: tum quia labor, pericula, etc., quæ comitantur rem malam et inutilem, nullius sunt pretii; tum quia bonum societatis postulat ut res hujusmodi pretio non æstimetur; —

non *secundum*; nam theologi rejiciunt obligationem ante eventum, quia esset incitamentum ad crimen; atqui longe majus erit, si existat post eventum, quia malefactor, timens ne promissio revocetur, præceps in crimen ruet, ut promissorem irrescindibiliter obliget.

Utraque sententia videtur probabilis (S. Lig., n. 712).

Ex jure autem civili, generatim *invalidi sunt* hujusmodi *contractus* (art. 1172). Illa dispositio vim habere debet in conscientia, juxta principia supra exposita (n. 303).

In praxi, attenta utriusque opinionis probabilitate, possessori favendum est, nisi interveniat sententia judicis vel circumstantia specialis pro alio. Ideo — 1. Non est cogendus ad pretium dandum exsecutori, nisi iste velut mandatarius damnum passus sit ex rei inhonestæ executione (juxta dicta in Tract. *de Justitia*, n. 210); illius enim promissio est probabiliter irrita, et solutio pretii foret incentivum criminis; sed satisfactionis causa expedit consulere ut pretium illud in sinum pauperum refundatur. — 2. Exsequenti qui pretium rei malæ accepit, ob probabilitatem prioris opinionis, non est imponenda obligatio reddendi pretium mandanti, vel in pios usus adhibendi, sed consilium tantum detur. S. Pœnitentiaria, interrogata de pretio dato meretricibus, respondit (die 23 apr. 1882), illas esse hortandas, non cogendas, ut pretium meretricii in pios usus adhibeatur.

CAPUT III

DE EFFECTIBUS CONTRACTUUM

350. — 54. Per contractum, ut supra dictum est (n. 398), confertur jus in re vel ad rem; unde oritur vel translatio proprietatis, vel obligationis productio aut extinctio. De utroque illo effectu sufficiet exponere principia Codice civili sancita,

ARTICULUS I

De translatione proprietatis

351. — 55. Principium : Generatim dominium transfertur *vi solius contractus, antequam traditio* facta fuerit (Ita art. 1138).

In jure Romano, vigeat axioma : « Traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis, transferuntur. » Unde contractus, qui dicebatur titulus acquirendi, non dabat nisi jus ad rem; sola traditio, quæ proprie habebatur ut modus acquirendi, conferebat jus in re. — Idem vigeat sub jure Gallico veteri, nisi aliud expresse statuerent contrahentes. — Ab eo recessit Codex civilis, principium contrarium statuendo, tum generaliter art. 714, 1138; tum specialiter quoad donationem (art. 938), quoad venditionem (art. 1583).

Dicitur *generatim*, quia adsunt quædam exceptiones. — Sic agnoscunt jurisperiti non applicari principium contractibus circa res indeterminatas, quia dominii objectum non potest esse nisi res determinata. — Potest etiam fieri ut aliter paciscantur contrahentes.

352. — 56. Corollaria. Hinc 1. si quis *de eadem re cum duobus successive* contractum inierit, juxta jus Romanum anteposendus erat posterior creditor, si ipsi res tradita fuisset; e contra, juxta jus novum Gallicum, qui dominium alicui jam contulit, non potest ad alterum postea valide transferre.

Attamen — 1. quando agitur de *rebus mobilibus*, vi art. 1141 antepositur posterior contrahens, si res ipsi tradita fuerit, modo fuerit bonæ fidei, juxta illud principium in favorem commercii institutum (art. 2279) nempe, « in mobilibus possessio æquivalet titulo » (Vid. Tractatum *de Justitia*, n. 95); — 2. ubi agitur de *rebus immobilibus*, lex 23 mart. 1855 statuit necessariam fore *transcriptionem* in regesto publico apud conservatorem hypothecarum, omnium actuum inter vivos seu conventionum quæ pro objecto habent jura immobilia quæ ibi enumerantur; antea conventio vim quidem habet inter contrahentes, sed non erga extraneos qui jura acquirere

potuerunt; unde posterior conventio, si transcribatur prius quam prior, prævalebit.

Hinc 2. si *pereat res per contractum alienata*, perit creditori, modo non pereat culpa debitoris : cum enim dominium sit translatum, applicatur axioma : « res perit domino » (art. 1138 et 1302). — Excipitur casus quo debitor est in mora : tunc enim applicantur principia quæ spectant ad possessorem malæ fidei, exposita in Tractatu *de Justitia* (n. 245 et seq.). Quidonam autem debitor censeatur in mora, explicabitur infra.

ARTICULUS II

De obligatione orta ex contractu

353. — 57. Quando contractus non solum dominium transulit, sed plenam executionem habuit per rei traditionem, nullam proprie obligationem producit. Sed quando res nondum est tradita, a fortiori quando dominium non est translatum, oritur alter contractuum effectus, nempe obligatio, de qua nunc dicendum.

Agetur — 1. de obligatione contractuum in genere spectata; — 2. de speciebus obligationum; — 3. de extinctione obligationum.

§ I. — De obligatione contractuum in genere spectata

354. — 58. *Notio et species obligationis.* Obligatio contractus definitur : *Vinculum quo quis erga alium adstringitur ad aliquid dandum, faciendum vel omittendum.*

Obligatio contractuum est mere naturalis, civilis vel mixta : — *mere naturalis*, quando viget solum in foro interno conscientiæ; — *civilis*, quando viget in foro civili, non vero in foro interno; — *mixta*, quando viget in utroque foro (Cf. Tractatum *de Justitia*, n. 8).

Contractuum obligatio est etiam directa vel indirecta. — Obligatio *directa* illa est quæ immediate oritur e contractu, quæque adstringit ad aliquid faciendum vel omittendum. — Obligatio *indirecta* ea est quæ ab ipso contractu immediate

non oritur, sed ab inexecutione contractus, et adstringit ad compensationem damni inde secuti.

I. *De obligatione directa contractuum.*

Tria statuit jus Gallicum :

355. — 59. Principia I. Contractus legaliter initi *instar legis* habentur *quoad contrahentes* (art. 1134).

Hinc — 1. contractus producunt obligationem civilem, seu dant *actionem* in foro externo, exceptis casibus in quibus lex irritat solum instrumentum, vel denegat actionem, ut in casu ludi (art. 1965, etc.); — 2. creditor potest exigere executionem obligationis, vel, ut dicitur, *par voie d'exécution parée*, quoad actus authenticos pro quibus opus non est iudicio (art. 547 Cod. judic.); vel per viam simplicis actionis, quoad alios actus in quibus requiritur sententia iudicis; — 3. contractus revocari nequeunt nisi ex mutuo consensu, vel ex causis a lege admissis (art. 1134); aliquando tamen sufficit voluntas unius, v. g., in societate (art. 1865, 1869, 1870), in mandato (art. 2003, 2007).

356. — 60. II. Contractus *bona fide* implendi sunt (art. 1134).

Hoc articulo excluduntur contractus qui in jure Romano dicebantur *stricti juris*, in quibus nihil postulari poterat nisi expressum fuisset in contractu. In jure civili Gallico (art. 1135) contractus obligant non solum ad ea quæ in iis exprimuntur, sed ad omnia eorum consectaria quæ postulat æquitas aut usus, aut aliqua lex.

357. — 61. III. Contractus vim non habent nisi *inter partes contrahentes et eos qui ipsarum locum tenent* (art. 1165).

Hinc — 1. contractus non possunt nocere iis personis quæ non intervenerunt in contractu; — 2. contractus non prosunt etiam aliis ac contrahentibus, nisi quando quis pro alio stipulatus est ad sensum articuli 1121; possunt etiam creditores exercere jura realia sui debitoris (art. 1166), non autem mere personalia.

Dicitur *et eos qui partium locum tenent*, quia ex art. 1122 censentur generatim contrahentes stipulari (item et promittere) pro suis hæredibus et causam habentibus, nisi aliud conventum fuerit vel sequatur ex ipsa natura conventionis, (ut videre est in art. 617, 625, 1514, 1795, 1865, 2003 Cod. civ.). Successoribus *titulo particulari* non censetur contrahens cedere sua jura, vel obligationes, nisi id expresse asserat, vel hæc sint rei transmissæ annexa.

His positis principiis, duo sunt quærenda, pro duplici specie contractuum.

358. — 62. Quæritur 1. *Ad quid teneatur debitor quando contractus est DE RE DANDA ?*

Ad duo tenetur debitor : — 1. *ad rem tradendam* (art. 1136); quomodo autem facienda sit illa traditio, colligitur art. 1605 et seq., et exponetur ubi de venditione; — 2. *ad rem interim servandam*, sicut servare solet bonus paterfamilias (art. 1137) (Cf. infra, n. 361 et seq.).

359. — 63. Quæritur 2. *Ad quid teneatur debitor in contractibus DE RE FACIENDA vel NON FACIENDA ?*

Quando contractus est de re facienda vel non facienda, manifestum est debitorem stricte obligari ad præstandum promissum. Attamen, ob libertatis humanæ reverentiam, jus Gallicum non admittit eum posse ad id cogi per occupationem bonorum, vel per pœnas corporales (et in eo sensu receptum est axioma : « Nemo ad factum præcise cogi potest ») ; sed statuit obligationem executioni non mandatam resolvi in compensationem damnorum (art. 1142). Sed inde non sequitur liberum esse debitori inter hæc duo eligere, seu illius obligationem esse alternativam.

Hinc — 1. debitor casu fortuito impeditus a re præstanda; non tenetur compensare damna, dum tenetur, si obligatio sit alternativa (art. 1193); — 2. creditor potest cogere debitorem ad rem præstandam, quando id fieri potest illæsa illius libertate, v. g., si obligatio sit de non faciendo, creditor potest postulare ut opus nihilominus factum destruat impensis debitoris, salvo semper jure compensationis damnorum, quæ

debetur ipso facto violatæ obligationis (art. 1143, 1145); pariter si res a tertio præstari possit, jus habet creditor requirendi ut præstetur impensis debitoris (art. 1144).

II. De obligatione quæ indirecte nascitur ex contractu.

Quæstio expendi debet relative ad forum civile et ad forum internum.

360. — 64. I. In foro civili. Ob inexsecutionem contractus tenetur debitor compensare damna quæ inde patitur creditor (art. 1136, 1142, 1145, etc.). — Hæc compensatio gallice designatur generatim per hæc verba, *dommages-intérêts*; si vero obligatio sit de aliqua pecuniæ summa solvenda, compensatio dicitur simpliciter *intérêts*.

Compensatio autem non debetur, nisi debitor sit *in mora*, et insuper damnum oriatur ex culpa.

Porro 1. Debitor constituitur *in mora* duplici via : — 1. *ipso facto elapsi termini*, nempe in triplici casu, quando obligatio nonnisi quodam tempore utiliter impleri potest (art. 1146); vel quando ita expresse conventum fuit (art. 1139); vel quando ita statuit expressa legis dispositio (v. g., art. 1846, 1881); — 2. *actu juridico*, id est, interpellatione facta coram iudice, vel intimatione apparitoris (*sommation d'huissier*), vel alio actu æquivalenti (art. 1139).

2. Requiritur insuper ut damnum oriatur *ex culpa*, id est, ex facto debitoris culpabili. In foro autem externo culpa iuridica sufficit, seu omissio diligentiae ordinariæ quam leges præsumunt et requirunt (Cf. Tract. *de Justitia*, n. 197). Unde regulariter non est compensandum damnum quod oritur *ex casu fortuito* (art. 1149). Dicitur *regulariter*, quia in quibusdam casibus compensari debet damnum etiam ex mero casu fortuito ortum, nempe : — 1. quando debitor in se suscepit casus fortuitos (art. 1302); — 2. quando præcessit aliqua culpa sine qua locum non habuisset casus fortuitus seu damnum ex eo exortum (art. 1807, 1881); — 3. quando debitor erat in mora (art. 1302, 1881), nisi res eodem modo peritura fuisset apud dominum (art. 1042 et 1802; Tract. *de Justitia*, n. 246).

361. — 65. II. In foro interno. — 1. Manifestum est non dari obligationem compensandi damnum ortum *ex casu fortuito* absque ulla culpa debitoris, nisi debitor in se susceperit casus fortuitos.

2. Certum est dari obligationem compensandi damnum ortum *ex culpa theologica*, quia debitor vere est reus coram Deo.

3. Sed quæritur an et quatenus adsit obligatio compensandi damnum quod oritur *ex culpa mere juridica*.

Distinguendum est inter contractus et quasi-contractus.

I. *In contractibus*, certum videtur culpam juridicam reparandam esse *post sententiam judicis*, juxta dicta in Tractatu *de Justitia* (n. 201), quæ a fortiori applicantur contractibus, in quibus censentur contrahentes ad id se obligare ex communi doctorum sententia. — Utrum vero reparari debeat *etiam ante sententiam judicis*, controvertitur :

Prima opinio affirmat, quia contrahentes ad id se obligant, saltem implicite, juxta axioma : « Ea veniunt in contractibus quæ sunt juris et consuetudinis; » nisi enim contrarium expriment, censentur contrahere ad sensum legum. Insuper, valde expedit bono publico ut certus adsit gradus diligentiae in quolibet contractu requisitus, adeo ut contrahentes absque ulteriori disquisitione agnoscant quid exspectare, quid exigere possint, et ex illa cognitione determinent varias contractus conditiones.

Secunda opinio, quam S. Ligorius valde probabilem vocat, docet non adesse in conscientia obligationem reparandi culpam juridicam ante sententiam judicis, quia leges non aperte imponunt obligationem quæ, attento solo jure naturali, non existit, cum culpa mere juridica coram Deo haberi debeat ut casus fortuitus.

II. *In quasi-contractibus* quales vulgo accipiunt theologi, seu *muneribus et officiis*, nemo tenetur culpam mere juridicam reparare ante sententiam judicis. Ita non solum theologi qui idem admittunt in contractibus, sed etiam illi qui sentiunt in contractibus non exspectandam esse sententiam judicis. Nam

officium acceptantes nolunt adeo stricte se obligare, ut constat ex communi æstimatione. Cæterum illa obligatio non est admittenda quæ viros sapientes et timoratos ab officiis averteret, sicque esset bono publice evidenter contraria.

III. *In quasi-contractibus* quales vulgo accipiunt jurisperiti, theologi idem communiter statuunt ac de officiis, seu potius illa duo ab invicem plerumque non distinguunt; quia lex in istis sese accommodat communi hominum æstimationi.

§ II. — De variis obligationum speciebus

Plurimæ sunt species obligationum quæ ex contractibus oriri possunt. De præcipuis agemus, nempe — 1. de obligationibus conditionalibus; — 2. de obligationibus in solidum; — 3. de obligationibus quibus accedit juramentum.

I. *De obligationibus conditionalibus.*

362. — 66. Notio et species obligationis conditionalis. — Obligatio conditionalis ea dicitur *quæ ab eventu futuro et incerto pendet quoad existentiam vel quoad resolutionem* (art. 1168).

Conditio multiplex distinguitur.

1. Alia est *suspensiva*, alia *resolutoria*; — *suspensiva*, quando ab ejus adimptione pendet existentia obligationis; — *resolutoria*, quando per ejus eventum revocatur seu resolvitur; ista, inquit jurisperiti, est *suspensiva*, non *contractus*, sed *distractus*.

2. Alia est *positiva*, alia *negativa*: — prior locum habet, quando *contractus* initur ex hypothesi quod talis eventus contingat; — posterior vero, ex hypothesi quod non contingat.

3. Alia est *potestativa*, alia *casualis*, alia *mixa*: — *potestativa* ea est cujus executio pendet a libera voluntate alterutrius e contrahentibus (art. 1170); — *casualis*, quæ nullo modo pendet a contrahentibus, sed respectu eorum est fortuita (art. 1169); — *mixa*, quæ pendet simul a voluntate unius e

contrahentibus, et a voluntate cujusdam tertii, vel a casu fortuito (art. 1171).

4. Alia est *possibilis*, alia *impossibilis*; conditio autem impossibilis est vel absolute, vel relative; item vel physice, vel moraliter; impossibilis moraliter vocatur *turpis*, seu inhonesta.

Dicetur de effectibus conditionis suspensivæ, resolutoriaë, potestativæ et impossibilis.

363. — 67. I. Effectus conditionis suspensivæ. Sub triplici respectu considerari potest quæstio : ante eventum, impleta conditione, ea deficiente.

1. *Ante eventum, suspenditur obligatio*, seu, ut dicitur in jure, « tantum spes est debitum iri. » Effectus ille spectari potest ex parte *creditoris* et ex parte *debitoris*. — 1. *Creditor* habet jus *conditionatum*; unde potest exercere omnes actus conservatorios (art. 1180), rem gravare hypotheca conditionata (art. 2125), imo eam conditionate alienare. — 2. *Debitor* servat rei dominium (art. 1182); et ideo fructus rei ad eum pertinent; sed tenetur expectare eventum conditionis, nec potest invito creditore a contractu resilire. Si vero res casu fortuito tota pereat, nulla est illius obligatio.

2. *Ex impleta conditione* duplex præcipue oritur effectus : — 1. Contractus *statim fit perfectus*, et obligatio evadit absoluta, ipso facto, sine renovatione consensus; unde ex eo tempore res perit vel imminuitur pro creditore, qui est illius verus dominus; fructus ad illum pertinent, et præscriptionis tempus incipit currere (art. 2257). — 2. Obligatio habet effectum *retroactivum*, seu censetur extitisse a die contractus (art. 1179).

3. *Deficiente conditione*, contractus habetur tanquam *irritus ab initio*; nunquam fuit perfectus, ac nullum proinde producit effectum. Hinc, si traditio facta fuerit pendente conditione, creditor tenetur restituere fructus interim perceptos, quamvis fuerit bonæ fidei possessor; quia possessio fuit precaria, seu nomine alterius.

364. — 68. II. Effectus conditionis resolutoriaë. Conditio

resolutoria alia est expressa, de qua conveniunt contrahentes, alia tacita, quæ subintelligitur ex natura rei vel ex lege, v. g., in contractibus bilateralibus, in quibus, si una pars non impleat obligationem suam, contractus resolvi potest (art. 1184). — Effectus conditionis resolutoriae considerari possunt ante eventum, impleta conditione, ea deficiente.

1. *Ante eventum*, contractus est revera *perfectus*. Unde interim currit tempus pro præscriptione, sive in gratiam possessoris, sive in gratiam illius ad quem res pertinebit vi impletæ conditionis.

2. *Impleta conditione*, contractus *dissolvitur*, et res repouuntur in eodem statu ac si nunquam exstisset (art. 1183).

3. *Deficiente conditione*, censetur contractus *ab initio* fuisse *perfectus* et absolute initus, et fit irrevocabilis (1).

365. — 69. III. Effectus conditionis potestativæ. Ex jure naturali et ex jure Gallico (art. 1174), irrita est obligatio suscepta sub conditione *suspensiva mere potestativa ex parte illius qui sese obligat*.

Dicitur 1. Sub conditione *mere potestativa*, quia, juxta jurisperitos, si conditio non pendeat a sola promittentis voluntate, sed a quodam facto quod est in ipsius potestate, subsistit obligatio, saltem generatim loquendo. Tibi, v. g., promitto 100 nummos, si intra annum iero Lugdunum : adest obligatio non eundi Lugdunum, vel dandi summam promissam ; obligatio igitur non pendet omnino a mea voluntate.

Dicitur 2. Sub conditione *suspensiva* ; quia idem dicendum non est de conditione resolutoria : v. g., potest fieri locatio quæ post tale tempus resolvetur, si unus e contrahentibus voluerit ; hæc conditio non obstat quin obligatio exstiterit ; respicit tantum ejus durationem.

(1) Hinc — 1. Si *res pereat*, distinguendum est. Si non eveniat conditio, perit emptori, vel donatario ; si pereat post eventum conditionis, perit pro donatore, vel venditore, etc., et iste tenetur pretium restituere. — 2. *Onera* quæ potuerunt rei annecti, per eventum conditionis evanescent ; quod exprimitur per illud axioma : « Resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis. » — 3. Impleta conditione, *fructus* perceptos restituere tenetur emptor. Si tamen solverit pretium, locus erit cuidam compensationi, quia æquum non est ut alteruter simul habeat pretium et fructus.

Dicitur 3. *Ex parte illius qui se obligat*, quia, si pendeat ex voluntate illius erga quem se obligat, valebit contractus; tunc contractus, si ex natura sua sit bilateralis, evadit unilateralis; v. g., tibi dabo 100 nummos, si volueris, si Romam ieris, etc.

366. — 70. IV. Effectus conditionis impossibilis et turpis.

Ex jure naturali irrita est obligatio sub conditione impossibili, quia deest consensus, cum alligatus fuerit eventui impossibili.

Ex jure civili, contractus declarantur irriti (art. 1172). — Quoad testamenta, jus Romanum habebat condiciones impossibiles pro non scriptis, seu non adjectis, illaque testamenta valere declarabat. — Idem statuit Codex civilis (art. 900), non tantum de testamentis, sed etiam de donationibus, quas jus Romanum æquiparabat contractibus.

II. *De obligationibus in solidum.*

367. — 71. Notio solidaritatis. Aliquando in contractibus concurrunt vel plures creditores, vel plures debitores (art. 1101). Quando potest quilibet e creditoribus totum debitum exigere, vel quilibet debitor cogi ad totum debitum solvendum, obligatio dicitur esse *in solidum* (*solidaire*). Hinc solidaritas potest existere vel *inter creditores*, vel *inter debitores*; sed prior vix unquam occurrit.

368. — 72. I. Effectus solidaritatis inter creditores. —

1. Quilibet e creditoribus potest a debitore totum debitum exigere, ita tamen ut debitor, uni eorum solvens, erga omnes liberetur (art. 1197). — 2. Debitor potest pro suo arbitrio uni e creditoribus solvere totum debitum, dummodo alius ex illis juridice illud prius non repetierit (art. 1199). — 3. Omnes actus elicit ab uno e creditoribus ad interrumpendam præscriptionem cæteris creditoribus prosunt (art. 1199).

369. — 73. II. Effectus solidaritatis inter debitores. Inter plura quæ statuit Codex civilis Gallicus (art. 1200 et seq.), hæc notare sufficiat : — 1. Creditor potest adversus quem-

libet e debitoribus solidaribus agere, imo et contra omnes simul vel successive, donec integrum debitum recuperaverit : nec ullus debitor potest ei opponere beneficium divisionis, id est, offerre suam partem, et quoad cæteras ad alios debitores remittere (art. 1203, 1204); quilibet debet *totum et totaliter*. — 2. Si res pereat culpa unius e debitoribus, aut dum erat in mora, non liberantur alii ab obligatione solvendi pretium; sed non tenentur compensare damna quæ ex rei interitu patitur creditor (art. 1205); nam culpa unius nec minuit nec extendit obligationes aliorum. — 3. Si creditor jus suum repetat ab uno e debitoribus, præscriptio interrumpitur quoad omnes (art. 1206). — 4. Si unus e debitoribus solverit, eo ipso liberantur alii erga creditorem (art. 1200); sed ille qui solvit, recursum habet erga alios debitores, et quidem isto modo : Ex art. 1213 et 1214, si unus e debitoribus sit solvendi incapax, damnum exinde ortum dividitur inter eum qui solvit et alios debitores; sed ille qui solvit non potest in solidum agere adversus alios, sed tenetur actionem suam dividere, ita ut cujusque quotam partem recipiat; debitores enim non tenentur *in solidum* erga se invicem, sed tantum pro rata seu virili parte uniuscujusque ex illis (art. 875 et 1214).

III. De obligationibus quibus accedit juramentum.

370. — 74. Sensus quæstionis. Duplici modo potest juramentum contractui accedere : vel ad confirmandam sinceritatem in promittendo, et tunc dicitur *assertorium*; vel ad confirmandam fidelitatem in exsequendo, et dicitur *promissorium*. — De posteriori solo hic agitur.

Sedulo distinguendum est juramentum a contractu quem confirmat; nam ex juramento exsurgit tantum obligatio *religionis* erga Deum, dum ex contractu oritur obligatio *justitiæ* erga alterum contrahentem (1).

(1) Illæ obligationes tripliciter inter se differunt : — 1. Obligatio religionis cessat obtenta juramenti dispensatione, quam concedere pertinet ad auctoritatem ecclesiasticam; obligatio vero justitiæ tolli nequit nisi ad summum vi alti dominii, quod soli auctoritati civili competit. — 2. Obligatio justitiæ transit ad hæredes (n. 357); obligatio vero religionis

Quæritur utrum et quatenus juramentum accedens contractui hunc confirmet. Distinguendum est, prout contractus est validus, vel invalidus, vel rescindibilis.

371. — 75. I. De contractu valido. Quando huic juramentum accedit, duplex adest obligatio, justitiæ nempe et religionis, adeoque, si infringatur, duplex aderit peccatum.

De quo notandum est : — 1. non posse tunc absolute obtineri relaxationem juramenti; quia juramentum relaxari non potest, si inde sequatur detrimentum tertii; — 2. obligationem juramenti non latius extendi quam obligationem contractus; unde, hac cessante, cessat et illa; ex voluntate enim partium hæc sunt duo ad invicem connexa.

372. — 76. II. De contractu invalido. Distinguendum est :

1. Si nullitas sit *ex jure divino*, contractus non firmatur, nec valet juramentum. Nam — 1. si nullitas contractus oriatur *ex parte materiæ*, quia est illicita, juramentum non potest esse vinculum iniquitatis, ut sæpe declaratur in jure canonico, et ipsamet ratio dictat; idem evidenter dicendum, si materia sit impossibilis. — 2. Si nullitas oriatur *ex defectu consensus*, seu ex errore vel dolo circa substantiam, aut ex metu tollente consensum, nullum adest juramento fundamentum; huic, sicut contractui, deest consensus substantialis.

2. Si nullitas oriatur *ex jure humano*, cum ex dictis (n. 303) nullitas hæc vim non habeat in foro conscientiæ nisi post judicis sententiam, applicantur mox dicenda de contractu rescindibili.

373. — 77. III. De contractu rescindibili. Duplici ex causa contractus potest esse rescindibilis : vel ex mera dispositione juris, vel ob injuriam ab uno e contrahentibus alteri illatam.

1. Si sit rescindibilis *ex mera dispositione juris*, communiter

est mere personalis et soli personæ jurantis annexa. — 3. Obligatio religionis non impedit quominus solutum repeti possit; secus vero obligatio justitiæ.

docent theologi ex juramento oriri obligationem *religionis*, quia absque peccato servari potest. — Sed inter eos controversitur an contractus inde validus efficiatur, ita ut exsurgat obligatio *justitiæ*.

Multi affirmant, — tum ex dispositionibus *juris* sive canonici sive Romani, in quibus dicitur tales contractus juramento firmari; — tum ex *ratione*, quia illi in quorum gratiam lex lata est possunt huic renunciare, modo lex id non prohibeat; posita autem hac renuntiatione quæ fit per juramentum, perinde est ac si non esset jus positivum, ideoque valet contractus.

Alii tamen communius negant, quia, ut validus fieret contractus, requireretur ut legislator, posito juramento, auferret vim suæ legis, seu revocaret impedimentum quo tollebatur contractus firmitas. Porro certum est saltem in jure Gallico juramentum contractui nullam vim coram lege conferre.

2. Si contractus sit rescindibilis *ob injuriam ab uno e contrahentibus alteri illatam*, non firmatur juramento, id est, non exsurgit obligatio *justitiæ*, sed servandum est juramentum ex virtute *religionis*.

Constat 1^a pars, — tum *ex jure*, quod talium contractuum firmitati resistit; — tum *ex ratione*, quia ille qui injuriam intulit, tenetur ex jure naturali eam resarcire, et restituere alium in priorem statum et libertatem; nec potest acquirere jus *justitiæ* ad id quod ex *justitia* tenetur non accipere et acceptum restituere.

Constat 2^a pars, — tum *ex jure canonico*, in quo ita aperte declaratur ab Alexandro III (cap. *Si vero aliquis*): « Non est tutum quemlibet contra suum juramentum venire, nisi tale sit quod servatum vergat in interitum salutis æternæ; » (ita etiam Coelestinus III, cap. *Verum*); — tum *ex ratione*; exigit reverentia Deo debita, ut nomen ejus non adducatur in testimonium falsitatis; hæc autem reverentia prævalet incommodo quod ab executione patitur contrahens.

Licet quidam aliter opinentur, non videtur recedendum a sententia communi; illudque postulat bonum ipsiusmet promittentis; quia si semel receptum esset invalidum esse jura-

mentum, non posset invasus, v. g., a latrone, eo modo se morti subtrahere, quia huic non fideret latro, et sæpe invasum interficeret.

374. — 78. Corollarium. Ergo juramentum adjectum contractui rescindibili nullum jus confert *creditori*, qui proinde tenetur restituere quod accepit, præsertim si injuriam intulerit.

Qui autem juramentum *præstitit*, — 1. potest dispensationem a juramento expostulare: praxis est Ecclesiæ Romanæ eam in tali casu concedere. Si tamen jurasset se non petiturum, prius petere deberet dispensationem a secundo juramento non petendi dispensationem. — 2. Si rem promissam tradiderit, docent communiter theologi eum posse eam repetere; quia, cum ille qui accepit teneatur ex omnium confesso restituere, inde sequitur alterum habere jus repetendi, cum jus et obligatio sint duo correlativa, èt facta solutione, jam satisfactum est juramento; nec violatur reverentia divino nomini debita, eo quod ille cui injuria fuit illata reparationem illius urgeat.

§ III. — De extinctione obligationum

375. — 79. Præcipuos modos quibus exstinguuntur obligationes enumerat Codex civilis, art. 1234. Ibi recenset conditionem resolutoriam, et præscriptionem, de quibus alibi agit, et nos pariter egimus; item nullitatem seu rescissionem, qua non præcise exstinguitur obligatio, et de qua etiam diximus. Unde agendum superest — 1. de solutione; — 2. de novatione; — 3. de condonatione; — 4. de compensatione; — 5. de confusione; — 6. de interitu rei. In his multa occurrunt ad forum civile potissimum spectantia, quibus idcirco diutius non immorabimur.

I. De solutione.

376. — 80. Notio. Solutio aliquando juxta etymologiam sumitur pro liberatione quocumque modo facta; hic vero sumi-

tur pro præstatione rei debitæ quæcumque sit, sive pecunia, sive alia res, sive etiam factum.

Porro nulla est difficultas, quando debitor est par omnibus solvendis. Sed si impar inveniatur, et plures sint creditores, tria expendenda sunt : — 1. quem ordinem inter creditores servare debeat; — 2. an liceat uni creditori præ aliis solvere; — 3. an et quatenus liberet cessio bonorum.

377. — 81. I. De ordine servando inter creditores. Quando bona debitoris non sufficiunt omnibus debitis solvendis, inter omnes creditores juxta debitorum proportionem dividi debent, nisi quidam ex legitima causa præferri debeant (art. 2093). Videndum est ergo quinam præ cæteris jus habeant ad solutionem.

Causæ legitimæ præferendi quosdam creditores sunt *privilegium* lege concessum, et *hypotheca* (art. 2094); unde creditores præferendi dicuntur *privilegiati* vel *hypothecarii*; cæteri dicuntur simpliciter *chirographarii*. Quæstio non movetur de debitore detinente rem alienam in specie exstantem; tunc enim rei dominus cæteris omnibus anteponeendus est (Cf. Tractatus de *Justitia*, n. 264).

I. DE CREDITORIBUS PRIVILEGIATIS. Privilegium est jus uni creditori competens (art. 2095), ut ei præ cæteris creditoribus, etiam hypothecariis, solutio fiat. In novo jure Gallico, omnia privilegia sunt realia, seu ex qualitate debiti oriuntur; et nulla admittuntur personalia seu ex qualitate personæ orta.

Jam vero inter creditores privilegiatos (juxta art. 2096), servatur ordo pro *natura et qualitate privilegii*, secundum axioma : « Privilegia non ex tempore æstimantur, sed ex causa. » — Si vero concurrunt privilegia ejusdem ordinis, unicuique creditori solvitur *pro rata parte debiti* (art. 2097), juxta aliud axioma : « Privilegiatus contra æque privilegiatum non utitur privilegio. »

II. DE CREDITORIBUS HYPOTHECARIIS. Post creditores privilegiatos, hypothecariis solutio fit ex bonis quæ per hypothecam

illis obligantur, servato ordine, non temporis hypothecæ, sed ejus inscriptionis in tabulis conservatoris hypothecarum. Si plures hypothecæ eodem die fuerint inscriptæ, nullus inter eas ordo servatur, sed creditores jus æquale habent pro rata parte debiti, absque ulla distinctione inter matutinas aut serotinas inscriptiones (art. 2147). — Hypotheca autem non inscripta nullum confert jus prioritatis ante creditores mere chirographarios.

III. DE CREDITORIBUS CHIROGRAPHARIIS. Postquam hypothecariis satisfactum est, solutio fit creditoribus communibus seu mere chirographariis; sed quæstio est, an aliquis ordo inter eos servandus sit, an vero unicuique solvendum sit secundum proportionem debiti :

1. Inter creditores *ex contractu oneroso* et creditores *ex delicto*, nullum ordinem servandum esse dictum est in Tractatu *de Justitia* (n. 264).

2. Inter creditores titulo *oneroso* et creditores titulo *gratuito* : ex communi sententia, prius solvenda sunt debita titulo oneroso, saltem regulariter loquendo.

3. Inter debita *certa*, et debita *incerta* : ex dictis in Tractatu *de Justitia* (*Ibid.*), debita certa præferri debent debitis incertis in se, imo præferri possunt debitis quorum incertus est tantum creditor.

4. Inter debita *diversi temporis* : juxta opinionem probabiliorum, debita antiquiora anteponi debent recentioribus; quia debitor non potuit denuo se obligare, nisi illæso jure prius acquisito.

5. Inter creditores *pauperes*, et creditores *divites* : docebant quidam antiqui theologi præferendos esse pauperes, quia majus damnum patiuntur ex dilatione; verum hodie communissime docent theologi, extra causam extremæ aut forte etiam valde gravis necessitatis, non esse creditores pauperes anteponendos ditioribus; quia dives et pauper æquale jus ad solutionem habent, nec justitia rationem habet qualitatis personarum (S. Lig., n. 688-691).

378. — 82. II. De solutione uni creditori præ aliis facta.

Primo exponendæ sunt regulæ juris civilis Gallici, et postea expendetur eorum vis in conscientia.

I. JURIS CIVILIS GALLICI DISPOSITIONES aliæ sunt speciales pro negotiatoribus, aliæ communes pro omnibus (1).

1. Negotiatores quorum impotentia (*faillite*) declarata est a tribunali commercii, a die judicii pleno jure amittunt administrationem omnium bonorum suorum, etiam eorum quæ possunt eis obtingere, quamdiu in eo statu remanent (art. 443 Codicis commercii); unde deinceps irrita esset solutio facta uni e creditoribus. — Quoad actus anteriores, lex irritat non tantum omnes *alienationes bonorum*, sive mobilium, sive immobilium, quæ fiunt titulo *gratuito*, sive post tempus cessationis solutionum determinatum per judicium tribunalis, sive intra decem dies ante illam cessationem (art. 466 Cod. comm.); sed etiam *solutionem debitorum* intra eosdem decem dies, quocumque modo fiat, si agatur de debitis nondum exigibilibus; si fiat autem alio modo quam in pecunia aut chirographis commercialibus (*effets de commerce*), quando agitur de debitis exigibilibus (*ibidem*). Irritantur insuper quicumque *actus qui probantur fraudulentum* (art. 1177 Cod. civ. et 447 Cod. comm.).

2. Quando qui *commercium non exercent*, debitis suis non satisfaciunt, possunt creditores sibi consulere per varios actus qui dicuntur gallice *saisie-arrêt*, *saisie immobilière*, de quibus agitur in Codice qui dicitur *de Procédure*. Si, post discussionem factam omnium bonorum debitoris, reperiatur solvendo impar, varios effectus producit talis status declaratio, quos indicat Codex civilis (art. 1276, 1446), 1613), 1865, 1913, 2003, 2032). Sed talis debitor non amittit administrationem suorum bonorum; nec ulla instituta fuit legalis præsumptio

(1) Negotiatores, quando desinunt debitis suis satisfacere, dicuntur gallice *en état de faillite*; et si culpam aut fraudem admiserint, *en état de banqueroute*. Qui vero non sunt negotiatores dicuntur *decoctores*, *en état de déconfiture*. — Priores subjiciuntur dispositionibus longe strictioribus, quæ sancitæ fuerunt per legem 28 mai 1838, et continentur in Codice commercii (art. 443 et seq.), nec applicandæ sunt posterioribus.

fraudis quoad actus elicitos intra decem dies qui præcedunt decoctionem; huic ergo applicatur tantum art. 1167 Codicis civilis, quo statuitur impugnari posse a creditoribus actus a debitore in fraudem elicitos.

II. IN FORO CONSCIENTIÆ hæc statuenda videntur :

1. *Vim habent in conscientia* nullitates per legem statutæ; istæ enim legis dispositiones determinant jus naturale, latæ sunt ex motivo ordinis publici, nec nituntur falsa præsumptione facti, sed tantum præsumptione periculi; iis proinde standum videtur etiam in foro conscientiæ.

2. *Extra hos casus*, creditor qui *bona fide* recepit solutionem sui debiti, *nihil tenetur restituere* aliis creditoribus; postulat enim bonum publicum, et securitas commercii, ne creditores cogantur attentius perscrutari statum fortunæ suorum debitorum.

3. Creditor qui *cognoscit* debitorem imparem esse omnibus debitis solvendis, potest, saltem si creditum suum prius sit cæteris, illud exigere, quia jus suum repetit. — Dicitur *saltem si creditum suum prius sit cæteris*, juxta dicta (n. 377); in cæteris casibus sic repetens integrum debitum videtur excusandus, sive exercitio juris stricti, sive saltem bona fide aut dubio circa impotentiam creditoris, quam non tenetur inquirere.

4. Quando inita fuit *compositio inter debitorem et creditores*, vel *inter istos fit bonorum debitoris distributio*, non potest unus creditor per conventionem cum debitore *aliquid præ cæteris sibi vindicare aut recipere*. Unde art. 597 et 598 Codicis commercii talem conventionem initam cum debitore, vel aliis quibuscumque, plectunt pœna carceris et mulcta pecuniaria, et omnino irritant, adeo ut creditor teneatur referre quidquid recepit.

379. — 83. III. De cessione bonorum. Cessio bonorum est actus quo debitor impar debitis suis solvendis dimittit omnia bona sua creditoribus (art. 1265 Cod. civ.). — Duplex in jure Gallico distinguitur cessio, *voluntaria* et *judiciaria*. Prior fit ordinariæ coram notario; posterior vero coram iudice.

Utriusque hi sunt effectus :

1. *Cessio voluntaria* ea est quæ libere acceptatur a creditoribus, et eos tantum effectus producit de quibus convenitur inter debitorem et creditores (art. 1267). — Hinc *cessio per se* debitum non exstinguit, sed tantum minuit pro rata parte solutionis factæ ex fructibus et venditione bonorum debitoris; potest tamen *ex consensu creditorum* includere remissionem *totius* debiti, ita ut deinceps nihil amplius possint exigere (Gury, 719, 788; S. Lig., n. 669; Gousset, n. 772).

2. *Cessio judiciaria* est beneficium a lege concessum debitori bonæ fidei, ut servet suæ personæ libertatem, omnia bona sua creditoribus dimittendo coram iudice, non obstante quacumque conventionem in contrarium (art. 1268). — Effectus hujusmodi cessionis est, ut cessor ulterius inquietari non possit; sed debitorem non liberat nisi secundum proportionem bonorum dimissorum, et, si nova bona acquirit, tenetur ea creditoribus dimittere usque ad integram solutionem (art. 1270).

Cæterum bonorum cessor et quilibet debitor debitis suis solvendis impar, quamvis possit sibi necessaria retinere, et plura a creditoribus seu iudice obtinere, juxta omnes peccat contra justitiam, si aliud retineat, quia damnum infert creditoribus. Imo in praxi generatim non est permittendum ut sibi aliquid occulte retineat.

II. De novatione.

380. — 84. Notio novationis. Novatio a jurisperitis definitur: *translatio et confusio veteris obligationis in novam*. — Duas igitur conventiones includit: unam, qua prior obligatio exstinguitur; alteram, qua nova constituitur. Hæ duæ conventiones a se invicem pendent: si non existeret prior obligatio, nulla esset causa novæ constituendæ; et si nova non constitueretur, nulla esset causa prioris exstinguendæ.

381. — 85. Modus efficiendi novationem. Ex art. 1271, *triplici modo* fieri potest novatio: — 1. *inter easdem personas*, quando debitor contrahit erga suum creditorem novum

debitum loco prioris quod exstinguitur; — 2. *interventu novi debitoris*, qui substituitur priori debitori quem creditor liberat; hæc novatio fieri potest sine concursu prioris debitoris (art. 1274); sed requiritur consensus creditoris (art. 1275); — 3. *inverventu novi creditoris*, qui priori substituitur, ita ut debitor erga priorem creditorem liberetur, et erga novum tantum obligatus maneat; sed requiritur consensus debitoris, sine quo creditor non posset jus suum alteri transferre.

382. — 86. Effectus novationis. Novationis *effectus* est extinctio prioris obligationis (art. 1271); obligatione autem extincta, corruiere pariter debent varia illius accessoria. Hinc — 1. privilegia et hypothecæ prioris obligationis non transeunt ad novam, nisi creditor sibi ea expresse reservaverit (art. 1278); — 2. per novationem factam inter creditorum et unum e debitoribus in solidum, liberantur cæteri debitores; per novationem autem factam erga debitorem principalem, liberantur fidejussores; attamen si creditor exigat in priori casu pariter obligari cæteros debitores, in posteriori prius obligari fidejussores, deficiente hac accessione, deficit novatio (art. 1281).

III. De condonatione.

383. — 87. Conditiones et species condonationis. Condonatio seu remissio a creditore facta debitori æquivalet solutioni. Ad validam condonationem requiritur: — 1. ut creditor sit capax donandi, debitor vero capax accipiendi, secundum ea quæ dicuntur ubi de Donatione; — 2. ut condonatio sit spontanea, prout requiri vidimus in contractibus gratuitis (n. 23).

In jure Gallico admittitur non solum remissio *expressa*, sed etiam *tacita*, quæ deducitur ex facto eam supponente (art. 1282 et seq.). — Admittitur etiam a multis theologis remissio *præsumpta*, quia, quando præsumitur creditorem consentire, aut consensurum si interrogaretur, jam res aliena non retinetur invito domino. Sed illa præsumptio est plena periculi, et in praxim deduci non potest, nisi ex adjunctis sit moraliter certa.

384. — 88. Effectus condonationis. Remissionis *effectus* facile intelligitur, quando unicus est debitor, vel, si plures sint, quando omnibus fit remissio. Sed, si plures sint debitores, et uni tantum fiat remissio, non modicæ aliquando exoriuntur difficultates.

1. Remissio facta debitori principali liberat ejus *fidejussores*, quia accessorium seu fidejussio sequitur principale; sed remissio facta fidejussori non liberat debitorem principalem; neque remissio facta uni e fidejussoribus alios liberat (art. 1287), quia obligatio debitoris principalis non pendet a fidejussione, nec una fidejussio a cæteris. Si tamen fidejussor aliquid solverit creditori ad obtinendam remissionem, censetur exstinxisse partem debiti, quam proinde creditor amplius nequit exigere (art. 1288).

2. Quoad *debitores in solidum*, remissio tacita facta per traditionem tituli uni e debitoribus, cæteros omnes liberat (art. 1284), quia remissio censetur realis seu ferri in ipsum debitum. Similiter remissio conventionalis omnes debitores liberat, nisi creditor reservaverit sua jura erga alios debitores; sed tunc a cæteris non potest debitum exigere, nisi deducta parte illius cui condonavit (art. 1285).

IV. De compensatione.

385. — 89. Notio et conditiones compensationis. Non hic agitur de compensatione *occulta* de qua in Tractatu *de Justitia* (n. 150 et seqq.), sed de compensatione *legali*, quæ locum habet quando duæ personæ sunt ad invicem debitrices; definitur in jure : *Debiti et crediti inter se contributio*. Pleno jure fit illa compensatio, et extinguitur utrumque debitum juxta utriusque proportionem, etiam insciis partibus (art. 1289, 1290).

Ad compensationem plures requiruntur *conditiones* : — 1. ut objectum utriusque debiti sit *speciei ejusdem* (art. 1291); — 2. ut debita sint *liquida*, id est, certa et determinata; quia certum non compensatur per incertum; — 3. ut debita sint *æque exigibilia*; id est, debitum civile non potest compensari per debitum mere naturale, neque debitum absolutum

per debitum conditionatum, vel debitum cujus terminus jam obtigit per illud cujus terminus nondum obtigit, quia debitor cogi non debet ut præveniat terminum; — 4. ut *eadem sit persona* quæ debeat et cui debeatur, prout indicat ipsa notio compensationis; — 5. ut *non obstet legis dispositio*; obstat autem quoad rem injuste occupatam, vel depositam, vel commodatam (art. 1293 et 1885): item quoad debitum pro alimentis, quæ ex art. 581 Codicis judicialis declarantur *insaisissables* (art. 1293).

V. De confusione.

386. — 90. Notio, modi et effectus confusionis. Nomine confusionis in præsentī materia intelligunt jurisperiti *concursum qualitatum creditoris et debitoris ejusdem debiti in eadem persona*. Cum nemo sui ipsius debitor aut creditor esse possit, patet obligationem tolli utriusque qualitatis concursu (art. 1300).

Hæc confusio præsertim in duplici casu contingit: — 1. quando debitor creditoris vel creditor debitoris fit hæres; — 2. quando idem fit hæres creditoris et debitoris, nisi hæres adeat hæreditatem sub beneficio inventarii; tunc enim hæres beneficiarius et hæreditas pro duabus diversis personis habentur, ideoque utriusque jura non confunduntur (art. 802).

VI. De interitu rei debitæ.

387. — 91. Effectus interitus rei debitæ. Distinguendum prout res debita est determinata vel non:

1. Si agatur *de re indeterminata*, seu de iis obligationibus quæ vocantur obligationes generis, debitor non potest interitu rei liberari, quia *genus non perit*. — 2. Si agatur *de re certa et determinata*, cessat obligatio, quando destruitur, vel extra commercium reponitur, vel amittitur, absque culpa et mora debitoris, quia tunc erat creditoris, et ideo ipsi periit (art. 1302). Dicitur *absque culpa et mora debitoris*; si adsit culpa aut mora, applicanda sunt dicta in Tractatu de *Justitia* (n. 267).

388. — 92. Quæritur quid agere teneatur debitor, si in clade communi simul rem propriam et alienam eripere nequeat?

Considerandum est in cuius utilitatem initus sit contractus.

1. Si initus sit *in utilitatem creditoris tantum*, ut in deposito, debitor non tenetur damnum pati ad servandum rem alterius, et jus habebit ad compensationem, si propterea rei suæ jacturam subeat.

Hinc si res aliena sit pretiosior propria, debebit illam servare, sed jus habebit ad repetendam compensationem rei propriæ; si autem prævideat se compensatione debita fraudandum, poterit rem suam servare, licet minus pretiosam. Si vero res propria sit æque pretiosa, non tenebitur alienam servare.

2. Si contractus initus sit *in utilitatem debitoris tantum*, ut in commodato, dissentiunt theologi. Non pauci obligant debitorem ad dandum valorem rei alienæ, si eam perire sinat; quia æquum est ut commodans damnum non patiatur ob beneficium alteri præstitum. — Alii dicunt compensationem a commodatario non deberi, quia non censetur se obligasse ad rem commodatam servandam, etiam cum gravi suo detrimento.

Stando in jure naturæ, imo attendendo tantum ad dispositiones generales legis civilis circa reparationem culpæ juridicæ in contractibus, posterior opinio videtur anteponenda. Sed priorem sanxit Codex civilis Gallicus (art. 1882). Igitur, cum « ea veniant in contractibus quæ sunt juris et consuetudinis », probabile est commodatarium censendum esse ad rei valorem præstandum reipsa se obligare.

3. Si contractus initus sit *in utilitatem utriusque contractantis*, a fortiori dicendum est ex jure naturali debitorem non teneri ad detrimentum rei suæ patiendum. Jus Gallicum nihil statuit; art. 1882 non extendi debet ultra casum quem respicit. — Cæterum, ut qui habet rem alienam excusetur ab ea servanda, non sufficit quodcumque detrimentum, sed requiritur detrimentum proportionatum.

PARS II

DE CONTRACTIBUS IN SPECIE

In contractibus fit translatio juris aut obligatio suscipitur sive titulo gratuito, sive titulo oneroso; unde præcipua distinctio contractuum in *gratuitos et onerosos*, de quibus agetur in duplici sectione.

SECTIO I

DE CONTRACTIBUS GRATUITIS

Agetur : — 1. de promissione gratuita; — 2. de donatione; — 3. de aliis præcipuis contractibus gratuitis.

CAPUT I

DE PROMISSIONE GRATUITA

389. — 93. Promissionis gratuitæ definitio. Promissio gratuita definitur : *Contractus quo quis, gratuito, libere et spontanee, fidem suam alteri acceptanti obligat de præstanda re promissario grata.*

Dicitur 1. *fidem suam alteri obligat*, id est, alteri jus aliquod conferre intendit. Unde promissio differt — tum a *mero pro-*

posito, in quo quis non intendit suscipere obligationem; — tum a *donatione*, in qua res ipsa statim donatur, dum in promissione res non donatur, sed suscipitur obligatio illam donandi.

Dicitur 2. *alteri acceptanti*, quia ante acceptionem alterius non est vera promissio, sed *pollicitatio* (ut dicitur in jure Romano), quæ in jure Gallico non admittitur.

Dicitur 3. *promissario grata*; alioquin non adesset promissio sed comminatio.

390. — 94. Promissionis obligatio. Promissio spectari potest *speculative*, prout fieri potest, vel *practice*, prout fieri solet.

I. SPECULATIVE spectata, promissio obligat ex fidelitate et insuper ex justitia.

1. Obligat *ex fidelitate*; nam sicut veracitas obligat ad conformanda verba externa cum mente, ita fidelitas obligat ad conformanda facta cum verbis præteritis. — Hæc autem obligatio *non est per se gravis*, siquidem eadem est deordinatio infidelitatis ac mendacii.

2. Obligat etiam *ex justitia*, sicut cæteri contractus, quoties intendunt contrahentes ut valeat promissio quantum ex natura sua valere potest. — Sub isto respectu promissio obligat *ex genere suo sub gravi*. — Attamen ex communi contrahentium intentione videtur ad peccatum mortale requiri majorem materiam in violatione promissionis (juxta S. Lig., quadruplo majorem) quam in furto vel damno illato.

II. PRACTICE spectata, seu *prout fieri solet inter homines*, promissio,

1. *Sæpe sæpius nullam obligationem inducit*, quia homines utentes his verbis, *promitto*, *polliceor*, etc., intendunt tantum significare præsentem voluntatem et animi promptitudinem erga aliquem, non vero aliquam obligationem contrahere.

2. *Aliquando obligat, sed tantum ex fidelitate*; multi enim qui intendunt vere promittere et se obligare, non ideo volunt ex justitia et graviter se obligare, quasi alteri conferant jus strictum.

3. *Raro obligat ex justitia*, quoties nempe promittens intendit jus strictum conferre promissario acceptanti. Illud autem locum habere judicandum est, v. g., si accedat juramentum, si detur promissario chirographum, etc. In dubio autem non censetur adesse obligatio gravi ex justitia, quæ non suscipitur nisi ex voluntate deliberata.

CAPUT II

DE DONATIONIBUS

Agendum est — 1. de donationibus in genere; — 2. de donationibus in specie.

ARTICULUS I

De donationibus in genere

391. — 95. Divisio quæstionum. Donatio est *cessio gratuita, libera et spontanea, rei propriæ alteri facta*.

Tribus præcipuis modis fieri potest, nempe *inter vivos, causa mortis, et per testamentum*, prout translatio dominii fit actualiter et irrevocabiliter, vel actualiter et revocabiliter usque ad mortem, vel in futurum et revocabiliter, ut declarabitur in articulo sequenti.

Ex jure *naturali*, nulla alia conditio requiritur ad valorem donationum, præter eas quæ in omni contractu gratuito reperiri debent. Remanet igitur investigandum quid speciatim statuerit jus *civile*. Porro præscripta legis civilis circa donationes spectant capacitatem donandi aut accipiendi, et bona quæ donari valent.

Unde tria expendentur : — 1. quinam ex lege civili sint incapaces donandi ; — 2. quinam incapaces accipiendi ; — 3. quænam bona reserventur, seu donari nequeant. Ut autem recte æstimetur natura et vis hujusmodi incapacitatis, præsertim in foro conscientiæ, standum est dictis supra (n. 303-305).

§ I. — **Quinam sint ex lege civili incapaces donandi?**

392. — 96. Jus Gallicum absolute vel secundum quid incapaces decernit minores, uxores, interdictos, bonorum cessores et moniales.

I. DE MINORIBUS. — 1. *Ante annum ætatis xvi completum*, minor, etiã emancipatus, non potest sive per se, sive per tutorem, dare, neque per donationem neque per testamentum (art. 903). Lex cavere voluit ne facile induceretur ob ætatis infirmitatem ad alienationes sibi aut suis nocivas. Illa incapacitas non afficit — 1. sponso, quibus licet dare, sed tantum per contractum matrimonii, quidquid dare potest major (art. 1095, 1309, 1398), juxta axioma : « *Habilis ad nuptias, habilis est ad matrimonii consequentias* ; » — 2. parvas donationes quæ fiunt de manu ad manum (Cf. n. 37).

2. *Post annum ætatis xvi*, possunt minores donare per testamentum dimidiam partem bonorum quæ dare possent, si majores essent (art. 904).

II. DE UXORIBUS. — 1. Uxor potest *per testamentum* de quibuslibet bonis disponere (art. 905); testamentum enim refertur ad tempus quo cessabit auctoritas maritalis, cujus intuitu limitata est capacitas uxorum (n. 41). — 2. Quoad *donationem inter vivos*, statuit idem art. 905, uxorem non posse donare sine consensu speciali mariti, vel auctoritate judicis.

III. DE INTERDICTIS. Ex art. 901, non possunt donare ii qui non sunt sanæ mentis; pariter ex art. 502 et ex lege 31 maii 1854 interdicti nec valide donare, nec testamentum conficere possunt. Si datum fuerit tantum concilium judicarium, non licet sine hujus concilii assistentia alienare bona inter vivos, sed licet testamento donare (art. 499, 513).

IV. DE BONORUM CESSORIBUS (gallice DES FAILLIS). Quando declaratus est juridice eorum status, amittunt administrationem bonorum suorum, et proinde donare non possunt; imo irritæ declarantur donationes factæ intra decem dies quæ præcesserunt cessationem solutionum. Quæ autem antea factæ sunt,

possunt irritæ declarari, si probetur eas fuisse fraudulentas (Cf. n. 378, 379).

V. DE MONIALIBUS. Ex lege 24 maii 1825 (art. 5) moniales in instituto civiliter approbato degentes, nec inter vivos, nec per testamentum, donare possunt sive communitati, sive alteri ex ejus membris, ultra quartam partem bonorum. Hæc tamen prohibitio non spectat donationem aut testamentum quæ non excedunt decem millia francorum; neque respicit casum quo donataria vel legataria est hæres in linea recta donatricis vel testatricis. Est ergo inhabilitas tantum relativa.

§ II. — Quinam sint incapaces accipiendi?

Quidam sunt *absolute* incapaces accipiendi, id est respectu cujuslibet personæ; quidam vero *relative* tantum, seu respectu talis vel talis personæ.

393. — 97. I. Absolute incapaces accipiendi. — 1. Absolute inhabilis est ad recipiendum *qui nondum conceptus est*. Ex art. 906, ut quis recipiat ex donatione inter vivos, sufficit ut fuerit conceptus tempore donationis; ut vero recipiat ex testamento, tempore quo moritur testator. Requiritur tamen ut infans nascatur vitalis.

2. Ex decreto 2 apr. 1817, seminaria, xenodochia; collegia, municipia, congregationes et alia religiosa aut civilia instituta legaliter agnita, nihil accipere possunt sine approbatione, scilicet præfecti, si res data non superet 300 fr., et gubernii, si excedat (1). Ex praxi communi possunt tamen accipere dona quæ fiunt de manu ad manum. Si agatur de dispositionibus onerosis, requiritur approbatio gubernii pro immobilibus, non vero pro mobilibus, quamvis illud quandoque declaraverint tribunalia. Hinc si detur pecunia ut celebrentur missæ, nulla neccessaria est approbatio. — Dicitur *instituta legaliter agnita* : si enim non legaliter agnoscerentur, nihil omnino

(1) Ex decreto 15 feb. 1862, præfectorum est approbare donationes et legata quæcumque facta in favorem fabricarum ecclesiarum, quæ non excedunt 1000 fr.

accipere possent ut societas; at nihil vetat quin singula eorum membra donationes acceptent sicut cæteri cives.

394. — 98. II. Relative incapaces accipiendi. — 1. Inhabilis est *tutor erga minorem*, etiamsi hic ad xvi ætatis annum pervenerit; imo etiamsi majoritatem attigerit, nisi redditæ sint tutelæ rationes (art. 907). Timendum erat ne hujusmodi dispositiones carerent plena spontaneitate, et ne tutor auctoritate sua abuteretur in pupilli detrimentum.

2. *Medici, chirurgi, pharmacopolæ et ministri cultus divini, etiam acatholici*, qui operam artis vel ministerii sui alicui in ultimo morbo præbuerunt, nihil ab eo possunt recipere titulo gratuito, nec per se, nec per alios, per dispositionem in illo morbo conditam, nisi sint illius hæredes directi, vel collaterales in quarto gradu aut propinquiore, deficientibus hæredibus directis (art. 909). — Ratio hanc incapacitatem inducendi desumitur ex imperio quod in mentem ægroti exercere possunt ii de quibus agitur.

Huic inhabilitati non subjicitur medicus qui solummodo vocatur consilii causa (*en consultation*); item nec pharmacopola qui solummodo medicamenta præbuit; nec minister cultus qui solummodo ministravit extremam unctionem aut sacram communionem, cum hæc publice fiant.

Excipiuntur ex eodem art. donationes remuneratoriæ, factæ titulo particulari, modo sint proportionatæ facultatibus donantis et officiis præstitis. Idem dicendum de donatione facta confessario ut missas celebret. In his casibus non adest donatio proprie dicta.

3. *Filii illegitimi erga parentes*. Ex art. 908, nihil possunt recipere a parentibus, id est, a patre vel matre, sive inter vivos, sive per testamentum, ultra id quod eis conceditur in titulo *de successione* (art. 757, 764).

395. — 99. Quæritur quatenus lege civili irritentur donationes quæ in favorem personæ ad recipiendum inhabilis, INTERPOSITA PERSONA HABILI, fierint?

RESP. Ita irrita est donatio, ut persona interposita nec possit incapaci reddere, quia sic agendo evidenter ageret contra

mentem legis irritantis, nec sibi retinere, quia donator nihil ipsi dare voluit. Debet ergo, si per testamentum acceperit, rem restituere hæredibus testatoris; et si tradiderit personæ incapaci, ista primo loco tenetur restituere; sed in ejus defectu tenebitur persona interposita, tanquam injustus cooperator.

Indicantur in art. 911 et 1100 personæ quæ relative ad quasdam alias *præsumuntur legaliter interpositæ*, nempe pater et mater, descendentes et conjux personæ incapacis. Cum effectus hujusmodi præsumptionis talis sit ut probatio in contrarium admitti nequeat, juxta art. 1352 Cod. civ., æquivalet incapacitati adversus hujusmodi personas statutæ.

Etiā extra casus præsumptionis legalis, possunt esse personæ *de facto interpositæ*; sed tunc, ut actus declaretur irritus, probanda est interpositio. Pronuntiatur autem interpositionem adesse, — 1. si constet pactum, sive expressum, sive implicitum, inter donatorem et donatarium initum fuisse, vi cujus iste se obligaverit ad rem tradendam incapaci; — 2. si donator manifestaverit donatario se non donare nisi sub conditione tradendi donata personæ incapaci, etsi donatarius nihil promiserit; — 3. si ex circumstantiis moraliter certo constet donatario donantem expresse voluisse ut res incapaci traderetur.

Sed non adest interpositio : — 1. si donatarius judicet tantum desiderium donatoris fuisse ut res personæ prohibitæ traderetur, quin constet eum voluisse ut ab hac conditione penderet validitas donationis; — 2. si donator expresse dicat donatario se nolle ei imponere obligationem, sed rogare tantum ut tali personæ provideat, idque ex illius benevolentia sperare.

§ III. — **Quænam bona reserventur seu donari nequeant?**

396. — 100. Reservationis legalis motiva. Cum ipsa natura mutua officia imponat parentibus erga liberos, et liberis erga parentes, etc., in multis locis, speciatim in Gallia, æquum judicavit legislator intra certos limites coarctare facultatem de bonis disponendi, tam inter vivos quam per testamentum.

Unde in certis casibus bona dividuntur in duas partes : unam *reservatam* aut *legitimam* nuncupatam, quam dominus non nisi personis designatis donare valet; alteram *disponibilem*, de qua pro libitu disponere potest.

397. — 101. Extensio reservationis ex jure Gallico. Tria sunt exponenda : — 1. quænam reservationes statuuntur in Codice Gallico; — 2. quatenus sit necessarium reducere donationes quæ excedunt partem disponibilem; — 3. utrum a lege reservationis excipiendæ sint quædam donationes.

I. RESERVATIONES STATUTÆ sunt pro descendentibus et ascendentibus modo sequenti :

1. Si supersint *descendentes*, hæc statuit art. 914 : ille cui superstes est unicus filius legitimus, potest disponere de dimidia parte bonorum; si duo, de tertia parte; si tres aut plures, de quarta tantum parte. Ex art. 914, sub nomine filiorum intelliguntur etiam nepotes, et alii posterī in quocumque gradu, sed numerantur tantum pro filio quem repræsentant in successione de qua agitur.

2. Si supersint *ascendentes*, non vero *descendentes*, sic determinatur reservatio : si adsint in utraque linea, paterna et materna, reservatur dimidia pars bonorum; si vero in una tantum, reservatur quarta pars (art. 915).

Nulla existit reservatio in *collateralium* gratiam (art. 916). Sed ordo caritatis requirit ut cognatis necessitatem patientibus bona totaliter aut partim relinquuntur; qui ergo bona sua extraneis daret, prætermittis cognatis, præcipue fratribus, peccare posset etiam graviter (S. Lig., n. 946); sed non peccaret contra justitiam, nec donatarii aut legatarii ad restitutionem tenerentur.

Nulla pariter assignatur reservatio *conjugi superstiti*. Attamen postulant mutua conjugum officia ut sibi invicem opitulentur; et talis obligatio per mortem alterutrius solvi non debet. Cæterum per legem recentem (9 mart. 1891) adduntur art. 767 plura præscripta, ex quibus conjux superstes jus habet ad usumfructum cujusdam partis bonorum conjugis

defuncti, ut expositum fuit in Tract. *de Justitia*, ubi de successione (n. 74).

II. REDUCTIO DONATIONUM quæ portionem disponibilem excedunt tempore quo moritur donator, a lege præscribitur (art. 920). Unde donatio partis indisponibilis non est absolute irrita, sed reductibilis tantum.

Postulari autem potest reductio tantum ab iis in quorum gratiam constituta est reservatio, eorumque hæredibus aut causam habentibus. Hinc nec donator ipse, nec etiam donatarii, aut legatarii, nec creditores defuncti possunt reductionem postulare (art. 921).

Sic proceditur ad reductionem : — Si non adsunt *nisi donationes inter vivos*, reductio fit incipiendo a novissima, et retro ascendendo usque ad primam, si opus sit, ut integra obtineatur reservatio. — Si non adsunt *nisi dispositiones testamentariæ*, reductio æqualiter eas omnes attingit pro rata parte valoris earum, nisi contrarium statuerit testator (art. 926, 927). — Si adsunt *simul dispositiones inter vivos et testamentariæ*, prius exhauriendæ sunt dispositiones testamentariæ (art. 923).

III. EXCIPIENDÆ SUNT a lege reservationis donationes quælibet *ex meris redditibus, intactis capitalibus*, erogatæ. Hæc conclusio deducitur ex art. 928, qui absolute pronuntiat reductionem non attingere fructus perceptos ante mortem donatoris. Præterea parentes adaugere patrimonium ex redditibus vel labore non tenentur. Insuper, cum habeant, etiam data portione disponibili, jus fruendi suis bonis et consumendi suos redditus, possunt eosdem pro libitu impendere aut donare cui voluerint.

Dixi *ex meris redditibus*, quia si redditus, semel a patre percepti, jam ab ipso adjuncti fuerint patrimonio, ut sortem seu capitale efforment, cæteris bonis æquiparantur, et lege reservationis attinguntur. — Si vero hujusmodi redditus in capitale distinctum constituerentur sub nomine donatarii, ad hunc absolute pertinerent, et reductioni non subjicerentur. — Imo quidam probabiliter dicunt redditus posse vindicari a donatario, etiamsi donator eos in capitale non constituisset ejus nomine,

sed quotannis seposuisset. Alii exigunt ut redditus, vel, ut supra, fuerint in capitale constituti nomine donatarii, vel ipsi fuerint annuatim donati per modum reddituum (*au fur et à mesure*).

398. — 102. Vis reservationis in conscientia. Non pauci legem reservationis habent ut conferens jus strictum hæredibus necessariis, adeo ut illius violatio peccatum esset contra justitiam. — Multi e contra, præsertim in recentioribus temporibus, opinantur illam posse sine peccato prætermitti, quia nimis coarctat potestatem paternam et libertatem testandi; ex ea enim non licet exhæredare filios inobedientes et scelestos, et conservationi ac decori familiarum consulere.

Sed ipsi etiam qui admittunt legem reservationis per se et in conscientia obligare, confitentur nullo modo peccare parentes qui justa de causa reservationem seu legitimam filiorum ex parte lædunt, v. g., si pater donationes quasdam filio obedienti tribuat remunerationis gratia, unde minus filio dissipatori obveniat: tunc enim cessat finis legis, quæ irritare non posset dispositiones æquitati consentaneas et bonis moribus faventes. — Unde post factum, non sunt facile inquietandi filii, qui majorem paternæ hæreditatis partem cum alterius hæredis detrimento acceperunt, quando ex rerum adjunctis conjici potest, parentes ex aliqua justa causa ipsis fuisse, præsertim si in bona fide sint, et merito timeri potest ne obligationem renuant adimplere (Gury, n. 827; Gousset, n. 794).

ARTICULUS II

De donationibus in specie

Agetur: — 1. de donatione inter vivos; — 2. de testamento; — 3. de quibusdam modis peculiaribus donandi tum inter vivos, tum per testamentum.

§ I. — De donatione inter vivos

399. — 103. Ejus definitio. Donatio inter vivos definiri po-

test : *Contractus quo quis actualiter et irrevocabiliter rem suam alteri acceptanti gratuito transfert* (art. 804).

Dicitur 1. *contractus* : equidem in Codice civili dicitur simpliciter actus, quia non exoritur obligatio nisi ex parte donatoris, sed immerito; nam exinde sequitur tantum donationem esse contractum unilateralem.

Dicitur 2. *quo quis actualiter* : unde, ex art. 943, non valet donatio bonorum futurorum, id est, bonorum quæ donator non possidet et super quibus nullum habet jus sive absolutum sive conditionatum.

Dicitur 3. *irrevocabiliter* : habetur enim tanquam præcipuus donationis character, ut a donatore revocari nequeat. Inde ortum est vetus juris Gallici axioma : « Donner et retenir ne vaut. »

400. — 104. Præscripta legis civilis Gallicæ circa formam donationis inter vivos. Certum est multo plura jure Gallico requiri ad donationem, quam ad cæteros contractus, et quidem non tantum probationis causa, sed etiam ad solemnitatem et validitatem; unde donatio est contractus sollemnis.

Formæ autem requisitæ describuntur in Codice civili (art. 931-952); quatuor præcipue requiruntur : — 1. *Interventus notarii*. Omnis actus donationis fieri debet coram duobus notariis, vel coram uno notario et duobus testibus, in forma consueta contractuum, et hujus donationis prima perscriptio (*la minute*) servari debet sub pœna nullitatis (art. 931). — 2. *Acceptatio donatarii*. Hæc acceptatio fieri debet authentice, id est, coram duobus notariis, vel coram uno notario et duobus testibus, nec valet donatio, nisi a die acceptationis (art. 932). — 3. *Index æstimatorius* rerum mobilium quæ donantur. Index iste a donatore et donatario subscribi debet et conjungi primæ donationis perscriptioni (*minute*) (art. 948). — 4. *Transcriptio*. Codex civilis (art. 939) præscribit ut, quando fit donatio bonorum quæ hypothecæ subjici possunt (*susceptibles d'hypothèque*), actus donationis, acceptationis et notificationis, transcribantur apud conservatorem hypothecarum; articulus vero 941 statuit defectum transcriptionis opponi posse ab iis omnibus

quorum interest, non autem ab ipso donatore vel ab eo qui debuit procurare transcriptionem aut ejus causam gerente.

Sed formæ prædictæ non sunt necessariae pro quibusdam donationibus, scilicet : — 1. donatione manuali; — 2. donatione simulata; — 3. donatione accessoria; — 4. donatione remuneratoria; — 5. donatione onerosa.

1. *Donatio manualis* triplex distinguitur : — 1. *Donatio manualis simplex*, seu donatio rerum mobilium, v. g., libri, gemmæ, pecuniæ, quæ sola traditione perficitur absque ulla formalitate et de manu donatoris ad manum donatarii. Hæc donatio, dummodo non fiat ab incapaci, et partem disponibilem non excedat, habetur ab omnibus ut valida, juxta art. 2279 : « En fait de meubles, la possession vaut titre. » Valent pariter omnes donationes chirographorum quorum dominium acquiri potest sola traditione, v. g., *les billets de banque, les actions, les obligations et les bons au porteur*. — 2. *Donatio manualis conditionalis*, v. g., si moriar, vel si ante mortem istud objectum non expostulem; hæc valet ex jure naturali, nec contradicit lex civilis, dummodo realis facta fuerit objecti traditio. — 3. *Donatio manualis mediata* seu *per manum tertii*, v. g., Petrus dat Titio mille nummos, ut post mortem suam illos tradat Marco, vel in pios usus adhibeat. Hæc pariter est valida; etenim jure naturali illa donatio certe valet, saltem tanquam dispositio testamentaria, nec aliqua lege civili irritatur; imo ei favet decisio curiæ supremæ (die 12 decembris 1815).

2. *Donatio simulata* illa est quæ fit sub specie alterius contractus, v. g., Paulus vendit Petro domum suam pretio viginti millium francorum, et pecuniæ hujus condonationem facit. — Hujusmodi donatio nunc habetur ut valida, etiam in foro civili, juxta sententiam curiæ supremæ.

3. *Donatio accessoria* illa est quæ fit in favorem tertii in contractu peracto cum altero; v. g., Paulus vendit Petro agrum ea conditione ut det mille francos Joanni cui benefacere intendit. — Valet probabilius donatio ista, quamvis destituatur formis præscriptis; quia lex statuit de actibus

donationis, dum in præsentī casu non adest actus donationis propriē dictus, cum donatio in alio contractu, et modo accessorio, reperiatur.

4. *Donatio remuneratoria* est illa quæ fit ob acceptum beneficium, vel præstitum officium, ita tamen ut donum non sit beneficio vel officio æquale, sed illud superet; alioquin non esset donatio, sed mera compensatio. — Valet hujusmodi donatio sine formis requisitis; quia non est propriē donatio, sed solutio debiti naturalis, cui limites vel obices noluit apponere legislator.

5. *Donatio onerosa* illa est quæ fit in compensationem rei quæ ex justitia debetur, vel cui annectuntur onera donationi fere æqualia. Cum sit restitutio, vel solutio debiti, vel contractus onerosus, non subicitur formis donationis, et valet, nisi deroget juribus creditorum. — Si onus imponitur in favorem tertii, si, v. g., Petrus dat Paulo centum millia francorum sub conditione ministrandi Marco censum vitalitium mille nummorum, duplex adest donatio: principalis una erga Paulum, accessoria altera erga Marcum; jam vero adhiberi debent omnes formæ legales pro donatione principali, non vero pro donatione accessoria. At si donatio principalis pronuntiaretur nulla ob defectum formarum, donatio accessoria simul invalidaretur, juxta axioma: « Accessorium sequitur principale. »

401. — 105. Vis in foro conscientię donationis aliqua forma legali destitutæ. Movetur controversia inter theologos ea de quæstione; sed hi, licet speculative dissentientes, in praxi fere concordant.

Prima sententia tenet solos actus seu instrumenta irritari, non ipsam conventionem; ac proinde donationes formis destitutæ valere in foro interno. Probat — 1. *Tenore legis*, (art. 931, 945): « *Tout acte portant donations... tous actes de donation seront faits... sous peine de nullité;* » non autem: « *Toute donation sera nulle;* » ergo de solo actu agitur. Hæc autem ratio graviter urget, eo quod posterior textus primitus admissus pro priori immutatus sit. — 2. *Exemplo donationis*

simulatæ, quam tenent legisperiti valere; nam si lex voluisset ipsam donationem irritare, irritasset etiam simulatam, qua facile est uti in fraudem legis; ergo.

Verum plures ex illis doctoribus adnotant has donationes habendas esse ut nullas, *post judicis sententiam*, cui competit jus illas irritandi propter bonum commune; addunt liberum esse donatoris hæredibus harum donationum nullitatem postulare, quia beneficio legis uti non vetitum est.

Secunda sententia affirmat tales donationes esse prorsus nullas in conscientia, quia ipsa donatio, non instrumentum solum, a lege irritatur. Probatur: — 1. *Ex dispositione legis*. Quando solum instrumentum irritat lex, admittuntur extrinsecæ probationes quibus demonstratur contrahentium voluntas; at, ubi de donationibus invalidis agitur, nec juramentum, nec alia quæcumque probatio admittitur; ergo ipsa substantia contractus vere irritatur. — 2. *Ex fine legis*, quæ efficaciter præcavere voluit periculum ne vi aut metu lædatur libertas donatoris, et lites facile orituras ex donationibus sine forma legali factis.

Ex hujus sententiæ patronis non pauci docent donatarium posse in conscientia, *usque ad sententiam judicis*, servare bona absque requisitis formis accepta, quia sufficienter obtinetur finis legis, si possit invocari nullitas coram judice.

Tertia sententia, inter alias media via incedens, docet donationes formalitatibus legalibus destitutas esse quidem validas, sed a judice rescindi posse, et huic rescissioni in conscientia standum esse. — Probatur — 1. *Ex praxi communi*. Leges eo modo obligant quo per usum communem recipiuntur; atqui lex circa donationes in sensu tertiæ opinionis videtur recepta, etiam apud viros timoratos qui se tutos credunt ante sententiam, quando aliquid vi donationis informis acceperunt, sed sententiæ obediendum putant. — 2. *Ex commodis illius opinionis*. Per eam tolluntur incommoda aliarum opinionum; non imponitur onus durissimum, sive donatario qui potest sententiam exspectare, sive donatori et ejus hæredibus, qui possunt eam provocare; et satis promovetur bonum publicum (Cf. n. 303).

Huic opinioni tuto in praxi stari posse putamus. Cæterum ex dictis constat plures patronos primæ et secundæ sententiæ ab ea in praxi vix discedere.

§ II. — De testamentis

402. — 106. Definitio testamenti. Testamentum definitur : *actus revocabilis quo quis disponit de bonis suis, aut de certa illorum parte, pro tempore mortem subsequuturo* (art. 899).

Dicitur 1. *actus*, non vero *conventio*, quia in testamento solus testator significat voluntatem suam.

Dicitur 2. *revocabilis*, ut dicitur in jure Romano : « Ambulatoria est voluntas hominis usque ad vitæ supremum exitum. » Illa revocabilitas ita essentialis est, ut testator huic renunciare nequeat.

Dicitur 3. *quis*, in numero singulari, quia testamentum debet exprimere voluntatem unius personæ tantum; si in eodem actu a pluribus fieret, esset irritum (art. 968). Sic abolitum est testamentum quod dicebatur *conjunctivum*, sive *mutuum*.

Dicitur 4. *disponit*, nempe per seipsum, non alterius ministerio; unde si ipse non disponat, sed alteri disponendum relinquat, non adest testamentum.

Dicitur 5. *de bonis suis*, id est de temporalibus quæ sola sunt objectum proprie dictum testamenti.

Dicitur 6. *aut de certa eorum parte*, quia potest testator, si velit, non disponere nisi de parte bonorum, et cætera hæredibus legalibus dimittere.

Dicitur 7. *pro tempore mortem subsequuturo*, quia « ubi testamentum est, ut ait S. Paulus (*Hebr.*, ix, 17), mors necesse est intercedat testatoris : testamentum enim in mortuis confirmatum est; alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. »

Ex his intelligitur præcipuum discrimen inter donationem et testamentum in eo positum esse, quod donatio statim producat effectum suum, et quidem irrevocabiliter; testamentum vero revocari possit, nec effectum habeat quamdiu vivit testator.

Dicetur : — 1. de origine facultatis testandi; — 2. de forma in testamentis adhibenda; — 3. de variis dispositionibus quæ per testamentum fieri possunt; — 4. de cessatione testamentorum.

I. *De origine facultatis testandi.*

403. — 107. Indubium est, et ab omnibus admittitur, facultatem donandi *inter viros* a jure ipso naturæ oriri, quippe quæ consecrarium est necessarium juris proprietatis, quale in Tractatu *de Justitia* definivimus et vindicavimus. — Sed de facultate donandi per *testamentum* non ita constat; in varias enim circa eam abeunt sententias, tum theologi, tum jurisperiti. Cum autem huic quæstioni multum sit affinis altera de origine successionis *ab intestato*, utramque controversiam exponemus.

404. — 108. Opiniones exponuntur. — I. Circa JUS TESTANDI, seu, ut aiunt, *hæreditatem testamentariam*, tres sunt opiniones.

Alii originem testamenti a jure naturali non posse deduci sentiunt, et dicunt facultatem eo modo disponendi *oriri a jure civili*. — Ratio est, quia ad dominii translationem necesse est ut concurrant voluntas et potestas transferentis cum acceptatione acquirentis; idque eo tempore quo fit alienatio. Atqui hæc tria in testamento concurrere nequeunt. Nam vivente testatore, deest in ipso voluntas dominium hic et nunc transferendi; deest pariter consensus et acceptatio legatarii. Mortuo autem testatore, deficit in eo facultas et jus transferendi, quia mors omnia jura solvit, et dominium bonorum fortunæ cum homine exstinguitur. Ergo.

Alii dicunt facultatem testandi *originem totamque suam vim habere a jure naturali*. Ratio est quia facultas testandi in se non repugnat, et bono societatis moraliter necessaria est. — 1. *In se non repugnat.* Nam testamentum est actus initus sub duplici conditione, quod nempe sit revocabilis, et quod non nisi post mortem effectum obtineat; atqui tale exercitium juris proprietatis, nedum repugnet, videtur e contra huic

juri prorsus consentaneum. — 2. *Est moraliter necessaria bono societatis.* Nam duo includit : facultatem transmittendi bona, et quidem modo usque ad mortem revocabili; atqui utrumque moraliter necessarium est. *Prius* quidem; tum ut parentes possint providere sorti filiorum; tum ut vitentur incommoda alioquin subsecutura, nempe rixæ et lites, si bona defuncti primo occupanti relinquuntur; et auctoritas immo-dica principis, si ipsi tribuantur, et sic dominium possit acquirere omnium regni sui bonorum. *Posterius* etiam; tum quia durum est quod parentes per vitam suam teneantur irrevocabiliter se exuere dominio bonorum suorum; tum quia plurimi interest ad ipsorum auctoritatem fovendam quod jus eis reservetur unicuique e filiis, propinquis aut amicis dandi vel non dandi, pro uniuscujusque merito. Ergo.

Alii demum quasi *mediam viam tenent.* — Juxta quosdam, facultas testandi habet quidem *fundamentum in jure naturali*, sed *vim totam et ultimam haurit e jure civili*; unde, aiunt, injustus esset legislator qui vellet eam penitus auferre, sed potest eam restringere. — Juxta nonnullos, testamenti origo deducenda est *ex jure gentium*, id est, ex conventionem expressa vel tacita hominum, tempore divisionis bonorum primitivæ, aut saltem remotissimis temporibus.

II. Circa ORIGINEM SUCCESSIONIS AB INTESTATO, seu, ut aiunt, HÆREDITATIS LEGITIMÆ, tres pariter sunt sententiæ.

Alii successionem et succedendi ordinem repetenda docent, non ex legis naturalis principiis, sed *ex lege politica et civili*. Lex enim naturalis præcipit ut liberi a parentibus alantur, non vero ut sint eorum hæredes. Ita Montesquieu (*Esprit des lois*, l. 26, c. 6). — Hanc opinionem renovantes et exaggerantes, pseudophilosophi qui communistæ vocantur, successionem dixerunt non solum juri naturali non innixam, sed ipsi penitus adversam, utpote quæ nihil aliud sit quam, ut aiebant, « une féodalité déguisée, et un privilège exclusif consacrant les jouissances des oisifs au préjudice des travailleurs. »

Alii originem successionis ab intestato referunt ad *jus natu-*

rale. Hi autem auctores non omnes ex eodem proficiscuntur principio. — 1. Quidam dicunt successionem habere originem *ex præsumpta voluntate defuncti*; nam verisimile non est eum voluisse ut bona sua primo occupanti caderent; sed præsumentum est quod voluerit ea transferre secundum majorem suam erga propinquos affectionem. Patet autem hanc rationem admitti non posse ab iis qui originem testamenti repetunt ex mero jure civili. — 2. Nonnulli successionem repetunt *ex obligatione naturali* eorum qui de eadem familia sunt, ut ex familiæ bonis alter alteri succurrat. Profecto, inquiunt, ipsa natura parentes adstringit ut proles alant, eisque provideant; pariter liberi tenentur parentibus amorem, non solo affectu, sed re et opera impendere. Ergo menbris ejusdem familiæ jus quoddam mutuum competit, quod morte alterius partis perfectum efficitur. — 3. Demum alii successionem deducunt *ex occupatione continuata*. Qui enim occupat, non sibi soli, sed etiam familiæ suæ occupat; hinc, vivente capite familiæ, cætera membra cum ipso occupare et possidere censentur, eo autem defuncto, possessionem continuare.

Alii tandem utramque opinionem conciliare nituntur; dicunt enim hæreditatem legitimam bonorum in jure quidem naturæ fundari, ita tamen ut lex naturalis ad eam statuendam non ex se sola sufficiat, sed lege civili eandem confirmante et sanciente indigeat.

405. — 109. Solutio quæstionis proponitur. Proprietatem bonorum esse ex jure naturali *exclusivam* et *stabilem* ostendimus in Tractatu *de Justitia* (n. 16); quæstio nunc proposita hæc est: utrum dicta proprietas sit etiam *hæreditaria* ex ipso jure naturæ, an tantum ex jure civili, seu, utrum stabilitas proprietatis duret tantum usque ad mortem domini, an extendenda sit etiam ad hæredes et legatarios, qui in ipsius defuncti jura sunt successuri.

Ad quæstionis autem solutionem, distinguere oportet ipsum *principium* hæreditatis ab ejus *modis*, seu hæreditatis *essentialia* ab *accessoriis*.

Jam vero, cum hæreditas bonorum, ex dictis, sit duplicis

generis, hæreditas nempe *testamentaria*, et ea quæ *legitima* dicitur, quadruplex hypothesis contingere potest, prout ambæ secum concurrunt ad eundem hæredem constituendum, vel unaquæque seorsim et sola existit, vel ambæ ad invicem opponuntur.

I. IN PRIMA HYPOTHESI, quando scilicet *hæres legitimus* qui vi sucessionis naturalis jura et bona defuncti accipit, *idem ipse est ac hæres institutus per testamentum*, non ambigendum putamus quin hujusmodi successio legitima simul et testamentaria vim totam habeat a *solo jure naturali*, dummodo tamen hæc accipiatur quoad principium et essentialia tantum sucessionis, non quoad modum et accessoria, quæ sane a lege civili et politica possunt, imo et debent determinari. Rationes hujus solutionis desumuntur ex secunda opinione supra exposita circa utramque speciem sucessionis. — Unde quasi principium ponimus proprietatem bonorum ex ipso jure naturali non tantum exclusivam esse et stabilem, sed hæreditariam.

II. IN SECUNDA HYPOTHESI, quando nempe *sola facultas testandi* locum habet, jure nimirum sucessionis legitimæ nec concurrente nec contradicente, quæstio sic ponitur : competitne domino *ex solo jure naturali*, quando desunt hæredes legitimi, facultas bona donandi pro libitu, etiam pro tempore mortem subsequens? Porro, hac data hypothesis, etiam affirmative quæstionem solvimus. Ratio est, quia, si ultimæ defuncti voluntates ex jure naturæ efficacia carerent ad dominium transferendum, ejus bona dicenda essent, vel ad rempublicam seu societatem transire, vel in communitatem negativam redire. Porro utrumque juri proprietatis adversatur, socialistis insuper favet iisque omnibus qui proprietatem exclusivam oppugnant, ac proinde perniciosissima inducit consecutaria. Ergo. Adde rationes supra allatas ab auctoribus secundæ sententiæ de jure testandi.

Attamen hæc solutio opportunis distinctionibus est explicanda : — 1. Lex naturalis, seclusa qualibet lege civili, plane sufficit ad jus testandi constituendum, si quoad *principium et essentialia* hæreditatis accipiatur. — 2. Legis autem civilis

proprium officium et jus in eo reponendum est, ut jus testandi confirmet et sanciat, atque præterea *modum et accessoria* determinet, quæ lex naturalis in incerto relinquit. — 3. Sed lex civilis propriam potestatem excederet, et jus proprietatis individuæ violaret, si facultatem testandi *in suis essentialibus* attingeret.

III. IN TERTIA HYPOTHESI, id est, quando *deficit testamentum*, et hæredes naturales in bona defuncti succedunt vi solius successionis legitimæ, probabiliorem putamus secundam opinionem supra expositam, idque ob omnes simul rationes ibidem allatas. — Unde etiam *ad jus naturale* inferimus successionem *ab intestato*, saltem si agatur de jure succedendi in descendentibus et ascendentibus spectato, non autem in collateralibus præsertim remotioribus. Insuper hoc intellige semper juxta distinctiones jam positas inter principium et modum successionis.

IV. IN QUARTA HYPOTHESI, quando nimirum *testamentum et successio legitima ad invicem opponuntur*, quia defunctus per dispositiones testamentarias ordini hæreditatis naturalis, aut ex integro, aut partialiter, contradixit; quæritur quale sit jus parentum, sive ad bona inter filios pro arbitrio distribuenda, sive ad filios ab hæreditate excludendos. Hæc statuenda videntur: — 1. Si jus successionis legitimæ *in tota familia collective sumpta* sumatur, et testamentum defuncti huic deroget, probabilius est quod ex jure naturali, hæreditas testamentaria hæreditati legitimæ cedere debeat, saltem generatim loquendo; et ideo defunctus ordinarie non posset omnes hæredes legitimos a successione excludere; huc ducere nobis videtur comparatio rationum quæ supra in favorem utriusque juris allatæ sunt. Id tamen accipe tantum pro casu quo ageretur de jure non collateralium, sed descendentium aut forsan ascendentium ad hæreditatem. — 2. Si vero jus successionis *in uno aut altero tantum filio* spectaretur, satius admitteremus facultatem testandi, qua pollent parentes, tali juri filiorum præcellere, tum quia jus successionis legitimæ videtur inconcussum nonnisi tanquam jus collectivum totius familiæ, tum

quia jus patris ad testandum juriis aliis et officiis auctoritatis paternæ confirmatur. Et vero generatim apud gentes semper agnitum fuit jus parentum ad filios per modum pœnæ ab hæreditate excludendos.

II. De forma in testamentis adhibenda.

406. — 110. Triplex forma testamentorum exponitur. Testamentum potest esse olographum, publicum aut mysticum (art. 969).

I. TESTAMENTUM OLOGRAPHUM, sic dictum a vocibus ολος (*totum*) et γραφω (*scribo*), illud est quod *manu testatoris integre fuit scriptum cum indicatione anni, mensis et diei, ac nominis ejus appositione in forma chirographi* (art. 970). — Hæc omnia requiruntur sub pœna nullitatis, sed sufficiunt.

Dicitur 1. *manu testatoris scriptum*. Si dubium moveretur circa authenticitatem scripturæ, probatio a successore instituto præberi deberet. Aliqua vox necessaria est qua indicetur *agi de testamento*, non vero de simplici donatione, v. g., si initio dicatur: En testamentum, vel si de morte testatoris agatur.

Dicitur 2. *Integre*, ita ut nullum sit verbum in tenore testamenti, quod a testatore non fuerit exaratum; unde nequeunt plures eodem actu testamentum suum conficere; siquidem in eo casu non scriptum fuisset integre ab unoquoque testatore. Interpositiones autem (*interlignes, surcharges*) testamentum non vitiant, sive propria manu testatoris, sive aliena manu fuerint scriptæ, quia necessario existunt extra tenorem testamenti; secus enim pronuntiandum esset, si insererentur tenori testamenti. Pariter lituræ (*raturess*) validitati testamenti non nocent, sed dispositiones radiatas invalidant, si constet illas lituras a testatore factas fuisse.

Dicitur 3. *cum indicatione anni, mensis et diei*, ita ut perfecte noscatur qua die fuerit confectum. Probabilius non requiritur ut expresse indicentur mensis et dies, dummodo perfecte nosci possint, v. g., die sancto Paschatis, vel Pentecostes anni 1866. — Non requiritur autem designatio loci.

Dicitur 4. *ac nominis ejus appositione in forma chirographi*; unde non valerent dispositiones infra subscriptionem positæ, nisi iterum apponeretur chirographum; et ipsum testamentum nullam vim haberet, si nomen testatoris inscriberetur historice, vel narrative, non per modum subscriptionis. Nomen gentilitium (*de famille*) testatoris integre reperiri debet. Declaravit tamen suprema Curia valere testamentum episcopi quod initialibus tantum litteris ac cruce, secundum morem episcoporum, subscriptum fuisset; ad cautelam adhibeatur etiam subscriptio communis.

Testamentum olographum valet in charta communi exaratum, sed mulcta solvenda erit, si non adhibita fuerit charta signata (*papier timbré*). In quocumque loco reponi potest; sed caveat testator ne post suam mortem destruat, et ideo illud vel deponat apud notarium, vel ipsi hæredi tradat. Mortuo testatore, hæres institutus testamentum exhibere debet præsidi tribunalis, primæ instantiæ domicilii defuncti, qui statuet ut testamentum reponatur apud notarium ab ipso designatum, et hæredi instituto tradantur bona ipsi a testatore concessa.

Testamentum verbis omnino apertis et omnem ambiguitatem excludentibus confici debet (1).

(1) Hocce aut alio simili modo confici potest testamentum.

Au nom de la Très Sainte Trinité, le Père, le Fils et le Saint-Esprit, Je, soussigné... (nom, prénoms, profession et domicile du testateur), déclare que le présent écrit est mon testament, que je veux être fidèlement et ponctuellement observé.

Je donne et lègue à... (mettre les nom, prénoms, profession et domicile du légataire), et ajouter si l'on veut faire un légataire universel, tout ce qui m'appartiendra au moment de ma mort... ou si l'on veut faire un légataire à titre universel, tous mes meubles ou tous mes immeubles, ou le quart, la moitié de mes biens, ou s'il s'agit d'un légataire à titre particulier, dix mille francs, une pendule...

S'il y a des héritiers nécessaires, on peut mettre : Je donne à... tout ce que la loi me permettra de lui donner au moment de ma mort.

S'il s'agit de legs pieux : Je donne à l'hôpital de... la somme de... Je donne à M. le curé de... la somme de... pour dire ou faire dire... (tant de messes à mon intention).

Si l'on veut nommer un exécuteur testamentaire : Je nomme pour mon exécuteur testamentaire M... et je le prie d'accepter tel objet, ou la

Testamentum olographum ut omnium optimum haberi potest, utpote omnino excludens fraudis suspicionem, et paucioribus causis irritationis obnoxium. — Attamen suis etiam incommodis non caret; nam facile subduci potest, sive ab hæredibus legitimis, sive ab aliis qui testatoris morti adsunt, nisi iste illius custodiæ diligenter providerit. Insuper aliquando necessarium est, et tamen difficile, ejus sinceritatem probare; cum enim testamentum olographum sit actus sub signo privato, possunt hæredes naturales quibus opponitur declarare se non agnoscere scripturam et subscriptionem sui auctoris. — Sed quando constat de sinceritate testamenti, sive ex confessione hæredum legalium, sive ex probatione juridica, habetur ut actus authenticus, qui per seipsum fidem facit temporis quo confectus dicitur (*de sa date*).

II. TESTAMENTUM SOLEMNE illud est *quod a duobus notariis coram duobus testibus, vel ab uno notario coram quatuor testibus excipitur* (art. 971).

In eo accurate servandæ sunt solemnitates præscriptæ art. 972, 973, 974, 975 et 980. Servanda sunt etiam ea quæ præscribuntur per legem 25 ventôse an XI (15 mars 1803) *de Notariatu*.

III. TESTAMENTUM MYSTICUM illud est in quo testator secreto disponit de bonis suis, quodque clausum et sigillatum offertur notario et sex testibus simul præsentibus, ab eodem testatore asserente hoc esse suum testamentum, a se scriptum et subscriptum; vel ab altero exaratum et a se subscriptum (art. 976). Sedulo observandæ sunt regulæ præscriptæ in hoc articulo et sequentibus.

Sunt quædam testamenta quæ peculiaribus regulis subjiciuntur (vid. Codicis civilis art. 981-1000; ibi agitur de testamentis virorum militarium et de testamentis confectis, vel tempore pestis, vel supra mare, vel in regione extranea).

somme de... en témoignage de ma reconnaissance pour le service que je lui demande.

Fait à Clermont, le premier juillet mil huit cent quatre-vingt-quatorze.
(*Signature du testateur.*)

407. — 111. Vis in foro conscientiae testamenti forma legali carentis. Distinguendum est inter dispositiones ad causas *pias*, et dispositiones ad causas *profanas*.

Circa dispositiones ad causas *profanas*, eadem sunt sententiae, eademque praeibenda est solutio ac supra circa donationes inter vivos.

Circa vero dispositiones *ad causas pias*, quidam asseruerunt eas, si formis legalibus careant, non magis valere ac dispositiones ad causas profanas, exceptis particularibus circumstantiis, quia testamentorum leges essentialiter spectant ad potestatem civilem, quae nunquam jus suum amittit, nisi forte statuta edat specialia in odium Ecclesiae ac detrimentum et ruinam causarum piarum. — Dicunt *exceptis particularibus circumstantiis*, nempe, si legata pia legitime praesumuntur facta fuisse ad restitutionem implendam, vel ad preces pro anima defuncti erogandas; quia hujusmodi dispositiones haberi nequeunt ut titulo gratuito factae, ac proinde testamentorum legibus non subjacent.

Sed hæc opinio communiter rejicitur, et tenendum est *pias* dispositiones, quocumque modo constet testatoris voluntas, omnino valere, quia, — 1. si *jus* consideratur, indubium est *pias* causas ad Ecclesiam pertinere, ac proinde donationes et testamenta in earum favorem facta ejus solius subjacere jurisdictioni; — 2. si *factum* spectatur, constat Ecclesiam *voluisse* ut hujusmodi donationes et testamenta, etsi irrita ex jure civili ob defectum formæ, valeant in conscientia (Decret., lib. 3, c. 4, 11; Resp. S. Pœnitent. die 23 jun. 1844, ap. Act. S. Sedis, II, p. 369).

In praxi a secunda opinione non est recedendum; attamen si quidam reperirentur pœnitentes præfatam obligationem non agnoscentes bona vel mala fide, erga eos agendum esset juxta principia in Tractatu *de Pœnitentia* exposita circa pœnitentem qui in ignorantia versatur (1).

(1) Cf. Allègre, *Code civil commenté*, I, p. 629-631.

III. *De variis dispositionibus quæ per testamentum fieri possunt.*

His duobus principiis continentur præscripta legis Gallicæ.

408. — 112. Principia. — 1. Potest quilibet per testamentum disponere, *sive per institutionem hæredis, sive per legata, sive sub alio quocumque titulo ad indicandam ipsius voluntatem idoneo* (art. 967 Codicis civilis).

Itaque parvi refert an testator instituerit hæredem, an legatarium universalem, an legaverit quotam partem suorum bonorum, an quædam objecta determinata, etc. Sed requiritur ut clare exprimat, quomodo de bonis suis disponere intendat pro tempore secuturo suam mortem; alioquin non disponderet, sed alteri disponendum relinqueret (art. 895, 967) (1).

2. Sub quocumque titulo testator disposuerit, valebunt illius dispositiones *juxta regulas lege statutas* circa legata universalialia, vel titulo universali, vel particularia (art. 1002).

Illæ regulæ referuntur : — 1. ad varia legatariorum jura ; — 2. ad onera ipsis imposita ; — 3. ad exsecutores testamentarios.

409. — 113. I. De juribus legatariorum. Legatarii sunt vel universales, vel titulo universali, vel titulo particulari.

1. De legatariis *universalibus*. Adest legatum universale quando testator dat uni vel pluribus *universalitatem* bonorum quæ post mortem relicturus est (art. 1003). Porro — 1. si adsint simul hæredes necessarii, id est, quibus competit re-

(1) Illud adeo stricte intelligunt tribunalia, ut, si legata fuerit summa impendenda secundum intentionem testatoris legatario vel alteri personæ notam, pronuntient irritum esse legatum, utpote in gratiam personæ incertæ factum, relictum arbitrio alterius ac testatoris, et januam aperiens fraudibus ad eludendam legem de incapacitate accipiendi. — Attamen, si agatur de summa pauperibus distribuenda, quorum designatio relinquatur legatario, vel alteri personæ, v. g., parrocho, communiter tenetur valere hanc dispositionem; in eo enim casu legatum non pendet a voluntate personæ indicatæ, sed sola exsecutio ejus prudentiæ committitur.

servatio, istis solis per legem confertur saisina in bona defuncti, et debet legatarius ab ipsis eorum traditionem postulare (art. 1004). — 2. Si vero non adsint hæredes necessarii, legatarii saisinam habent pleno jure (art. 1005-1008).

2. De legatariis *titulo universali*. Adest legatum titulo universali, quando testator dat *quotam partem* suorum bonorum, v. g., dimidiam aut tertiam partem, vel omnia immobilia seu omnia mobilia, vel eorum *quotam partem* (art. 1010). — Porro legatarii titulo universali saisinam non habent, sed ad hæredes necessarios, si adsint, recurrere debent; si vero non adsint, ad legatarios universales, vel in eorum defectu, ad hæredes legales (art. 1011).

3. De legatariis *titulo particulari*. Adest legatum titulo particulari quando testator alicui donat rem determinatam. — Porro legatarii titulo particulari jus habent ad bona legata statim post mortem testatoris, illudque suis hæredibus transmittunt (art. 1014); attamen ex eodem articulo non possunt inire possessionem, vel fructus exigere, nisi a die petitionis vel traditionis voluntariæ (exceptis duobus casibus, ex art. 1015).

410. — 114. II. De oneribus legatariorum. Illa onera sunt præsertim debita, aliquando etiam ipsa legata, quando nempe simul concurrunt diversæ speciei legatarii. Jam vero

1. Legatarius *universalis*, — si *solus* hæreditatem accipiat, æquiparatur hæredi naturali, ac proinde tenetur omnia debita solvere; si plures sint legatarii universales, debita inter eos dividuntur eodem modo ac inter hæredes naturales dividi dictum est in Tractatu *de Justitia* (n. 80). Si nolit debita solvere ultra vires hæreditatis, beneficio inventarii uti debet. — Si vero concurrat *cum hærede necessario*, solus tenetur solvere omnia *legata* (art. 1009); quia reservatio minui non potest per dispositiones titulo gratuito factas. Quoad *debita* autem, legatarius universalis proprio nomine tenetur pro parte sua, et hypothecarie pro toto (art. 1009); cum bona non intelligantur nisi deducto ære alieno, æquum est ut qui habet partem hæreditatis pro rata teneatur debita solvere.

2. Legatarius *titulo universali* tenetur ad *debita* et onera successionis, proprio nomine pro parte sua, et hypothecarie pro toto (art. 871 et 1012). Quoad *legata* particularia, — si adsint hæredes necessarii, et per legata, sive particularia, sive titulo universali, attingatur vel superetur pars disponibilis, legatarius titulo universali debet cum legatario universali, si adsit, omnia legata particularia solvere, peracta tamen reductione, si locus sit. — Sed, si legata particularia non exhauriant portionem disponibilem, vel si non adsint hæredes necessarii, legatarii titulo universali non tenentur solvere nisi pro rata suæ partis cum hæredibus legalibus (art. 1013).

3. Legatarii *titulo particulari* generatim non tenentur solvere *debita* et *onera* successionis (art. 871, 1024), extra casum reductionis, hypothecæ, aut expressæ voluntatis testatoris, quia non repræsentant defunctum.

411. — 115. III. De juribus et officiis exsecutoris testamentarii. Potest testator uni aut pluribus sub nomine exsecutoris testamentarii committere executionem sui testamenti (art. 1025). Imo potest eis tribuere saisinam in omnia sua bona mobilia, vel in eorum partem (art. 1026). (Quinam eligi possint in exsecutores et quænam sint eorum officia, v. art. 1027 et seqq.)

IV. De cessatione testamentorum.

Valere cessat testamentum triplici modo : revocatione, caducitate et rescissione.

412. — 116. I. De revocatione testamenti. Testamentum est essentialiter revocabile, ut in definitione dictum est (n. 402). Si testator juraverit se non revocaturum, docent communiter theologi eum non posse revocare testamentum sine perjurio, quia juramentum servandum est, quotiescumque sine peccato servari potest; sed simul tenent validam fore revocationem, quia juramentum non mutavit naturam testamenti, quod est de se revocabile.

Revocatur autem testamentum : — 1. per testamentum posterius, vel per actum coram notario, quo declaretur mutatio

voluntatis (art. 1035); si vero testamentum posterius in quo prius revocatum fuit, non valeat, vel quia hæres institutus aut legatarius sunt incapaces, vel quia repudiant hæreditatem aut legatum, revocatio vim suam nihilominus servat; — 2. per testamentum posterius dispositiones contrarias continens, in quantum priores dispositiones cum recentioribus conciliari nequeunt (art. 1036); — 3. per alienationem rei legatæ, sive titulo venditionis etiam cum pacto redimendi, sive titulo permutationis, licet alienatio nulla sit, aut testator rem redemerit vel alia modo recuperaverit (art. 1038); — 4. tandem per lacerationem aut obliterationem aut destructionem testamenti a testatore factam.

413. — 117. II. De caducitate testamenti. Caducae vocantur dispositiones testamentariæ, quæ, licet validæ a principio, effectum ob quasdam circumstantias sortiri non possunt. Istæ circumstantiæ sunt : — 1. si legatarius moriatur ante testatorem (art. 1039), vel ante eventum conditionis sub qua legatum relictum fuerat (art. 1040); — 2. si res legata totaliter perierit vivente testatore; vel, eo mortuo, perierit sine culpa hæredis, etiamsi hic esset in mora, dummodo res æque peritura fuisset apud dominum (art. 1042); in priori casu, legatarius nullum jus acquirere potuit in rem non existentem; in posteriori, liberatur hæres vel non liberatur, juxta principia posita ubi de interitu rei (n. 387); — 3. si legatarius legato renuntiet, aut inhabilis sit ad illud recipiendum (art. 1043).

414. — 118. III. De rescissione testamenti. Quamvis testamentum morte testatoris confirmetur, possunt hæredes legales hujus rescissionem postulare duplici ex causa : — 1. si legatarius non exsequatur conditiones sibi impositas, aut vitæ testatoris insidiatus fuerit, aut sævitiarum, delicti, aut injuriæ gravis erga eum reus fuerit, aut gravem injuriam memoriæ ejus intulerit; — 2. si adsit in testamento quædam nullitatis causa,

ARTICULUS III

De quibusdam modis peculiaribus donandi tum inter vivos tum per testamentum

Præter modos ordinarios quibus fiunt generatim donationes, possunt quidam peculiares in certis casibus adhiberi; de his nunc dicendum, nempe — 1. de donationibus mortis causa; — 2. de donationibus per substitutionem; — 3. de donationibus quæ fiunt occasione matrimonii.

§ I. — De donationibus mortis causa

415. — 119. Inter donationem et testamentum quasi medium tenet donatio causa mortis, quæ definitur : *conventio qua quis alteri acceptanti aliquid actu donat, sed revocabiliter usque ad mortem suam.*

Hæc igitur donatio — 1. *differt a testamento*, quia fit ex mutuo consensu donatoris et donatarii, cujus acceptatio requiritur; sicque non est tantum actus, sed contractus, participatque naturam donationis inter vivos; — 2. *differt a donatione inter vivos*, quia revocabilis est ad nutum donatoris usque ad ejus obitum, sicque participat naturam testamenti; et dicitur *donatio causa mortis*, non solum, imo nec præcipue, quia fit intuitu mortis, sed quia non est irrevocabilis ante mortem donatoris. Ex quo intelligitur donationem causa mortis non fieri sub conditione suspensiva, sed sub conditione resolutoria:

Articulus 893 Codicis civilis statuit neminem posse disponere titulo gratuito, nisi per donationem inter vivos, aut per testamentum, et utrumque statim definit ad removendum alium quemcumque modum. Hinc non valere donationes causa mortis docent multi jurisperiti, quibus alii contradicunt (1).

(1) Possunt duæ opiniones aliquatenus conciliari. — 1. Agnoscunt omnes in jure Gallico non admitti donationes causa mortis, si hoc nomine intelligatur modus disponendi diversus a donatione inter vivos et testamento. — 2. Sed si quis, servando formam donationis inter vivos

§ II. — De donationibus per substitutionem

416. — 120. Substitutionis notio et species. Substitutio est dispositio qua unus designatur bona donata vel legata accepturus in defectu alterius.

Duplex distinguitur: *directa*, et *fideicommissaria*. — 1. Substitutio *directa*, quæ in jure Romano dicebatur etiam substitutio *vulgaris*, adest quando aliquis vocatur ad bonum consequendum loco alterius qui non vult aut non potest illud consequi: v. g., Joannes hæres esto; si Joannes hæres non erit, Petrus hæres esto. — 2. Substitutio *fideicommissaria* adest, quando aliquis vocatur ad bonum consequendum, cum onere illud servandi et postea reddendi tertiæ personæ. Dicitur etiam simpliciter fideicommissum. Qui debet restituere, dicitur *fiduciarius*, *gravatus* (*le grevé*); is vero cui restituendum est vocatur *fideicommissarius*, *vocatus* (*l'appelé, le substitué*).

417. — 121. Ejus valor in jure Gallico. Substitutio *directa*, ex art. 898, non habetur ut substitutio, et omnino valet.

Substitutio *fideicommissaria*, quæ olim usitatissima erat in plerisque provinciis, utpote splendorem familiarum fovens, ab anno 1792 fuit reprobata tanquam noxia bonorum culturæ, commercio, æqualitati civium, concordiæ et paci familiarum. Hinc concludunt quidam prohibitionem attingere *forum internum*, quia lata est ex motivo boni publici; alii vero eam esse injustam tenent utpote coarctantem plus æquo jus proprietatis, et bono communi nocentem, dum splendorem et firmitatem familiarum impedit. — Stante controversia, in praxi haberi potest nullitas civilis substitutionis ut legitima in foro conscientiæ, sed post sententiam judicis

vel testamenti, faceret dispositionem revocabilem in qua concurreret donatarii acceptatio, hæc sane posset dici donatio causa mortis, licet alio nomine appelletur. Porro validam fore talem dispositionem agnoscunt multi etiam ex iis qui stant pro abrogatione donationis causa mortis. — 3. Cæterum, etiam admissio quod abrogata sit donatio causa mortis, constat ex dictis (n. 400) illud non attingere donationes manuales,

tantum, juxta dicta (n. 303 et 305) de nullitatibus civilibus in genere.

Porro art. 896 omnino prohibet substitutiones fideicommissarias, et statuit dispositionem, qua donatario, hæredi instituto, vel legatario, imponitur onus rem servandi et reddendi tertiæ personæ, irritam esse, etiam quoad donatarium, hæredem institutum vel legatarium. Igitur non tantum substitutio irritatur, sed et ipsa donatio, adeo ut non solum fiduciarius non teneatur alteri tradere, sed nec ipse retinere possit.

Non adest autem substitutio prohibita, nisi quando aliquis in donatione vel testamento *imponit* donatario, hæredi instituto, vel legatario, *onus rem donatam servandi toto tempore vitæ*, eamque *post mortem transmittendi tertiæ personæ* cui etiam vult favere. Dicitur — 1. *onus imponit*, id est, stricte obligare intendit, quia si adesset mera deprecatio, non adesset substitutio prohibita (1). — 2. *rem servandi toto tempore vitæ*, quia si posset rem destruere, non adesset substitutio; nec pariter, si deberet statim aut etiam ante mortem tradere, quia substitutio requirit ordinem successivum, seu ut unus post alterum accipiat, sicque ei substituatur (2).

(1) Ita judicavit Curia Bruxellensis (4 ap. 1807), cujus judicium infirmare recusavit Curia suprema (*Cour de Cassation*).

(2) Ex hac substitutionis notione hæc sequuntur : — 1. *Dux* in ea includuntur *donationes* factæ ab auctore dispositionis seu a fideicommittente. — 2. Una donatio alteri succedit, ita ut proprietas in uno incipiat quando desinit in altero; prior est tantum *ad certum tempus*, posterior tantum *ex certo tempore*. — 3. Donationes sunt *invicem conjunctæ*, ita ut efforment veluti quoddam totum indivisibile. — 4. Debent esse *ex natura sua validæ*, id est, tales ut valerent nisi per prohibitionem substitutionis attingerentur : si *institutio* sit in se irrita, v. g., quia in gratiam incapacis, vel sine formis a lege requisitis facta fuit, non irrita erit substitutio, modo per idem vitium non attingatur; valebit tunc ut donatio directa et principalis; si contra *substitutio* sit in se irrita, independenter a prohibitionem de qua nunc agimus, ita ut non valeret etiamsi substitutiones permitterentur, non irrita erit donatio primaria, quia actus irritus nullum producit effectum.

Substitutio potest esse *scripta* aut *verbalis*. — Substitutio *scripta* constat non solum ex actu donationis, sed etiam ex quocumque scripto donatoris. — Substitutio *verbalis* probari potest tum adducendo testes, tum deferendo juramentum de pacto proprie dicto inter ipsum et donatorem contra prohibitionem inito. Sed, deficiente tali pacto, quamvis

418. — 122. Exceptiones legis prohibentis substitutionem.

Quamvis Codex civilis generatim prohibeat substitutionem fideicommissariam, illam tamen permisit in gratiam liberorum, qui a parentibus dissipatoribus orti, metuendum haberent, ne ad statum miseriæ redigerentur (art. 1048-1074). — Igitur ex art. 1048 et 1050, pater et mater, omnia bona quorum liberam dispositionem habent, uni vel pluribus ex filiis suis dare possunt, sive inter vivos, sive per testamentum, cum onere ea reddendi omnibus liberis ex ipsis natis vel nascituris in primo gradu tantum, absque ulla differentia sexus et ætatis. — Ex art. autem 1049 et 1050, qui nullos habet descendentes, potest pariter bona sua non reservata dare uni vel pluribus fratribus aut sororibus, cum onere ea reddendi omnibus liberis ex ipsis natis aut nascituris in primo gradu tantum, absque ulla differentia sexus et ætatis.

§ III. — De donationibus quæ fiunt occasione matrimonii

Ad favendum matrimonio, donationes quæ fiunt *in gratiam conjugum in contractu matrimoniali*, vel *inter ipsos*, regulis minus strictis subjacent. Utriusque generis donationum hujusmodi exponenda sunt privilegia.

419. — 123. I. De donationibus quæ sponsis fiunt in contractu matrimoniali. Hujusmodi donationes — 1. Impugnari aut irritæ declarari nequeunt propter defectum acceptationis (art. 1087); sed sufficit acceptatio tacita, quæ deducitur ex donatarii præsentia et subscriptione ad contractum matrimoniale. — 2. Revocari nequeunt propter ingratitudinem (art. 959). — 3. Fieri possunt sub conditione quæ pendeat a potestate donatoris (art. 1086) : quam implere tenetur dona-

constaret donatarium intentionem habere rem reddendi tertiæ personæ, quinimo etiamsi donator id ab ipso expresse deprecatus fuisset, non adesset substitutio prohibita.

Nihilominus, cum summa auctoritate polleant tribunalia in actuum interpretatione, magna uti debet prudentia qui de bonis suis, mediante tertia persona, in aliquod pium opus disponit; expedit ut pactum proprie dictum non ineatur cum donatario aut legatario, ne inde deduci possit existentia substitutionis.

tarius, nisi malit renunciare donationi; sic potest donator donatario imponere omnia debita et onera successionis, vel sibi reservare facultatem disponendi de aliquo objecto in donatione comprehenso, aut de certa quantitate bonorum; et tunc si moriatur antequam de his disposuerit, hæc pertinebunt ad donatarium vel ad ejus hæredes (*ibid.*). — 4. Demum possunt includere, non solum bona præsentia, sed etiam futura (art. 1081-1090).

420. — 124. II. De donationibus quæ fiunt inter sponsos.

Illæ donationes fiunt vel in contractu matrimoniali, vel durante matrimonio.

1. Donationes conjugum factæ *in contractu matrimoniali* subjiciuntur his regulis specialibus: — 1. Non revocantur ex supervenientibus filiis (art. 960); nam prolis legitimæ susceptio in primis intenditur a contrahentibus. — 2. Donatio bonorum præsentium non censetur facta sub conditione quod donatarius donatori superstes fuerit (*condition de survie*), nisi exprimatur talis conditio, et subjicitur regulis et formis supra præscriptis pro hujusmodi donationibus (art. 1092). — 3. Donatio bonorum futurorum, vel præsentium simul et futurorum, facta inter sponsos per contractum matrimonialem, subjicitur iisdem regulis ac donatio facta ab extraneo; nisi quod in casu quo sponsus donatarius moritur ante donatorem, bona liberis ex matrimonio procreatis non transmittuntur, sed ad donatorem redeunt (art. 1093). Ratio exceptionis est, quia hæc bona filiis obvenient in successione. — 4. Sponsi minores possunt easdem ac majores donationes facere, sed indigent consensu et assistentia eorum quorum consensus requiritur ad matrimonium (art. 1095). Sed illa facultas non respicit nisi donationes factas in contractu matrimonii.

2. Donationes *durante matrimonio* inter sponsos factæ specialibus regulis subjacent, quarum scopus est præsertim impedire spoliationem unius ab alio, et mala inde oritura: — 1. Hujusmodi donationes, licet inter vivos peractæ, quamdiu durat matrimonium, ad libitum revocari possunt, nec uxor ad hanc revocationem indiget licentia mariti aut judicis

(art. 1096). — 2. Non possunt conjuges, durante matrimonio, sibi mutuam donationem per unum et eundem actum facere, sive inter vivos, sive per testamentum (art. 1097).

CAPUT III

DE CÆTERIS CONTRACTIBUS GRATUITIS PRÆTER PROMISSIONEM ET DONATIONEM

Dicetur : — 1. de commodato et mutuo ; — 2. de deposito ; — 3. de mandato.

ARTICULUS I

De commodato et mutuo

421. — 125. Hi duo contractus (qui lingua gallica designantur communi nomine *le prêt*), inter se conveniunt, si spectetur eorum finis : discrepant vero ex parte objecti. Res enim quam aliquis alteri tradit ut ea utatur, sed cum onere reddendi, dari potest vel eo fine ut accipiens ea utatur quin eam destruat, vel ut primo usu consumatur. Hinc duplex distinguitur contractus : prior dicitur *commodatum* (gallice *prêt à usage* vel *commodat*) ; posterior *mutuum* (gallice *prêt de consommation*, vel simpliciter *prêt* ; art. 1874).

Uterque est contractus *realis*, seu non perficitur nisi per traditionem rei ; obligatio enim præcipua, scilicet rem reddendi, necessario supponit eam fuisse traditam.

§ I. — **De commodato**

422. — 126. **Notio commodati.** Commodatum est *contractus quo res aliqua primo usu non consumptibilis gratis ad solum usum conceditur post certum tempus reddenda* (art. 1875) (1).

Dicetur 1. *gratis*, quia commodatum est contractus ita essen-

(1) Qui rem tradit, dicitur *commodans* ; qui vero eam accipit, *commodatarius*.

tialiter gratuitus (art. 1876), ut, si aliquid pro usu rei exigatur, aderit locatio, non autem commodatum.

Dicitur 2. *ad usum* conceditur; hic est finis commodati, et hinc a pluribus aliis contractibus distinguitur, v. g., a deposito.

Dicitur 3. *ad solum usum*, quia commodans rei suæ dominium retinet (art. 1877), sive plenum, sive utile tantum; fieri enim potest ut commodans non sit rei dominus, sed usufructuarius aut locatarius.

Dicitur 4. *post certum tempus*, quia non potest commodans rem suam statim retrahere; sicque commodatum differt a *precario*, quod est concessio gratuita solius usus rei, ad nutum revocabilis.

Ex his sequitur commodatum esse contractum *realem*, *gratuitum*, *non solemnem*, utpote nulli formæ speciali subjectum, sed tantum regulis generalibus contractuum; juxta multos *unilateralis* est, juxta alios *synallagmaticus imperfectus*, quia obligationem directe non producit nisi ex parte commodatarii.

423. — 127. I. Obligationes commodatarii. Spectant custodiam et restitutionem rei.

1. Quoad *custodiam rei*, tenetur commodatarius invigilare tanquam diligens paterfamilias conservationi rei; ideoque eam non adhibere nisi ad usum ad quem, vel ex natura sua, vel ex conventionione, destinatur; alioquin tenetur ad compensationem damni exorti ex ejus culpa, vel ex casu fortuito in certis circumstantiis juxta legem civilem, cui standum est post judicis sententiam (art. 1880-1888).

2. Quoad *restitutionem rei*, tenetur commodatarius eam restituere *qualem accepit* et quidem *tempore præfixo*; vel, si tempus nullo modo præfixum fuerit, postquam inserviit ad usum propter quem commodata fuit (art. 1885, 1887, 1888).

424. — 128. II. Obligationes commodantis. Tenetur commodans : — 1. *aperire vitia rei* commodatæ quorum notitiam habet, si sint commodatario periculosa (art. 1891); — 2. *rem non repetere ante tempus præfixum*; vel, deficiente conventionione,

antequam commodatarius re usus fuerit (art. 1888); — 3. *compensare impensas extraordinarias et necessarias*, quas fecit commodatarius ad rei conservationem, maxime si ita urgeant ut fieri debuerint absque prævia monitione (art. 1890).

§ II. — **De mutuo** (1)

425. — 129. Notio mutui. Mutuum definitur : *Contractus quo res primo usu consumptibilis alteri traditur in consumptionis usum, et in ipsius dominium transit cum obligatione rem similem in eadem quantitate et bonitate restituendi post aliquod tempus* (art. 1892, 1893) (2).

Dicitur 1. *traditur*, quia non nisi per traditionem contractus perficitur; unde si ante traditionem res pereat, perit mutuanti, non mutuatario.

Dicitur 2. *in consumptionis usum*, quia, si detur eo pacto ut eadem in individuo reddenda sit, jam non aderit mutuum, sed alius contractus; v. g., si datur ad custodiam, erit depositum; si ad securitatem, erit pignus; si ad usum improprium, velut ad pompam et ostentationem, erit commodatum. — Duplex autem distinguitur consumptio, scilicet *naturalis* et *civilis* qua nempe res non destruitur quidem, sed tantum distrahitur, seu utendi perit, ut fit in pecunia numerata, in mercibus vendendis, prout exposuimus in Tractatu *de Justitia* (n. 20).

Dicitur 3. *et in ipsius dominium transit*, quia hic est effectus mutui, ex jure Romano, ex jure Gallico (art. 1893), et ex ipsa notione mutui : cum enim res fungibilis detur ad usum proprium, eo ipso datur ad abusum, potestque mutuatarius de ea pro nutu suo disponere, eam alienare, consumere, etc., et ideo habet ejus dominium (Cf. Tract. *de Justitia*, n. 10).

Dicitur 4. *cum obligatione restituendi rem similem in eadem*

(1) Cum « usura in contractu mutui propriam suam sedem et locum habeat, » prout loquitur Benedictus XIV, natura mutui diligentius est investiganda : ea enim patefacta, ipsius usuræ, quæ ex mutui depravatione oritur, natura et malitia facilius intelligetur.

(2) Qui rem tradit, dicitur *mutuans* seu *mutuator* (*prêteur*); qui vero eam accipit, *mutuatarius* (*emprunteur*).

quantitate et bonitate post aliquod tempus. Si enim mutuatarie restituere non teneretur, vel donatio esset, vel saltem census; si rem, non tantum similem, sed eandem in individuo reddere teneretur, esset commodatum aut locatio; si non in eadem specie, esset permutatio aut emptio; si non in eadem bonitate, seclusa condonatione, d. annuum pateretur mutuans; si demum statim, esset cambium, vel alius contractus a mutuo diversus.

Hinc sequitur mutuum esse contractum — 1. *realem*, quia non perficitur nisi per rei traditionem; — 2. *non solemnem*, quia nulli formæ speciali a lege subicitur; — 3. *unilateralem*, non obstante obligatione mutuanti impositam non repetendi sortem ante tempus; — 4. *gratuitum*, quia ex natura sua vergit in utilitatem solius mutuatarie, cum mutuans non debeat recipere nisi quantum dedit, absque lucro; secus, adest usura, de qua infra agetur.

426. — 130. I. Obligationes mutuatarie. Hujusmodi obligationes exprimuntur in posteriori parte definitionis. Itaque *tenetur mutuatarie restituere rem similem in eadem quantitate et bonitate.*

1. *Debet restituere rem similem, seu ejusdem speciei.* — Porro duplex est rerum species, scilicet physica et moralis: species *physica* illa est in qua partes physicæ et materiales rei potissimum considerantur, ut, v. g., in frumento; species autem *moralis* illa est in qua rei valor præsertim spectatur. — Jam vero, seclusa speciali conventionione, illa species reddi debet quæ in mutuo videtur intenta: nempe species physica, si agatur de rebus quarum primo usu fit consumptio naturalis, v. g., de frumento, et species moralis, si agatur de re quæ moraliter seu civiliter tantum consumitur, ut pecunia. — Sed evenire potest, ut mutuatarie versetur in impossibilitate restituendi rem similem; tunc sufficit ut valorem restituat (1).

(1) Si res varium valorem habuerit, et impossibilitas rem similem restituendi non oriatur ex culpa mutuatarie, hæc statuit Codex civilis (art. 1803): si conventio inita fuerit de tempore et loco restitutionis, habenda est ratio valoris quem res habet eo tempore et loco; si vero

2. Debet restituere rem *in eadem quantitate et bonitate*. Duplex distinguitur bonitas, *intrinseca* nempe et *extrinseca* seu valor. Valor autem sæpe mutari solet, ex variis circumstantiis, non mutata bonitate intrinseca. Quæstio est igitur utrum obligatio mutuatarii complectatur etiam valorem extrinsecum.

Distinguendum est, prout res mutuo accipiuntur propter suam bonitatem intrinsecam, vel propter valorem. Itaque — 1. Si agatur *de pecunia*, seclusa speciali conventionione, ratio habetur solius valoris extrinseci; unde reddendi erunt plures nummi quam accepti fuerint, si interim valor eorum fuerit imminutus; pauciores vero, si fuerit auctus. — 2. Si agatur *de aliis mercibus* (inter quas reponendum est argentum aut aurum non cussum, *en lingots*), seclusa speciali conventionione, ratio habenda est bonitatis intrinsecæ, non autem valoris, id est, tenetur mutuatarius reddere eamdem quantitatem et qualitatem, sive rei pretium creverit, sive imminutum fuerit (art. 1896, 1897, 1902).

Dicitur *seclusa speciali conventionione*, quæ servanda est, modo nihil iniqui præ se ferat. Ad id autem dijudicandum triplex hypothesis distingui debet : vel nempe prævidetur valoris augmentum, vel imminutio, vel neutrum prævidetur. — 1. Si *neutrum prævideatur*, pactum iniri potest de reddenda re ejusdem speciei, quicumque sit illius valor, si agatur de pecunia; vel de reddendis mercibus ejusdem valoris, quæcumque earum requiratur quantitas. Tunc enim adest æquale periculum lucri et damni; initur contractus aleatorius (S. Lig., n. 782). — 2. Si prævideatur *minuendum fore valorem*, potest mutuans pacisci, ut sibi reddatur idem valor, ac proinde major quantitas physica; nam mutuans jus habet ad valorem præsentem, ac proinde de illo pacisci potest (S. Lig., *ibid.*). — 3. Si prævideatur *augendum fore valorem*, mutuans pacisci potest de eadem quantitate sibi restituenda, quando *rem suam servaturus erat* usque ad tempus augmenti; tunc enim renun-

nihil determinatum fuerit, habetur ratio temporis et loci quibus mutuum initum est; ita statutum fuit, ne mutuans rem repeteret tempore maximi valoris, vel mutuatarius offerret tempore valoris minimi.

tiat lucro quod obtenturus fuisset, ac proinde æquum est ut hujus compensationem recipiat. Sed si mutuans *non esset rem servaturus*, aliud communiter docent theologi (S. Lig., *ibid.*). Si enim agatur de *pecunia*, mutuans tunc reciperet plus quam dedit, ac proinde intenderet lucrum ex mutuo, et usuram committeret. Si vero agatur de *rebus diversis a pecunia*, docent plures theologi et canonistæ (quibus non pauci contradicunt), teste Benedicto XIV, talem contractum non fore ab usuraria labe immunem.

427. — 131. II. Obligationes mutuantis. Quamvis mutuum, quatenus contractus gratuitus et unilateralis, soli mutuatario obligationem per se imponat, omnes confitentur occasione mutui quædam officia incumbere mutuanti, videlicet :

Tenetur mutuans — 1. *aperire vitia* rei mutuatae, quemadmodum dictum est de commodante (art. 1898, 1891); — 2. *rem non repetere ante tempus præfinitum*, vel deficiente conventionione, ante tempus a iudice, si opus sit, determinatum (art. 1899, 1900, 1901); — 3. *nihil exigere* ultra rem mutuata, seu, ut aiunt theologi, *ultra sortem*, nisi habeat titulum extrinsecum. — An autem liceat pacisci de auctario solvendo, prout hodie permittunt omnia jura civilia, expendetur ubi de usura (Cf. art. 1905).

428. — 132. Quæritur. Utrum adsit obligatio dandi MUTUO his qui POSTULANT AUT INDIGENT?

RESP. 1. *tale præceptum existere*, datis certis circumstantiis. Nam — 1. præceptum divinum de mutuo sæpe in veteri lege inculcatum est (præsertim *Deut.*, xv, 8 et seq.; *Eccli.*, xxix, 2 et 13); et a Christo confirmatum (speciatim *Luc.*, vi, 30 et seq.); — 2. id docet Benedictus XIV : « Neminem id latere potest, quod multis in casibus tenetur homo simplici ac nudo mutuo alteri succurrere, ipso præsertim Domino edocente : *Volenti mutuari a te ne avertaris.* » (Encycl. *Vix pervenit*, § 3, v); — 3. et revera, si sæpe urgeat præceptum eleemosynæ, a fortiori aliquando urgere potest præceptum mutuo dandi, quando nempe potest quis mutuum dare, non vero

eleemosynam tribuere, vel quando sufficienter proximus adjuvari potest per simplex mutuum.

RESP. 2. Quod *ad praxim* attinet, distinguendi sunt in varias classes qui mutuum petunt: — 1. *Divitibus* qui mutuum petunt *ad augendas opes*, non adest obligatio mutuandi, quia non versantur in necessitate. — 2. *Divitibus* qui vere nunc *mutuo indigent*, adest obligatio mutuandi, quia vere necessitatem patiuntur. — 3. *Erga pauperes* qui *bona sunt deinceps habituri*, urget obligatio mutuandi, quia caritas obligat ad subveniendum necessitatem patientibus vel per eleemosynam vel per mutuum; sed eleemosynam iis largiri non est necesse, cum bona sint habituri. — 4. *Erga eos qui sunt omnino pauperes*, urget præceptum eleemosynæ, prout declaratur in Tractatu *de Virtutibus theologicis* (n. 686-689).

ARTICULUS II

De contractu depositi

429. — 133. Notio depositi. Nomine depositi designatur, tum res ipsa quæ custodienda datur, tum conventio qua datur in custodiam (art. 1915, 1941, 1944). — In posteriori sensu definitur: *Contractus quo res mobilis alteri custodienda committitur et ab eo suscipitur cum onere eandem postea reddendi.*

Ille contractus est, — *realis*; necessario enim exigit traditionem rei, vel realem, vel fictam (art. 1919); — *synallagmaticus*, seu *bilateralis*, sed tantum imperfectus; — *non solemnis*, quia variæ formæ non requiruntur nisi ad probationem; — *gratuitus*, et quidem essentialiter, ex art. 1917 (1).

430. — 134. I. Obligationes depositarii. Spectant custodiam et restitutionem rei.

(1) Depositum, quale definivimus, est depositum *proprie dictum*; sed quando agitur de re litigiosa (seu circa quam movetur controversia), quæ apud aliquem deponitur, ea lege ut ei qui vicerit reddatur, genus illud depositi vocatur *Sequestrum*, *Sequestrarium*, *Sequestratio*; ille autem apud quem res deponitur, dicitur *Sequester*. — Duplex distinguitur: quando nempe res deponitur voluntate contendentium seu litigantium, vocatur *voluntarium*, seu *conventionale*; quando autem deponitur auctoritate iudicis, dicitur *judiciarium* (v. art. 1955-1963).

1. Quoad *custodiam rei*, depositarius tenetur : — 1. curam rei habere tanquam rei propriæ, imo aliquando majorem (art. 1922, 1927); — 2. non uti re deposita sine deponentis licentia expressa aut legitime præsumpta (art. 1930); — 3. non investigare qualis sit res deposita, quando ipsi tradita fuit id arca occlusa, vel sigillo obsignata (art. 1931) (1).

2. Quoad *restitutionem rei*, quatuor spectari possunt : —

1. *De re restituenda*. Debet esse omnino eadem; reddi debet qualis nunc est. Si absque culpa depositarii perierit, v. g., casu fortuito, ad nihil tenetur depositarius. Si vero ex dolo vel culpa depositarii res perierit vel deterior facta fuerit, tenetur ejus pretium restituere, et damna compensare, juxta dicta in Tractatu *de Justitia* (n. 246; cf. art. 1923, 1924, 1929, 1934, 1935, 1936). — 2. *Cui facienda restitutio*. Res restitui debet tantum ei qui deposuit vel cujus nomine deposita fuit, vel ei qui fuit ad eam recipiendam designatus (art. 1937; cf. art. 1941, 1958). — 3. *De loco restitutionis*. Si locus assignatus fuerit in contractu, depositarius debet rem huc transferre (art. 1912); si autem non fuerit designatus, restitutio fit in ipso depositi loco (art. 1943). — 4. *De tempore restitutionis*. Res reddi debet statim ac eam repetit deponens, etiamsi terminus assignatus fuerit, excepto casu quo facta fuisset oppositio judiciaria (*saisie-arrêt*; art. 1944).

431. — 135. II. Obligationes deponentis. Ex contractu depositi nulla exsurgit obligatio directa ex parte deponentis,

(1) Quoad res depositas apud caupones hæc duo in lege statuuntur, quæ applicari docent jurisperiti, non solum cauponibus stricte sumptis, sed et similibus, v. g., *logeurs en garni, baigneurs publics, teneurs de billards et de cafés, restaurateurs*. — 1. Admittitur probatio testimonialis, licet valor superet 150 fr. (art. 1348), quia moraliter impossibilis est probatio scripta. — 2. Caupones tenentur compensare furtum vel quodlibet aliud detrimentum rerum ad viatores pertinentium, sive furtum vel detrimentum auctores habuerit domesticos, sive extraneos per domum vagantes (art. 1953). Eatenus excusantur, quatenus probant furtum factum fuisse cum armis vel per vim insuperabilem (art. 1954). Illæ legis dispositiones respiciunt non tantum res commissas cauponi aut ejus famulis, sed etiam quæcumque secum attulit viator (art. 1952), modo viator probet ea fuisse allata, et eorum valorem demonstret.

quia depositum est per se gratuitum; sed indirecte, seu *ex post facto*, exsurgere potest obligatio compensandi tum impensas factas a depositario ad rei conservationem, tum damna quæ occasione depositi passus est depositarius (art. 1947). Hinc potest depositarius rem retinere, donec ipsi persolutum fuerit quidquid debetur ratione depositi (art. 1948).

ARTICULUS III

De mandato

432. — 136. Notio mandati. Mandatum est *contractus quo quis alteri gratis acceptanti committit negotium in sui gratiam et suo nomine gerendum.*

Dicitur 1. *quo quis committit negotium*, id est, potestatem et curam negotii gerendi.

Dicitur 2. *alteri gratis acceptanti*, quia mandatum est gratuitum, nisi aliter conventum fuerit (art. 1986).

Dicitur 3. *in sui (mandantis) gratiam*; si enim negotium intersit solius mandatarii, aderit consilium, ex quo consulens poterit contrahere aliquas obligationes ratione fraudis aut ignorantiae vincibilis. Si vero sit in gratiam tertii, pariter non aderit mandatum, quia nemo potest pro altero stipulari (Cf. n. 355).

Dicitur 4. *suo (mandantis) nomine* (art. 1984), ex communiter contingentibus. Cæterum quocumque nomine agat mandatararius, eadem sunt mutua ipsius et mandantis officio. Sed erga tertium qui cum mandatario contraxit, adest discrimen: quando mandatararius agit proprio nomine, ipse vere contrahit, fit rei dominus, si agatur de emptione, etc.; dum vero contrahit nomine mandantis, iste solus censetur intervenire in contractu, et solus a tertio adiri potest.

Mandatum est contractus, — *synallagmaticus*, sed solummodo *imperfectus*: ex eo directe non oritur nisi obligatio mandatarii ad rem exsequendam; — *consensualis*, saltem rebus creditis: ordinarie solo consensu perficitur; sed aliquando etiam habet obligandi nisi posita executione, ut mox dicemus. *Non sollemnis*; nam potest fieri per scriptum privatum, etiam viva voce (art. 1985).

433. — 137. I. Obligationes mandatarii. Tenetur mandatarius : — 1. *implere mandatum* quod acceptavit; alioquin debet compensare damna ex inexecutione secuta; si vero excedat fines mandati, mandans nec erga illum tenetur, nec erga tertium; — 2. *negotium diligenter gerere*, et reparare damna orta sive ex dolo, sive etiam ex culpis in gestione sua admissis; minus tamen stricte, si mandatum sit gratuitum quam si merces tribuatur (art. 1992-1995); — 3. *rationem reddere* suæ administrationis, et quidquid vi mandati recepit restituere, licet mandanti indebitum (art. 1993).

434. — 138. II. Obligationes mandantis. Spectant tum tertium, tum ipsum mandatarium.

1. *Erga tertium*, tenetur mandans adimplere obligationes a mandatario contractas juxta mandatum, non autem eas quæ excedunt mandatum, nisi eas expresse vel tacite ratas habuerit (art. 1968).

2. *Erga mandatarium*, mandans tenetur — 1. ei præbere quæcumque necessaria sunt ad mandati executionem, et solvere, tum salarium promissum, tum sumptus legitimos occasione mandati factos, etiamsi minores esse potuissent, vel negotium male cesserit, modo absit culpa mandatarii (art. 1999); — 2. reparare damna quæ mandatarius passus est occasione mandati absque imprudentia ipsi imputabili (art. 2006); — 3. si plures mandantes constituerint mandatarium pro negotio communi, singuli in solidum tenentur erga ipsum implere omnes obligationes mandatum consequentes.

435. — 139. Scholium de negotiorum gestione. Mandato affinis est *negotiorum gestio*, quæ definitur : *quasi-contractus ortus ex facto illius qui negotium alterius voluntarie gerit sine mandato* (art. 1372).

Dicitur 1. *quasi-contractus*, ad sensum jurisperitorum, quia, deficiente mandato illius cujus negotium geritur, non adest contractus, etiam implicitus, qui sine duarum voluntatum concursu concipi nequit. Cum tamen occasione hujus gestionis exsurgant ex æquitate naturali obligationes, sive ex parte

gestoris, sive ex parte illius cujus negotium actum est, inter quasi-contractus recensetur (n. 299).

Dicitur 2. *gerit voluntarie* (art. 1371, 1372); quod quidam ita intelligunt, ut adsit quasi-contractus, si negotium gestum fuerit proprio motu, absit vero, si ex mandato judicis, vel ex aliqua coactione.

Dicitur 3. *sine mandato*; olim requirebatur ut negotium gereretur inscio domino, alioquin dicebatur mandatum tacitum; juxta jus novum Gallicum, etiamsi negotium gestum cognoverit dominus, pariter ex gestione oritur quasi-contractus (art. 1372) (1).

SECTIO II

DE CONTRACTIBUS ONEROSIS

436. — 140. Ex supra dictis (n. 299), contractus onerosi dividuntur in commutativos et aleatorios; commutativi autem subdividuntur in principales et accessorios. Dicendum est igitur — 1. de contractibus commutativis principalibus; — 2. de contractibus commutativis accessoriis; — 3. de contractibus aleatoriis.

CAPUT I

DE CONTRACTIBUS COMMUTATIVIS PRINCIPALIBUS

Prætermisso contractu permutationis, qui fere in omnibus venditioni æquiparatur (art. 1702-1707), agendum est : —

(1) Obligationes vero sive gestoris, sive illius cujus negotium gestum est, exponuntur apud Cod. civ., art. 1372 et seq.

1. de venditione-emptione; — 2. de locatione-conductione; — 3. de societate; — 4. de censu; — 5. de cambio; — 6. de usura.

ARTICULUS I

De venditione-emptione

437. — 141. Notio venditionis-emptionis. Nullus certe est contractus cujus usus sit frequentior, et ad vitæ humanæ necessitates magis accommodatus. Ideo hujus regulas apprime notas habere debent parochi et confessarii; eoque majori cura oportet eas expendere, quo plures ex iis sunt cæteris contractibus onerosis communes.

Venditio, ad mentem juris Gallici, definiri potest : *Contractus quo transfertur rei alicujus dominium pro pretio determinato, vel saltem suscipitur obligatio illud transferendi.* — Unde tria ad essentiam venditionis concurrunt, res, pretium et consensus, quorum si unum deficiat, non adest venditio.

Dicitur 1. *quo transfertur...*, quia ex jure Gallico hodierno vi ipsius contractus transfertur ordinarie dominium, antequam res fuerit tradita.

Dicitur 2. *vel saltem suscipitur obligatio transferendi*, quia principio generali quasdam exceptiones apposuit Codex civilis : — 1. Quando agitur de rebus quæ venduntur *juxta pondus, numerum aut mensuram*, non statim absolute perfecta est venditio, ita ut res pereat venditori (art. 1585), dum ex art. 1586 venditio statim perfecta foret, si facta fuisset in globo (*en bloc*). — 2. Quando agitur de rebus *quæ gustari solent*, v. g., vino, oleo, non adest venditio, donec emptor eas gustaverit et probaverit (art. 1587); unde res semper perit venditori (excepta tamen materia commercii, de qua aliter statuitur art. 100 Codicis commercii). — 3. Quando venditio fit sub probatione (*à l'essai*), statuit art. 1588 eam censeri factam sub conditione suspensiva, et ideo rem perire venditori. — 4. Quoad venditionem *mobiliū*, attendendum est art. 1141, de quo supra (n. 353).

Venditio est contractus — 1. *non solemnis*; quia nulla specialis forma in jure præscribitur; potest fieri vel in forma authentica, vel per scriptum privatum, vel viva voce; — 2. *consensualis*, id est, solo consensu et in sua specie perfectus ante ullam rei traditionem.

His præmissis, agetur : — 1. de iis qui vendere et emere possunt; — 2. de re vendibili seu merce; — 3. de justo pretio; — 4. de obligationibus venditoris; — 5. de obligationibus emptoris; — 6. tandem de quibusdam venditionibus speciebus peculiaribus.

§ I. — De iis qui vendere et emere possunt

438. — 142. *Li omnes et soli* vendere aut emere possunt, qui *habiles sunt ad contrahendum*, et quibus emendi vendendique *capacitatem lex non ademit* (art. 1594).

Causæ incapacitatis afficiunt venditorem, vel emptorem, vel utrumque.

1. Ex parte *venditoris* : — 1. debitor cujus bona immobilia sub custodia tradita sunt (*le saisi*), hujusmodi bona alienare nequit (art. 686, Cod. judic.); — 2. debitor qui foro cessit (*le failli*), a die judicii quo declarata est cessio, amittit administrationem bonorum (art. 443 Codicis commercii), ac proinde ea vendere non potest; utriusque incapacitas ulterius extendi potest ex art. 446, 457, et ex art. 1167 Cod. civ.

2. Ex parte *emptoris* : — 1. Ex art. 1596, *tutores* non possunt, sub pœna nullitatis, emere, vel per se, vel per personam interpositam, bona eorum quorum tutelam gerunt; *mandatarii*, bona quæ ex mandato vendere debent; *administratores* municipiorum aut publicorum institutorum, bona quæ administrant; *præpositi publici*, bona nationalia quæ ipsorum ministerio venduntur. Ratio ita statuendi fuit, quia timendum foret ne isti conditione sua abuterentur ad dissimulandum verum statum bonorum et viliori pretio emendum. — 2. Ex art. 711 Codicis judicialis, ille cujus bona posita fuerunt sub custodia et publice venduntur (*le saisi réellement*), vel qui notorie est solvendo impar, non potest ea emere. Prohibitio

extenditur ad iudices et alios qui munus aliquod obeunt in tribunali cujus auctoritate fit venditio; timendum esset ne auctoritate sua abuterentur ad removendos licitatores. — 3. Ex art. 1597 Cod civ., *iudices, procuratores, scribæ, advocati, notarii*, etc., non possunt emere jura litigiosa quæ sunt de foro tribunalis in cujus territorio munus suum exercent, ut removeatur periculum fraudis et suspicionis.

3. *Ex parte venditoris simul et emptoris*. Ex art. 1595 Codicis civilis, conjuges non possunt inter se contractum venditionis inire in triplici casu, scilicet : — 1. si unus alteri a quo est per sententiam iudicis quoad bona separatus, bona cedat in solutionem debiti; — 2. si maritus uxori etiam non separatæ quædam bona cedat ex causa legitima, v. g., ad compensanda bona ejus alienata, vel pecuniam ad eam pertinentem, quando hæc non includuntur in bonis communitatis; — 3. si uxor marito bona cedat in solutionem dotis promissæ, modo non sint sub regimine communitatis. — Extra hos tres casus, venditio est irrita; nec valet ut donatio, cujus desunt formæ.

§ II. — De re vendibili seu merce

439. — 143. Ex art. 1590, vendi possunt *quæcumque sunt posita in commercio*, nisi per *leges peculiares prohibeatur* eorum alienatio. Hic ergo applicanda sunt quæ dicta sunt de *materia contractuum* (n. 344-360).

Sufficit pauca addere *de venditione rei alienæ* (1).

Ex art. 1599 irrita declaratur venditio rei alienæ, quia venditio dominium transfert solo consensu (2).

(1) Sub jure Romano, venditio ante traditionem non transferebat rei dominium, et ideo valide vendi poterat res aliena, quia nempe semper stabat in venditore obligatio rem venditam tradendi, vel emptorem indemnem præstandi. — Sub jure Gallico veteri, viguisset videntur principia juris Romani.

(2) Attamen quando agitur de *bonis mobilibus* non applicatur art. 1599, seu potius quæstio de proprietate solvitur, non ex titulo, sed ex possessione, juxta art. 2279, cujus vim et extensionem investigavimus in Tractatu *de Justitia* (n. 95); hic etiam applicatur art. 1141, de quo supra (n. 352).

Porro, juxta interpretationem quæ communius hodie apud jurisperitos obtinet, nullitas venditionis rei alienæ est *radicalis*, quia, cum venditio sit contractus essentialiter translativus proprietatis, qui nullum omnino in rem aliquam dominium habet, hanc ipsam vendere non potest; talis contractus objecto caret. — Hinc venditio rei alienæ est nulla non tantum pro domino rei et ejusdem emptore, sed et pro venditore, atque independenter ab hujus aut illius sive mala sive bona fide (4).

(1) Quæstio expenditur apud jurisperitos, quatenus nullitas venditionis rei alienæ invocari possit, sive a domino rei, sive a venditore, sive ab emptore.

1. *Dominus* rei sane potest nullitatem venditionis invocare, imo, quin recurat ad nullitatem venditionis, potest rem suam occupare ubicumque eam reperit; venditio enim est *res inter alios acta*, quæ ipsi nocere nequit. Excipiuntur tamen duo casus : — 1. si rei dominium per *præscriptionem* acquisitum fuit ab emptore; — 2. si venditor bona fide rem acceperat a domino *in solutionem indebitam*; nam ex art. 1380 non debet restituere domino nisi pretium rei, quæ relinquenda est emptori; ratio hujus articuli est, quia dominus qui rem in solutionem indebitam dedit, id sibi imputare debet.

2. *Venditor* nullitatem venditionis *regulariter* invocare potest, si *res nondum tradita fuerit*, nec ad ejus traditionem cogi potest ab emptore, etiamsi scienter rem alienam vendiderit; nulla enim obligatio directa ex contractu irriti oritur, sed tantum obligatio indirecta reparandi damna ex deceptione secuta. — Dicitur 1. *regulariter*, quia, si post venditionem venditor dominus rei fieret, juxta multos, aliis contradicentibus, venditor aut ejus hæres rem emptori tradere teneretur et contractus venditionis convalidaretur. — Dicitur 2. *si res nondum tradita fuerit*, quia post rei traditionem nullum titulum habet venditor ad rem evincendam, neque enim dominus est, neque possessor rei traditæ.

3. *Emptor* semper potest nullitatem venditionis postulare et pretium repetere, sive res tradita ipsi fuerit sive non; venditio enim est prorsus nulla, et nullum effectum producit. Excipe tamen, juxta superius dicta, casum quo venditor dominus rei factus est, et venditio exinde convalidata fuit. Unde emptor, — 1. etiamsi *rem præscripserit*, potest vel nullitatem venditionis invocare et proinde rem domino reddere pretiumque a venditore repetere, vel *præscriptionem* invocare; — 2. etiamsi *rem consumpserit*, nullitatem postulare potest, pretiumque repetere; sed tenetur justum rei valorem domino præstare; — 3. etiamsi *res perierit*, potest pretium repetere; sed, si res periit ex culpa emptoris, tenetur hic, ut supra, valorem rei domino refundere; secus, si res sine illius culpa periit, quia tunc res perit domino.

Ita communius solvunt jurisperiti recentiores (v. Marcadé, in art. 1599; Mourlon, *de la Vente*, n. 525, *not.*) quæstiones propositas de

§ III. — De justo pretio

440. — 144. Species pretii. Præcipua conditio pretii est ut sit *justum* (1). Ut recte exponatur hæc conditio, triplex pretium distinguui debet :

Distinguuntur pretium *legale*, pretium *vulgare* et pretium *conventionale*.

1. Pretium *legale* est illud quod lege vel principis aut magistratus decreto est taxatum. Pretium hujusmodi est indivisibile, nec mutari potest nisi per auctoritatem quæ illud constituit.

2. Pretium *vulgare* est illud quod communi hominum æstimatione seu usu constituitur; augetur vel minuitur pro variis circumstantiis locorum, temporum et personarum. Pretium vulgare ordinarie non est indivisibile, sed habet quamdam latitudinem; unde triplex distinguitur intra justitiæ fines, nempe supremum, medium et infimum: — *supremum* dicitur supra quod res æstimari non solet, nec viri probi vendunt suas merces; — *infimum*, infra quod res æstimari non solet, nec emptores probi emunt; — *medium*, quod inter utrumque consistit (2).

venditione rei alienæ. Opinionem aliquatenus diversam professi sunt Delvincourt, Duranton, Troplong et alii, quam reperies expositam apud Carrière (n. 353).

(1) Tres alias condiciones requirunt jurisperiti: — 1. Ut pretium sit *in pecunia*; si enim detur merx pro merce, fit permutatio, non venditio; et neuter contrahens dici potest venditor vel emptor. Revera ideo instituta est pecunia ut difficultatibus permutationum subveniret; unde quod datur ex una parte merx dicitur, quod vero ex altera pro merce retribuitur pretii nomen accipit. — 2. Ut sit *verum*, id est cum intentione illud exigendi ex una parte, et solvendi ex altera; alioquin non adesset venditio, sed donatio; — 3. Ut sit *determinatum* a contrahentibus (art. 1591); si unius e contrahentibus arbitrio relinqueretur determinandum pretium, a se vel sibi solvendum, non adesset venditio. Sufficit tamen quod contrahentibus positum fuerit determinationis fundamentum quod ab alterutro ipsorum non pendeat, ut valeat venditio: v. g., valet venditio frumenti pretio quo venditum est in ultima nundina, vel vendetur in proxima, vel quo vendent vicini. Addit art. 1592 posse pretii determinationem committi arbitrio tertii; qui si nolit aut non possit determinare, irrita est venditio.

(2) In rebus necessariis et frequentioris venditionis, pretium infimum

3. Pretium *conventionale* est illud quod ex sola voluntate ipsorum contrahentium determinatur, sive quia non existit circa rem venditam pretium legale aut vulgare, sive quia ab eo recedere volunt contrahentes.

441. — 145. Status quæstionis. Vel adest pretium legale, vel non.

1. Si *adsit pretium legale*, omnes theologi concedunt huic standum esse, tanquam pretio justo, nisi sit manifeste injustum, vel in desuetudinem abierit, vel res optima sit. Leges enim et decreta auctoritatis competentis obligant in conscientia, et jus conferunt emptoribus ne res sibi pluris vendantur; si ergo pretium illud excedatur, adest obligatio restituendi excessum.

2. Si vero *non adsit pretium legale*, quæstio remanet solvenda inter pretium vulgare et conventionale, et duo quæritur, utrum et quatenus necessarium sit servare pretium vulgare (1).

442. — 146. Opiniones exponuntur. Necessitatem standi pretio vulgari negant quidam veteres theologi, et multi scriptores hodierni œconomistæ dicti, his rationibus ducti : — 1. Scienti et volenti non fit injuria; porro quæstio movetur de contrahentibus qui, remotis errore, fraude, vel coactione physica aut morali, de pretio conventionali scienter et libere conveniunt; ergo. — 2. Justum pretium sufficienter adest, quando unus æstimat rem aliquam pro se saltem valere pecuniam quam tradit, vel vice versa, licet illa pecunia limites pretii vulgaris excedat. — 3. Pretium vulgare nullo rationabili et intrinseco fundamento nititur, sed ex hominem more, ut omnes fatentur, provenit, nec efformatur nisi ex liberis privatorum conventionibus, per quas et incessanter immutatur; unde patet illud potius pendere a voluntate contrahentium, quam eamdem regendi vim habere. — 4. Jus civile

parum distat a supremo; v. g., latitudo esse potest a 9 ad 11, a 95 ad 105, etc.; in superfluis major est latitudo, in rebus raris et pretiosis adhuc major, adeo ut quædam dicantur pretium non habere v. g., gemmæ, quædam picturæ, etc.

(1) Allègre, *op. cit.*, II, p. 184-189, in art. 1591,

hodiernum, saltem Gallicum, omnes venditiones mobilium quocumque pretio libere et sine fraude initas sancit, nec unquam rescissionem ob vilitatem aut excessum pretii concedit, nisi tanta sit vilitas, tantusve excessus, ut alteruter contrahens præsumatur in pretium non consensisse nisi ex errore aut necessitate. — 5. Demum talis videtur communis praxis.

Affirmant vero longe communius theologi sive veteres sive recentiores post S. Thomam pretium vulgare esse normam necessario sequendam in contractu venditionis, nisi peculiare circumstantiæ ab illo recedere permittant.

443. — 147. Assertio : *Excedere limites pretii vulgaris, absque titulo extrinseco excusante, est injustum.*

PROB. — 1. Consensu maximæ partis theologorum et jurisperitorum, etiam recentiorum, qui in re tam usuali est criterium veritatis. — 2. Natura venditionis et justii pretii quod in ea essentialiter requiritur; nam eo ipso quod venditio, non donatio, intenditur, contrahentes juxta pretium justum seu æquivalens pacisci censentur; nec est proinde consensus satis voluntarius circa excessum vel defectum, ut injuria non fiat. — 3. Incommodis sententiæ oppositæ; si enim ad legitimitatem pretii sufficeret sola libertas requisita ad contractus validitatem, tunc minus prudentes a peritioribus facile spoliarentur, magno totius societatis detrimento; dum necessitas standi pretio vulgari æqualitatis jura servat, et ideo favet securitati et libertati commercii.

Prioris tamen opinionis, saltem post factum, ratio habenda est, ne restitutionis obligatio sub denegatione absolutionis urgeatur.

Dicitur *absque titulo extrinseco excusante*, quia, dato tali titulo, licitum esse potest aliquando vendere supra aut emere infra pretium vulgare. Hujusmodi tituli statim exponendi sunt.

444. — 148. I. Tituli extrinseci rem vendendi supra pretium vulgare. De quadruplici titulo movetur quæstio :

1. *De damno emergente et lucro cessante.* Communiter agnos-

cunt theologi, post S. Thomam, illud esse legitimum titulum vendendi supra commune pretium. Damnum enim quod patitur venditor, vel lucrum quod amittit ex carentia rei suæ, sunt aliquid pretio æstimabile; nec tenetur incurrere damnum aut lucro carere in gratiam emptoris, etiamsi pretium fuerit a lege taxatum, quia taxatio respicit rem spectatam in se, non vero ratione habita damni extrinseci. — Sed requiruntur duæ conditiones: nempe, ut venditio sit vera causa damni emergentis, aut lucri cessantis; et moneatur emptor de excessu pretii. Hæc fusius infra evolvuntur ubi agetur de titulis aliquid exigendi supra sortem in mutuo.

Hinc inferri videtur mercatorem qui ad rem habendam expensas extraordinarias fecit, vel labore extraordinario opus habuit, posse eam pluris vendere, ne damnum patiatur. — Verum communiter negatur, quia damnum jam passus est; ac proinde non agitur in venditione de vitando, sed de reparando damno; insuper emptor pati non debet ob imprudentiam vel malam fortunam venditoris, quia aliunde non prohibetur rem communi pretio vendere, licet minores expensas fecerit in ea acquirenda.

2. *De speciali affectu venditoris erga rem suam.* An sit sufficiens ratio vendendi supra pretium supremum, quidam negant, quia res non æstimandæ sunt ex privato affectu, sed ex intrinseco valore; sed communius affirmatur, quia molestia subeunda ex carentia rei specialiter amata, est aliquid pretio æstimabile, cujus venditor compensationem exigere potest. Attamen non potest exigi pretium quantumcumque, sed moderatum, juxta æstimationem prudentium.

3. *De speciali emptoris affectu vel utilitate aut necessitate.* Pluribus videtur in his non esse titulum vendendi supra commune pretium, « quia, ait S. Thomas (2. 2, q. 77, a. 1), utilitas quæ alteri accrescit non est ex vendente, sed ex conditione ementis; nullus autem debet vendere alteri quod non est suum, licet possit ei vendere damnum quod patitur ». — Alii præsertim inter recentiores tenent illum esse titulum legitimum excedendi pretium commune, modo venditor non abutatur emptoris necessitate, et iste libere consentiat; si-

quidem non repugnat eidem rei inesse valorem duplicem, nempe absolutum erga omnes et relativum erga aliquem (*prix de convenance*); et revera emptores communiter parati sunt tale pretium relativum, data occasione, solvere, sicut venditores communiter exigere solent. — Cæterum, fatentur plerique patroni severioris sententiæ non inquietandos esse venditores qui augmentum pretii moderatum ab emptore libere consentiente nec in necessitate posito exigunt (Gousset, n. 84).

4. *De modo quo fit venditio.* — 1. Si merces vendantur minutatim (*en détail*), pluri vendi possunt; plus enim laboris et curarum subit qui sic vendit, quam qui simul et in globo (*en bloc*). Cæterum ordinarie diversum est pretium pro illo diverso vendendi modo, et ideo nulla occurrit difficultas circa illius justitiam. — 2. Pariter vulgo admittitur augeri posse pretium rerum quæ venduntur credito (*à crédit*), propter damnum emergens a dilatione solutionis et periculum sortis sæpe existens (Cf. infra dicenda de usura). — 3. Quando venditio fit sub hasta (*aux enchères*), justum reputatur pretium ab ultimo licitatore oblatum, modo absit fraus et metus (Cf. infra dicenda de venditione sub hasta).

445. — 149. II. Tituli extrinseci rem emendi infra pretium vulgare. Duplex præcipue admittitur.

1. Si merces *ultro offerantur*, emi possunt infra commune pretium, juxta axioma: « Merces ultroneæ vilescent, » quod innititur communi hominum æstimationi. Si enim aliquis rem sibi parum utilem emat in gratiam venditoris qui non vult alios emptores quærere, licite minoris emit; quia tunc valor rei relativus minor est, nec ulla adest obligatio damnum patiendi ad placendum alteri. — Sed axioma allatum cum aliqua moderatione sumendum est. Nam si venditor offerat ex sola necessitate rem, cujus valor relativus non minor est, non licet eam minoris emere; ex communi sententia, pactum esset contra caritatem; imo probabiliter esset contra justitiam; quia sicut necessitas emptoris non auget rei valorem, ita nec necessitas venditoris minuit, sed tantum æstimatio communis. Si tamen ex ultronea oblatione constet paucos exstare

emptores, licet minoris emere, quia inde recte infertur rem minoris æstimari, ideoque minui posse pretium commune.

2. Si res ematur, non apud mercatorem, saltem qui vendat res hujusmodi novas, sed, ut dicitur gallice *de rencontre*, minoris emi potest, quia res eo modo empta ex communi æstimatione minoris valet.

Cum pretium vulgare sit justum, huic stare *per se* licet, saltem intra limites summi et infimi pretii.

Sed inquiritur utrum aliquando *per accidens* id fieri possit illicitum. Unde

446. — 150. Quæritur 1. *An ille qui vendit pretio summo possit aliquando peccare contra justitiam, et quomodo?*

RESP. *affirmative*, si utatur fraude, quæ duplici præsertim modo committi potest :

1. Quando, *conventionem facta* de pretio medio aut infimo, venditor occulte sumit supremum pretium, decipiendo emptorem, vel in numeratione pecuniæ, vel in quantitate aut qualitate mercis; lædit jus ortum ex conventionem inita.

2. Quando *ante conventionem* venditor fraude utitur ut emptorem pertrahat ad pretium supremum; emptor enim jus habet ne viis injustis impediatur emere pretio inferiori. — Attamen mendacia, et ipsa perjuria, sæpius excusantur ab injustitia, quia emptores communiter norunt hæc stratagemata, nec iis fidem adhibent; si autem aliquis emptor vere decipiatur et propterea emat majori pretio, jus illius læditur. — Facilius excusantur qui primum assignant pretium supremo majus, non quidem ut illud obtineant (si enim obtinerent, tenerentur excessum refundere), sed ut emptori minus offerre solito locum dent offerendi suum pretium, et contendendo (*en marchandant*) eum ad æquum pretium deducant.

447. — 151. Quæritur 2. *Utrum ille qui novit scientia privata mercium pretium brevi vel augendum vel minuendum, possit emere aut vendere pretio nunc currenti?*

RESP. *affirmative*, saltem generatim; nam justum pretium æstimari debet ex opinione communi. Attamen qui sic vendit pretio currenti peccat contra caritatem, si exinde emptor in gravem necessitatem incidat. — Dicitur *generatim*, quia peccaret contra justitiam, si uteretur fraude ad inducendum in errorem, v. g., seducendo testes, vel falsos nuntios spargendo, etc.

Utrum vero minister vel consiliarius principis, vel magistratus, qui per scientiam ex munere habitam norunt mox imminuendum fore pretium, possint ea scientia uti ut interrim pretio currenti vendant? — Negant non pauci cum Molina, quia non possunt scientia quam vi officii sui acquirunt, uti in suum commodum, cum aliorum damno. — Affirmant quidam alii, sed addunt eos de quibus agitur peccare contra justitiam, si ea intentione differant divulgare quod sciunt, ut sic vendant; eo enim agendi modo abuterentur munere publico in detrimentum subditorum; item si notitiam suam amicis suis revelent, quia tenentur secretum servare, nec possunt quibusdam favere in detrimentum aliorum.

448. — 152. Quæritur 3. *Utrum rem pretiosam inter res communes expositam liceat emere pretio communi, v. g., librum, gemmam, tabulam pictam?*

Id generatim licitum esse probatur, varias proponendo hypotheses quæ fingi possunt.

1. Si agatur de merce cujus pretium fere a nemine cognoscitur, v. g., libro scripto lingua vix ulli nota, vel herba cujus virtus vix ab ullo cognoscitur, videtur posse emi pretio vulgari, quia nullum pretium speciale habet.

2. Si res sit in loco ubi illius valor ignoratur, v. g., liber rarus in vico ubi nulli sunt rei litterariæ periti, potest etiam emi pretio vulgari, quia rei pretium determinatur ex communi æstimatione incolarum loci ubi existit.

3. Si vero sit in urbe in qua non desunt periti qui valorem rei dignoscere valeant, adhuc potest emi pretio vulgari, quia eo ipso quod omnibus indistincte apponitur, censetur amississe pretium intrinsecum, et ex communi judicio emptorum

parvi fit. Unde ipsi viri timorati absque scrupulo talia communi pretio sibi comparare solent.

§ IV. — De obligationibus venditoris

449. — 153. Ut scopus venditionis attingatur, tenetur venditor præstare ut emptor possit jura domini circa rem venditam exercere, iisque securus frui. Hinc duplex præcipua venditoris obligatio, juxta art. 1603 Codicis civilis : traditio (*la délivrance*), assecuratio (*la garantie*). De utraque sigillatim dicetur.

1. De traditione rei venditæ.

450. — 154. Notio traditionis. Nomine traditionis intelligitur translatio rei venditæ in potestatem et possessionem emptoris (art. 1604). Non ergo sufficit ut res constituatur in mera possessione, seu sub detentione morali emptoris, nisi simul ponatur physice sub ejus potestate, ita ut possit de ea pro nutu suo disponere. — Emptor vero habet actionem personalem contra venditorem, simulque actionem realem circa rem emptam.

Sequentia statuit jus Gallicum de traditione rei venditæ :

451. — 155. I. Quoad modum. — 1. Pro *bonis immobilibus*, venditor satisfacit suæ obligationi tradendo claves (si agatur de ædificio) vel titulos proprietatis (art. 1605). — 2. Pro *bonis mobilibus*, liberatur venditor, vel traditione reali, vel tradendo claves ædificii in quo continentur, vel solo consensu, quando res statim transferri nequit, aut est alio titulo penes emptorem (art. 1606). — 3. Pro *juribus incorporeis*, traditio fit quando emptor a venditore accipit titulos proprietatis, vel ipsi juribus utitur ex ipsius consensu (art. 1607).

452. — 156. II. Quoad locum et expensas. Ex art. 1609, traditio fieri debet in loco ubi res erat tempore venditionis, nisi aliter explicite conventum fuerit, vel statuatur usu locorum aut circumstantiis.

De *expensis*, statuit art. 1608 venditori incumbere eas quæ

spectant ad ipsam traditionem (*la délivrance*), emptori vero eas quæ spectant ad asportationem (*l'enlèvement*), nisi aliter conventum fuerit.

453. — 157. III. Quoad tempus. Si tempus determinatum fuerit per conventionem, huic standum est; sin autem, res tradi debet statim ac eam exigit emptor, modo pretium solvat, nisi dilatio solutionis ei concessa fuerit.

Si venditor rem non tradat tempore præfixo, potest emptor, ex art. 1610, postulare vel resolutionem contractus, vel traditionem rei; sive autem unum, sive alterum postulet, tenebitur venditor, ex articulo 1611, compensare damna quæ ex illa mora emptor passus fuerit. Duo tamen casus excipiuntur: — 1. casus quo mora venditori imputari nequit (art. 1610), — 2. casus quo emptor, vel non obtento termino omittit pretium solvere (art. 1612), vel etiam termino obtento incidit in statum decoctionis, unde serio periclitetur venditor pretium amittere, nec cautionem præstitit (art. 1613).

454. — 158. IV. Quoad objectum traditionis. Res tradi debet: — 1. in statu in quo erat tempore venditionis, cum fructibus ab eò die collectis (art. 1614); sed, si pretium non solverit, debet, ex art. 1652, hujus auctarium legale; — 2. cum suis accessoriis et omnibus quæ destinantur ad ejus usum perpetuum (art. 1615); — 3. juxta mensuram (*la contenance*) in contractu expressam (art. 1616-1623).

II. De assecuratione rei venditæ.

Assecuratio rei venditæ respicit vel evictionem, vel occultos rei defectus (art. 1625).

455. — 159. I. De assecuratione contra evictionem. Tunc evictio adesse dicitur, quando emptor juridice cogitur rem emptam alteri reddere, nempe domino, vel creditori hypothecario, aut in ejus possessione ita turbatur, ut dici nequeat venditor rem transtulisse in ejus potestatem (art. 1604).

I. OBLIGATIO venditoris ad emptorem in utroque casu assecurandum vel ad eum indemnem faciendum constat, quia

ideo pretium accepit; unde illa obligatio venditoris pleno jure stat, absque ulla speciali conventionem, vi solius juris (art. 1626).

Attamen *non tenetur* venditor ad assecurationem :

1. Si *causa evictionis non nisi post venditionem orta sit*, id est, si titulus vi cujus fit evictio, non exstiterit ante venditionem; sic, si *præscriptio completa* non fuerit nisi post venditionem; emptor sibi imputare debet quod eam non interruperit.

2. Si *causa evictionis fuerit emptori declarata* (art. 1626); declaratio enim venditoris satis indicat eum nolle assecurare, et certe hujus ratio habetur in pretii determinatione.

3. Si *emptor fiat simul creditor et debitor* quoad evictionem, sic, domum emi a Patro, et tibi eam vendo : ex ea postmodum evinceris, et recursum habes erga me, sicut et ego erga Petrum; sed evenit ut sis hæres Petri ac proinde erga me tenearis : tunc fit inter utramque actionem compensatio.

4. Si *culpa sua evinciatur emptor*, quia evictionem sibi soli debet tunc imputare.

II. EFFECTUS assecurationis sequentes sunt :

1. In casu evictionis *totalis* tenetur venditor causam emptoris suscipere ad impediendam evictionem : si autem non possit evictionem impedire, tenetur emptorem præstare indemnem (1).

2. In casu evictionis *partialis*. Si pars e qua emptor evincitur talis sit ut absque ea rem emere noluisset, potest petere rescissionem venditionis (art. 1636). Secus, recursum habet contra venditorem quoad partem e qua evincitur, pro æstimatione rei tempore evictionis (art. 1637). — Quæ statuuntur de evictione partiali, applicantur (art. 1638) casui quo fundus venditus gravabatur *servitutibus non apparentibus*, quæ non fuerunt declaratæ.

456. — 160. II. De assecuratione contra occultos rei de-

(1) Ideo plura debet restituere, ex art. 1630, nempe, *pretium, sumptus contractus; fructus*, quando emptor eos restituit domino; *sumptus pro intentanda actione* sive emptoris, sive domini; *damna* quæ patitur emptor; demum *impensas factas* ab emptore (art. 1630-1634).

fectus. Hæc obligatio non potest extendi ad quoscumque defectus; alioquin vix ullum commercium stare posset. Ideo lex civilis eam non sancit nisi quoad vitia quæ dicuntur *redhibitoria*. Sed fieri potest ut, etiam quando lex civilis redhibitionem non permittit, læsa sit nihilominus justitia in foro conscientiæ: unde quoad utrumque forum quæstio est investiganda.

Theologi distinguunt triplex vitiorum genus: alia versantur circa rei *substantiam*, v. g., si vendatur aurichalcum pro auro, vitrum pro gemma; alia circa *quantitatem*; alia demum circa *qualitatem*. Circa duo priora genera non est difficultas, et sufficiunt principia exposita ubi de errore (n. 321), de dolo (n. 324) et de justo pretio (n. 440). — Agendum est igitur de defectibus *circa qualitatem*, nempe, — 1. de redhibitoriis de quibus statuit jus civile; — 2. de cæteris non redhibitoriis.

I. DE VITIIS REDHIBITORIIS. Eo nomine designantur vitia occulta, emptori ignota, tempore venditionis existentia, quæ rei usum ad quem empta est impediunt, aut ita minuunt ut emptor eam non emisset vel minoris emisset si horum notitiam habuisset (art. 1644).

Jam vero ubi adsunt vitia redhibitoria, potest *emptor* ex art. 1644 pro nutu suo, vel rem reddere et restitutionem pretii petere, vel rem servare et partem pretii recuperare, juxta æstimationem peritorum; sed ex lege 2 aug. 1884, hæc pretii immunitio non admittitur in venditione aut permutatione animalium domesticorum, nisi in certis casibus et conditionibus determinatis (art. 2).

Ex jure quod competit emptori facile deducitur quænam sit *obligatio venditoris*.

1. Venditor tenetur de vitiis redhibitoriis, sive ea cognoverit, sive ignoraverit (art. 1643). Unde intelligitur ipsius obligationem non oriri tantum ex injuria emptori illata, sed esse quasi partem conventionis. — Duplex tamen adest discrimen inter venditorem *bonæ* et *malæ* fidei. Prior potest ab illa obligatione se eximere per stipulationem contrariam (art. 1643), non autem posterior. Præterea venditor *bonæ* fidei tenetur

tantum restituere emptori pretium rei, et sumptus quos venditionis causa pertulit (art. 1646); venditor autem malæ fidei tenetur insuper compensare omnia damna emptori illata.

2. Si res vendita perierit ex vitiis, interitus recidit in venditorem, qui tenetur restituere pretium et damna compensare (art. 1647). Sed, si perierit casu fortuito, perit emptori (*ibid.*); a fortiori, si perierit culpa emptoris. Attamen venditor in conscientia tenetur, saltem si fuerit malæ fidei, restituere partem pretii proportionatam imminutioni quæ facienda fuisset ratione vitiorum.

3. Quando redhibitio fit, « omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque venditio intercesserit », ut dicitur in jure.

II. DE VITIIS NON REDHIBITORIIS, nihil statuit jus civile, ac proinde per se nulli actioni locus datur. Sed in foro conscientiæ distinguendum est, prout venditor dolo usus est, vel sine dolo rem quasi integram vendidit.

1. Quando venditor *dolo* usus est ad decipiendum emptorem qui secus non emisset, contractus est rescindibilis ad nutum decepti, ut diximus ubi de dolo (n. 324).

Potest autem venditor dolum adhibere dupliciter : positive, et negative. — *Positive*, verbis aut factis : *verbis*, quando mendaciis conatur occultare vitia suæ mercis; *factis* autem, si arte quam dicunt mangonium (*maquignonnage*) faciat ut merces suæ meliores quam sint appareant, v. g., si guttulam mercurii in auribus equi infundat, ut velox appareat, si lanam reponat in loco malido, et sexcenta alia quæ cupiditas lucri adinvenit. — *Negative* autem dolum adhibet qui non aperit defectus rei suæ quando tenetur aperire.

Unde exponendum est utrum et quando *teneatur defectus rei aperire* extra casum vitii redhibitorii, de quo jam dictum est. — 1. Si *emptor interroget*, tenetur venditor manifestare vitia, præsertim occulta, alioquin emptorem injuste deciperet. — 2. Si *emptor non interroget*, vitia rei manifesta, quæcumque sint, venditor non tenetur declarare. Si tamen videat venditor

ea ab emptore non deprehendi præ simplicitate, inadvertentia, etc., debet eum monere, quando talia sunt ut, si occulta essent, deberent manifestari; fatentur omnes ad id teneri ex caritate; non pauci dicunt etiam ex justitia, quia vitia sunt respectu illius emptoris occulta, ac proinde militant eædem rationes ac in casu vitii occulti. — 3. Extra hos casus, id est, si vitia *non sint redhibitoria*, nec *venditor interrogetur*, docent communiter theologi post S. Thomam, eum non teneri manifestare vitia suæ rei. Dummodo enim pretium sit valori rei proportionatum, jam nullum emptori infertur damnum aut injuria. Attamen si venditor prævideat emptorem ignorantem rei defectus eam probabiliter revenditurum pluris quam valeat, vel servaturum diutius quam servari queat, etc., debet eum, saltem peracta venditione, monere, nisi monere non possit sine notabili suo incommodo; quia, hoc ipso quod rem suam exponit venalem cum occulto vitio, tenetur ex caritate cavere ne quis inde damnum indirecte patiatur.

2. Quando venditor *non minuit pretium* rei vitiosæ, sed *vendit eodem pretio ac si esset integra et perfecta*, læditur æqualitas in contractu, quia vitium vere minuit valorem rei: et sæpe inducitur obligatio restituendi. Scilicet — 1. si *scienter* sic vendat *supra summum pretium*, certe excessum tenetur restituere, quia illum sine titulo et dolose extorsit. Si vero *ex ignorantia inculpata*, tenetur, statim ac advertit errorem, damnum reparare, quia plus habet quam debet habere, et emptor minus; nisi tamen declaraverit se nolle suscipere periculum defectus; tunc enim emptor illud in se suscipit, sed debet ea de causa aliquid e pretio detrahi. — 2. Si *non vendat supra pretium supremum*, videtur injustitiam non committere, nisi per fraudem illud obtineat, ut antea dictum est (n. 446). Hinc pariter, si res vitiosa æque bona sit et æque valeat ad usum intentum ac res aliæ ejusdem speciei quæ communiter venduntur, non est injustum eam vendere eodem pretio quo aliæ venduntur, quia nullum damnum infertur emptori. Attamen id communiter est illicitum, nisi fiat ex causa rationabili, utpote bonæ fidei et securitati commercii minus conforme.

§ V. — De obligationibus emptoris

Præcipua obligatio emptoris respicit solutionem pretii (art. 1650); tenetur præterea rem tollere.

457. — 161. I. De obligatione solvendi pretium. Hæc solutio fieri debet loco et tempore præfixis; et, si nihil conventum fuerit, loco et tempore quo res traditur, vel tradi debebat (art. 1650, 1651). — Dicitur *vel tradi debebat*, quia si res casu fortuito perierit, non liberatur emptor a pretio solvendo.

Tria sunt insuper notanda :

1. Emptor tenetur *auctarium legale pro pretio non soluto* solvere in triplici casu, nempe : — 1. si ita conventum fuerit in venditione; — 2. si res tradita et vendita sit frugifera; — 3. si solutio requisita fuerit (art. 1652).

2. Si emptor turbetur in possessione rei vel habeat justam causam metuendi evictionem aut actionem hypothecariam, *potest differre solutionem pretii*, donec sublata fuerit perturbationis causa (art. 1653).

3. Si emptor pretium non solvat, *potest venditor postulare rescissionem venditionis* (art. 1654). Facultas illa consecrarium est principii statuti art. 1184, ex quo conditio resolutoria censetur in contractibus bilateralibus appositâ, quoties alter e contrahentibus non implet suam obligationem.

458. — 162. II. De obligatione rem tollendi. Si de tempore quo emptor debet rem tollere (*prendre livraison*), conventio inita sit, huic standum est; secus, res statim tollenda est, nisi consuetudine recepta concedatur aliqua mora.

Si emptor rem tollere negligat, deinceps venditor — 1. non amplius tenetur rem custodire; — 2. si in ea servanda impensas bona fide fecerit, poterit eas ab emptore repetere; — 3. potest petere compensationem damnorum, si quædam passus sit, v. g., quia impeditus fuit frui suis horreis, cellariis, etc.; — 4. tandem si agatur de bonis mobilibus, potest resolvere venditionem (art. 1657).

§ VI. — De quibusdam venditionis speciebus

Dicetur tantum de speciebus venditionis quæ peculiare periculum injustitiæ præ se ferunt, nempe, — 1. de retrovenditione; — 2. de auctione publica, gallice *vente aux enchères*; — 3. de venditione per proxenetas; — 4. de monopolio.

I. De retrovenditione.

459. — 163. Notio retrovenditionis. Eo nomine designatur venditio in qua venditor, vel emptor, vel uterque sibi reservat facultatem rescindendi venditionem intra quoddam tempus, sub conditione reddendi pretium et restituendi expensas et damna secuta. In jure Gallico facultas redimendi a solo venditore reservari potest, et extendi nequit ultra quinquennium (art. 1659, 1660).

Hæc venditio habenda est tanquam inita sub conditione resolutoria, qua adveniente non fit novus venditionis contractus sed prior fit irritus; unde verbum retrovenditio (*rachat, réméré*) significat meram rescissionem, licet insinuet iteratam venditionem.

Igitur — 1. *emptor* statim evadit dominus rei; unde potest præscribere (art. 1665); attamen dominium emptoris est resolubile, et ideo non nisi conditionate potest illud alteri cedere; — 2. *venditor* autem dominium rei amisit, sed potest illud recuperare, si velit, quamdiu durat facultas redimendi.

460. — 164. I. De pacto retrovenditionis in gratiam venditoris. Illud pactum *licitum est*. Nam in jure civili expresse admittitur, et juri naturali non adversatur; modo servantur conditiones mox afferendæ, adest æqualitas in contractu, nec læditur justitia.

Conditiones illæ sunt : — 1. Ut minuatur pretium rei; quia redimendi facultas est onus emptori impositum et præstio æstimabile, quod compensari debet per pretii imminutionem. — 2. Ut adsit voluntas sincera vendendi et emendi; alioquin non esset contractus venditionis, sed palliaretur mutuum usurarium; tunc idem est ac si emptor mutuo det venditori summam

pecuniæ, ea conditione ut interim percipiat fructus fundi in pignus dati; jam vero ille contractus qui dicitur pignoratitius (*contrat pignoratif*), usurarius communiter habetur, ut infra videbitur.

461. — 165. II. De pacto retrovenditionis in gratiam emptoris. Illud pactum est in se licitum, sed valde periculosum.

1. *Est in se licitum*, quia adesse potest vera emptio, qua emptor acquirat rei dominium et subeat illius periculum, licet onus imponatur venditori eam redimendi. — Attamen propter hoc onus, res supra pretium vulgare vendi potest.

2. *Est valde periculosum*, quia sub hujus contractus specie facile velari potest usura. — Revera plerumque deest vera voluntas vendendi et emendi; nec aliud intendit emptor facultatem retrovenditionis sibi reservando, nisi pecuniam suam recuperare et interim fructus rei percipere; quod est mutuum usurarium implicitum.

Idem fere dicendum de pacto retrovenditionis in gratiam utriusque contrahentis; cæterum de his fusius agetur ubi de Censu redimibili.

II. De autione publica.

462. — 166. Notio et legitimitas autionis publicæ. Eo nomine designatur venditio in qua res vendenda per præconem proclamatur, uniuscujusque licitatio admittitur, et ultimæ licitationi res addicitur. Vocatur *auctio*, quia posterior adauget pretium prioris, vel *venditio sub hasta*, quia fit auctoritate publica.

Docent communiter theologi rem posse in autione publica licite vendi supra aut emi infra pretium vulgare. — Ratio est, quia tunc pretium non petitur ab opinione vulgi, sed constituitur per ipsos licitantes; idque pro justo habet auctoritas publica, et ut tale apprehendit communis sensus hominum, et merito: vendens enim et emens æquali periculo lucri et damni se committunt, et libere consentiunt in pretium quod per licitationes constituetur; fit contractus aleatorius.

463. — 167. Modi quibus læditur justitia in auctione publica. Justitia lædi potest a venditore, vel ab emptoribus, vel a præconibus.

I. A venditore læditur justitia :

1. Si post prænuntiatam venditionem per tabulas auctionarias aut catalogum rerum venalium, exponat unam rem pro altera, vitiosam pro integra; decipit enim licitatores.

2. Si per se vel per fictos emptores licitet, ut pretium augeatur : tunc enim soli emptores incurrunt periculum carius emendi, ac proinde tollitur æqualitas cui innititur justitia talis venditionis.

3. Si venditor rem retrahat, cum videt non offerri nisi pretium longe inferius pretio vulgari, quia auctione publica includit tacitam stipulationem rem cedendi plus offerenti, nisi consuetudo contraria vigeat, vel aliud lege aut decreto statutum fuerit.

II. Ab emptoribus læditur justitia, si alios a licitando, aut plus offerendo, vi, fraude, vel aliis viis injustis impendant; venditor enim jus habet ut cuilibet relinquatur libertas licitandi. Plures existimant, aliis contradicentibus, hujus injustitiæ reos esse qui pecuniam dant aut promittunt cæteris ut a licitando abstineant.

Si emptores vi aut fraude abstineant, et utantur tantum consiliis aut precibus, communiter admittitur non violari justitiam, quia talibus mediis non tollitur libertas licitandi. — Si vero inter se paciscantur de non licitando saltem ultra pretium determinatum et infimum, plures dicunt violari justitiam, quia per hujusmodi pactum tollitur libertas licitationis, sicque læditur jus vendentis; præsertim si non possit venditor rem suam retrahere (S. Lig., n. 808). — Videtur excipiendum, si vigeat usus, ut venditor rem suam retrahat; quando pretium inferius ei offertur, quia æquitas postulat ut emptores tunc convenire possint ne pretium nimis augeatur (Gury, n. 910).

III. A præconibus læditur justitia, si auctionem instituunt tempore quo sciunt paucos futuros esse emptores, ut suis amicis faveant; si rem citius aut tardius adjudicent quam

fieri solet et convenit; vel alia hujusmodi media adhibeant, quibus vel venditori damnum inferatur, vel uni e licitantibus cum aliorum detrimento favor præstetur.

III. De venditione et emptione per proxenetas.

464. — 168. Proxenetæ (*courtier, commissionnaire, commis-voyageur, représentant de commerce*) dicitur ille cui aliquid pro altero vendendum aut emendum committitur. Præter dicta ubi de mandato, duo hic expendenda sunt.

Quæritur 1. *Utrum proxenetæ qui rem vendit supra aut emit infra pretium sibi designatum, possit excessum aut residuum sibi retinere?*

Docent communiter theologi regulariter id non licere (S. Lig., n. 825). Nam vel proxenetæ agit ut amicus, et tunc renuntiavit mercedi; vel ut famulus, et tunc tenetur operam suam præstare ratione stipendii annui; vel tanquam speciali salario conductus, et debet esse eo salario contentus. Neque titulum ei confert determinatio pretii facta a mandante: is enim voluit limitem pretii assignare, non vero mandatarium eximere a cura rem suam meliori modo gerendi, si posset.

Dicitur *regulariter*, quia proxenetæ potest partem pretii sibi retinere: — 1. si adhibuerit diligentiam extraordinariam, qualis non debetur mandanti; — 2. si dominus expresse vel implicite concesserit; — 3. si rem sibi emerit pretio per dominum determinato, et postea majori vendiderit; dummodo subeat rei periculum, et, si forte eam tanti non vendat, pretium determinatum nihilominus domino reddat.

465. — 169. **Quæritur 2.** *Utrum qui emunt pro aliis (v. g., sartores, qui emunt pannum ad conficiendam alicui vestem, famuli qui cibaria emunt pro dominis suis, etc.), possint aliquid a mercatoribus accipere, vel a mandante pretium majus quam solverunt exigere?*

RESP. 1. *Famuli* nihil retinere possunt: imminutio enim non fit intuitu ipsorum, sed intuitu domini pro quo emunt, præsertim quando mittuntur apud mercatores designatos;

insuper ratione officii et stipendii tenentur rem domini quo meliori modo possunt gerere. — Excusari tamen possunt, si minuscula quædam a mercatoribus accipiant; item, si domini, ut evenire potest apud divites, sciunt et tolerant sic fieri; pariter si vere intuitu ipsorum fit remissio. Sed illa condonatio aut remissio præsumi nequit, nisi signis moraliter certis comprobetur.

RESP. 2. Quoad *alios proxenetæ*, distinguendum videtur.

1. Si pars pretii quam sibi tribuit proxeneta censeatur esse illius stipendium, potest sane illam retinere; sic bibliopolæ et alii multi mercatores solent facere, scientibus iis qui ad illos recurrunt. — Si autem aliunde salarium ipsi detur, nihil potest retinere; eligitur enim cum sua industria et propter illam; neque jus habet ad duplicem mercedem sui laboris.

2. Si mercator aliquid proxenetæ vere gratis donaverit, quia officinam suam frequentat, vel ut eum alliciat ad ipsam frequentandam, licite potest sibi retinere donatum; nam diminutio pretii vere fieret in ejus gratiam.

Cæterum monent theologi in præsentī materia satius esse stringi habenas quam laxari; et multa semel facta tolerari posse, quæ nequaquam permitti possunt facienda.

IV. De monopolio.

466. — 170. Notio et species monopolii. Monopolium (juxta vim nominis venditio ab uno facta) est *facultas aliquid vendendi uni vel paucis competens*.

Duplex distinguitur: *legale et privatum*. — Prius locum habet, quando princeps uni vel quibusdam, exclusis aliis, concedit privilegium certas merces vendendi; — posterius vero, quando unus, vel plures per modum unius, per machinationem efficiunt, ut ipsi soli vendant certum genus mercium pretio sibi placito.

467. — 171. I. De monopolio legali. Certum est et usu omnium gentium receptissimum, posse principem uni vel quibusdam concedere privilegium exclusivum merces quasdam vendendi; agnoscunt theologi ex tali privilegio, modo

causis justis fundetur, oriri verum jus in gratiam illorum quibus conceditur.

Causæ autem possunt esse, vel quia alioquin non inveniretur qui vellet aliquod genus mercium procurare, propter impensas, difficultates et pericula subeunda; vel quia per venditionem talis privilegii princeps obtinet pecunias quibus ad bonum publicum indiget.

468. — 172. II. De monopolio privato. Illud monopolium est aliquando illicitum et injustum, aliquando illicitum tantum, aliquando licitum et justum, ut patebit ex consideratione triplicis modi quo fieri potest.

I. Si unus vel pauci *coemant omnes aut fere omnes merces cujusdam generis, ut pro libitu vendant*, certum est eos graviter peccare; ait enim catechismus Romanus eos a SS. Patribus inter raptos numerari.

1. Si monopolæ merces sic comparatas vendant *ultra summum pretium* quod secluso monopolio vigeret, eos peccare etiam contra justitiam est sententia communis, teste S. Ligorio (n. 815); injusta enim est ea taxatio pretii, quæ fit et augetur arbitrio solius venditoris, posthabitis variis circumstantiis, præsertim copia mercium ex quibus pretium vulgare determinatur, quia libertas emptorum tollitur et pretium vero valore mercium majus exigitur.

2. Si vero vendant *tantum summo pretio*, eos peccare pariter contra justitiam quidam affirmant ob violatam libertatem emptorum emendi minori pretio; alii negant ob æqualitatem intrinsicam valoris rei cum pretio.

II. Si unus aut plures *impediant ne aliunde merces advehantur*, considerandum est quibus viis id efficiant.

1. Si utantur *fraude, mendaciis*, aut aliis viis *injustis*, peccant contra justitiam, et tenentur ad restitutionem; tum erga alios mercatores, qui jus habent ne viis injustis impediantur a simili mercatura et lucro; tum erga emptores, qui jus habent ne talibus viis cogantur pluris emere.

2. Si vero *neque vim neque fraudem* adhibeant, possunt peccare etiam graviter contra caritatem, sed non peccant contra

justitiam, cum libertatem non tollant. Imo non peccant contra caritatem, si agant ex justa causa, v. g., intuitu honesti lucri; a fortiori, si intuitu boni communis.

III. Si pauci vel plures *inter se conveniant ut nonnisi tali pretio vendant*, distinguendum est :

1. Si *ultra summum pretium*, certum est eos peccare contra justitiam, et teneri ad restitutionem, quia constituunt pretium injustum; etenim justum pretium non ex quorumdum cupiditate pendet, sed statuitur vel auctoritate publica, vel communi aestimatione sine conspiratione præcedente, attentis variis circumstantiis.

2. Si *tantum pretio summo*, dissentiunt theologi. — Alii dicunt eos peccare contra justitiam, quia lædunt jus quod habent cives ne cogantur emere summo pretio; ibi enim intervenit vis moralis. — Alii probabilius dicunt non esse peccatum contra justitiam; venditores enim jus habent vendendi summo pretio, nec jus habent emptores ad emendum infimo; habent quidem emptores jus ne via injusta cogantur ad emendum summo pretio; porro hic non adhibetur via injusta, sed inter mercatores initur conventio licita; si enim quilibet mercator possit non vendere nisi summo pretio, idem potest cum aliis statuere, nec injustus est qui suadet talem conventionem (1).

Cæterum certum est tales monopolas plerumque peccare contra caritatem, ex communi sententia; quamvis enim mercator non teneatur vendere infra pretium summum, tenetur non dissuadere aliis, sicut qui non tenetur tali dare eleemosynam, peccat si alios ab ea danda avertat (S. Lig., n. 817).

(1) « Quæ de venditorum conspiratione diximus, valent etiam *de conventionem emptorum*, qui conspirant in pretium infra infimum (quod est contra justitiam) vel in pretium infimum (quod est probabilius contra caritatem tantum). — Atque idem dicendum est communiter de *opificibus* qui (sicut hodierno tempore fieri assolet præsertim a membris pessimæ associationis vulgo dictæ *Internationale*), mutua conventionem sibi promittunt se tale opus non facturos aut non perfecturos, nisi tale pretium accipiant; sicut etiam *de heris*, qui opifices ad operandum minori pretio ex mutua machinatione conducunt. — Frequenter ex istiusmodi conventionibus enascuntur perturbationes (*grèves*) societati valde exitiosæ. Quamvis hæc omnia non sint monopolia proprie dicta, de iis tamen ex iisdem principiis judicandum est. » (Marc., n. 1139.)

ARTICULUS II

De locatione-conductione

469. — 173. Notio et species locationis. Locatio est *contractus quo usus rei conceditur vel opera promittitur pro certa mercede*. — Dicitur *pro certa mercede*, quia si merces nulla est definita, sed gratis rei usus conceditur, non adest locatio, sed commodatum; si vero gratis opera præstetur, adest obsequium. — Ille contractus ex parte locatoris dicitur *locatio*, ex parte locatarii dicitur *conductio*. Locator gallice dicitur *le bailleur*, locatarius vero *le preneur*.

Duplex est locationis species : locatio rerum et locatio operarum (art. 1708-1710), quæ in plures alias subdividuntur; locationem ædium et bonorum mobilium (*bail à loyer*); locationem bonorum ruralium (*bail à ferme*); locationem animalium (*bail à cheptel*); locationem operarum vel industriæ, quæ juxta diversos modos dicitur *loyer*, *devis*, *marché*, *prix fait* (art. 1711). Imo singulæ illæ species possunt denuo subdividi pro variis modificationibus quæ afferri possunt.

§ I. — **De locatione rerum**

470. — 174. Notio locationis rerum. Locatio rerum definitur : *Contractus quo unus se obligat ad alteri præstandum rei alicujus fruitionem per aliquod tempus pro certo pretio* (art. 1709).

Dicitur 1. *se obligat ad alteri præstandum rei alicujus fruitionem*, ut determinetur objectum locationis, et ejus differentia a concessione ususfructus, qui refertur etiam ad fruitionem. — In *usufructu* transfertur *jus ad usum* seu fruitionem; unde unico instanti constituitur, et eo, constituto, pericula quæ obstare possunt fruitioni, deinceps recidunt in usufructuarium; — dum *locationis* objectum est *ipse usus* rei sine intermissione continuandus; et locator personaliter se obligat ad præstandum hunc usum (Cf. Tract. de *Justitia*, n. 24).

Dicitur 2. *per aliquod tempus*, quia locatio fieri nequit in perpetuum. Hinc in jure Gallico prohibita videtur *emphyteusis*

perpetua; sed juxta plerosque jurisperitos potest institui, modo ultra 99 annos non extendatur. Potest etiam institui locatio per totam vitam duratura (*bail à vie*); imo non solum ad vitam conductoris, sed etiam plurium successive personarum, modo tres tantum adsint, juxta legem 18-29 aug. 1790.

Dicitur 3. *pro certo pretio*, alioquin esset commodatum (*prêt à usage*).

471. — 175. I. Obligationes locatoris. Tres præcipuæ sunt, siquidem locator tenetur :

1. *Rem tradere* conductori. Hæc obligatio est non tantum de natura, ut dicit art. 1719, sed de essentia contractus, qui sine ea concipi nequit; sed quatenus traditio requirit rem in bono statu (art. 1720, etc.), est tantum de natura, et possunt ei derogare contrahentes.

2. Conductor *præstare liberum rei usum* toto conductionis tempore. Hæc obligatio plura includit, nempe : — 1. rem tradere et servare aptam usui ad quem locata est (art. 1719, 1720); — 2. perficere reparationes necessarias ad conservationem rei, quas Codex civilis distinguit a locativis (art. 1720, 1754); — 3. non mutare formam rei locatæ (art. 1723), nec aliud facere unde impediatur aut minuatur fructus conductoris.

3. *Rem assecurare* (art. 1719), id est, conductorem tueri a perturbatione juris quam experiri potest in usu rei. Ad tria spectare potest illa assecuratio; nempe ad vitia rei, ad ejus interitum, et ad perturbationem a tertio illatam (art. 1721-1727).

472. — 176. II. Obligationes conductoris. Ad duo capita referuntur : ad modum utendi re locata, et ad solutionem pretii.

1. *De modo utendi re locata.* — 1. Ex art. 1728 et 1729, conductor uti debet re locata tanquam bonus paterfamilias, et ad solum finem locationis in contractu expressum vel circumstantiis determinatum. — 2. Potest rem sublocare, ad eundem usum, vel locationem ipsam alteri cedere, nisi conventionem illa facultas interdicta fuerit sive simpliciter, sive ex parte (art. 1717). — 3. Debet rem reddere in statu in quo

eam recepit; et ideo tenetur reparare tum detrimenta quæ res passa est durante locatione, nisi probet ea accidisse sine ipsius culpa (art. 1732), tum incendium, nisi probet illud accidisse casu fortuito, vi insuperabili, vitio ædificationis, vel ortum esse e domo vicina (art. 1733), tum damna illata ab illis qui ex ejus domo sunt, aut quibus ipse locavit (art. 1735).

2. *Solutio pretii* fieri debet tempore et modo præfixo, vel juxta consuetudinem locorum. Ut salvum consistat jus locatoris, ipsi tribuitur privilegium in quædam mobilia (art. 2402).

Ea quæ attinent ad locationis durationem et cessationem, reperies in Cod. civ. (art. 1736-1751); pariter quæ spectant speciatim locationem ædium et agrorum (art. 1752-1778).

§ II. — De locatione operarum

473. — 177. Definitio et species. Locatio operarum definitur: *Contractus quo unus aliquid suscipit pro altero faciendum, pacto pretio* (1710).

Tres præcipuæ locationis operarum species distinguuntur (art. 1779): locatio operariorum et famulorum; locatio vectorum qui se obligant ad res vel personas transferendas; locatio eorum qui aliquod opus exsequendum suscipiunt (*des entrepreneurs*). Dicitur tantum *de locatione operariorum et famulorum*; de aliis vide Codicem civilem (art. 1782-1799).

Porro *de locatione operariorum et famulorum* in Codice civili statuitur neminem posse operam suam obligare nisi ad quoddam tempus vel ad opus determinatum (art. 1780); timuit enim legislator ne nimium derogaretur libertati humanæ, atque species servitutis induceretur, si admitteretur perpetuus famulatus. Sed nil obstat quin herus se obliget ad servandum famulum per totam suam vitam.

Difficultates, de quibus nihil speciale statuit Codex civilis, solvendæ sunt ex principiis generalibus.

474. — 178. I. Obligationes operariorum. — 1. Prima et præcipua operariorum obligatio est *opus pacto promissum integre et fideliter præstare* (Encycl. Leonis XIII, *Rerum novarum*, 15 maii 1891).

Igitur, si *ex culpa sua* opus promissum non præstet operarius, non solum amittit jus ad stipendium, sed tenetur compensare damnum quod exinde patitur herus. — Dicitur *ex culpa sua*; si enim *ex culpa conductoris*, debet hic solvere stipendium promissum, nisi operarius alteri se locaverit, quo in casu, in foro conscientiae, poterit detrahi quod ab isto receperit, quia reparari non debet nisi damnum illatum.

Si *ex casu fortuito* opus promissum non præstet operarius, contractus pure et simpliciter resolvitur; id est, neque stipendium a domino, neque opera a famulo, nec ab alterutro compensatio damnorum debetur. Hinc si famulus aut operarius ex morbo impediatur laborare, ipsi non debetur stipendium.

Demum, si omissio præstitæ operæ oriatur *ex facto voluntario sed licito*, v. g., si famulus herum deserat ad nubendum, ad succurrendum parentibus, etc., non debetur compensatio damnorum, nisi clausula specialis eam stipuletur, quia ex communiter contingentibus noluit pro tali casu se obligare.

2. Tenentur operarii nullo modo *nocere rebus dominorum*, aut *eorum personam violare* (Encycl. cit.). Si enim ad id obligantur extranei, a fortiori operarii, qui dominis ex opere magis conjuncti fiunt.

3. Tenetur, in iuribus suis tuendis, abstinere a vi et a seditione (1).

475. — 179. II. Obligationes conductorum seu dominorum.

Tenentur conductores seu domini :

1. Efficere ut operarii suas, præsertim erga Deum, obligationes adimplere possint; ad hoc enim operarii jus strictum habent cui renuntiare non possunt. « Hinc consequitur, ait » Leo XIII, requies operum et laborum per festos dies necessaria » (2).

(1) Caveant igitur « commisceri cum hominibus flagitiosis, immodicas spes et promissa ingentia artificiose jactantibus, quod fere habet pœnitentiam inutilem et fortunarum ruinas consequentes. » (Encycl. Leon XIII, *Rerum novarum*.)

(2) « Præcipitur religionis et bonorum animi haberi rationem in proletariis oportere. Quare dominorum partes esse, efficere ut idoneo

2. « Non plus imponere operis quam vires ferre queant, nec » id genus quod cum ætate sexuque dissideat. — Tantum » enim exigi operis ut hebescat animus labore nimio, unaque » corpus defatigationi succumbat, non justitia, non humani- » tas patitur » (1).

3. Præsertim justum salarium operariis persolvere (2).

Porro, ut justum sit salarium, æqualitas servanda est inter opus peractum et operis pretium. Scilicet, justum stipendium non est præcise illud de quo conventum est, sed illud quod,

temporis spatio, pietati vacet opifex... Nemini licet hominis dignitatem, de qua Deus ipse disponit *cum magna reverentia*, impune violare, neque ad eam perfectionem impedire cursum, quæ sit vitæ in cœlis sempiternæ consentanea. Quin etiam in hoc genere tractari se non convenienter naturæ suæ, animique servitutem servire velle, ne sua quidem sponte homo potest : neque enim de juribus agitur, de quibus sit integrum homini, verum de officiis adversus Deum, quæ necesse est sancte servari. Hinc consequitur requies operum et laborum per festos dies necessaria. »

(1) « De quotidiano opere videndum ne in plures extrahatur horas, quam vires sinant. Intervalla vero quiescendi quanta esse oporteat, ex vario genere operis, ex adjunctis temporum et locorum, ex ipsa opificum valetudine judicandum... Quod facere enitique vir adulta ætate beneque validus potest, id a femina puerove non est æquum postulare. Immo de pueris valde cavendum, ne prius officina capiat, quam corpus, ingenium, animum satis firmaverit ætas... Sic certa quædam artificia minus apta conveniunt in feminas ad opera domestica natas : quæ quidem opera et tuentur magnopere in muliebri genere decus, et liberorum institutioni prosperitatique familiæ natura respondent. — Universe autem statuatur, *tantum esse opificibus tribuendum otii, quantum cum viribus compensetur labore consumptis* : quia detritas usu vires debet cessatio restituere. In omni obligatione, quæ dominis atque artificibus invicem contrahatur, *hæc semper aut adscripta aut tacita conditio inest, utrique generi quiescendi ut cautum sit : neque enim honestum esset convenire secus*, quia nec postulare cuiquam fas est, nec spondere neglectum officiorum, quæ vel Deo vel sibimetipsi hominem obstringunt. » (Encycl. cit.)

(2) « In maximis autem officiis dominorum illud eminet, justa unicuique præbere. Profecto ut mercedis statuatur ex æquitate modus, causæ sunt considerandæ plures : sed generatim locupletes atque heri meminerint, premere emolumenti sui causa indigentes ac miseros, alienaque ex inopia captare quæstum, non divina, non humana jura sinere. Fraudare vero quemquam mercede debita grande piaculum est, quod iras e cœlo ultrices clamore devocat (Jac., v, 4). « *Ecce merces operariorum... quæ fraudata est a vobis, clamat : et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit.* » (Enc. cit.)

juxta communem hominum æstimationem, variorum adjunc-
torum habita ratione, æquivalens est operi; ideoque, saltem
si opus in ordinariis conditionibus patratum fuerit, « alendo
opifici, frugi quidem et bene morato haud imparem esse
mercedem oportet », ait Leo XIII; id est, ad minus sufficiens
esse debet stipendium sublevandis communibus necessitatibus
operarii sobrii et honesti quoad victum et vestitum (1).

Hinc, quia in locatione sicut in venditione semper servanda
sit æqualitas, si famulus aut operarius se locaverit viliori
pretio, vel erraverit in æstimatione operis quod in se susce-

(1) « Rem hoc loco attingimus sat magni momenti : quæ recte intel-
ligatur necesse est, in alterutram partem ne peccetur. Videlicet salarii
definitur libero consensu modus : itaque dominus rei, pacta mercede
persoluta, liberavisse fidem, nec ultra debere quidquam videatur. Tunc
solum fieri injuste, si vel pretium dominus solidum, vel obligatas arti-
fex operas reddere totas recusaret. Cui argumentationi æquus rerum
judex non facile, neque in totum assentiatur, quia non est absoluta
omnibus partibus : momentum quoddam rationis abest maximi pon-
deris. Hoc est enim operari, exercere se rerum comparandum causa,
quæ sint ad varios vitæ usus, potissimumque ad tuitionem sui neces-
sariæ. *In sudore vultus tui vesceris pane* (Gen., III, 19). Itaque duas
velut notas habet in homine labor natura insitas, nimirum ut *perso-
nalis* sit, quia vis agens adhæret personæ, atque ejus omnino est pro-
pria, a quo exercetur, et cujus est utilitati nata; deinde ut sit *necessa-
rius*, ob hanc causam, quod fructus laborum est homini opus ad vitam
tuendam; vitam autem tueri ipsa rerum, cui maxime parendum, na-
tura jubet. Jamvero si ex ea duntaxat parte spectetur quod personalis
est, non est dubium quin integrum opifici sit pactæ mercedis angus-
tius finire modum; quemadmodum enim operas dat ille voluntate, sic
et operarum, mercede vel tenui vel plane nulla contentus esse volun-
tate potest. Sed longe aliter judicandum si cum ratione *personalitatis*
ratio conjungitur *necessitatis*, cogitatione quidem non re ab illa sepa-
rabilis. Reapse manere in vita, commune singulis officium est, cui scelus
est deesse. Hinc jus reperiendarum rerum, quibus vita sustentatur,
necessario nascitur; quarum rerum facultatem infimo cuique non nisi
quæsita labore merces suppeditat. Esto igitur, ut opifex atque herus
libere in idem placitum, ac nominatim in salarii modum consentiant,
subest tamen semper aliquid ex justitia naturali, idque libera pascis-
centium voluntate majus et antiquius, scilicet alendo opifici, frugi qui-
dem et bene morato, haud imparem esse mercedem oportere. Quid si
necessitate opifex coactus, aut mali pejoris metu permotus durio-
rem conditionem accipiat, quæ, etiamsi nolit, accipienda sit, quod a domino
vel a redemptore operum imponitur, istud quidem est subire vim, cui
justitia reclamât. » (Encycl. cit.)

pit, *regulariter* tenetur conductor augere pretium. — Dicitur *regulariter*, quia possunt adesse rationes pretium infimo minus solvendi; v. g. si quis non acceptaverit opus aliquod suscipiendum, nisi quia operarius illud pro tali pretio obtulit, æquum non est ut teneatur solvere pretium vulgare; pariter si ob aeris, v. g., intemperiem, plus temporis insumpserit operarius quam existimaverat, non ideo potest pretii augmentum repetere; quia si minus temporis insumpsisset, non ideo pretium minueret.

476. — 180. *Quæritur an qui pluribus eundem operam locat, possit tantum a singulis exigere, quantum si uni locaret?*

RESP. *affirmative*, modo erga singulos *seorsim* et *in solidum* se obliget atque *singulis opus promissum præstet*. Ratio est, quia pretium operæ quæ uni præstatur non minuitur eo quod alteri præstetur.

Dicitur — 1. *seorsim*, quia, si operarius pluribus conjunctim se locaverit, ratione consociationis unica censetur præstari omnibus opera, unico proinde pretio solvenda; — 2. *in solidum*, id est, ita ut, si pro uno opera non fiat, operarius se obliget ad præstandum pro altero, qui pretium totius operis solvit, et ideo jus strictum habet ad illud; — 3. *singulis opus promissum præstet*, alioquin non posse ab unoquoque totum pretium exigere.

Cæterum in hujusmodi casibus, præcipue attendendum est ad conventionem sive expressam, sive implicitam, seu quæ oritur ex consuetudine.

ARTICULUS III

De contractu societatis

477. — 181. *Notio societatis.* Societas, qualis hic intelligitur, est *contractus quo duo vel plures conveniunt de re aliqua in communi ponenda ad honestum faciendum lucrum secundum justam proportionem inter ipsos dividendum* (art. 1832 Codicis civilis).

Dicitur 1. *contractus*, quia societas necessario supponit

conventionem; ea seclusa, potest adesse consortium, communitas, v. g., si plures ex legato rem aliquam in communi accipiant, etc.; sed deficiet societas. Est autem ille contractus *bilateralis, consensualis, non solemnis*.

Dicitur 2. *de re aliqua*, id est, vel pecunia, vel aliis bonis, vel industria (art. 1833). Afferri potest quidquid est pretio æstimabile, ac proinde non tantum dominium rei, sed et fruitio. Sed est de essentia societatis, ut quilibet socius aliquid afferat; et si quis nil afferens haberet jus ad partem lucri, non adesset societas, sed donatio.

Dicitur 3. *in communi ponenda*, quia non est societas sine communicatione mutua. Hinc societas habetur in jure ut persona moralis distincta a sociis, cui competunt, cum dominio massæ socialis, varia jura distincta a juribus sociorum, qui erga societatem obligantur, sicut et societas erga illos.

Dicitur 4. *ad faciendum lucrum*, id est, commodum aliquod pretio æstimabile, quia hic est finis societatis et ad ejus essentiam pertinet; et ex hoc præsertim capite differt societas temporalis a congregatione religiosa.

Dicitur 5. *lucrum honestum*, quia, si intendatur lucrum illicitum, seu via injusta comparandum, irrita est societas (art. 1833).

Dicitur 6. *inter socios dividendum*, quia est de essentia societatis ut lucrum sit commune (art. 1832). Non requiritur ut jus omnium sit æquale, sed ut sit *secundum justam proportionem*, quæ determinari debet, sive ex parte in societatem allata, sive ex damno perferendo (1).

(1) Duplicem distinguit Codex civilis speciem societatis : altera est *universalis*, altera *particularis* (art. 1835). Posterior subdividitur in *societates civiles* de quibus solis loquitur Codex civilis, et *societates commerciales*.

I. *De societate UNIVERSALI*. Duæ agnoscuntur hodie species societatis universalis : altera universorum *bonorum præsentium*; altera universorum quæ ex quæstu veniunt, seu universorum *quæstum* (art. 1836). — Possunt illæ duæ species per conventionem expressam simul conjungi (art. 1836). Sed quando inita est societas universalis absque alia explicatione, intelligitur tantum societas quæstum (art. 1839).

II. *De societate PARTICULARI*. Definiri potast : Societas quæ *certas res determinatas*, vel *illarum usum*, vel *fructus ex eis percipiendos*, vel *aliquam negotiationem aut artem complectitur* (art. 1841, 1842). Possunt

478. — 182. I. Obligationes sociorum erga societatem.
 Præcipua est de parte in societatem conferenda (*de l'apport ou*

societates particulares esse civiles, et commerciales : posteriores subijciuntur regulis specialibus (art. 1873). Ad invicem distinguuntur ex objecto seu fine; commerciales dicuntur societates initæ ad exercendum commercium, vel eliciendos actus commercii; cæteræ civiles nuncupantur. Quinam autem actus conseantur commerciales determinat Codex commercii (art. 632, 633).

III. *De societatibus COMMERCII.* In Codice commercii (art. 19) tres admittuntur societatis species : *en nom collectif*, *en commandite*, *anonyme*; quibus additur (art. 47) *l'association en participation*.

1. Societas *en nom collectif* ea est qua exercetur commercium sub nomine sociali (*sous une raison sociale*; art. 20) : id est, adhibentur nomina eorum aut quorundam ex eis qui efformant societatem, et ex his nominibus constituitur subscriptio requisita in omnibus actibus, ut distinguatur ab iis quos socii elicere possent proprio nomine, seu ut privati.

2. Societas *en commandite* duplicis generis socios complectitur, quorum alii vocantur commendantes (*commanditaires*, seu *associés en commandite*), alii commendatarii (*commandités*). Scilicet commendantes subministrant tantum pecuniam, sunt, ut dicitur, *simples bailleurs de fonds* (art. 23); non tenentur reparare damna nisi secundum ea quæ contulerunt aut confere debuerunt in societatem (art. 26); nullatenus possunt gerere negotia societatis, etiam cum mandato commendatariorum (art. 27). Commendatarius autem, vel, si plures sint, commendatarii soli societatis negotia gerunt sub nomine sociali, quod debet esse nomen unius aut plurium ex ipsis (art. 23), prorsus excluso nomine cujuslibet e commendantibus (art. 24).

3. Societas *anonyma* non habet nomen sociale, nec designatur nomine ullius e sociis (art. 29); nomen accipit a suo objecto (art. 30). Est potius societas summarum quam personarum. Nullus e sociis tenetur in solidum et ideo quilibet non amittit nisi quod contulit (art. 33). Summæ administrantur per delegatos ad tempus et revocabiles, socios sive gratuitos sive stipendio conductos, qui non tenentur nisi de executione mandati suscepti (art. 31 et 32). Illæ societates vocantur *compagnies*, quando agitur de rebus magni momenti. Summæ sunt in varias partes divisæ quæ vocantur *actions*, et possunt esse objectum negotiationis; dividitur lucrum inter socios, et pars quæ unicuique obtingit dicitur *dividende*.

4. Societas quæ dicitur *Association commerciale en participation* non est proprie dicta societas, cum totum negotium non sit commune, nec quilibet censeatur agere nomine aliorum, sed est mera participatio lucro et damno pro uno aut quibusdam negotiis specialibus. Qui sic participant non obligantur in solidum erga extraneos quoad actus quos separatim eliciunt.

Plura de societatibus *en commandite*, et de societatibus anonymis statuta sunt per legem 24-29 jul. 1867.

de la mise). Quilibet socius erga societatem (non erga alios socios) debitor est partis quam conferre promisit (art. 1845).

1. Si illa pars consistat *in corpore certo*, socius tenetur illud tradere societati; et si societas evincatur, tenetur debitor ad assecurationem, quemadmodum venditor erga emptorem (art. 1845).

2. Si consistat *in pecuniæ summa*, debetur illius auctarium a die quo tradi debuisset, et quidem absque ulla petitione (art. 1846); illudque verum est in conscientia, tum quia haberi potest ut fructus partis a socio afferendæ; tum quia socius non potest esse particeps lucri societatis, nisi sit particeps onerum.

3. Demum si socius *industriam suam* promiserit, societati debet omnia lucra quæ ex industria promissa percepit (art. 1847).

479. — 183. II. Obligationes societatis erga socios. Illæ obligationes spectant tum partem a quolibet socio collatam, tum compensationem (*l'indemnité*) aliquando sociis debitam, tum partitionem lucrorum et damnorum inter socios.

1. Quoad *partem a quolibet socio collatam*, vel illius dominium fuit in societatem translatum, vel tantum usus seu fruitio. — 1. In priori casu, quamdiu durat societas, quilibet socius non habet nisi jus indeterminatum et commune; ea autem dissoluta, potest solum partitionem postulare, et partem sibi obvenientem colligere, quia res præstita facta est communis, et proinde inter omnes dividenda est. — 2. In posteriori casu, cum dominium retinuerit, dissoluta societate, rem suam sibi vindicat sive in propria specie, sive quoad valorem, pro circumstantiis et conditionibus pacti socialis.

2. Quoad *compensationem aliquando sociis debitam*, quilibet socius recursum habet contra societatem, sive quoad summas quas pro ea persolvit, sive quoad obligationes quas nomine ipsius bona fide suscepit, sive quoad pericula ejus gestionis annexa (art. 1852); nam socius qui gerit negotia societatis habendus est ut mandatarius, et eo ipso jus habet ad compensationem damnorum quæ pro mandati executione subiit.

3. Quoad *partitionem lucrorum et damnorum inter socios*, deficiente speciali conventionione, pars cujuslibet socii proportionata erit ei quam in societatem contulit. Si autem aliquis non contulerit nisi industriam, censetur idem contulisse ac ille qui minimam partem contulit (art. 1853). Dicitur *deficiente conventionione*, quia communiter in pacto sociali pars uniuscujusque determinatur; illa determinatio fit ad beneplacitum sociorum, et valet, modo totum lucrum uni non tribuatur; nec res in societatem ab uno vel pluribus sociis allatæ ab omni damno eximantur (art. 1855).

480. — 184. III. Obligationes sociorum et societatis erga extraneos. Triplex distingui potest hypothesis :

1. Quando unus e sociis proprio et privato nomine contraxit, seipsum solum obligavit, nec obligantur alii socii erga tertium qui cum eo contraxit.

2. Quando unus e sociis contraxit sub nomine sociali, ut obligetur societas, requiritur ut vel ille socius acceperit facultatem agendi nomine sociali, vel res in lucrum societatis versa fuerit (art. 1864).

3. Quando omnes socii privato suo nomine contraxerunt, generatim non obligantur in solidum; quia creditor qui cum pluribus contrahit, censetur scire quemlibet non teneri nisi pro sua parte virili. Aliud tamen statutum est pro societatibus commercialibus ad securitatem commercii (Cf. art. 1862 Cod. civ., et art. 22 Codicis commercii) (1).

(1) Ex quinque *causis dissolvi* possunt societates (art. 1865) : — 1. *Per lapsum temporis* pro quo inita est societas; si velint socii protrahere societatem ultra tempus assignatum, requiritur unanimitas sociorum; alioquin societas diversa efformaretur (art. 1866). De societatibus commercii, vid. art. 46 Codicis commercii. — 2. *Per extinctionem rei*, vel consummationem negotii; consummato enim negotio, cessat ipso facto societas pro illo gerendo suscepta; pariter, extincto societatis objecto, non potest subsistere societas. — 3. *Per mortem unius e sociis*, nisi conventum fuerit societatem cum hærede esse protrahendam, aut nisi agatur de societate anonyma in qua *actiones* possunt ab uno ad alium transferri. Possunt etiam socii pascisci ut societas, uno defuncto, protrahatur inter superstites : tunc hæres defuncti jus habet ad partem quam iste habebat in societate, ratione habita status societatis tempore mortis; sed partem non habet in juribus subsecutis, nisi sint consecrarium

ARTICULUS IV

De censu

481. — 185. Notio census. Census est jus percipiendi pensionem annuam. Tanquam contractus definiri potest : *Contractus quo quis, soluto pretio quod repetere non poterit, acquirit jus percipiendi pensionem annuam ex re frugifera vel ex persona.*

Dicitur 1. *soluto pretio*, quod hic sumitur sensu latissimo; intelligitur id quod semel præstandum habet censualista ut jus suum acquirat.

Dicitur 2. *quod repetere non poterit*, quia in hoc differt *census a mutuo*, in quo mutuans jus habet ad recuperandam sortem seu capitale, dum in sensu capitale in perpetuum alienatur (art. 1909).

Dicitur 3. *acquirit jus percipiendi pensionem annuam*; illa pensio vocatur aliquando *canon*, quia taxatur regula præfixa; *reditus*, quia quotannis reddit; consistere potest vel in pecunia, vel in aliis rebus, v. g., fructibus. Sed advertendum est objectum contratus non esse ipsas pensiones annuas vicissim percipiendas, sed jus illas percipiendi.

Dicitur 4. *ex re frugifera vel ex persona*, quia jus illud potest fundari vel in re frugifera, vel in persona seu ejus labore et industria; et ideo multiplex census distinguitur.

Hic contractus est : — 1. *realis*, quia non perficitur nisi per

necessarium negotii ante mortem suscepti (art. 1868). — 4. *Per mortem civilem, interdictionem, aut decoctionem (la déconfiture)* unius e sociis. In casu decoctionis, possunt cæteri socii, si velint, societatem non dissolvere, modo tunc patiantur incommoda interventus creditorum decoctoris. — 5. *Per voluntatem unius e sociis*; quia societas perseverare non potest inter invitos. — 6. Tandem etiam in societatibus limitatis, potest dissolutio postulari ab uno e sociis, *quando adest justa causa*, v. g., inexsecutio obligationum ex parte alterius socii, illius inhabilitas ad negotia societatis, et alia similia secundum arbitrium judicis (art. 1871).

Dissoluta societate, dividendus est fundus societatis. In illa divisione standum est regulis præscriptis quoad partitionem hæreditatis (art. 1872); quædam tamen ex iis regulis non sunt hic applicandæ; v. g., quæ statuuntur art. 815, 819, 882, et probabilius art. 841).

solutionem pretii; — 2. *non solemnis*, quia nullam formam specialem præscribit lex civilis; — 3. *onerosus*, quia vergit in utilitatem utriusque contrahentis, et quidem *commutativus*, non aleatorius, licet aliquando quoddam periculum occurrat, ut videbitur; est tamen quædam species census qui nempe dicitur vitalitius, quem inter contractus aleatorios reponit Codex civilis; — 4. *unilateralis*, quia, semel soluto pretio, nulla obligatio directe imponitur ei qui censum percipere debet.

Ille qui acquirit jus ad pensionem dicitur censualista (*rentier*), emptor (*acquéreur*), creditor (*crédirentier*); qui vero se obligat dicitur censuarius, venditor, debitor.

482. — 186. Species census. Multiplici modo dividitur census :

1. Census est vel *reservativus*, vel *consignativus*. — 1. Quando aliquis plenum rei alicujus immobilis et fructiferæ dominium in alterum transfert sibi reservando pensionem annuatim aut certo quodam definito tempore solvendam, dicitur census *reservativus* (*rente foncière*). — 2. Quando vero dominus rei, retento dominio, alteri concedit jus percipiendi ex ea annuam pensionem, vocatur census *constitutus* seu *consignativus* (*rente constituée*).

2. Census, præsertim consignativus, iterum distinguitur in *realem*, *personalem* et *mixtum*. — 1. Census *realis* est ille qui constituitur in aliqua re fructifera, ita ut obligatio illum solvendi transeat ad quemcumque hujus rei possessorem, et, re pereunte, pereat census. — 2. *Personalis* est ille qui constituitur immediate in aliqua persona, quæ se suosque successores obligat ad solvendum sine ordine ad rem aliquam ex qua solvenda sit pensio. — 3. *Mixtus* est ille qui immediate constituitur super re simul et persona, adeo ut re pereunte debeatur ex lucris personæ, et pereunte persona debeatur ex re.

3. Si pensio solvenda sit in pecunia, dicitur census *pecuniarius*; si in fructibus, *fructuarius*. — Est *certus*, quando pensio certa est designata, v. g. tot modii; *incertus*, quando

solum pars aliquota et incerta est designata, ut quarta pars fructuum.

4. Census est *perpetuus* vel *temporalis* : — *perpetuus* est, qui vi contractus non habet terminum determinatum, ideoque transit ad hæredes tam censuarii quam censualistæ; — *temporalis* est, qui ex contractu habet terminum determinatum vel certum, ut viginti annos, vel incertum, vel tempus vitæ sive censualistæ, sive censuarii, aut alterius personæ; in posteriori casu dicitur census *vitalitius* (*rente viagère*).

5. Tandem census dividitur in *redimibilem*, et *irredimibilem* : — *redimibilis* dicitur ad nutum censuarii, aut censualistæ, aut utriusque, quando alterutri, vel utrique competit facultas exigendi ut contractus resolvatur per restitutionem capitalis, dimissis pensionibus quæ jam obtigerunt; — *irredimibilis* est, quando talis facultas neutri competit.

Expedit tractare præcipue de censu consignativo, et censu vitalitio.

§ I. — De censu consignativo

483. — 187. Assertio 1^a : *Licitus est census consignativus REALIS.*

PROB. Vel census est fructuarius, vel est pecuniarius.

1. Licitus est *census fructuarius*; nihil enim aliud est quam ususfructus totalis aut partialis; porro nemini dubium est quin liceat usumfructum emere.

2. Pariter licitus est *census pecuniarius*. Nam, quemadmodum potest aliquis alteri donare aut legare jus percipiendi pensionem annuam ex suis bonis, ita potest et vendere; quia profecto id est pretio æstimabile. Concurrunt omnia ad emptionem requisita, scilicet merx et pretium. — 1. *Merx* quidem, quæ non est ipsa pensio seu pensiones vicissim solvendæ, sed jus ad illas percipiendas; sicut, quando emitur ager frugiferus, non emuntur fructus annue percipiendi, sed jus præsens ad illos. — 2. Adest etiam *pretium justum*, licet de facto pensiones annuæ post lapsum temporis illud superare debeant; jus enim ad pensiones annuas communi hominum

judicio minoris æstimatur quam omnes pensiones, si essent simul collectæ.

484. — 188. Assertio 2^a : *Licitus est census consignativus PERSONALIS* (1).

PROB. 1. *Auctoritate* omnium theologorum saltem hodiernorum et *praxi* vigente in Galliis, Belgia, Germania, etc., videntibus et approbantibus pastoribus Ecclesiæ.

PROB. 2. *Ratione*. Census personalis consistit in eo quod aliquid, data semel et irrevocabiliter pecuniæ summa, jus acquirat ad pensionem annuam percipiendam. Porro in tali conventionem nec adest usura, nec injustitia. — 1. *Non adest usura*; nam usura non reperitur sine mutuo; atqui hic non fit mutuum; ad mutui enim essentiam pertinet obligatio reddendi post certum tempus rem mutuam; hic autem res data irrevocabiliter alienatur. — 2. *Nec injustitia*; hic enim, quemadmodum in censu reali, reperitur merx et justum pretium; sicut potest aliquis alteri donare aut legare, ita potest et vendere pretio per communem hominum æstimationem determinato jus ad pensionem annuam, solvendam ex labore et industria sua, vel ex suis bonis et lucris quibuscumque.

485. — 189. Quæritur 1. *Utrum census consignativus licite possit redimibilis esse ex parte VENDITORIS?*

RESP. *affirmative*; nam æquitati et bono publico consentaneum est ut debitores, qui ordinarie non nisi necessitate pressi census super se constituunt, possint ab eo onere se liberare. In Gallia census perpetuus est essentialiter redimibilis ex parte venditoris (art. 1911).

Illa redemptio fit per restitutionem pretii census. Sed nil vetat iniri pactum ut census redimatur, non juxta pretium quo constituitur, sed pretio currenti tempore redemptionis; tunc plerumque adesset contractus aleatorius.

(1) Re quidam vera exstat Constitutio Pii V (19 janv. 1569), qua reprobat census personalis, sed constat ex ipsis verbis hanc Constitutionem non esse decisionem dogmaticam, sed legem positivam, quæ vim non habet nisi in locis in quibus est recepta.

486. — 190. Quæritur 2. *Utrum pariter possit licite redimibilis esse ex parte EMPTORIS?*

Tres sunt casus in quibus emptor seu censualista potest *ex lege civili* Gallica cogere venditorem seu censuarium ad sibi refundendum pretium capitale : — 1. si debitor per duos annos omiserit solvere censum (art. 1912 Cod. civ.); — 2. si debitor non tradiderit assecurationem promissam in contractu (art. 1912); — 3. si debitor incadat in statum decoctionis (*en faillite ou déconfiture*) (art. 1913).

Extra hos casus, jus Gallicum non admittit in emptore jus exigendi ut census redimatur. Si ergo emptor sibi reservaret jus exigendi sortem, jam non adesset census. Sed non ideo pactum illud reprobaretur a lege; cum enim admittat mutuum cum auctario, non reprobaret indirecte factum quod directe fieri potuisset, nisi hac via obtineretur auctarium supra taxationem legalem.

Quid autem de censu redimibili etiam ex parte emptoris sentiendum sit *in foro conscientiae*, dicetur infra ubi de usura, cum ea quæstio solvi nequeat nisi post institutam comparationem inter censum utrinque redimibilem et mutuum usurarium.

§ II. — De censu vitalitio

487. — 191. Notio census vitalitii. Censu vitalitius definiri potest : *Contractus quo quis titulo gratuito vel oneroso acquirit jus ad pensionem annuam percipiendam durante vita unius aut plurium personarum.*

Duobus ergo constat ille contractus : — 1. *jure ad pensionem annuam*, id est, ad pecuniæ summam, vel ad aliquam quantitatem fructuum determinatam; — 2. *alea*, quatenus *alligatur vitæ* unius aut plurium personarum cujus duratio est incerta.

488. — 192. Assertio : *Licite constitui potest census vitalitius.*

PROB. — 1. Eædem afferri possunt rationes ac pro censu perpetuo; quibus addi potest utrumque contrahentem æqualiter subire aleam lucrandi vel amittendi; ideoque nullam adesse injustitiam. — 2. Equidem contingere potest, ut debi-

tor inducatur ad mortem creditoris exoptandam; at illud periculum non e contractu, sed e dispositione censualistæ oritur, nec magis obstat legitimitati census vitalitii quam legitimitati testamenti, quod sæpe talis desiderii occasio est. — 3. Valde utilis est census vitalitius, utpote senibus, infirmis, et fere pauperibus suppeditans medium se sustentandi per totam vitam.

489. — 193. Modi quibus constituitur census vitalitius.

Triplici modo constitui potest :

1. Constitui potest *titulogratuito*, per donationem inter vivos, vel per testamentum (art. 1969).

2. Census acquiri potest *numerata pecunia*, interdicta facultate illum redimendi. Taxatio census determinatur libera conventionem contrahentium (art. 1976); pretium enim varium esse debet pro variis circumstantiis omnino mutabilibus; siquidem pendet ab ætate censualistæ, ab ejus complexione et valetudine, a copia seu penuria pecuniæ, et aliis ejusmodi. Ordinarie constituitur a 7 ad 15 pro 100 pretii soluti.

3. Census vitalitius acquiri potest *per cessionem boni mobilis vel immobilis* (art. 1968). In eo differre videtur iste modus a præcedenti, quod, ubi numeratur pecunia, hæc habetur ut pretium, et ipsa præstatio annua tanquam res vendita; dum bonum mobile aut immobile est e contrario vere res vendita, census vero instar pretii (ut vulgari loquendi modo exprimitur : *vente à fonds perdu*).

490. — 194. Resolutio census vitalitii. Semel constitutus titulo oneroso census resolvi potest, si conditiones non impleantur; scilicet statuit art 1977 a censualista posse postulare resolutionem contractus, si debitor non det securitates promissas : v. g., si fidejussorem promiserit et non constituerit, etc., etc.

Sed census vitalitius *redimibilis non est* quemadmodum census perpetuus; statuit enim art. 1979 debitorem non posse a sua obligatione se liberare offerendo restitutionem summæ capitalis, et condonationem pensionum jam perceptarum; sed pensionem solvi debere per totam vitam personæ

designatæ, quantumvis hæc protrahatur, ac proinde onerosa fiat obligatio.

ARTICULUS V

De cambio

491. — 195. Notio et species cambii. Cambium (*change*) definitur : *Lucrosa pecuniæ cum alia pecunia permutatio*. — Dicitur *lucrosa*, non ita tamen ut intelligatur lucrum purum, seu absque ulla compensatione; cambium enim non habetur ut contractus gratuitus in quo unus alteri favere intendat, sed ut contractus onerosus in quo uterque proprium commodum quærit; nam ille qui lucrum percipit affert ex sua parte laborem, industriam, vel aliud hujusmodi.

Cambium duplex distingui potest, *manuale* seu *minutum*, et *locale* seu *trajectitium*. — Cambium *minutum* seu *manuale* illud est quo permutatur pecunia cum alia pecunia præsentem, v. g., aurea cum argentea, moneta unius regionis cum moneta alterius. Qui tale commercium exercent dicuntur *cambiatores* seu *campsores* (*changeurs*). — Cambium *locale* seu *trajectitium* illud est in quo pecunia in uno loco accepta in alio loco solvitur; quod dupliciter fit : nempe permutando pecuniam præsentem pro distante, v. g., tradendo Parisiis pecuniam recipiendam Lugduni; absentem pro præsentem, v. g., recipiendo Parisiis pecuniam Lugduni reddendam; quia ordinarie fit mediantibus litteris quarum ope recuperetur pecunia tradita, dicitur etiam cambium *per litteras* (*lettres de change*). Qui hoc exercent dicuntur etiam *campsores*, sed magis proprie bancarii (*banquiers*) (1).

(1) Cambium locale fit duplici modo, nempe pecunia alibi solvitur vel per ipsum campsores, vel per tertium.

1. Si campsor *se obliget directe* ad solvendum in alio loco adest *cambium personale*, cujus chirographum seu mandatum dicitur *billet à ordre*, seu *à domicile*.

2. Si autem campsor *cuidam tertio mandet ut solvat* loco designato, mandatum illius dicitur litteræ cambiales (*lettres de change*). — Qui litteras exarat, gallice dicitur *trassans* (*le tireur*); ille in cujus gratiam exaratur, vocatur *le preneur*; ille vero qui *trassans* imponit onus solvendi, dicitur *trassatus* (*le tiré*); et post *acceptationem* oneris, dicitur

492. — 196. Assertio 1^a: *Licitum est cambium MANUALE, modo servantur debitæ conditiones.*

PROB. Duplici ex parte occurrunt tituli quibus fundatur justitia cambii :

1. *Ex parte campsoris* habetur titulus in officio sæpe pro pecunia comparato, et in expensis, industria, labore ad illud exercendum requisitis; debet enim campsor pecunias diversi generis congregare, ut petentibus satisficiat, et eas diu relinquere otiosas; ministros, domum et alia huic commercio necessaria conducere, se exponere periculo mutationis in monetis, infidelitatis ministrorum, etc.; debent ipse et ministri, interim dum vacant cambio, ab alia negotiatione quæstiosa abstinere; hæc autem omnia sunt certe pretio æstimabilia.

2. *Ex parte pecuniæ* etiam habetur titulus; quia una moneta est commodior altera, et ad plures usus aptior, facilius potest occultari vel in longinquum transferri, in pluribus regionibus est recepta, etc.; unde fit ut pro variis temporum et locorum adjunctis pluris minorisve æstimetur, quin ullo

acceptator (*accepteur*). — Cum vero nimis onerosum foret creditori semper per seipsum solutionem recipere, ipsi relinquitur facultas jus suum alteri cedendi per mandatum, quod ordinarie scribitur in dorso litterarum, et ideo vocatur *endossement*; cedens dicitur *endosseur*; recipiens vero *endossé*. — Qui pecuniam alio loco recipiendam tradit, dicitur *le doneur de valeur*; ille autem qui solutionem exigit, litteras cambiales exhibendo, dicitur *le porteur*. Pecunia quæ tradita est in alio loco recipienda, in litteris cambialibus dicitur *valeur*; ea vero quæ penes trassatum est aut censetur deposita ut solvat, vocatur *provision*.

Pretium cambii determinatur ex pluribus circumstantiis, v. g., ex abundantia pecuniæ in aliquam urbem mittendæ aut ex ea retrahendæ, ex facilitate commercii cum tali urbe, ex periculis, et, quando cambium fit inter diversa regna, ex diversitate monetarum, et valore earum, etc. — Hinc oritur taxa cambii (*prix du change*), vel simpliciter cambium (*change*); quod cum idem aut fere idem sit in omnibus conventionibus quæ ineuntur eodem tempore et inter eadem loca, habetur pretium commune cambii (*cours du change*). Dicitur pretium illud par (*au pair*), quando pro summa recipienda in uno loco par summa solvitur in altero; dicitur vero cambium esse *pro tali urbe*, quando pro summa in ea urbe recipienda major summa in alia persolvenda est, et *contra talem urbem*, quando minor solvenda est. Eodem fere sensu, aliquando dicitur chirographa plus valere quam pecuniam (*le papier gagne sur l'argent*), aliquando pecuniam plus valere quam chirographa (*l'argent gagne sur le papier*).

modo infringatur taxatio legalis, quæ hunc respectum non attingit. Est igitur vera merx vendibilis. Illud facilius adhuc intelligitur, si agatur de moneta quæ cursum legalem non habeat in loco ubi initur contractus.

Dicitur *modo servantur debitæ conditiones*; requiritur enim : — 1. ut absint fraus et deceptio; — 2. ut servetur pretium justum sive lege taxatum, sive consuetudine aut iudicio peritorum determinatum.

Hinc 1. etiam ille qui artem cambiendi non exercet, potest ex commutatione pecuniæ lucrum legale aut conventionale percipere; quia pecunia in cambio spectatur tanquam merx, et per accidens fit quod sine periculo et expensis commutetur.

Hinc 2. campsor qui cambium exercet cum pecunia alterius, illo non consentiente, potest lucrum ex eo perceptum retinere, utpote fructum suæ industriæ; sed si damnum inde inferatur, sive domino, sive creditori, tenetur reparare.

493. — 197. Assertio 2^a : *Licetum est cambium LOCALE, modo debitæ servantur conditiones.*

PROB. 1. *Auctoritate* S. Pii V dicentis (Const. *In eam*, an. 1571) : « *Legitimum cambiorum usum*, quem necessitas publicaue utilitas induxit, sæpenumero ob illiciti quæstus cupiditatem depravari; » supponit ergo S. Pontifex cambium esse in se licitum, et nonnisi cupiditate seu abusu depravari. — Aliunde ubique exercetur scientibus nec reclamantibus Ecclesiæ pastoribus. Demum ab omnibus theologis admittitur assertio.

PROB. 2. *Ratione*. Ex dictis intelligitur in cambio fieri realiter aut virtualiter translationem pecuniæ ex uno loco ad alterum, et quidem cum assecuratione. Porro illud est pretio æstimabile, tum ratione industriæ bancarii, tum ratione impensarum in pluribus locis faciendarum. Ergo.

Dicitur *modo debitæ servantur conditiones*, nempe : — 1. ut removeatur fraus, nec sub specie cambii occultetur contractus usurarius vel aliter injustus; — 2. ut servetur justum pretium, communi æstimatione taxatum.

Hinc pretium justum percipere possunt sive bancarii,

etiam quando cambium aliunde est ipsis proficuum, quia id fit per accidens et non tollit fundamentum lucri supra expositum, sive illi qui munus bancarii non exercent et nullas cambii expensas sustinent, quia præstant aliquid pretio æstimabile.

ARTICULUS VI

De usura

494. — 198. Status quæstionis. Jam dictum est (n. 425) mutuum esse ex natura sua gratuitum, id est, seclusa speciali conventionione, mutuarium non teneri ad reddendum nisi quod a mutuante accepit, et mutuantem non posse exigere auctarium, seu, ut aiunt, aliquid ultra sortem. — Nunc inquirendum est, utrum inire liceat conventionem de auctario percipiendo; seu utrum distingui possit duplex mutuum, unum gratuitum, alterum cum auctario (*prêt à intérêt*), an vero hujusmodi auctarium reprobari debeat tanquam prohibitum sub nomine *usuræ*?

495. — 199. Usuræ definitio. Usura stricte sumpta definitur : *Lucrum vi mutui perceptum.*

Dicitur 1. *lucrum*, id est, quidquid est pretio æstimabile, sive sit pecunia, sive aliud, quia illud omne pro lucro habetur.

Dicitur 2. *perceptum vi mutui*, seu, ut alii dicunt, immediate ex mutuo, quia, si percipiatur ex legitimo titulo extrinseco, non aderit usura. Item non adest usura, si mutuum sit tantummodo occasio lucri; ad rationem usuræ pertinet, ut lucrum tanquam debitum vi mutui in animo utriusque aut saltem alterutrius e contrahentibus intendatur.

496. — 200. Species usuræ. Multiplex afferri solet divisio usuræ.

1. Usura, alia est *legalis*, quæ tribuitur vi legis, absque ulla conventionione; alia *conventionalis*, quæ oritur ex conventionione partium (art. 1907).

2. Alia est *explicita*, seu *formalis* et *aperta*; alia *implicita* seu *virtualis*; et alia *palliata*. Scilicet, si verbis expressis pos-

tuletur lucrum ex mutuo, usura est explicita et formalis; si non expresse postulet mutuans, sed aliquo facto manifestet intentionem suam, dicitur implicita et virtualis; si demum obtegatur lucrum sub specie contractus diversi a mutuo, vel tituli ficti, dicitur palliata.

3. Alia dicitur *usura sortis*, qua datur lucrum pro sorte seu pecunia mutuo accepta, alia vero *usura usuræ*, quæ ex usura non soluta nova conficitur sors quæ iterum pariat usuram. Hæc vocatur etiam *anatocismus* (*intérêt des intérêts, intérêt composé*).

4. Demum alia est realis, alia mentalis. *Realis* dicitur, quando deducitur in pactum sive explicitum, sive implicitum. *Mentalis* duplici sensu accipitur, vel pro voluntate percipiendi usuram ad effectum non transeunte, vel pro usura quæ percipitur absque ulla conventionione.

His positis, tres quæstiones solvendæ: — 1. An et quo jure usura sit prohibita? — 2. Quinam sint tituli extrinseci ab usura excusantes? — 3. An et quatenus sint prohibiti varii contractus usuræ affines?

§ I. — An et quo jure usura sit prohibita?

497. — 201. Opiniones. Ad triplicem classem reduci possunt variæ opiniones circa quæstionem præsentem.

Prima est eorum qui dicunt lucrum perceptum ex quolibet mutuo, etiam consumptionis naturalis, non esse prohibitum, nisi quatenus adversatur caritati, vel exigitur ultra modum determinatum a lege, aut communi æstimatione, aut libera conventionione.

Secunda est eorum qui admittunt prohiberi quidem absolute et tanquam justitiæ adversum lucrum perceptum ex mutuo consumptionis naturalis; sed aliud dicendum putant de mutuo quod vocant incrementi aut negotiationis.

Tertia demum habet ut illicitum et injustum quodcumque lucrum perceptum ex mutuo, sive consumptionis naturalis sive negotiationis, absque ullo titulo extrinseco.

498. — 202. Assertio: *Jure divino tum naturali tum positivo*

reprobatur tanquam injusta quaecumque usura, seu quodcumque lucrum quantumvis moderatum perceptum vi mutui.

PROB. 1. *Scriptura Sacra* (Lev., xvi, 35) : « Si attenuatus » fuerit frater tuus... ne accipias usuras ab eo, *nec amplius quam dedisti*... Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram. » (Psal. xiv) : « Domine, quis habitavit in tabernaculo tuo?... » Qui ingreditur sine macula et operatur justitiam... qui » *pecuniam suam non dedit ad usuram.* » (Cf. Exod., xxii, 25; Deut., xxiii, 19; Ezech., xviii, 5 et seq., 14 et seq.; II Esdr., v). Jam vero usuræ notio eadem in his textibus exhibetur quæ apud theologos usurpatur, in eo scilicet consistens, quod plus quam datum est accipiatur; nec distinguitur an moderatum sit tale lucrum, an immoderatum. Porro usura sic intellecta ibidem prohibetur tanquam injusta, ut patet ex libro secundo Esdræ (v, 3, 4), in quo Nehemias usuras increpat et restituendas decernit, quemadmodum alienos agros, vineas, etc., quæ sane ex justitia restituenda erant. — Christus ipse ait (Luc., vi, 35) : « Mutuum date, *nihil inde sperantes.* » His autem verbis vetus usuræ prohibitio fuit a Christo confirmata, juxta Ecclesiæ interpretationem, teste Benedicto XIV (1).

PROB. 2. *Conciliis.* Plura sunt concilia in quibus reprobatur *omnis usura absque distinctione pauperum et divitum*, et reprobatur tanquam *lege divina prohibita* et prorsus *injusta*. Sæpe enim allegant sive Veteris, sive Novi Testamenti testimonia, quibus usura prohibetur. Sic in concilio generali Lugdunensi II (an. 1274) usura exhibetur tanquam species furti; et concilium Viennense (an. 1311), postquam declaravit « *usurariam pravitatem* esse contra *jura divina* pariter et humana », sic concludit : « Sane si quis in illum errorem inciderit ut perti-

(1) Encycl. ad Episc. Ital. *Vix pervenit*, n. 6, Ben. XIV ait : « Illis Christi Domini verbis, *Mutuum date, nihil inde sperantes*, tradi præceptum seu verius *naturalem legem* iterum *inculcari* nihil prorsus lucri ex mutuo ab ullo, sive paupere sive divite, exigendi, non solum docet S. Thomas (2. 2, q. 78, art. 1, ad 4), sed concors fuit conciliorum, Patrum Summorumque Pontificum sententia, præcipue Urbani III (in cap. *Consuluit, de Usuris*), qui præfati textus auctoritate, omnem, quantumvis minimam, usuram universim vetitam pronuntiavit. »

naciter affirmare præsumat exercere *usuras non esse peccatum*, decernimus *velut hæreticum* puniendum. »

PROB. 3. *Decretis SS. Pontificum*, quorum plurima inserta sunt lib. V *Decretal.*, tit XIX. Ex iis manifeste colligitur, — 1. *usuræ rationem non ab oppressione pauperum, sed a quolibet lucro supra sortem esse repetendam*; — 2. *usuram esse crimen utriusque Testamenti pagina condemnatum*, sive a clericis, sive a laicis exerceatur, nec unquam permitti posse etiam ad pia opera; — 3. *usuram non tantum adversari caritati, sed etiam justitiæ*, adeo ut restituenda sit, et ab iis qui eas perceperunt, et ab eorum hæredibus.

Præcipua autem ea de re est declaratio Benedicti XIV in *Encyclica Vix pervenit* (1) docentis; — 1. *usuram in eo repo-*

(1) Hæc sunt verba Ben. XIV (§ 3, n. 1 et 2) : « Peccati genus illud quod usura vocatur, quodque in contractu *mutui* propriam sedem et locum habet, in eo est repositum, quod quis *ex ipsomet mutuo*, quod suapte natura tantumdem duntaxat reddi postulat quantum receptum est, plus sibi reddi velit quam receptum est : ideoque ultra sortem, *lucrum aliquod ipsius ratione mutui* sibi deberi contendat. *Omne* propterea hujusmodi *lucrum quod sortem superet*, illicitum et *usurarium* est. Neque vero, ad istam labem purgandam, ullum arcersiri subsidium poterit, vel ex eo quod in *lucrum non excedens et nimium, sed moderatum*, non magnum, sed *exiguum* sit; vel ex eo quod is a quo id *lucrum, solius causa mutui, deposcitur, non pauper, sed dives* existat, nec datam sibi *mutuo summam relicturus sit otiosam*, sed ad fortunas suas amplificandas, vel novis coemendis prædiis, vel quæstuosis agitando negotiis, utilissime sit impensurus. Contra *mutui* siquidem legem, quæ *necessario in dati atque redditi æqualitate* versatur, agere ille convincitur quisquis, eadem æqualitate semel posita, plus aliquid a quolibet, *vi mutui ipsius*, cui per æquale jam satis est factum, exigere adhuc non veretur : proindeque, si acceperit, restituendo erit obnoxius ex ejus obligatione *justitiæ* quam *commutativam* appellant, et cujus est in humanis contractibus æqualitatem cujusque propriam et sancte servare, et non servatam exacte reparare. »

Jam vero, vel illa declaratio intelligenda est de usura, qualis supra definita est, vel dicendum cum quibusdam Benedictum XIV illud solummodo *lucrum attingere quod percipitur ex mutuo gratuito*, nudo et simplici, non vero *lucrum quod percipitur e mutuo oneroso*. Atqui posterius dici nequit. Nam ex ipsa *encyclica*, ex libro *de Synodo diæcesana*, et ex ipsa rei natura constat voluisse S. Pontificem ferre decisionem contra doctrinam ab aliquo propugnatam; nullus est autem auctor qui contenderit post datum gratuito mutuum posse *lucrum* exigere; et dici non potest S. Pontificem edidisse declarationem omnino

sitam esse quod quis ex mutuo et ratione mutui, lucrum sibi deberi contendat; — 2. omne hujusmodi lucrum illicitum et usurarium esse, etiamsi moderatum sit, et a divite deposcatur; — 3. eum qui tale lucrum acceperit, esse restitutioni obnoxium ex obligatione justitiæ commutativæ.

PROB. 4. SS. *Patribus*. Apud ipsos sicut apud nos usura est *fœnoris redundantia, plus accipere quam datum est, sortis augmentum, accessorium quod præter sortem contingit, quidquid sorti accedit, pecuniæ aut alterius rei mutuo datæ cum fœnore receptio*; insuper eam *reprobarunt ut injustam*. Sic Lactantius (1) ait : « Abstineat prorsus *alieno*, debet *suo* esse contentus; » *Suum* ad capitale, *Alienum* ad usuram referens. S. Hilarius (2) dicit : « Sic debitum reposce, *ne spolies*. » S. Gregorius Nyssenus (3) fœnus vocat *latrocinium*, quo acquiruntur ea quæ ad nos non pertinent.

PROB. 5. *Consensu theologorum fere unanimi* teste S. Lig. (n. 759) (4), et fatentibus ipsis adversariis, maxime Card. La Luzerne (5).

PROB. 6. *Ratione*. Tria principia statuunt theologi : — 1. *In*

vanam et quoad praxim omnino illusoriam, præsertim cum ipse (ibid., n. 10), insurgat contra « ineptos illorum sermones qui dictitant de usuris hoc tempore quæstionem institui *quæ solo nomine contineatur*. » — Porro Benedictus XIV usuram sic intellectam reprobatur ut *injustam*, ut ex ipsis verbis patet; idque deinde comprobat pluribus sacrarum litterarum testimoniis, Pontificum decretis, Conciliorum et Patrum auctoritate. Ergo.

(1) Lact., *Div. Inst.*, l. 6, c. 18; *Patr. lat.*, VI, 698.

(2) S. Hilar., *Tract. in Ps.* XLIV, n. 15; *Patr. lat.*, IX, 307.

(3) S. Greg. Nyss., *Orat. cont. Usur.*; *Patr. gr.*, XLVI, 434.

(4) « Certum est, ait S. Ligorius (n. 759), quod usura etiam de jure naturali sit illicita, quodque pro usu rei mutuatæ non possit aliquid ultra sortem exigi, ut communiter dicunt theologi et juristæ, cum S. Thoma. » Hæc sunt autem verba Doctoris Angelici (2. 2, q. 78, a. 1) : « *Secundum se est illicitum* pro usu pecuniæ mutuatæ accipere pretium, quod dicitur usura. Et sicut alia *injuste acquisita* tenetur homo restituere, ita restituere tenetur pecuniam quam per usuram accepit. »

(5) His verbis loquitur La Luzerne : « Il est certain que depuis le treizième siècle, on a regardé tout intérêt perçu en vertu du *mutuum* comme usure; que l'unanimité des théologiens l'avait condamné *absolument*, sans distinction d'usure oppressive ou non oppressive; que le nombre des docteurs catholiques qui ont voulu faire cette distinction est trop peu considérable pour rompre l'unanimité. »

mutuo consumptionis vere transfertur dominium rei mutuatæ. Constat ex dictis (n. 425) (1). — 2. *In rebus primo usu consumptibilibus*, qualis est pecunia, *usus non potest separari*, neque *æstimari separatim a dominio*. Hic agitur de usu legitimo, qualis competit mutuatario, quem a dominio non posse separari constat ex eo quod rerum hujusmodi usus eas prorsus consumat, sicque earum tollat dominium (2). — 3. *Pecunia habenda est ut aliquid sterile, etiam moraliter*, ac proinde lucrum mediante pecunia perceptum reponendum est inter fructus mere industriales (3).

His principiis positis, injustum est lucrum ex motivo sive consumptionis sive negotiationis perceptum, si mutuum nulum ex se includat titulum vi cujus amplius percipiatur quam datum est; atqui revera nullum titulum includit.

Tria enim possunt attendi; res mutuata, mutuans, et mutuatarius; atqui nulla ex parte adest titulus.

1. *Non ex parte rei mutuatæ.* Ut enim æqualitati satisfiat, sufficit ut reddatur res similis rei acceptæ.

2. *Non ex parte mutuantis.* Supponitur nec lucrum cessans adesse, nec damnum emergens, nec periculum probabile sortis; atqui, his seclulis, nullus subest mutuanti titulus. Nam

(1) Contradicunt quidam nonnulli recentiores, asserentes objectum mutui, quando agitur de pecunia, esse valorem, cujus dominium remanet penes mutuantem. — Verum hæc distinctio fundamento caret; nam si valor consideratur separatim a specie physica pecuniæ, nihil aliud est quam abstractio mentis, cujus dominium remanere non potest apud mutuantem, cum objectum domini sit necessario aliquid realiter existens et determinatum. Mutuans servat tantum jus ad rem, nempe jus ad illum valorem.

(2) Nec dicatur pecuniam non esse primo usu consumptibilem, quia substituitur tantum rebus quæ illa erogata acquiruntur et proinde æquivalenter retinetur, quasi moneta argentea commutaretur pro aurea. — Respondetur enim pecuniam non consumi quidem physice, sed moraliter, seu, ut aiunt jurisperiti, utenti perire.

(3) Unde enim oritur? Mutuatarius pecuniam suam impendit, v. g., merces comparando; nondum ditior evasit, cum non receperit nisi valorem æquivalentem valori suæ pecuniæ; postea merces vendit majori pretio; inde lucrum quod tribui debet mutuarii industriæ, vel faustis circumstantiis, non vero pecuniæ jam antea translatae in alterius dominium. Igitur pecunia est quidem veluti instrumentum quo lucrum comparatur, sed non potest haberi ut illius causa.

privatio juris re sua utendi per tempus mutui per se non est titulus sufficiens. Cum enim agatur de re primo usu consumptibili, seu circa quam facultas utendi per unum actum exhaustitur, privatio mutuantis in eo consistit quod re sua non utatur nisi post elapsum terminum mutui, dum sine mutuo ea uti potuisset antea. Porro talis privatio non est pretio æstimabilis in eo qui supponitur, vel re sua usurus non fuisse, vel nullum damnum pati ex eo quod ea usus non fuerit, quia per restitutionem reponetur in eodem statu ac si mutuum factum non fuisset.

3. *Non ex parte mutuatarii.* De tribus titulis potest moveri quæstio, scilicet, præstito beneficio indebito, concesso usu pecuniæ, utilitate et lucro sæpe percepto ex illo usu. Porro nullus ex his titulis valet ad lucrum percipiendum. — 1. Non valet *beneficium indebitum*; quando enim in beneficio præstando nec labor, nec periculum reperitur, non potest pro eo lucrum exigi (1). — 2. Non valet *concessus usus pecuniæ*; nam ille usus *in rebus primo usu consumptibilibus* non potest æstimari seorsim a dominio, cum non possit, ex secundo principio, sejungi a dominio; ergo dicendum est, in restitutione sortis includi solutionem ipsius usus (2). — 3. Non valet *utilitas vel*

(1) Quæ sunt aliis utilia, nec nobis molesta, gratis præstanda esse dicat humanitatis sensus, ipsis ethnicis perspectus; et quemadmodum ille qui vendit panem alicui fame laboranti, vel instrumentum opifici quo victum, vel etiam magnum lucrum sibi comparabit, præstat profecto maximum beneficium, nec tamen potest vendere ultra pretium commune, seu aliquid pro tali beneficio exigere; ita nec mutuans potest exigere plus quam dedit. Et vero si auctarium deberetur ratione beneficii, quo in majori necessitate versaretur mutuatarius, eo majus exigi posset auctarium, quod sane nemo concedit.

(2) Hinc intelligitur discrimen inter commodatum et mutuum, et ratio cur commodatum verti possit in locationem, mutuum vero verti non possit, non solum in locationem stricte dictam, sed nec etiam in contractum æquivalentem. Quando agitur *de re frugifera*, v. g., de agro, facile concipitur dominum, si alteri concedat hujus usum per aliquod tempus, posse aliquid exigere pro fructibus; quia « res domino fructificat », et aliud est pretium rei, aliud pretium fructuum qui seorsim æstimari possunt et debent. Pariter si agatur *de re usus successivi et non inexhausti*, v. g., de equo, domo, etc., concipitur pro illo usu deberi pretium; res quippe remanet sub dominio tradentis, et usus habet pretium ab ipsius rei pretio distinctum, ad quod dominus jus habet.

lucrum quod percipit mutuatarius; vel enim intelligitur utilitas quam habet res mutuata quoad omnes, vel utilitas peculiaris respectu mutuatarii. *Si prius*, cum pretium rei repetendum sit ex eo quod variis usibus utilissime impendi possit, illa utilitas non potest aestimari seorsim ab ipsa re, ac proinde æqualitati satisfit per restitutionem sortis. *Si posterius*, videtur exinde non posse lucrum percipi, quia pretia rerum non sunt aestimanda ex utilitate peculiari quam ex iis percipere potest qui eas sibi comparat; unde ab omnibus haberetur ut injustus, qui carius venderet, v. g., instrumentum opifici, quia exinde maximum lucrum obtinebit. Ergo (1).

At vero, quando agitur *de re primo usu consumenda seu destruenda*, v. g., de pane, vino, pecunia, etc., idem dici nequit, cum res hujusmodi non habeat usum frugiferum aut successivum sed potius destructivum et mere transitorium; quando igitur res similis restituetur, perfecta aderit æqualitas, ac proinde, si aliquid ultra exigeretur, jam non solum æquivalens, sed aliquid amplius obtineretur.

(1) Hæc argumenta generalia sunt de quolibet mutuo, et proinde valent etiam contra lucrum ex mutuo negotiationis perceptum. Nonnulli theologi quidem docuerunt mutuum negotiationis esse speciem mutui diversam ab eo quod vocant consumptionis; imo non desunt qui dicant illum non esse proprie mutuum, sed contractum diversum, sive *commissæ pecuniæ*, sive alterius nominis: unde inferunt eum non includi sub prohibitione generali usuræ quæ non attingit nisi lucrum perceptum vi mutui proprie dicti; sed immerito. Nam si quod adesset discrimen inter utrumque, desumeretur, vel ex eo quod pecunia non datur ad usum consumptionis, vel ex eo quod non transfertur illius dominium ad mutuatarium qui tenetur eam adhibere modo determinato, vel demum ex intentione contrahentium qui non intendunt, aut saltem possunt non intendere verum mutuum, sed alium contractum justum. Jam vero nulla ex his rationibus valet. — 1. *Non destinatio pecuniæ traditæ*. Etenim usus negotiationis lucrativæ in re fungibili ab usu consumptionis sejungi non potest; siquidem lucrum quod colligitur ex negotiatione pendet ex consumptione rei fungibilis, quatenus pecunia consumitur moraliter, ut pluries diximus; illudque æqualiter verum est, sive adhibeatur ad emendum victui necessaria, sive ad emendas merces revendas; in utroque enim casu ope pecuniæ sibi comparat mutuatarius aliquid æquivalens. — 2. *Non obligatio imposita negotiatori* pecuniam adhibendi in usum determinatum. Inde inferri nequit dominium pecuniæ non fuisse translatum, tum quia mutuator non potest pro nutu de ea disponere, tanquam verus dominus, tum quia minime repugnat posse transferri rei dominium, imposito onere eam ad talem usum adhibendi. — 3. *Non voluntas implicita ineundi alium contractum justum* Si enim expendamus *factum*, saltem communiter, qui pecuniam

499. — 203. I. Objectiones ex natura mutui petitæ. — OBJ. 1.

Mutuans confert mutuatario *jus in re*, seu dominium cum plena facultate re utendi; ipse vero retinet tantum *jus ad rem*, sejunctum a facultate interim utendi. Porro *jus in re* cum facultate statim utendi pluris valet quam *jus ad rem* post certum tempus recipiendam, juxta axioma: « Minus solvit qui tardius solvit. »

RESP. Huic difficultati responderunt, non tantum theologi, sed et ipsa Sedes Apostolica. Ad hoc enim reduci potest: « Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit qui non majoris faciat pecuniam præsentem quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere, et eo titulo ab usura excusari. » Porro hæc est propositio 51 damnata ab Innocentio XI (2 mart. 1679).

OBJ. 2. Ex sensu communi pecunia præsens et numerata pretiosior est pecunia absente et numeranda; ergo aliquid ex mutuo percipere licet.

RESP. *dist. maj.* Pecunia præsens et numerata pretiosior est pecunia absente et numeranda, *per accidens*, scilicet, ob lucrum quod ex ea obtineri potest, ob periculum cui subiacere potest, *conc.*; *in se* et ratione sui, *nego.* Porro in præsentem capite mutuum in se consideramus.

OBJ. 3. Qui mutuum præstat, cedit id quod ex justitia non tenetur cedere; atqui in isto casu licet aliquid exigere pro re concessa; ergo.

RESP. *dist. min.* Licet aliquid exigere pro re concessa, quando concessio est pretio æstimabilis ex parte mutuantis, *conc.*; secus, *nego.* Porro in mutuo præter sortem nihil est pretio æstimabile ex dictis; ergo.

suam committunt negotiatoribus, intendunt recipere post certum tempus sortem cum auctario, nec de ulla alia re cogitant; ergo nihil aliud intendunt quam mutuum usurarium. Si *juris* rationem habeamus, ut vim haberet voluntas implicita quæ allegatur, necessarium foret occurrere reipsa aliquem contractum justum, vi cujus obtineri possit securitas sortis cum jure ad auctarium; porro facile intelligitur non occurrere hujusmodi contractum. Igitur concludendum est nullam allegari validam rationem, qua intrinsece legitimum fiat in mutuo negotiationis lucrum quod esset usurarium in mutuo consumptionis.

500. — 204. II. Objectiones sumptæ ex comparatione mutui cum aliis contractibus. — OBJ. 1. Aliquid accipi potest pro locatione domus, pecuniæ ad ostensionem datæ; ergo a pari pro pecunia mutuata.

RESP. *neg. min.* et paritatem; nam in locatione usus a dominio vere secernitur, ac proinde non mirum est, si aliquid pro usu expostuletur. At in mutuo hæc duo non distinguuntur, sed fit vera translatio dominii, juxta primum principium supra positum; ergo.

OBJ. 2. In censu consignativo, quem licitum esse omnes agnoscunt, censualista acquirit jus recipiendi amplius quam dedit, nempe pensiones annuas sibi successive solvendas. Illud per se patet in censu perpetuo; sed idem locum habere potest etiam in censu temporaneo; a fortiori quando censuarius redimit censum, refundendo totum pretium, nec deductis pensionibus interim persolutis. Porro manifestum est totam mutui naturam reperiri in censu, adeo ut census non sit nisi species cujus genus est mutuum. Ex utraque parte militat eadem ratio, nempe quod pecunia præsens pluris æstimatur quam pecunia nonnisi post certum tempus recipienda, sive integra simul, sive per partes recipienda sit. Ergo.

RESP. Discrimen inter censum et mutuum in eo est, quod in censu sors in perpetuum alienatur, non in mutuo (ut dictum est n. 481); unde censualista acquirit tantum jus ad pensiones annuas, et mediante pretio huic proportionato (cf. n. 483); sed non servat jus ad ipsum capitale; igitur differt a mutuante, qui independenter ab auctario servat jus ad suum capitale.

501. — 205. III. Objectiones petitæ ex fecunditate pecuniæ. — OBJ. 1. Negotiator qui lucratur ex pecunia mutuata, lucrum istud percipit partim ex industria sua, partim ex pecunia; ergo pecunia dici potest frugifera.

RESP. *neg. antec.* Pecunia nullatenus est frugifera, nec ex illius sola possessione aliquid lucratur negotiator; totum enim lucrum ab ejus industria provenit, et pecunia est merum instrumentum cujus ope lucrum obtinet.

INSTAB. Si pecunia est instrumentum lucri, ergo est aliquid

pretio æstimabile; ergo pro illa aliquid exigere potest sicut pro instrumento.

RESP. Quamvis pecunia sit medium lucri, non est tamen instrumentum proprie dictum; nam usus instrumenti stricte sumpti a proprietate secernitur et juste locatur; at non ita fit in mutuo. Præterea instrumentum usu deterius fit cum detrimento domini; non ita est in mutuo. Demum si pereat instrumentum, domino perit, pecunia autem mutuata non mutuanti perit.

§ II. — **Quinam sint tituli extrinseci ab usura excusantes?**

Agetur: — 1. de damno emergente et lucro cessante; — 2. de periculo sortis; — 3. de obligatione non repetendi sortem ante certum tempus; — 4. de solutionis dilatione vel anticipatione; — 5. de poena conventionali; — 6. de lege civili.

I. *De damno emergente et lucro cessante.*

502. — 206. Notio et legitimitas. *Damnum emergens* est jactura quam patitur mutuans *in rebus jam suis*; v. g., si defectu pecuniæ quam mutuo dedit, non possit reparare domum quæ ruinæ exponitur, vel cogitur merces vendere vili pretio, etc. — *Lucrum cessans* seu *damnum indirectum* est *lucrum speratum* quo quis se privat, eo quod alteri mutuet pecunias quibuscum *volebat* et *verisimiliter sperabat* tale lucrum consequi.

Certum est utrumque esse titulum justum ad percipiendum auctarium. Nisi enim compensaretur illud damnum, mutuator non reciperet quantum revera dedit; porro non debet beneficium esse benefactori damnosum (1). — Confirmatur jure canonico (2).

503. — 207. Conditiones. Tres requiruntur :

1. Ut mutuum sit *causa damni moraliter certa*. Hinc si mutuans alias pecunias habeat aut faciliter habere possit quibus damnum impediat, jus non habet ad compensationem, nisi

(1) S. Th., 2. 2, q. 78, a. 2, ad 1; S. Lig., l. 3, n. 768.

(2) L. 5 Decret., tit. XIX, de Usuris, c. In civitate,

tamen illæ pecuniæ sint destinatæ ad quemdam usum moraliter necessarium.

2. Ut *servetur æqualitas* inter damnum et compensationem, sive paciscendo damnum, si contingat, totum fore compensandum; sive in antecessum determinando compensationem, facta æstimatione periculi juxta judicium prudentum. Prior conventio est sane licita, ut patet. Posterior modus etiam est justus, modo æqua habeatur ratio probabilitatis; est enim contractus aleatorius.

3. Ut *mutuatarius moneatur* de damno compensando. Contractus mutui est ex natura sua gratuitus; ergo mutuans censetur gratis dare, nisi stipuletur auctarium. Insuper mutuatarius præmonitus posset mutuum onerosum non acceptare et aliud gratuitum invenire.

II. De periculo sortis.

504. — 208. Notio et legitimitas. Duplex distinguitur periculum sortis : — *periculum juris*, quando mutuans in se suscipit periculum, ita ut sors sibi, et non mutuatario, pereat; — et *periculum facti*, quando mutuans timendum habet ne mutuatarius, licet obligatus ad sortem restituendam, non possit illam restituere.

De *periculo juris* nulla adest controversia. *Periculum* autem *facti*, de quo agendum restat, non est periculum *commune*, quale reperitur in quolibet mutuo, sed periculum *extraordinarium*, oriens ex circumstantiis peculiaribus in quibus versatur mutuatarius. Porro non concordant theologi; sed opinio probabilior et communior decet *esse titulum legitimum* aliquid exigendi supra sortem.

Constat — 1. *Auctoritate SS. Pontificum*, qui declararunt posse exigi lucrum *ratione periculi* cui mutuans sortem exponit, modo lucrum sit *tali periculo proportionatum* (1).

(1) Duo exstant præsertim documenta. Primum est responsio S. Congregationis de Propaganda Fide pro Sinensibus, in qua legitur : « Si (mutuantes) aliquid accipiant *ratione periculi probabiliter imminenti*, prout in casu, *non esse inquietandos*, dummodo habeatur ratio qualitatis periculi et probabilitatis ejusdem, ac servata proportionem inter pe-

2. *Ratione.* Ille titulus est ex una parte *mutuo extrinsecus* : non enim oritur periculum ex mutuo in se spectato, sed ex statu mutuatarii, vel ex aliis circumstantiis accidentalibus; ex altera parte, est *pretio æstimabilis* : quotidie enim pretio æstimantur pericula. Et vero quando initur contractus mutui debet adesse æqualitas; porro non aderit, si nullum lucrum in pactum deducatur pro periculo; omnes enim agnoscunt obligationem periculo obnoxiam esse minoris pretii.

505. — 209. Ejus conditiones. Tres requiruntur : — 1. ut periculum sit verum seu in probabilibus conjecturis fundatum; — 2. ut mutuatarius non compellatur pro isto periculo pacisci, sed facultatem habeat, si velit, removendi periculum per aliud medium, v. g., pignus, hypothecam, etc.; — 3. ut ratione istius periculi non plus exigatur quam a prudentibus communiter æstimetur, vel secundum taxationem legalem.

III. *De obligatione non repetendi sortem ante certum tempus.*

506. — 210. Cum essenziale sit mutuo ut ante quoddam tempus repeti non possit, non potest hæc obligatio esse titulus legitimus, ut constat ex propositione damnata ab Alexandro VII : « Licitum est mutuanti aliquid supra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus. »

Sed cum obligatio non repetendi *ante longum* tempus non sit mutuo essentialis, plures theologi, inquit Billuart, contendunt esse reipsa titulum; verum alii satis communiter hunc titulum rejiciunt. — Juxta Salmanticenses, quos plures sequuntur, spatium temporis non sufficit *per se* ad præbendum titulum; sed, cum sit moraliter impossibile ut mutuans, per longum tempus expectando, non patiatür aliquod periculum, damnum vel incommodum, etc., ideo potest *per accidens* de auctario pacisci.

riculum et id quod accipitur. » Secundum est instructio missa jussu Benedicti XIV ad P. Felicem missionarium in Africa, in qua agnoscitur, « *ratione periculi* cui mutuans sortem exponit, non provenientis ex natura negotiationis sed ex alia causa extrinseca accidentali, *posse exigere lucrum tali periculo proportionatum,* »

IV. *De solutionis dilatione vel anticipatione.*

Patet dilationem vel anticipationem solutionis esse mutuum implicitum; quidam tamen casus specialem præ se ferunt difficultatem.

507. — 211. Quæritur 1. *Utrum liceat pacisci de auctario solvendo quando res FRUGIFERA venditur et traditur ANTE SOLUTUM PRETIUM?*

Triplex fingi potest hypothesis: vel simul conventum est de tempore solutionis et de auctario interim solvendo; vel in ipso contractu concessa est dilatio absque ulla mentione auctarii; vel denique nonnisi post contractum conceditur dilatio.

In *prima hypothesis*, conventio nihil includere videtur usurarium, quia sors et auctarium censentur pretium rei frugiferæ constituere.

In *secunda hypothesis*, attendendum est ad intentionem contrahentium, quæ dignoscitur ex circumstantiis et usu recepto.

In *tertia hypothesis*, controvertitur: — Alii *negant posse percipi auctarium*, quia res fructificat domino, et æquum est illum habere commodum qui sentit incommodum; porro res pertinet ad emptorem, qui solus subit illius periculum. — Alii *affirmant*, quia venditor jus habet non tradendi rem nisi quando solvitur pretium; posset igitur interim fructus percipere; si ergo huic juri renuntiet in gratiam emptoris, potest in compensationem exigere auctarium fruitioni proportionatum. Insuper in jure Gallico debetur illa compensatio absque ulla prævia stipulatione (art. 1652).

508. — 212. Quæritur 2. *Utrum liceat mercatoribus carius vendere ob DILATAM solutionem (marché à crédit).*

Non pauci eos excusant ab usura, — tum quia plerumque adest titulus lucri cessantis aut damni emergentis; mercatores enim non relinquunt pecuniam suam otiosam, ac proinde privantur lucro ex ea comparando; — tum quia adest pariter verum periculum sortis; ordinarie enim, inter eos qui credito emunt, non pauci fidem fallunt; — tum quia, si in quibusdam casibus non reperiantur illi tituli, subsistit æstimatio com-

munis, ex qua determinatur verum pretium rerum; omnibus quippe notum est merces carius vendi credito quam numerata pecunia.

Alii contra sentiunt non posse sine usura carius vendi ob dilatam solutionem, et innituntur auctoritate S. Thomæ (1), et ipsius Urbani III (2). Sed notandum est ab Urbano III supponi rem longe majori pretio vendi ob dilatam solutionem. Ideo omnes admittunt non adesse usuram vel aliam injustitiam: — 1. quando stat venditio intra limites justii pretii, scilicet si merces non venduntur ultra summum pretium, nec emuntur infra infimum; — 2. quando adest lucrum cessans aut damnum emergens aut periculum sortis.

509. — 213. Quæritur 3. *Utrum liceat pacisci de imminutione debiti ob ANTICIPATAM solutionem (escompte)?*

Solutio anticipata, sicut solutio dilata, manifeste recidit in mutuum implicitum; quando differtur solutio, creditor censetur mutuum dare debitori; quando autem anticipatur, debitor censetur dare mutuum creditori. — Si igitur nullus alius adesset titulus paciscendi de imminutione debiti proportionata anticipationi solutionis, lucrum esset usurarium; dum contra, si adsit lucrum cessans aut damnum emergens ex parte illius qui solvit, nulla adest injustitia. — Sed advertendum est in praxi plerumque restitui potius quam lædi æqualitatem. Scilicet, quando emptor obtinet a mercatore imminutionem pretii ante terminum præfixum solvendi, non minuitur justum pretium, sed relaxatur tantum excessus qui exigebatur ob dilationem.

De negatiatione quam vocant *escompte des billets* infra dicetur.

V. De pœna conventionali.

510. — 214. Notio et legitimitas. Pœna conventionalis in hoc consistit quod mutuatarius se obligat ad auctarium per modum pœnæ solvendum, si tempore præfixo sortem non

(1) S. Th., 2. 2, q. 78, art. 2, ad 7.

(2) Cap. *Consuluit*, 10; de *Usuris*, 1, 5, decret. tit. XIX,

reddat. Unde patet hunc titulum maximam habere affinitatem cum præcedenti.

Illum esse legitimum est communis opinio. Auctarium seu muleta non exigitur propter mutuum, sed propter moram culpabilem mutuatarii; debetur quippe vi pacti, quod ex ratione sufficienti inierunt contrahentes, nempe ut consuleretur firmitati contractus, et debitoris negligentia præcaveretur. Ergo abest usura.

511. — 215. Conditiones. Ne sub hujus tituli specie obtegatur usura, requiritur; — 1. ut hæc pœna *non imponatur in usuræ fraudem*, ita videlicet ut propter illam mutuum detur; sed ut imponatur, vel quia reipsa interest mutuantis ut summam habeat tempore præfixo, vel saltem quia vult eam hoc tempore recipere; — 2. *ut æquitas servetur in pœna*, nempe ut sit moderata et culpæ proportionata, nec tota exigatur, si pars debiti reddita fuerit; — 3. ut adsit quædam *culpa saltem juridica ex parte mutuatarii*, quia pœna supponit culpam; dicitur *saltem juridica*, quia nimis arduum foret mutuanti expendere an adsit culpa theologica.

VI. De titulo legis civilis.

512. — 216. Quæstio est, an vi legis civilis possit exigi auctarium supra sortem, absque alio titulo?

Plerique theologi veteres titulum legis civilis rejiciunt, quia lex civilis derogare nequit legi naturali: recentiores vero communius admittunt; sit cum posterioribus assertio sequens (1).

513. — 217. Assertio: *Lex civilis probabilius est titulus sufficiens lucrum moderatum ex mutuo percipiendi, etiam secluso quocumque alio titulo.*

PROB. Lucrum ex mutuo ideo tantum prohibetur, quia mutuans caret titulo; si ergo per auctoritatem competentem conferatur titulus, nulla aderit injustitia, nec usuræ rationem habebit auctarium. Porro lex civilis illum titulum confert;

(1) Allègre, *op. cit.*, II, p. 498-502.

principi enim nec potestas deest, nec motivum sufficiens, nec voluntas.

1. *Non deest potestas.* Princeps, vi alti dominii, potest disponere de bonis privatorum intuitu boni publici, saltem indemnes præstando eos de quorum bonis disponit; et revera ita disponit tum in lege præscriptionis, tum quando iis qui præstant aliquid bono publico utile, quoddam confert, quod vocamus *prime d'encouragement*. Ergo idem potest erga eos qui pecuniam mutuo tradentes bono publico efficaciter consulunt, et legitime concedit auctarium moderatum ab iis solvendum quibus mutuum proficit (1).

2. *Nec deest motivum sufficiens*, scilicet bonum commune seu necessitas socialis. Hæc nempe motiva suppetunt: — 1. cessatio litium et jurgiorum circa existentiam et proportionem aliorum titulorum; — 2. facilitas obtinendi mutuum plurimis necessarium aut utile, quod sine auctario plerumque denegaretur; — 3. subsidium sæpe necessarium præstandum personis quæ per seipsas non possunt negotiari et lucrum alia via capere ex suis pecuniis; — 4. tranquillitas conscientiarum, quas experientia constat non raro anxias esse ob lucrum occasione mutui perceptum; — 5. demum generalis præsumptio tituli; scilicet in statu præsentis societatis tot sunt viæ educendi lucrum e pecunia, ut raro absit lucrum cessans; et insuper sæpissime adest periculum sortis; e converso, mutuario tot occurrunt media lucrum faciendi ex pecunia mutuo accepta, etiam soluto auctario, ut libenter auctarium legale solvat; princeps autem, cognito illo rerum statu, legitime supponit in omni mutuo adesse titulum extrinsecum auctarii, quin opus sit de illo inquirere.

3. *Nec deest voluntas.* Id manifestum est tenore legis Gallicæ, cui similes sunt pleræque leges hodiernæ. « Il est per-

(1) Insuper princeps, qui pecuniæ confert valorem monetarium seu nominalem, potest ipsi conferre valorem moralem, qui fiat veluti fundamentum auctarii. Cum in statu præsentis societatis talis sit usus pecuniæ, ut ex ea potissimum foveatur commercium et industria, nil obstat quin, ex statuto supremæ auctoritatis habeatur ut res fecunda et instrumentum lucri; quo posito, possunt circa illam iniri conventiones quibus stipuletur auctarium.

mis de stipuler les intérêts pour simple prêt; » porro illud licitum evadere nequit nisi translatione dominii. Et vero in art. 1906 dicitur : « L'emprunteur, qui a payé les intérêts qui n'étaient pas stipulés, ne peut ni les répéter ni les imputer sur le capital; » si enim princeps noluisse transferre dominium auctarii, illud repetere liceret, saltem quando in contractu non fuit determinatum; ergo princeps voluit transferre dominium auctarii.

CONFIRMATUR *ex consensu gentis*, seu mutua condonatione. Etsi non posset onus solvendi auctarium invitis subditis a principe imponi, saltem possunt ipsi subditi in illud consentire. Porro revera omnes illud admittunt, et prorsus utile agnoscunt; eo quod quisque cupiat pecuniam, si ea abundet, utiliter impendere, et vicissim, si indigeat, cum modico damno accipere; ergo asseri potest adesse quamdam cessionem seu condonationem generalem.

514. — 218. Objectiones solvuntur. Ea quæ patroni contrariæ sententiæ objiciunt, tum ex auctoritate, tum ex ratione petuntur.

I. EX AUCTORITATE, id est, ex SS. Patribus, ex conciliis, et ex SS. Pontificibus.

1. *Ex SS. Patribus.* SS. Patres generatim scripserunt vetitum esse in mutuo auctarium, quamvis suis temporibus leges civiles illud permitterent. Sic S. Chrysostomus, de usura centesima loquens (1), ait : « *Ne mihi externas leges objicias; publicanus enim legem illam exterioriorem servat, et tamen dat pœnas.* »

2. *Ex conciliis.* Concilium Viennense sententiam excommunicationis decernit adversus magistratus, « qui judicare præsumpserint quod solvantur usuræ, vel quod solutæ, cum repetuntur, non restituantur ».

3. *Ex SS. Pontificibus.* Gregorius XIII, respondens Baviariæ duci circa aliquem contractum, ait illum in mutuum usurarium incidere : « Ex quo consequitur, ait, ut *per nullam con-*

(1) S. Chrys., *Hom.* in Matth., LVI, n. 5; *Patr. gr.*, LVIII, 556.

suetudinem aut *legem humanam excusari possit*, cum sit jure divino et naturali prohibitus. » Benedictus XIV (in *Syn. diœc.*, lib. 10, c. 4, n. 3) dicit usuram non esse licitam ex eo quod *modum servet a patriæ legibus definitum* (1). »

His omnibus auctoritatibus reponi potest :

1. Centesimam, quæ speciatim damnatur, videri usuram immoderatam et excessivam; nam centesima est unum pro centum pro quolibet mense, id est, duodecim pro centum singulis annis, quod certe primo aspectu enorme videtur. — 2. Præsentem societatis statum a præcedenti statu prorsus diversum esse, tum propter commercii diffusionem et extensionem, tum propter modum quo peragitur; et ideo ad bonum societatis nunc requiri et statui, quod olim parvi interesset. Ergo nihil ex citatis auctoritatibus concludere fas est contra titulum legis civilis.

II. EX RATIONE. Principi non competit potestas abrogandi, etiam indirecte, legem divinam, et ejus finem impediendi. Atqui posita prædicta lege, — 1. *indirecte tollitur* lex divina; siquidem omnibus permittitur auctarium vi mutui; — 2. *impeditur finis legis divinæ* in eo consistens, ut homines inter se caritatis vinculo devinciantur, sibi mutuo auxilientur, et a nimia divitiarum cupiditate avertantur.

RESP. — 1. Potestas principis, de qua hic agitur, nulli legi divinæ adversatur. Nam lex naturalis prohibet quidem perceptionem usuræ vi mutui; porro non percipitur auctarium vi mutui, sed vi legis. Nec dicatur legem naturalem *indirecte* tolli; semper enim lex naturalis in suo robore manet, ita ut, cessante lege, statim prohiberetur auctarium, nisi vigeret

(1) Addi possunt hæc scripta auctoritate Pii VI ad episcopum Quebecensem (4 julii 1793) : « Nemini incompertum est usuram divino ac naturali jure prohiberi; ex quo consequitur *nulla principis auctoritate ac lege permitti posse*, quamvis sit exigua... His constitutis, jam vides *legem isthæc latam*, quod ex mutuo possint percipi usuræ, dummodo fructus non excedat sex nummos pro quolibet centenario, *iniquam esse, juriq; naturali ac divino adversantem*. Itaque catholici *neque illius legis præsidio pecuniam sænori dare possunt*, neque ullo modo jubere aut consentire, quod ex illius auctoritate sænus ab aliis recipiatur, aut solvatur, aut injuste solutum non repetatur. »

consuetudo generalis vim legis habens. — 2. Quoad fines legis divinæ, nullatenus constat hanc legem esse positivam, et ideo sola allegari potest lex naturalis, cujus finis principalis est justitiæ strictæ observatio; porro manet justitia illæsa, sicut in præscriptione, posito principis statuto; ergo. Alii autem fines sunt secundarii, nec cadunt sub præcepto.

515. — 219. Quæritur 1. Quid de auctario statuatur in Gallia lex civilis?

Taxatio facta est per legem 3 sept. 1807, cujus hæc sunt præcipuæ dispositiones : — Art. 1. « L'intérêt conventionnel ne pourra excéder, en matière civile, 5 pour 100, ni en matière de commerce 6 pour 100 (1). Le tout sans retenue. » Eodem modo determinatur art. 2 auctarium legale. Art. 3 statuitur pro casu excessus : « Le prêteur sera condamné à restituer un excédent, s'il l'a reçu, ou à souffrir une réduction sur le principal de la créance. » Art. 4 decernuntur pœnæ adversus eum qui habitualiter usuram exercet.

Ad explanandum autem sensum legis hæc notare juvat :

1. Lex, declarando non posse exigi auctarium supra taxationem, manifeste indicat posse iniri pactum de minori auctario; nam lata est in gratiam mutuatarii.

2. Materia mutui est commercialis, sive quando negotiator e commercio retrahit pecuniam quam mutuam tradit etiam non negotiatori, sive a fortiori quando mutuum fit inter duos negotiatores, sive quando privatus negotiatori tradit pecuniam in commercio adhibendam, quia tale mutuum vocari solet mutuum negotiationis (*prêt de commerce*), et revera pro fine habet commercium.

516. — 220. Quæritur 2. Utrum taxatio legalis attingat usuras etiam PALLIATAS?

RESP. *affirmative*; cum enim auctarium percipiatur vi legis, deficit titulus, quamdiu non impletæ sunt conditiones a lege requisitæ; unde mutuans, nedum excusetur per simulationem

(1) Lege 12 janv. 1886 abrogata est hæc prohibitio circa auctarium conventionale in materia commercii,

ad quam recurrit, e contra magis reus fit, juxta effatum :
« Simulata æquitas, duplex iniquitas. »

Duplici autem præsertim via palliari possunt usuræ, nempe dissimulando vel auctarium perceptum ultra taxationem, vel titulum quo percipitur.

1. Multiplici modo *dissimulatur auctarium*. — 1. In contractu mutui illud *confundendo cum ipsa sorte*, id est, majorem inscribendo summam quam a mutuatario recepta fuit; — 2. ultra auctarium *erigendo officia* pretio æstimabilia; — 3. auctarium *percipiendo ab initio* mutui; tunc enim mutuarius non recipit summam integram, et ideo solvit auctarium ultra taxationem; — 4. percipiendo auctarium auctarii, ante tempus quo solvi debet auctarium, id est, ante annum integrum elapsum (art. 1154).

2. Sæpius *dissimulatur titulus auctarii*, fingendo contractum diversum a mutuo, ut effugiatur taxatio legis, v. g., fingendo venditionem cum pacto redimendi vel donationem auctarii majoris legali. Alia exempla infra afferenda sunt ubi de variis contractibus qui sunt usuræ affines.

517. — 221. Quæritur 3. *Utrum taxatio legalis attingat CONVENTIONES in quibus occurrit titulus DIVERSUS?*

RESP. *negative*. Lex enim non intendit hos titulos reprobare, ut patebit ex exemplis propositis, nempe: — 1. quando mutuo admiscetur *alea*, potest percipi auctarium supra taxationem legalem vi conventionis aleatoriæ; — 2. quando præter mutuum mutuans in se suscipit aliquod *onus extrinsecum* pretio æstimabile, potest exigi auctarium majus; — 3. in *fidejussione* mutuo conjuncta; qui seipsum personaliter obligat, potest pro hoc onere aliquid exigere; — 4. quando deponitur pignus, v. g., chirographum census publici (*rente sur l'Etat déposée pour un cautionnement*); qui renuntiat juri illud vendendi, quando vendere posset summo pretio, compensationem stipulari potest.

518. — 222. Scholium. *De regulis a confessario servandis circa usuram.* Distinguere oportet lucrum moderatum vi legis civilis perceptum juxta taxam legalem, a lucro taxam excedente.

I. Quoad pœnitentes qui *taxam legalem non excedunt*, plura prodierunt responsa e Congregationibus Romanis in quibus, juxta verba Epistolæ Majoris Pœnitentiarii ad episcopum Vivariensem (7 mart. 1835), S. Sedes « haudquaquam voluit definire » quæstiones ad usuram spectantes, « sed solummodo normam proponere quam confessarii tuto sequerentur erga pœnitentes ». Ad has porro regulas reduci possunt dicta responsa :

1. *Absolvendi sunt* et dimittendi *in bona fide*, pœnitentes qui lucrum lege civili statutum ex mutuo exigunt absque alio titulo extrinseco (1). — Quinimo *non sunt inquietandi* presbyteri qui contendunt *legem principis esse titulum sufficientem* percipiendi aliquid ultra sortem, et confessarii qui idem docent suos pœnitentes (2). — *Durius* e contra et *severius* se haberet ille confessarius qui, fidelibus etiam consilium petentibus, responderet *eos non posse præfatum auctarium exigere* (3); idque quamvis probabiliorē crederet suam opinionem (4). — Ratio horum omnium est, vel quia sententia de legitimitate auctarii vi legis percepti libere defenditur in Ecclesia, et nemini licet quæstionem controversam sua auctoritate dirimere, propriamque opinionem suis pœnitentibus imponere, vel quia Ecclesia judicavit aliquem titulum extrinsecum semper existere, et ideo regulam generalem merito statutam fuisse ad præcavendos abusus et scrupulos.

2. *Nunquam imponendum est onus restitutionis* pœnitentibus qui sive bona fide, sive *dubia vel etiam mala fide*, auctarium solo titulo legis perceperunt (5). Ratio est, quia minime constat eos injustitiæ reos esse, etsi in casu dubiæ vel malæ fidei peccaverint agendo contra conscientiam, nec proinde ad restitutionem ullam faciendam obligari possunt. — Requiritur tamen quod de patrato ob dubiam vel malam fidem peccato sincere doleant. Quinimo recte adnotant plures theologi (6)

(1) Resp. S. Pœnit. ad D. Gousset, 16 sept. 1830.

(2) Resp. S. Pœnit. ad D. Denavit; Resp. ejusd. ad Gousset, 16 sept. 1830.

(3) Resp. S. Pœn. ad D. Denavit, 11 nov. 1831.

(4) Resp. Pii VIII in Cong. S. Officii, ad episc. Rhed., 18 aug. 1830.

(5) Resp. S. Officii ad episc. Nic., 17 janv. 1838.

(6) Bouvier, *de Cont.*, 2. p., c. 8. art. 4; Gury, n. 875.

quod confessarius qui urgeret pœnitentem ad restitutionem, ipse ad damnum pœnitentis resarciendum adigendus foret; siquidem ex doctrina communiter recepta confessarius indebitam restitutionem temere præscribens, damnum illatum tenetur reparare.

3. Attamen confessarii et pœnitentes, has sequendo regulas, *semper parati esse debent iudicio aut mandatis S. Sedis se sub-jicere* (1). Non sunt tamen pœnitentes interrogandi a confes-sario de tali dispositione, tum quia id non exigitur in præfatis responsis, tum quia confessarius præsumere debet pœniten-tem, utpote bonum catholicum, in tali dispositione versari, nisi contrarium constet (Bouvier, Gury, *Ibid.*).

II. Erga pœnitentes, qui *lucrum ultra taxam legalem perci-piunt*, hæc esse debet ratio agendi confessarii.

1. Damnandus est ut injustitiæ reus, proindeque ad restitu-tionem obligandus, ille qui *lucrum excedens taxam legis* exigit aut percipit, *nullum habens titulum*, sive damni emergentis, sive lucri cessantis, sive alium, præter titulum legalem.

2. Damnandus est pariter ille qui titulum habens, v. g., damni emergentis aut lucri cessantis, *duplum exigit lucrum*, unum ex hoc titulo, alterum ex titulo legis, quia hoc eviden-ter fini et intentioni legislatoris adversatur. — Excipe casum quo damnum emergens vel lucrum cessans seorsim sumptum taxam legalem excederet; tunc enim augeri posset auctarium pro rata hujus excessus.

3. Damnandus est ille qui, pecuniam quam mutuo accepit juxta taxam legalem, novo mutuo tradit alteri exigendo *du-plex auctarium pro duplici mutuo*, quia deficit titulus ad secun-dum auctarium superfluum accipiendum. — Excipiendi sunt tamen bancarii, qui (juxta superius dicta, n. 547), exigere possunt aliquid supra taxam legis, v. g. unum pro centum, ratione laboris, impensarum, etc. (Gury, n. 876, 877).

4. Ubi admittitur taxa conventionalis libero contrahentium consensu determinata, v. g. in Italia pro quolibet mutuo, in Gallia pro mutuo negotiationis, standum est inter limites

(1) Ita variæ Resp. S. Pœnit. et S. Off.

pretii vulgaris; sicut in venditione; alioquin taxa esset contraria legi naturali et usuraria.

§ III. — An et quatenus sint illiciti contractus usuræ affines?

Seorsim dicetur : — 1. de mutuo pignoratitio; — 2. de montibus pietatis; — 3. de commercio chirographorum; — 4. de negotiatione censuum publicorum; — 5. de conventionibus circa actiones variarum societatum (1).

(1) Alii sunt contractus usuræ affines, quorum usus, post leges civiles mutuum cum auctario (*prêt à intérêt*) permittentes, omnino cessavit, nempe contractus mohatra, contractus trinus, et census utrinque redimibilis; pauca de unoquoque adnotare juvat :

I. *De contractu MOHATRA.* Contractus quem a nomine sui inventoris sic designant Hispani, is est : aliquis pecunia indigens merces *emit credito*, et statim eas vendit *eidem mercatori viliori pretio*, sed *numerata pecunia*.

Hic contractus est mutuum vix palliatum cum auctario, situm in discrimine inter pretium emptionis et venditionis. Innocentius XI damnavit hanc propositionem (n. 40) : « Contractus mohatra licitus est etiam respectu ejusdem personæ, et cum contractu retrovenditionis prævie inito cum intentione lucri. » — Si autem non adesset contractus retrovenditionis et primus emptor posset cuicumque vellet revendere, et venditori libere offerret, iste injustitiam non committeret emendo viliori pretio, modo intra limites justii pretii staret : non enim est peioris conditionis quam aliis, neque tunc duæ venditiones in unum coalescerent.

II. *De contractu TRINO.* Eo nomine designatur contractus societatis cui adjicitur *contractus assecurationis et venditionis majoris lucri incerti pro minori certo*, isto modo : trado pecuniam mercatori, et cum eo societatem in eo, vi cujus particeps ero lucrorum, quæ sperantur fore 15 p. 100; sed metuens ne sors pereat, mercatori promitto 5 p. 100, ut illud assecuret, sicque jam non spero nisi lucrum 10 p. 100, et quidem adhuc incertum; tandem mercatori vendo lucrum illud incertum pro lucro minori certo, seu illi promitto alia 5 pro 100 ut mihi assecuret 5 quæ supersunt. His ergo contractibus obstringitur mercator ad mihi reddendam integram sortem cum auctario 5 p. 100.

Jam vero de licitate horum contractuum hæc tenenda videntur : — 1. Si hujusmodi contractus *cum diversis personis ineanlur*, ex se sunt liciti; quia, qui pecuniam contulit, retinet dominium partiale fundi socialis, ac proinde jus ad quoddam lucrum (n. 477). — 2. Si *cum eadem persona ineanlur*, sed *successive*, habendi sunt pariter ut liciti. Primo per contractum societatis jus acquisitum est ad lucrum quod ex illa sperari potest. Quando vero superveniunt alii duo contractus, societas quidem immutatur; sed si mutatio fiat in gratiam illius qui pecuniam recepit, renunciatio illa est titulus sufficiens ad lucrum percipiendum, quia est pretio æstimabilis. — 3. Si vero *simul ineanlur cum eadem per-*

I. De mutuo pignoratitio (*prêt sur gage*).

519. — 223. Duo sunt pacta hic expendenda : — 1. pactum *legis commissoriæ*, quo statuitur ut pignus fiat creditoris, si debitor ex sua culpa tempore determinato non reddat rem mutuam; — 2. pactum *antichresis*, quo fructus rei frugiferæ oppignoratæ conceduntur creditori.

I. DE PACTO LEGIS COMMISSORIÆ. Vel pignus valorem rei non superat, vel superat.

1. Si pignus *valorem rei aut summæ mutuatæ non superet*, vel si creditor debeat excessum pretii restituere, per se nulla adest usura, nec alia injustitia. Imponitur quidem debitori onus pretio æstimabile; sed imponitur, non ob mutuum, sed ob dilationem solutionis; unde nihil aliud est quam pœna conventionalis. Aliunde praxis Montium pietatis, de qua mox dicetur, fundatur in pacto legis commissoriæ.

2. Si pignus *valorem debiti superet*, et conventio fiat ut creditor possit illud totum retinere, videndum est, an excessus talis sit, ut possit statui per modum pœnæ conventionalis,

sona, duplex est opinio. *Prima* opinio eos ex se illicitos esse docet, quia in his est merum mutuum; atqui in mutuo nihil percipi potest supra sortem vi mutui; ergo. *Secunda* opinio, quam S. Ligorius (n. 908) dicit communiorem, tenet e contra illos esse licitos, nec necessario recidere in mutuum; pecuniæ enim dominium non transfertur in alterum socium, qui nequit de illa pro nutu disponere, sed tenetur eam in negotiationem adhibere.

III. De censu UTRINQUE REDIMIBILI. Agitur præcipue de censu personali aut mixto. — Alii negant hunc contractum esse licitum, quia recidit in usuram; cum enim tradens pecuniam sibi reservet facultatem eam repetendi, jam tollitur discrimen essenziale inter censum et mutuum; et pecuniam tradens reipsa non vult venditionem, sed merum mutuum. — Alii probabilius (S. Lig., n. 843) tenent illum esse in se licitum, nec necessario usurarium. Duplici enim modo potest dari pecunia: vel immediate pro simili pecunia, cum obligatione ut post aliquod tempus reddatur, et tunc adest mutuum; vel pro re vendibili, sub conditione resolutoria mere potestativa ex utraque parte, et tunc adest vera emptio. Porro in conventionem de qua agimus, emptor census non dat pecuniam pro pecunia refundenda in redemptione, sed pro censu; neque obligat alterum ut reddat pecuniam pro pecunia accepta, sed ut resolvat venditionem et res reponantur sicut erant prius. Ergo fit vera venditio, non mutuum.

necne : si prius, modo adsint conditiones supra assignatæ (n. 514), nulla adest usura; si posterius, adest usura, et ideo conventio non potest licite fieri nisi ex titulo extrinseco.

Dicitur *per se*, seu ex jure naturali, quia ex jure civili irrita declaratur conventio qua creditori tribuitur jus sibi vindicandi rem oppignoratam, vel de ea disponendi (art. 2078 et 2088 Cod. civ.). Ratio id statuendi fuit, juxta omnes, periculum ne creditor abuteretur necessitate debitoris ad rem obtinendam viliori pretio, vel ne sic palliaretur usura.

II. DE PACTO ANTICHRESIS. Si mutuatarius rem frugiferam in securitatem debiti tradat mutuanti, et iste fructus percipiat, apertum est eum percipere aliquid ultra sortem, ac proinde, nisi titulum extrinsecum et legitimum habeat, committere usuram.

II. De montibus pietatis.

520. — 224. Mutuo pignoratitio affines sunt Montes pietatis, in quibus fit mutuum mediante pignore. Porro Mons pietatis est quidam pecuniæ, tritici, farinae, aliarumve rerum mobilium cumulus, ex eleemosynis aut aliunde collectus, ut pauperes, dato pignore, ex eo sibi necessaria mutuo accipiant.

Horum montium origo refertur circa finem sæculi xv. Cum orta esset controversia de *eorum legitimitate*, quæstione delata ad Concilium Lateranense V, Leo X (in sess. 10, an. 1515) solemniter declaravit « laudari et probari debere tale mutuum, et minime usurarium putari » (1).

Præterea intelligitur usurarium non esse auctarium quod percipiunt Montes pietatis : nil percipitur vi mutui, sed titulo damni quod alioquin emergeret Monti in utilitatem mutuantium erecto, qui plures expensas necessario faciendas habet.

Aliquando privati vel societatis mensam publicam (*comp-*

(1) Hæc sunt verba Leonis X: « Montes pietatis, in quibus pro eorum impensis et indemnitate aliquid moderatum ad solas ministrorum impensas, et aliarum rerum ad illorum conservationem pertinentium, pro earum indemnitate duntaxat, ultra sortem absque lucro eorundem Montium accipitur, neque speciem mali præferre, nec peccandi incentivum præstare : neque ullo pacto improbari, quinimo meritum esse, ac laudari et probari debere tale mutuum, et minime usurarium putari. »

toir, banque) constituunt ex propriis pecuniis, et sese obligant ad mutuandum omnibus petentibus, sub conditionibus quæ servantur in Montibus pietatis. In his ad aliquid supra sortem recipiendum adest idem titulus ac in Montibus pietatis, et præterea lucrum cessans. Talia instituta in Gallia dicuntur *maisons de prêt sur nantissement*. De iis lex 16 pluvi. an XII (6 feb. 1804) sic statuit (art. 1) : « Aucune maison de prêt sur nantissement ne pourra être établie qu'au profit des pauvres, et avec l'autorisation du Gouvernement. » Eadem prohibitio sancitur in Codice pœnali, art. 411, pœna carceris et mulctæ.

Montes pietatis et instituta pignoratitia in Gallia reguntur præcipue lege 24 junii 1851.

III. De commercio chirographorum.

521. — 225. Si negotium perficiatur inter debitorem seu subscriptorem chirographi et creditorem, adest mera solutio anticipata debiti; ac proinde applicari debent quæ ea de re dicta sunt (n. 509).

Sed sæpe chirographa extraneis venduntur a creditoribus, et quidem minori pretio, ratione habita temporis elabendi usque ad terminum solutionis; tunc adest operatio dicta *escompte des billets*.

Jam vero pro certo tenendum est hanc operationem nihil aliud esse quam mutuum implicitum; ac proinde lucrum ab emptore perceptum esse per se usurarium, et non posse fieri licitum nisi vi tituli extrinseci.

Si vero chirographa emanant a *bancariis*, id est ab iis qui tale commercium ex officio exercent, lucrum inde perceptum est legitimum, quia isti peculiares titulos habent, nempe multas expensas faciunt pro detinenda mensa, auctarium solvere coguntur, ut præsto sit pecunia solvenda venditoribus chirographorum; quorum omnium ratio habetur ad determinandum pretium, ut dicitur, *de l'escompte*; uno verbo, iidem fere tituli bancariis favent ac campsoribus (Cf. n. 493).

Unde bancarius qui emit hujusmodi chirographa a tertio subscripta, et ab eodem tertio vel ab alio solvenda, etiam in ipso emptionis loco, non tenetur stare intra limites auctarii

legalis. Dicitur — 1. *bancarius*, quia privati non habent eosdem titulos; — 2. *a tertio subscripta*, quia si chirographa subscripta sint ab ipso venditore, tunc facilius adesse potest merum mutuum simulatum; id dignoscendum erit ex circumstantiis; — 3. *a tertio solvenda*, quia præcipue circa hæc chirographa instituitur negotiatio de qua agimus; nam si chirographa ab ipso bancario solvenda essent, eorum solutio anticipata videretur merum mutuum, et standum esset intra limites auctarii legalis; — 4. *solvenda etiam in renditionis loco*, quia si solvenda sint in alio loco, adest cambium, de quo dictum est (n. 493), nec ei applicari debent regulæ mutui.

VI. De negotiatione censuum publicorum.

522. — 226. Distinguuntur præcipuæ species operationum circa census publicos. Eo nomine (*fonds publics, effets publics*) designantur census publici (*rentes sur l'Etat*); de his multæ ineuntur conventiones, plus minusve implicite et sæpe fraudis suspectæ (*opérations de bourse*).

1. Si agatur tantummodo de *emptione sensuum* publicorum, prout fit ab eo qui intendit deinceps pensiones annuas percipere, applicanda sunt superius dicta de censibus generatim spectatis (n. 484). Unde licet emere pretio currenti.

Illa emptio (ex art. 76 Cod. com.) fit per proxenetas qui dicuntur *agents de change*, quibus tribuitur modicum salarium, et emptori traditur chirographum seu titulus census qui nihil aliud est quam inscriptio census (*inscription de rente*), cujus ope percipiet ex ærario publico pensionem quolibet semestri aut trimestri per dimidiam aut quartam partem solvendam.

2. Sed majores exsurgunt difficultates, si agatur de *mero commercio* (*opérations de spéculation*), quando nempe aliquis successive emit et vendit ad lucrandum.

Ad duo genera reducuntur operationes hujusmodi : — 1. *Opérations à la hausse*, quando quis emit minori pretio, ut postea vendat majori; — 2. *Opérations à la baisse*, quando vendit majori pretio, ut postea emat minori. Sed utrumque

fieri potest variis modis, scilicet, statim traditis chirographis et numerata pecunia, vel ad terminum, etc. De tribus præcipuis modis nonnulla dicemus, qui ex usu recepto vocantur *opérations au comptant, marchés à terme, reports*.

523. — 227. I. De negotiatione censuum quæ fit numerata pecunia (*marché au comptant*). Eo nomine intelligitur venditio in qua census statim tradendus est, per oppositionem ad venditionem ad terminum, in qua census non traditur nisi elapso termino.

Pretium censuum multis exponitur variationibus, quæ ortum ducunt, sive ex vulgari opinione circa statum plus minusve securum et prosperum reipublicæ, sive ex numero venditorum vel emptorum, sive ex multis aliis circumstantiis, quæ aliquando ipsos peritiores effugiunt. Qui ergo securius agere volunt, emunt aut vendunt numerata pecunia, et sic modico exponuntur periculo : si enim, quando sperabant augendum fore pretium, contra minuatur, censum comparatum servant, et interim, donec occurrat occasio sperata, pensionem annuam percipiunt; si vero augeatur pretium quod sperabant minuendum, servant suam pecuniam.

Talis negotiatio nihil injusti præ se fert, modo emptio et venditio fiant pretio currenti. Sed si quis falsos rumores spargat, vel alias vias fraudulentas adhibeat, ut pretii cursum pro suo lucro determinet, agnoscunt omnes eum esse reum injustitiæ; imo gravibus pœnis plecti potest ex Codice pœnali Gallico (art. 419).

524. — 228. II. De negotiatione censuum ad terminum (*marchés à terme*). Eo nomine designatur conventio quæ executioni mandari non debet nisi post quoddam tempus determinatum, id est, juxta usum, in fine mensis currentis (*fin courant*), vel mensis proximi (*fin prochain*). — Si illæ conventiones ita ineantur, ut non sit penes alterutrum e contrahentibus eas resolvere elapso termino, vocantur absolutæ (*marchés fermes*). Sed aliquando potest quilibet e contrahentibus conventionem dissolvere, alteri relinquendo modicam pecuniæ summam de qua conventum fuit, quæ dicitur præ-

mium (*prime*) : tales conventiones dicuntur *marchés libres*, vel *marchés à prime*. — Hujusmodi negotiationes ad terminum multo frequentiores sunt quam eæ quæ dicuntur *au comptant*. Sæpe fiunt quin præ manibus habeantur census qui venduntur, et tunc vocantur *ventes à découvert*; sed tunc exigitur aliqua summa pecuniæ deposita ad solvendam differentiam venditionis et emptionis eorundem chirographorum (*la couverture*).

Juxta leges, ad ministerium proxenetarum (*agents de change*) recurrendum est. Sed revera conventiones sæpe ineuntur, vel per proxenetas qui illud officium indebite usurpant (*courtiers marrons*), vel immediate ab iis quorum interest (*coulissiers*) : in hoc duplici casu nulla suppetit via juridica qua unus e contrahentibus alterum compellat, sive ad tradendum censum, sive ad solvendum pretium; unde inter eos inest conventio tacita, ut, elapso termino, conventio per conventionem contrariam dissolvatur, adeo ut nihil aliud fiat quam compensatio, solvendo differentiam valoris quem census habuit utroque tempore; solvit venditor, si pretium auctum fuerit; emptor vero, si imminutum. — Unde intelligitur tales conventiones non serio iniri, sed fingi emptiones et venditiones lucri causa (*des marchés fictifs, des jeux de bourse*). Iis sæpe accedunt aliæ conventiones, sive sinceræ, sive simulatæ, quibus inducitur pretii augmentum vel imminutio ob inanes causas (*Pagiotage*).

Ut judicium feratur de honestate illarum conventionum, oportet eas expendere, tum ex parte prêtii, tum ex parte modi quo ineuntur.

I. *Ex parte PRETII*. Ordinarie majus est pretium census ad terminum. Augmentum pretii oritur primum naturaliter ex eo quod elapso termino proprior erit terminus solutionis ab ærario publico quolibet semestri paragendæ; deinde ex aliis causis quæ mutant pretium censuum publicorum, et speciatim ex eo quod multi sint qui, ut dicitur, *spéculent à la hausse*. Igitur ex parte pretii nulla apparet injustitia.

II. *Ex parte MODI* quo iniri possunt hujusmodi conventiones, triplex gradus distingui potest ;

I. Si venditor census inscriptionem jam habeat, nec tamen possit statim tradere, v. g., quia ille titulus est in loco remoto, vel sub sigillo (*sous le scellé*), etc., et velit nihilominus eam vendere, quia imminutionem pretii timet, nil certe obstat quin ad terminum vendat. Pariter si quis, summam pecuniæ post aliquod tempus certo recepturus, velit statim censum emere, quia timet augmentum pretii, nil pariter obstat quin emat ad terminum. Conventiones ad terminum in talibus circumstantiis sunt omnino consentaneæ æquitati.

2. Si venditio fiat sine chirographis (*à découvert*) sed tamen serio ineatur, quia nempe venditor facultatem habet sibi comparandi censum quem possit tempore statuto tradere, nihil pariter occurrit æquitati repugnans; negotiatores enim possunt vendere licite et sæpe vendunt merces quas nondum habent, quia ipsis suppetit medium illas juxta conventionem habendi. Idem dicendum est de emptore qui nondum habet pretium, sed sibi poterit comparare tempore opportuno.

3. Demum si conventio ineatur ab iis qui norunt sibi non competere facultatem tradendi censum, nec pretium solvendi, patet venditionem esse fictitiam, et pactum reduci ad meram sponsonem (*pari*), de qua infra dicetur. Contra hujusmodi conventiones latae sunt diversis temporibus variæ leges, postea abrogatae (art. 421 et 422 Cod. pœn., abrogati lege 26 mart. 1885).

525. — 229. III. De relationibus (*reports*). Ex conventionione numerata pecunia et conventionione ad terminum, vel ex duabus conventionibus ad diversum terminum simul compositis, orta est operatio dicta *relatio* (*report*). Ordinarie, ut diximus, majus est pretium census ad terminum quam numerata pecunia; qui ergo pecuniam penes se habet, potest emere censum numerata pecunia, et statim vendere ad terminum, et sic lucrum consequi; lucrum illud, seu differentia inter utrumque pretium, vocatur pretium relationis (*le prix du report, le report*) (1).

(1) Aliquando tamen, præsertim temporibus commotionum politicarum, minus est pretium ad terminum quam numerata pecunia, qui

Duo casus distinguendi videntur, prout nempe lucrum percipitur ab eo qui pecuniam, vel ab eo qui inscriptionem census subministrat.

1. Quando *lucrum percipitur ab eo qui pecuniam subministrat* (qui est casus ordinarius), conventio ab usura excusari non potest nisi vi tituli extrinseci : quando enim aliquis emit census pro 100 fr., numerata pecunia, eo pacto ut venditor statim ab ipso emat ad finem mensis pro 100 fr. 25 c., in utriusque intentione nihil aliud est quam mutuum 100 fr. cum auctario 25 c. Pariter si Petrus alicui debeat pro inscriptione quam hic illi vendidit ad finem mensis currentis 100,000 fr., et factus interim solvendo impar ab eo obtineat ut conventio protrahatur ad finem mensis proximi, soluto illi pretio (*le report*), adest mera dilatio solutionis, seu mutuum implicitum, pro auctario.

2. Quando *lucrum percipitur ab eo qui subministrat inscriptionem* (qui casus raro occurrit), non adest quidem usura, cum idem ipse lucrum percipiat et pecuniam recipiat; sed valde dubium est an juste possit simul pecuniam accipere quasi in securitatem inscriptionis suæ recuperandæ, et lucrum exigere. Qui enim vendit census pro 100 fr. numerata pecunia, eo pacto ut simul redimat pro 99 fr. 75 c. ad finem mensis, reipsa vendit pro 100 fr. 25 c. Onus quod imponit est in sui gratiam, et ab altero contrahente non acceptatur nisi ex necessitate in

penes se habet inscriptionem, potest tunc vendere de præsentī, et emere ad terminum, et sic pariter lucrum consequi. Igitur generatim ineuntur illæ conventiones ab iis qui volunt lucrum educere e pecunia quam hic et nunc habent otiosam, sed quæ post breve tempus ipsis erit necessaria; vel ab iis qui, inscriptiones censuum præ manibus habentes, volunt earum ope pecuniam ad breve tempus sibi comparare. Sed plerumque connectuntur cum aliis conventionibus præcedentibus, et ineuntur ab iis qui, ut dicitur, *spéculent sur les fonds publics*. Varios illarum conventionum modos exponere non vacat. — Notant jurisperiti eas non esse ex natura sua mere fictitias, nec proinde iis applicari ea quæ dicuntur de conventionibus fictitiis ad terminum. Attamen aliquando tales sunt, et pro objecto habent solummodo differentiam pretii (*les différences*) : cum nempe ineantur præcipue ad protrahendas conventiones jam initas, pro objecto habere possunt, vel conventiones sinceras, vel conventiones solummodo fictitias; pro alterutra igitur hypothesi, applicanda sunt jam dicta,

qua versatur obtinendi inscriptionem qua indiget; ergo reipsa est venditio supra justum pretium. Fieri quidem potest, ut, si interim pretium augeatur, alter non possit inscriptionem tradere elapso termino; sed tunc adversus eum recursum habebit pro indemnitate recipienda; et si vere adsit periculum ne eam obtinere queat, inde exsurget legitimus titulus auctarii; sed quod contingit extraordinarie et per accidens, statui nequit tanquam regula generalis.

V. *De conventionibus circa actiones societatum.*

526. — 230. Notio hujusmodi conventionum. Quando instituitur aliquod negotium quod majorem pecuniæ copiam requirit quam ut ab uno privato subministrari possit, efformatur societas plurium, quorum unusquisque aliquam pecuniæ summam confert. Hinc exsurgit societas anonyma (*société, compagnie*); summæ sic collectæ efficiunt fundum socialem (*capital social*) qui dividitur in varias partes (*actions*); qui has possident jus habent ad partem proportionatam lucri quotannis vel quolibet semestri dividendi inter socios (*dividende*) (1).

Harum partes seu actiones venales exponuntur in foro argentario sicut census publici, et pretium indicatur in diariis.

527. — 231. Legitimitas. Si spectetur ipsarum *conventionum natura*, cum possint iniri iisdem modis ac contractus circa census publicos, nempe numerata pecunia, vel ad terminum, utrisque applicandæ sunt eadem regulæ.

Sed, si spectentur *ipsæ actiones* quæ sunt conventionum obiectum, aliquid peculiare occurrit. Actio enim est *pars societatis*; unde sequitur eum qui habet actionem, *coproprietarium* esse fundi socialis. Igitur qui emit actionem non præstat mutuum, nec proinde committere potest usuram; neque fit emptor pensionis annuæ, instar ejus qui emit censum, sed emit

(1) Inter hujusmodi societates eminet societas argentaria quæ dicitur *la Banque de France*; multæ efformatæ sunt etiam societates assecurationum (*compagnies d'assurances*); multæ nostris temporibus societates pro viis ferreis (*compagnies des chemins de fer*), et pro multis aliis objectis,

jus ad partem lucrorum societatis actioni aut actionibus suis proportionatam. Pars illa seu jus illud pluris minorisve æstimatur, prout majus aut minus lucrum speratur, et pro variis aliis circumstantiis quæ in pretii determinationem influere possunt; unde qui eam emit pretio currenti nullam committit injustitiam. — Sed ut possit tuta conscientia lucrum percipere (*toucher son dividende*), necesse est ut lucra e quibus educitur sint justa et honesta; alioquin socius lucri socius esset injustitiæ. Ut ergo rectum judicium feratur, dignoscendæ sunt viæ quibus, in societate de qua movetur quæstio, lucrum comparatur; quod perspicitur ex statutis societatis et actibus administratorum.

528. — 232. Scholium. *De variis societatibus efformatis sub nomine banques de prévoyance, agences de placement, caisses d'épargne, etc.*

Generatim pro legitima habetur collocatio pecuniæ in his peracta ad obtinendum lucrum certum vel aleatorium, sive statim percipiendum, sive in futurum reservandum ex parte aut integrum, sive pro se sive in gratiam posterorum aut hæredum. — Dicitur *generatim*, quia tantus est earum societatum numerus, tam diversa earum statuta, tam varia etiam media quibus lucrum sibi comparant, ut regula absoluta statui nequeat.

Jam vero hujusmodi societatum administratores pecunias a plurimis collatas, quæ singulatim vix possent ad usus fructiferos adhiberi, ad emendos census publicos adhibent, vel aliis viis ex iis lucrum educere conantur; unde sunt veluti mandatarii et negotiorum gestores eorum qui pecunias conferunt. Ex hac autem plurium collatione commoda diversi generis exquiruntur. — Aliquando præcipue intenditur, ut pecunia, licet in perpetuum alienata ut in censibus, vel saltem ad longum tempus ut in diversis negotiis, possit tamen restitui ad nutum eorum qui eam contulerunt; quod quidem obtinetur vendendo censum aut aliud chirographum jam comparatum; vel pecuniam repetenti subrogatur alter qui pecuniam et ipse confert, sicque fit quasi virtualis venditio. — Aliquando in-

tendunt pecuniæ collatores, modico aut etiam nullo lucro in præsens percepto, majus postea percipere, v. g., in senectute sua, vel etiam aliquando posteris sive hæredibus relinquere. Scopus autem ille attingitur, sive quatenus lucrum hic et nunc relictum penes societatem, vel pars illius, successive adhibetur novi capitalis instar, ut multiplicatis auctariis (*intérêts composés*) celerius adaugeatur; sive quatenus e certo numero personarum quæ pecunias contulerunt, societas nova offormatur (*tontines*) in qua pars reddituum quæ sociis mortuis debebatur a superstitibus percipitur, et capitale seu summa collata, vel iisdem superstitibus pariter tribuitur, vel, si omnes defuncti sint, transit ad hæredes uniuscujusque collatoris.

Jam vero, modo pecunia non adhibeatur in usus illicitos, v. g., in usurarium mutuum, commoda mox indicata juste et legitime obtineri possunt. Qui enim pecuniam contulerunt, licet possint eam recuperare pro nutu aut certis temporibus, nihilominus vere eam alienaverunt, cum eam non recuperent per restitutionem, ut in mutuo, sed per venditionem census, aut cessionem juris alteri factam, ipsa societate annuente et favente. Unde in his pactis nec usuram, nec injustitiam committi merito docent Bouvier et alii theologi recentiores.

CAPUT II

DE CONTRACTIBUS COMMUTATIVIS ACCESSORIIS

Contractus accessorii sunt qui aliis accedunt et in eorum confirmationem fiunt. Tres numerantur, scilicet fidejussio, pignus et hypotheca.

ARTICULUS I

De fidejussione

529. — 233. Notio et species fidejussionis. Fidejussio seu cautio (*cautionnement*) est contractus quo unus vel plures in se

susciunt alienam obligationem implendam, si debitor principalis illam non impleat (art. 2011).

Triplex est fidejussio : — *conventionalis*, seu voluntaria ; — *legalis*, quando a lege præcipitur (art. 120 et 601) ; — *judicialis*, quando a iudice imponitur (art. 135 et 155 Cod. jud.).

530. — 234. Effectus fidejussionis. Spectant creditorem, debitorem et alios fidejussores :

1. *Erga creditorem*, tenetur fidejussor solvere debitum in defectu debitoris. Si plures sint fidejussores, singuli teneri possunt in solidum ad solutionem totius debiti, vel ad partem tantum, juxta tenorem fidejussionis.

2. *Erga debitorem*, fidejussor qui debitum solvit, omnia creditoris jura acquirit, et insuper a debitore repetere potest reparationem totius damni cujus voluntaria causa fuit.

3. *Erga alios fidejussores*, si qui sint, fidejussor, qui omne debitum solvit, jus habet a singulis repetendi quod pro rata parte solvere tenebantur.

Plurima in Codice civili circa fidejussionem statuuntur (art. 2011-2044).

ARTICULUS II

De pignore

531. — 235. Notio pignoris. Pignus (*gage, nantissement*) est contractus quo res aliqua creditori traditur ad debiti alicujus assecurationem (art. 2071). Si res quæ traditur sit mobilis, vocatur simpliciter pignus (*gage*) ; si sit immobilis, dicitur antichresis (*antichrèse*) (art. 2072).

532. — 236. Effectus pignoris. Pignus creditori confert jus requirendi a iudice, ut vendatur res in pignus tradita, et ipsius pretium sibi delur pro rata debiti quod tempore statuto non fuit solutum.

1. *Debitor* pignus præbens, debet : — 1. idoneum pignus dare ; — 2. solvere expensas necessarias ac utiles quas creditor in re conservanda fecerit ; — 3. pignus non repetere ante debiti solutionem.

2. *Creditor* autem qui pignus suscepit debet : — 1. pignus sedulo conservare et invigilare ne deterius fiat; — 2. fructus ex pignore susceptos computare in compensationem sive redditum sibi debitorum, sive ipsius sortis; — 3. soluto debito, pignus statim reddere.

Hæc sunt præcipue notanda circa pignus; plurima alia sunt in Codice civili determinata (art. 2071-2092).

ARTICULUS III

De hypotheca

533. — 237. Notio et species hypothecæ. Hypotheca est *jus reale et indivisibile in rem immobilem creditori concessum ad debiti alicujus assecurationem*.

Dicitur : — 1. *jus*, non *contractus*; quia hypotheca, tum judicialis, tum legalis, constituitur absque consensu partium; — 2. *jus reale*, siquidem residet in re immobili; — 3. *indivisibile*, quia hypotheca afficit totum bonum et singulas ejus partes; — 4. *ad debiti assecurationem*; hic est enim finis hypothecæ.

Triplicis speciei est hypotheca : — 1. *Legalis* ab ipsa lege et absque ulla speciali conventionem instituitur. Talis est hypotheca in favorem uxorum, minorum et aliorum plurimorum super bonis maritorum, tutorum, etc. (art. 2121, 2122); hæc nec inscriptione nec renovatione indiget, saltem in pluribus casibus (art. 2135) (1). — 2. *Judicialis* a legitima judicis sententia provenit. — 3. *Conventionalis* est contractus solemnus quo una persona alteri obligat rem immobilem ad assecurationem alicujus debiti; est contractus solemnus, et ideo in forma authentica fieri debet; inscribatur oportet apud hypothecarum conservatorem districtus (*arrondissement*), in quo sita est res immobilis subjecta hypothecæ. Privilegium hypothecæ incipit

(1) Ex lege 23 martii 1855, dissoluto matrimonio et cessante tutela, infra annum vidua et pupillus emancipatus aut major factus tenentur suæ hypothecæ legalis inscriptionem procurare, ne amittant privilegium prioris hypothecæ.

a die illius inscriptionis, et si plures eadem die inscribantur, nullus inter illas instituitur ordo.

De hypotheca loquitur Codex, ab art. 2114 ad 2204.

CAPUT III

DE CONTRACTIBUS ALEATORIIS

534. — 238. Notio. Contractus aleatorii, sic dicti ab alea (*coup de dé*), ii sunt quorum effectus, quoad lucra vel damna, ex parte utriusque aut saltem alterutrius contrahentis, pendent ab eventu incerto (art. 1104 et 1964).

Agetur : — 1. de ludo, cujus occasione expendentur quæ generatim ad omnes contractus aleatorios referuntur ; — 2. et 3. de sponsione et loteria, quæ sunt species ludi ; — 4. de assecuratione ; — 5. de transactione.

ARTICULUS I

De ludo

535. — 239. Notio et species ludi. Ludus generatim dicitur quodcumque ad animi relaxationem et delectationem ordinatur. De eo sic spectato agunt theologi ubi de temperantia, et docent ludum esse in se licitum, imo aliquando necessarium, sed cavendum esse ab excessu. — Sed quatenus justitiam spectat et in præsentī Tractatu consideratur, ludus est *contractus quo ludentes inter se conveniunt de aliquo pretio victori cessuro*.

Triplex distinguitur ludorum species : — 1. ludi *industriales*, quorum exitus principaliter pendet a ludentium industria vel corporali exercitatione ; — 2. ludi *aleatorii*, quorum exitus principaliter pendet a casu ; — 3. ludi *mixti*, in quibus industria cum casu concurrat.

536. — 240. Assertio : *Ludus, etiam ALEATORIUS, non est per se illicitus ex jure naturali.*

Non est illicitus — 1. *quatenus ludus*; licet enim et expedit capessere moderatam animi delectationem, quæ ludi est finis proprius; insuper ordinari potest etiam ad vitandum otium et mala quæ ex otio sæpissime oriuntur; — 2. *nec quia fit pactum de pretio*; nam vel habetur ut contractus *gratuitus*, sub conditione eventus futuri; vel ut contractus *oneratus*, in quo supponitur servari æqualitatem; et in neutra hypothesi læditur justitia; — 3. *nec quatenus aleatorius*; alioquin essent damnati omnes contractus aleatorii, quos constat esse licitos.

Dicitur — 1. *per se*, nam lugenda experientia constat mala sæpe e ludo oriri, ideoque ratione periculi proximi peccandi tum contra Deum, tum contra proximum, tum contra seipsum, multis lusoribus interdicendos esse ludos etiam sub pœna; — 2. *ex jure naturali*, nam multæ sunt et gravissimæ SS. Canonum sanctiones quibus clerici a ludo et aleis remonentur (1).

537. — 241. Conditiones in ludo requisitæ. Quædam conditiones requiruntur ut ludus sit *justus*, quædam vero ut sit *honestus et licitus*. Alibi exponuntur posteriores; hic ergo sufficiet declarare quæ requiruntur ad *justitiam* ludi. Quatuor sunt præcipuæ :

1. Ut ludentes *possint disponere* de iis quæ ludo exponunt. Hinc — 1. Si unus exponat ludo rem alienam, et alter eam lucretur, non potest iste eam retinere, sed debet domino restituere, salvo recursu contra socium ludi, juxta mox dicenda de obligatione oriente ex ludo. — 2. Si quis ludat cum minore, uxore, aut aliis qui non habent liberam bonorum dispositionem, non potest lucrum retinere (nisi agatur de summis modicis quæ censeantur eorum dispositioni omnino permissæ). Sed si minor aut uxor lucretur, plures dicunt eos legitime lucrari, quia inhabilitas in eorum tantum favorem a lege statuta fuit. Alii, inter quos S. Lig. (lib. 3, n. 875), con-

(1) Conc. Trid., sess. 22, cap. 1, *de reform.*

tradicunt, quia in contractu deesset æqualitas, cum minor nullum subeat periculum.

2. Ut adsit *liber ludentium consensus*. Hinc — 1. Si quis ludat cum semi-ebrio qui non est capax consensus pleni, irritus est contractus. — 2. Si unus alterum injuste cogat ad ludendum, juxta communiorem et veriore sententiam, qui metum incussit (juxta S. Lig., lib. 3, n. 880), potest retinere lucrum; sed debet restituere, si alter petat.

3. *Ut observentur ludi leges*; si enim adhibeantur fraudes, committitur injustitia; unde debet deceptor restituere non solum lucrum quod percepit, sed illud quod alter alioquin fuisset percepturus, si certum sit; secus, quantum valebat spes victoriæ (S. Lig., n. 882). Sunt tamen quædam astutiæ in se licitæ, et passim in ludis sicut in bello receptæ seu toleratæ.

4. Ut servetur *æqualitas inter ludentes*. Hujus conditionis necessitas sequitur ex eo quod ludus sit contractus onerosus, in quo uterque parem emit spem lucrandi periculo perdendi. Illa autem æqualitas triplici ex parte existere debet : — 1. ex parte *requisitorum ad lucrum*, nisi unus in gratiam alterius sponte cedat aliquod commodum; — 2. ex parte *pretii expositi*, nisi adsit condonatio excessus, vel aliunde inæqualitas compensetur; — 3. ex parte *peritiæ*, in ludis industrialibus et mixtis; nam si unus sit notabiliter peritior altero, non adest æqualitas spei et periculi. Potest autem compensari inæqualitas, si peritior augeat pretium a se expositum, vel alteri concedat quædam commoda; sed si non instituatur hæc compensatio, adest injustitia, nisi minus peritus præmonitus pertinaciter ludere velit; et peritior tenebitur, si lucretur, ad restituendum, non quidem totum lucrum, sed partem proportionatam peritiæ majori. In ludis *industrialibus*, notabiliter peritior vix ullum periculum moraliter incurrit; nihil igitur videtur retinere posse, si lucretur. Si vero ludentes sint *sibi invicem ignoti*, et unus sit longe peritior altero, valet ludus : etenim uterque exponitur pari periculo ludendi cum peritior, et proinde adest æqualitas.

licito, nulla est difficultas; nam, vi contractus prævii, pretium expositum solvere tenetur qui victus est. Sed dubium esse potest pro duplici casu ludi prohibiti et nimii pretii expositi.

1. In casu *ludi prohibiti*: omnes concedunt *victorem* non teneri ad restituendum lucrum jam collectum, quia contractus non declaratur a lege irritus, sed tantum illicitus (1). Sed controvertitur utrum *victus* teneatur ad pretium solvendum; alii negant, quia lex civilis ludum prohibendo et actionem juridicam denegando, videtur contractum et obligationem naturalem ex eo oriundam irritasse; alii affirmant, quia sola actio juridica denegatur a lege, contractu manente valido; unde victus huic stare debet, nisi sententia judicis liberetur ab obligatione; priorem sententiam probabiliorem dicit S. Ligorius (lib. 3, n. 890).

2. In casu *nimii pretii expositi*: plures docent ludum fieri aliquando inhonestum ob excessum pretii, et ideo nullam parere obligationem, aut saltem victum conscientiae suae permittendum esse. Verum probabilius est valere contractum, quia æqualis fuit utriusque contrahentis sors. — Attamen, cum hæc sententia non sit certa, non videntur inquietandi in tribunali pœnitentiæ qui nolunt solvere magnam summam in ludo expositam et perditam (Gousset, n. 880; Gury, n. 949). — Aliunde sæpe opportunum erit ut confessarius eos qui summam notabilem per ludum comparaverunt, per modum pœnitentiæ obliget ad eam erogandam pauperibus, vel etiam iis qui eam perdiderunt, si indigeant.

(1) Ex jure Gallico, — 1. non datur actio victori ad exigendum quod ex ludo debetur; excipiuntur quidam ludi exercitationis corporalis qui indicantur art. 1966; sed etiam in iis ludis, si summa sit immodica, judices possunt rejicere postulationem; — 2. si victus pretium ludi jam solverit, non datur locus repetitioni, nisi adfuerit dolus aut injustitia ex parte victoris.

ARTICULUS II

De sponsione

539. — 243. Notio et legitimitas sponsionis. Sponsio (*gageure, pari*) est contractus quo duo vel plures, de veritate aut eventu rei alicujus contententes, conveniunt de præmio ei cessuro qui veritatem fuerit assecutus.

Certum est sponsionem esse *per se licitam*, haud secus ac ludum; nam in ea servari potest æqualitas, cum adsit ex utraque parte periculum amittendi et spes lucrandi.

540. — 244. Conditiones sponsionis. Tres requiruntur : —

1. ut res seu eventus de quibus spondetur *eodem sensu* intelligatur *ab utroque spondente*; alioquin consensus duorum non ferretur in idem placitum; — 2. ut eventus *utrique incertus sit*; nam uterque debet incurrere idem periculum; quando unus asserit alteri se esse certum et iste nihilominus vult spondere, quidam admittunt tunc licitam esse sponsionem, quia voluntarie et pertinaciter erranti non infertur injuria, cum vere sciens et volens exponat pretium; verius alii negant, quia vere deest æqualitas in contractu; — 3. ut sponsio fiat *de re licita* nec ad crimen ex se inductiva.

ARTICULUS III

De loteria

541. — 245. Notio et legitimitas loteriæ. Loteria est contractus quo plures pecuniam vel aliud pretio æstimabile in commune ponunt, ac deinde sortiuntur quis accepturus sit pretium expositum.

Quamvis loteriam quidam theologi omnino reprobaverint, vulgo tamen habetur ut in se *licita*, modo *serventur debitæ conditiones*. — Nam loteria spectari potest, vel ut ludus, quo ludentes aliquid exponunt iis cessurum quibus felix schedula obtigerit; vel ut contractus emptionis, quo pecuniam conferentes jus emunt sortiendi et acquirendi quod sorte sibi contige-

rit; vel ut donatio conditionalis quam omnes faciunt, sive in gratiam eorum qui aliquid consequentur, sive in gratiam eorum quorum utilitas in loteriæ institutione intenditur. Porro sub illo triplici respectu, ut patet, loteria nihil habet in se vitiosi.

Dicitur *in se*, quia agnoscendum est occasione loteriæ publicæ et permanenter institutæ, qualis diu in Gallia vixit et adhuc in aliis regionibus viget, v. g., in Hispania, in Italia, multa induci mala gravissima, sicut ex ludo generatim; unde ad mores publicos interesse visum est ut abrogaretur.

542. — 246. Conditiones loteriæ. Tres requiruntur : — 1. ut *non violetur dispositio legis* (1); — 2. ut *non adsit fraus*, sive in schedulis educendis, sive in solvendis; si enim minuantur aut permutentur præmia lucrantibus proposita, si media adhibeantur ut tollatur æqualitas inter concurrentes, etc., committitur injustitia, quæ resarcienda erit; — 3. ut *loteriæ institutor non recipiat ultra valorem rei* in præmium propositæ, nisi ex consensu plane libero concurrentium.

ARTICULUS IV

De contractu assecurationis

543. — 247. Notio et legitimitas. Quando aliquis alterius periculum in se suscipit, seu eum securum reddit, adest *assecuratio*, quæ definiri potest : *Contractus quo unus erga alterum pro certo pretio se obligat ad compensanda certa damna rebus vel personis designatis forte obventura*. Qui se obligat seu periculum in se suscipit, dicitur assecurator (*l'assureur*), alter vero assecuratus (*l'assuré*); pretium autem vocatur præmium (*prime*).

(1) Ex lege 21 maii 1836 et art. 410 Cod. pœn., prohibitæ sunt omnes loteriæ. Excipiuntur tantum (art. 5) « les loteries d'objets mobiliers exclusivement destinées à des actes de bienfaisance ou à l'encouragement des arts, lorsqu'elles auront été autorisées dans les formes qui seront déterminées par des réglemens d'administration publique ». Ex lege 29 maii 1844, licentia hæc conceditur a prefecto provinciæ, proponente præside municipii (*maire*), cujus est invigilare sortitioni et usui pecuniæ in finem determinatum.

Jam vero agnoscunt omnes theologi *licitum esse contractum* assecurationis. Etenim nulla ibi reperitur injustitia, cum periculum quod in se suscipit assecurator, sit pretio æstimabile, et uterque contrahens æqualiter lucro et damno obnoxius sit.

544. — 248. Conditiones. Quinque requiruntur : — 1. ut premium sit proportionatum periculo quod suscipitur; — 2. ut apud utrumque contrahentem dubius sit eventus; si enim assecurans sciat rem jam periisse, irritus est contractus; — 3. ut assecurans habeat unde solvat, si res perierit; alioquin insignis est nebulo, qui perdere non valens, agit ut lucretur; — 4. ut assecuratus nihil agat unde res majori periculo exponatur; — 5. ut servantur legum dispositiones; sunt enim justæ, et insuper juxta eas pacisci censentur contrahentes.

545. — 249. Scholium de nautico fœnore. In gallia hic contractus dicitur *prêt à la grosse aventure*, vel simpliciter *contrat à la grosse* (Cod. com., art. 311 et seq.). Locum habet quando aliquis tradit summam pecuniæ aut alias res fungibiles alteri habenti res expositas periculis maritimis, eo pacto ut, si res istæ pereant, nulla restitutio debeatur mutuatori, nisi de eo quod forte supererit; si vero non pereant, restituantur res mutuatae cum certo lucro pro periculis quæ mutuator in se suscepit (*profit maritime*).

Hinc intelligitur contractum istum magnam habere affinitatem cum contractu assecurationis, et pariter esse licitum, modo servantur eædem conditiones.

ARTICULUS V

De transactione

546. — 250. Notio transactionis. Transactio est *conventio qua duo vel plures mutuo consensu dirimunt aut præcarent litem* (art. 2044). — Hic contractus est *commutativus*, quia quilibet e contrahentibus propriam requiem acquirit quibusdam renuntiando aut se submittendo in gratiam alterius;

sed est simul *aleatorius*, quia semper adest aliqua alea circa litis exitum; et hæc est ratio cur de eo in præsentī loco agamus.

547. — 251. Conditiones transactionis. Quatuor requiruntur: — 1. ut *res sit dubia*, seu materia litis exortæ aut exorturæ, saltem in existimatione contrahentium: alioquin deficeret finis transactionis; hinc si fiat transactio de lite clausa per iudicium irrevocabile, quod utraque pars vel alterutra ignorabat, irrita est, quia jam nulla aderat litigatio; aliud autem dicendum, si adhuc locus erat appellationi (art. 2056). — 2. ut *res sit in commercio*; — 3. ut *res subjiciatur liberæ dispositioni transigentium*; — 4. ut *res non spectet ad ordinem publicum*; non possunt enim conventiones privatæ derogare ordini publico; sic per transactionem removeri nequit actio ministerii publici contra delictum; sed potest fieri transactio de damnis consequentibus delictum (art. 2046).

548. — 252. Effectus transactionis. Transactio inter partes vim habet rei iudicatæ (art. 2052). — Sed transactio non extenditur ultra objectum litigiosum quod huic locum dedit, sive aliunde exprimatur verbis generalibus sive specialibus (art. 2048, 2049). Hinc qui transegit de aliquo jure suo, et deinde jus simile acquirit ab alio, non ligatur quoad istud per transactionem antea factam (art. 2050). — Tandem transactio de negotio pluribus communi non ligat nisi eum a quo inita est, neutiquam vero alios, qui eam pariter opponere nequeunt (art. 2051).

TRACTATUS

DE

STATUUM OBLIGATIONIBUS

549. — 1. Tractatus objectum et utilitas (1). Præter præcepta omnibus communia, alia sunt variis hominibus statibus propria; postquam igitur in Tractibus *de Decalogo* (ad quem referuntur Tractatus *de Justitia* et *de Contractibus*) et *de Præceptis Ecclesiæ* priora explanavimus, agendum remanet de posterioribus.

Profecto cæteris utilitate non cedit Tractatus quem nunc aggredimur, si secundum totum materiæ propriæ ambitum accipiat. Nulla est enim vitæ conditio quæ speciales non habeat annexas obligationes; atque ex modo quo quisque his fungitur, omnino pendent, tum Ecclesiæ et societatis civilis ordo, tum æterna singulorum salus; siquidem, ut ait Tertullianus (lib. *de Spectaculis*, c. 2; *Patr. lat.*, 1, 633), « tota ratio damnationis est perversa administratio conditionis ».

Nihil igitur christiano optatius esse debet quam ut ea cognoscat quæ ad suum statum et officium spectant. A fortiori ea nosse debent confessarii et verbi divini præcones, quorum est alios de suis obligationibus erudire: alioquin cæcus cæco ducatum præstaret, et ambo in foveam caderent (*Matth.*, xv, 14). Itaque operæ pretium fuit Tractatum edere quo propriæ præcipuorum statuum leges describantur.

550. — 2. Status notio et species. Nomen status sumi potest lato et stricto sensu: — 1. *lato sensu* pro *quavis* vitæ condi-

(1) Consulantur S. Lig., *de Præceptis particularibus*; Gury, *de Statibus particularibus*; Marc, *de Præc. partic.*; etc.

tione, in qua quis, *sive ad tempus, sive in perpetuum*, permanet; et sic dicitur status sæcularis, status viduarum, status virginum, etc.; — 2. *stricto sensu* pro *immobili* vitæ conditione per quam quis certæ obligationi *perpetuo* adstringitur; eo sensu distinguuntur tres status in Ecclesia, scilicet : status sacerdotalis, status religiosus, et status conjugalis; sacerdotes enim Ecclesiæ ministerio, religiosi observantiæ consiliorum, conjuges mutuo obsequio mancipantur vinculo indissolubili.

In præsentī Tractatu, posteriorem status acceptionem usurpamus, non exclusive tamen, et varias vitæ condiciones reducimus ad statum *clericorum*, statum *religiosorum* et statum *laicorum*. Unde triplex erit pars hujus Tractatus.

PARS I

DE STATU CLERICORUM

551. — 3. Ordo dicendorum. Quoniam multa de clericali statu jam exposita fuere in Tractatu *de sacramento Ordinis*, ubi dictum est de essentia et divina institutione Ordinis clericalis (n. 441, 444-449), et de officiis unicuique ordini propriis (*Ibid.*, p. 2, *passim*), in præsentī dicetur solummodo de vocatione divina ad statum clericalem et de obligationibus clericorum. Unde duplex erit caput.

CAPUT I

DE VOCATIONE DIVINA AD STATUM CLERICALEM

552. — 4. Vocationis notio. Vocatio generatim accepta est *actus quo divina providentia aliquos ad certa munia adimplenda seligit, eisque dotes ad illa laudabititer exsequenda præparat*. Si illa munia sint ordinis mere naturalis, vocatio dicitur *naturalis, improprie dicta, seu destinatio*; si autem sint ordinis supernaturalis, nomen *vocationis* retinet.

Itaque vocatio ad statum clericalem definiri potest : *Actus providentiæ supernaturalis quo Deus aliquem seligit ad ministerium sacerdotale, eique dotes ad illud laudabititer exsequendum præparat*.

553. — 5. Ejus existentia. Singulos homines sive proprie sive improprie vocari ad aliquod vitæ genus ipsa ratio de-

monstrat. Manifestum est enim neminem a Deo creari sine destinatione ad certum finem; nam Deus uno intuitu omnia videt, et uno voluntatis actu omnia determinat, cuique enti suum finem assignat. Jam vero si omnis creatura rationalis ad finem determinatum creatur, illi a Deo summe sapienti præstantur media necessaria ad finem-istum assequendum.

De vocatione divina ad statum clericalem quærendum est :
 — 1. an omnino necessaria sit, ut talem statum amplecti liceat;
 — 2. quibus signis dignoscenda; — 3. an sit obligatio ei obtemperandi.

ARTICULUS I

De necessitate divinæ vocationis ad ordines suscipiendos

554. — 6. Assertio : *Necessaria est ad ordines suscipiendos vocatio divina.*

PROB. Script. S. (*Luc.*, x, 2) : « Rogate ergo Dominum messis » *ut mittat operarios in mensem suam.* » — (*Joan.*, x, 1-9) : « Qui non intrat *per ostium* in ovile ovium, sed ascendit » aliunde, ille fur est et latro... *Ego sum ostium.* » — (*Joan.*, xv, 16) : « Non vos me elegistis, sed *ego elegi vos*, et *posui vos* » ut eatis et fructum afferatis. » — (*Hebr.*, v, 4) : « Nec quisquam sumit sibi honorem, sed *qui vocatur a Deo* tanquam » Aaron. Sic et Christus *non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret*; sed *qui locutus est ad eum* : Filius meus es tu, » ego hodie genui te. » Unde sic : Ex his textibus Deus mittit eligitque ministros suos; *per Christum intrandum est* in ovilis regimen seu sacerdotium; nec quisquam fieri potest sacerdos *nisi qui electus fuit* tanquam Aaron; porro ista omnia evidenter demonstrant necessitatem actus supernaturalis providentiæ quo Deus aliquem eligit ad ministerium sacrum; ergo.

Hanc divinam regulam confirmat *praxis Christi et Apostolorum.* (*Luc.*, vi, 16) : « Vocavit discipulos suos, et *elegit duodecim ex ipsis*, quos et Apostolos nominavit. » — (*Marc.*, iii, 13) : « Vocavit ad se quos voluit ipse; et venerunt ad eum. Et

» fecit ut essent duodecim. » — (*Act.*, I, 24) : « Et orantes dixerunt : Tu, Domine, qui corda nosti omnium, ostende *quem elegeris* ex his duobus unum. » — (*Act.*, XIII, 2) : « Dixit illis Spiritus sanctus : *Segregate mihi* Saulum et Barnabam, in opus *ad quod assumpsi eos*. » — (*Gal.*, I, 1) : « Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed *per Jesum Christum et Deum Patrem*. »

PROB. 2. SS. *Patribus*. S. Cyprianus (1) : « Ita est aliquis sacrilegæ temeritatis ac perditæ mentis, ut putet *sine Dei judicio* fieri sacerdotem ? » — S. Leo (2) : « Eos rectores Ecclesia accipit, *quos Spiritus sanctus præparavit*. » — S. Anselmus, apud S. Lig. (*Selva*, c. 10, n. 6) : « Qui se ingerit et propriam gloriam quærit, gratiæ Dei rapinam facit, et ideo non accipit benedictionem, sed maledictionem. » S. Bernardus (3) : « Consideremus et nos an vocati venerimus, et an *vocati a Deo, cujus nimirum hæc vocatio est*. »

PROB. 3. *Rat. th.* Necessitas vocationis manifesta est si status sacerdotalis consideretur : — 1. *Ex parte Dei*; sacerdos est Dei minister et legatus, illius donorum dispensator; porro, ut ait S. Bernardus (4) : « Audeatne aliquis vestrum terreni cujuslibet reguli, non præcipiente, aut etiam prohibente eo, occupare ministeria, præripere beneficia, negotia dispensare ? » ergo nec in domo Dei id a fortiori licet. — 2. *Ex parte ministerii ipsius*; ministerium sacerdotale est in se eximium, gravissimas imponit obligationes, et requirit, tum ampliores et quidem uberrimas gratias, tum dispositiones quasdam speciales in ministro; porro hæc evidenter supponunt actum providentiæ supernaturalis quo Deo aliquem eligit ad ministerium sacrum, eique specialia auxilia confert; ergo divina vocatio necessaria est ad ordines suscipiendos.

555. — 7. Quæritur 1. Qualis peccati reus sit ille qui sine vocatione sacros ordines suscipit?

(1) Ep. 55 ad Cornelium, n. 5; *Patr. lat.*, III, 803.

(2) Serm. 2 in die Assumpt., c. 1.

(3) De Vita et mor. cler., c. 5, n. 14.

(4) De Conv. ad cler., c. 29, n. 32; *Patr. lat.*, CLXXXII, 852.

RESP. *Grave committit peccatum*; — tum quia gravem injuriam Deo irrogat, tam sanctum ministerium proprio nutu usurpando; — tum quia grave damnum Ecclesiæ infert, cum ministri sine vocatione ordinati munia sua ordinarie non recte adimpleant et sic dehonestent Ecclesiam; — tum quia ipse probabile damnationis periculum incurrit, suscipiendo obligationes speciales et gravissimas sine dotibus et gratiis ad eas implendas necessariis, quas Deus solis vocatis promisit (1).

556. — 8. Quæritur 2. *An episcopi sub gravi teneantur inquirere, utrum accedentes ad sacras ordinationes præ se ferant signa vocationis divinæ?*

RESP. *affirmative*; dixit quippe Apostolus (I *Tim.*, v, 22): « *Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis.* » Unde ait S. Bernardus ad ordines admittendos esse tantum *probatos*, non *probandos* (2). — « Ad hanc autem probationem ab episcopo exquirendam, inquit S. Lig. (lib. 6, n. 803), non quidem sufficit quod ipse nihil mali noverit de ordinando, sed debet fieri certus de ejus positiva probitate... Qua de re episcopi in hac probatione expetenda non debent esse contenti simplici attestazione parochorum; sed *ab aliis fide dignis certi fieri debent quod sit positive bonus*, scilicet quod vitam agat spiritualem, sit assiduus in ecclesiis, sacramenta frequentet et orationem, vivat a sæcularibus segregatus, sociis morigeratis concomitetur, studio vacet, modesta utatur veste... »

557. — 9. Quæritur 3. *Quid agere debeat ille qui sine vocatione sacros suscepit Ordines?*

1. De peccato suo doleat et pœnitentiam agat, omnes ecclesiasticas obligationes sedulo adimpleat, circa scilicet officium divinum, castitatem et alia hujusmodi.

2. Non potest ad ordines superiores ascendere, nisi post diuturnam pœnitentiam, omnibus pensatis, pius ac prudens confessarius judicet illum fidelem fore officio suo, et quasdam

(1) S. Lig., lib. 6, n. 803.

(2) Cf. Conc. Trid., sess. 23, cap. 7.

saltem functiones sacras posse rite adimplere, et sic utilem curam Ecclesiæ præbere.

3. Si jam sit sacerdos et quædam ministeria sacra sine scandalo ac sine proximo peccandi periculo exercere possit, in iis ministrare permittatur; si autem nulla sit functio quam obire queat sine proximo periculo peccandi, christiane vivat in sæculo, abstinendo a muniis sacris et ordinis sui obligationes servando; si vero non habeat unde congrue vivat, vel in sæculo manere nequeat sine periculo proximo peccandi, conditio ejus est ultramodum luctuosa, nullaque alia videtur ei patere via salutis, quem ut monasterium ingrediatur ad pœnitentiam agendam.

ARTICULUS II

De vocationis divinæ notis

558. — 10. Enumerantur notæ vocationis. Cum, ex probatis, necessaria sit vocatio divina ad ordines licite suscipiendos, adsunt *notæ* seu *signa* quibus Deus hujusmodi vocationem patefacit. Porro triplici signo id præstat Providentia divina, nempe — 1. dando viro quem elegit, *dotes quibus fiat habilis* ad ministeria sacra obeunda; — 2. *mentem* ejus et *voluntatem* ad ea quæ sunt status clericalis *supernaturaliter inclinando*; — 3. *electionem* manifestando per superiores ecclesiasticos.

§ I. — De habilitate ad munia sacra obeunda

Habilitas ad ministeria sacra ex triplici parte se habet, nempe ex parte corporis, intellectus et morum. — Ex parte corporis præcipue requiritur absentia omnium irregularitatum corporalium, de quibus agitur in Tractatu *de Irregularitatibus*. Superest ergo dicendum de habilitate ex parte intellectus et morum.

559. — 11. De habilitate intellectuali. Quatuor præsertim dotes requiruntur, nempe :

1. *Ingenium sat acutum* ad ecclesiasticas scientias acquirendas; quia sacerdos est *lux mundi*, fidelium doctor, dux et

pastor, sacramentorum dispensator, ac Dei minister; unde conc. Tridentinum dixit (1) : « Nemo iis (minoribus ordinibus) initietur, quem non scientiæ spes majoribus ordinibus dignum ostendat. »

2. *Judicium rectum*, sine quo rite exerceri nequit ars artium, regimen animarum; qui enim prudentia ac discretione carent, errant, in errorem mittunt quos per vias rectas deducere debent, et sic innumeris malis ostium aperiunt; e contra his insigniti, non modica perficiunt bona, etiamsi mediocris sint scientiæ.

3. *Acquisita scientia*, proportionata ordini suscipiendo et officio implendo; alia quippe debet esse scientia clerici ad Ostiariatum promovendi, alia diaconi mox Sacerdotium suscepturi.

4. *Amor studii*, tum ad vitandam otiositatem, quæ multam docet iniquitatem; tum ad novas acquirendas cognitiones, quarum ope Ecclesiæ decori animarumque saluti operam felicius navabunt sacerdotes; tum etiam ad servandam scientiam jam comparatam.

560. — 12. II. De habilitate morali seu sanctitate vitæ.

Requiri in ordinandis vitæ sanctitate probatur : — 1. *Concilio Tridentino* (2) : « Sciant episcopi non singulos in ea ætate constitutos debere ad hos ordines assumi, sed dignos duntaxat et quorum *probata vita senectus sit* ». — 2. *Auctoritate Catechismi Romani et doctorum*. » Hujus tanti officii onus, inquit Catechismus, nemini temere imponendum est, sed iis tantum qui illud sanctitate, doctrina, fide, prudentia sustinere possint » (*de Ord.*, n. 3). S. Thomas (3) docet « sanctitatem vitæ requiri ad Ordinem de necessitate præcepti ». Idem tenet Lig. (lib. 6, n. 68), ut ex verbis infra citandis patebit. — 3. *Ratione theol.* « Ordinati, ait S. Thomas, per ministerium spirituale ad quod applicantur, efficiuntur medii inter Deum et plebem; et ideo debent bona conscientia nitere quoad Deum, et bona fama quoad homines (4). »

(1) Conc. Trid., sess. 23, *de Reform.*, c. 11.

(2) Sess. 23, *de Reform.*, cap. 12.

(3) S. Th., *Sup.*, q. 36, a. 1.

(4) *Ibid.*, ad 2.

Qualis autem sanctitas vitæ necessaria sit, sic determinant Doctores.

1. Requiritur *non bonitas tantum qualiscumque*, sed quæ ex una parte *superet probitatem morum in laicis* necessariam, et ex altera parte proportionem habeat cum *gradu hierarchiæ assumendo et gratiæ per Ordines præstandæ*. — Ita S. Thomas (1): « Ad idoneam executionem Ordinum non sufficit *bonitas qualiscumque*, sed requiritur *bonitas excellens*, ut sicut illi qui Ordinem suscipiunt, super plebem constituuntur gradu ordinis, ita et *superiores sint merito sanctitatis*. » — Ita etiam S. Lig., (lib. 6, n. 68): « Constat quod clericus qui ad altaris celsitudinem vult ascendere, non tantum a culpa mortali immunis esse debet, sed amplius præ se ferre *probitatem habitalem*, atque adeo *excellentem*, ut hæc merito esse possit præparatio *correspondens gratiæ per sacramentum Ordinis præstandæ*. »

2. Illa vitæ sanctitas consistit in *innocentia*, quæ fuerit, si non semper incolumis servata, saltem *per pœnitentiam renovata* et a *longo tempore probata*. Ecclesia enim exigit ut ordinandorum *probata vita senectus sit* (2), *ut sperent Deo auctore se continere posse* (*Ibid.*, cap. 13). Hæc est mens Apostoli qui ordinare prohibet *neophytum*, id est, juxta S. Thomam, « novam fidem habentem (3). » « Inter neophytos reputamus qui adhuc novus est in sancta conversatione, » inquit S. Greg. (4). Ergo in ordinando vita pia et a pluribus annis probata exigitur.

3. Proinde non omnis qui absolutione dignus est, est dignus qui ad sacros ordines promoveatur; nam etiamsi contritionem sufficientem haberet, non idcirco probitatem necessariam consideret. Illud expresse asserit S. Ligorius (lib. 6, n. 64), his verbis: « Quamvis sit sincere conversus ad Deum, et ideo possit statim absolvi, non tamen poterit sacrum ordinem suscipere, nisi aliquandiu operam det ad pravam habitum extirpandum.

(1) S. Th., *Sup.*, q. 35, a. 1. ad 3.

(2) Conc. Trid., sess. 23, *de Reform.*, c. 12.

(3) S. Th., lect. 1 in cap. 2, in *Epist. 1 ad Tim.*

(4) S. Greg., lib. 5, ep. 53 *ad Virg. episc.*; *Patr. lat.*, LXXVII, 784.

Et si ipse persistat ut ordinem statim suscipiat, non censetur dispositus ad absolutionem, quia legem Dei violat in re gravi. »

§ II. — **De supernaturali inclinatione ad ea quæ sunt status clericalis**

Hujus inclinationis exponi debent ratio, dotes et motiva.

561. — 13. I. Ratio hujus inclinationis. Deus, qui omnia disponit suaviter, rerum sacrarum studium concedit iis quos ad sacra munia vocat, nec vult, saltem juxta consuetum Providentiæ suæ ordinem, ut quis alicui officio incumbat contra voluntatis suæ propensionem.

Porro studium rerum sacrarum versari debet circa finem status clericalis, qui est gloria Dei et salus hominis procuranda, et circa media adhibenda ad hunc finem consequendum, nempe sacramentorum administrationem, verbi divini prædicationem, cæremonias, cantus, cæteraque ministerii ecclesiastici munia.

562. — 14. II. Ejus dotes. Præfata inclinatio debet esse : — 1. *pura et supernaturalis*, id est, ab impulsu gratiæ profecta, et motivis fide cognitis informata; inordinatum enim esset, in re tam divina, naturæ motum sequi; — 2. *constans*, alioquin non esset indicium voluntatis Dei, qui consilium non mutat; — 3. *efficax*, id est impellens fortiter ad acquirendas scientias et virtutes quas requirunt munia ecclesiastica; quia non habenda est ut sincera et constans voluntas quæ, postquam finem sibi proposuit, media negligit aut segniter prosequitur.

563. — 15. III. Motiva quibus fundari debet. Respective ad statum clericalem distinguere oportet motiva : — *prava*, quæ rejicienda sunt; — *indifferentia*, quorum nulla ratio habenda est; — *legitima*, quæ sola sunt admittenda.

1. *Motiva prava* et omino rejicienda, sunt *omnia motiva exclusive naturalia*; cum enim sacerdotium sit res prorsus divina, motiva illius appetendi debent esse ejusdem ordinis; siquidem supernaturalia naturalibus æquiparari nequeunt.

Porro motiva naturalia ad duo reduci possunt, nempe : commodum materiale seu physicum, et commodum morale. —

1. Commodum *materiale* situm est in divitiis et bono corporali; quod motivum sic reprobatur S. Bernardus (*de Vita et morib. cler.*, c. 5, n. 15) : « Si gradus ecclesiasticos eo quærit animo ut hujus vitæ habeat necessaria, evangelizat ut manducet, et perverso nimis ordine cœlestibus terrena mercatur. »

— 2. Commodum *morale* provenit ex honore sacerdotibus reddito, ex conditione sociali præstantiori, ex benevolentia parentum, qui ex hoc statu ampliorem honorem vel majores pecunias pro semetipsis sperant, et alia istiusmodi.

2. *Motiva indifferentia*, seu quæ, licet in se bona, ad statum clericalem impellere non debent, plura esse possunt; sed inter illa præcipuum est *propria salus assecuranda*. Porro motivum istud, licet in se eximium, in præsentiquæstione est secundarium; nam salus per se non fit securior in statu clericali, ob gravissimas obligationes huic statui annexas et ingentia pericula quibus objicitur sacerdos.

3. *Motiva legitima* sunt *gloria Dei* et *animarum salus*, juxta hæc Scripturæ S. verba : « Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, *pro hominibus* constituitur *in iis quæ sunt ad Deum*, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis » (*Hebr.*, v, 1). — « Elegi vos et posui vos ut eatis et fructum afferatis » (*Joan.*, xv, 16).

§ III. — De electione a superioribus Ecclesiasticis facta

Ut quis ad Ordines tuta conscientia accedat, exquirere debet judicium tum Episcopi, tum proprii confessarii seu directoris spiritualis; in hoc constat vocationis nota præcipua et maxime omnium necessaria.

564. — 16. I. De judicio episcopi. Episcoporum est per se vel per delegatos seligere ordinandos, et de eorum dignitate judicium ferre. Nam — 1. *In Scripturis*, Paulus ad Titum scribit (*Tit.*, i, 5) : « Reliqui te Cretæ, ut constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi; » et ad Timotheum (*I Tim.*, v, 22) : « Manus cito nemini imposueris. » —

2. *Concilium Tridentinum* ait (sess. 23, *de Reform.*, cap. 6) : « Nullus debet ordinari, qui iudicio sui episcopi non sit utilis aut necessarius suis Ecclesiis. » — 3. Tandem Pius IX (in *Encyclica* ad archiepiscopos et episcopos Italiae, die 8 dec. 1853, data) eandem regulam sic servari præcepit : « Temperare nobis non possumus, quin commendemus denuo ut nemini cito manus imponatis, sed in ecclesiasticæ militiæ delectu majorem usque diligentiam adhibeatis. De iis præsertim qui sacris ordinibus initiari desiderant, inquirere et diu multumque investigare opus est, num ea doctrina, gravitate morum, et divini cultus studio commendentur, ut certa spes affulgeat fore, ut tanquam lucernæ ardentes in domo Domini, eorum vivendi ratione atque opera, ædificationem et spirituale vestro gregi utilitatem afferre queant. »

Cum hæc ita sint, in simplicitate cordis sui ambulet ordinandus, et episcopi sui iudicium exspectet, confisus illius approbationem fore incidium certum divinæ voluntatis.

565. — 17. II. De iudicio proprii confessarii. Ad episcopum quidem proprie pertinet eos eligere qui ad Ordines sunt promovendi, et iudicium ferre de ipsorum idoneitate; sed episcopus nonnisi ea quæ exterius parent dignoscere potest; ideo necesse est insuper ut ordinandus, postquam ab episcopo fuerit electus, iudicium exquirat proprii confessarii seu directoris spiritualis. Hic enim solus abscondita cordis pœnitentis perspecta habet, vitam præteritam et præsentis dispositiones solus recte dijudicare potest, et prudenter decernere, utrum omnes notæ vocationis vere divinæ, præsertim vitæ sanctitas et supernaturalis mentis inclinatio, in ipso sufficienter existant.

ARTICULUS III

De obligatione divinæ vocationi obtemperandi

566. — 18. Status quæstionis. Non agitur de eo qui mediis omnino extraordinariis, v. g., revelatione, divinam cognoscit voluntatem; quia his signis iudicare potest et debet novum et speciale præceptum illi a Deo imponi. — Sed agitur de eo qui,

omnes veræ vocationis characteres præ se ferens, a superioribus suis ad suscipiendos ordines designatur, et a confessario suo vocatus et habilis judicatur.

Quæritur itaque an iste teneatur suscipere ordines, ita ut, si sacros ordines fugiat, ea intentione ut in sæculo piam christianamque vitam agat et salutem facilius consequatur, habendus sit ut reus violati præcepti divini, nec nisi bona fide excusari possit a gravi peccato formali.

567. — 19. Assertio : *Probabilius non datur PER SE et DIRECTE PRÆCEPTUM obtemperandi vocationi divinæ; sed per accidens et indirecte tantum.*

PROB. 1^a PARS, nempe *non dari per se et directe præceptum,*

1. *Ex obligationibus status clericalis*, scilicet continentia perpetua, ministeriis sacris, renuntiatione mundanis officiis, et aliis hujusmodi, quæ ex lege Dei nemini imposita sunt, sed libere assumuntur.

2. *Ex declaratione explicita Ecclesiæ* in ordinatione subdiaconi, in qua episcopus ordinandos sic alloquitur: « Promovendi, filii dilectissimi, ad sacrum subdiaconatus ordinem, iterum atque iterum considerare debetis attente quod onus *ultro* appetitis. Hactenus enim *liberi estis*, licetque vobis *pro arbitrio* a proposito resilire et ad sæcularia vota transire. Proinde, dum tempus est, cogitate. » Unde sic: episcopus supponit ordinandos esse a Deo vocatos; tamen dicit illos onus istud *ultro* appetere, *liberos esse*, et posse *pro arbitrio* ad sæcularia vota transire. Ergo vocatio nullum directum imponit præceptum.

3. *Ex similitudine cum vocatione religiosa*, quam communiter dicunt theologi non esse sequendam nisi ex consilio, non obstante vocatione divina; ergo a pari nec adest præceptum directum suscipiendi sacros ordines (1).

PROB. 2^a PARS, scilicet *per accidens* dari præceptum *indirectum* divinam sequendi vocationem, scilicet ratione necessitatis specialis Ecclesiæ vel animarum; ratione scandali; ratione propriæ salutis, quæ sæpe in discrimen venire potest, tum

(1) S. Lig., lib. 7, n. 68.

quia plures erunt in sæculo occasiones peccati, tum quia speciales deerunt gratiæ quas in statu clericali tantum Deus concedere decreverat.

568. — 20. Corollaria. — 1. *Ordinandus* generatim debet superiorum suorum et confessarii sui decisionibus stare, et, illis suadentibus, statum clericalem, cum metu quidem et tremore, sed tamen cum fiducia et amore amplecti. — **2. *Confessarius*** non potest, nisi constet de obligatione indirecta, pœnitentem sub pœna denegandæ absolutionis, ad sacros ordines suscipiendos compellere. Plures allegantur S. Pœnitentiariæ responsiones, quibus confirmatur assertio mox probata.

CAPUT II

DE OBLIGATIONIBUS CLERICORUM

569. — 21. Clericorum obligationes aliæ sunt omnibus communes, aliæ vero quibusdam speciales; de his et illis separatim agemus.

ARTICULUS I

De obligationibus quæ sunt omnibus Clericis communes

Obligationes clericorum referuntur omnes, tum ad doctrinam seu scientiam eorum statui congruentem, tum ad vitæ perfectionem, juxta hæc verba S. Isidori : « Tam vita quam doctrina clarere debet ecclesiasticus doctor. » — Quoniam vero Ecclesia multa clericis præscripsit, quæ continentiam perpetuo servandam, divinum officium recitandum, habitum clericalem deferendum spectant, de his etiam est disserendum. — Quibus expositis, pauca dicemus de iis quæ jure canonico a clericis vitari debent.

Hinc dicetur : — 1. de scientia in clericis requisita; —

2. de perfectione vitæ; — 3. de gestatione habitus clericalis; — 4. de continentia perpetua servanda; — 5. de divino officio recitando; — 6. de iis quæ clerici ex jure canonico vitare debent.

§ I. — De scientia in Clericis requisita

Necessitatem scientiæ pro clericis primum statuemus; secundo suis limitibus definiemus; tertio quædam corollaria practica deducemus.

570. — 22. Assertio : *Clerici præditi esse debent scientia suo statui suisque functionibus conveniente et proportionata.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* Hæc enim dicta sunt de sacerdotibus antiquæ legis : « Labia sacerdotis custodient scientiam, » et legem requirent ex ore ejus » (*Malach.*, II, 7). Quia tu » scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi » (*Os.*, IV, 6). Eadem profecto a fortiori de sacerdotibus novæ legis dici debent quos Christus lucem mundi constituit. — Directe de ministris novæ legis Apostolus ait : « Oportet epis- » copum esse... amplectentem eum, qui secundum doctrinam » est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina » sana, et eos qui contradicunt arguere » (*Tit.*, I, 9). Ex contextu et interpretatione SS. Patrum constat hæc esse intelligenda non tantum de episcopis, sed de omnibus qui in ministerio ecclesiastico sunt positi.

PROB. 2. SS. *Patribus.* Inter plures alios, quorum præclara verba reperiuntur citata in opere cui titulus *Forma cleri* (p. 6. cap. 17), appellare sufficiat : — S. Dionys. (1) : « Qui hierarchiam dicit, is virum divino numine afflatum divinumque declarat, qui omni sacra scientia sit præditus. » — S. Hieron. (2) : « Si clericatus te titillat desiderium, discas quod possis docere, et rationabilem Deo offeras hostiam, ne prius magister sis quam discipulus. »

PROB. 3. SS. *Pontificibus et Conciliis.* Innocentius III in Conc. Later. gen. IV (an. 1215, serm. 2) : « Duo sunt nobis,

(1) S. Dionys., *Eccl. hier.*, c. 1, p. 3; *Patr. gr.*, III, 374.

(2) S. Hier., ep. 145, *ad Rustic. Monach.*; *Patr. lat.*, XXII, 1077.

id est, clericis, ad meritum necessaria, vita scilicet et *doctrina*, alterum propter nos, alterum propter proximos. » — Concilium Tridentinum (1) jubet ut diaconi, antequam ad presbyteratus ordinem assumantur, « diligenti examine præcedente, *idonei* comprobentur *ad populum docendum* ea quæ scire omnibus necessarium est ad salutem, ac ad ministranda sacramenta. »

PROB. 4. *Ratione theologica.* Sacerdotes sunt doctores, duces, medici, et judices; ergo habere tenentur scientiam convenientem: — ut *doctores*, scientiam veritatum fidei et moralium præceptorum profecto debent callere, ut eam possint alios edocere; — ut *duces* et *pastores*, oves sibi commissas debent per viam mandatorum divinatorum deducere; — ut *medici*, nescire debent morbos animi et remedia opportuna; — ut *judices*, perspectas habere tenentur leges divinas et humanas, necnon et varias peccatorum species, atque pœnas injungendas (2).

Dicitur *scientia suo statui suisque functionibus conveniente et proportionata*; non eadem enim scientia in clericis inferioribus requiritur ac in iis qui ordinibus sacris et præsertim sacerdotio sunt initiati; id per se patet et constat ex concilio Tridentino (3). — Pariter inter ipsos sacerdotes varia exigitur scientia pro variis functionibus, eoque eminentior doctrina, quo altiori loco positi sunt in Ecclesiæ regimine, gravioribusque officiis præficiuntur.

571. — 23. Gradus scientiæ requisitæ in sacerdotibus.

Juxta concilium Tridentinum jam citatum, oportet ut « *idonei* sint *ad populum docendum* ea quæ scire omnibus necessarium est *ad salutem* ac *ad ministranda sacramenta* ». Quæ verba

(1) Sess. 23, c. 11, *de Reform.*

(2) Merito igitur S. Bernardus exclamat (*Decl.*, c. 15): « Quando ignorantia excusare possit hominem, qui se *magistrum* infantium, *doctorem* insipientium profitetur! Ignorans utique ignorabitur, imo et *multos ignorare faciet et ignorari*. Quod enim periculi sit, ubi non invenit *pastor pascua*, ignorat *dux itineris viam*, *vicarius nescit Domini voluntatem*, Ecclesia quotidie multipliciter experitur. »

(3) Sess. 23, c. 11, 13 et 14, *de Reform.*

S. Ligorius (1) intelligenda censet profecto de sacramentis baptismi, Eucharistiæ, et extremæ unctionis; circa sacramentum pœnitentiæ, distinctione posita inter sacerdotem pro confessionibus approbatum et simplicem sacerdotem, existimat quod « quilibet *simplex* sacerdos debeat habere aliqualem scientiam circa materias magis obvias quæ pertinent ad sacramentum pœnitentiæ, saltem pro casibus necessitatis, in quibus confessiones excipere tenetur; » et adducit auctoritatem Innocentii XII, Benedicti XIII et Benedicti XIV, qui, « explicando præfatum textum concilii, nullam aliam benigniorem interpretationem potuerunt ei dare, quam illam reducendo ad *studium theologiæ moralis*. » Præiverat S. Thomas, qui ait (2): « Scientia legis in eis esse debet, non quidem ut sciant omnes difficiles quæstiones legis, quia in his debet ad superiores recursus haberi, sed ut *sciant ea quæ populus debet credere et observare de lege*. »

572. — 24. Corollaria practica. Ex his colliges :

1. *Teneri clericos studio incumbere*, quantum necesse est ad *acquirendam* et *conservandam* scientiam suo statui et suis functionibus convenientem. Cum enim talis scientia sit necessaria viris ecclesiasticis, nec possit nisi diligenti studio acquiri, ac parta conservari, certum est requiri, ut illi studio incumbant. Hinc Apostolus (I *Tim.*, iv, 13, 16) discipulum monebat his verbis : « Attende *lectioni*, exhortationi et doctrinæ... Hoc enim faciens, et *teipsum salvum facies* et » eos qui te audiunt. » — Dicitur ad *acquirendam* et *conservandam scientiam*, quia quotidiana experientia docet, sacerdotes non paucos qui sufficientem rerum quas scire tenebantur notitiam comparaverant, etiam modico intervallo multarum fuisse oblitos ob intermissum studium.

2. *Graviter peccare*, non tantum juvenes qui in seminariis *scientiam sacram comparare negligunt*, sed etiam sacerdotes, præsertim animarum curam habentes, qui *non impendunt ordinarie aliquod tempus* in studium rerum sacrarum. Nam

(1) S. Lig., lib. 6, n. 794.

(2) S. Th., *Supp.*, q. 36, a. 2.

intermissio notabilis seu negligentia studii causa est cur in sacramentorum, ac præsertim in pœnitentiæ administratione, sæpe graviter peccent, vel saltem proximo peccandi periculo se exponant.

3. Clericos et sacerdotes debere *iis studiis vacare quibus scientiam sibi necessariam possint acquirere*. Debent ergo sedulam operam navare theologiæ, tum dogmaticæ, ut fidei veritates discant, et plebes sibi commissas docere valeant, tum morali, ut legis divinæ præcepta et morum disciplinas possint explicare; debent etiam plane cognita habere principia, quibus divina ostenditur et vindicatur religio christiana, quæ nostris temporibus tot incredulorum dicteriis laceratur, tot sophismatibus impetitur; debent Scripturas sacras frequenter evolvere, canones Ecclesiæ et regulas Ritualis in administratione sacramentorum observandas assidue legere, scientiam spiritualem perfectionis christianæ addiscere, etc.

§ II. — De vitæ perfectione in Clericis necessaria

Quanta debeat esse in Clericis vitæ sanctitas primum demonstrandum est; quænam sub hoc aspectu obligationes propriæ ipsis imponantur, postea expendemus.

573. — 25. Assertio : *Clerici debent singulari probitate morum seu eximia sanctitate fulgere.*

PROB. 1. *Scriptura Sacra.* — In *Veteri Testamento*, dicebatur de sacerdotibus : « *Sancti erunt Deo suo*, et non polluent nomen ejus; incensum enim Domini et panes Dei sui offerunt, » et *ideo sancti erunt* » (Lev., xxi, 6). « *Mundamini*, qui fertis » *vasa Domini* » (Isai., lii, 12). Porro si tanta vitæ sanctitas requirebatur in sacerdotibus qui boves, et oves, aliaque animalia offerebant, quanta requiritur in iis qui ipsum Filium Dei sacrificant? Si tanta mundities requirebatur in iis qui vasa Domini ferebant, quanta animi puritas requirenda est in iis qui ipsum Dominum manibus suis portant? — In *Novo Testamento*, teste S. Paulo : « Oportet episcopum (idque etiam de » sacerdotibus accipiendum esse docent SS. PP.), irreprehensibilem esse, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hos-

» pitalem, modestum, benignum, sanctum, continentem » (I *Tim.*, III, 2, 3; *Tit.*, I, 7, 8). Debet « sectari justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem » (I *Tim.*, VI, 11). Requiritur ut « in omnibus se præbeat exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate » (*Tit.*, II, 7; I *Tim.*, IV, 12); uno verbo « ut *perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus* » (II *Tim.*, III, 17). Ex his autem omnibus aperte constat sanctitatem ac vitæ perfectionem in clericis requiri.

PROB. 2. SS. *Patribus*, qui unanimiter hujus sanctitatis necessitatem et gradum in scriptis suis inculcant. Et quidem

I. NECESSITATEM sanctitatis in clericis deducunt ex variis ipsorum ministeriis.

1. *Erga Christum*. — « Qui cum Deo versatur, ad maximam similitudinem, quoad ejus fieri potest, effectum expressumque esse oportet » (1). — « Considera quales manus hæc (Christi mysteria) administrantes esse oporteat, qualem linguam quæ verba illa effundat, qua denique re non *purior* sanctioremque esse conveniat animam, quæ *tantum* illum, *tamque dignum* receperit » (2).

2. *Erga populum christianum* : « Debet (sacerdos) vitam habere immaculatam atque compositam, ut omnes in illum et in ejus vitam *veluti in aliquod exemplar excellens*, intueantur. Idcirco nos elegit, ut simus *quasi luminaria*, ut magistri cæterorum efficiamur, ut *veluti angeli* cum hominibus versemur

(1) S. Dionys., ep. 8 ad Demoph., p. 1; *Patr. gr.*, III, 1086.

(2) S. Chrysost., de *Sacerd.*, l. 6, n. 4; *Patr. gr.*, XLVIII, 681. — « Ecce sacerdos factus es, et ad celebrandum consecratus..., non alleviasti onus tuum, sed arctiori jam alligatus es vinculo disciplinæ, et ad *majorem* teneris *perfectionem sanctitatis*. O quam mundæ debent esse *manus* illæ! Quam purum *os*! Quam sanctum *corpus*! Quam immaculatum *cor* erit sacerdotis, ad quem toties ingreditur *auctor puritatis*! Ex ore sacerdotis nihil nisi *sanctum*, nihil nisi *honestum* et *utile* procedere debet verbum, qui tam sæpe Christi accipit sacramentum. *Oculi ejus simplices* et *pudici*, qui Christi corpus solent intueri! *Manus puræ* et in *cælum elevatæ*, quæ Creatorem cæli et terræ solent contrectare. Sacerdotibus specialiter in lege dicitur : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester* » (de *Im. Chr.*, l. 4, c. 5, n. 2; c. 11, n. 6 et 7).

in terris » (1). — « Ad idoneam executionem Ordinum non sufficit bonitas qualiscumque, sed requiritur bonitas excellens, ut sicut illi, qui ordinem suscipiunt, *super plebem constituuntur* gradu ordinis, ita et *superiores sint merito sanctitatis* » (2).

II. GRADUM sanctitatis in clericis necessariæ extollunt :

1. *Supra sanctitatem communem populi*. — « Sacerdotem oportet tanto omnibus in rebus iis præstare, pro quibus intercedit, quanto par est, ut *subditos præfectus excellat* » (3). — « Eum quippe qui *regendos alios suscipit*, tanta decet *gloria virtutis excellere*, ut instar solis cæteros veluti stellarum igniculos in suo fulgore obscuret » (4). — « Tantum debet *actionem populi actio transcendere præsulis*, quantum distare solet a grege vita pastoris » (5). — « Tantum inter sacerdotem et quemlibet probum interesse debet, *quantum inter cælum et terram* discriminis est » (6). — « Sicut (sacerdotes) super plebem constituuntur gradu ordinis, ita et *superiores sint merito sanctitatis* » (7).

2. *Supra sanctitatem religiosorum*. — « Monasticus ordo debet sequi sacerdotales ordines, et ad eorum imitationem ad divina ascendere » (8). — « Per sacrum ordinem aliquis deputatur ad dignissima mysteria, quibus ipsi Christo servitur in sacramento altaris, ad quod requiritur *major sanctitas interior*, quam requirit *etiam religionis status* » (9).

PROB. 3. *Conciliis*. Innumera habentur præcepta in jure canonico de sanctitate clericorum, inter quæ eminent decreta Conciliorum œcumenicorum. Sufficiat referre concilii Tridentini decretum (10) : « Sic decet omnino clericos in sortem Do-

(1) S. Chrys., *hom. 10 in Ep. I ad Tim.*, n. 1, 3; *Patr. gr.*, LXII, 548, 551.

(2) S. Th., *Supp.*, q. 35, a. 1, ad 3.

(3) S. Chrysost., *de Sacerd.*, l. 6, n. 4; *Patr. gr.*, XLVIII, 681.

(4) Id. *hom. 10 in Ep. I ad Tim.*, c. 3.

(5) S. Greg., *Pastoral.*, p. 2, c. 1; *Patr. lat.*, LXXVII, 25.

(6) S. Isidor. Pelus., lib. 2, *Ep.* 205; *Patr. gr.*, LXXVIII, 647.

(7) S. Th., *Supp.*, q. 35, a. 1, ad 3.

(8) S. Dionys., *de Eccl. hier.*, c. 6.

(9) S. Th., 2. 2, q. 184, a. 8.

(10) Sess. 23, c. 1, *de Reform.*

mini vocatos, *vitam moresque suos omnes* componere, ut habitu, gestu, incessu, sermone, aliisque *omnibus rebus*, nil nisi *grave, moderatum* ac *religione plenum* præ se ferant. »

PROB. 4. *Ratione theologica*, ducta ex natura status clericalis. Tria sunt in eo statu distinguenda, quæ eximiam sanctitatem exigunt :

1. *Eminentia dignitatis*. Hæc enim est ipsa dignitas sacerdotalis Christi, quam participant cæteri sacerdotes; unde ejus potestatem exercent, auctoritatem repræsentant, personam gerunt. Ergo sacerdotes, sicut dignitate præstant, ita et sanctitate debent excellere (1).

2. *Sanctitas ministeriorum*. « Sacerdos, ait S. Thomas (2), habet duos actus : unum principalem supra corpus Christi verum, et alterum secundarium, supra corpus Christi mysticum. » Cum nihil sanctius sit quam officium consecrandi, offerendi et ministrandi corpus et sanguinem Christi, ac simul animas fidelium per sacramenta sanctificandi, manifeste sanctitas eximia requiritur in ministro.

3. *Gravitas et difficultas obligationum*. « Nihil est enim, ut ait S. Augustinus (3), in hac vita, et maxime hoc tempore, *difficilius, laboriosius, periculosius* episcopi aut presbyteri officio. » Idque facile patebit ex infra dicendis circa varias et multas sacerdotum obligationes, tum erga Deum, tum erga Ecclesiam, tum erga seipsos. Porro quo graviores et difficiliore sunt alicujus status obligationes, eo major requiritur perfectio virtutum ad eas fideliter implendas. Ergo (4).

574. — 26. Corollaria practica. Ex probatis colliges :

1. Clericos cujuslibet gradus non solum a turpioribus criminibus debere esse immunes, sed *ab iis etiam quæ in laicis minus gravia* reputantur, juxta illud concilii Tridentini

(1) « Monstruosa res, gradus summus, et animus infimus; sedes prima, et vita ima » (S. Bern., *de Consid.*, lib. 2, cap. 7; *Patr. lat.*, CLXXII, 750).

(2) S. Th., *Supp.*, q. 36, a. 2, ad 1.

(3) S. Aug., *Ep.* 21 *ad Valer.*, n. 1; *Patr. lat.*, XXXIII, 88.

(4) Unde merito concludi potest cum S. Augustino : « Clericus duas res professus est : et *sanctitatem* et *clericatum* » (S. Aug., *Serm.* 355 *de Comm. vit. cleric.*, n. 6; *Patr. lat.*, XXXIX, 1573).

(sess. 22, cap. 1, *de Reform.*) : « *Levia etiam delicta, quæ in ipsis maxima essent, effugiant, ut eorum actiones cunctis afferant venerationem.* » Ratio est, quia vix a peccatis eorum abest scandali circumstantia, quæ peccata ex se levia potest efficere mortalia.

2. *Gravius peccare, cæteris paribus*, clericum in sacris ordinibus constitutum, si aliquid contrarium sanctitati agat, quam laicum etiam religiosum (1). Adest enim quædam profanatio sacri illius instrumenti Christi.

3. Omnibus qui se ad ordines præsertim sacros suscipiendos disponunt, sedulo esse incumbendum, ut *pravos habitus extirpent* ac corrigant, ac *virtutes*, quæ ad vitam tum christianam tum clericalem attinent, *saltem secundum aliquem gradum comparent*, antequam statum illum amplectantur.

575. — 27. I. Clericorum obligationes erga Deum. Clericis ex officio commissæ est cura cultus divini. Igitur reducuntur omnes eorum obligationes erga Deum ad religionem.

Tria autem præcipua ab eis exigit religio :

1. Ut *curam habeant omnium quæ cultui Dei inserviunt*, ut sunt templa, altaria, calices, aliaque vasa sacra, linteamina, etc., circa quæ optandum est ut talem quisque adhibeat diligentiam, qualem describit S. Hieronymus in epitaphio Nepotiani (2) : « *Erat sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimenta tersa, si sacrarium mundum, si vasa luculenta.* »

2. Ut *sacras cæremonias fideliter observent*, tum in celebratione Missæ, tum in sacramentis ministrandis, tum in aliis sacris officiis publicis peragendis; uti præscribitur in conc. Trid. (3).

3. Ut *assidue vacent orationi*. Etenim, ut ait S. Hieronymus (refert. 12, q. 1, c. *Duo sunt*) : Duo sunt genera christianorum. Est autem unum genus, quod *mancipatum divino officio*

(1) S. Th., 2. 2, q. 184, a. 8.

(2) S. Hier., *Epist. ad Heliod.*, *Patr. lat.*, xxii, 596.

(3) Conc. Trid., sess. 7, can. 7; sess. 22, decr. *De observ. et evit. in celebr. Missæ*; et c. 5,

et *deditum contemplationi et orationi* ab omni strepitu temporalium cessare convenit, ut sunt clerici. Aliud vero genus est, ut sunt laici. »

Porro duplicis generis orationem religio a clericis exigit, scilicet *publicam* et *privatam*. — 1. De oratione *publica*, ea nempe quæ nomine Ecclesiæ a clericis ad Deum dirigitur, infra dicitur, ubi de obligatione recitandi officium divinum jure ecclesiastico clericis imposita. — 2. Orationem autem *privatam*, præsertim mentalem, et alia pietatis opera, sic commendat Apostolus (I *Tim.*, iv, 13, 15, 16) : « Attende lectioni, » exhortationi et doctrinæ; *hæc meditare*, in his esto. *Attende tibi* et doctrinæ; insta in iliis. » Quibus verbis consonant verba S. Hieronymi supra relata, necnon monitiones atque decreta conciliorum plurimorum; pro omnibus sufficiat concilium Mediolanense IV a S. Carolo celebratum : « In omni imprimis sancta oratione vos assidue exercete, tum in *meditationis tacitæque piæ orationis* studio singulis diebus certo temporis spatio, toto castissimi animi sensu incumbite » (1).

576. — 28. II. Clericorum obligationes erga Ecclesiam.

Ecclesiæ nomine intelligi possunt, vel auctoritas hierarchica cui clerici debent obedientiam, vel populus christianus, seu societas fidelium quorum saluti incumbere debent.

I. OBEDIENTIA SUPERIORIBUS ECCLESIASTICIS DEBITA duas includit obligationes :

1. *Observantiam disciplinæ ecclesiasticæ*, seu canonum ac præceptorum Ecclesiæ, quæ fuerunt diversis temporibus lata, sive a Summis Pontificibus, sive a Conciliis, de vita et honestate clericorum, de rebus et functionibus sacris. — Nemini dubium esse potest hanc obligationem specialiter clericis impositam esse, ob strictiorem subjectionem qua tenentur erga auctoritatem hierarchicam Ecclesiæ.

2. *Subjectionem specialem erga proprium episcopum*, in iis quæ spectant ad honestatem et reformationem morum, ad correctionem et pœnas pro peccatis impositas, ad divinum

(1) Conc. Mediol., IV, p. 3, tit. *Monitiones*.

cultum, ad sacramenta, jura episcopalia et jurisdictionem ecclesiasticam. — Dicit enim Apostolus : « Obedite præpositis vestris, et subjacete eis » (*Hebr.*, XIII, 17). Quæ verba, non tantum fidelibus laicis, sed omnibus qui sunt sub potestate ecclesiastica constituti, ac proinde ipsis clericis et sacerdotibus, respectu episcoporum, debent applicari. — Insuper hæc obligatio obedientiæ sequitur ex solemnī professione quam emisērunt sacerdotes die ordinationis suæ; certe enim promissio libera et acceptata obligat; at hæc libere emissā est coram Deo et Ecclesia, et acceptata est a prælato vices Christi gerente (1). — Tandem probatum est in *Tractatu de Ordine* (n. 581) episcopos esse jure divino præsbyteris superiores, non tantum potestate ordinis, sed etiam potestate jurisdictionis. Ergo sacerdotes et alii clerici obedire tenentur, non quidem omnibus indiscriminatim episcopis, sed proprio episcopo cujus jurisdictioni subjiciuntur.

II. CURA SALUTIS ANIMARUM PROCURANDÆ est obligatio propria pastorum quibus ex officio committitur; attamen non ambigendum est, quin simplex etiam sacerdos, imo quisquis in clerum admittitur, salutem animarum debeat pro suo modulo procurare. Id constat ex monitionibus quæ Pontificale Romanum unicuique ordini conferendo præmittit; varia enim officia quæ ibi exponuntur, respectum habent, non modo ad corpus Christi naturale consecrandum et offerendum, sed etiam ad ejus corpus mysticum ædificandum, id est, ad animas fidelium sanctificandas (2). — An et quatenus, quibusve mediis, tum clerici, tum simplices sacerdotes salutem animarum de-

(1) Unde Benedictus IX (*Const. Ex quo*) scripsit : « Neque porro nos pro nuda inanique formula habendam esse putamus solemnem illam obedientiæ et reverentiæ sponsonem quam presbyter facit in manibus Episcopi ordinantis, juxta vetustissimum Ecclesiæ morem ante mille annos indubitanter servatum. »

(2) Hinc S. Hieronymus, qui pastoralī officio non erat præditus, ad Nepotianum etiam simplicem sacerdotem scribebat (*Ep.* 52, n. 15; *Patr. lat.*, XXII, 539) : « Nos quibus animarum cura commissā est, omnium christianorum domos debemus amare tanquam proprias. » Et S. Leo (*serm.* 94, *de Jejun.*, IX, c. 1; *Patr. lat.*, LIV, 448) : ait : « Sacerdotalis officii est, erga omnes Ecclesiæ filios curam habere communem,

beant procurare, determinatur ex circumstantiis. Obligatio autem propria pastorum infra exponetur.

577. — 29. III. Clericorum obligationes erga seipsos. Ex necessitate supra demonstrata eximiæ sanctitatis in clericis, sequitur eos duplici obligatione adstringi : prima nempe, ut adhibeant media quibus hæc sanctitas acquiri et conservari possit ; secunda, ut iis virtutibus sint ornati ex quibus constat.

I. MEDIA quibus clerici sanctitatem suo statui propriam adipisci, servare et perficere queant, ad hæc tria recte reducuntur :

1. In primis adhibenda sunt *pietatis exercitia*, quorum præcipua sunt, præter attentam ac devotam, tum divini officii recitationem, tum sacrosancti Missæ sacrificii celebrationem, meditationes et lectiones sacræ, examen quotidianum conscientiæ, actus devotionis erga SS. Eucharistiam et B. Mariam Virginem, etc. His enim applicari possunt verba Apostoli ad Timotheum : « *Exerce teipsum ad pietatem* » (I Tim., iv, 7) ; « Attende lectioni, exhortationi et doctrinæ ; *hæc meditare*, in » his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende » tibi et doctrinæ ; *insta in illis* » (Ibid., 13, 15, 16) (1).

2. Secundum medium perfectionis in clericis requisitæ, est *vita laboribus, tum ministerii, tum scientiæ, vere dedita*. Nemo enim nescit quam perniciosa animæ pestis sit otiositas, ac proinde quam exitiale damnum vitæ spiritualis ex ea profluat in sacerdotibus. Cæterum nihil est divino ministerio recte intellecto laboriosius, nihilque hoc labore sanctius ; nihil igi-

(1) Rationes quibus hujus medii necessitas fundatur, concilium provinciæ Bituricensis Anicii celebratum (an. 1873) aptissime his verbis explicat (tit. 2, cap. 14, p. 118, 119) : « Sacerdos in vitæ sanctitate perseverare nequit, nisi ex fide vivat. Spiritum vero fidei, sine quo cæcus semper et fragilis est, sola christianæ et sacerdotalis pietatis exercitia, quotidie et religiose adimpleta, fovere, nutrire, imo servare possunt ; ita ut, quemadmodum ratio et experientia docent, viva et actiosa fides non facilius absque pietatis sinceræ exercitiis rite adimpletis concipi valeat, quam ipsamet vitæ sanctitas sine fide, »

tur cum sacerdotii sanctitate magis est impossibile, quam vita inutiliter transacta (concil. Anic., *ibid.*).

3. Tertium medium in eo est ut sacerdotes *regulam vitæ sibi præstituant et sequantur*. Etenim « inter tot tamque diversa sacri ministerii negotia, quæ mentem ad externa rapiunt, quam maxime utilis est regula, quæ naturali inconstantia sacerdotes subtrahat, quæ ad exercitia sacerdotalia fideliter et certis, quantum licet, horis exsequenda eos revocet, sitque levitatis remedium, infirmitatis subsidium, tutrix virtutis, totius vitæ protectio, omnium animæ bonorum fidelis et integerrima custos, vinculum sanctum arctissime cor ipsi Deo connectens; unde ab antiquis dictum : *Qui regulæ vivit, Deo vivit* » (Ita Concil. Anic., *ibid.*).

II. VIRTUTES quibus clericos ornatos esse oportet ad propriam ipsorum sanctificationem, sigillatim indagare non permittunt hujus Tractatus limites. Quasdam tamen hic paucis verbis explicare opportunum est, quæ ipsis clericis magis sunt propriæ.

1. Ad *castitatem* servandam maxime obligantur clerici. Ii vero qui sacris ordinibus initiati sunt, tenentur ad cælibatum seu ad perpetuam et omnimodam continentiam. Cum autem hæc obligatio jure ecclesiastico statuta sit, de ea inferius agetur.

2. *Modestia* in vita clericorum elucere debet, id est, ea virtus quæ corporales motus et actiones moderatur, ut decenter et honeste fiant. Hujus necessitatem docet concilium Tridentinum (sess. 22, cap. 1, *de Reform.*) (1).

(1) Hæc sunt verba concilii Tridentini : « Nihil est quod alios magis ad pietatem et Dei cultum assidue instruat, quam eorum vita et exemplum qui se divino ministerio dedicarunt; cum enim a rebus sæculi in altiore sublati locum conspiciantur, in eos tanquam in speculum reliqui oculos conjiciunt, ex iisque sumunt quod imitentur. » Et pergit his verbis, modestiam clericalem describens : « Quapropter sic decet omnino clericos in sortem Domini vocatos, vitam moresque suos omnes componere, ut *habitu, gestu, incessu, sermone, aliisque omnibus rebus*, nil nisi *grave, moderatum ac religione plenum* præ se ferant, ut eorum actiones cunctis afferant venerationem. »

Porro — 1. quoad *habitum*, infra dicemus de obligatione habitum

3. Tandem *contemptum mundi et terrenorum* profiteri debent clerici. Dixit enim Christus suis Apostolis, et ideo omnibus sacerdotibus (*Joan.*, xv, 19) : « *De mundo non estis*, sed ego » elegi vos de mundo. » De iisdem ad Patrem orans, inquit : (*Ibid.*, xvii, 14) : « *Non sunt de mundo*, sicut et ego non sum » de mundo. » Quamobrem omnis qui clericatum ingreditur, mundi ac rerum temporalium abdicationem solemniter proficitur (1).

clericalem deferendi; — 2. quoad *gestum* et omnem corporis motum, vitare debent omnem levitatem et puerilitatem, socordiam et dissolutionem, fastum et superbiam; — 3. quoad *incessum*, hanc sibi regulam quisque statuatur, ex S. Bernardo (*In form. honest. vit.*, n. 4; *Patr. lat.*, clxxxiv, 1168) : « Sit incessus tuus maturitate plenus, gravis et honestus. » — 4. Quoad *sermonem*, quisque sibi dictum putet illud S. Bernardi (*Ibid.*) : « Cum loqueris, sint verba tua rara, vera, ponderosa, et de Deo. » — 5. Denique quoad *reliquum vitæ genus*, hæc habet concilium Tridentinum (sess. 25, cap. 1, *de Reform.*) : « Exemplo Patrum nostrorum in concilio Carthaginensi, non solum jubet (sancta synodus), ut episcopi *modesta supellectili et mensa ac frugali victu* contenti sint, verum etiam in *reliquo genere ac tota ejus domo*, caveant ne quid appareat quod a sancto hoc instituto sit alienum, quodque non *simplicitatem, Dei zelum ac vanitatum contemptum* præ se ferat. » Ac postea addit : « Quæ vero de episcopis dicta sunt, eadem in quibuscumque beneficia ecclesiastica, tam sæcularia quam regularia, obtinentibus, pro gradus sui conditione observari decernit. »

(1) Apostolus ait : « Oportet episcopum esse... *non cupidum*;... diacono nos similiter *non turpe lucrum sectantes* » (*I Tim.*, iii, 3, 8). « Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et novicia. Tu autem, o homo Dei, *hæc fuge* » (*Ibid.*, vi, 8, 6, 11). « Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus » (*II Tim.*, ii, 4). — Quæ porro Apostoli præcepta egregie evolvunt et fortiter inculcant tum SS. Patres in suis scriptis, tum concilia in suis decretis. S. Ambrosius ait (*de Offic.*, lib. I, cap. 3) : « Considera quemadmodum eos qui ad officia ecclesiastica accedunt, *despicientiam rerum humanarum* habere debere deceat. » S. Bernardus (*Ep.* 42 *ad Henr. Sen. arch.*, c. 2, n. 5; *Patr. lat.*, clxxxiv, 814) : « Verum tu, sacerdos Dei altissimi, cui ex his placere gestis, mundo, an Deo? Si mundo, cur sacerdos? » S. Hieronymus (epist. 52, *ad Nepot.*, n. 6; *Patr. lat.*, xxii, 533) : « Ignominia sacerdotis est, *propriis studere divitiis.* »

Ex his autem apparet quam graviter sanctitatem clericalis status lædant ii, qui ditescendi studio hunc statum amplectuntur, aut ii qui in ministerio animarum constituti, pecunias avide congregant et congerunt, præsertim ex bonis ecclesiasticis aut casualibus acquisitas; item ii qui debita stipendia nimis rigide exigunt, et cum evidenti ava-

§ III. — De obligatione habitus clericalis

Nomine habitus clericorum hæc duo accipiuntur : vestis talaris et tonsura.

I. De veste talari.

578. — 30. Origo vestis talaris. In primis Ecclesiæ sæculis speciali veste non distinguebantur clerici sacra ministeria non obeuntes; unde conc. Carthaginense IV (can. 45), de vestis forma silens, ait : « Clericus professionem suam et in habitu et incessu probet; et nec vestibus, nec calceamentis decorem quærat. » — Initio autem sæculi VI, juxta communem sententiam, introducta est pro clericis specialis vestis; cum enim laici, barbarorum more deposita toga, brevius vestimentum induere cœpissent, clerici, præcipientibus episcopis, vestis talaris usum convenientissime retinuerunt.

579. — 31. Assertio : *Clerici in sacris Ordinibus constituti vel beneficiati generatim sub gravi tenentur deferre habitum clericalem, juxta episcoporum præscripta.*

PROB. Dimissis innumeris propemodum conciliis particulare enuntiata assertionem firmantibus, unicum referemus conc. Tridentinum, quod statuit (sess. 14, c. 6), clericos in sacris ordinibus constitutos, vel officium, aut beneficium possidentes, teneri deferre habitum clericalem illorum ordini et dignitati congruentem et juxta ipsius episcopi ordinationem ac mandatum, et ad id compellendos esse suspensione et privatione officii et beneficii sui.

Dicitur 1. *generatim* tenentur, quia dari possunt causæ excusantes, v. g., ratio itineris diuturni, periculi vitandi, infirmi visitandi; sed tunc nihilominus assumendæ sunt vestes laicales quæ clericali modestiæ congruunt.

Dicitur 2. *sub gravi* tenentur, tum quia inobedientes dicuntur « parvipendere propriam dignitatem et honorem clericalem », tum quia gravissimis pœnis subjiuntur. — Nec ad

ritiæ nota; demum ii qui divitiarum amore et desiderio impulsî, negotiationes in jure prohibitas clericis exercent.

hoc requiritur ut adsit scandalum et contemptus formalis, quia peccatum oritur ex eo quod parvipendatur honor clericalis (1).

Dicitur 3. *generatim sub gravi*, quia, nisi obstant synodalia statuta, si id fieret ad breve tempus, non esset peccatum mortale.

Dicitur 4. *clerici in sacris ordinibus constituti, vel beneficiati*, quia ad illos tantum spectant leges Ecclesiæ generales. Quoad alios clericos, attendendum est statutis synodalibus cujusque diœcesis.

Dicitur 5. *juxta episcoporum præscripta*; nam in jure canonico præter vestem talarem nihil præscribitur clericis; sed monet Benedictus XIV alia episcopi judicio relicta fuisse a conc. Trid.; dicitur quippe in prædicto capite 6, clericos teneri deferre « honestum habitum clericalem, illorum ordini ac dignitati congruentem, et juxta ipsius episcopi ordinationem et mandatum. » Hinc errant clerici non deferentes habitum clericalem juxta formam in statutis diœcesanis descriptam, eo prætextu quod prædicta forma in jure canonico non reperitur.

II. De tonsura clericali.

580. — 32. Notio et origo tonsuræ clericalis. Sacri canones sedulo secernunt *tonsuram* et *coronam* clericalem. « Clerici, inquit conc. Later. IV (c. 16), *tonsuram* et *coronam* habeant congruentem. » — Per *tonsuram* intelligebatur brevis capillorum; per *coronam* vero designabantur capilli in modum coronidis tondi.

Barbari qui imperium Romanum everterunt, ingentem deferrebant capillaturam; clerici autem, ut ab illis et a viris mundanis secernerentur, breves servaverunt capillos, quem modum innumeri postea præscripserunt conones; unde qui statum clericalem amplectebantur, capillos super humeros defluentes deponebant, et comam in modum coronæ deferrebant.

Hodie nomine *Tonsuræ* intelligitur hæc capitis pars quæ in

(1) S. Lig., lib. 6, n. 825.

clericis raditur, quæque major vel minor esse debet juxta ordinis suscepti gradum.

581. — 33. Assertio : *Clerici in sacris constituti et beneficiati sub gravi tenentur deferre tonsuram clericalem.*

PROB. 1. *Conciliis.* Innumera propemodum sunt concilia particularia tonsuram præscribentia. Sed referre sufficiat jam citatum conc. Lateranense IV : « Clerici tonsuram et coronam habeant congruentem; » et conc. Lateranense V (sess. 9) : « Clerici in sacris constituti barbam nec comam nutriant. Si quis contra fecerit, excommunicationem incurrat. » Quod decretum fuit renovatum a Sixto V (const. *Cum sacrosanctam*, an. 1589), in qua præcipitur corona clericalis. — 2. *Auctoritate theologorum* communissime illud asserentium. — 3. *Praxi et sensu piorum sacerdotum.* — 4. Iis omnibus addi debent *statuta synodalia* communiter idem decernentia.

Dicitur *sub gravi*; hæc enim gravitas deducitur; — tum *ex canonibus* qui tonsuram clericis absolute præscribunt propter sacerdotii honorem, qui certe est maximi momenti; — tum *ex auctoritate doctorum*, qui hanc obligationem vel simpliciter enuntiant, vel gravem appellant, etiam illi quibus severitatis nota minime convenit, ut S. Lig. (1) et Lacroix et Escobar apud eundem S. Lig.

Quoad tempus ad peccatum mortale constituendum requisitum in ambiguo sunt auctores. P. Gury (n. 48), inquit an sit grave tonsuram non deferre per annum integrum, et respondet : Non liquet. Communius, inquit, affirmant theologi; sed non clare probatur. S. Ligorius citat Croix, qui ait : « Quis arguet sacerdotem de mortali, si per sex vel octo hebdomadas coronam non deferat, etiamsi nullum de ea appareat vestigium? » Unde ad peccatum mortale spatium saltem trium vel quatuor mensium omnino requisitum videtur, nisi aliam proponant regulam statuta episcopalia quibus in hac quæstione sedulo attendendum est (2).

(1) S. Lig., lib. 6, n. 826.

(2) Merito D. Icard (in suis *Juris canonici Prælectionibus*, n. 310) hæc addit : « Nihil contra regulam facit praxis quorundam presbyterorum

§ IV. — De obligatione continentiae

Tria expendenda sunt circa legem continentiae ministris sacris impositam : — 1. an et quatenus existat tum in Ecclesia Latina, tum in Ecclesia Græca; — 2. quænam fuerit ejus origo; — 3. an fuerit convenienter instituta.

I. *An et quatenus existat obligatio continentiae clericalis?*

582. — 34. I. Disciplina Ecclesiae Latinae. In Ecclesia Latina clerici omnes in sacris Ordinibus constituti, id est, episcopi, presbyteri, diaconi et subdiaconi, ad perpetuam tenentur continentiam, adeo ut, Ordine sacro Subdiaconatus suscepto, nec possint contrahere matrimonium, nec matrimonio uti, si quod ante susceptionem sacri Ordinis contraxerint.

Nam S. Greg. M. (1) ait : « Mihi videtur ut a præsentī die episcopis omnibus dicatur, ut nullum facere *subdiaconum* præsumant, nisi qui *se victurum caste promiserit*. » — Conc. Later. I (an. 1123, c. 3) : « Presbyteris, Diaconibus vel Subdiaconibus *uxorum contubernia prorsus* interdicimus. » — Conc. Trid. (sess. 18, cap. 13) : « Subdiaconi et diaconi ordinentur primum..... qui sperent Deo auctore se continere posse. » Et (sess. 24, c. 9) : « Si quis dixerit clericos *in sacris ordinibus* constitutos... *posse matrimonium contrahere*; anathema sit. »

583. — 35. II. Disciplina Ecclesiae Græcae. In Ecclesia Græca ministris sacris, episcopis exceptis, uxores ante susceptionem majorum Ordinum ductas retinere, ac matrimonio uti licet; sed clericis, post susceptionem sacri Ordinis, matrimonium contrahere non conceditur.

qui tonsuram ferre negligunt, et se securos nihilominus coram Deo reputant. An ob peculiarem ac sibi personalem rationem eximantur a jure communi, ipsi viderint, horum judices non sumus; sed quivis disciplinæ canonicæ amans, et vera juris canonici principia callens, fatebitur praxim non deferendi tonsuram esse sacris canonibus adversam, et statuta reclamare contra abusum qui in quibusdam forsitan civitatibus irrepserint. »

(1) S. Greg. M. dist. 28, c. 1, *ad Petrum Subd.*, lib. 1, epist. 44; *Patr. lat.*, LXXVII, 506.

Certum est hanc disciplinam apud Græcos et Orientales vigere saltem a concilio quod dicitur Quinisextum aut in Trullo (an. 691); neque fuisse reprehensam, tum in concilio Lugdunensi, tum in concilio Florentino. Imo Benedictus XIV (1) apertis verbis dicit : « Ut eorum (Græcorum) clerici, subdiaconi, diaconi, et presbyteri uxores in eorum ministerio retineant..... Romana non prohibet Ecclesia. »

II. *Quænam fuerit ejus origo obligationis continentiae clericalis ?*

584. — 36. Assertio 1^a : *Obligatio quam habent majores clerici servandi continentiam non est ex jure naturali, non ex jure divino, sed solum EX JURE ECCLESIASTICO.*

PROB. 1^a PARS, nempe, hanc obligationem *non oriri ex jure naturali.*

Licet congruum sit, ut qui sacra tractant, munditiem corporalem per continentiam servant, id tamen per se non requiritur necessario, quia per hoc officium homo sese Deo tradit ad ministerium sacrum exercendum, cui essentialiter non repugnat matrimonium, ut patet, tum ex rei natura, tum ex levitis, imo ex summis sacerdotibus antiquæ legis, qui uxores ducebant.

PROB. 2^a PARS, id est, *non oriri ex jure divino.*

Nullibi in Scripturis reperitur illud præceptum; equidem in epistolis B. Pauli desideratur continentia in clericis, sed Apostoli verba intelligi possunt, vel de continentia in exercitio ordinum, vel de continentia in matrimonii usu, vel de consilio, vel de præcepto tantum ecclesiastico. — Et vero Ecclesia latina nunquam reprehendit Græcos continentiam non admitcentes, quod sane non evenisset si jure divino præscripta esset continentia.

PROB. 3^a PARS, id est, *esse ex jure ecclesiastico.*

Conc. Trid. (sess. 24, c. 9), ait : « Si quis dixerit clericos in sacris ordinibus constitutos..... posse matrimonium contrahere, *non obstante lege ecclesiastica* aut voto; anathema sit. »

(1) Const. *Etsi pastoraris*, dat. an. 1742.

585. — 37. Assertio 2^a : *Lex ecclesiastica continentiae fundatur in exemplo Apostolorum, in consuetudine ab ipsis apostolicis temporibus universaliter fere recepta, atque in antiquissimis Conciliorum ac Pontificum sanctionibus.*

PROB. 1^a PARS, nempe eam fundari *in exemplo Apostolorum.*

S. Hieronymus (1) ait : « Christus virgo, virgo Maria, utriusque sexus virginitatis dedicavere principia ; apostoli vel virgines, vel post nuptias continentes. »

PROB. 2^a PARS, id est, eandem legem fundari *in consuetudine ab ipsis temporibus Apostolicis fere universaliter recepta.*

Sufficiunt hæc S. Epiphani et Conc. Carthag. II testimonia : — S. Epiphanius (2) aperte dicit « sacerdotalia munera cum iis, qui post unas nuptias continentiam servaverint, aut in virginitate perstiterint, communicanda esse », et addit : « Id Apostoli, deinde ecclesiastica sacerdoti regula honeste ac religiose decreverunt » (3). — Concilium Carthaginense II (an. 370, can. 2) diserte ait : « Episcopos, presbyteros ac diaconos, ita placuit continentes esse in omnibus, ut quod Apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus » (Labbe, t. 2; p. 1259).

PROB. 3^a PARS, tandem hanc legem fundari *in antiquissimis conciliorum ac Pontificum sanctionibus.*

Ad Concilia quod attinet, jam verba conc. Carthag. II retulimus. Concilium Arausicanum I (an. 441, can. 22) ait : « Deinceps non ordinentur diaconi conjugati, nisi qui prius conversionis proposito professi fuerint castitatem (4). »

Quod ad decreta SS. Pontificum antiquiorum spectat, S. Siricius Papa (5) ait : « Omnes sacerdotes atque levitæ insolubili

(1) S. Hier., *Apolog. pro lib. cont. Jovin.*, seu ep. 48 ad Pammach., n. 21; *Patr. lat.*, xxii, 510.

(2) S. Epiph. *Hær.* 48, n. 7; *Patr. gr.*, xli, 867.

(3) Similia invenies apud Origenem (*Hom.* 23 in *Num.*, n. 3, circa fin. *Patr. gr.*, xii, 749; et lib. 3 *cont. Cels.*, n. 48; *Patr. gr.*, xi, 983), Hieronymum (*lib. cont. Vigil.*, n. 2; *Patr. lat.*, xxiii, 341), Eusebium (*Demonst. evang.*, l. 1, c. 4; *Patr. gr.*, xxii, 75), etc.

(4) Citari possent conc. Tolet. I (an. 400, can. 1), conc. Venet. (an. 463, can. 11), conc. Aurelian. III (an. 538, can. 2), conc. Wormatiense (an. 868, can. 9), etc.

(5) *Epist.* 1, ad *Him. Tarrac.*, c. 7, n. 10; *Patr. lat.*, xiii, 1139.

legi constringimur, ut a die ordinationis nostræ, sobrietati ac pudicitiae et corda nostra mancipemus et corpora. » Ea porro verba dicit, ut patet ex contextu, occasione quorundam sacerdotum ac levitarum, qui post ordinationem filios ex propriis uxoribus genuerant, se excusantes, quod sacerdotibus et levitis Veteris Testamenti id non fuerit prohibitum; et hanc excusationem evertit citatis verbis, quæ ideo in sensu absolutæ continentiae accipi debent. S. Leo Magnus (1) scribit : « Lex continentiae eadem est ministris altaris (diaconis) quæ episcopis atque presbyteris. Qui cum essent laici, sive lectores, licite et uxores ducere et filios procreare potuerunt. Sed cum ad prædictos pervenerint gradus, cœpit eis non licere quod licuit. »

Notandum tamen subdiaconos in primis temporibus ad continentiam non fuisse obligatos; aut saltem variam fuisse Ecclesiarum praxim; plurima concilia de obligatione continentiae loquentia, episcopos, presbyteros ac diaconos nominant, et de subdiaconis tacent; quædam alia illos expresse excludunt. Conc. Carth. V (c. 3) ait : « Placuit episcopos et presbyteros et diaconos, secundum priora (vel propria) statuta, etiam ab uxoribus continere;... cæteros autem clericos ad id non cogi. » — A multo tempore continentiam servare jubentur subdiaconi.

586. — 38. Assertio 3^a : *Multo probabilius est ministros sacros ad continentiam teneri, non immediate ex lege ecclesiastica, sed ex voto quod jubente lege ecclesiastica elicere debent.*

Nam quamvis conc. Trid. sententiam hanc definire noluerit, dixeritque : *non obstante lege ecclesiastica aut voto*, probabilior ex jure canonico apparet. Etenim legitur : « Nullum facere subdiaconum præsumant episcopi, nisi qui se victurum caste promiserit » (dist. 28, c. 7, *Nullum*). » Nos igitur attendentes quod Orientalis Ecclesia votum continentiae non admisit » (C. *Cum olim*. 6, *de clericis conjug.*). — Bonifacius VIII supponit votum intercedere saltem implicite in susceptione

(1) S. Leo, ep. 167 *ad Rustic. Narb.*, cap. 3; *Patr. lat.*, LIV, 1204.

Ordinis sacri, dum hæc (1) pronuntiat : « Declarandum duximus illud solum votum dici debere solemne, quod solemnizatum fuerit per susceptionem Ordinis sacri, aut per professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per Sedem Apostolicam approbatis. »

Hinc — 1. Qui expresse nollet hoc votum emittere, non teneretur continentiam servare vi voti, sed vi legis ecclesiasticæ illam vovere quamprimum deberet, et exercendo interea ordinis sacri functiones peccaret lethaliter, et quidem contra religionem. — 2. Ordinatus in infantia, vel per metum gravem, non ligatur continentia, sed ad omni exercitio ordinis sacri sedulo sese abstinere debet. — 3. Ob legem ecclesiasticam, ut votum illud eliciatur, non requiritur voluntas expressa, sed sufficit intentio generalis rite suscipiendi ordinem sacrum.

III. *An sit convenienter instituta?*

587. — 39. Assertio : *Continentiæ obligatio convenientissime fuit instituta.*

PROB. Illud convenientissime fuit institutum quod officiis clericorum erga Deum valde congruit, fidelium curæ inservit, et sacerdotii honorem promovet; atqui talis est continentia clericis in sacris Ordinibus constitutis imposita,

1. *Officiis clericorum erga Deum* valde congruit; illa enim officia sunt munia sacra et oratio; porro illis valde congruit continentia. — 1. *Muniis sacris clericorum;* nam clerici in sacris ordinibus constituti cultui divino omnino sunt mancipati, et maxime convenit, ut qui ad immolationem agni immaculati cooperantur, sua puritate tanto ministerio digniores efficiantur; si enim David et milites ejus panes propositionis manducare non poterant, nisi ab aliquo tempore ab uxoribus abstinuissent (I *Reg.*, xxi, 4) « quanto magis, inquit Innocentius III (2), hi sacerdotes et levitæ pudicitiam ex die ordinationis servare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec præterit dies qua vel a sacrificiis di-

(1) Cap. *Quod votum, de Voto*, lib. 3, in-6°.

(2) Ep. 2, ad *Victric. ep. Rotom.*, c. 9.

vinis, vel a baptismatis officio vacent. » — 2. *Orationi*. Ministri sacri orationi jugiter incumbere debent; porro opera carnis etiam licita animam deprimunt, et quodam modo carnalem reddunt; ergo. Hoc argumentum sic urget Innocentius III (*loc. cit.*): « Si B. Paulus ad Corinthios scribit dicens: Abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi (et hoc utique laicis præcipit), multo magis sacerdotes, quibus et orandi et sacrificandi iuge officium est, semper debebunt ab hujusmodi consortio abstinere. »

2. *Fidelium curæ* multum inservit continentia. — 1. *Curæ spirituali*; quia in sacerdote innupto animarum amor ac zelus plenius ardet quam in conjugato: « Qui sine uxore est, inquit » Apostolus (I *Cor.*, VII, 32), sollicitus est quæ Domini sunt » quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus » est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. » Insuper, ex parte fidelium erga innuptum sacerdotem exhibetur benevolentia major, quia non est divisum cor illius sacerdotis, sed officio suo totaliter deditum; fiducia amplior, quia secreta securius servabit, nec est timendi locus ne uxori vel filiis illa manifestet; recursus frequentior, quia facilior est ad eum aditus. — 2. *Curæ temporali*. Innupti sacerdotes liberius divitias suas pauperibus elargiuntur; non enim habent necessitatem thesaurizandi pro filiis; ea ratione commoti fideles facilius eligunt sacerdotem in eleemosynarum suarum dispensatorem; sciunt enim non circumstare familiam cui jucundius opitularetur quam miseris.

3. *Sacerdotii honorem* promovet; nam — 1. per continentiam apparet sacerdos tanquam rebus humanis major, corpore destitutus, et officiis sacris omnino traditus, quod quidem populos magnopere commovet et trahit ad Deum, uti experientia constat, præsertim apud populos barbaros ad fidem convertendos. — 2. Per continentiam a sacerdote amovetur suspicium libidinis, tum seductionis puellarum sub prætextu ineundi matrimonii, tum avaritiæ, quia desunt uxor cui victum et vestes convenientes præbere debet, et filii congrue educandi ac nuptui collocandi.

§ V. — De obligatione recitandi officium divinum

Dimissis quæstionibus mere liturgicis, tria tantum de divino officio expendentur : — 1. an sit obligatio recitandi divinum officium; — 2. quomodo sit adimplenda; — 3. quænam causæ ab ea excusent.

I. De obligatione recitandi officium divinum.

588. — 40. Assertio : *Omnes clerici in sacris ordinibus constituti vel beneficiati tenentur quotidie recitare divinum officium.*

PROB. 1^a PARS, scilicet *omnes clericos in sacris ordinibus constitutos teneri*, etc...

Plures hanc obligationem demonstrare nituntur quibusdam juris canonici locis, in dist. 91 potissimum relatis; sed non stricte valet pro omnibus probatio ista, quia, ut ait Billuart (1) loquuntur illa jura, vel de solis presbyteris, vel de officio publico, vel de beneficiatis, aut alias interpretationes passa sunt.

Unde melius et liquidius probatur assertio, pergit idem theologus, ex generali consuetudine vim legis habente. Etenim : — 1. hæc praxis constanter servatur, quamvis non levia sæpe adsint incommoda; — 2. pessime habentur apud omnes pios qui hoc pensum negligunt. Porro his duobus indiciis colligunt doctores consuetudinem vim legis graviter obligantis habere.

Theologi, innixi huic consuetudini, pluribus constitutionibus SS. Pontificum confirmatæ, præsertim Bulla S. Pii V (*Quod a Nobis*), unanimi ore asserunt obligationem recitandi divinum officium.

PROB. 2^a PARS, nempe *clericos beneficiatos teneri*, etc.

Consentiunt omnes beneficiatos teneri sub gravi recitare divinum officium : hæc obligatio manifesta fit ex pœnis quibus clerici beneficiati huic officio deficientes subjiciuntur in conc. Lateranensi V (sess. 9), et in constit. Pii V (*Ex proximo*, an. 1571), in qua dicitur : « Statuimus ut qui horas omnes

(1) Billuart, *de Hor. can.*, art. 8, § 3.

canonicas uno vel pluribus diebus intermiserit, omnes beneficii vel beneficiorum suorum fructus qui illis vel illis diebus responderent, si quotidie dividerentur; qui vero matutinum tantum, dimidiam; qui cæteras omnes horas, alteram dimidiam; qui harum singulas, sextam partem fructuum ejusdem diei amittit. » Tandem Alexander VII sequentem damnavit propositionem (n. 20) : « Restitutio a Pio V imposita beneficiatis non recitantibus, non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam judicis, eo quod sit pœna. » Ex quo colligendum est beneficia concedi ea conditione ut recitetur officium divinum, ita ut si quis illud non recitet, fructus non lucretur (Vide Icard, n. 501).

589. — 41. Tempus quo incipit obligatio officii divini. Obligatio recitandi officium incipit a tempore et hora suscepti ordinis sacri, et in beneficiatis ab hora suscepti beneficii; ideoque urget quoad officium respondens illi horæ (1). Itaque, qui Subdiaconatum recipit hora octava matutina, non tenetur ad recitationem Primæ, quæ juxta normam Ecclesiæ hora sexta dicitur, sed tenetur ad Tertiam, quæ hora nona recitatur. — Subdiaconus qui partem illam recitaverit ante ordinationem, suæ obligationi probabilius non satisfecit, quia Ecclesia præcipit officium recitari a subdiacono et nomine suo; qui autem non est subdiaconus, neque ab Ecclesia ut publicus minister deputatus, non potest nomine Ecclesiæ recitare, nec orationem publicam fundere. Ita S. Lig. (*Ibid.*) qui tamen contrariam sententiam probabilem dicit.

590. — 42. Gravitas hujus obligationis. Communissime docent theologi peccatum mortale esse omissionem unius e minoribus horis, vel completorii, vel unius nocturni, vel alterius partis æquivalentis parvæ horæ. Attamen pars paulo major requireretur, si e pluribus horis aliquid omitteretur; quia omissio continua judicatur gravior quam plures omissiones separatæ (2).

(1) Billuart, *loc. cit.*; S. Lig., lib. 5, n. 140.

(2) Ita S. Lig., lib. 4, n. 147, ubi dicit : « Cæterum, ut recte aiunt

II. De modo recitandi divinum officium.

Regulæ de officio recitando spectant *intentionem* adimplendi obligationem, *pronuntiationem*, *attentionem*, *ordinem*, *locum et situm*, *tempus*.

591. — 43. I. De intentione. — 1. Certum est *intentionem actualem* obligationi satisfaciendi non esse necessariam, sed sufficere *virtualem*. — 2. Quinimo *intentio virtualis explicita* adimplendi obligationem non requiritur; nam Ecclesia nihil aliud præcipit quam recitationem piam et integram officii. — 3. Sed requiritur *intentio saltem virtualis implicita* orandi et laudandi Deum. Unde qui officium recitat materialiter et non humano modo, v. g., somniando, non satisfacit obligationi.

An ultra requiratur *intentio actualis* Deum orandi, seu *attentio mentis* ad orationem, infra expendetur.

592. — 44. II. De pronuntiatione. Pronuntiatio debet esse *vocalis*, et *integra*.

1. Debet esse *vocalis*, id est, officium recitari debet voce distincta et articulata, nec sufficit ut sola mente legatur, aut tantum oculis percurratur; nec satis est, si recitetur gutture vel intra dentes. Ratio est, quia oratio *vocalis* præcipitur; porro non censetur proprie *vocalis*, nisi voce distincta et articulata fiat. — Probabilius tamen non est necesse ut recitans voces et syllabas distincte audiat, etiam si servetur silentium in loco; quia non præcipitur auditio, sed tantum recitatio; sufficit igitur si ille qui recitat, conscius sit se verba pronuntiare (1).

2. Debet esse *integra*, id est, sine syncope et abbreviatione verborum et syllabarum. Quando vero recitatio ob defectum pronuntiationis non est integra, peccatum est *grave*, si mutilatio est magna et sensus notabiliter variatur; est *leve*, si

auctores, improbabilis est opinio, quod una parva hora, prout Tertia, Sexta..., sit levis materia. »

(1) S. Lig., lib. 5, n. 162; Gury, n. 81.

sensus non corrumpitur, aut in parva tantum quantitate; est *nullum*, si id fit involuntarie ob inadvertentiam, vel balbutiem, vel inveteratam consuetudinem quæ difficulter vinci possit. — Si socius recitationis obtruncet syllabas, non ita tamen ut sensus notabiliter immutetur, erit veniale, si sine causa cum illo recitetur officium. Certum est autem non satisfacere eos, qui alternatim recitando non expectant versus absolvi, si hoc fiat in magna quantitate (S. Lig., n. 165).

Quando autem quis cum alio etiam laico, vel in choro, officium divinum recitat, hæc servanda sunt :

1. Satisfacit audiendo antiphonas, lectiones, capitula, orationes, et omnia quæ ab uno, cæteris de choro audientibus, recitantur, ac alternatim dicendo psalmorum versus, et hymnorum strophes. — Sed non possunt fieri plures quam duo chori, nec potest unus chorus unum psalmum aut hymnum, alter alterum recitare, bene vero alternari debent versus et strophes. Ita fert consuetudo, quæ vim legis habet.

2. Probabilius satisfacit qui in choro submisce recitat versus unum psalmi, alterum audiendo. Ratio est quia non requiritur ut recitantes in uno choro audiant voces omnium recitantium in altero, cum una pars unum corpus cum altera constituat et invicem communicent (S. Lig., n. 163).

3. Qui recitans cum socio vel in choro illum non audit, certe satisfacit, si id fiat propter strepitum aliorum; si autem id eveniat culpa socii, probabilius pariter satisfacit, tum quia per socium cui unitur sufficienter orare videtur, tum quia illud præceptum ex benignitate Ecclesiæ benigne intelligendum est, tum quia ex opposita sententia nascerentur scrupuli non pauci (S. Ligorius, n. 163, q. 2).

593. — 45. III. De attentione. Hæc duo certa sunt apud omnes :

1. Omnino requiritur *attentio externa*; habetur autem, quando non ponitur actio impossibilis cum attentione interna, ut esset fabulari, scribere, attente audire alios loquentes, etc. — Hinc non impeditur attentio externa, si actio leviter mentem distrahat, aut si difficultas attendendi majori

applicatione interna compensetur. Satisfaceret igitur qui, horas canonicas recitando, ambularet, se lavaret, vestes indueret, herbas, flores aut uvas colligeret, focum instrueret, lectum sterneret, caput pecteret, et similes actiones perageret, quæ non fiunt valde festinanter. A fortiori permittitur inter recitandum facere necessaria ad ipsam recitationem, ut perquirere psalmos, lectiones, etc., dum recitatur memoriter. Pariter satisfacit, qui recitat officium dum alii fabulantur, canunt, etc., modo his animum non applicet. Attamen non excusaretur a culpa veniali, qui sine aliqua necessitate officium diceret in loco distractioni exposito, ut in foro, platea (S. Lig., n. 176).

2. *Attentio interna* ita saltem requiritur ut *voluntarie distractus* in horis recitandis peccet *venialiter*; quia omnis oratio facta cum distractione deliberata aliquam injuriam erga Deum continet.

Quæritur autem an recitans horas cum *actuali et voluntaria mentis evagatione*, præcepto *substantialiter* satisfaciatur, id est, *sine peccato mortali*, dummodo habeat intentionem orandi cum attentione externa?

Prima sententia affirmat, quia oratio est petitio decentium a Deo; porro hæc petitio non requirit necessario attentionem internam, præsertim cum fiat nomine Ecclesiæ, sicut si quis recitaret orationem coram rege. — Cæterum si attentio interna necessario requireretur, nihil valeret oratio facta cum distractione omnino involuntaria, quod omnes rejiciunt.

Secunda opinio tenet necessariam esse attentionem internam, nam Ecclesia præcipit recitationem officii per modum orationis quæ sit apta ad Deum honorandum et ejus auxilium impetrandum; porro hæc exstare nequeunt, si recitatio fiat cum distractione voluntaria. — Insuper credibile non est in præscribenda horarum recitatione Ecclesiam intendisse materiale attentionem tantum. — Imo conc. Trid. (sess. 24, de Ref., c. 12), mandando ut clerici compellantur « in choro ad psallendum instituto, hymnis et canticis Dei nomen reverenter, distincte, devoteque laudare », attentionem internam requiri sufficienter declarat; nam *reverenter* significat cum

debita corporis compositione, *distincte* cum recta verborum pronuntiatione, *devote* cum attentione interna.

Hæc secunda sententia, inquit S. Lig. (1), probabilior et communior videtur, saltem ob auctoritatem extrinsecam; sed prima, tum ob doctorum auctoritatem non contemnendam, tum ob rationes non levibus fundamentis innixas, satis probabilis apparet. — Cæterum, ad scrupulos abjiciendos, et ad animum levandum horas recitantium, valde refert advertere quod, etiam juxta doctores secundæ sententiæ adhærentes, ut dicatur aliquis officio non satisfacere, non solum requiritur ut voluntarie se distrahat, sed etiam ut plene advertat se distrahi; quia licet recitans semiplene advertat distractionem, et venialiter peccet, adhuc tamen substantialiter officio satisfacit, cum prima attentio sive intentio attendendi semper perseveret, quamdiu cum plena advertentia non revocatur.

Notandum autem *triplicem* dari attentionem *prorsus sufficientem*, nempe : *ad Deum*, quæ quidem est omnibus perfectior, nimirum cum mens elevatur ad Deum, meditando, v. g., divinam bonitatem, justitiam,... aut mysteria passionis, sicut etiam gesta B. Virginis Mariæ, aut sanctorum, quia hæc proximam habent relationem ad Deum; — *ad sensum*, cum attenditur ad percipiendam intelligentiam verborum; — *ad verba*, cum attenditur ad recte illa proferenda, ne error fiat mutilando, transponendo... (S. Lig., n. 176).

594. — 46. IV. De ordine recitationis. Ordo debitus requirit ut officium persolvatur *sine mutatione, sine inversione, sine interruptione*.

I. SINE MUTATIONE. Recitandum est officium præscriptum, nec in aliud immutandum est; hoc enim vetitum fuit a S. Pio V.

Sed quæritur 1. *Quale peccatum sit mutare officium?*

Resp. 1. Peccat graviter qui *sine causa frequenter* officium mutat.

2. Peccat leviter qui *sine causa aliquoties*, sed raro, puta ter

(1) S. Lig., lib. 5, n. 177.

aut quater in anno, mutat in aliud æquale aut fere æquale; peccat vero graviter si mutet in officium notabiliter brevius; unde damnata fuit hæc prop. (n. 30) ab Alexandro VIII: « In die Palmarum, recitans officium Paschale satisfacit præcepto. »

3. *Nullum facit peccatum qui ex qualibet rationabili causa officium aliquoties mutat, modo mutatio non fiat in officium notabiliter brevius.* — Causæ sufficientes sunt: ratio studii aut extraordinariæ occupationis, prout aliquando (rarissime tamen) concionatoribus, confessariis, professoribus, etc., contingere potest; ratio itineris, si in itinere utaris alterius brevuario aut aliquod officium memoriter recites; ratio infirmæ valetudinis aut magnæ defatigationis; ratio specialis devotionis, ut puta, si, posito domicilio extra patriam, officium patroni patriæ tuæ recitare exoptares; ratio caritatis, ut recitetur breviarum cum socio officium diversum dicente, modo officium illud sit a S. Sede approbatum; sola ratio societatis sat rationabilis apparet (1).

Quæritur 2. *Ad quid teneatur qui involuntarie mutavit officium?*

Resp. 1. Qui ex inadvertentia dicit unum officium pro alio, nihil tenetur repetere, juxta tritum axioma: *officium pro officio*. Ratio est, quia non præsumitur Ecclesia velle aliquem uno die bis ad tantum onus obligari. Dicit autem Laymam consilium esse (non vero obligationem), subjungere propria officii omissi. Imo rationabiliter advertit Tournely, deberi compensationem, si dictum fuerit officium notabiliter brevius (2).

2. Qui ex errore recitavit aliquam partem officii indebiti, et ad errorem attendit, potest vel prosecui, vel reliqua recitare de officio debito, finito tamen psalmo, vel oratione inchoata. Sed putat S. Lig. (n. 161, q. 5) melius esse recitare de proprio quam errorem prosecui.

3. Qui dixit unum officium pro altero, non potest officium omissum recitare alio die, ne bis erretur (S. Cong. Rit., 17 jun. 1673, n. 2482).

(1) S. Lig., lib. 5, n. 161.

(2) S. Lig., n. 161, q. 3.

II. SINE INVERSIONE. Non licet ordinem horarum invertere; attamen in recitatione privata inversio non excedit veniale; quia ordo servandus habetur ut circumstantia minoris momenti. Dicunt tamen plures, cum Concina, inversionem esse peccatum mortale, si frequenter fiat, sed probabilius negat S. Lig. (n. 170).

Hinc legitimam facit inversionem ratio levis, quia habet proportionem cum præcepto, v. g., — 1. si inviteris ab amico ad recitandum cum ipso; — 2. si non habeas prompte breviarium, nec possis commode expectare, possis vero memoriter aliam horam recitare; — 3. si vero venias ad chorum, officio jam incepto; — 4. si officii partem recitans advertas te præcedentia non dixisse. Idem dicendum si in eadem hora invertatur ordo. Ita S. Lig. (n. 170).

III. SINE INTERRUPTIONE. Quæcumque notabilis interruptio in recitatione unius horæ canonicæ est peccatum, quia non servatur unitas ab Ecclesia præscripta, sed *peccatum veniale non excedit*, quia salva manet substantia orationis præceptæ.

Hinc 1. quælibet causa rationabilis sufficit ut horam interrumpere liceat, v. g., — 1. quælibet utilitas, propria vel aliena, quæ sine aliquo incommodo differri non possit; — 2. urbanitas, caritas, exsecutio mandati superioris, devotio; — 3. excipienda confessio alicujus qui non libenter expectaret; — 4. opportunitas aliquid agendi aut notandi ad tollendam distractionem vel sollicitudinem, aut præcavendam oblivionem, modo non frequenter fiat; — 5. aliqua brevis oratio inter orandum, seu pius cordis affectus; non tamen licet meditandi gratia in piis affectibus diutius et frequenter immorari, quia ratio orationis vocalis non satis servaretur; item longior vocalis oratio interjecta esset peccatum veniale, utpote contra formam ab Ecclesia præscriptam (Gury, n. 83, post S. Lig. et probatos auctores).

Hinc 2. post interruptionem nulla est obligatio rursum dicendi partem ante interruptionem recitatam; sufficit ut ea reassumantur quæ necessaria sunt ut detur sensus completus, v. g., psalmus, oratio, lectio... dummodo insuper notabilis

fuerit interruptio; quia, inquit S. Lig. (n. 168), hæc satis uniuntur vel per intentionem continuandi, vel per ipsam recitationem adjunctam. — Separari possunt sine causa laudes a matutino officio, juxta communem sententiam. Possunt etiam sine causa separari nocturni spatio trium horarum, quia hujusmodi separatio in prioribus Ecclesiæ temporibus fiebat.

595. — 47. V. De loco et situ. — 1. Officium chori *in loco ad hoc designato* recitari debet, officium autem privatim recitandum dici potest *in omni loco*, sive domi, sive in ecclesia, sive in itinere, siue in deambulatione, dummodo locus attentioni requisitæ congruus sit (S. Lig., n. 179).

2. Privatim recitari potest officium *in omni situ decenti*, sive genibus flexis, sive stando, sive sedendo, sive deambulando. Ita praxis generalis quam probant omnes theologi; censet tamen Concina non excusari a veniali qui sine causa officium recitaret recumbendo in lecto. — Docent communiter auctores rubricas, quæ respiciunt situm corporis, vel signa crucis, pro recitantibus in choro conditas fuisse, non esse vero pro aliis nisi directivas.

596. — 48. VI. De tempore. — 1. Tempus ad singulas Horas determinatum sic olim servabatur: Matutinum post mediam noctem, Laudes ad auroram, Prima post solis ortum, Tertia ad horam nonam matutinam, Sexta ad meridiem, Nona ad horam tertiam pomeridianam, Vesperæ ad solis occasum, Completorium ad noctis crepusculum (Gury, n. 62).

2. *Ad substantiam vero præcepti* adimplendam, tempus pro integra officii recitatione præfinitum incipit a media nocte, et ad mediam noctem sequentem terminatur, ita ut qui intra illud tempus officium integre recitant, a peccato mortali sint immunes. — Attamen, ex consuetudine universali approbata, licet Matutinum cum Laudibus dicere vespere diei præcedentis ab illa hora qua sol medium cursum tenet inter meridiem et occasum (1). Imo multi theologi non improbabili-

(1) Resp. S. Cong. Rit., 16 mart. 1876.

dicunt etiam hora secunda post meridiem valide et licite in omni tempore recitari; contrariam tamen opinionem veriorum putat S. Lig. (n. 174) (1).

3. Ex præcepto autem *sub veniali*, — Matutinum et Laudes a sacerdotibus ante Missæ celebrationem recitari debent; — Prima et Tertia ante meridiem recitandæ sunt (Sexta vero et Nona toto tempore tum matutino, tum vespertino dici possunt); — Vesperæ et Completorium a meridie usque ad mediam noctem recitantur, et ad tempus matutinum anticipari non possunt. In feriis Quadragesimæ tamen, exceptis tribus primis diebus, Vesperæ ante prandium recitari possunt, ob antiquam disciplinam, juxta quam jejunium ante Vesperarum recitationem non frangebatur. Die Dominica Vesperæ anticipari non possunt, quia jejunium hac die non servatur (Gury, n. 62).

Ut licite anticipetur vel postponatur debitum tempus Horarum (manendo tamen intra diem), sufficit quævis causa utilis vel honesta, nimirum concio paranda vel audienda, periculum supervenientis occupationis sive laboris, major devotio sive quies, tempus aptius ad studendum, et similia. Non sufficeret ad excusandum sola major commoditas, sine alio motivo honesto (S. Lig., n. 173).

III. De causis excusantibus a recitatione officii.

Tres sunt præcipuæ causæ excusantes : impossibilitas, caritas et dispensatio legitima.

597. — 49. I. De impossibilitate. Impossibilitas tum *physica*, tum *moralis*, seu *magna difficultas* recitandi divinum officium, ab illius recitatione liberat, quia lex positiva non obligat cum tanto incommodo.

Ex hoc principio a recitatione officii liberant :

1. *Cæcitas et carentia breviarii.* Si quis tamen in hoc vel illo

(1) S. Cong. Rit. interrogata « an satisfaceret obligationi suæ, qui Matutinum cum Laudibus vespere diei præcedendis recitaret, priusquam sol medium cursum teneret inter meridiem et occasum? » respondit (13 jul. 1883) : « Consulantur probati auctores. »

casu sciret memoriter aliquam *partem notabilem et continuam* officii, ut parvam aliquam horam, vel psalmos, vel lectiones, teneretur ad hæc dicenda, et quidem sub gravi, si ista æquivalerent parvæ horæ. — Item tenetur cæcus si possit sine magno incommodo cum socio officium recitare (1). — Sed, ait Billuart, qui non potest Horas recitare, non tenetur alias orationes facere, quia præcepti objectum est officium ab Ecclesia ordinatum, non aliæ preces.

2. *Infirmitas gravis*. Ratione infirmitatis excusantur ob officio qui non possunt illud recitare sine notabili incommodo, aut probabili gravis incommodi periculo. Unde excusantur qui prudenter timent ne ob officii recitationem patiantur notabilem gravedinem capitis, vel oculorum aut virium lassitudinem; vel experti sunt febrim tardius esse recessuram (S. Lig., n. 154, not. I). — *Convalescentia* ex gravi morbo excusare potest infirmos ab officio per aliquot dies ad arbitrium viri prudentis, donec vires reficiantur, et hoc, etiamsi Missam celebrarent, vel aliud legerent recreationis causa (S. Lig., *ibid.*, not. II). — In dubio an infirmitas sufficiat ad excusandum, potest infirmus se committere iudicio medici, aut superioris qui in tali dubio etiam dispensare potest, aut viri prudentis, imo stare iudicio proprio, si tale iudicium ipsemet prudenter ferre valeat (S. Lig., *ibid.*). — Qui totum recitare nequit officium, sed partem continuam et notabilem recitare potest, ad illam dicendam tenetur, ex damnatione istius propositionis ab Innocentio XI (n. 54): « Qui non potest recitare Matutinum et Laudes, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur; quia major pars trahit ad se minorem » (S. Lig., n. 154, 158).

3. *Metus gravis mali*. Excusatur qui tempore persecutionis timet ne ex recitatione breviarii prodatur et ad mortem vel triremes damnetur, vel aliud vere notabile detrimentum subeat (S. Lig., n. 156, 157).

4. *Scrupuli vehementes*. Qui patitur graves anxietates conscientiae, non tenetur ad officium recitandum; potest aliquando

(1) S. Lig., lib. 4, n. 158.

ei interdicti recitatio breviarii, donec videatur posse recitare sine tanto incommodo (S. Lig., n. 177 in fine).

598. — 50. II. De caritate. *Gravis et repentina occupatio*, quæ omitti nequit *sine scandalo* vel *notabili damno proprio* vel *alieno*, excusat a recitatione breviarii, quia lex ecclesiastica præcepto naturalis caritatis inferior est. — Dicitur *repentina occupatio*, quia, si prævideri potest, anticipari debet breviarii recitatio.

Ex hoc principio excusantur :

1. Qui sub nocte vespas et completorium recitaturus vocatur ad ministrandum infirmum graviter ægrotantem, nec ei postea suppetit tempus sufficiens ad recitandum officium.

2. Qui tota die occupatur ad excipiendas confessiones, nec eas dimittere potest, vel quia est dies ultimus missionis, vel quia ipse est sequenti die discessurus.

3. Qui tota die occupatur in sedandis jurgiis, reconciliandis inimicis, nec ad crastinum sine magno incommodo dimittere potest.

4. Qui in assistendis infirmis tempore morbi contagiosi absque intermissione vacat.

5. Qui concionem facturus non potest eam remittere sine gravi scandalo, vel notabili famæ propriæ læsione, nec convenienter eam præparare, quin omittat breviarium.

Sed omnes hæ circumstantiæ sedulo pensandæ sunt, ne quis seipsum decipiat (S. Lig., n. 156).

599. — 51. III. De dispensatione legitima. Officii divini recitatio est juris ecclesiastici; ergo ab illa potest dispensare legitimus superior.

1. S. Pontifex semper et in omni casu valide dispensare potest a breviario dicendo; licite autem dispensat, quando aliqua adest rationabilis causa, de qua ipse judicat.

2. Cum agatur de lege universali Ecclesiæ, episcopus per se ab ea dispensare nequit, sed, etiam secluso indulto, ex delegatione generali S. Pontificis, seu ex usu a theologis probato, potest dispensare, modo adsit justa causa, in aliquo casu par-

ticulari et ad tempus, v. g., quando adest dubium circa impotentiam moralem vel gravitatem damni metuendi, vel difficilis est recursus ad Papam (S. Lig., lib. 4, n. 159).

§ VI. — De iis quæ ex jure canonico a clericis vitari debent

600. — 52. Plura sunt officia vel delectamenta quæ laicos nullo modo vel parum dedecent, clericos vero a divinis avertunt, vel inducunt in proximum periculum scandali, luxuriæ aut aliorum peccatorum. Ideo in sacris canonibus prohibentur Ecclesiæ ministris. — Hæc sunt præcipue venatio, militia, ludus alearum, negotiatio, sæcularia munera, cohabitatio cum mulieribus, popinarum ingressus, spectacula et comessationes; de quibus successive dicendum est.

601. — 53. I. De venatione. Certum est eam esse clericis *prohibitam jure ecclesiastico*. Id constat ex variis locis juris canonici, sed præsertim ex concilio Lateranensi IV (can. 15), ubi dicitur : « Venationem et aucupationem universis clericis interdicimus. » Item ex concilio Tridentino (sess. 24, c. 13, *de Reform.*). — Rationes hujus prohibitionis sunt, tum quia venatio fit plerumque cum tumultu qui dissolvit et dehonestat clericalem modestiam, tum quia immitis illa effusio sanguinis animalium habet quamdam speciem belli repugnantem mansuetudini ecclesiasticæ, tum quia hac exercitatione, præsertim frequenti, animus clericorum a divinis officiis aliisque spiritualibus occupationibus sui status nimis distrahitur (1).

Si autem quærat *quousque extendatur talis prohibitio*, hæc tenenda videntur cum S. Ligorio (lib. 3, n. 606) : — 1. Ex communi sententia, prohibita est venatio *clamosa*, seu quæ fit cum canibus et armorum strepitu, vel accipitribus, non vero venatio *quieta*, seu quæ fit cum laqueis et retibus. Pariter non videtur stricte prohibita per se jure communi venatio *cum sclopeto et uno cane*; quidam tamen contradicunt (v. Icard. *loc. cit.*). Sed omnes concedunt quod indecentiam involvit, nec aliquo scandalo caret : unde merito in pluribus diocesisibus sta-

(1) Icard, *Præl. jur. can.*, p. 2, art. 3, n. 345.

tuta synodalia et hanc prohibent. — 2. Venatio etiam clamosa non est vetita sub gravi, nisi sit frequens, vel cum scandalo aut magnis impensis fiat, vel obstat jus diœcesanum.

602. — 54. II. De militia et armorum gestatione. Constat ex multis locis juris canonici *gestionem armorum, seclusa necessitate, clericis prohiberi*; unde inferunt communiter theologi cum Benedicto XIV (not. 401) peccare graviter clericos in sacris, qui militiam amplectuntur. Rationes sunt, ex S. Thoma (1): — 1. « Quia bellica exercitia maximas inquietudines habent: unde multum impediunt animum a contemplatione divinorum, et laude Dei, et oratione pro populo, quæ ad officium pertinent clericorum; — 2. quia omnes clericorum ordines ordinantur ad altaris ministerium, in quo sub sacramento repræsentatur passio Christi; et ideo non competit eis occidere vel effundere sanguinem, sed magis paratos esse ad propriam sanguinis effusionem pro Christo, ut imitentur opere quod gerunt ministerio. »

603. — 55. III. De ludo alearum. Ludus alearum ille est *cujus exitus a sorte solum pendet, quin ludentis industria partem ullam in eo obtineat.*

Ludus alearum, *pacto adjuncto pecuniam lucrandi, severe prohibetur clericis, saltem in ordinibus sacris constitutis.* Constat ex concilio Lateranensi IV (can. 16), ubi dicitur: « Clerici ad aleas et taxillas non ludant, nec hujusmodi ludis intersint »; quod decretum cum aliis ad mores clericorum attinentibus renovatum est a conc. Tridentino (sess. 22, cap. 1, *de Reform.*).

Circa *gravitatem* hujus prohibitionis, tenendum videtur cum S. Ligorio (2): — 1. peccare *graviter* clericos in sacris, vel beneficiatos, qui *frequenter* aleis ludunt *lucri gratia*; ut patet ex gravitate pœnarum quas canones comminantur; — 2. sed non peccare graviter clericos qui *raro, moderate, privatim et sine scandalo* ludunt aleis; imo probabiliter eos non peccare venialiter, si ludant recreationis gratia, in locis ubi præfati canones non rigide observantur.

(1) S. Th., 2. 2, q. 40, a. 2.

(2) S. Lig., lib. 3, n. 896-899.

Ludus chartarum duplex distinguendus est : — alius *totaliter* pendet a sorte, et est omnino *aleatorius*; de eo dicenda sunt eadem quæ supra de ludo alearum; — alius vero, *partim a sorte, partim a peritia* ludentis pendet, et dicitur *mixtus*; hoc posterius genus non est habendum ut per se illicitum ex jure communi, si moderate, absque scandalo, et pro exigua pecuniæ summa ludatur.

Cæterum circa ludum alearum et chartarum adsunt in multis provinciis et diocesisibus plura decreta particularia, quæ sedulo servari debent.

604. — 56. IV. De negotiatione. Negotiatio generatim dicitur *omnis operatio, qua quis intuitu lucri se intermedium constituit inter cives, in ordine ad commutationem mercium, operarum, pecuniarum, etc. (1).*

Triplex species negotiationis distinguitur :

Prima species : merces emuntur ut deinceps carius vendantur, sed *forma non immutata* (gallice dicitur *vente en gros ou en détail, trafic*). Porro, ex innumeris textibus juris canonici, constat clericis prohiberi hujusmodi negotiationem peragere, sive per se, sive per interpositas personas. Imo non licet eam exercere, sub prætextu lucra impendendi in necessitates pauperum aut Ecclesiæ, nisi ex licentia legitimi superioris. Ratio est quia etiam tunc subsistit causa interdictionis, nempe, ne clerici implicentur sollicitudine rerum temporalium, quæ officiis sui status repugnant, aut inquinentur vitiis quibus negotiatores exponentur. Cæterum prohibitio est generalis et absoluta.

Secunda species : res emuntur ut, *mutata forma per fabricationem*, cum lucro vendantur. Hoc genus negotiationis licitum est aut illicitum pro modo quo exercetur, scilicet : — 1. Non prohibetur, si forma rerum *labore et industria personali* ipsius clerici mutatur, v. g., si quis arte propria statuas aut tabellas pictas conficiat. — 2. Pariter non interdicitur clericis fructus venditare quos *ex suis agris* percipiant, etsi agros excolant per mercenarios. — 3. Sed illicita est nego-

(1) Icard, *loc. cit.*, n. 352; Allègre, *Code civil*, II, p. 340-345.

tatio, si res emptæ *labore mercenarii conductitii* immutantur, ut in alia forma cum lucro vendantur; id enim, juxta communem existimationem, est verum commercium, et clericos implicat iisdem sollicitudinibus, iisdemque vitiis exponit, ac negotiatio primæ speciei. Quapropter plerique doctores consentiunt illam includi in generali interdictione. Hinc concluditur prohibitum esse clericis artem aromaticam exercere, ut vendant, sive medicamenta composita, sive liquores, aliave id genus; quod etiam de arte libraria dicendum est.

Tertia species sita est in *cambio*, aut *aliis operationibus circa pecunias vel jura incorporea*, ad lucrandum. Porro Clemens XIII expressis verbis declaravit (const. *Cum primum*) « cambium activum natura sua esse actum veræ negotiationis, ideoque omnibus ecclesiasticis vetitum censi debere, tam proprio nomine quam per interpositam personam illud contrahere. » Quod accipiendum est, non solum de cambio, sive manuali, sive locali, sed etiam de variis operationibus quæ fiunt in commercio ad permutationem et venditionem jurium incorporeorum, censuum, actionum et obligationum in societatibus commercii (1).

Utrum autem clericis liceat *emere hujusmodi actiones aut obligationes*, expendunt hodierni canonistæ.

1. De *obligationibus* nullum est dubium, quippe quæ nihil aliud sint quam mutuum societati jam constitutæ creditum; unde clericis licitæ sunt sicuti quodvis mutuum.

2. De *actionibus* vero tres sunt sententiæ; — alii affirmant licitum esse eas emere, quia in ejusmodi emptione nulla adest negotiatio, nullaque lucri intentio; — alii negant, quia emptores actionum, etsi lucrum non intendunt, pecuniam tamen subministrant ad negotiandum, sicque negotiationem exercent per interpositas personas; — alii tandem, distinctione facta inter societates commerciales (*banques, sociétés de crédit*, etc...), et societates industriales (*chemins de fer, exploitation de mines, usines*, etc...), priorum actiones a clericis emi non posse asserunt, propter argumenta secundæ sententiæ,

(1) Icard, *loc. cit.*, n. 352-355.

cæteras autem permittunt; hæc autem distinctio sequitur, tum ex responsione S. Cong. Episc. et Reg., quæ interrogata an clericis liceret emere actiones societatis cujusdam argentariæ in Italia, respondit (30 jan. 1846) : « non licere » ; tum ex declaratione Pii IX qui statuit actiones viarum ferrearum Romanarum a personis ecclesiasticis et religiosis emi posse. — Stante controversia, damnandi non sunt clerici qui tales actiones, etiam societatum commercialium, emunt; hortandi sunt tamen, ut id parce, moderate, et cum magna prudentia faciant, ad vitandum periculum, quod facile in his occurrit, sive scandali, sive nimiae sollicitudinis circa pecunias augendas (Gury, n. 105).

605. — 57. V. De gestione munerum sæcularium. Hæc generatim clericis interdicta est, ex Apostolo (II *Tim.*, II, 4) : « Nemo militans Deo *implicat se negotiis sæcularibus* » ; et ex pluribus decretis SS. Pontificum et conciliorum (1).

Quænam sæcularia munera clericis prohibeantur, enumerat concil. Mediol. I (cap. 26) : « Ne clericus sacris initiatus, aut ecclesiastico beneficio præditus, coram iudice sæculari *advocati* aut *procuratoris* nomine causas agat, nisi ab aliis in iudicium vocatus. — Ne in profanis negotiis officium *tabelionatus* exerceat. — Ne *artem medendi* faciat. — Ne in *negotiationibus* et *mercaturis* se interpretem et medium interponat. — Ne *aliena prædia lucri causa conducat*. — Ne aliorum *tutelam* aut *curam libere* suscipiat. »

606. — 58. VI. De cohabitatione cum mulieribus. Habitatio sub eodem tecto cum mulieribus, jam a prioribus Ecclesiæ temporibus, clericis per sacros canones generatim prohibita fuit. Sic concilium Nicænum I (can. 3) vetuit clericis, « subintroductam habere mulierem, præterquam matrem vel sororem, vel amitam, vel eas solas personas quæ omnem suspicionem effugiunt (2) ». — Ratio præcepti est, tum ut remo-

(1) Conc. Chal., cap. 3, can. 2; Eugen., ep. ad Episc. Luc.; Alex. III in conc. Later., etc.

(2) Cf. Decretal. *A nobis*, 9, *de Cohabit.*; Conc. Lat. I, c. 3; Conc.

veatur periculum quod humana fragilitate incurrere clerici possent, tum ut præcaveantur calumniæ quæ facile innocentibus alias impingi possent (Gury, n. 99).

Mens autem Ecclesiæ est, ut clericus non solum abstineat a cohabitatione cum mulieribus, sed etiam ut caveat ab illis frequenter invisendis vel alloquendis, et in necessaria conversatione nunquam, quantum fieri potest, solus cum sola, secreto, et absque arbitro et teste sedeat, sermoque sit brevis et rigidus (1).

607. — 59. VII. De popinarum ingressu. Hæc fert concilium Lat. IV (in lib. 3 decr., tit. 1, cap. 15) : « Clerici,... tabernas prorsus evitent, nisi forte causa necessitatis in itinere constituti » (Ita etiam plurima alia concilia).

Notandum est : — 1. non interdicti popinarum ingressum, *nisi fiat causa edendi aut bibendi* ; — 2. non interdicti *in casu itineris* ; ut quis vero peregrinus censeatur, requiritur aliqua distantia a domicilio (2) ; — 3. communiter hanc prohibitionem fieri sub pœna suspensionis aut casus reservati, et ideo *sub gravi* obligare (3).

608. — 60. VIII. De spectaculis, comessionibus et similibus. Spectaculis, choreis, et cæteris hujusmodi assistere omnino clericis interdictur a plurimis conciliis ; citare sufficiat conc. Laodicense (an. 314) : « Non oportet ministros altaris, vel quoslibet clericos, spectaculis aliquibus, quæ aut in nuptiis aut scenis exhibentur, interesse. » Et sane hæc agere aut spectare non possunt clerici sine proximo religionis

Trid., sess. 25, cap. 14. — In multis conciliis provincialibus et statutis synodalibus prohibetur « ne clerici ullam famulam sibi mancipient, nisi quadraginta annorum natam et bene moratam, nec ullam aliam mulierem retineant, nisi matrem vel sororem, vel amitam, seclusoque scandalii periculo. » (Ita Conc. Clarom., an 1850 ; Stat. syn. Clarom., an. 1880, cap. 2, art. 3.

(1) Ita SS. Patres et concilia, cit. in opere cui titulus : *Forma Cleri*, p. 5, cap. 11, art. 3.

(2) Hanc plura statuta diœcesana ad quinque millia metrorum determinant (conc. Anic., tit. 6, cap. 2 ; Stat. syn. Clarom., cap. 2, art. 5.

(3) Icard, *loc. cit.*, n. 346.

et status ecclesiastici contemptu, populorum gravi scandalo, et proprio peccandi periculo, ut per se patet.

Comessationes sæcularium et convivia publica, ea maxime in quibus mulieres intersunt, clericos parum decent. Itaque in multis locis concilia provincialia et statuta diœcesana plures prohibitiones ediderunt, quibus subditi obedire tenentur.

ARTICULUS II

De obligationibus specialibus quorundam clericorum

609. — 61. Præter obligationes clericorum communes, aliæ sunt speciales quibus clerici ligantur pro variis ipsorum officiis.

Dicendum esset de obligationibus beneficiatorum, episcoporum, canonicorum, parochorum et confessoriorum. Sed quoniam vi concordati inter Pium VII et Gallicum gubernium sublata fuerunt beneficia olim in Gallia existentia, quibus substitutæ sunt pensiones quotannis a gubernio persolvendæ, exinde evanuerunt difficultates ad statum beneficiatorum spectantes; de eorum igitur obligationibus nihil opus est pertractare. Aliunde obligationes confessoriorum absolute explanatæ sunt in Tractatu *de Pœnitentia*. Remanet ut de episcopis, canonicis et parochis nunc dicatur, et quidem breviter, fusioribus disputationibus remissis ad canonistas.

§ I. — De obligationibus Episcoporum

610. — 62. Recensentur obligationes. Christus ipse, ex B. Petro (I *Petr.*, II, 25), est verus pastor et episcopus animarum; sed vicarios sibi constituit, in eo munere adimplendo, Apostolos et eorum successores, qui sub ipso pastores essent et episcopi. Triplex autem munus adimplendum habuit Christus (Cf. Tract. *de Deo redemptore*, n. 170-196; tract. *de Ordine*, n. 588), *pontificis* scilicet, *doctoris* et *legislatoris*. Triplicis igitur generis sunt obligationes episcoporum; cum autem nonnullæ tribus his simul muneribus congruant, et ad *pastorale*

communiter sumptum pertineant, sub quatuor ideo capitibus episcoporum obligationes exponuntur.

611. — 63. I. Quatenus sunt pastores Ecclesiæ sibi creditæ, ad tria præcipua tenentur :

1. Debent *residere* quisque in sua diocesi; nam, ut ait concilium Tridentinum (1): « Munia pastoralia nequaquam ab iis præstari possunt, qui gregi suo non invigilant, nec assistunt, sed mercenariorum more deserunt. » Unde concludit eadem sancta Synodus, declarando: « Omnes cathedralibus Ecclesiis præfectos obligari *ad personalem in sua ecclesia vel diocesi residentiam*, ubi injuncto sibi officio defungi teneantur; neque abesse posse, nisi ex causis et modis infra scriptis. »

Porro quatuor a concilio enumerantur *causæ* episcopos *excusantes* a residentia: — 1. *caritas christiana*, v. g., si abesse debeant ad componendas inimicitias, vel ad opitulandum alteri Ecclesiæ, quæ indigeat eorum prædicatione, ut libere-
tur ab hæresi vel aliis gravibus flagitiis; — 2. *urgens necessitas*, nempe, quando eis imminet periculum mortis ab inimicis intentatæ, vel gravis infirmitatis, dummodo præsentia pastoris non sit necessaria ad salutem subditorum, et alias sufficienter ipsi per vicarios provideatur; — 3. *debita obedientia*, scilicet cum Pontifex episcopum aliquem advocat, ut ei negotii alicujus curam demandet; ad hanc causam referri potest peregrinatio ad limina Apostolorum, quæ ex bulla Sixti V (*Romanus Pontifex*) episcopis præscribitur; — 4. *evidens Ecclesiæ aut reipublicæ utilitas*, v. g., si absunt causa assistendi Synodis provincialibus vel generalibus. — Sed insuper idem concilium episcopis concedit, extra prædictas causas, ut abesse possint singulis annis per duos aut tres menses, dummodo « id æqua ex causa fiat, et absque ullo gregis detrimento (2) ».

2. Debent *in varia munia pastoralia incumbere*, atque constantem operam dare iis quæ ad salutem animarum, et ad regimen ecclesiæ propriæ pertinent; potestas enim tum ordi-

(1) Sess. 23, cap. 1, *de Reform.*

(2) S. Lig., l. 4, n. 122, 125.

nis, tum jurisdictionis quæ episcopis competit, officium et obligationem importat eam exercendi in bonum spirituale sive privatum sive publicum.

3. Debent « *visitare diocesim propriam* per seipsos, aut, si legitime impediti fuerint, per suum generalem vicarium, aut visitatorem » (1). Ratio in promptu est : nam episcopus toti gregi per diocesim diffuso invigilare tenetur, illiusque curam gerere; diligenter igitur diversas suæ jurisdictionis ecclesias obire adstringitur, ut oves suas cognoscat, earum necessitates detegat, media illis occurrendi pervestiget. Unde visitationum præcipuus est scopus, juxta conc. Trid. (*ibid.*), « sanam orthodoxamque doctrinam, expulsis hæresibus, indicare, bonos mores tueri, pravos corrigere, populum cohortationibus et admonitionibus ad religionem, pacem, innocentiamque accendere; cætera, prout locus, tempus et occasio ferunt, ex visitantium prudentia ad fidelium fructum constituere. »

612. — 64. II. Quatenus sunt pontifices, ad tria etiam potissimum tenentur; quæ enuntiare sufficit, nempe : — 1. ad *providendum decentiæ et dignitatis cultus publici*, et ideo invigilandum ut omnes clerici et sacerdotes sibi subditi ritus præscriptos in celebratione mysteriorum atque in sacramentorum dispensatione fideliter observent; — 2. ad *sacramenta ministranda*, præsertim sacramenta confirmationis et ordinis, quorum dispensatio ipsis competit; — 3. ad *sacrosanctum Missæ sacrificium* saltem diebus dominicis et festis *pro diocesi universa offerendum* (2).

613. — 65. III. Quatenus sunt doctores, tenentur episcopi « per seipsos, si legitime impediti non fuerint, ad *prædicandum sanctum Jesu Christi Evangelium*; si vero contigerit eos legitimo detineri impedimento, viros idoneos assumere tenentur ad hujusmodi prædicationis officium salubriter exsequendum (3). » Id constat ex Scriptura Sacra : sic enim Apostolus (II Tim., iv, 2) : « Prædica verbum; insta opportune, impor-

(1) Conc. Trid., sess. 24, cap. 3, *de Reform.*

(2) Conc. Trid., sess. 23, cap. 1, *de Reform.*

(3) Conc. Trid., sess. 5, cap. 1, *de Reform.*

» tune; argue, obsecra, increpa in omni patientia et doc-
» trina. »

614. — 66. IV. Quatenus sunt legislatores, tenentur præsertim ex concilio Tridentino (1), *synodum diæcesanam quotannis convocare*. Quousque hæc obligatio contraria consuetudine nonnihil temperari potuerit; quisnam ordo servandus sit, tum in convocatione, tum in celebratione synodi; quænam sint in ea obligationes et officia episcopi, canonistæ ex professo inquirunt et expendunt (2).

§ II. — De obligationibus Canoniorum

Canonici, sic nuncupati (a voce græca *κανων*), quia olim communi regulæ subiciebantur, variis adstringuntur obligationibus, quarum præcipuæ reducuntur ad officium chori, missam conventualem, assistentiam episcopi, regimen diæcesis, sede vacante, et residentiam.

615. — 67. I. De officio chori. Omnes canonici tenentur ad officium divinum *in choro canendum vel psallendum*. Id constat ex conc. Trid. (3). — Huic officio non satisfaciunt, qui choro tantum intersunt, sed, in quantum possunt, tenentur ad cantum vel recitationem concurrere; nec satisfacerent etiam præsentibus cum privata recitatione (4).

Hinc peccant graviter, qui notabiliter absunt a choro ultra tempus a concilio Tridentino permissum; dicitur *notabiliter*, quia si absit canonicus per tres aut quatuor dies, ex communi sententia non peccat graviter (5).

616. — 68. II. De missa conventuali. Ex lege perantiqua, pluribus declarationibus S. Sedis innovata, canonici *sub gravi* tenentur *missam conventualem singulis diebus canere*, eamque fundatoribus et benefactoribus Ecclesiæ in genere applicare. Itaque regulariter hæc missa celebrari debet *cum cantu*; sed

(1) Sess. 24, cap. 2, *de Reform.*

(2) Icard, I, n. 179 et seq.

(3) Sess. 24, cap. 12, *de Reform.*

(4) Bened. XIV, const. *Cum semper*, 19 aug. 1744.

(5) S. Lig., lib. 4, n. 675.

concessum est nonnullis capitulis, ratione paucitatis canonicorum, ut, exceptis dominicis et festis diebus, missa legatur absque cantu. — Pariter obligatio missam *offerendi pro benefactoribus* potest ad dies dominicos et festos reduci a S. Congregatione Conc., si canonici sint adeo pauperes, ut retributionibus missarum indigeant ad vivendum (1).

617. — 69. III. De assistentia episcopi. Concilium Tridentinum (2) sic statuit de cononicis cathedralium : « Omnes compellantur episcopo celebranti aut alia pontificalia exercenti assistere et inservire (3).

618. — 70. IV. De regimine diocesis, sede vacante. Capitulum, sede episcopali vacante, succedit episcopo in jurisdictionem ordinariam aut delegatam Ordinario, non vero in delegatam episcopo personaliter a S. Pontifice. Sed tenetur intra octo dies vicarium generalem constituere, vel existentem confirmare; quod si non fecerit, jus eum constituendi ad metropolitanum devolvitur, et, si ipsa metropolitana ecclesia vacaverit, ad antiquiorem suffraganeum (4). — Hac vero facta electione, tota jurisdictio episcopalis transit in vicarium capitularem regulariter electum, nec ejusdem vel minimam partem capitulum penes se retinere potest; nec capitulum conditiones ullas etiam electioni vicarii apponere potest (Gury, n. 122).

619. — 71. V. De residentia. Sic statuit concilium Tridentinum (5) : « Non liceat (canonicis), vigore cujuslibet statuti aut consuetudinis, *ultra tres menses quolibet anno, abesse*, salvo nihilominus Ecclesiarum constitutionibus, quæ longius servitii tempus requirunt. »

Tria notanda sunt circa hujusmodi absentias : — 1. canonici, ut abesse possint per tempus concessum, non indigent aliqua speciali ratione, nec licentia capituli aut episcopi; si

(1) Ben. XIV, const. *Cum semper*.

(2) *Ibid.*

(3) De hac obligatione, vide Cæremoniale Episcoporum, lib. 1, cap. 15,

(4) Conc. Trid., sess. 24, cap. 16, *de Reform.*

(5) *Ibid.*

tamen extra diœcesim discurrere velint, licentia episcopi ipsis necessaria est; — 2. non omnes canonici simul abesse possunt, sed non ultra tertiam partem capituli, quia vacationes canonicis, non capitulo, conceduntur; siquidem cultus divinus, cui addicti sunt, vacare non debet; — 3. tempus vacationis incidere non debet in majores solemnitates Paschæ, Pentecostes, Nativitatis Domini, etc., neque in earum octavas, neque in tempus Adventus, vel quadragesimæ (Gury, n. 116).

§ III. — De obligationibus Parochorum

620. — 72. Notiones et divisiones. Parochus est presbyter ille peculiaris, qui, sub regimine episcopi, habet *jure proprio officium docendi, pascendi et regendi* plebem sibi commissam (1).

Parochus sic dicitur, quia præficitur regimini spirituali parochiæ seu parœciæ. *Parœcia* autem (a voce græca παροιkey, *incolo*) est certa diœcesis pars alicui tanquam parochi subiecta.

Sex porro annumerantur præcipuæ obligationes Parochorum, nempe docendi, sacramenta administrandi, sacrificium pro ovibus offerendi, parochianos præsertim ægrotos visitandi, parochiam regendi tum in spiritualibus tum in temporalibus, et tandem residendi. Quoniam autem de obligatione sacramenta administrandi actum fuit, sive generaliter in Tractatu *de Sacramentis in genere* (n. 105, 106), sive specialiter quoad varia sacramenta in Tractatibus *de SS. Eucharistia* (n. 146-148), *de Pœnitentia* (n. 226), *de Extrema-Unctione* (n. 33), atque pariter de obligatione sacrificium missæ offerendi abunde dictum fuit in Tractatu *de SS. Eucharistia* (n. 225-230), remanet ut quatuor alias parochorum obligationes exponamus.

621. — 73. I. De obligatione docendi. Jure non tantum canonico sed etiam divino mandatur omnibus qui ecclesias parochiales obtinent, aut alio titulo curam animarum habent, ut oves sibi commissas, pro sua et earum capacitate, pascant

(1) Icard, *loc. cit.*, n. 330.

salutari doctrina (1). At hujusmodi officium, ex eodem concilio, parochi duplici modo adimplere tenentur, prædicando nempe et catechizando.

I. PRÆICATIONIS VERBI DIVINI necessitatem declarat concilium Tridentinum (2): « Cum præcepto divino mandatum sit omnibus quibus animarum cura commissa est, oves suas *verbi divini prædicatione* pascere... » Ad hujusmodi autem obligationis expositionem, tria sunt inquirenda :

1. Utrum parochus prædicare *teneatur per seipsum*, an *possit per alios* huic obligationi satisfacere ?

Parochi *tenentur personaliter* ad prædicationis officium obeundum, quando *legitime* non impediuntur (3); ipsis enim animarum cura committitur. Ii vero qui legitime impediuntur, possunt et debent curare, ut per vicarium vel per alium sacerdotem populo sermones habeantur.

2. *Quonam tempore* urgeat obligatio prædicandi ?

Juxta concilium Tridentinum (4), « diebus saltem *dominicus* et *festis solemnibus* plebes sibi commissas pascant (parochi) salutaribus verbis, atque per censuras ecclesiasticas cogi debent ii qui, ab episcopo moniti, trium nihilominus mensium spatio muneri suo defuerunt. » Præterea idem concilium (sess. 24, cap. 4) admonet, « ut tempore jejuniorum Quadragesimæ et Adventus Domini, quotidie vel saltem tribus in hebdomada diebus, si ita oportere duxerint (episcopi), Sacras Scripturas, divinamque legem annuntient (parochi). » — Hinc recte infert S. Ligorius (lib. 3, n. 269) *peccare graviter* parochos, si concionari omittant per unum integrum *ensem continuum* aut per *tres menses discontinuos* in anno.

3. Quodnam debeat esse *objectum*, quænam etiam *forma* prædicationis ?

Juxta concilium Tridentinum (5) parochi docere debent,

(1) Ita concilium Tridentinum declaravit (sess. 5, cap. 2, *de Ref.*; sess. 23, cap. 1, *de Ref.*

(2) Sess. 23, cap. 1, *de Ref.*

(3) Conc. Trid., sess. 5, cap. 2, *de Reform.*; sess. 24, cap. 4, *de Reform.*

(4) Sess. 5, cap. 2, *de Reform.*

(5) *Ibid.*

« quæ scire *omnibus necessarium est ad salutem*, annuntiareque eis cum *brevitate et facilitate* sermonis, *vitia* quæ eos declinare, et *virtutes* quæ sectari oporteat, ut pœnam æternam evadere, et cœlestem gloriam consequi valeant. » — Hinc obligationi illi non satisfaciunt, tum ii qui prædicationem audientium captui accomodare non satagunt, tum ii qui, nulla adhibita præparatione, quidquid in buccam venit, effutunt sine ordine, claritate, pietate ac zelo, tum ii qui loco concionis pios libros auditoribus legunt, quia lectio non est prædicatio (Gury, n. 112) (1).

II. CATECHISMUS PUEORUM his verbis præcipitur in conc. Trid. (2) : « Episcopi saltem dominis et aliis festivis diebus pueros in singulis parochiis fidei rudimenta et obedientiam erga Deum et parentes, diligenter ab iis ad quos spectabit, doceri curabunt, et, si opus sit, etiam per censuras ecclesiasticas compellent. »

Quæ porro catecheses puerorum, non modo ad primam communionem præparandam institui debent, sed in triplicem gradum opportune distinguuntur, scilicet — 1. in *catechesim primulæ ætatis*, in qua parvuli edoceantur tria præcipua fidei mysteria, summariam doctrinam de sacramentis Baptismi, Eucharistiæ et Pœnitentiæ, et præclariores tum Veteris, tum Novi Testamenti historias; — 2. in *catechesim primæ communioni præviam*, in qua, per duos annos, totius doctrinæ christianæ rudimentis imbuantur, tum circa mysteria, tum circa sacramenta, tum circa præcepta Decalogi et Ecclesiæ;

(1) Rectissime servabunt parochi hæc monita concilii Aniciensis (tit 4, Decr. de Præd. verb. div.) : « Cum doctrinæ catholicæ ignorantia pessima sit præ omnibus nostra ætate christianæ reipublicæ plaga, e qua innumera quasi ex fonte suo scaturiunt mala; cum proinde lugendæ huic depravationis causæ omni opera obviandum sit, ne tota in nostris finibus corrumpatur religio, ideo nullum prædicationis genus, saltem ordinariæ, præsentis societatis statui magis accommodatum esse potest, quam si contexatur *series continua et ordinata catechisticarum concionum*, in qua *methodice* sacræ religionis documenta exponantur et evolvantur, et sic in dies magis ac magis depellatur ista christianorum dogmatum ac præceptorum inscientia, donec penitus, si fieri potest, evanescat. »

(2) Sess. 24, cap. 4, de Reform.

— 3. in *catechesim* quæ dicitur *perseverantiæ*, in qua, post primam communionem peractam, plenius et solidius erudiantur.

622. — 74. II. De obligatione visitationis parochalis. Oves sibi concreditas cognoscere debet Parochus, ad exemplar superni Pastoris dicentis : « Ego cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ » (*Joan.*, x, 14).

Quare — 1. Debet singulas parœciæ suæ familias *certis temporibus visitare*, ac uniuscujusque statum et necessitates præsertim spirituales exquirere, ut his, pro posse, provideat. — 2. Præterea non est ei omittendum *nunc hos* parochianos, *nunc illos visitare*, sive ad lugentium consolationem, sive ad pauperes sublevandos, sive ad suscitanda aut fovenda pietatis seu caritatis opera, sive etiam ad honestatis et amicitiae officia persolvenda (1). — 3. Demum zelus animarum suadet, et aliquando requirit, ut *ipsos peccatores*, pro occasione et opportunitate, *sponte adeat atque etiam visitet*; semper equidem valet, sed his præsertim temporibus valet præceptum Domini (*Matth.*, x, 6) : « Ite ad oves, quæ perierunt, domus Israel. » Non igitur officio suo semper satisfacisse arbitretur, si domi inclusus expectet, ut ad ipsum veniant parochiani (2).

Sed *infirmos* præsertim et *ægrotos* visitare tenetur Parochus. Itaque — 1. ei non est expectandum, ut ab ipsis accersatur, sed ut primum noverit quempiam ex suis parochianis ægrotare, debet ad illum ultro accedere, idque non semel tantum, sed sæpius, quatenus opus fuerit, omnemque curam impendere ad ipsius fiduciam sibi comparandam, qua facilius et efficacius illum in via salutis dirigere possit; — 2. interea debet, qua par est prudentia et caritate, infirmum ad sacram confessionem inducere, eumque adhortari ut sacramenta, dum sana mens est, integrique sensus, religiose suscipiat; — 3. his diligenter peractis, non arbitretur se munus suum adimplevisse, sed ægrotum, nedum deserat, sæpius visitare debet, ut eum consoletur, atque etiam, si perduret et invalescat morbus,

(1) Conc. Anic., an. 1873, tit. 4, Dec. *de visit. paroch.*

(2) Conc. Suess., an. 1849, tit. 15, cap. 1.

audiat et iterato absolvat, et rite dispositum rursus communicet (1).

623. — 75. De obligatione parochiam regendi. Parochi obligationem habent administrandi parœciam sibi commissam, servatis legibus communibus et statutis diœcesanis; quod munus complectitur tum regimen spirituale, tum regimen temporale.

1. *Regimen spirituale* parœciæ ad parochum pertinet; qui proinde curare tenetur — 1. ut omnia quæ *cultum divinum* spectant, sive quoad sacrificium missæ celebrandum, sive quoad sacramenta ministranda, sive quoad varia officia cultus publici persolvenda, rite ordinentur et sancte tractentur; — 2. ut *bonum spirituale uniuscujusque animæ* procuretur, non solum prædicatione, sacramentorum administratione, parochianorum visitatione, de quibus jam dictum est, sed insuper omnibus aliis modis quibus utitur vigilantia et sollicitudo boni pastoris, ad mores parochianorum investigandos, delinquentes corrigendos, vacillantes sustinendos, et satagendum ut omnes suas obligationes obeant; — 3. ut *bono communitatis parœciæ* prospiciatur, sive per scholas christianas, in quibus pueri, non modo ad litteras profanas, sed principaliter ad religionem et bonos mores instituantur; sive per varias confraternitates seu sodalitates, aut alia pia instituta, quibus perseverantia bonorum et conversio peccatorum adjuventur, atque opera pietatis erga Deum et caritatis erga proximum foveantur (2).

2. *Regimen bonorum temporalium* ad ecclesias parochiales pertinentium sollicitudini parochorum committitur. Providere igitur debent horum bonorum rectæ administrationi, sive per se, sive per fabricas instituendas juxta leges ecclesiasticas et civiles, atqui omni cura invigilare ne supradicta bona detrimentum patiantur; de hac autem obligatione vide canonicistas (3).

(1) Conc. Clarom., an. 1850, tit. 6, Decr. *de cura et visit. infirm.*

(2) Conc. Anic., an. 1873; tit. 4.

(3) Icard, *Præl. jur. can.*, II, n. 615 et seqq.

624. — 76. IV. De obligatione residendi in parochia. Concilium Tridentinum (1), post plura circa residentiam episcoporum statuta, sic decernit quoad cæteros, quibus incumbit cura animarum : « Eadem omnino, etiam quoad culpam, amissionem fructuum, et pœnas, de curatis inferioribus, et aliis quibuscumque, qui beneficium aliquod ecclesiasticum curam animarum habens obtinent, sacrosancta Synodus declarat et decernit. » Ergo parochi, haud secus ac episcopi, ad residentiam obstringuntur.

Hujus modum, locum et absentiae conditiones paucis declarare expedit :

I. Quoad **MODUM**, requiritur residentia, *non materialis duntaxat, sed formalis*, id est, laboriosa, non otiosa. Nam concilium Tridentinum, postquam declaravit (*loc. cit.*) pastores obligari ad personalem residentiam, addit : « Ubi injuncto sibi officio defungi teneantur. » Atque Benedictus XIV (in bulla *Grave*; cf. instit. 17, n. 6) declarat residentiam non esse veram, nisi sit formalis.

Sufficienter vero formalis seu laboriosa censenda est residentia parochi, si parochialium muniorum partem notabilem per seipsum expleat, quamvis multa vicariis exsequenda relinquat; unde, ut ait Ferraris (verbo *parochus*, art. 2, n. 18 et seq.), parochus non satisfacit præcepto residentiae suæque conscientiae, si resideat quidem personaliter in parochia, sed totam curam relinquat vicario, nulla per seipsum munia parochialia obeundo; sed bene potest pro meliori cura animarum, atque officiorum parochialium executione, et aliquali sua quiete, cooperatoribus relinquere munera magis ardua, ut ire de nocte ad infirmos, confessiones multas audire, et hujusmodi; dummodo simul ipsemet parochus, cessante justo impedimento, aliqua etiam munia pastoralia, præsertim principaliora, personaliter præstare non intermittat; et quando nominatim vocatur a parochianis, ad ipsos, præsertim infirmos, ire non recuset (2).

(1) Sess. 23, cap. 1, *de Reform.*

(2) Cf. S. Lig., lib. 5, n. 127.

II. Quoad LOCUM in quo parochus residere debet, regula generalis est ipsum teneri habitare *intra parœciæ limites, et in domo presbyterali*, si adsit, ut facile adiri possit, nec distantia a munere obeundo impediatur. Sed, justa interveniente causa, potest alibi quam in presbyterali domo, intra fines parœciæ, degere; imo, graviore de causa, extra parœciæ limites, in loco tamen ita vicino, ut officium suum convenienter explere possit.

III. CONDITIONES requisitæ ut parochus *jure possit a sua parœcia abesse*, tres sunt :

1. Ut sit *causa justa*, et durationi absentiæ proportionata. — Ex concilio autem Tridentino, ut parochus singulis annis per bimestre, sive continuum, sive interruptum, abesse queat, non requiritur causa gravis, sed sufficit æqua et rationabilis; talis esset, juxta auctores, causa honestæ recreationis ad levandum animum; sed addendum putamus, dummodo parochia non patiatur detrimentum, nec disciplina diœcesis obstat. — Sed ut parochus legitime abesse possit ultra bimestre, requiritur, uti jam dictum est de residentia episcopi, causa vel christianæ caritatis, vel urgentis necessitatis, vel debitæ obedientiæ, vel evidentis Ecclesiæ aut republicæ utilitatis (conc. Trid., *ibid.*).

2. Ut *obtainetur licentia ab Episcopo*. Concilium enim Tridentinum (*loc. cit.*) requirit « ut causa absentiæ prius per Episcopum sit cognita et probata ». Quæ episcopi licentia jure communi necessaria est, non modo ad absentiam ultra duos menses, sed etiam si agatur de absentia per duos menses, imo per unam hebdomadam (1). — Utrum vero requiratur eadem licentia ad absentiam citra hebdomadam et ultra biduum, inter canonistas controvertitur; ad absentiam bidui licentia non est necessaria (Bouix, *ibid.*, § 5). Cæterum in multis provinciis vel diœcesibus plura de residentia parochorum statuta sunt.

3. Ut *substituatur idoneus sacerdos* ab episcopo approbatus, qui durante parochi absentia parœciæ provideat. Ita expresse statuit Concilium Tridentinum (*ibid.*). — Illa autem conditio

(1) Ita declar. S. Cong. Conc. ap. Bouix, *de Parocho*, p. 5, cap. 1, § 1, n. 3-5.

sub gravi requiritur, ut patet, etiamsi parochus per aliquot tantum dies abesse debeat. Unde, si vicarium ab episcopo deputatum non habet, vel ipsi conveniendum est cum parochio viciniore de custodia gregis sui, vel ab episcopo obtinendus est vicarius qui ad tempus curam parochiæ gerat.

625. — 77. Scholium. De *obligationibus vicariorum*. Dicuntur vicarii parochiales, illi sacerdotes qui parochi vices gerunt in munere pastoralis. Distinguuntur in vicarios perpetuos et vicarios temporales.

1. Vicarius *perpetuus* dicitur qui canonice est institutus ad exercendum loco principalis rectoris officium parochiale, quod cathedrali, collegiatae, vel alteri ecclesiæ aut monasterio, perpetuo unitum est. — Hujusmodi autem vicarius eandem potestatem habet ac parochus, atque iisdem obstringitur obligationibus.

2. Vicarius *temporalis* et *amovibilis* ille est qui auctoritate legitima instituitur ad juvandum parochum in suo munere, illiusque vices tenet ad tempus, seu ad voluntatem constituentis. — Ille autem vicarius, juxta disciplinam in Gallia et alibi vigentem, delegatur ab episcopo, cum facultatibus opportunis ad audiendas confessiones fidelium, sacramenta ministranda, et missæ sacrificium celebrandum. Quoad vero cæteras functiones, nisi episcopus aliter statuerit, arbitrio parochi dimittitur eas sibi reservare vel vicario committere, vel, si plures sint vicarii, per partes distribuere prout magis opportunum judicaverit; deputantur enim vicarii ut parochum adjuvent; et ideo subsunt illius regimini, nec alia sibi assumere debent quam quæ parochus commiserit (1). — Quapropter vicarii parochorum auctoritati obsequi debent in omnibus quæ sacrum ministerium spectant; atque, sicut nullum munus in parochia sibi assumere possunt sine eorum licentia, ita etiam officia sibi ab iisdem commissa, sive prædicationis, sive catechizationis, sive administrationis sacramentorum, et alia hujusmodi, eadem diligentia ac ipse parochus, adimplere tenentur.

(1) Icard, *Præl. jur. can.*, 1 p., n. 257.

PARS II

DE STATU RELIGIOSO

Agetur : — 1. de natura status religiosi; — 2. de ingressu religionis; — 3. de obligationibus religiosorum.

CAPUT I

DE NATURA STATUS RELIGIOSI

626. — 78. Ejus notio. Status religiosus idem sonat ac religio. Religio autem triplici sensu accipitur : — 1. pro *virtute* qua Deus ut supremus omnium Dominus colitur; de ea dicitur in Tractatu *de Decalogo*; — 2. pro ea *forma cultus divini omnibus communi*, per quam homines ex necessitate salutis addicuntur Dei obsequio, et hæc est religio christiana; — 3. pro *speciali forma cultus divini*, per quam homo ex libera sua electione totaliter mancipatur divino servitio; sic intellecta, religio officiis communibus religionis christianæ alia superaddit quæ ad perfectionem conducunt; unde dicitur antonomastice *religio*, et ejus professores *religiosi*.

Status religiosus igitur definiri potest : *stabile vitæ institutum, ab Ecclesia approbatum, in quo christiani sub certa regula ad perfectionem tendunt per tria vota paupertatis, continentie et obedientie* (1).

Dicitur 1. *stabile vitæ institutum*, quia status in genere, et a

(1) Cf. S. Th., 2. 2, q. 186.

fortiori status religiosus, firmitatem et stabilitatem perpetuam exigit; quæ habetur cum religiosus per tria vota religionis se in perpetuum Deo devovet.

Dicitur 2. *ab Ecclesia approbatum*, quia status religiosus, cum sit spiritualis et supernaturalis, auctoritate Ecclesiæ institui aut saltem approbari debet, ut infra dicitur.

Dicitur 3. *sub certa regula*, quia, licet per se loquendo ad statum religiosum sufficiat regula quæ divinis mandatis et consiliis evangelicis continetur, Ecclesia tamen non consuevit approbare aliquem statum tanquam religiosum absque aliqua particulari regula.

Dicitur 4. *ad perfectionem tendunt*, quia, ut docet S. Thomas, status religiosus est status perfectionis, quatenus qui illum assumunt profitentur, non quidem se esse perfectos, sed tendere ad perfectionem (1), ut infra dicitur.

Dicitur 5. *per tria vota paupertatis, continentiae et obedientiae*, quæ sunt essentialia statui religioso, uti mox probabitur.

Ad pleniorē status religiosi notionem præstandam tria expendere oportet : — 1. utrum et quo sensu hic status sit status perfectionis acquirendæ; — 2. utrum et quatenus tria vota supra dicta, et illa sola, sint de ejus essentia; — 3. utrum approbatio Ecclesiæ ad statum verum religionis constituentem necessaria sit.

§ I. — **Utrum et quo sensu status religiosus sit status perfectionis acquirendæ?**

627. — 79. Prænotanda. — 1. Duplex distinguitur status in vita christiana, nempe status *vitæ communis*, et status *perfectionis*. Nam præter viam mandatorum, per quam omnes homines ad consequendam salutem æternam tendere debent, datur via perfectionis specialis, quæ est mere consilii, et paucis tantum proponitur; atque duplicem hanc viam Christus ipse nos docet, quando dicit adolescenti de via salutis inquirendi : « Si vis *ad vitam* ingredi, *serva mandata*, » et postea : « Si vis

(1) S. Th., 2. 2, q. 184, a. 5, ad 2; q. 186, a. 2, ad 1.

» *perfectus esse*, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et
 » veni, sequere me » (*Matth.*, xix, 17, 21).

2. Status autem perfectionis est quædam *vitæ professio*, seu quidam vivendi modus stabilis, ad perfectionem vitæ Christianæ *obtinendam* vel *exercendam* institutus (1). Nam juxta Doctorem Angelicum (2), « in statu perfectionis proprie dicitur aliquis esse, ex hoc quod obligat se perpetuo ad ea quæ sunt perfectionis. » — Quoniam autem vita christiana præcepta et consilia includit, inde patet quod ejus perfectio sit duplex, una essentialis, et alia superaddita et accidentalis, atque præceptorum principalius quam consiliorum observationem postulet (*S. Th.*, *ibid.*, a. 3). Nihilominus status perfectionis, qua talis, *in suo esse per opera consiliorum constituitur*; unde ejus essentia in consiliis potius quam in præceptis posita est (3).

3. Dividitur status perfectionis in statum perfectionis *acquirendæ*, id est, qui sit veluti schola, in qua doceantur homines perfectionem obtinere; et in statum perfectionis *exercendæ*, id est, in quo obligetur quis opera perfectionis exercere; vel, quod idem est, in statum *tendentium* ad perfectionem, et statum *perfectorum*. — Hoc discrimine distinguitur status episcoporum a statu religiosorum. Episcopi enim vi suæ dignitatis in statu perfectionis constituuntur, ad hanc exercendam seu communicandam aliis: religiosi vero vi suæ professionis in statu perfectionis tantum acquirendæ (4).

628. — 80. Assertio: *Status religiosus vere et proprie status perfectionis acquirendæ dicendus est.*

PROB. 1^a PARS, id est, *ipsum esse statum perfectionis*; siquidem religionis et perfectionis idem est finis proprius et intrinsecus.

Ex una parte enim finis status perfectionis est perfectio caritatis, juxta doctrinam S. Thomæ (5) dicentis: « Unumquod-

(1) Suarez, *de relig.*, lib. 1, cap. 5, n. 5.

(2) *S. Th.*, 2. 2, q. 184, a. 4.

(3) Suarez, *de relig.*, cap. 11, n. 12.

(4) Suarez, *ibid.*, cap. 14.

(5) *S. Th.*, 2. 2, q. 181, a. 1.

que dicitur esse perfectum, in quantum attingit proprium finem, qui est ultima rei perfectio; caritas autem est quæ nos unit Deo, qui est ultimus finis humanæ mentis, quia « qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo » (I Joan., iv, 16); et ideo secundum caritatem specialiter attenditur perfectio christianæ vitæ. » Ex altera parte, perfectio caritatis est etiam finis status religiosi; siquidem, ut ait doctor Angelicus (q. 186, a. 1, ad 4), hic status « principaliter est institutus ad perfectionem adipiscendam per quædam exercitia, quibus tolluntur impedimenta perfectæ caritatis ». — Insuper, cum Christus dicit adolescenti : *Vade et vende*, etc. (Matth., xix, 21), sane statum religiosum aliquatenus instituit et promulgat; sed finem ejus simul designat, et in perfectione reponit, dicens : *Si vis perfectus esse*. Ergo perfectio vitæ christianæ, seu perfectio caritatis, est finis proprius status religiosi (1).

PROB. 2^a PARS, nempe *statum religiosum esse statum perfectionis acquirendæ*.

Religio nominat quidem statum perfectionis, sed, ut ait S. Thomas (q. 186, a. 1, ad 1), *ex intentione finis*; unde ille qui hunc statum amplectitur, non profitetur se esse perfectum, sed se adhibere studium ad perfectionem consequendam, sicut discipuli intrando scholas, non profitentur se doctos, sed studentes ad scientiam acquirendam (2).

629. — 81. Corollaria. Ex assertionem posita, tria hæc sequuntur corollaria :

1. *Ad essentiam status religiosi pertinet observantia non tantum præceptorum, sed etiam aliquorum consiliorum.* Nam con-

(1) Idem confirmatur alia ratione S. Thomæ, sequenti modo (q. 186, a. 1) : « Religio est quædam virtus per quam aliquis ad Dei servitium et cultum aliquid exhibet; et ideo antonomastice *religiosi* dicuntur illi qui se totaliter mancipantur divino servitio, quasi holocaustum Deo offerentes; in hoc autem perfectio hominis consistit, quod totaliter Deo inhæret; et secundum hoc religio perfectionis statum nominat. »

(2) Quare religiosus non transgreditur suam professionem, si non sit perfectus, sed solummodo *si contemnat tendere ad perfectionem*, vel si ab intentione perfectionis animum revocet, apud se statuendo manere in statu mediocritatis, et dicendo : *nolo ad perfectionem tendere* (S. Th., q. 186, a. 1, ad 1; a. 2, ad 1; q. 184, a. 5, ad 2).

silia sunt media omnino necessaria ad perfectionem christianam acquirendam, uti supra ostensum est (n. 79). Sed status religiosus, juxta nostram assertionem et ipsissima verba S. Thomæ (q. 186, a. 2), « est quædam disciplina vel exercitium ad perfectionem perveniendi ». Ergo status religiosus, præter præcepta, aliqua consilia eorumque observantiam complectitur.

2. Data distinctione consiliorum in *universalia* et *particularia*, pro certo tenendum est priora, quæ sunt *communia instrumenta acquirendæ perfectionis* (unde per antonomasim *consilia evangelica* simpliciter vocari solent), *necessaria esse omnia* ad statum religiosum; hujusmodi enim consilia sunt de substantia perfectionis christianæ; ergo etiam de substantia status religiosi. Sed cum ea reducantur ad tria vota religionis, hoc iterum expendetur in quæstione subsequenti.

3. *Consilia autem particularia non omnia requiruntur, sed quædam tantum, juxta cujusque status religiosi finem peculiarem*; nam ex hypothesi talia consilia sunt tantum media particularia et accidentalia perfectionis acquirendæ; siquidem consistunt in certis virtutum exercitiis, quæ ad perfectionem quidem conducunt, sed ad ejus substantiam non pertinent, v. g., abstinencia, jejunium, clausura, misericordia in proximum, etc. Porro hæc et alia exercitia particularia per se non requiruntur ex necessitate perfectionis, sed diversa esse possunt in variis religionibus pro diverso fine peculiari singularum (1).

§ II. — **Utrum et quatenus tria vota paupertatis, continentiae et obedientiae, et illa sola, sint de essentia status religiosi?**

Ex doctrina S. Thomæ (2) tria vota supradicta requiruntur et sufficiunt ad statum religiosum constituendum.

630. — 82. Assertio : *Ad statum religiosum proprie dictum*

(1) S. Th., 2. 2, q. 186, a. 2; Suarez, *loc. cit.*, lib. 2, cap. 1, n. 4-6.

(2) S. Th., 2. 2, q. 186; *Cont. Gent.*, lib. 4, cap. 130.

necessaria sunt et sufficiunt tria vota paupertatis, continentiae et obedientiae.

PROB. Status religiosus potest considerari tripliciter : — 1. quatenus est exercitium tendendi in perfectionem caritatis; — 2. quatenus est portus et statio quaedam, quietans animum a sollicitudinibus sæcularibus; — 3. quatenus est perfectissimum sacrificium seu holocaustum, per quod aliquis totaliter se et sua offert Deo.

Atqui, secundum hanc triplicem considerationem, ad statum religiosum requiruntur et sufficiunt tria vota assignata.

I. Quantum AD EXERCITIUM PERFECTIONIS.

Summa perfectio humanæ vitæ in eo consistit ut mens hominis Deo adhæreat; ad hanc autem mentis conjunctionem cum Deo prædicta tria maxime videntur disponere, removendo scilicet illa quæ eam impedire possunt. Tria sunt enim hujusmodi impedimenta; *primum* quidem, cupiditas exteriorum bonorum; *secundum*, concupiscentia sensibilibum delectationum, inter quas maxime alliciunt delectationes venereæ; *tertium*, inordinatio voluntatis. Hæc alio ordine designavit Joannes (I *Joan.*, II, 16) : « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. » Porro primum impedimentum tollitur per *paupertatem*, secundum per *continentiam*, tertium per *obedientiam*. Ergo.

II. Quantum AD SOLLICITUDINIS SÆCULARIS REMOTIONEM.

Inquietudo hujusmodi sollicitudinis præcipue homini ingeritur circa tria, nempe circa propriam personam et proprios actus, circa personas sibi conjunctas, præcipue uxorem et filios, circa res exteriores procurandas quibus homo indiget ad sustentationem vitæ.

Porro — 1. Sollicitudo *circa res exteriores* tollitur per votum *paupertatis*, quo nimirum res hujus mundi abjicit; hinc Dominus dicit (*Matth.*, XIX, 21) : « Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me. »

2. Sollicitudo *circa gubernationem uxoris et filiorum* ampu-

tatur per votum *continentiæ*. Unde Apostolus dicit (I Cor., VII, 32, 33) : « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ sunt » Domini, quomodo placeat Deo; qui autem cum uxore est, » sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et » divisus est. »

3. Sollicitudo *circa seipsum* aufertur per votum *obedientiæ*, quo homo dispositionem priorum actuum committit superiori; propter quod dicitur (*Hebr.*, XII, 7) : « Obedite » præpositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri. » Ergo.

III. Quantum AD SUHSPSIUS HOLOCAUSTUM DEO OBLATUM.

« Holocaustum est, cum aliquis totum quod habet, offert Deo », ut dicit S. Gregorius (1). Atqui homo habet triplex bonum : — 1. *res exteriores*, quas Deo offert per votum voluntariæ *paupertatis*; — 2. *proprium corpus*, quod offert Deo præcipue per votum *continentiæ*, quo abrenuntiat maximis delectationibus corporis; — 3. *liberum arbitrium*, quod Deo offert per votum *obedientiæ*, quatenus per illud offert Deo propriam voluntatem; per voluntatem enim homo utitur omnibus potentiis et habitibus animæ. Ergo.

631. — 83. Quæritur 1. Utrum ad essentiam status religiosi requiratur votorum obligatio PERPETUA?

RESP. *affirm.* Nam ad statum religiosum duo requiruntur, non tantum perfectio seu religiositas, ut sic dicam, in modo vivendi (quod supra statutum est), sed etiam *firmitas*, seu *immutabilitas* in talis vitæ professione. Ratio est, quia finis hujus status est perfectio caritatis obtinendæ in hac vita et in futura; porro ad hunc finem consequendum necessaria est permanentia perpetua in tali statu usque ad finem vitæ; ergo obligatio de se perpetua est de ratione hujusmodi status (2).

632. — 84. Quæritur 2. Utrum ad status religiosi substantiam necesse sit, ut in votis religiosis homo SUI DOMINIUM speciali

(1) S. Greg. Hom. sup. *Ezechiel.*, l. 2, hom. 8, n. 16; *Patr. lat.*, LXXVI, 1037.

(2) Suarez, *loc. cit.*, lib. 2, cap. 3, n. 4.

modo TRADAT DEO, et ECCLESIA talem traditionem nomine Dei ACCEPTET ?

RESP. *affirm. quoad utramque partem.*

Constat 1^a pars ex communi modo loquendi Patrum, præsertim D. Thomæ, et post eum omnium theologorum (1). « Religiosi dicuntur, ait S. Thomas (2), illi qui se *totaliter mancipant* divino servitio, quasi *holocaustum Deo offerentes*. » Ratio est, quia status religionis est status servitutis strictissimæ et nobilissimæ respectu Dei, ut ipsum nomen religiosi præ se fert; sed servitus traditionem et dominii translationem requirit; ergo.

Constat 2^a pars, nempe hanc traditionem non fieri, nisi *interveniente Dei acceptance per Ecclesiam*. Nam traditio non habet valorem ad transferendum dominium in alterum, nisi ab eo acceptetur. Sed Deus non acceptat immediate per seipsum donationem qua homo sui dominium tradit; ad hoc enim necesse esset ut susciperet peculiarem curam immediate per seipsum gubernandi voventem; quod ordinariæ providentiæ ejus adversatur. Ergo necesse est ut talis traditio fiat alicui homini, a Deo deputato ad eam acceptandam vel repudiandam, qui ejus nomine jus acquirat in personam traditam ad illi imperandum, curamque illius gerat. Porro Ecclesia sola ad hoc deputata est a Deo (3).

633. — 85. Quæritur 3. Utrum ad constituendum statum religiosum vota debeant esse SOLEMNIA ?

Omnes theologi et canonistæ vota distinguunt in solemnia

(1) Sic S. Chrysostomus (ep. ad Theod. mon.): « *Nihil in te penitus tui juris est, quippa qui tanto imperatori (Christo) militare cœpisti.* » S. Basilius (serm. 1 de Inst. monach.): « *Ubi quis sponte sua ipse professus est, hic Deo custodire seipsum debet, veluti eorum aliquid, quæ donata sunt Deo.* » S. Gregorius (Hom. 20 sup. Ezech.) indicat professionem religiosam esse holocaustum quoddam, quia religiosus « *nihil sibi reservat*, sed sensum, linguam, vitam atque substantiam quam perceperat, omnipotenti Deo *immolat* »; et antea in eadem homilia dixerat: « *Cum quis omne quod habet, omne quod vivit, omne quod sapit, omnipotenti Deo voverit, holocaustum est.* »

(2) S. Th., 2. 2, q. 186, a. 1.

(3) Suarez, loc. cit., lib. 2, cap. 4, n. 5-8.

et simplicia. Sed in quo solemnia a simplicibus discrepent, non consentiunt. Juxta sententiam communioem et probabiliorem, — 1. hæc distinctio non oritur ab apparatu vel cæremoniis, aut aliquo ritu benedictionis seu consecrationis, sed *ab effectu morali* quem producit votum solemne, et qui non tribuitur voto simplici; — 2. effectus ille moralis non a sola voluntate voventis pendet, sed etiam *a voluntate Ecclesiæ* votum acceptantis Dei nomine; — 3. duplex est hujusmodi effectus : unus in eo est ut religiosus se in perpetuum tradat et obliget religioni, quæ vicissim erga eum obligetur, adeo ut vinculum sit *ex utraque parte indissolubile*; alter in eo est ut idem religiosus *omnino inhabilis* reddatur ad *valide* efficiendum *actus votis repugnantes* (1).

His præmissis, respondetur juxta sententiam communioem doctorum, *solemnitatem votorum non esse statui religioso essentialem*. Probatur assertio, quia hæc solemnitas neque ex jure naturali, neque ex jure divino positivo requiritur.

1. *Non ex jure naturali*. Nam ad statum religiosum constituendum duo necessaria sunt et sufficiunt : media ad acquirendam perfectionem apta, et stabilitas conveniens. Atqui utrumque præstare possunt vota etiam simplicia ab Ecclesia sufficienter approbata et admissa; *primum* quidem : tria enim consilia principalia paupertatis, continentiae et obedientiae, sive voto simplici, sive voto solemni firmentur, media sunt sufficientia, quibus removeantur impedimenta perfectionis et ipsa perfectio acquiratur (2); *secundum* : nam, etsi stabilitas votorum solemnum sit perfectior propter mutuam religiosi et religionis obligationem perpetuam, attamen, etiam in votis

(1) Suarez, *loc. cit.*, lib. 2, cap. 5 et 14; Icard, *Præl. jur., can.* II, n. 439.

(2) Fortasse equidem effectus illi morales, quos vota solemnia conferunt, efficacius removeant impedimenta, eo quod pleniorum abdicacionem proprii arbitrii requirunt; sed nihilominus id non pertinet ad essentialiam, tum quia magis et minus non variant speciem, tum quia si vota omnia, præsertim obedientiae, perfecte servantur, non minus exacte vota simplicia omnia impedimenta auferent quam si essent solemnia; dum e contra, si vota non servantur, etiamsi solemnia sint, non conferent ad impedimenta perfectionis tollenda.

simplicibus adest sufficiens stabilitas et perpetuitas; quia ex parte religiosi est absoluta, et ex parte religionis est moralis; religiosus siquidem tenetur, quantum ex se est, remanere perpetuo in statu quem elegit; et religio moraliter non potest eum dimittere, nisi gravi de causa, cum postulaverit bonum communitatis. Ergo.

2. *Non ex jure divino positivo.* Etenim nec in Scriptura nec in divina traditione reperitur aliquod vestigium istius solemnitatis. Imo, exemplo antiquissimorum ordinum qui fuerunt in Ecclesia, constat solemnitatem votorum non esse jure divino necessariam; nam omnes agnoscunt hos habuisse veram rationem status religiosi, et nullo testimonio authentico perhibetur vota solemnia fuisse in iisdem emissa. Ergo (1).

Confirmatur responsio auctoritate SS. Pontificum, præsertim Gregorii XIII, qui (const. *Quanto fructuosius*, an. 1583; const. *Ascendente*, an. 1584) declaravit jesuitas scholasticos et formatos (qui vota tantum simplicia emittunt), « vere religiosos esse et ubique censeri et nominari debere ».

§ III. — **Utrum approbatio Ecclesiæ sit necessaria ad statum religiosum constituendum?**

634. — 86. Divisio quæstionis. Quæstio expendi potest ex disciplina præsentī Ecclesiæ, vel ex jure divino et naturali.

1. Non est dubium, quin, *secundum præsentem disciplinam Ecclesiæ*, status vere religiosus in sola religione approbata ab Ecclesia subsistere possit. Ita enim statutum est ab Innocentio III in concilio Lateranensi (an. 1215) (2).

2. Apud auctores non convenit, an, abstrahendo a jure ecclesiastico, attenta propria natura status religiosi, ac proinde *ex jure divino et naturali*, pariter necessaria sit Ecclesiæ approbatio. — Alii negant, et dicunt approbationem positivam non requiri, sed sufficere approbationem negativam, quæ adest, si Ecclesia nulla lege prohibeat aut irritet religiones ab ipsa specialiter non approbatas; nam, aiunt, nil obstat quo-

(1) Suarez, *loc. cit.*, cap. 14, n. 13, 30.

(2) De ea lege Ecclesiastica vide canonistas, quorum est eam exponere (Icard, *op. cit.*, n. 447).

minus fidelis Deo voveat paupertatem, continentiam et obedientiam, et illa vota sint valida atque obligent, etsi non facta sint in manibus alicujus, qui ea acceptet et probet; id patet de paupertate et continentia; idem vero est de obedientia, quia voveri potest valide et honeste alicui homini bono et prudenti, cui vovens se subjiciat propter Deum, ut ab eo gubernetur. — Alii affirmant, et tenent approbationem Ecclesiæ ex natura status religiosi et ex jure divino requiri. Hanc probabiliorē et doctrinæ S. Thomæ conformiorem putamus, et assertione sequenti statuimus :

635. — 87. Assertio : *Ad instituendam religionem, essentialiter necessaria est Ecclesiæ approbatio, eaque judiciaria simul et practica.*

EXPLICATUR. Duplex distinguitur approbatio Ecclesiæ : una, quæ ad *intellectum* spectat, et est speculativa; altera, quæ *voluntatis* est opus magis proprium. — *Priori modo* approbare religiosam communitatem, nihil aliud est quam *judicare* interius et exterius declarare, hunc vivendi modum esse sanctum, et viam præbere acquirendæ perfectioni. — *Posteriori autem modo* approbare est quasi *efficaciter creare*, seu erigere talem communitatem in veram et proprie dictam religionem, eique conferre *potestatem acceptandi in nomine Christi*, et in vero statu religioso constituendi eos qui vitam illam profiteri voluerint.

PROBATUR autem utramque approbationem esse necessariam :

Primam quidem, seu approbationem *judiciariam*, — tum quia status religiosus est status spiritualis et supernaturalis, distinctus a communi statu christianorum, proindeque descendens a Christo, mediante Ecclesia; et ideo non potest institui, ut talis, sine ejusdem Ecclesiæ auctoritate; — tum quia, si libera esset variarum religionum institutio et propagatio, facile accidere posset, ut multi admiscerentur errores et ut fideles deciperentur, modumque vivendi vel saluti vel saltem perfectioni contrarium, aut ad illam nihil juvantem, pro vero et utili perfectionis statu assumerent, quod esset magnum

Ecclesiæ detrimentum; — tum quia hæc approbatio est veluti quædam canonizatio, per quam tale institutum publice et authentice sanctum perhibetur; sicut autem ad sanctos publice colendos, sine periculo erroris aut superstitionis, necessaria est approbatio sanctitatis eorum per publicam Ecclesiæ sententiam, non minori ratione necessaria est approbatio similis, pro illo modo vivendi, qui universæ Ecclesiæ tanquam sanctus et ad perfectionem obtinendam utilis proponitur.

Secundam quoque, seu approbationem *practicam*, quia, ex dictis, professio votorum religiosorum includit verum contractum, non mere humanum, sed divinum; qui nempe cum Deo ipso fit, mediante tamen homine, vicem Dei gerente, et nomine illius vota acceptante (n. 83). Sed nemo potest nomine Dei contrahere et oblationem Deo factam acceptare, nisi a Deo ipso potestatem ad id habeat. Nullus autem illam accipit immediate a Deo, nisi S. Pontifex. Ergo necesse est ut modus talem contractum cum Deo ineundi, et proinde modus statum religiosum constituendi, sit ab Ecclesia institutus aut approbatus.

636. — 88. Corollarium. Ergo illi *sunt vere et proprie religiosi*, qui, in religione approbata, secundum certam regulam, tria vota essentialia emiserunt. — Contra autem *non sunt religiosi proprie dicti* ii, qui, licet tria hæc vota emittant, et in communi vitam ducant, regulam tamen a Sede Apostolica approbatam non profitentur.

Hinc variæ *congregationes* virorum aut piarum feminarum, ab episcopo tantum approbatæ, Ordines *strictæ* religiosos non constituunt. Attamen qui in hujusmodi congregationibus vota simplicia emittunt, et sub communi regula atque superioris dependentia vivunt, eodem merito coram Deo ac religiosi proprie dicti gaudere possunt, siquidem eamdem sui abnegationem Deo exhibent. — Notamus vero, ex hodierna praxi, Sedem Apostolicam nova Instituta religiosa non approbare ut Ordines proprie dictos cum professione votorum solemnum, sed solum ut congregationes religiosas cum votis simplicibus, quibus proinde privilegia votis solemnibus concessa per se

non competunt; vel si habeant tantum vota temporaria, aut perpetua quidem, sed a nemine acceptata, ut congregationes sæculares, quæ imitantur potius statum religiosum, quam ejus essentiam servant (Gury, 138).

CAPUT II

DE INGRESSU RELIGIONIS

637. — 89. Divisio quæstionis. Duplex potest distingui ingressus religionis, unus per susceptionem habitus, alter per professionem. Prior est potius ingressus ad novitiatum; posterior est verus et proprie dictus ingressus ad statum religiosum. Sed quia ad hunc posteriorem non pervenitur nisi per priorem, de utroque agemus. Cum autem vocatio religiosa sit quasi præambulum, ac conditio prærequisita, ut quis ad novitiatum et professionem admittatur, dicetur : — 1. de vocatione religiosa; — 2. de novitiatu; — 3. de professione.

§ I. — De vocatione religiosa

638. — 90. Assertio : *Necessaria est specialis Dei vocatio ad statum religiosum amplectendum.*

Probatio ex his duobus deducitur :

1. Certum est *dari vocationem divinam ad vitam religiosam*; Deum scilicet non omnes christianos indiscriminatim, sed aliquos præ aliis ad hunc statum perfectiorem vocare. — Etenim omnia in ordine naturali gubernantur modo singulis entibus proprio, ergo a fortiori in ordine supernaturali; — insuper ingressus in vitam religiosam opus est magnæ pietatis, cujus sane initium a Spiritus Sancti vocatione et excitatione venit; — demum ad statum perfectiorem amplectendum et prosequendum requiruntur dotes et gratiæ speciales, quæ a solo Deo, supremo dispensatore, concedi possunt (1).

(1) Suarez, lib. 5, cap. 8, n. 5; Gury, n. 148; Scavini, Tr. 3, disp. 1, cap. 3, art. 2).

2. Certum est *eum, qui non est a Deo vocatus, non posse sine peccato statum religionis amplecti*, imo *graviter per se peccare*, si defectum vocationis clare noverit; tum quia injuriam auctoritati Dei supremi gubernatoris irrogat; — tum quia maximum salutis periculum incurrit, suscipiendo obligationes quibus moraliter satisfacere non poterit, ulpote carens specialibus auxiliis, quæ solis a Deo vocatis conceduntur; — tum quia is qui se a Deo non vocatum indubitanter agnoscit, voluntatem sinceram et firmam habere nequit obligationes huic statui proprias adimplendi.

639. — 91. Corollarium. Hinc cum justo moderamine accipiendus est quorundam theologorum modus loquendi, qui videntur statui religioso idoneos dicere *omnes indiscriminatim* qui impedimentis non tenentur.

1. Dicunt renuntiationem sæculi et religionis ingressum rem esse, non tantum saluberrimam in genere, sed etiam cuilibet particulari maxime expedientem (1). — Id verum est speculative seu in abstracto; sed practice seu in concreto fieri potest ut status aliquis mihi sit *per se* maxime expediens valdeque optabilis, nihilominusque prudenter non possim eum amplecti.

2. Dicunt insuper consilium Christi ad omnes et singulos pertinere, quibus integrum est illud amplecti, nullum excipi, omnes invitari (Lessius, *Ibid.*). — At respondetur quod, præter vocationem illam generalem, qua omnes indiscriminatim Christiani ad consilia invitantur, necessaria est vocatio specialis, seu actus Providentiæ divinæ quosdam præ cæteris ad statum religionis prædestinantis et conducentis.

3. Dicunt tandem, auctoritate innixi ipsius S. Thomæ (2), religionem ingredi cogitanti non opus esse diuturna deliberatione et multorum consilio. — At, salva eadem Doctoris Angelici auctoritate, addi sane potest et debet, quod requiritur, ut quis de ingressu religionis prius cogitet cogitatione quidem non humana sed divina, proindeque a Spiritu Dei, id

(1) Lessius, *de Stat. vit. relig.*, q. 4, n. 27.

(2) S. Th., 2. 2, q. 189, a. 10.

est a vocatione Dei, moveatur; insuper, juxta S. Thomam, abstinendum est a deliberatione diuturna et nimis morosa, et a consilio multorum ac quorumcumque hominum, minime vero a deliberatione matura, et a consilio unius aut alterius viri prudentis; unde non dubitandum est, quin menti doctoris Angelici contradiceret ille qui temere et inconsulto statum religiosum amplecteretur (1).

640. — 92. Signa vocationis divinæ ad statum religiosum.

Vocatio divina communiter innotescit *affectu*, et quodam veluti *impulsu interno*, quo quis sentit se incitari ad religionem: sed examinandum est utrum affectus ille a Deo immissus sit, vel a dæmonis suggestionem aut naturæ propensione proveniat. Ut autem possit discerni *utrum sit a Deo*, considerandus est finis quem affectus spectat; cum enim status religiosus non sit ultimus finis, sed medium quoddam et instrumentum, quod ex variorum bonorum affectu eligi potest, nunquam propter se appetitur, sed semper propter aliud.

Unde tres regulæ sequentes traduntur:

Prima regula. Si *bonum spirituale* sit *unica* ratio quæ impellit animum ad religionem, non est dubitandum quin talis vocatio sit a Deo. Hinc si quis proponit ingredi religionem, ut periculis sæculi se eximat, ut Christi vitam imitetur, ut consilia exsequatur, ut se totum Deo consecret, eique serviat perfectius, ut saluti suæ consulat, ut alios ad salutem pertrahat, judicandus est a Deo vocatus.

Secunda regula. Si *totus* vel *primarius finis*, cujus intuitu ad religionem quis impellitur, est *quid humanum seu temporale*, v. g., desiderium otii, aut commodorum corporis, spes alicujus honoris, etc., talis impulsus non videtur esse a Spiritu Dei, sed a spiritu humano et amore sui. — Dixi *totus vel primarius finis*; nam fieri potest, ut amor temporalium non sit inordinatus, et spiritus Dei dirigat hominem ad electionem religionis amore boni temporalis, ut sic in religione constitutus, ad bonorum spiritualium amorem sensim inducatur.

Tertia regula. Si spes *boni temporalis consequendi*, vel *mali*

(1) Cf. Suarez, *op. cit.*, lib. 5, cap. 8, n. 2.

temporalis vitandi, non sit primaria causa electionis religionis, sed *solum secundaria*, talis electio et vocatio censenda est esse a Deo. Porro res aliqua temporalis potest esse causa secundaria ingrediendi religionem, potissimum per modum occasionis; ut cum quis occasione alicujus infortunii, vel periculi, incipit considerare vanitatem sæculi, vel discrimen salutis in quo versatur, et concipit propositum religionis; ille modus est valde frequens, eoque divina Providentia sæpissime utitur (1).

Dicitur : *vocatio communiter affectu innotescit*. Etenim — 1. *adest aliquando vocatio, etiamsi homo in se non sentiat illum affectum*. Nam quandoque accidit quod aliquis experiatur equidem cogitationes aliquas vel motiones internas, vel circa mundi pericula, vel circa excellentiam religiosi status, sed simul indifferentiam habeat ad eligendum id quod sibi fuerit melius judicatum; tunc autem locus esse potest consultationi viri prudentis, qui sæpe sæpius in his et similibus indiciis poterit impulsus veluti initialem Spiritus Sancti discernere, et ingressum religionis consulere. — 2. *E contra aliquando non adest vocatio, quamvis vehemens affectus sentiatur*; nam sæpe Spiritus Sanctus excitat desiderium alicujus rei cujus executionem non vult; et reipsa in quibusdam excitat affectum et desiderium religionis propter bonum et meritum ipsius, quamvis his in particulari talem statum amplecti non expediat; unde ipsum etiam propositum religionis, regulariter loquendo, intelligendum est ad hoc maxime dari a Spiritu Sancto, ut de religione assumenda consulatur, et mature expendatur quid ad divinum obsequium magis expediat (2).

641. — 93. Obligatio vocationis divinæ obtemperandi. *Per se nulla adest obligatio*; divina enim consilia per se non obligant.

Dicitur *per se*, quia, ob periculum æternæ salutis cui se committit, non potest ab aliqua culpa excusari, is qui, de vocatione

(1) Lessius, *op. cit.*, q. 5, n. 56-70.

(2) Suarez, *op. cit.*, lib. 5, cap. 8, n. 4, 5.

divina *moraliter certus*, eam negligit, sperans in sæculo salutem suam æque facile consequi. Nam qui manet in sæculo contra Dei vocationem, semet congruis privat gratiæ auxiliis, quæ in religione Deus ipsi præparavit, et ideo difficulter sæculi tentationibus resistet, et periculum damnationis incurret. Porro a peccato excusari nequit ille qui sibi tale damnum infert. Ergo. — Non est dubitandum, quin hujusmodi peccatum possit esse grave, nempe, si quis persuasum habeat unicum medium salutis æternæ adipiscendæ hoc ipsi superesse, ut a mundi periculis aufugiat (1).

Hinc 1. *peccant graviter qui avertunt filios, aut subditos, aut etiam alienos, a statu religioso, sine justa causa.* — Si avertant injuste per minas, vim vel fraudes, nemo eos excusat a peccato mortali contra justitiam. — Si vero utantur tantum precibus et promissionibus, quidam tenent eos non peccare per se graviter, quia filii aut subditi inducuntur ad aliquid non prohibitum, et libere consentiunt damno suo. Sed potius videtur admittendum cum sententia communi, peccatum sæpe esse mortale, quocumque modo a religione abstrahantur, quia semper impediuntur a consecutione boni ad quod jus habent, et gravi amittendæ salutis periculo exponuntur. — Adnotandum est tamen excusari posse plures parentes a peccato mortali, saltem per aliquod breve tempus, ratione ignorantiae, vel inadvertentiæ, quæ de facili eis inesse potest, ob vehementem carnis affectionem erga filios. Imo ab omni peccato excusantur parentes qui se opponunt ad tempus piis desideriis filiorum juniorum, ad constantiam eorum probandam, vel ob aliam justam causam (2).

Hinc 2. *non peccant, per se loquendo, filii religionem ingredientiæ invititis aut insciis parentibus.* Ratio est, quia filii omnino liberi sunt circa status vitæ electionem, et Christus ait (*Matth.*, x, 35-37, et alibi): » Veni separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et inimici hominis domestici ejus; qui amat patrem aut matrem » plus quam me, non est me dignus. » — Dicitur *per se loquendo*,

(1) S. Lig., lib. 5, n. 78; Gury, n. 149.

(2) S. Lig., lib. 5, n. 77; Gury, n. 151.

quia fieri potest ut parentes justa de causa ad tempus obsistant, et tunc iis parendum est; et aliunde in praxi ordinarie non expedit religionem ingredi insciis parentibus, nisi injusta vexatio aut impedimentum timeatur.

§ II. — De novitiatu

642. — 94. Ejus notio. Novitiatus est *mutuum experimentum* quo religio ex una parte experitur *mores et qualitates novitii*, ut videat an expediat illum admittere vel ejicere, et novitius ex altera parte experitur *religionis auctoritates et statuta suamque indolem*, ut videat an sibi expediat illam profiteri (1).

Quoniam vero novitiatus jure ecclesiastico fuit institutus, legibusque canonicis regitur, plerasque quæstiones ad illum attinentes canonistis dimittimus expendendas, breviterque dicemus tantum de conditionibus ad novitiatum requisitis, necnon de obligationibus novitiorum.

643. — 95. Conditiones ad novitiatum requisitæ. Hæc sapienter statuta sunt a SS. Pontificibus et a concilio Tridentino.

1. Quoad *ætatem*, qua inchoari potest novitiatus, certum est eum non posse inchoari ante annum pubertatis (scilicet annum duodecimum completum pro mulieribus, et decimum quartum pro viris); alioquin non haberetur experimentum sufficiens quantum ad votum castitatis. Imo, cum ex concilio Tridentino (sess. 25, cap. 15, *de Regularibus*), professio non possit valide fieri ante annum decimum sextum, S. Congregatio Episc. et Regul. non semel declaravit novitios non esse regulariter admittendos ante annum decimum quintum.

2. Quoad *habitum*. Novitiatus regulariter peragi debet in habitu proprio religionis quam intendit profiteri novitius, sive habitus idem sit novitiorum et professorum, sive sit distinctus. Id supponitur aut præscribitur in pluribus textibus juris canonici. — Dicitur *regulariter*, quia quandoque aliter fieri jubetur in statutis ordinis, vel requirit necessitas locorum.

(1) Billuart, *de Stat. relig.*, diss. 4, art. 2.

3. Quoad *locum*. Novitiatus perfici valide non potest extra monasterium vel domum ordinis quem vult profiteri novitius; quia cum sit institutus, ut monasterium mores novitii experiatur, et novitius mores religionis, exigit hujus probationis natura, ut habeatur intra claustra et in consortio religiosorum, ut pluries statuit S. Congregatio Regularium.

4. Quoad *tempus*. « Nec qui minore tempore, ait concilium Tridentinum (*ibid.*), quam *per annum*, post susceptum habitum, in probatione steterit, ad professionem admittatur. Professio autem *antea facta sit nulla*. » Communiter autem auctores hoc intelligunt : — 1. de anno *stricte et mathematice integro*, ita ut, si vel una hora aut minus defecerit, invalida sit professio; — 2. de anno *continuo*, qui vox *annus* continuum decursum duodecim mensium secundum communem acceptionem significat; sed annus novitiatus non interrumpitur per exitum novitii e claustro cum licentia superioris.

5. Quoad *conclusionem novitiatus*. Expleto tempore probationis, novitius admittitur vel e monasterio dimittitur, prout eum superior idoneum judicat vel non ad vitam religiosam in genere, et ad suam religionem in particulari.

644. — 96. Obligationes novitiorum. De triplici specie obligationum quæstio moveri potest.

1. Novitii *ex gravi decentia* tenentur *regulas ordinis observare*; nam « dignum est, ut qui simul cum aliis vitam suscipiunt, similem sentiant in lege disciplinam » (cap. 3, *de Statu monach.*); insuper alias scandalum aliis præberent. Sed non tenentur *directe et per se* illas servare, qui regulam non professi sunt, sed sunt in probatione.

2. *Subjiciuntur superioribus* eo modo, quo clerici subduntur suis episcopis, in ordine ad debitam gubernationem et directionem in utroque foro. Unde superiores a novitiis exigere possunt omnia quæ ad legem Dei et Ecclesiæ pertinent, sed non possunt eis jubere sub præcepto ea quæ sunt de consilio et religionis perfectione (Salmant., *de Stat. relig.*, cap. 3, punct. 6, n. 80, 81).

3. Novitius, qui bona fide communitatem ingressus est,

non tenetur *ad solvendas vitæ vestitusque expensas*, nisi id pollicitus fuerit. Ratio est, tum quia religio sponte et libere eos sumptus præstitit, tum quia monasterii bona vel eleemosynæ pro novitiis pauperibus æque ac professis constituta sunt (1).

§ III. — De professione religiosa

645. — 97. Notio professionis religiosæ. Nomine professionis religiosæ intelligitur actus quo novitius, expleta probatione, statum religionis publice et firmiter assumit. Ex supra dictis circa naturam hujus status, professio religiosa definiri potest : *Contractus spiritualis per quem homo voluntarie seipsum tradit Deo in aliqua religione approbata, emittendo tria vota paupertatis, continentiae et obedientiae, idque interveniente praelati regularis consensu, qui nomine Dei illam traditionem acceptat.*

Hinc tria pertinent ad substantiam professionis :

1. Ut *includat, tum tria vota religionis, tum traditionem* quam religiosus de seipso facit Deo in tali religione (Cf. n. 83 (2)).

2. Ut hæc duo *fiant per modum unius contractus spiritualis*. Dicitur : — 1. *per modum contractus*; nam adest consensus duorum, nempe, tradentis se et acceptantis, in idem placitum, id est, in statum religiosum; — 2. *per modum contractus spiritualis*, non autem temporalis, tum quia fit principaliter cum Deo, etsi mediante homine, tum quia est tantum de re spirituali, id est, de vita religiosa cui se mancipat ille qui proficitur (3); — 3. *per modum unius contractus*; quamvis enim professio religiosa plura objecta includat, scilicet tria vota et traditionem, atque per plures actus distinctos emitti possit, attamen hæc omnia coalescunt in unum contractum (4).

3. Ut hujusmodi contractus *fiat principaliter cum Deo*, et

(1) Salmant, *de Stat. relig.*, cap. 3, punct. 6, n. 74, 75, 80, 81.

(2) Suarez *Op.*, . *cit.*, lib. 6, cap. 2, n. 4-13.

(3) Licet enim ex sua parte religio teneatur ad alimenta et vestimenta profitentis, id non est ex vi alicujus contractus, qui esset simoniacus, sed ex vi institutionis vitæ monasticæ, et quia bona monasteriorum instituta et ordinata sunt in victum et vestitum religiosorum.

(4) Suarez, *Ibid.*, n. 26-28; Billuart, *de Stat. relig.*, diss. 4, art. 3.

immediate cum homine, qui vice et nomine ejus traditionem acceptat, proindeque professio sit donatio non mere humana, sed religiosa et sacra. Nam in hoc negotio nihil agitur intuitu hominis sed totum intuitu Dei, cui religiosus sese in holocaustum offert et tradit; unde illa traditio est actus virtutis religionis, et ejus violatio est sacrilega, utpote furtum rei sacræ et Deo donatæ. — Attamen Deo ipsi immediate non potest fieri traditio, per quam novum aliquod dominium acquirat; unde necesse est ut hæc donatio seu translatio juris et dominii immediate fiat alicui homini vel religioni (1).

646. — 98. Conditiones professionis religiosæ. Tres sunt præcipuæ conditiones ad valorem professionis religiosæ, ex jure canonico requisitæ :

1. *Idoneitas voventis*, nempe — ut sit baptizatus, quia, cum religio sit Ecclesiæ pars, nemo potest illi incorporari, si non sit hujus membrum; — ut non sit alterius juris, secus non posset se religioni tradere; — ut compleverit annum 16, et per annum integrum cum habitu religioso in probatione fuerit; — ut nullo impedimento ligetur, quod ex statutis a S. Pontifice confirmatis substantiale esse censeatur.

2. *Libertas ejusdem*, id est, ut professio sponte fiat, secluso gravi metu, vel etiam metu reverentiali, non quidem solo, sed accedente precum, blanditiarum, et imperii sæpius repetita importunitate, aut gravi offensione, aut diu continuata indignatione consanguineorum.

3. *Consensus* et acceptatio expressa vel tacita prælati ordinis, vel etiam capituli, juxta cujusque ordinis statuta; per hanc enim acceptionem religioni incorporari debet novitius (2).

647. — 99. Effectus professionis religiosæ. Distinguere est effectus professionis *intrinsecos*, seu qui sequuntur ex rei natura, et *extrinsecos*, qui ex concessione divina aut ecclesiastica ei annectuntur.

I. Effectus INTRINSECI sunt præsertim obligationes quæ ad essentiam ipsius status religiosi et trium votorum pertinent;

(1) Suarez, *Ibid.*, n. 14-16.

(2) S. Lig., lib. 5, n. 5-7.

de his vero agemus in articulo sequenti. Sed est alius effectus magis intrinsecus, effectus scilicet *formalis* et proprius traditionis, in eo consistens quod professus jam non maneat sui juris, sed sit sub dominio et potestate religionis; unde oriuntur hæc duo correlativa, nempe potestas prælati in eum qui se tradidit, et passiva subjectio religiosi professi erga prælatum (1).

II. Effectus EXTRINSECI, ut dictum est, vi concessionis sive divinæ sive ecclesiasticæ, ex professione religiosa sequuntur. — Eos qui *jure ecclesiastico* sunt statuti, canonistæ exponunt.

Effectus autem *ex divino jure* concessi, tres præcipui enumerari possunt: — 1. Remissio omnium poenarum peccatis debitarum, non ex opere operato, quia professio non est sacramentum, sed quasi ex opere operato, nempe ex excellentia operis; « in satisfactionem pro omnibus peccatis sufficit; inquit S. Thomas (2), quod aliquis se totaliter divinis obsequiis mancipet per religionis ingressum, quæ excedit omne genus satisfactionis, etiam publicæ poenitentiae, sicut holocaustum excedit sacrificium (3). » 2. Extinctio omnium votorum professionem præcedentium, sive sint reservata sive non, sive realia sive personalia, sive in sæculo sive in novitiatu emissa.

(1) Quod autem *an naturam hujusmodi potestatis et subjectionis* spectat, nostri non est de ea longius disputare; animadvertere sufficiat subjectionem religiosi, etsi fundetur in translatione proprii juris et dominii, non esse proprie et formaliter servitutem, qualis est in mancipio, sed magis accedere ad subjectionem filii; atque ideo potestatem prælati non esse pure dominativam, qualis est domini in servum, sed majorem habere similitudinem cum potestate patris in filium, hoc solum discrimine, quod hæc spiritualis paternitas altioris sit ordinis majoremque requirat dilectionem ac paternitas carnalis. — Itaque, ut effectum formalem professionis religiosæ pressius declaremus, reponendus videtur, in eo quod religiosus se tradat et donet in filium, et prælatus, traditionem acceptando, eum suo modo adoptet in talem, sicque paternam potestatem sensu verissimo, licet spirituali, in dictum prælatum transferatur (Suarez, *Op. cit.*, lib. 6, cap. 3, n. 18-25; cap. 13, n. 2).

(2) S. Th., 2. 2, q. 189, a. 3, ad 3.

(3) Unde secundum S. Hieronymum (Epist. 39, n. 3, et 130; *Patr. lat.*, xx, 468, 1107) et S. Bernardum (lib. de *Præc. et dispens.*, c. 17, n. 54; *Patr. lat.*, clxxxii, 889), professio religiosa comparatur Baptismo (Billuart, de *Stat. rel.*, diss. 4, art. 3, § 2; Suarez, *Op. cit.*, lib. 6, cap. 13).

CAPUT III

DE OBLIGATIONIBUS RELIGIOSORUM

648. — 100. Aliæ sunt obligationes generales quæ ex statu religioso qua tali sequuntur; aliæ ex tribus votis religionis profluunt.

§ I. — **De obligationibus generalibus status religiosi**

Prætermisiss obligationibus quæ jure canonico imponuntur religiosis, quales sunt gestatio habitus religionis, recitatio officii divini et clausura, de quibus disputant canonistæ (1), dicetur de illis quæ sunt statui religioso essentielles. Duæ sunt : obligatio tendendi ad perfectionem, et obligatio servandi regulam cuique religioni propriam.

649. — 101. I. De obligatione tendendi ad perfectionem. Certo *tenetur religiosus semper ad perfectionem tendere*, et totis viribus eam procurare. Id patet ex dictis in articulo primo de natura status religiosi. — Hæc autem obligatio est *ex se sub peccato mortali*; nam est de re gravissima quam vovit religiosus, de re sine qua status substantia subsistere nequit.

De objecto autem hujus obligationis duo sunt notanda :

1. Requirit *continuum motum* ad perfectionem, ita ut religiosus nunquam in hoc motu et progressu deliberate quiescat.

Hinc — 1. graviter reus est, qui *formaliter contemnit* tendere ad perfectionem, apud se statuens et dicens : Nolo ad altiora progredi; — 2. gravis peccati periculo exponitur, qui *neque actualement neque virtualem* habet intentionem se in dies magis in caritate perficiendi, nec curat plusquam laici ad perfectionem tendere (2). — Si suo exemplo alios religiosos

(1) Icard, *Præl. jur. can.*, II, n. 480-483.

(2) Salmant., *de Stat. rel.*, cap. 1, punct. 2, n. 16, 17.

inducit ad disciplinæ relaxationem, præter peccatum negligentiae propriæ perfectionis, committit peccatum scandalum.

2. Non tenetur religiosus adhibere omnia media perfectionis, sed ea tantum, quæ sunt *essentialia* statui religioso, id est, tria vota religionis, et insuper media *accidentalibus*, quæ determinantur *per proprias regulas* Ordinis (Gury, n. 142). Sed de obligatione has regulas servandi et dicta vota adimplendi jam nunc agendum est.

650. — 102. II. De obligatione servandi regulam sui ordinis. — 1. Religiosi tenentur *sub gravi non contemnere regulam* (1). Ratio est quia, etsi regulæ sub veniali tantum, vel etiam nullo modo obligent, eas contemnere est peccatum mortale.

Adest autem talis contemptus quando quis illas transgreditur ex animo illis detrahendi vel negligit eas tanquam inanes et vanas; non vero si eas omittat ex concupiscentia ductus, vel quia putat illas non esse necessarias ad salutem, vel si judicet eas non præcipi sub gravi (2).

Sed controvertitur utrum adsit *virtualis contemptus* in eo qui intendit servare tantum statuta obligantia sub gravi et de cæteris non cavere. — Alii affirmant; alii communius et probabilius negant, quia eo ipso quod religiosus vult servare præcepta quæ respectu ipsius obligant sub gravi, jam tendit ad perfectionem, cum velit adimplere plura quæ respectu aliorum sunt mera consilia; nec regulam contemnit, sed tantum in rebus levibus negligit. In praxi autem, etiam juxta assertores posterioris sententiæ, difficillime excusabitur talis religiosus a peccato mortali, ratione periculi transgrediendi vota, vel grave damnum inferendi religioni quoad regularem disciplinam (S. Lig., n. 11).

2. Religiosi, *generatim loquendo, directe* non tenentur sub peccato *etiam veniali* ad regulam servandam. Constat ex ipsis constitutionibus variorum ordinum, et ex communi interpretatione theologorum.

(1) S. Th., 2. 2, q. 186, a. 2 et 9.

(2) S. Th., *Ibid.*, a. 8, ad 3; S. Lig., lib. 5, n. 10.

Dicitur 1. *generatim loquendo*; — tum quia quæcumque cadunt sub votis aut præceptis expressis superiorum, sub peccato obligant, et quidem gravi pro gravitate materiæ, ut infra de votis dicetur; — tum quia sunt Ordine in quibus constitutiones expresse statuunt regulam obligare sub peccato.

Dicitur 2. *directe*, quia theologi sentiunt transgressionem regulæ rarissime, ob rationes extrinsecas, ab omni culpa vacare, v. g., ratione negligentiae, concupiscentiae, scandali, pigritiae, aut alterius cujuslibet motus inordinati (1).

§ II. — De obligationibus specialibus votorum

651. — 103. I. De obligatione voti paupertatis. Distinguendum est, prout votum est solemne aut simplex.

1. Si voto *solemni* paupertatis obstrictus est, religiosus omnino est incapax personaliter cujuslibet dominii et etiam juris ad usum rei temporalis pretio aestimabilis. — Unde nec valide nec licite de ulla re uti aut disponere potest absque licentia superioris.

2. Si vero *simplici* voto paupertatis ligatus est, capax est dominii, imo quorundam bonorum licite servat dominium directum; sed eis et de quibuscumque bonis nequit licite, etsi valide, disponere sine superioris licentia.

Hinc, servato hoc discrimine, religiosus peccat contra votum paupertatis: — 1. si quid sine superioris consensu, domi vel foris, etiam ex iis quæ ad victum aut vestitum pertinent, accipiat, retineat, absumat, permutet, alteri donet, vel commodet; — 2. si rem in usum determinatum concessam in alium usum impendat, aut culpabiliter amittat, destruat, vel deteriore fieri sinat; — 3. si rem cum licentia ad usum acceptam retineat ultra limites temporis a superiore præfixi, aut si eam servet animo domini, nempe cum intentione eam subducendi liberæ dispositioni superioris.

Materia requisita *ad peccatum grave* contra votum paupertatis, generatim loquendo eadem est, quæ peccatum mortale

(1) S. Lig., lib. 5, n. 10; Gury, n. 145.

in furto constitueret. — Sed communiter consentiunt canonicistæ valorem multo majorem requiri, quando dona accipiuntur ab extraneis ut in alios erogentur; quia tunc multo minor est actus proprietatis, quam si hæc in proprium usum retinerentur (1).

652. — 104. II. De obligatione voti continentiae. Ex voto sive solemni sive simplici continentiae, tenetur religiosus abstinere ab omnibus actibus, tum externis, tum internis, contra sextum Decalogi præceptum; quinimo quod alioquin licitum esset in legitimo matrimonio, religioso fit illicitum duplici titulo, scilicet, castitatis et religionis. Unde sequitur actus contra castitatem in eo induere speciem sacrilegii.

Una est differentia inter votum simplex et votum solemne: prius constituit impedimentum matrimonii prohibens tantum, atque adeo matrimonium subsequens illicitum, non vero invalidum efficit; posterius vero matrimonium subsequens dirimit.

653. — 105. III. De obligatione voti obedientiae. Votum obedientiae obligat, non ad servandam regulam (siquidem generatim, ut supra dictum est, non adest obligatio directa eam servandi sub peccato), sed ad obediendum *superiori præcipienti secundum regulam*, sive præcipiat directe et expresse, sive indirecte et implicite.

Sed *ut adsit peccatum* contra votum, requiritur ut superior *vere præcipiat*, et non tantum suadet; quod quidem ex verbis, modo loquendi, variisque rerum adjunctis patebit. — Ut vero *peccatum* sit *grave*, necesse est ut religiosus recuset obedire *in materia gravi* superiori præcipienti *in virtute sanctæ obedientiae*, vel *in nomine Jesu Christi*, aut per alias similes formulas; aut superiori præcipienti respondeat: nolo facere, vel aliud simile, quod contemptum formalem superioris præcipientis redoleat; aut ex inobedientia sequatur grave scandalum, sive subditorum, sive sæcularium, vel grave incommodum, sive pro communitate, sive pro aliis, v. g., pro salute animarum.

(1) S. Lig., lib. 5, n. 24; Gury, n. 159, 161.

Differentia autem voti simplicis a voto solemni obedientiæ in eo sita est, quod votum simplex reddit quidem illicitam obligationem quæ a subdito sine consensu superioris contrahitur, non tamen per se invalidam eam efficiat; votum autem solemne ita subditi voluntatem obstringit superioris auctoritati, ut, quoad ea quæ sub ipso continentur, religiosus nullam amplius obligationem, neque naturalem, neque civilem valide contrahere possit (1).

(1) Gury, n. 168, 170, 171.

PARS III

DE OBLIGATIONIBUS LAICORUM

654. — 106. Ex duplici titulo oriri possunt obligationes peculiares laicorum : — 1. ex muneribus publicis quibus funguntur in societate civili; — 2. ex ipsorum officiis in societate domestica.

CAPUT I

DE OBLIGATIONIBUS PUBLICIS

Obligationes publicæ sunt præsertim triplicis generis : — 1. obligationes *politice* seu quæ spectant ad rectam societatis civilis gubernationem; — 2. obligationes *forenses*, seu quæ ad publicam justitiæ administrationem spectant; — 3. obligationes medicorum et pharmacopolarum, qui munia exercent publicum bonum proxime afficientia.

§ I. — De obligationibus politicis

655. — 107. I. Obligationes eorum qui gerunt auctoritatem politicam. Nostri non est propositi singulas obligationes illorum qui præsent rebus publicis etiam breviter exponere; eas tantum quæ *bonum publicum civium directe respiciunt*, sufficiet enumerare (1).

Bonum autem publicum duplex est, materiale et spirituale.

(1) S. Th., *de Rege et regno*, lib. 1, cap. 1; S. Th., 1. 2, q. 90, a. 2.

I. Bonum MATERIALE civium procurare tenentur principes, sive eorum jura tuendo ac ab omni aggressionem injusta vindicando, sive eorum felicitati temporali positive providendo. Quoniam vero hæc jura et bona ad civilem libertatem ac jus proprietatis potissimum revocantur, duplex est in hac parte obligatio principum civilium :

1. Debent sua auctoritate impedire, ne cujusquam *civilis libertas* ullo modo lædatur. — Hoc officium præsertim erga humiles, eosque qui ad infimam populi partem pertinent, ipsis est adimplendum; siquidem benefica eorum providentia erga illos, qui magis tutela indigent, efficacius agere debet.

2. Curare debent ut inviolata serventur *jura proprietatis* ac dominia privatorum, et unusquisque libere possit ea augere intra terminos honestatis et justitiæ; quinimo positive providere tenentur, ut omnibus sit libera facultas sibi procurandi media ad vitam alendam et tuendam necessaria. Insuper curabunt ut varia caritatis instituta fundentur et florescant ad inopiam et ærumnas indigentium sublevandas.

II. Bona SPIRITUALIA, vel ad verum cognoscendum, vel ad bonum amplectendum attinent; utrumque autem intimo ac necessario nexu cum vera religione devincitur; ad triplex igitur objectum referuntur obligationes principum in ordine spirituali.

1. Quod *ad cognitionem veritatis* spectat, tenentur jura civium ad scientiam adipiscendam, non modo confirmare et defendere sed etiam auxilio sociali positive protegere. — Hinc scholas et academias convenienti cum libertate instituendas curabunt, imo et ipsi constituent atque omnibus modis facient ut civis quilibet valeat, pro sua capacitate, conditione aut vocatione, scientiis et disciplinis sibi necessariis aut utilibus sufficienter erudiri. Qua in re autem omni cura cavere debent ne hujusmodi scientiis etiam speculativis error admisceatur de rebus morum et religionis; ideoque pessime auctoritate sua abutentur, si subditos, pueros præsertim et adolescentes, a pestiferis fontibus doctrinam haurire cogerent.

2. Bonos mores et cujusvis virtutis exercitium tueri et promoveri debent tum exemplo, tum legibus. Hinc jus est illis et

officium prohibendi ne quis sermone aut scriptis virtutem offendat, vel actionibus pessimis scandalum cæteris præbeat.

3. *Verae religioni* tandem, id est, *Ecclesiæ catholicæ*, potenti patrocínio adesse tenentur, et omnia tam spiritualia quam temporalia ejus jura tueri, uti probatum fuit in Tractatibus *de Vera Religione* (n. 40) et *de Virtutibus theologicis* (575). Nam « regia potestas, inquit S. Leo Magnus, non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiæ præsidium est collata (1). »

656. — 108. II. Obligationes civium. Homo, in societate constitutus, ad triplicem terminum referri potest : ad singulos cives seorsum acceptos, ad totam societatem quatenus unum corpus est, ad auctoritatem quæ multitudinem moderatur et regit.

I. RESPECTU CONCIVIUM, qui sunt ejusdem corporis socialis membra, quisque ad tria genera obligationum tenetur : — 1. adstringitur officiis naturalibus ex ipsa essentia hominis dimanantibus; — 2. ea jura in eis revereri debet, quibus illi a legibus civilibus donantur, atque idcirco ea præstare debet officia quæ ejusmodi juribus respondent; — 3. eosdem peculiari dilectione prosequi et cæteris hominibus in benevolentia præferre debet, propter arctiorem relationem qua cum eis devincitur.

II. RESPECTU SOCIETATIS ad quam pertinet, civis cogitet se in republica in qua natus est, omnia quæ possidet recepisse; proindeque illam speciali et quasi filiali dilectione amplectatur. Hinc *patrius amor*, qui licet materiale ipsum locum aliqua ratione respiciat, tamen proprie et potissimum in societatem personarum fertur. Ex hoc amore consequitur ut quisque civis, pro sua conditione et propriis facultatibus, patriæ saluti, felicitati et incremento, quantum potest, studeat (2).

Hanc autem obligationem nostris temporibus adimplere debent cives præsertim electione deputationum, sive communalium, sive provincialium, sive politicorum. Quare — 1. Deputatis *bonis* eligendis concurrere suo suffragio tenentur, si

(1) Liberatore, *de Jure nat.*, p. 2, cap. 5, art. 2, n. 106-112.

(2) Liberatore, *Ibid.*, n. 97-100.

fundata spes est ut illa electione iniquæ leges impediuntur aut aboleantur, vel leges bono communi utiles promoveantur. Imo *gravis* est *obligatio* concurrendi ad illorum electionem, pro iis qui juste timere debent ne abstinentes ab electione causa sint cur sufficiens numerus bonorum deputatorum desit, atque ita pravæ leges ferantur aut sustineantur in grave damnum publicum. — 2. Deputatum *malum*, id est qui prava principia sectatur, eligere *per se* non licet. *Per accidens* et *hypothetice* licere potest; videlicet, quando optio datur solum inter duos, quorum neuter sana principia sectatur, catholicis licebit cooperari ad electionem illius qui minus malus est, si hæc cooperatio necessaria videtur ut pejor candidatus excludatur; sed si ille qui minus malus est, certe victor evasurus est sine tali concursu, catholici abstinere debent ab electione.

Deputatorum hæ sunt obligationes: — 1. Legi pravæ propositæ positivo suffragio consentire *per se* illis non licet. *Per accidens* possunt aliquando legi minus rectæ concurrere, dummodo illa lex nihil contineat quod sit intrinsece malum, eorum cooperatio necessaria sit ut lex pejor excludatur, et nonnisi cum protestatione suæ rectæ intentionis consentiant. — 2. Suo suffragio impedire debent ne lex prava statuatur; si vero voluntarie abstineant a suffragio et ita causa sint cur illa lex acceptata sit, rei fiunt peccati gravis contra justitiam commutativam erga bonum publicum societatis, ad quod promovendum electi sunt et pacto bilaterali saltem implicito cum electoribus se obligaverunt. — 3. Imo ex eodem pacto tenentur positive pro viribus promovere bonum publicum, nempe leges huic bono necessarias et utiles proponendo aut approbando (1).

III. RESPECTU AUCTORITATIS, tres sunt præcipuæ subditorum obligationes: — 1. *Obedientia* præstanda est legibus quæ ab ea feruntur; nullum enim in principibus potest esse jus impediendi, quin simul etiam exstet in subditis obligatio obediendi; unde Apostolus (*Rom.*, XIII, 1, 2, 5): « Omnis anima, inquit, » potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas

(1) Lehmkühl, *Theol. mor.*, t. I, n. 799-800.

» nisi a Deo : quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt; itaque
 » qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Ideo necessi-
 » tate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter
 » conscientiam. » — 2. Magna *reverentia* cives colere tenentur
 eos apud quos suprema potestas residet; hi enim veluti sacræ
 personæ haberi debent; cum enim potestas eorum divinæ auc-
 toritatis sit quædam participatio, divinitatis similitudinem
 aliquatenus gerunt: « Deum timete, inquit S. Petrus (I *Petr.*,
 II, 17), regem honorificate. » — 3. *Fidelitas* erga eosdem ser-
 vari debet; si enim principes tenentur subditos omni via
 tueri, æquitas exigit ut subditi ex parte propria fideles se eis-
 dem exhibeant.

§ II. — De obligationibus personarum quæ ad forum
 pertinent

657. — 109. I. De iudice. *Judex est persona publica, legitima auctoritate constituta, ut secundum leges justitiam administret, atque in delinquentes debitas pœnas decernat.*

Tres sunt præcipuæ judicis obligationes :

1. Habeat *scientiam sufficientem* ad munus suum recte obeundum, juxta illud (*Ps.*, II, 19) : « Erudimini, qui judi-
 » catis terram. » — Hinc 1. nullus officium judicis suscipere
 debet, nisi scientia competenti sit præditus earum rerum quæ
 ad proprium officium pertinent. — Hinc 2. judex ex imperitia
 injuste judicans, tenetur compensare totum damnum inde
 litigantibus obveniens, sive in substantia litis, sive in super-
 vacaneis impensis.

2. *Recta sit ejus intentio, et ejus integritas incorruptibilis*,
 ita ut nec odio, nec amori, nec promissionibus, nec precibus,
 nec minis cedat, sed solum conscientiæ suæ dictamen sequa-
 tur; juxta illud (*Eccl.*, VII, 6) : « Noli quærere fieri judex, nisi
 » valeas virtute irrumpere iniquitates, ne forte extimescas
 » faciem potentis, et ponas scandalum in iniquitate tua. » —
 Hinc judex munera pro ferenda sententia suscipere non potest,
 sive sententia sit injusta, ut patet, sive etiam sit justa; id pro-
 hibent omnia jura, tum naturale, tum canonicum, tum civile.
 Utrum vero munera accepta restituere teneatur, respondendum

est affirmative, si ea accepit ut quid injuste faciat vel omittat; secus, controvertitur, et utraque sententia est satis probabilis, juxta S. Ligorium (lib. 5, n. 216); ad restitutionem esset tantum hortandus judex in tali casu.

3. *Judicet secundum leges*, tum quoad modum procedendi, ordinem et formam judicii, tum quoad sententiam ferendam et exsequendam; judex enim non est dominus, sed exsecutor legis. — Si vero dubitat, distinguere oportet: in *criminalibus* reo favendum est; in dubio *de proprietate simul et de possessione* juris vel facti, juxta rationes probabiliores judicandum est, vel si rationes sint ex utraque parte æque probabiles, res dividenda est; in dubio *de sola proprietate*, pro certo possessore standum est (1).

658. — 110. II. De advocato. Advocatus vel causidicus ille est qui *suum litigantibus præbet auxilium, vel consilio, vel voce, vel scriptis*.

Ex justitia tum legali erga societatem, tum commutativa erga litigantes, quatuor sunt præcipuæ advocati obligationes:

1. *Scientiam competentem* habeat, ne periculo graviter nocendi se exponat; hinc si, defectu peritiæ debitæ, sit causa damni, tenetur illud resarcire.

2. *Causas nonnisi justas* suscipiat, et *mediis justis* defendat.

Hinc 1. antequam patrocinium alicujus causæ suscipiat, *tenetur accurate perpendere illius æquitatem*; si advertat eam esse certo injustam, abstinere debet ab ea proseguenda, et de injustitia clientem monere; idem dicendum, si, causa jam incepta, ejus injustitiam certo agnoscit; quo in casu, neque compositionem suadere potest, siquidem hæc nonnisi in re dubia locum habere debet. — Si nihilominus causam certo injustam scienter proseguatur, omnia damna utrique parti obvenientia compensare tenetur; damna partis contrariæ ob peccatum commissionis, quia illorum fuit causa positiva damni; damna vero sui clientis (posito quod iste fuerit bonæ fidei), ob peccatum omissionis, qui ex officio eum monere tenebatur de causæ injustitia.

(1) S. Lig., lib. 5, n. 210.

In his autem agitur de causa *certo injusta*, nam si dubium adsit, distinguendum est. — In causis *civilibus*, potest advocatus alterutrius defensionem suscipere; uterque enim habet jus rationes suas in iudicio proferendi. — In causis vero *criminalibus*, reus cujus crimen vere dubium est, accusari non potest apud iudicem; sed qui accusatus fuit, semper defendi potest, etiamsi constet ejus culpabilitas, dummodo mendacia, fraudes, aut alia media injusta non adhibeantur (1).

Hinc 2. ad causam justam defendendam, *media injusta adhibere non licet*, v. g., chirographum novum substituere loco prioris amissi, etc.; alioquin peccaret certe contra veritatem et fidelitatem, non tamen per se contra justitiam, cum causa justa supponatur; sed per accidens peccaret etiam contra justitiam, si inde damnum suæ parti vel parti adversæ adveniret; si enim fraus detegatur, facile evenire potest, ut causa utcumque bona in suspicionem deducatur et corruat (2).

3. *Causam diligenter et fideliter tractet*; ideo enim conductus est, ut clientis negotium utiliter gerat.

Hinc 1. rogatus a cliente debet *ejus causam serio et ea diligentia quam rei gravitas postulat, examinare*, justitiam vel injustitiam aperire, et probabilitatem vincendi aut succumbendi sincere indicare; secus clientem ad sumptus inanes impelleret, quos ipse resarcire teneretur.

Hinc 2. causam semel susceptam *tractare debet ea diligentia* quam in simili negotio adhibent viri prudentes ejusdem conditionis. Itaque si differat causæ expeditionem cum clientis sui damno, vel plures causas acceptet quam possit expedire, peccat profecto, et tenetur ad restitutionem; nam vi quasicontractus strictam assumpsit obligationem providendi clientis sui bono, tempore et modo congruo.

Hinc 3. rationes et fundamenta clientis, et *secreta causæ, tenetur adversario caute celare*; quod si ea patefecerit, et ideo cliens suam causam amiserit, alias eam victurus, tenetur ad

(1) S. Lig., lib. 5, n. 220.

(2) Gury, n. 9, 12, 13; Scavini, *de Stat. oblig.*, disp. 2, cap. 1, art. 2, § 4.

restitutionem; idemque a fortiori dicendum, si advocatus parti utrique clanculum serviret (1).

4. *Nihil exigit ultra justum honorarium seu stipendium*, sive a lege taxatum, sive prævia conventionione determinatum, sive prudentum judicio et proborum consuetudini accommodatum, ratione habita negotii, peritiæ advocati, et laboris quem impendit. — Qua in re notandum est advocatum aliquando ex caritate teneri gratis patrocinari pauperibus, nempe in extrema ipsorum necessitate, etiam cum gravi suo incommodo, in gravi vero necessitate cum aliquali suo incommodo (2).

659. — 111. III. De reo. Dicitur reus ille *qui in judicio sive criminali sive civili convenitur, sive nocens sit, sive innocens.*

Tres moventur de eo quæstiones :

Quæritur 1. *An reus, a judice interrogatus, veritatem fateri teneatur?*

Distinguere oportet, prout judex legitime vel non interrogat; itaque

1. Si reus *legitime interrogetur*, tenetur sub peccato ex genere suo mortali veritatem sincere aperire, nisi inde timeat magnam pœnam; nam judex habet jus veritatem a reo petendi; ergo repugnat esse simul in reo jus eam negandi. — Dicitur *nisi inde timeat magnam pœnam*, quia tunc satis probabile est legem non censi reo imponere adeo arduam obligationem; sed teneretur veritatem nihilominus dicere, si grave damnum publicum ex ejus silentio immineret (S. Lig., n. 174).

2. Si *non legitime interrogetur*, non tenetur reus respondere; mendacium tamen dicere non licet (3), sed silere debet aut uti restrictionibus mentalibus. — Interrogatio autem illegitima censetur, si judex ipse non sit legitime constitutus, si formam judicalem non servet, si aliqua semiplena probatio delicti non præcesserit (4).

(1) Scavini, *loc. cit.*; Gury, n. 9.

(2) S. Lig., *Hom. apost.*, tract. 13, n. 69; Scavini, *loc. cit.*

(3) S. Th., 2. 2, q. 69, a. 1.

(4) S. Lig., lib. 5, n. 272.

Quæritur 2. *An et quandonam reus possit aut etiam teneatur aliorum crimina revelare?*

Reus est vel innocens vel nocens.

1. Reus *innocens* potest ad sui defensionem revelare crimen occultum testium vel accusatoris, modo — 1. crimen sit verum; — 2. revelatio sit vere necessaria ad suæ innocentiae defensionem; — 3. et ipse aliter grave damnum sit passurus (S. Lig., *ibid.*, n. 277).

2. Reus *nocens* tenetur revelare socios sui criminis, si bonum commune aut bonum grave alicujus innocentis revelationem expostulet. Secus, non tenetur, nisi socii criminis non sint omnino occulti; prout enim sunt omnino occulti vel non, judex non habet, vel habet jus legitime interrogandi (Scavini, *loc. cit.*, § 1).

Quæritur 3. *An reo liceat fugere vel resistere?*

1. Si *reus est innocens*, potest fugere, et etiam positive resistere, v. g., satellites pellendo, vel etiam armis terrendo, ut e manibus eorum se eripiat. Sed non liceret vim vi repellere, occidendo, vulnerando, etc. quia publicæ potestatis jura usurparet (S. Lig., *ibid.*, n. 279).

2. Si *reus est nocens*, potest fugere, non solum antequam sententia juridica sit damnatus, sed etiam si jam sit damnatus ad mortem, aut aliam pœnam gravem, quia non tenetur ultro subire pœnam.

660. — 112. IV. De testibus. Duæ sunt obligationes testium.

1. *Tenentur testificari*, dum a legitimo judice legitime interrogantur, exceptis tamen quibusdam casibus.

Dicitur 1. *dum legitime interrogantur*, id est, quando de auctore delicti præcessit infamia, vel adsunt sufficientia indicia aut semiprobatio, vel grave malum impendet reipublicæ aut alicui privato, quod alia ratione quam per judicem averti nequit.

Dicitur 2. *exceptis quibusdam casibus*, nempe — si testis delictum novit ex confessione sacramentali, — si novit sub secreto commisso, aut etiam si novit sub secreto naturali, — si a viris non sat fide dignis accepti, — si factum intellexerit per injus-

titiam, v. g., aperiendo litteras, cogendo alium ad revelationem, — si sciat reum in facto non peccasse mortaliter, v. g., propter ignorantiam, — si ex testimonio sibi vel suis notabile damnum provideat adventurum, nisi damnum publicum vel privatum alienum prævaleat.

2. Tenentur *veritatem absque fuco testari*; alioquin essent perjuri et justitiæ violatores. — Unde qui falsum scienter asseruit, tenetur non solum resarcire omnia damna inde secuta, sed etiam retractare testimonium cum pari suo damno, etiam cum periculo vitæ, si accusatus de ea periclitetur, et retractatio putetur profutura; idque etiamsi falsum dixisset ex ignorantia invincibili vel inadvertentia; quo in casu tamen testis non teneretur ad damni jam secuti reparationem, cum culpæ theologicæ expers sit (S. Lig., *ibid.*, n. 269). — Qui vero, etiam legitime interrogatus, veritatem celavit, dicens se nihil scire, sed falsum non dixit, peccavit equidem contra obedientiam judici debitam, et contra religionem ob juramentum de veritate integra dicenda præstitum, sed probabilius non videtur peccasse contra justitiam commutativam, quia negative tantum se habuit, ideoque non tenetur ad restitutionem (S. Lig., *ibid.*, n. 270).

661. — 113. V. De notariis. Notarius seu tabellio dicitur ille qui *legitime est institutus ad scribenda acta vel instrumenta quæ, sive in judicio, sive extra judicium, fidem faciunt*.

Tres sunt præcipuæ obligationes :

1. Sit *expertus*; hinc graviter peccat contra justitiam, qui ex officii ignorantia vel negligentia instrumenta non recte conficit, aut solemnitates necessarias omittit, unde actus nullus evadit.

2. Sit *fidelis*; unde graviter contra justitiam peccat, qui juramentum violat vel secretum; qui dictis vel factis partium, aut testimoniis testium, aliquid addit aut detrahit gravis momenti; qui sincere omnia, prout se habent, non transcribit.

3. Sit *diligens*; unde graviter peccat, et damnum reparare tenetur, qui subscribit instrumenta sive ab aliis notariis sive a propriis ministris confecta, antequam diligenter ea recogno-

verit; qui differt absque justo impedimento causæ expeditio-
nem; et alia hujusmodi (1).

§ III. — De obligationibus medicorum, chirurgorum
et pharmacopolarum

662. — 114. Grave, nobile et arduum munus medicis incumbit cum ipsa hominum vita corporalis iis concredita sit; graves proinde sunt eorum obligationes, quarum prima et præcipua est, ut *medicus sit christianus*, juxta dictum celebris medici Hoffmann.

Chirurgorum et pharmacopolarum eadem sunt in plerisque obligationes ac medicorum.

Ad tres reduci possunt :

I. *Habeant scientiam et peritiam sufficientem*. Unde medici, et alii qui medendi artem imperiti exercent, peccant mortaliter tenenturque damna ex sua imperitia orta resarcire.

II. *Fideliter et diligenter artem saum exerceant*. Ad id autem sequentes regulæ sunt servandæ :

1. Ordinarie debent sequi opiniones medicorum securas et tutas, et adhibere pharmacum certum, nempe quod certo infirmis profuturum est, relictis opinionibus probabilibus tantum, et remediis de quibus dubitatur; quia periculum proximi ex probabilitate non removetur (Cf. Tract. *de Consc.*, n. 161, 162).

2. Deficientibus opinionibus tutis, et remediis certis, sequendæ sunt opiniones probabiliores, et adhiberi debent remedia tutiora; quia medici tenentur fungi officio, quantum possunt, cum minimo proximi periculo et damno.

3. Quando desperatur de salute infirmi, nec adest remedium nisi dubium, possunt medici, imo debent illud adhibere; quia sic infirmi negotium utiliter geritur, et, si mors sequatur, medicis non imputabitur, cum alias spem vitæ non habeat (2). Id tamen non licet, ad experimentum pro aliis infirmis faciendum, quia experimentum cum alienæ vitæ discrimine tantum habet rationem homicidii (Gury, n. 31).

Hinc facile intelligitur quam *graviter peccet medicus* ob de-

(1) Scavini, *loc. cit.*, § 5; Gury, n. 20.

(2) S. Lig., lib. 5, n. 291.

fectum diligentiae in ægrotis curandis : — 1. si debitam curam et operam, pro gravitate morbi, non impendat, id est, si, agnito ægroti periculo, illum opportune non visitet, etiam nocte, si opus sit, nec omnia media apta ad morbum pellendum adhibeat; aut si, ubi oportet, medicos alios advocari non permittat, vel si, illos consulendi causa convocans, ad amicitiam potius quam ad peritiam attendat; — 2. si, nondum perspecta morbi natura, temere præscribat media dubia et periculosa, aut si medicamenta adhuc inexplorata adhibeat, præsertim cum discrimine vitæ vel gravis læsionis; — 3. si superfluis aut nimis expensis ægrotum injuste gravet, v. g., curationem protrahendo lucri causa, visitationes inutiliter multiplicando, nimium stipendium exigendo, alios medicos sine necessitate advocando, pharmaca superflua præscribendo ad favendum pharmacopolis amicis aut sibi præmium offerentibus (S. Lig. *ibid.*, n. 291).

III. *Pietatem, religionem et caritatem* in ægrotis curandis servant. Huic autem obligationi desunt : — 1. qui remediis illicitis, v. g. ebrietate, sortilegio, somnambulismo, hypnotismo, fornicatione, utuntur ad procurandam sanitatem; — 2. qui medicamenta ad procurandum abortum suadent aut præbent; — 3. qui sine causa vere sufficienti a jejuniis absolvent, vel esum carniū permittunt; — 4. qui pauperibus graviter ægrotantibus gratis opitulari recusant; — 5. qui ægrotos non monent de periculo mortis, ut suæ salutis æternæ mature providere possint.

Circa obligationem *ægrotantes admonendi de necessitate sacramenta suscipiendi*, plura sunt utiliter notanda : — 1. Hæc obligatio oritur tum ex lege naturali caritatis, qua unusquisque tenetur, cum potest sine gravi suo detrimento, periculum æternæ damnationis a proximo suo remove; tum ex Decretali ab Innocentio III lata in Concilio Lateranensi IV (an. 1215), et a pluribus SS. Pontificibus, speciatim a S. Pio V confirmata. — 2. Vi hujus præcepti, medici sane tenentur ægrotos monere in omni morbo periculoso, nec protrahere debent, usquedum certum sit morbi periculum; sufficit quod advertant grave periculum imminere; et mortaliter peccarent

qui omitterent monitionem, cum infirmitas est jam periculosa (1). — 3. Attamen non est necessarium ut medicus ægrotum per seipsum moneat, sed sufficit ut prudenter curet eum admoneri a propinquis vel amicis; imo si ægrotus notum habeat confessarium, satis erit istum de statu poenitentis sui monere. — 4. Medicus excusatur a monitione facienda, si moraliter sit certus infirmum sollicite se conservare in statu gratiæ, aut si personæ fide dignæ testentur eum confes-
sum (2).

CAPUT II

DE OBLIGATIONIBUS AD VITAM DOMESTICAM ATTINENTIBUS

663. — 115. Obligationes ad vitam domesticam pertinentes præcipiuntur quarto Decalogi præcepto : « Honora patrem
« tuum et matrem tuam. » Solam equidem filiorum erga parentes subjectionem explicite continet hoc præceptum; sed, ex omnium Doctorum interpretatione, includi intelliguntur etiam officia erga cæteros superiores, tum in ordine civili, tum in ordine religioso; et merito, cum quælibet auctoritas humana paternam potestatem aliquo modo participet. — Insuper, quoniam inter homines obligationes semper reciprocantur, eodem præcepto indirecte præscribuntur officia sive parentum erga filios, sive aliorum superiorum erga subditos. — Itaque ad quartum præceptum reduci debent omnes obligationes quæ bonum sociale respiciunt in triplici societate ad quam homo pertinet, domestica scilicet, civili et religiosa. De mutuis officiis inter superiores et subditos in societate civili et in Ecclesia jam fuit tractatum; superest agendum de officiis quæ attinent ad societatem domesticam, id est de obligationibus reciprocis parentum et liberorum, atque herorum et famulorum; cum vero magistri parentum vices

(1) S. Lig., *Prax. conf.*, n. 57; *Theol. mor.*, l. 6, n. 664; lib. 4, n. 182.

(2) S. Lig., lib. 6, n. 664.

gerant respectu discipulorum, ideòque ad societatem domesticam aliquatenus pertineant, dicetur quoque de ipsorum obligationibus.

ARTICULUS I

De mutuis obligationibus parentum et filiorum

§ I. — De parentum obligationibus erga filios

664. — 116. Prima et fundamentalis obligatio, qua parentes erga filios tenentur, est *amor internus, efficax et ordinatus*. Non sufficit igitur, ut omne odium animique malevolentiam ad illos exuant, sed debent eos corde diligere, et quantum in ipsis est, ipsorum bonum procurare. Quemadmodum enim quisque seipsum amare debet, ita parentes filios veluti aliquid sui, carnem de carne sua, sincere diligere tenentur, adeo ut post Deum nihil ipsis carius habeant.

Hinc contra specialem pietatis virtutem plus minusve pro gravitate materiæ peccant parentes :

1. Qui filios pravo affectu prosequuntur, nimis aspere tractant, in necessitate non succurrunt;

2. Qui ex defectu amoris ordinati, omnia ipsis concedunt, remissius erga illos agunt, aut a vitiis eos retrahere negligunt;

3. Qui uni filio præ aliis sine causa favent, cæterosque indifferenter tractant, unde enascatur in familia occasio gravis dissidiæ multorumque malorum (Gury, n. 371).

Sed hæc præcipua obligatio, quatenus est efficax et bene ordinata, per *educationem* potissimum adimpletur; de qua igitur fusius dicendum est.

Educatio autem quam parentes filiis debent, *corpus* simul et *animam*, id est, vitam tum *physicam*, tum *moralem*, respicit.

665. — 117. I. Obligatio educationis temporalis. Parentes velut providentia visibilis filiorum constituti sunt, providentia nempe ipsorum *vitæ*, providentia *victus*, providentia *status*.

I. PROVIDENTIA VITÆ. Ex quo capite tenentur ab ipso con-

ceptu sedulam prolis curam suscipere, illudque omne avertere quod ejusdem vitæ obesse possit.

Hinc peccant per se graviter :

1. *Mulieres* quæ non cavent, ne fœtus in utero perimatur lasciviis, saltationibus, oneribus gravioribus, cursu aut itinere diuturno, nimia iracundia, aut mœrore vehementiori;

2. *Viri*, qui prægnantes uxores aspere tractant, gravibus percussione afficiunt, aut ipsis ingentes imponunt labores;

3. *Conjuges*, qui non cavent, ne parvuli suffocentur, eos adhuc tenerrimos secum in lecto collocantes sine ullo repagulo, aut non cavent, ne quid mali quomodolibet ipsis eveniat ex aqua, igne, bestiis, ferreis instrumentis, etc. (Gury, n. 372).

II. PROVIDENTIA VICTUS. Sub hoc aspectu tenentur parentes filiis procurare omnia pertinentia ad cibum, vestitum, habitationem, medicinam, etc.

Hinc peccant graviter per se parentes :

1. Qui prolem in hospitali vel locis publicis exponunt sine justa causa (qualis esset indigentia maxima parentum, vel illegitimitas prolis ex crimine occulto);

2. Qui filiis necessitatem patientibus non succurrunt, donec ipsi per laborem vel industriam sibi subvenire valeant;

3. Qui filios domo ejiciunt, dum non possunt adhuc sibi ipsis prospicere, vel qui eos cogunt ad mendicandum, aut vilem artem ab ipsorum conditione alienam exercendam (1).

An autem mater teneatur lacte proprio prolem alere, affirmandum videtur, nisi habeat justam excusationis causam, (v. g. si sit debilis, aut etiam, ob consuetudinem, si sit nobilis vel valde dives), quia ad hoc natura evidenter impellit; attamen hæc obligatio non urget sub gravi, quia non apparet secus gravis deordinatio. (S. Lig., *ibid.*).

III. PROVIDENTIA STATUS. Tenentur tandem parentes filiis de futuro statu providere, in quo honeste juxta conditionem suam aliquando vivere possint: « Non enim, ait Apostolus, debent

(1) S. Lig., lib. 4, n. 336; Gury, n. 372.

» filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis » (II *Cor.*, XII, 14).

Hinc *graviter per se peccant* parentes :

1. Si non adhibeant diligentiam, saltem mediocrem, ut acquirant bona, quibus filii alantur, habeantque hæreditatem secundum suum statum;

2. Si bona dilapidando, vel pigritiæ, comessionibus aut lusibus indulgendo, impotentes se reddant ad liberos honeste secundum suum statum dotandos;

3. Si non curent ut filii artem statui congruentem ediscant, aut aliud genus decenter vivendi amplectantur;

4. Si eos injuste exhæredent, aut in parte legitima lædant; vel si filio cupienti sacros Ordines ingredi, patrimonium instituere recusent; vel si absque legitima causa filiæ dotem convenientem pro matrimonio ineundo, aut ingressu in religionem obstinate denegent (S. Lig., lib. 4, n. 336).

666. — 118. II. Obligatio educationis spiritualis. Ex dictis in Tractatu *de Matrimonio* (n. 59), officium et munus conjugum christianorum est procreare filios, qui sint veri Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi cultores, ideoque eos spiritualiter instituere, ac præsertim ad vitam christianam informare. — Præcipua igitur obligatione tenentur parentes filiis procurare educationem spiritualem; quod vero quadruplici modo præstandum est, *doctrina, vigilantia, correctione et exemplis.*

I. **DOCTRINA.** Debent parentes, per se aut per aptos institutores, edocere filios, non tantum scientias quæ ad culturam intellectus spectant, sed præsertim eas disciplinas quæ ad rectam vitæ moralis et christianæ institutionem conferunt, officia nempe sive erga seipsos, sive erga alios, sive in primis erga Deum.

Inepta enim et impia existimanda est methodus institutionis *negativæ et atheisticæ*, proposita a Rousseau in libro quem de educatione conscripsit; in quo nullum cum pueris sermonem de Deo, de anima, de religione miscendum esse docet, donec ad ætatem octodecim aut amplius annorum pervenerint. — Sed e contra duplex est in hac re obligatio parentum, nempe :

1. Liberos *jam a tenerrima pueritia* supradictis doctrinis et disciplinis informare; atque ideo curare debent ut vix nati baptismatis gratia regenerentur, et deinde a primis annis, præcipua doctrinæ capita doceantur, orationibus matutinis et serotinis, Ecclesiæ officiis et catechismis assuefiant, juxta illud (*Eccli.*, vii, 25) : « Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a » pueritia illorum. »

2. Eisdem, jam grandiusculis, *præficere magistros*, qui non modo scientiis profanis, sed etiam doctrina vere catholica et gravitate morum conspicui sint; unde graviter peccant si eos mittant ad scholas hæreticorum, aut magistrorum illorum qui, etsi nomine sint catholici, dogmata Ecclesiæ oppugnant (Cf. *infra*, n. 673).

II. VIGILANTIA. Meminerint parentes, ipsorum tutelæ creditas esse a Deo animas liberorum, ut eas a periculis et occasionibus peccati arceant. Quapropter invigilare debent : — 1. in pravas inclinationes et vitia, quæ in pueris jam a tenerima ætate prodeunt; — 2. in societatem eorum quibuscum filii conversantur; — 3. in agendi modum quem filii tenent, quando se latere putant (Lehmkuhl, n. 788).

Hinc graviter peccant parentes : — qui negligunt invigilare in filios jam grandiusculos, quid agant in cubili aut locis absconditis; — qui sinunt pueros et puellas simul dormire; — qui non curant filios et filias remove a pravis sociis et lectionibus, a ludis theatricis impiis aut obscœnis, a periculosis sæculi oblectamentis, a colloquiis amatoriiis cum personis diversi sexus, etc.; — qui eos, artis addiscendæ aut famulandi causa, in tales familias locant, ubi eorum fides vel pudicitia periclitatur (Cf. Lehmkuhl, *ibid.*; Marc, n. 701).

III. CORRECTIO. Jus et obligationem habent parentes filios delinquentes corrigendi, eosque ad obediendum etiam vi adigendi. Nam ait Scriptura (*Prov.*, xiii, 24) : « Qui parcit virgæ odit » filium suum. » (*Ibid.*, xxiii, 13, 14) : « Noli subtrahere a puero » disciplinam; si enim percusseris eum virga, non morietur. » Tu virga percuties eum, et animam ejus de inferno liberabis. »

Qua in re tamen duo sunt notanda :

1. Correctio debet esse *moderata et prudens*; castigatio enim immoderata plus obesse quam prodesse noscitur, siquidem filios reddit morosos, pusillanimes, et quandoque in desperationem dejicit; unde Apostolus (*Eph.*, vi, 4): « Et vos, patres, » ait, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina et correptione Domini. »

2. Insuper *ætatis aliqua ratio habenda est*. Quæ enim in prima pueritia conveniunt (quia tunc filii ratione et consilio duci nequeunt), dedecent sane in adultiore ætate, atque ita, crescentibus filiorum annis, paterna potestas mitius exerceri debet, et angustioribus limitibus restringi (1).

IV. EXEMPLA. Parentes bonum exemplum filiis debent, — tum quia exempla efficacius quam verba ad sequelam trahunt, præsertim si a superioribus præbeantur, — tum quia, si parentes ipsi noscantur malis moribus imbuti, parum eorum verba filios ad bonos mores sectandos movebunt.

Hinc apparet quam graviter peccent parentes, — qui verba turpia audientibus filiis proferunt, maledicta et imprecationes evomunt, juramenta et blasphemias eructant: — qui notoriis vitiis, ebrietatibus, impudiciis sunt addicti; — qui de pietate et rebus sacris impie subsannant; etc. (2).

§ II. — De filiorum obligationibus erga parentes

667. — 119. Exponuntur officia pietatis filialis. Juxta S. Thomam (2. 2, q. 101, a. 1 et 2), parentibus, quatenus sunt post Deum « secundaria principia nostri esse et gubernationis », varia officia debemus quæ sub nomine *pietatis* intelliguntur. Pietas enim, ut ait S. Doctor, est virtus quæ « parentibus, patriæ et his qui ad hæc ordinantur, officium et cultum impendit » (*Ibid.*, 3. 3). Officia pietatis parentibus debita triplicis sunt generis: nempe *amor, reverentia et obedientia*.

De his vero, antequam ad particularia descendamus, duo sunt sedulo notanda: — 1. odium, malevolentiam, injuriam,

(1) Gury, n. 375; Liberatore, *loc. cit.*, n. 21.

(2) Gury, n. 373, 376; Billuart, *Tract. de Virt. just. annex.*, diss. 2, art. 6.

contemptum, etc., quæ respectu alterius forent levia, posse facillime fieri gravia respectu parentum, quia strictius eis quam aliis debemus amorem et obsequium; — 2. eos qui ita peccant in parentes, reos esse specialis peccati contra pietatem; quæ circumstantia ideo declaranda est in confessione.

Tres sunt igitur, ex dictis, obligationes filiorum in parentes :

668. — 120. I. Obligatio amoris. Filii tenentur parentes amore prosequi, tum *interno*, hoc est, eis bene velle, tum *externo*, hoc est, omne malum et injuriam ab iis propulsare, benevolentia signa iisdem exhibere, et in necessitate constitutis subvenire.

Hinc contra caritatem simul et contra pietatem peccant *graviter* filii, dummodo deliberate agant et materia sit notabilis :

1. Si parentes *interius* odio habeant, vel contemptu aut indignatione prosequantur; — si de eorum adversis gaudeant, de prosperis doleant, malum eis exoptent, puta mortem, licet non ut malum parentum, sed ut bonum proprium (1).

2. Si eos *exterius* affligant et molestant verbis duris, aspectu torvo, gestu contemptivo, subsannatione, irrisione, injuriis, contumeliis, maledictis, verberibus, etc.; — si eos quocumque modo ad iram provocent, et gravem tristitiam absque justa et gravi causa ipsis afferant, præsertim si eos contristent usque ad lacrymas (*Prov.*, xix, 36; *Eccli.*, iii, 18); — si malum sive temporale sive spirituale ab eis pro posse non avertant; — si non curent ut in articulo mortis sacramenta suscipiant, a fortiori si id impedian; — si eis ad inopiam redactis alimenta et vestimenta non præstent; si injuste oppressos pro viribus non tueantur, infirmitate aut carcere detentos non visitent nec consolentur.

669. — 121. II. Obligatio reverentiæ. Tenentur filii paren-

(1) Damnata est enim hæc propositio ab Innocentio XI : « Licitum est absoluto desiderio cupere mortem patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum ei obventura est pinguis hæreditas. »

tibus reverentiam profiteri tam *internam* quam *externam*. — *Interna* in eo consistit, ut filius parentes agnoscat tanquam superiores, et inde timorem reverentialem erga eos ex corde gerat. — *Externa* consistit in manifestatione interioris per verba, signa, facta, juxta illud (*Eccli.*, III, 9) : « In opere et » sermone et omni patientia honora patrem tuum » (Cf. *Ibid.*, 8; *Deut.*, xxvii, 16).

Contra hanc obligationem, *graviter vel leviter pro ratione materiæ*, peccant filii :

1. *Verbis*, si parentibus maledicant, ut patet ex verbis Exodi (xxi, 17) : « Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur; » — vel si eos asperis, inurbanis, injuriosis, contumeliosis verbis afficiant; videndum tamen an hæc ex despectu, aut ex levitate, aut ex simplici rusticitate fiant.

2. *Signis*, si risibus, subsannationibus, gesticulationibus, simulatis eorum actibus, illis sive præsentibus sive absentibus illudant.

3. *Factis*, si parentes percutiant, etiam leviter, imo si voluntatem percutiendi ostendant, v. g., manum aut instrumentum ad percutiendum levando; item, si e domo, e societate repellant.

4. *Defectu*, si juxta morem patriæ aut conditionis suæ consueta reverentiæ paternæ signa non adhibeant, v. g., si alloqui, salutare, conversari, assurgere, locum cedere detrectent; — pariter si eos pauperes, miseros, male vestitos despiciant, aut erubescant, aut agnoscere recusent, aut ut incognitos et extraneos habeant, nisi, secluso contemptu, justam ob causam fingant se illos non agnoscere, nempe ad vitandum grave damnum quod incurreret filius sive in vita, sive in bonis fortunæ, sive in honore.

670. — 122. III. Obligatio obedientiæ. Filii parentibus obedientiam præstare debent in omnibus licitis et honestis ad eorum curam pertinentibus, dum sub eorum potestate versantur. Constat ex jure naturati et ex Scriptura sacra (*Eph.*, vi, 1) : « Filii, obedite parentibus vestris in Domino, hoc enim justum est » (Cf. *Col.*, iii, 20).

Ut detur peccatum mortale in filiorum inobedientia præceptis parentum, tres requiruntur conditiones : — 1. ut parentes præscribant sub gravi; — 2. ut illorum præceptum sit in materia eorum potestati subjecta; — 3. ut adsit formalis inobedientia.

Hinc 1. *ordinarie peccant graviter* peccato speciali inobedientiæ, filii qui non obediunt parentibus in re gravi spectante *ad mores aut animæ salutem* præcipientibus, v. g., ne tabernas, ludos prohibitos, choreas aut personas scandalosas frequentent; vel ut nocte domi maneant, rebus domesticis vacent, amatorias litterulas non recipiant, sacras conciones audiant, divinis officiis intersint, a frequentationibus periculosis absterneant. — Idem dicendum, si quæ ad *bonum regimen pacemque familiæ* multum spectant, exsequi recusent, vel si omnia pro arbitrio suo administrare velint, spreta parentum auctoritate.

Hinc 2. Non raro *a peccato gravi excusari potest* inobedientia filiorum ob animi levitatem vel negligentiam humanam, et sæpissime ob parvitatem materiæ. Imo sæpe ab omni culpa immunes censi debent, ob defectum præcepti rigorosi ex parte parentum; non sufficit enim ut parentes suadeant, sollicitent, aut mentem suam significant; sed requiritur, præsertim ad peccatum grave, ut stricte præcipient.

Hinc 3. *Non peccant filii* parentibus non obedientes : — 1. In iis quæ *vetita sunt a lege divina*; unde si domus paterna esset peccati occasio proxima, nec ullum aliud superesset medium, procul dubio ab ea fugere possent. — 2. In iis quæ pertinent *ad status electionem*; quando enim Deus vocat, imitandi sunt Jacobus et Joannes, qui, vocante Jesu, relictis retibus cum patre suo Zebedæo, secuti sunt eum. Ad id autem requiritur ut certa sit vocatio divina, et de minoribus non agatur; nam ob legem civilem possent parentes auxilio judicis sæcularis a quocumque loco eos retrahere, et ad se coacte reducere; quod sane non fieret sine scandalo et religionis detrimento (1). — 3. In *matrimonio perficiendo*; cum enim matrimonium sit amoris contractus, perpetuus, maximi

(1) S. Th., 2. 2, q. 104, a. 5; S. Lig., n. 335.

momenti ac personalis, non tenentur pueri matrimonium a parentibus præscriptum contrahere, nec proinde conjugem ducere cui interne repugnent. At si ageretur e contra de prohibitione nubendi cum aliqua persona determinata, ordinarie ab hoc matrimonio abstinendum esset, et ideo dicitur Esau offendisse animum Isaac et Rebeccæ, ducendo uxores Chananæas. Dicitur *ordinarie*, ut excipiantur quidam casus speciales et insoliti (1).

ARTICULUS II

De obligationibus magistrorum et discipulorum

671. — 123. I. Obligationes magistrorum. Magistri debent discipulis *doctrinam, vigilantiam, correctionem et bona exempla*. Nam loco parentum ipsorum constituuntur, ut eorum vice et nomine discipulos erudiant in sana doctrina morum et litterarum.

Itaque quoad obligationem vigilantiam, correctionis et exempli, eadem dicenda essent quæ supra de simili parentum obligatione.

Quod vero ad doctrinam seu scientiam attinet, magistri discipulos docere tenentur : — 1. scientiam *sanam*; nam veritas est intellectus vita, error autem est ipsius mors; — 2. scientiam *utilem*, ratione scopi intenti, sive a societate, si magistri officium publicum exerceant, sive a parentibus vel discipulis, si ab eis electi fuerint; — 3. scientiam *discipulorum captui proportionatam et convenienti modo expositam*; desinente enim hac conditione, deest ratio pacti, et non obtinetur finis intentus.

Hinc plus minusve graviter pro gravitate materiæ peccant magistri, si non sint idonei, nec sufficienter docti ad munus suum implendum; si discipulorum progressum non sufficienter promoveant; si curiosa extraordinariave, non autem utilia, inquirant; si res supra auditorum captum exponant; si methodo falsa vel inefficaci utantur.

(1) S. Th., *Sup.*, q. 47, a. 6.

672. — 124. II. Obligationes discipulorum. Discipuli magistris suis præstare debent *amorem, reverentiam et obedientiam*.

1. Debetur *amor*; nam magistri locum parentum tenent, multis laboribus ad juventutis institutionem incumbunt, et non modica caritatis signa eis exhibent. — Hinc graviter peccant discipuli qui magistros suos odio habent, vel aspere tractant, vel de illis detrahunt, vel iis nociva aut valde displicentia moliuntur.

2. Debetur *reverentia*; magistri enim sunt superiores; porro superioribus Christi imago imponenda est, ac proinde reverentia præstanda. — Hinc peccant discipuli qui magistros suos contemnunt, qui contra illos cachinnos suscitant, qui illos deridendos propinant, in fabulas mittunt, murmurant aut superbe et proterve respondent.

3. Debetur *obedientia*; magistri siquidem pro parentibus habendi sunt a discipulis, qui proinde illis subjici debent. — Hinc peccant discipuli qui scholas non frequentant, qui studio nullatenus vel leviter tantum incumbunt, qui ideo non acquirunt scientiam competentem et quidem culpabiliter; qui magistris suis non obediunt ratione materiæ, temporis ac methodi studiorum.

673. — 125. Scholium. *De pravis scholis.* Tria sunt exponenda: — 1. quotuplici modo seu gradu schola possit esse prava; — 2. an et quatenus *frequentare* liceat scholas pravas; — 3. quænam debeat esse *ratio agendi*, tum *magistrorum*, tum *parentum*, relative ad scholas pravas (1).

I. SCHOLA PRAVA dicenda est, in qua pueri aut juvenes grave periculum incurrunt contra fidem aut bonos mores. — Non in omnibus scholis æquale est periculum; siquidem in aliis periculum est *proximum*, in aliis vero *remotum*. — Præterea distingui debent scholæ *positive* noxiæ, et scholæ *negative* noxiæ.

(1) Responsiones his quæstionibus desumuntur maxime ex Instruc. S. Cong. de Prop. fide ad Episcop. Stat. Fœderat. Amer. sept. missa die 24 nov. 1875 (ap. Lehmkuhl, I, n. 786, not.).

1. Generatim tres sunt causæ ob quas scholæ fiunt *positive* noxiæ; — 1. *magistri*, qui venenum erroris aut vitiorum semina teneris mentibus pueorum infundunt; — 2. *libri*, qui in eorum animis religionem aut pudorem destruunt; — 3. *condiscipuli*, qui pravis suis exemplis et colloquiis fidem aut mores sociorum labefactant. — Adde quod in pluribus scholis utriusque sexus adolescentes in idem conclave congregentur, et sedere in eodem scamno jubeantur (Cf. Inst. cit.; Marc, n. 714).

2. Scholæ *negative* tantum sunt noxiæ, quando in illis nihil quidem occurrit ex parte magistrorum, aut librorum, aut condiscipulorum, unde periculum positivum et proximum oriatur contra fidem aut mores, sed adhibetur instituendæ juventutis ratio quæ omnem excludat doctrinam religionis; quare dicuntur *neutrales*.

Jam vero *neutralitas* illa « ex se periculis plena est et adversa rei catholicæ » (Inst. cit.), — tum quia inducit per se in contemptum religionis (1), — tum quia « alumni talium scholarum neque rudimenta fidei addiscent, neque Ecclesiæ instruuntur præceptis, atque adeo carebunt cognitione homini quam maxime necessaria, sine qua christiane non vivitur » (Inst. cit.), — tum quia impossibile est morum præcepta tradere absque religione, et quasdam scientias docere, quin præceptor veritatibus fidei vel patrocinetur vel adversetur (Marc, n. 713).

II. FREQUENTARE non licet scholas noxias, nisi duabus conditionibus positis : — 1. periculum perversionis sit *remotum* tantum, aut e proximo remotum fiat; — 2. adsit causa *gravis* et *proportionata*.

(1) « Interest quam maxime susceptam e conjugio Christiano sobolem mature ad religionis præcepta erudiri et eas artes quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet cum institutione religiosa esse conjunctas. Alteras sejungere ab altera idem est ac reipsa velle ut animi pueriles in officiis erga Deum in neutram partem moveantur; quæ disciplina fallax est, et præsertim imprimis puerorum ætatulis perniciosissima, quod revera viam atheismi munit, religionis obsepit » (Ep. encycl. Leonis XIII ad Episc. Galliæ, diei 8 febr. 1884).

1. Ob *primam* conditionem, — 1. scholas *positive* noxias raro frequentare licet, quia in illis periculum difficillime e proximo remotum reddi potest; siquidem « ibi aut docentur quædam aut aguntur catholicæ doctrinæ bonisve moribus contraria, quæque citra animæ detrimentum neque audiri possunt, neque peragi; enimvero tale periculum, ut per se patet, omnino vitandum est cum quocumque damno temporali, etiam vitæ » (Ita Instr. cit.); — 2. scholæ *negative* noxiæ *per se* frequentari in conscientia nequeunt, quia « periculum perversionis cum propria ipsarum ratione plus minusve conjunctum est », ut ex supra dictis constat; sed *per accidens* adiri possunt (data gravi causa, de qua infra dicetur), modo adhibeantur « cautiones opportunaque remedia » ad removendum periculum.

Quæ porro *cautiones* et *remedia* sic exponuntur (ap. Instr. cit.): — 1. « Debet juvenus necessariam institutionem et educationem Christianam, saltem extra scholæ tempus, rite ac diligenter accipere. — 2. Parochi et confessarii catechesibus diligenter dent operam, eisque explicandis præcipue incumbant fidei veritatibus ac morum, quæ ab incredulis et heterodoxis impetuntur; totque periculis expositam juventutem impensa cura, qua frequenti usu sacramentorum, qua pietate in B. Virginem, studeant communire, et ad religionem firmiter tenendam etiam atque etiam excitent. — 3. Ipsi vero parentes, quive eorum loco sunt, liberis suis sollicitè invigilent, ac vel ipsi per se, vel si minus idonei ipsi sunt, per alios de lectionibus auditis eos interrogent, libros iisdem traditos recognoscant, et, si quid noxium ibi deprehenderint, antidota præbeant, eosque a familiaritate et consortio discipulorum, a quibus fidei vel morum periculum imminere possit, seu quorum corrupti mores fuerint, omnino arceant et prohibeant. »

2. *Secunda* conditio, scilicet *causa gravis*, debet esse *proportionata gravitati* periculi quod in schola reperitur. — Ex dictis nulla causa sufficiens esse potest, quoties periculum est proximum, et remotum reddi non potest. — Quoties autem periculum cautionibus et remediis expositis remotum factum

est, causa sufficiens « plerumque aderit, quando vel nulla præsto est schola catholica, vel quæ suppetit parum est idonea erudiendis convenienter conditioni suæ congruenterque adolescentibus » (Instr. cit.). — In dubio, « utrum adsit necne (causa sufficiens), id conscientiæ ac judicio Episcoporum relinquendum erit » (Ibid.).

III. DE RATIONE AGENDI tum magistrorum, tum parentum, relative ad scholas pravas, hæc statuenda videntur :

1. *Magistris* non licet suo officio fungi in schola neutrali dicta, si adhiberi debeant libri fidei aut bonis moribus contrarii vel etiam periculosi; licet vero, si omnes noxii libri excludantur, quia munus magistri non involvit approbationem methodi quæ in schola neutrali tenetur; quin etiam noxium foret, si hoc modo non liceret catholicis eo officio fungi (Ita Marc, n. 717).

2. *Peccati gravis rei sunt parentes*, — 1. qui quacumque ex causa filios « frequentare sinunt tales scholas, in quibus animarum ruina evitari non potest » (Instr. cit.); — 2. aut « qui, licet schola catholica in eodem loco idonea adsit apteque instructa et paracta, seu quamvis facultatem habeant in alia regione prolem catholice educandi, nihilominus committunt scholis publicis, sine sufficienti causa ac sine necessariis cautionibus, quibus periculum perversionis e proximo remotum fiat. » (Ibid.). — Secus, « si contumaces fuerint, absolvi non possunt in sacramento poenitentiae » (Ibid.).

Sed *excusantur a peccato parentes* qui liberos a scholis neutralibus arcere non possunt sine gravi incommodo, quale esset si non alia habeatur schola, aut si Gubernium suas scholas frequentare juberet sub gravi pœna, dummodo periculum proximum cautionibus amoveatur, et parentes alia via religiosæ liberorum educationi consulant (Marc., n. 718).

ARTICULUS III

De obligationibus herorum et famulorum

674. — 126. I. Obligationes herorum. Ad tria tenentur heri erga famulos suos :

1. Debent eos *benigne tractare*, id est, decenter eos alloqui, bona et sufficientia alimenta præstare, nimiis operibus eos non gravare, infirmos convenienter curare; juxta illud (*Eccli.*, xxxiii, 31) : « Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima » tua; quasi fratrem, sic eum tracta » (Cf. *Eph.*, vi, 9).

Hinc peccant heri qui famulos suos contumeliis afficiunt, ut si eos appellent diabolos, canes; attamen sæpe sæpius illæ denominationes non habentur ut injuriæ graves, ut notat S. Lig. (lib. 3, n. 43).

2. Debent famulos *res religionis edocere et corripere* (I *Tim.*, v, 8) : « Si quis suorum, et maxime domesticorum, curam » non habet, fidem negavit, et est infideli deterior. »

Graviter igitur peccant, generatim loquendo, heri — 1. qui non concedunt famulis tempus sufficiens ut impleant convenienter religionis officia et ut sacramenta suscipiant; — 2. qui famulos ad malum inducunt, prava exempla eis dant, vel eos a vitiis non corripiunt: — 3. qui pravos famulos apud se, sine sufficienti ratione, servant.

3. Debent *justum pretium famulis solvere*, ex obligatione justitiæ et æquitatis naturalis (*Matth.*, x, 10) : « Dignus enim » est operarius cibo suo. » (*Levit.*, xix, 13) : « Non morabitur » opus mercenarii tui apud te usque mane. »

Hinc contra justitiam peccant : — 1. qui stipendii ipsis debiti solutionem differunt; — 2. qui famulos quibus indigent infra infimum pretium conducunt, aut qui, si stipendium non fuerit determinatum, quod justum est denegant : — 2. qui eos dimittunt, absque legitima compensatione, aut ante tempus præfinitum (Gury, n. 382).

675. — 127. II. Obligationes famulorum. Tres sunt præcipuæ :

1. Famuli debent præstare heris suis *reverentiam*, nam (I *Tim.*, vi, 1) dicitur : « Servi dominos suos omni honore » dignos arbitrentur. »

Hinc peccant servi qui dominos suos derident, arroganter eis respondent, occultos eorum defectus aut res quæ eis nocere possunt, revelant, vel sic amplificant ut vix inveniantur qui eis famulari velint.

2. Famuli debent *obedientiam* (*Eph.*, vi, 5) : « Servi, obedite » dominis carnalibus cum timore et tremore in simplicitate » cordis vestri sicut Christo. » Hoc autem obsequium debet esse rationabile, non timore tantum, sed amore fundatum (*Eph.*, vi, 6) : « Non ad oculum servientes..., sed ut servi » Christi, facientes voluntatem Dei ex animo. »

Hinc peccant, — qui in murmurationes erumpunt cum aliquid præcipitur, — qui tempus inutiliter terunt nil agendo, — qui negligunt præceptum laborem peragere, aut pro se laborant cum damno heri sui; — uno verbo, ii omnes qui non præstant obsequium sicut reddi solet a viris probis et christianis suæ conditionis.

3. Famuli debent *fidelitatem*, secundum hæc verba S. Pauli, (*Tit.*, ii, 3) : « Servos dominis suis subditos esse, in omnibus » placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus bonam fidem ostendentes. »

Peccant igitur famuli, — qui sibi res creditas non curant, aut sinunt eas fieri deteriores aut a conservis diripi vel dissipari; — item qui res domini aliis largiuntur, eo invito vel non consulto; qui cibos, grana et alia similia furantur etiam pro filiis, aut pecoribus dominorum; — qui, mercede sibi promissa minime contenti, aliquid suis heris occulte subripiunt titulo compensationis : quæ quidem praxis justitiæ opponitur, ut videtur in Tract. *de Justitia* (n. 153), et damnata fuit ab Innocentio XI, sequentem propositionem proscribente : « Famuli et famulæ domesticæ possunt occulte heris suis subripere ad compensandam operam, quam majorem judicant salario quod recipiunt. »

TRACTATUS DE CENSURIS

ET

IRREGULARITATIBUS

676. — 1. Propter similitudinem quam ad invicem habent censuræ et irregularitates, communiter conjunguntur; quapropter agetur in prima parte hujus Tractatus, de censuris; in secunda, de irregularibus (1).

PARS I

DE CENSURIS

Dicendum est : — 1. de censuris in genere; — 2. de speciebus censurarum; — 3. de censuris hodie vigentibus ex Constitutione *Apostolicæ Sedis*.

(1) Consultantur Suarez, *de Censuris*; S. Lig., *de Censur. et Irregul.*; et inter recentiores, Gury, Scavini, Berardi, Marc, Lehmkuhl, etc.

CAPUT I

DE CENSURIS IN GENERE

Tria consideranda sunt : — 1. natura censurarum; — 2. conditiones ad censuras requisitæ; — 3. absolutio a censuris.

ARTICULUS I

De natura censurarum

677. — 2. Censuræ definitio. Communiter definitur censura : *Pœna spiritualis et medicinalis, qua homo baptizatus, delinquens et contumax, privatur usu bonorum spiritualium communium.*

Dicitur 1. *pœna*, quia culpam supponit; unde differt ab irregularitate, quæ est inhabilitas, et sæpe contrahitur ob merum defectum naturalem.

Dicitur 2. *spiritualis*, quia a potestate spirituali fertur, propter bonum spirituale fidelium, et animas immediate attingit; unde differt a pœnis corporalibus quas Ecclesia potest quoque decernere, ut sunt jejunia, mulcta pecuniaria, carcer.

Dicitur 3. *et medicinalis*, quia ordinarie infligitur ad emendationem reorum; unde est temporanea, et tolli debet postquam cessavit contumacia, sicque distinguitur a pœna vindictiva, v. g., depositione et degradatione, quæ in perpetuum feruntur. — Dicitur *ordinarie*, quia per accidens, si esset necessaria bono communi ad terrendos et coercendos alios, etiam sine ordinatione ad emendationem rei posset infligi; licet enim sit præcipue medicina, est tamen quoque pœna.

Dicitur 4. *qua homo baptizatus*, quia solus jurisdictioni Ecclesiæ subicitur; — *delinquens*, quia pœna supponit peccatum; et *contumax*, id est, perseverans in peccato, aut obedire mandatis superiorum recusans; ille solus hac medicina indiget.

Dicitur 5. *privatur usu bonorum spiritualium*, quia Ecclesia per censuram non tollit ipsam facultatem et potestatem, v. g., titulum beneficii, uti facit per depositionem et degradationem, sed suspendit duntaxat earum usum usquedum reus resipuerit. — Privat autem *directe* solo usu bonorum *spiritualium*; si enim quibusdam bonis corporalibus privat, v. g., fructibus beneficii, sepultura ecclesiastica, id non fit nisi secundario et in quantum ista bona externa ad spiritualia referentur.

Dicitur 6. *communium*, id est, quorum dispensatio Ecclesiæ tradita est in bonum commune fidelium, qualia sunt sacrificium, sacramenta, ingressus ecclesiæ, suffragia, officia publica, jurisdictio spiritualis, beneficia. Sunt autem bona spiritualia, quæ ab Ecclesia non pendent, qualia sunt character, gratia, fides, spes et caritas, et alia hujusmodi, quorum usu privare non potest.

678. — 3. Divisio censuræ. Censura dividitur sextupliciter : ratione sui, modi quo fertur, modi quo incurritur, causæ, notorietatis et absolutionis.

I. Ratione sui, triplex distinguitur, scilicet : excommunicatio, suspensio et interdictum, quæ seorsim exponentur in secunda parte (1).

II. Ratione MODI QUO FERTUR, censura est *a jure* vel *ab homine*. — Censura *a jure* ea est quæ per legem, seu statutum ex se perpetuum, fertur generaliter in omnes subditos qui legem violaverint. — Censura *ab homine* ea est quæ per sententiam judicis ecclesiastici, seu per præceptum transitorium sive generale sive particulare superioris, fertur ex causa particulari in personas determinatas.

Inter se *differunt* censura *a jure* et censura *ab homine* in his tribus : — 1. prior omnes generaliter subditos ligat, dum posterior fertur in personas determinatas ex causa particulari; — 2. prior est perpetua, et non desinit morte legislatoris,

(1) Hæc divisio reperitur in jure canonico (cap. 20, tit. *de verborum significatione*) in quo neque depositio aut degradatio, neque cessatio a divinis, neque irregularitas etiam ex delicto inter censuras recensentur.

sed durat quamdiu lex non fuit abrogata, dum posterior cessat morte aut amotione superioris, si nondum contracta fuerit; — 3. prior non est reservata, nisi reservatio in lege exprimatur, dum posterior per se semper est reservata, nisi per sententiam generalem lata sit.

III. Ratione MODI QUO INCURRITUR, censura est *latæ* vel *ferendæ* *sententiæ*. — Prior incurritur ipso facto, absque iudicis sententia, statim ac delictum commissum fuit cum de liberatione sufficienti. — Posterior commisso delicto non incurritur, nisi accedat sententia iudicis illam infligens; dicitur etiam *comminatoria*, quia superior eam comminatur infligendam per subsequentem iudicis sententiam, si tale delictum committatur.

Ad distinguendam censuram *latæ sententiæ* a censura *ferendæ sententiæ*, considerandum est an modus loquendi superioris excludat alterius ministerium, vel illud e contra expostulet. In primo casu adest censura *latæ sententiæ*, in secundo, censura *ferendæ sententiæ*.

1. Generatim autem alterius ministerium excludunt: — ista verba: *ipso facto, ipso jure, eo ipso, statim, sine alia sententia*; — verba præteriti temporis, v. g., *suspendimus, suspensus est, noverit se esse suspensum*; — verba modi imperativi, v. g., *sit excommunicatus, maneat excommunicatus, excommunicationi subjaceat*, nisi in ipsa lege res ad alium dirigatur, qui censuram ferat, et inde verba illa haberi debeant ut mere comminatoria; — ista formula: *anathema sit*, exprimit censuram *latæ sententiæ*, nisi contrarium ex usu aut contextu constet.

2. Expostulant generatim ministerium alterius qui censuram ferat: — verba temporis futuri, v. g., *excommunicabitur, erit excommunicatus*, nisi addatur *ipso facto, ipso jure*; — verba comminatoria tantum, v. g., *sub pœna excommunicationis, sub interminatione anathematis*; — verba quæ expresse requirunt ut alter interveniat, v. g., *excommunicetur, suspendatur, volumus suspendi*.

3. Si cum fundamento *dubitetur* an censura sit *latæ* vel *ferendæ* *sententiæ*, habenda est in praxi ut *ferendæ sententiæ*,

juxta regulam juris 49 in 6° : « In pœnis benignior interpretatio facienda est. »

IV. Ratione CAUSÆ, censura est *justa* vel *injusta*. — Censura est *justa* quando ex omni parte legitime lata est, nempe ab habente potestatem, in subditum, ex causa sufficienter probata, et servato juris ordine. — Est *injusta* si ex aliqua parte non fuerit legitime lata.

Præfata divisio respicit ergo solam censuram *ab homine*. — Censura *a jure* semper *justa* est, cum sit vera lex. — Censura *injusta* est valida vel invalida, prout illud quod ipsi deest, est accidentale aut essenziale.

V. RATIONE NOTORIETATIS, censura est *publica* vel *occulta* : — est *publica*, quando ita constat aliquem eam incurrisse, ut celari nequeat; — est *occulta*, quando nondum constat.

VI. Ratione ABSOLUTIONIS, censura est *reservata* S. Pontifici aut episcopo, vel *non reservata*; — *reservata*, quando solus S. Pontifex aut episcopus ab ea potest absolvere: — *non reservata*, quando absolvere potest quicumque habet jurisdictionem.

ARTICULUS II

De conditionibus ad censuras requisitis

Conditiones censurarum ex duplici parte desumendæ sunt : ex parte scilicet superioris qui fert censuras, et ex parte subditorum in quos feruntur.

§ I. — Conditiones ex parte superioris

679. — 4. Probatum fuit in Tractatu *de vera Christi Ecclesia* (n. 92) hanc a divino fundatore accepisse potestatem coercenti subditos contumaces pœnis spiritualibus, ac proinde censuras in eos ferendi.

Quinam autem in Ecclesia talem potestatem valeant legitime exercere, — et quasnam formas in censuris inferendis superiores legitimi servare debeant, remanet dicendum.

680. — 5. I. Quinam ferre possint censuras? Potestas ferendi censuras est *ordinaria vel delegata*.

I. Potestatem **ORDINARIAM** habent ferendi censuras quicumque in foro *externo et contentioso jure communi* exercere possunt potestatem *judiciariam*, cujus censura est actus, scilicet :

1. S. Pontifex et concilium generale pro universa Ecclesia.

2. Concilium provinciale pro tota provincia.

3. Archiepiscopi in propriis diocesisibus et in diocesisibus suffraganeorum, sed tempore visitationis tantum, aut cum causa ad eorum tribunal canonice est delata.

4. Episcopi etiam non consecrati in propria diocesi, modo sint a Papa confirmati, ac suæ sedis possessionem adepti fuerint; et pariter vicarii generales, quorum tribunal idem est cum tribunali episcopali; capitulares sede vacante.

5. Legati in territorio legationis, et cardinales in Ecclesia sui tituli.

6. Generales, provinciales, et superiores locales ordinum religiosorum, pro variis eorum statutis (1).

II. Potestatem **DELEGATAM** habent *omnes et soli clerici qui eam acceperunt* a superioribus ordinariam habentibus. Ratio est, quia omnis et solus clericus capax est jurisdictionis ecclesiasticæ in foro externo et contentioso, quæ requiritur ad censuras ferendas; potestas vero ordinis non est necessaria.

Hinc 1. potestate *ordinaria* ferendi censuras non gaudent parochi; quia non habent jurisdictionem in foro externo et contentioso, sed in foro interno tantum.

Hinc 2. laici, a fortiori mulieres, etiam abbatissæ monialium, ne *ex delegatione* quidem, censuras fere queunt, quia jurisdictionis ecclesiasticæ sunt incapaces.

(1) Potestas ordinaria ferendi censuras ligari seu impediri potest, per appellationem suspensivam, per mandatum S. Pontificis causam ad se evocantis, et per censuram qua irretitus est prælatus. — Quod pertinet ad censuram, excommunicatio publica aut saltem denunciata prælati efficit invalidas censuras ab eo latas, quia omni jurisdictione privatus est; in aliis casibus valide sed illicite fert censuras (S. Lig., lib. 7, n. 12).

681. — 6. II. Formæ servandæ in ferendis censuris. Aliæ præcedunt, nempe *monitiones*; aliæ comitantur, et spectant *tenorem censuræ*; aliæ subsequuntur et spectant ejus *denuntiationem*.

1. *De monitionibus.* Monitionem esse præmittendam indicant verba Christi (*Matth.*, xviii, 15), et S. Pauli (*Tit.*, iii, 10), et postulat ipsa natura censuræ, quæ supponit contumaciam; nam contumax non est nisi ille qui prius monitus superiori obedire recusat.

Pro censuris latæ sententiæ nulla requiritur monitio distincta a lege vel a præcepto vices gerente monitionis perpetuæ quæ ipsa admonet. — Pro censuris vero ferendæ sententiæ requiritur monitio specialis consistens in canonica jussione resipiscendi a peccato et pro eo satisfaciendi, cujus contemptus constituit contumaciam (1).

2. *De tenore censuræ.* Censura in scriptis proferri debet, exprimendo causam, seu culpam in specie, ut reus sciat in quo se emendare debeat, aut a quo appellare possit, si sit innocens, et ut fideles crimen censura percussum horreant. Deficientibus prædictis formalitatibus, censura esset injusta et graviter illicita, non vero invalida.

3. *De denuntiatione censuræ.* Denuntiatio juridica censuræ est illius declaratio publica facta sive ab ordinario loci, quando ab ipso vel a jure communi lata est, sive a judice qui eam tulit, aut a delegato. — Facienda est denuntiatio ut reus efficacius retrahatur a contumacia, tollatur scandalum, et fideles crimen magis detestentur, et vitent censuratum. — Omittitur vero si ex denuntiatione majora mala timenda sint, aut congrua præstita fuerit satisfactio. — Fieri debet publice, v. g., in Ecclesia parochiali tempore concionis sacræ, aut

(1) Antequam censura feratur, generaliter intimatur trina monitio, vel saltem una, exprimendo quod sit *peremptoria* et pro tribus valeat. — Inter monitiones intercedere debent duos dies, vel sex inter monitionem peremptoriam et censuram, nisi necessitas postulet celerius judicium. — Monitio fieri debet ab ipso judice vel ejus nomine, coram testibus et ipsi delinquenti, vel saltem ad ejus domum. Quando autem reus latet vel dolose impedit monitionem, sufficit illam fieri in loco publico, v. g. in ecclesia.

scripto foribus Ecclesiæ affixo, secundum consuetudinem locorum.

§ II. — **Conditiones ex parte subditorum**

682. — 7. I. Quinam censuris ligari possint? Censuræ ferri non possunt nisi in *homines baptizatos, rationis seu malitiæ capaces, subditos, delinquentes et contumaces*.

Dicitur 1. censuræ ferri non possunt *nisi in homines*. Cum censura sit essentialiter medicinalis, seu in emendationem rei, in solos homines cadere potest. Si ergo quandoque locustæ aliave hujusmodi nociva animalia dicuntur excommunicari, anathematizari, hæc non debent intelligi de censura excommunicationis, sed de exorcismis aliisque orationibus quibus petitur earum expulsio vel interitus.

Dicitur 2. in *homines baptizatos*. Nam, ut ait S. Paulus (I Cor., v, 12), nulla auctoritas competit Ecclesiæ in eos *qui foris sunt*, seu qui non sunt baptizati. Cum autem hæretici, apostatæ, schismatici, non amittant characterem baptismi, non desinunt esse Ecclesiæ subditi, ac proinde censuris plecti possunt (cap. *de Judæis*, dist. 45).

Dicitur 3. *rationis seu malitiæ capaces*, nam censura culpam supponit. Hinc sive infantes ante discretionis annos, sive perpetuo amentes, censuris obnoxii esse non possunt. — Impuberes, nempe puellæ annis duodecim, et pueri annis quatuordecim minores, absolute censuris ligari possent; sed, ex benignitate Ecclesiæ, eas non incurrunt (c. 1, *Super eos*, et cap. *Pureis, de Sent. excomm.*), nisi hoc expressum fuerit specialiter in lege, sicut revera exprimitur pro ingredientibus monasteria monialium (conc. Trid., sess. 25, cap. 5) et pro percutientibus clericos (cap. *Pueris*, lib. 5, tit. 59, *de Sent. excomm.*).

Dicitur 4. in *subditos* (cap. *Ut animarum, de Constitut.*). Cum enim censura sit actus jurisdictionis, non potest exerceri nisi in subditos.

Hinc S. Pontifex censuris ligari non potest, cum non agnoscat superiorem; neque *episcopi propriis censuris*; insuper ex privilegio, Cardinales et episcopi non feriuntur suspensione

vel interdicto a jure latis, nisi de ipsis specialis mentio fiat (*In Sexto* 1, 5, tit. II, cap. 4).

Hinc *diœcesani extra diœcesim degentes* — 1. ligantur censuris sui episcopi propter delictum *in propria diœcesi commissum* latis; alioquin reus facile effugeret jurisdictionem ecclesiasticam et pœnam, confugiendo in aliud territorium; — 2. ligantur pariter censuris sui episcopi, si aliquid *in propria diœcesi faciendum* sub censura omittunt, v. g., residentiam, assistentiam synodo, revelationem impedimenti, quia fictione juris censentur esse et delinquere ubi non faciunt quod facere debent; — 3. subjiciuntur pariter *censuris ab homine* quæ *immediate afficiunt personas* et eas ubique sequuntur; — 4. sed si extra diœcesim proprii episcopi aliquod crimen committant statutis ejus sub censura prohibitum, non censuram incurrunt, quia statuta extra territorium non obligant (cap. 2, *de Constitut.*, in 6°).

Hinc *extranei* ligantur censura *per legem localem* lata, si eam cognoverint, neque constet aliam esse superioris intentionem. Lex enim ista localis immediate afficit territorium, et bonum commune postulat ut omnes in eodem loco degentes eam servant. — Quoad censuram *per modum sententiæ* latam, v. g., contra non revelantes tale furtum sibi notum, non incurrunt extranei nondum territorium ingressi quando lata fuit, quia præceptum transiens non cadit nisi in eos qui actu præsentés sunt; si autem in hoc territorio versantur quando sententia fertur, satque diu commorantur ut sine magno incommodo revelare possint, videntur sub censura obligati ad crimen revelandum. — At si committant delictum in loco per quem transeunt, citari possunt ratione delicti, et compelli sub censura ad satisfaciendum (cap. *de Illis*, titulo *de Raptoribus*, et cap. *Postulat*, *de Foro competentí*).

Dicitur 5. in *delinquentes et contumaces*; nam, uti jam diximus, pœna culpam supponit, imo, ex jure, ordinarie contumaciam; sed qualem culpam qualemque contumaciam, jam expendendum.

Requiritur peccatum *externum, consummatum, mortale, et cum contumacia conjunctum.*

I. Peccatum EXTERNUM; censura enim pertinet ad forum externum. Potestas ferendi censuras, licet spiritualis, non exercetur nisi per modum iudicii ab hominibus; homines autem actus interiores dignoscere non possunt.

Hinc Ecclesia peccata cogitationis censuris nunquam plectit, et censura contra hæreticos lata non ligat eos qui interius hæresim admittunt, sed eam exterius nullatenus manifestant. — Non requiritur tamen ut *ut sit publicum*, quia factum sensibile, licet occultum, per se subjacet legibus Ecclesiæ; unde incurrit censuram qui clanculum legit libros sub censura prohibitos.

II. Peccatum CONSUMMATUM, id est, opere per legem designato completum. Cum enim de pœnis agatur, verba sunt stricte intelligenda, ex regula 15 juris : *Odia restringi convenit.*

Hinc 1. censuram contra homicidium latam non incurrit, qui verbis aliisve signis manifestavit voluntatem illud perpetrandi, vel illud perpetrare tentavit, vel grave vulnus inflixit, si ultimus effectus, seu mors, quacumque ex causa, non sequatur; quia homicidium non completur, usquedum mors ex actione criminosa vere secuta fuerit.

Hinc 2. incurrunt e contra censuram ii qui suadent aut imperant aliquod crimen, vel illud committere attentant, licet crimen ultimo effectu completum non fuerit, quando opus a lege designatum est ipsa suasio, jussio, attentatio.

Hinc 3. incurrit excommunicationem contra provocantes ad duellum latam, qui revera ad duellum provocavit, licet locum non habuerit, nec etiam acceptatum fuerit.

III. Peccatum MORTALE, et quidem *quoad actum internum et externum, saltem si agatur de censuris totalibus*; censura enim est pœna gravissima, quæ si inflingeretur pro peccato levi, superaret delictum, et læderet leges æquitatis.

Dicitur 1. *quoad actum internum et externum*, id est, non incurritur censura, si actus oppositus legi, prout exterius fit, leviter repugnet legi, sed ponatur cum affectu graviter deor-

dinato; cum enim hic affectus sit mere internus, quatenus est graviter inordinatus, non cadit sub iudicio externo Ecclesiæ; alioquin actum mere internum censura plecteret, quod contradicit primæ conditioni.

Dicitur 2. *si agatur de censuris totalibus*; si agatur enim de suspensione ab uno tantum actu officii, v. g., a suffragio dando, infligi potest propter peccatum veniale, quia huiusmodi suspensio partialis reputatur levis pœna.

IV. Peccatum CUM CONTUMACIA CONJUNCTUM, id est, cum resistantia Ecclesiæ; de natura est enim censuræ quod non sit pœna vindicativa, sed medicinalis, ut reus adducatur ad resipiscentiam.

Hinc censura ferenda non est propter peccatum mere præteritum, id est, a quo reus emendatus fuit; sed, ut infligatur pro peccato præterito, necesse est ut reus cum contumacia perseveret in suo peccato, ac proinde ut monitioni præviæ Ecclesiæ obedire recusaverit.

684. — 9. Quæritur. *An subditi delinquentes censuram incurrant in casu dubii, ignorantiae, aut metus?*

I. *In casu DUBII.* Non incurrit censuram qui dubitat utrum eam incurrerit, sive dubitet an graviter deliquerit, sive dubitet an casus sub censura cadat. Ratio est, quia, juxta axioma, odia sunt restringenda. — Sed censuram incurrit, si dubium versetur *circa gravitatem ipsius materiæ*, tum in se spectatæ, tum ratione finis. Gravis enim reputanda est materia quæ talis est in iudicio superioris qui censuram tulit, cum in dubio præsumptio superiori faveat (1).

II. *In casu IGNORANTIÆ.* A censura excusat ignorantia invincibilis sive legis ecclesiasticæ, sive solius censuræ, sive sit juris, sive sit facti; imo excusat regulariter ignorantia invincibilis concomitans; non excusat autem per se ignorantia graviter vincibilis.

1. *Excusat ignorantia invincibilis* : — 1. *legis ecclesiasticæ* ;

(1) S. Lig., n. 32; Gury, n. 937).

nam non sufficit ut quis sciat rem esse prohibitam jure naturali aut divino, si invincibiliter ignoret eam esse quoque lege ecclesiastica prohibitam; ad incurrendam enim censuram, requiritur contumacia in Ecclesiam, quæ non potest adesse, ubi lex ecclesiastica invincibiliter ignoratur; — 2. aut *solius censuræ*; juxta enim communioem et verioem sententiam non sufficit ut quis sciat rem esse lege ecclesiastica vetitam, si ignoret censuram huic prohibitioni esse annexam, quia ut sit contumax ad effectum contrahendi censuram, necesse est ut de censura incurrenda monitus fuerit; — 3. *sive sit juris*, id est, si ignoratur rem esse prohibitam a lege, v. g., percussionem clerici; *sive sit facti*, nempe si ignoratur actionem prohibitionem legis attingi, v. g., percussum esse clericum; — 4. *regulariter excusat ignorantia invincibilis concomitans*, quæ adest, v. g., si quis occidat clericum, ignorans illum esse clericum, quem pariter occidisset, si scivisset, aut cujus occisionem scienter approbat, cum, post factum, illum agnoscit; non excusaret vero, si inter occidendum diceret: *volo hunc occidere, etiamsi sit clericus*, quia tunc occisio esset materialiter et formaliter sacrilega; ideo dicitur *regulariter*.

2. *Non excusat per se ignorantia graviter vincibilis*. Ratio est quia hæc ignorantia non impedit quominus delinquens sit contumax contra legem et censuram Ecclesiæ, cum eas ex gravi culpa ignoret.

Dicitur 1. *per se*; si lex enim censuram decernens specialem scientiam, advertentiam et malitiam requirat, excusat ignorantia etiam crassa et supina, v. g., si dicatur in decreto: qui *scienter, consulto, temerario ausu* hoc fecerit, qui *præsumperit*. Sed, etiam in hoc casu, non excusaret ignorantia affectata, juxta communioem et probabiliorem sententiam, sive quia hujusmodi ignorantia includit dolum formalem, sive quia in jure ignorantia affectata scientiæ æquivalet (S. Lig., n. 48).

Dicitur 2. *ignorantia graviter vincibilis*, quia si ignorantia est tantum leviter vincibilis, ignorans non potest dici contumax in Ecclesiam.

III. *In casu METUS*. A censura excusat metus gravis, saltem

si res sit prohibita jure tantum ecclesiastico. Leges enim ecclesiasticæ, maxime pœnales, non obligant cum tanto incommodo, nisi metus incutiatur in contemptum Ecclesiæ. — Qui vero legem Ecclesiæ transgreditur in Ecclesiæ contemptum, etiam ex metu gravi, nec a peccato, nec a censura excusatur, quia hujusmodi contemptus est intrinsece malus.

Dicitur 1. *metus gravis*, quia de metu levi, qui a peccato nullatenus liberat, non est curandum.

Dicitur 2. *saltem si res jure tantum ecclesiastico sit prohibita*. Si res sit aliunde jure naturali et divino prohibita, major est difficultas. — Alii dicunt metum gravem, qui a peccato gravi non excusat transgressionem legis naturalis et divinæ, non excusare etiam a censura, quia tunc lex ecclesiastica obligat cum gravi incommodo, sicut lex naturalis aut divina. — Alii probabilius tenent metum gravem etiam in hoc casu excusare a censura, quia peccator non violat legem Ecclesiæ, contra cujus potestatem specialis injusta contumacia ad censuram requiritur; porro censura non incurritur propter violationem legis divinæ, sed propter transgressionem legis ecclesiasticæ (Ita S. Lig., n. 46).

ARTICULUS III

De absolute a censuris

Tria consideranda sunt : *necessitas* absolutionis, *potestas* absolventis, et *conditiones* absolutionis.

685. — 10. I. Necessitas absolutionis. *Per solam absolutionem tolli possunt censuræ.* Constat pluribus juris canonici textibus et usu constanti Ecclesiæ, quæ semper hoc sensu intellexit verba Christi (*Matth.*, xviii, 18) : « Quæcumque solveritis » super terram erunt soluta et in cœlo. »

Unde censuræ proprie dictæ non tolluntur : — 1. morte delinquentis, qui privatur sepultura ecclesiastica et suffragiis Ecclesiæ; — 2. nec ejus emendatione aut satisfactione, uti constat ex jure canonico (cap. *Cum desineret*, de *Sent. excom.*) et ex prop. damnata ab Alexandro VII : « Quoad forum cons-

cientiæ, correcto reo ejusque contumacia cessante, cessant censuræ; » — 3. nec morte superioris, qui eas tulit (cap. *Pastoralis*, de *Offic. jur. ord.*); — 4. nec lapsu temporis, nisi ad certum temporis intervallum duraturæ ferantur.

686. — 11. II. Potestas absolvendi a censuris. Vel censura est *ab homine lata*, vel *a jure*.

I. A censuris *ab homine* latis contra determinatas personas, absolvere non potest nisi ille *qui eas tulit*, aut ejus *successor*, aut ejus *superior*, vel ab iis *delegatus*. — Constat ex regula juris : « Ejus est solvere cujus est ligare. » — Si praxis contraria obtineret, disciplinæ ecclesiasticæ vigor judiciorumque ecclesiasticorum ordo penitus subverteretur, et atrociora crimina pœnas sibi debitas effugerent; unde hujusmodi censura est semper reservata, etiamsi reservatio non exprimatur.

Hinc clericus in sua diœcesi nominatim excommunicatus, suspensus, vel interdictus, non potest a censura absolvi ab episcopo alterius diœcesis, in qua postea fixit domicilium, aut a superiore religionis quam ingreditur, nisi de consensu episcopi qui tulit censuram. — Propter eandem rationem, qui in aliena diœcesi in pœnam alicujus delicti speciali censura per sententiam innodatus est, reversus ad suam diœcesim, non potest a proprio episcopo absolvi, nisi de consensu episcopi qui censuram tulit.

Dicitur *latis contra personas determinatas*; hæ enim sunt censuræ *ab homine* strictæ sumptæ. Sed possunt censuræ ab homine ferri per modum sententiæ generalis contra personas indeterminatas, quæ tale crimen patrabunt, vel illud commiserunt. Hæ censuræ æquiparantur censuris a jure.

II. Quoad censuras *a jure* latas, iterum opus est distinctione.

1. Quando censuræ absolutio *non fuit expresse reservata a lege*, quilibet sacerdos *simpliciter approbatus* ad audiendas confessiones ab ea absolvere potest *in foro interno*. — Constat jure canonico (C. *Nuper a nobis*, de *Sent. excom.*) (1).

(1) « Quia conditor canonis, inquit Innocentius III, ejus (excommunicationis) absolutionem sibi specialiter non retinuit, eo ipso concessisse videtur facultatem aliis relaxandi. »

Dicitur *in foro interno*; nam in foro externo absolvere possunt tantummodo qui eam tulit, ejus successor, ejus superior, et ab iis delegatus, qui soli ordinariam vel delegatam habent jurisdictionem in foro externo.

2. Quando autem censura *est reservata*, ab ea regulariter loquendo absolvere nequeunt, etiam in foro interno, nisi ille *qui illam tulit*, ejus *successor*, ejus *superior*, et ab iis *delegatus*. — Constat jure canonico et praxi Ecclesiæ; cæterum hæc est natura reservationis.

Dicitur *regulariter loquendo*, quia excipiendi sunt duo casus : — 1. Episcopi, ex privilegio a concilio Tridentino concesso, et per bullam *Apostolicæ Sedis* innovato, absolvere possunt ab omnibus censuris *occultis* (1) Papæ reservatis, exceptis tantum iis quæ Romano Pontifici in eadem bulla *speciali modo* reservantur; — 2. omnes sacerdotes (ex conc. Trid., sess. 14, cap. 7) a qualibet censura, utcumque reservata, absolvere possunt eos qui sunt in articulo mortis positi, imposita tamen obligatione, pro censuris speciali modo reservatis S. Pontifici (non pro aliis) (2), se præsentandi superiori vel delegato, si convalerint, sub pœna reincidentiae in censuris (3).

Extra articulum mortis, juxta decretum S. Officii (4), nul-

(1) Casus occulti nomine, juxta sententiam communiorem, intelligitur non tantum casus qui a nemine præterquam a reo cognoscitur, sed etiam ille qui publicus non est. — *Publicus* autem dicitur casus qui habet vel notorietatem *juris*, nempe si deductus est ad forum contentiosum et potuit sufficienter probari, vel notorietatem facti, nempe si notus est majori parti oppidi, viciniæ, parochiæ, collegii seu monasterii, modo ibi sint saltem decem personæ. — Casus e contra *occultus* adhuc erit, si aliquo modo adhuc celari potest, etiamsi a quinque vel sex personis, imo a pluribus quandoque cognoscatur; etiamsi in judicio probari possit, modo nondum sit ad forum deductus; etiamsi ad forum deductus fuerit, modo non potuerit probari. — Cæterum casus, in uno loco publicus, poterit in alio tanquam occultus absolvi, ubi nullus est timor, ne publicus fiat; similique modo, publicus aliquo tempore poterit occultus fieri, si oblivione deleatur (S. Lig., lib. 7, n. 76, 98; lib. 6, n. 593; *de Priv.*, n. 33; cf. Dumas, *op. cit.*, n. 972.)

(2) Ex Resp. S. Inq. 28 jun. 1882 et 17 jun. 1891; ap. *Act. S. Sed.*, xxiv, p. 744-746.

(3) Resp. S. Cong. Inq., 19 aug. 1891; ap. *Act. S. Sedis*, xxiv, p. 746-747.

(4) Decretum S. Rom. et Univ. Inquisitionis.

Quæsitum est ab hac S. Cong. Rom. et Univ. Inquisitionis :

lus, nisi *speciale indultum* obtinuerit, potest absolvere a censuris S. Pontifici reservatis, etiamsi censuratus versetur *perpetuo* (1) *in impossibilitate personaliter adeundi* S. Sedem; stante vero tali impedimento, et urgentibus causis gravioribus, dari potest absolutio, injunctis de jure injungendis (2), sub pœna

1. Utrum tuto adhuc teneri possit sententia docens ad Episcopum aut ad quemlibet sacerdotem approbatum devolvi absolutionem casuum et censurarum etiam speciali modo Papæ reservatorum, quando pœnitens versatur in impossibilitate personaliter adeundi S. Sedem?

2. Quatenus negative, utrum recurrendum sit saltem per litteras ad Emum S. Pœnitentiariæ Præfectum pro omnibus casibus Papæ reservatis, nisi Episcopus habeat speciale indultum, præterquam in articulo mortis, ad obtinendum absolviendi facultatem?

Feria iv, die 23 junii 1886, Emi ac Rmi Patres Cardinales in rebus fidei Cardinales inquisitores, suprascriptis dubiis mature perpensis, respondendum esse consuerunt :

Ad 1^m. Attenta praxi S. Pœnitentiariæ, præsertim ab edita Constitutione Apostolica *s. m.* Pii IX, quæ incipit *Apostolicæ Sedis*, negative.

Ad 2^m. Affirmative; at in casibus vere urgentioribus, in quibus absolutio differri nequeat absque periculo gravis scandali vel infamiæ, super quo confessoriorum conscientia oneratur, dari posse absolutionem, injunctis de jure injungendis, a censuris etiam speciali modo Summo Pontifici reservatis, sub pœna tamen reincidentiae in easdem censuras, nisi saltem infra mensem per epistolam et per medium confessorii absolutus recurrat ad S. Sedem.

Feria iv, die 30 junii 1886, SSimus resolutionem EE. PP. approbavit et confirmavit. — Josephus Mancini. S. R. et U. Inquis Not. (Ap. *Nouv. Rev. theol.*, xviii, p. 478-479).

(1) « Quum inter doctores de responsis (diei 30 jun. 1886) dubia fuerint exorta, S. Congregationi Inquisitionis sequentia ad resolvendum proponuntur : — 1. Utrum responsum ad 1^m valeat etiam pro casu quando pœnitens fuerit *perpetuo* impeditus personaliter Romam proficisci? — Ad 1^m : Affirmative » (Resp. die 17 jun. 1891; ap. *Act. S. Sedis*, xxiv, p. 744-746).

(2) Conditiones generales, quæ solent exprimi sub hac formula : *injunctis de jure injungendis*, sunt sequentes : — 1. Ut reus *parti læsæ prius satisfaciat*, v. g. Ecclesiæ cujus bona usurpavit; vel si satisfacere tunc nequeat, sufficientem cautionem præbeat, aut, si ne hoc quidem præstare valeat, saltem juret se quamprimum satisfacturum; — 2. ut *scandalum*, si publice datum fuerit, meliori quo poterit modo, *reparet*, juxta prudens Ordinarii vel confessorii judicium (decr. S. Pœn., 10 dec. 1860); reparatio scandali est necessaria jure divino; idem dicendum de remotione *occasionis peccandi*; — 3. ut absolvendus a censura speciali modo reservata, emittat *promissionem* (in foro autem externa *juramentum*) standi mandatis Ecclesiæ; — 4. ut præstet *juramentum* de crimine *non amplius perpetrando*, si crimen sit *valde enorme*, ut esset

tamen reincidentiæ in easdem censuras, nisi saltem *infra mensem* per epistolam et per medium confessarii absolutus *recurrat ad S. Sedem* (1).

687. — 12. III. Conditiones legitimæ absolutionis a censuris.
Quædam conditiones spectant *subjectum*, aliæ vero *formam* et *circumstantiam* absolutionis.

I. Ratione SUBJECTI. Duo requiruntur :

1. Ut absolvendus sit subditus jurisdictioni ordinariæ vel delegatæ illius a quo absolutionem recipit; absolutio enim a censuris est actus jurisdictionis.

2. Ut absolvendus, ob damna alteri illata censuratus, parti læsæ satisfecerit aut saltem satisfactionem obtulerit. Posterior conditio requiritur ut sit licita absolutio, quando datur ab eo qui jurisdictionem ordinariam habet, et insuper ut sit valida, quando datur a delegato. Potest autem dari absolutio, non præstita satisfactione, si pars læsa injuriam remiserit, expresse aut tacite; si pars læsa satisfactionem oblatam rejecerit; si reus sit impotens ad satisfaciendum, modo cautionem præstet, si potest (S. Lig., n. 128).

Non requiritur ut absolvendus sit præsens, nisi detur absolutio in sacramento Pœnitentiæ. Nam in foro externo concedi potest absenti per nuntium aut per litteras. — Excipe nisi lex aut superior aliter statuât, v. g., si præcipiat ut quis a tali censura non absolvatur extra sacramentum pœnitentiæ, prout decisum fuisse a Gregorio XIII, quoad absolutionem episcopalem casuum papalium occultorum, affirmat S. Liguorius (2).

II. Ratione FORMÆ ADHIBENDÆ, distinguendum est :

v. g. notoria percussio Episcopi vel Cardinalis, gravis percussio clerici, scandalosa Ecclesiæ violatio; — 5. ut imponatur et accipiat *salutaris pœnitentia*, præter sacramentalem satisfactionem (Ita Marc, n. 1287; cf. S. Lig., lib. 7, n. 128-134; *Hom. apost.*, xix, n. 24.)

(1) Juxta Resp. S. Cong. Inq. (die 17 jun. 1891; ap. *Act. S. Sedis*, xxiv, p. 744-746), hæc clausula refertur etiam ad absolutionem a censuris et casibus *simpliciter* Papæ reservatis.

(2) S. Lig., lib. 6, n. 593; cf. Gury, n. 954.

1. Ut *valida* sit absolutio a censuris, fieri debet verbis, vel scripto, vel saltem signis quibus sufficienter, in datis circumstantiis, exprimatur; non sufficit iudicis voluntas non expressa, quia vinculum externum externe solvendum est. — Non requiritur tamen ut exprimatur causa censuræ, sed sufficit ut exprimatur censuræ absolutio.

2. Ut *licita* sit absolutio in foro externo, adhibenda est forma in Rituali præscripta; sed in foro conscientiæ, sufficit forma generalis, quæ præcedit formam absolutionis sacramentalis: « Ego te absolvo ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti, in quantum possum et tu indiges. »

III. Ratione CIRCUMSTANTIARUM, in quibus dari potest aut debet absolutio :

1. Absolutio a censuris videtur dari non posse nisi in absolutione a peccatis, ab eo qui fuit delegatus ad absolvendum in foro pœnitentiæ, saltem si delegatus sit sub clausula, « in foro conscientiæ duntaxat » (Ben. XIV, Const. *Convocatis*, n. 25); excepto hoc casu dari potest; hæc est praxis Ecclesiæ.

2. Extra tribunal pœnitentiæ, una censura remitti potest sine altera, sicut una decerni potest sine altera. Qui habens plures censuras unam tantum expressit, ab ista sola absolvitur, non ab aliis, nisi superior ab omnibus absolvere intenderit, quod nunquam præsumi debet quando censuræ dolo reticite fuerunt, aut licite a superiore remitti non possunt. — In foro pœnitentiæ, confessarius legitime delegatus ab omnibus censuris sine distinctione intendit absolvere, in quantum potest et pœnitens indiget, ut fert forma.

3. Si absolutio obtenta fuerit per vim aut metum gravem, vel per dolum aut errorem substantialem, non valet; æquum non est ut qui Ecclesiæ injuriam infert, ab ea gratiam recipiat (Cap. *de Iis quæ vi*, in sexto).

CAPUT II

DE SPECIEBUS CENSURARUM

Tres sunt species (juxta Innoc. III. lib. 5 decret., tit. 40. cap. 20) : excommunicatio, suspensio et interdictum, de quibus seorsim dicendum est.

ARTICULUS I

De excommunicatione

688. — 13. Ejus notio. Excommunicatio, quæ idem sonat ac extra communionem, est *censura qua quis excluditur a communione Ecclesiæ seu privatur usu bonorum spiritualium Ecclesiæ communium et ab ea dependentium* (1).

Excommunicati alii dicuntur *tolerati*, quos fideles non tenentur vitare; alii *non tolerati* seu *vitandi*, quos fideles vitare debent. Ita ex Martini V bulla (in can. Constant.), qua temperatus est rigor antiquæ disciplinæ; nam antea omnes excommunicati excommunicatione majori vitandi erant.

Effectus excommunicationis sunt octo, videlicet : privatio suffragiorum Ecclesiæ, sacramentorum, divinorum officiorum, sepulturæ ecclesiasticæ, beneficiorum, jurisdictionis ecclesiasticæ, communicationis forensis et societatis civilis.

689. — 14. I. Privatio suffragiorum Ecclesiæ. Suffragia Ecclesiæ alia sunt *communia*, alia *privata*. — Suffragia com-

(1) Olim duplex distinguebatur species excommunicationis : excommunicatio *major*, privans omnibus bonis Ecclesiæ communibus; et excommunicatio *minor*, privans bonis tantum aliquibus. Sed ex jure novo per bullam *Apostolicæ Sedis* (an. 1869) instituto, nullus casus jam existit, in quo, lege saltem Ecclesiæ generali, excommunicatio minor incurratur (ita resp. S. Cong. Off., 5 dec. 1883; ap. *Act. S. Sedis*, xxv, 458); olim incurrabatur tantum propter communicationem cum excommunicato vitando (Gury, edit. Ballerini, n. 956-957).

munia sunt preces et bona opera quæ fiunt a ministris Ecclesiæ, ejus nomine et persona, scilicet Missæ sacrificium, horæ canonicæ, aliæve orationes, quæ fiunt a ministris Ecclesiæ ejus nomine, necnon et applicatio meritorum ac satisfactionum Christi atque sanctorum per indulgentias. — Suffragia *privata* sunt orationes et bona opera, quæ fiunt a fidebus aut etiam a ministris Ecclesiæ nomine proprio et privato.

I. Excommunicati vitandi privantur suffragiis Ecclesiae communibus, ideoque ministri Ecclesiae pro illis publice et nomine Ecclesiae non possunt orare, donec sint absoluti (4).

II. Quoad excommunicatos **TOLERATOS**, duplex est sententia probabilis : altera eos privat suffragiis *communibus*, quia facultas communicandi cum illis concessa fuit in solum commodum fidelium, non vero excommunicatorum; altera eos asserit suffragiorum participes, quia leges favorabiles sunt cum amplitudine intelligendæ ex regula juris, et facultas communicandi cum illis importare videtur licentiam preces publicas pro illis offerendi (S. Lig., n. 64).

III. Excommunicati, sive vitandi, sive tolerati, non privantur suffragiis *privatis*; unde ministris Ecclesiæ sicut fidelibus licitum est privatim et proprio nomine pro illis orare, vel in Ecclesia et in loco publico, imo in ipso missæ sacrificio, v. g., in *Memento*, illisque specialem sacrificii fructum de quo sacerdos disponere valet applicando, modo sive in canone sive in orationibus ab eis nominandis absteineat (S. Lig., n. 162).

690. — 15. II. Privatio sacramentorum. Excommunicatio privat jure tum sacramenta recipiendi, tum ea administrandi, alijs verbis, usu *passivo* et *activo* sacramentorum.

sum PASSIVUM sacramentorum, hæc notanda

licatus etiam toleratus *graviter peccat* susci-
piendo contra Ecclesiæ prohibitionem, nisi eum
terror invincibilis, aut metus notabilis mali,
humiliationis, infamiæ, gravis jacturæ bono-

5, *decr. cap. 28 et 38, de Sent. excomm.*).

rum, aut necessitas implendi annua præcepta confessionis et communionis, deficiente confessario qui possit eum a censura reservata absolvere.

Sed *valide*, quamvis illicite et sacrilege, sacramenta recipit, *excepta pœnitentia*; imo et hoc sacramentum validum erit, si pœnitens alias dispositus cum bona fide accedat.

2. *Minister*, qui excommunicato etiam tolerato sacramenta confert, *per se graviter peccat*; sed peccat contra jus divinum simul et contra prohibitionem Ecclesiæ, si excommunicato vitando confert; contra jus divinum tantum, si excommunicato tolerato. — Conferens autem sacramenta nominatim excommunicato, interdictum ab ingressu ecclesiæ ipso jure incurrit, ex Bulla *Apostolicæ Sedis*.

II. Quoad usum ACTIVUM sacramentorum, hæc sunt tenenda :

1. *Excommunicatus* etiam toleratus, regulariter loquendo, *graviter peccat*, et irregularitatem incurrit (ut infra dicetur), si sacramenta ministrat; sed valide conficit sacramenta, nisi agatur de absolutione collata ab excommunicato *vitando*, qui omni jurisdictione privatur. Dicitur *regulariter loquendo*, quia a gravi peccato et ab irregularitate excusantur : — 1. in casu necessitatis, excommunicati, etiam vitandi, sacramenta ministrantes; — 2. extra casum necessitatis, soli excommunicati tolerati, extra mortis periculum, sacramenta fidelibus petentibus conferentes, quia facultas petendi sacramenta secum fert facultatem ea ministrandi.

2. *Fideles* qui a ministro excommunicato sacramenta petunt, *regulariter loquendo*, *graviter peccant*; imo suspensionem ab ordine suscepto ipso jure incurrit, qui eundem ordinem recipere præsumpsit ab excommunicato nominatim denuntiatio, aut ab hæretico vel schismatico notorio; is vero qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium non habet ordinis sic suscepti, donec dispensetur (Const. *Apostolicæ Sedis*).

Dicitur *regulariter loquendo*, quia a peccato excusatur ille qui in casu necessitatis extremæ sacramenta petit a ministro excommunicato etiam vitando, et extra casum necessitatis

extremæ, sed data necessitate gravi aut notabili utilitate spiritali, ab excommunicato sed tolerato tantum (1).

691. — 16. III. Privatio divinatorum officiorum. Duo sunt de ea re tenenda :

I. Generatim prohibitum est *sub peccato gravi* excommunicatis sive vitandis sive toleratis, *sacrificio missæ et divinis officiis interesse*; insuper *sub pœna irregularitatis* prohibitum est *ea celebrare* (2).

Dicitur 1. *generatim*; a peccato enim excusari potest assistentia sacrificio missæ et divinis officiis, ob ignorantiam invincibilem aut necessitatem.

Dicitur 2. *sive toleratis*, quia Martinus V, quando quosdam excommunicatos tolerandos fore decrevit, nihil concedere voluit quod in excommunicatorum favorem cederet.

Dicitur 3. *sacrificio Missæ et divinis officiis*. Per divina officia intelliguntur, præter sacrificium Missæ, supplicationes ad quas populus convenit, processiones, cantus vesperarum et aliarum horarum, benedictiones solemnes olei, aquæ et candelarum, et omnes cæremoniæ quæ fiunt solemniter ex instituto Ecclesiæ, functiones solemnes ordinum, sepultura ecclesiastica, etc. Ad officia divina non pertinent conciones, neque orationes quæ privatim et sine socio fiunt in ecclesia extra tempus divinatorum officiorum, neque recitatio privata officii canonici (3). Non prohibetur excommunicato etiam vitando venerari sacras imagines et reliquias, uti aqua benedicta, et aliis sacramentalibus, et ingredi ecclesiam tempore divinatorum officiorum ad orandum privatim et seorsim ab aliis in distincto sacello, aut etiam in quo alii orant, sed privatim.

Dicitur 4. *sub pœna irregularitatis ea celebrare*, exercendo

(1) Cf. Tract. de Sacramentis in genere, n. 119-121; S. Lig., lib. 7, n. 158-160; n. 165-172; Gury, edit. Ballerini, n. 960.

(2) Cap. *Significavit*; cap. *nuper*; cap. *Responso*, de *Sent. excom.*

(3) Tenentur excommunicati in sacris horas canonicas recitare, cum nullus debeat ex sua contumacia reportare commodum; sed omittere debent *Dominus vobiscum*, quod est signum communionis, et ejus loco dicere *Domine, exaudi orationem meam*, sub peccato veniali. Si excommunicatus sit toleratus, non peccat recitando divinum officium cum alio, si ab eo requiratur (S. Lig., n. 178).

nempe officium alicujus ordinis sacri antequam ab excommunicatione fuerit absolutus, ut dicitur infra, ubi *de irregularitatibus*.

II. Prohibitum est *sub gravi* missæ sacrificium aut divina officia coram excommunicato *vitando celebrare*, aut *illis interesse cum ipso* (1).

Unde excommunicatus vitandus moneri debet ut exeat; quod si noluerit, expellendus est. — Si vero expelli non possit, adstantes exire debent; alioquin probabilius peccarent mortaliter, nisi excusaret necessitas aut parvitas materiæ. Sacerdos autem celebrans debet Missam dimittere, si nondum incœperit canonem; si facta sit consecratio, prosequatur usque ad communionem inclusive, solo ministro manente, et reliqua perficiat in sacristia, vel alio decente loco; si cœptus sit canon, poterit sacerdos, ob sententiæ utriusque probabilitatem, vel missam abrumpere, vel prosequi usque ad communionem, cæteris tamen abeuntibus. — Communiter docent canonistæ quod, si abstantes audiant aliam missam ab illa quam audit excommunicatus, nec ipsi nec celebrans tenentur recedere, quia tunc non adest communicatio in eodem divino, sed tantum præsentia simultanea in eodem loco (S. Lig., n. 176-177).

692. — 17. IV. Privatio sepulturæ ecclesiasticæ. Sepultura ecclesiastica ea est quæ fit in loco sacro vel ad sepulturam fidelium benedicto.

I. Excommunicatus VITANDUS, *ante mortem non reconciliatus, nulloque dato doloris signo*, sepultura ecclesiastica privatur, et, si in loco sacro sepultus fuerit, exhumandus est, locusque sacer reconciliandus (2).

Dicitur *nullo dato doloris signo ante mortem*. Si enim hæc signa exhibuerit, petente hærede, potest canonice absolvi ante sepulturam et ecclesiastice sepeliri, aut etiam, sepultura

(1) Cap. 8, *de Privil.*, in 6º, lib. 5, tit. 7; et cap. 18, *de Excommunic.*, ibid., tit. 11.

(2) Cap. 20, *Sacris de Sepult.*, lib. 3, decr. tit. 28 et cap. *Consuluisti, de Consecrat. eccles.*, lib. 3, decr. tit. 40.

jam facta, super tumultum absolvi posset cum licentia superiorum, et non exhumari.

II. Excommunicatus TOLERATUS pariter sepultura ecclesiastica privatur; si vero pœnitentiæ signa dedit, sepeliri in loco sacro potest, quamvis deceat eum prius ab excommunicatione absolvi. Sed locus sacer, in quo sepelitur, nunquam polluitur (1).

III. CLERICI qui efferunt ac sepeliunt *excommunicatum vitandum*, ex jure antiquo, excommunicationem majorem incurrebant. Ex constitutione *Apostolicæ Sedis*, excommunicationem nemini reservatam incurrunt soli mandantes et cogentes tradi sepulturæ ecclesiasticæ.

693. — 18. V. Privatio beneficiorum.

I. Excommunicatus *etiam toleratus* fit *radicitus inhabilis* ad dignitates et beneficia *obtinenta*, non obstante ejus bona fide (2). Ratio est quia beneficium datur propter officium, cujus excommunicatus prorsus est incapax.

II. Excommunicatio non privat beneficio ante excommunicationem *adepto* et *possesso*. Sed potest excommunicatus, per sententiam superioris, privari ejus fructibus, saltem ex parte, imo et ipso beneficio, si non curans de absolutione per annum integrum perstiterit in excommunicatione.

III. Excommunicatus accipiens beneficium, et ille a quo illud accipit, *peccant graviter*; agunt enim contra gravem prohibitionem Ecclesiæ (3).

694. — 19. VI. Privatio jurisdictionis ecclesiasticæ. Hæc duo sunt tenenda :

I. Excommunicatus VITANDUS omni jurisdictione ecclesiastica privatur, ideoque omnes illius actus qui jurisdictionem requirunt aut supponunt, sunt, *non tantum illiciti, sed et nulli* (4).

II. Excommunicatus TOLERATUS *etiam notorius* graviter pec-

(1) S. Lig., lib. 7, n. 186.

(2) Cap. 7, *Postulasti*, lib. 5 decr. tit. 27; *De Cler. excomm. minist.*

(3) S. Lig., lib. 7, n. 180.

(4) Constat ex cap. 1, *de Offic. vicar.*, in 6º,

cat, exercendo actus jurisdictionis, nisi cogatur eam exercere, quia absque necessitate agit contra prohibitionem Ecclesiæ in re magni momenti; sed illius actus sunt *validi*, nisi ei obijciatur exceptio excommunicationis, quia Ecclesia, tolerando eum exercere suum officium, eo ipso declarat integras manere facultates ad salutem animarum pertinentes. Ita communiter doctores, post Constitutionem Martini V *Ad vitanda scandala*.

695. — 20. VII. Privatio communicationis forensis. Communicatio forensis intelligitur communicatio in iis quæ pertinent ad iudicium, sive civile, sive ecclesiasticum.

I. EXCOMMUNICATUS VITANDUS privatur omni actu ad iudicium pertinente in foro civili; ideoque nequit esse iudex, advocatus, actor, testis, tabellio, procurator, tutor, curator, exsecutor testamenti; sed illæ dispositiones juris hodie in plerisque locis non obtinent. — A fortiori privatur omni communicatione in foro ecclesiastico; attamen potest appellare, et appellationem prosecui (1).

II. EXCOMMUNICATUS TOLERATUS nulla communicatione forensi privatur ipso facto; sed juridice repelli potest per exceptionem tum ab adversariis, tum a iudice (2).

696. — 21. VIII. Privatio societatis civilis. Duo sunt tenenda :

I. EXCOMMUNICATIS OMNIBUS prohibitum est communicare *cum fidelibus* in commercio *vitæ civilis*, exceptis casibus jure expressis (3). Attamen, ex hodierna consuetudine, ait P. Gury (n. 969), excommunicati non amplius peccant communicando in civilibus cum fidelibus, etiam ab ipsis non requisiti.

II. FIDELIBUS prohibetur communicatio in commercio *vitæ civilis* cum *excommunicatis vitandis*, exceptis casibus jure expressis. Ita plurimi canones.

Dicitur 1. *In commercio vitæ civilis*. Actiones autem quas

(1) Cap. *Cum inter*, 5, lib. 2 decr. tit. 25, de *Except.*

(2) S. Lig., n. 184; Gury, n. 968.

(3) Constat ex cap. *A Nobis* 28, de *Sent. excom.* in libr. 5 decr., cui non derogavit in hoc pro toleratis concessio Martini V,

includit istud commercium civile, quintuplicis generis sunt, in sequenti versiculo expressæ :

Os, orare, vale, communio, mensa negatur.

1. *Os*, intelligitur de colloquiis, muneribus, variis amicitiae et benevolentiae signis, litteris. — 2. *Orare*, de omni communicatione in divinis, tum intra, tum extra ecclesiam. — 3. *Vale*, de omni salutatione, verbo, scripto vel alio modo præstita, et probabilius de resalutatione. Quoad signa urbanitatis, v. g., assurgere, caput aperire, dare locum sine ulla expressione verborum, et sine animo honorandi et salutandi, controvertitur (S. Lig., n. 192, 193). — 4. *Communio*, de quolibet societate sive negotii, sive consilii, sive contractus, sive habitationis in eadem domo, ut collaborare, sedere, iter facere, sub eodem tecto vivere, dormire; intellige per modum societatis, nam cubare tantum ad quiescendum etiam in eodem lecto probabiliter non prohibetur. — 5. *Mensa*, de communicatione in cibo et potu, ita ut censeatur adesse unica et eadem mensa ac refectio formaliter (S. Lig., n. 188-195).

Dicitur 2. *exceptis casibus jure expressis*, qui sequentes sunt: necessitas, bonum spirituale excommunicati, conjunctio matrimonialis, status subjectionis, v. g., filiorum et famulorum, ignorantia sive juris sive facti (S. Lig., n. 200 et seq.).

ARTICULUS II

De suspensione

697. — 22. Ejus notio et species. Suspendio, prout hic sumitur, *est censura qua clericus privatur, ex toto vel ex parte, usu potestatis quæ ipsi competit ratione ordinis, officii, vel beneficii.*

Dicitur 1. *suspendio prout hic sumitur*, nam aliquis potest suspendi, seu privari usu potestatis acceptæ, ob defectum corporis, v. g., debilitatem alicujus membri, et tunc adest merum impedimentum, non censura. Si usu potestatis acceptæ privetur quis in vindictam culpæ præteritæ, vel ad vitandum scandalum, aut præcavenda sacrilegia, pariter non adest cen-

sura, sed mera pœna, nempe depositio, privatio, aut degradatio; hic autem suspensio accipitur ut censura, seu pœna medicinalis, quatenus infertur alicui ut resipiscat. — Hæc tamen tria satis communiter promiscue sumuntur sub nomine suspensionis, quia eosdem fere producunt effectus, excepta irregularitate, quæ propter solam censuræ violationem incurritur.

Dicitur 2. *qua clericus*, quia etiam ex parte subjecti suspensio distinguitur ab aliis censuris, quæ indiscriminatim clericos et laicos ligare possunt, dum suspensio afficit tantum clericos.

Dicitur 3. *privatur ex toto vel ex parte*, quia ut modo dicitur, suspensio est totalis vel partialis.

Dicitur 4. *usu potestatis*; suspensio enim non aufert ipsam potestatem ordinis aut jurisdictionis, neque beneficium ecclesiasticum, sed impedit tantum usum et exercitium (1).

Dicitur 5. *ratione ordinis, officii vel beneficii*; unde præcipua divisio suspensionis.

Suspensio enim alia est *totalis*, scilicet ab ordine, officio, et beneficio; — alia est *partialis*, sive *ab ordine* tantum, et tunc privat exercitio functionum ordinis, v. g., celebratione missæ; sive *ab officio*, et tunc privat usu tum ordinis, tum jurisdictionis, sive in foro externo, sive in foro interno; sive *a beneficio*, et tunc privat redditibus et administratione beneficii. — Hæc autem singula rursus in suspensionem *totalem* vel *partialem*

(1) Hinc suspensio differt : — 1. *a depositione*, quæ est privatio ipso-
rum officiorum et beneficiorum in perpetuum, dum suspensio aufert
tantum usum juris usquedum reus resipiscat; — 2. *a degradatione*, quæ
est depositio facta cum certa solemnitate, importans amissionem privi-
legii clericalis, quo semper fruitur suspensus; sicut depositio, est de se
perpetua et irremissibilis; — 3. *ab excommunicatione et interdicto*, quia
privat usu potestatis seu juris ecclesiastici, non quatenus ille usus per-
tinet ad communionem cum fidelibus, ut excommunicatio, neque qua-
tenus refertur ad divina officia, ut interdictum, sed præcise quatenus
est usus potestatis vel juris; — 4. *ab irregularitate etiam ex delicto*, quæ
non spectatur *per se* ut pœna, sed ut impedimentum, quo quis remo-
vetur primario a susceptione ordinum, et secundario ab eorum exer-
cicio; dum suspensio est pœna primario removens ab exercitio ordinis
suscepti.

sive ordinis, sive officii, sive beneficii subdividi possunt (S. Lig., n. 315 et seq.).

Quando suspensio fertur absolute et absque limitatione, neque ex adjunctis limitatio colligi potest, censenda est totalis ab ordine, officio et beneficio. — Si feratur absolute ab officio, censenda est totalis ab officio ordinis et jurisdictionis.

Præterea, ratione *modi quo fertur*, suspensio distinguitur in suspensionem inflictam *judicialiter*, seu servatis formis requisitis (Cf. n. 6), et *extrajudicialiter*, seu, ut aiunt, *ex informata conscientia*. — Iste peculiaris modus ferendi suspensionem a Concilio Tridentino (sess. xiv, cap. 1, *de Reform.*) inductus est, et consistit in eo quod Episcopus vel Prælatas, « ex quacunque causa, etiam ob occultum crimen, quomodolibet, etiam extrajudicialiter », clericum delinquentem interdicat ab ascensu ad sacros ordines, aut ab eorum exercitio vel officio, non tamen a beneficio (1).

(1) Marc, n. 1301; Lehmkühl, n. 901. Regulas quæ servari debent in hujusmodi sententia ferenda, contrahit his verbis S. Cong. de Prop. fide (in Instr. ad Episc. et Præl. reg. catholic. reg. die 20 oct. 1884; ap. *Nouv. Rev. theol.*, xvii, p. 469-472) :

1. « Suspensio ex informata conscientia, non secus ac illa quæ per judicialem sententiam infligitur, personam ecclesiasticam a suis ordinibus seu gradibus, vel dignitatibus ecclesiasticis exercendis interdicat.

2. In hoc præcipue ipsa differt a judiciali suspensione, quod adhibetur tanquam extraordinarium remedium in pœnam admissi criminis; ideoque ad ejusdem impositionem non requiruntur nec formæ judiciales, nec canonicæ admonitiones. Satis erit proinde, si Prælatas, hanc pœnam infligens, simplici utatur præcepto, quo declaret se suspensionem ab exercitio sacrorum officiorum vel ecclesiasticorum munium indicare.

3. Hujusmodi præceptum semper in scriptis intimandum est, die ac mense designato : illudque ferri debet vel ab ipso Ordinario, vel ab alia persona de expresso ipsius mandato. In eadem tamen intimatione exprimendum est quod ejusmodi punitio irrogatur in vim Tridentini decreti (Sess. xiv, cap. 1, *de Reform.*) ex informata conscientia, vel ex causis ipsi Ordinario notis.

4. Debent insuper exprimi partes exercitii Ordinis vel officii, ad quas extenditur suspensio.

5. Exprimi item debet tempus durationis ejusdem pœnæ. Abstineant tamen Ordinarii ab ipsa infligenda in perpetuum. Quod, si ob graviores causas, Ordinarius censuerit eam imponere, non ad tempus determi-

698. — 23. Effectus suspensionis. — 1. Suspendio simpliciter *totalis* privat omni usu potestatis provenientiis tum ab ordine, tum ab officio, tum a beneficio. — Suspendio *totalis*

natum, sed ad suum beneplacitum, tunc ipsa habetur pro temporanea, ideoque cessabit cum jurisdictione Ordinarii suspensionem infligentis.

6. Suspensioni ex informata conscientia justam ac legitimam causam præbet crimen, seu culpa a suspenso commissa. Hæc autem debet esse occulta, et ita gravis, ut tamen promereatur punitionem.

7. Ad hoc autem ut sit occulta, requiritur, ut neque in iudicium neque in rumores vulgi deducta sit, neque insuper ejusmodi numero et qualitati personarum cognita sit, unde delictum censi debeat notorium.

8. Verum tenet etiam suspensio, si ex pluribus delictis aliquod fuerit notum in vulgus; aut si crimen, quod ante suspensionem fuerit occultum, deinceps post ipsam fuerit ab aliis evulgatum.

9. Prudenti arbitrio Prælatorum relinquitur suspensionis causam seu ipsam culpam delinquenti aut patefacere, aut retinere. Partes alioquin pastorales sollicitudinis et caritatis eorundem erunt, ut, si istiusmodi pœnam suspenso manifestare censuerint, ipsa ex paternis, quas interponent, monitionibus, nedum ad expiationem culpæ, verum etiam ad emendationem delinquentis, et ad occasionem peccandi eliminandam inserviat.

10. Meminerint vero Præsules, quod si contra decretum, quo irrogata fuit suspensio, promoveatur recursus ad Apostolicam Sedem, tunc apud ipsam comprobari debet culpa, quæ eidem præbuit occasionem. Consultum idcirco erit, ut antequam hæc pœna infligatur, probationes illius quantumvis extrajudicialiter et secreto colligantur; ita eo ipso, quod cum omni certitudine culpabilitatis in punitione inferenda proceditur, si deinceps causa examinanda est apud Apostolicam Sedem, probationes criminis in eas difficultates haud impingant, quæ ut plurimum occurrunt in istiusmodi iudiciis.

11. A decreto suspensionis ex informata conscientia non datur appellatio ad tribunal superioris ordinis. Postquam idcirco clericus intimationem suspensionis habuerit, si nihilominus appellationem interponere, ejusque obtentu in altari ministrare, seu quovis modo suum ordinem solemniter exercere præsumat, statim incidit in irregularitatem.

12. Semper tamen patet aditus ad Apostolicam Sedem; et in casu quo clericus absque sufficienti ac rationabili causa se hac pœna mulctatum reputet, recurrere poterit ad S. Pontificem. Interim tamen in vigore permanet decretum suspensionis, usque dum ab ipso Pontifice, vel a S. Congregatione, quæ de recursu judicare debet, non fuerit rescissum aut etiam moderatum.

13. Cæterum ex quo istiusmodi pœna est remedium omnino extraordinarium, quod præsertim ob expiationem criminum absque formis iudicialiis adhibetur, præ oculis habeant Prælati id quod sapientissime admonet S. Pontifex Ben. XIV (in suo tractatu *de Syn. diæc.*, l. 12, cap. 8, n. 6), quod nimirum reprehensibilis foret Episcopus, si in sua synodo declararet, se deinceps ex privata tantum scientia cum pœna

ab officio privat omni usu tum ordinis cujuscumque, tum jurisdictionis. — Suspensio totalis *ab ordine tantum* privat usu cujuscumque ordinis, et non usu jurisdictionis ab exercitio ordinis separabili. — Suspensio totalis *a jurisdictione tantum* privat omni jurisdictionis usu, non autem usu ordinis ab exercitio jurisdictionis separabili. — Suspensio totalis *a beneficio* privat omnibus redditibus beneficii, et aliis commodis ad beneficium pertinentibus, non autem ordinum vel jurisdictionis usu.

2. Suspensio *partialis* ab ordine, vel jurisdictione, vel beneficio, privat ea parte potestatis, quæ in tenore suspensionis exprimitur. — Unde suspensio *partialis ab ordine superiori* non importat suspensionem ab ordine inferiori; an autem suspensio ab ordine inferiori importet suspensionem a superiori, controvertitur.

3. Suspensio reddit *illicitos* tantum, non solum actus ordinis, sed etiam actus jurisdictionis, nisi suspensus sit nominatim denunciatus. — Sed suspensus ab ordine sacro, si hunc exerceat, non solum graviter peccat, sed etiam irregularitatem incurrit, ut infra dicetur ubi de irregularitatibus. — Suspensus semper ea facere potest quæ a laicis fieri possunt, ac proinde non arcetur a receptione sacramentorum, et ab exercitio ordinum minorum quod nunc permittitur laicis.

ARTICULUS III

De interdicto

699. — 24. Ejus notio et species. Interdictum est censura qua certis personis aut certis in locis prohibentur quorundam sacramentorum usus, divinorum officiorum celebratio, et sepultura ecclesiastica (1).

suspensionis a divinis animadversurum in clericos quos graviter deliquisse compererit, quamvis eorum delictum non possit in foro externo concludenter probari, aut illud non expediat in aliorum notitiam deducere. »

(1) Hinc interdictum differt : — 1. a *cessatione divinis*, quæ habet magnam similitudinem cum interdicto, sed non est censura, bene vero simplex prohibitio, vi cujus clerici debent certo in loco a divinis officiis

Interdictum dividitur :

1. In *locale*, *personale* et *mixtum*. — Interdictum *locale* est illud quod immediate afficit certum locum. — *Personale* interdictum est illud quod afficit immediate personam determinatam, eamque sequitur quocumque ierit. — Interdictum *mixtum* est illud quod personas et loca simul immediate afficit.

2. In *generale* et *particulare*, sive quatenus est locale, sive quatenus est personale. — 1. Interdictum *generale locale* afficit locum communem, seu sub se continentem loca sacra et profana. Interdictum *particulare locale* afficit locum specialem, seu sub se non continentem plura loca genere diversa; si, v. g., interdicatur talis ecclesia, habens plures capellas aut cœmeterium contiguum quæ sub interdicto ecclesiæ cadunt, interdictum est speciale, quia plura loca quæ sub se continet ecclesia, sunt ejusdem generis, et ad ecclesiam pertinent tanquam partes vel accessoria. — 2. Interdictum *generale personale* afficit plures personas corpus morale seu societatem efformantes, v. g., civitatem, capitulum. Interdictum *particulare personale* afficit unam personam, vel plures, sed determinatas, et corpus morale non efformantes, v. g., Petrum et Paulum, vel omnes qui tale delictum commiserint.

3. In *totale* et *partiale*, prout interdicatur usus omnium bonorum spiritualium de quibus in definitione, vel partis eorum tantum, v. g., ingressus ecclesiæ.

700. — 25. Regulæ de extensione interdicti. Tres sunt præcipuæ :

1. *Interdictum non cadit nisi in personas vel loca nominatim designata.* Unde

1. Interdicto clero, non interdicatur populus, nisi illud exprimatur, nec etiam interdicuntur religiosi, nisi parochiale beneficium aut simile officium in loco interdicto habeant. —

cessare, non propter crimen aut contumaciam alicujus, sed in signum gravissimi mœroris; — 2. *ab excommunicatione*, quæ non cadit in loca, sicut interdictum, et omnino privat usu bonorum spiritualium Ecclesiæ communium; — 3. *a suspensione*, quæ et ipsa non cadit in loca, neque in laicos, sicut interdictum,

Pariter, interdicto populo, non interdicitur clerus. — Interdictum latum in familiam aut universitatem clericis et laicis constantem attingit clericos et regulares ejusdem familiæ aut universitatis. — In interdicto generali non comprehenduntur episcopi, nisi expresse designentur, nec doli incapaces, qui tamen sepeliri nequeunt a sacerdotibus interdictis, nec peregrini aut extranei.

2. Interdicto loco, qui dederunt locum censuræ, soli sunt interdicti, non autem alii, qui possunt alibi divinis officiis interesse; interdictis incolis loci, non interdicuntur ecclesiæ pro extraneis.

II. *Interdictum latum in aliquod totum omnes totius partes afficit.*

Unde — 1. interdicta civitate, omnes hujus civitatis ecclesiæ, etiam exemptæ, interdicuntur; — 2. interdicta communitate, interdicuntur omnia ejus membra; et, interdicto populo, omnes cives laici; — 3. interdicta ecclesia, interdicuntur omnes capellæ in ea contentæ.

III. *Interdictum latum in quemdam locum extenditur ad suburbia et ædificia contigua, etiam alteri episcopo subjecta.*

Hinc, interdicta ecclesia, interdicuntur capellæ exteriores quæ illam immediate tangunt, necnon cœmeteria contigua. — Interdictis autem his locis contiguis, non ideo interdicuntur ecclesia, quia principale non sequitur accessorium.

Hodie, ob incredulitatem et indifferentiam populorum, dubiæ utilitatis foret interdictum generale, et ideo illud Ecclesia non adhibet.

701. — 26. Effectus interdicti. Tres sunt :

I. PROHIBITIO SACRAMENTORUM.

1. *Tempore interdicti*, ministrari potest *Baptismus*, etiam solemnus (admissis tantum iis qui ad illum ministrandum sunt necessarii), nisi baptizans sit clericus specialiter interdictus; hic enim non posset baptismum conferre, nisi in casu necessitatis, et sine solemnitate.

2. Ministrari quoque et recipi potest *Confirmatio* ut complementum baptismi, nisi confirmandus sit specialiter interdictus,

qui æquiparatur excommunicato quoad sacramentorum receptionem.

3. Licet conferre omnibus sacramentum *Pœnitentiæ*, quoties libuerit, exceptis excommunicatis, et iis qui causam dederunt interdicto, vel aliquo modo concurrerunt ad delictum propter quod latum est interdictum, donec sufficientem satisfactionem dederint aut sponderint. — Interdictus denunciatus illicite sed valide sacramentum pœnitentiæ administrat, quia interdictum non privat jurisdictione.

4. *Eucharistia* administrari non potest nisi in articulo mortis per modum viatici, et tunc ministranda est cum solitis solemnitatibus, etiam a specialiter interdicto, si desint alii sacerdotes, et moribundo prius a censura absoluto, si sit specialiter interdictus. — Ut *Eucharistia* reservari possit pro morientibus, licet celebrare missam semel in hebdomada, januis clausis.

5. *Extrema-unctio* omnibus denegatur, nisi infirmus sacramentum pœnitentiæ recipere non potuerit.

6. Non licet sacramentum *Ordinis* conferre in loco interdicto; nec in loco non interdicto, si ordinans aut ordinandus sit interdictus, nisi ut ordinentur sacerdotes ad conferenda sacramenta permissa necessarii.

7. Probabilius permittitur *Matrimonium*, sed sine benedictione.

II. PROHIBITIO DIVINORUM OFFICIORUM.

Tempore interdicti generalis prohibetur sub gravi celebratio et auditio divinorum officiorum; sed Bonifacius VIII concessit ut singulis diebus in ecclesiis et monasteriis non specialiter interdictis, celebrari et dici possint divina officia sicut prius, sed submissa voce, januis clausis, non pulsatis campanis, etiam campanula ad elevationem, exclusis excommunicatis et interdictis, laicis non privilegiatis, et ipsis clericorum domesticis. Si interdicti, post monitionem, nolunt exire, cessandum est a celebratione Missæ, si canon non sit incœptus, saltem si celebratur in loco interdicto, sub pœna irregularitatis contrahendæ.

In quibusdam festivitatis solemnioribus, nempe Natalis Domini, Paschæ, Pentecostes, Assumptionis B. M. V., et ex concessione Martini V et Eugenii IV, festi Corporis Christi cum ejus Octava, ex concessione autem Leonis X pro Hispania, Conceptionis B. M. V. cum sua Octava, divina officia permittuntur celebrari januis apertis, pulsatis campanis, et alta voce, exclusis excommunicatis, sed admissis interdictis, etiam laicis, modo altari non appropinquant illi propter quorum excessum latum est interdictum (1).

III. PROHIBITIO SEPULTURÆ ECCLESIASTICÆ.

1. Qui specialiter et nominatim est interdictus, sepultura sacra privari debet; item, in loco specialiter interdicto, nullus, etiam clericus, sepeliendus est.

2. In tempore interdicti *personalis generalis*, nullus laicus adultus in loco sacro sepeliri potest, sub pœna excommunicationis ipso facto incurrendæ a sepeliente.

Dicitur — 1. *Nullus laicus*; quia, ex speciali privilegio, clericus, qui nec nominatim interdictus est, nec interdicto causam dedit, nec illud servare omisit, potest sepeliri in loco sacro etiam specialiter interdicto, si alius desit locus sacer, absque solemnitate, cum missa et officio, submissa voce, et januis clausis. — 2. *Laicus adultus*; pueri enim sepeliri possunt, saltem si moriantur antequam rationis usum sint adepti. — 3. In tempore interdicti *personalis generalis*; nam in casu interdicti *localis generalis* nullus laicus absque speciali privilegio, etiam infans, in loco interdicto sepeliri potest; clerici vero eodem privilegio gaudent ac in tempore interdicti *personalis generalis*.

702. — 27. Obligatio servandi interdictum. Distinguere oportet inter clericos et laicos.

1. *Clerici* — 1. *peccant graviter*, sive violando interdictum personale, nisi excuset parvitas materiæ, sive violando interdictum *locale*, si locus sit specialiter vel generaliter inter-

(1) Quid intelligendum sit nomine divinorum officiorum jam dictum est (n. 691).

dictus, et agant publice, apertis januis contra prohibitionem; — 2. *incurrunt irregularitatem*, si functiones ordinis sacri, non obstante interdicto, solemniter exerceant; — 3. ipso facto incurrunt *interdictum ab ingressu ecclesiæ*, si divina scienter celebrent aut celebrari faciant in loco interdicto.

2. *Laici* — 1. peccant *graviter*, si contra interdictum *personale* recipiant sacramenta; — 2. peccant item *graviter* violando interdictum *locale*, si compellant scienter clericos ad officia divina celebranda contra interdictum (et in hoc casu personale interdictum ad ingressu ecclesiæ incurrunt, donec ad arbitrium interdicentis satisfecerint); pariter, si sacramenta in loco interdicto recipiant, quia cooperantur actioni clericis prohibitæ sub gravi; — 3. peccant tantum *venialiter*, si non personaliter interdicti divinis officiis in loco interdicto assistant (S. Lig., lib. n. 336; Gury, n. 1005); — 4. incurrunt excommunicationem nemini reservatam, cogendo vel mandando tradi ecclesiasticæ sepulturæ nominatim interdictos (Const. *Apostolicæ Sedis*).

CAPUT III

DE CENSURIS HODIE VIGENTIBUS EX CONSTITUTIONE *Apostolicæ Sedis*

703. — 28. Finis et objectum Constitutionis. — I. FINIS Constitutionis est *limitare*, seu *certo numero definire*, censuras *latæ sententiæ* quæ in posterum vigere debent.

Id constat verbis quibus inscribitur: « Constitutio qua censuræ *latæ sententiæ limitantur*; » — et insuper explicite declaratur hac formula, qua utitur Pius IX in præfatione Constitutionis: « Decernimus, ut ex *quibuscumque* censuris, ... quæ, per modum *latæ sententiæ* ipsoque facto incurrendæ, *hactenus* impositæ sunt, *nonnisi illæ* quas in hac ipsa Constitutione inserimus, *eoque modo* quo inserimus, *robur exinde* habeant. »

II. OBJECTUM Constitutionis, ex his etiam apparet :

1. Pontifex agit tantum de censuris *latæ sententiæ*.

Ergo per Constitutionem nihil mutatum est : — 1. circa censuras *ferendæ sententiæ* quæ proinde omnem suam vim retinent; — 2. circa *alias pœnas* canonicas, quæ non sunt censuræ *propriæ dictæ*, quales sunt irregularitates, privationes dignitatis aut officii, pœnæ irritantes, etc.; — 3. circa casus *reservatos sine censura* (1).

2. Pontifex agit tantum de censuris *Constitutione antiquioribus*, seu, ut ait, « *quæ hactenus impositæ sunt* ».

Ergo nihil impedit, quominus S. Pontifices novas censuras etiam latæ sententiæ adjungere possint iis quæ in hac Constitutione inseruntur; quod reipsa factum est ab ipso Pio IX per Constitutionem *Romanus Pontifex* (anno 1873 editam).

Porro Pontifex, circa hujusmodi censuras latæ sententiæ ante publicationem Constitutionis impositas, decernit : — 1. ut *nonnisi illæ*, quæ in Constitutione inseruntur, robur exinde habeant; — 2. ut accipiantur *eo modo* quo in eadem Constitutione inseruntur; — 3. ut eadem vim suam accipiant, non modo ex veterum canonum auctoritate, quatenus cum hac Constitutione conveniunt, sed etiam *ex hac ipsa Constitutione*, non secus ac si primum editæ ab ea fuerint.

Hinc facili negotio eruitur — 1. quænam censuræ *antiquæ* sint per Constitutionem *abrogatæ*, quænam vero *servatæ*; — 2. quonam vero *sensu* accipiendæ sint censuræ *contentæ* in Constitutione; — 3. quænam *vis iisdem* sit tribuenda.

704. — 29. I. De censuris antiquis abrogatis vel servatis.

Pro abrogatis haberi debent omnes censuræ (2) *Constitutione*

(1) Duo tantum sunt casus R. Pontifici reservati sine censura : — 1. si quis confessarium innoxium de crimine sollicitationis apud iudices ecclesiasticos falso accuset, sive per seipsum calumniando, sive procurando ut per alios calumnia inferatur; ita ex Const. Benedicti XIV (*Sacramentum Pœnitentiæ*); — 2. si quis a regularibus utriusque sexus dona accipiat, nisi prius restituerit; facta restitutione cessat reservatio; ita ex Bulla *Religiøsæ* Clementis VIII, Bulla *Nuper* Urbani VIII, et Bulla *Pastor bonus* Benedicti XIV (S. Lig., lib. 6, n. 580, 693).

(2) Nota *censuras* veteres quæ non inseruntur, dici abrogatas, minime

antiquiores quas Constitutio non recenset saltem implicite et mentione generali.

Dicitur *saltem implicite*, quia præter censuras quæ expresse et singillatim in Constitutione inseruntur et innovantur, aliæ sunt, tum a Concilio Tridentino (1), tum a statutis particularibus inflictæ, quæ in ea commemorantur mentione generali, proindeque servari debent. — Ait enim Pontifex post recensionem excommunicationum : « Præter hos hactenus recensitos, eos quoque quos sacrosanctum Concilium Tridentinum... excommunicavit, Nos pariter ita excommunicatos esse declaramus. » — Idem declarat de suspensionibus et interdictis ab eodem Concilio latis. — Pariter de censuris quæ non ad universam Ecclesiam, sed ad instituta vel loca particularia (2) spectant, statuit « eas omnes firmas esse et in suo robore permanere ».

Ergo catalogus completus censurarum latæ sententiæ continere debet : — 1. omnes censuras quæ in Constitutione *Apostolicæ Sedis* inseruntur ; — 2. omnes censuras a Concilio

vero leges quæ censuras illas comitabantur; sic, v. g., censura excommunicationis legibus Indicis annexa, censi debet abolita, utpote Constitutione non renovata; sed leges ipsæ omnem suam vim obligandi retinent (Dumas, n. 971).

(1) Intellige censuras a Concilio Tridentino *directe* latas, id est « quæ vel primum a S. Synodo fuerunt statutæ, vel ejus saltem auctoritate, si jam existebant, expresse et immediate, per distinctam ac specialem mentionem, de novo inflictæ fuerunt » (Dumas, n. 972). Nam ex ipso Constitutionis scopo et etiam tenore, atque ex communi sententia certum est noluisse Pontificem confirmare censuras quas Concilium Tridentinum *indirecte* tantum statuit aut renovavit; quia censuræ e præcedentibus canonibus desumptæ, et a Tridentino vel memoratæ vel etiam renovatæ, censuræ Tridentinæ nullo pacto possunt appellari. Ergo abrogatæ censi debent censuræ quæ ab eodem Concilio indicuntur sive per generalia verba, v. g. « qui secus fecerint, pœnas a jure inflictas ipso facto incurrant », sive etiam per speciales allegationes aliqujus decreti antiquioris (Comm. Patav., n. 100; Avanzini, App. 3; Marc, n. 1312).

(2) Agitur de censuris « quæ latæ sunt, atque hactenus in suo vigore perslitterunt, sive pro R. Pontificis electione, sive pro interno regimine quorumcumque ordinum et institutorum regularium, necnon quorumcumque collegiorum, congregationum, cœtuum locorumque piorum cujuscumque nominis aut regiminis sint; » ita ipsa Constitutio. Harum expositionem reperies apud canonistas de his rebus tractantes.

Tridentino latas (1), nisi ipsi expresse deroget eadem Constitutio; — 3. censuras novas quæ post editam Constitutionem sunt inflictæ aut deinceps infligentur; — 4. censuras particulares quæ latæ sunt ad finem aliquem peculiarem.

705. — 30. II. De sensu censurarum Constitutionis. Triplex genus censurarum distinguendum est : — aliæ cum veteri jure *omnino concordant*; — aliæ ab eo *aliquatenus differunt*; — aliæ tandem *dubium præbent* utrum concordent an differant.

1. Si cum censuris antiquis *omnino concordent*, id est, si tenor aut saltem sensus Constitutionis plane conveniat cum sensu veterum canonum, intelligendæ sunt, ut olim intelligebantur, id est, juxta interpretationem antiquorum theologorum et canonistarum, et præsertim Congregationum Romanarum.

2. Si *ex aliqua parte differant* et *ex aliqua convenient*, accipi debent, qua parte differunt, juxta sensum Constitutionis, « non secus ac si nunc primum ab ea editæ fuerint », qua vero parte convenient, juxta veterum Canonum auctoritatem et sensum.

3. Si *dubium sit* utrum differant an convenient, id est, si sensus Constitutionis nec appareat a sensu veterum canonum certe diversus, nec videatur cum eo certe convenire, præferendus est sensus Constitutionis, et intelligendæ sunt censuræ juxta ejus vim et tenorem (Avanzini, *adnot.* 1).

706. — 31. III. De vi tribuenda censuris Constitutionis.

Censuræ veteres quæ in Constitutione insertæ sunt, non tantum vim servant quam ex veterum canonum auctoritate acceperant, sed vim *novam ex ipsa Constitutione* obtinent. Sua enim Constitutione Pius IX non modo veteres censuras retinuit,

(1) Tales censuræ in sua plena obligatione permanent, et prorsus eo modo ac gradu quem statuit Tridentinum Concilium, nisi forte ipsi Tridentino expresse deroget nova Constitutio, prout contingit in excommunicatione lata a Tridentino de editione et usu sacrorum librorum (sess. IV), quam pœnam multo mitiorem Pius IX reddere voluit, aperte derogando Tridentinæ severitati. Ita Comm. Patavinus (n. 97; Cf. Dumas, n. 972, q. 3).

sed etiam eas propria auctoritate statuit, quasi prima vice infligerentur (1).

Hinc si quædam ex illis antea dici potuerint in aliqua provincia vel non publicatæ, vel desuetudine abrogatæ, vel universim ignoratæ, nunc ex Constitutione Pii IX plenam vim obligandi in quocumque loco accipiunt, ita ut neque desuetudo veterum canonum etiam immemorabilis, neque eorum ignorantia possint amplius contra illas objici (2).

ARTICULUS I

De excommunicationibus

707. — 32. Quadruplicis generis sunt excommunicationes latæ sententiæ juxta Constitutionem *Apostolicæ Sedis* : — aliæ sunt R. Pontifici speciali modo reservatæ; — aliæ item R. Pontifici simpliciter reservatæ; — aliæ reservatæ Episcopis sive Ordinariis; — aliæ nemini reservatæ.

§ I. — De excommunicationibus speciali modo R. Pontifici reservatis

Constitutio præsens duodecim excommunicationes speciali modo R. Pontifici reservatas recenset (3); quibus una addita

(1) Ait enim « easdem non modo ex veterum Canonum auctoritate, quatenus cum hac Nostra Constitutione conveniunt, verum etiam ex hac ipsa Constitutione Nostra, non secus ac si primum edictæ ab ea fuerint, vim suam prorsus accipere debere ».

(2) In Instructione S. Officii (1 febr. 1871) ad quemdam Ordinarium sic habetur : « Mirum visum est, quod tertio loco de iisdem censuris addebas, *an revera excommunicationem incurrant illi, qui vix ideam habent legum a longo tempore obsoletarum sive in Anglia sive in Gallia.* Agitur enim de Const. *Apostolicæ Sedis*, quæ non a longo tempore, sed die 12 octobris anno 1869 edicta est, et in qua Summus Pontifex expresse monet, censuras omnes quæ in ea continentur, *non modo ex veterum canonum auctoritate, quatenus cum hac Nostra Constitutione conveniunt, verum etiam ex hac ipsa Constitutione Nostra, non secus ac si primum editæ ab ea fuerint, vim suam prorsus accipere debere.* Non igitur adeo recentis legis, regulariter loquendo, ignorantia obtendi potest, cum fuerit ea Constitutio et pro tota Ecclesia in Urbe promulgata, et ad omnes Ecclesiæ partes reapse propagata et ubique jam celebretur » (Cf. Dumas, n. 970-971; Marc, n. 1311; Comm. Patav., n. 96).

(3) Hæ omnes ex Bulla *Cænæ* (sic dicta, quia quotannis feria quinta

est per Constitutionem *Romanus Pontifex* (28 aug. 1873). — Dicuntur *speciali modo* reservatæ, quia ab iis nemo absolvere potest, excepto mortis articulo, nisi specialem facultatem obtinuerit. Hinc pro hujusmodi absolutione non sufficeret *generalis* concessio absolvendi a censuris R. Pontifici reservatis, ut expressis verbis declaratur in ipsa Constitutione post recentionem hujus primæ classis censurarum. Sed de facultate tum generali tum speciali a censuris absolvendi agetur in ultimo articulo hujus commentarii.

I. *Contra apostatas et hæreticos.*

708. — 33. *Omnes a christiana fide apostatas, et omnes ac singulos hæreticos, quocumque nomine censeantur, et cujuscumque sectæ existant, eisque credentes; eorumque receptores, fautores, ac generatim quoslibet illorum defensores.*

Fertur hæc excommunicatio contra crimen hæresis; et cadit: — *primario* in eos qui illo rei sunt; — *secundario* in eos qui horum criminis sunt *participes*.

709. — 34. I. *Rei crimine hæresis sunt omnes qui fidem christianam per baptismum susceptam abjiciunt;*

Triplicis sunt speciei juxta Constitutionem; videlicet, *apostatæ, hæretici et hæreticis credentes.*

1. *Apostatæ* dicuntur, qui *totam* fidem christianam abjiciunt. Nil refert utrum ad professionem transeant alicujus falsæ religionis, puta Judaismi, Mahumetismi, etc., an nulli religioni adhæreant, uti athei, rationalistæ, indifferentistæ (1), aut qui *liberi cogitatores* appellantur, modo fuerint baptizati (2).

in *Cæna Domini* legebatur) excerptæ sunt, si tamen excipias decimam de absolvente complicem in peccato turpi; ideo censuræ, quæ in hoc primo elencho recensentur, casuum in Bulla *Cænæ* reservatorum locum tenent, ita ut quæ olim de his eorumque reservationis modo dicebantur, ea nunc ad casus *speciali modo* reservatos pertineant (Avanzini, n. 3; Ballerini, n. 971; Dumas, n. 975).

(1) Agitur de iis qui indifferentismum *doctrinalem* profitentur (qualis damnatur in Syllabo, n. 15 et 16), minime vero de iis qui *practice* tantum indifferentiam circa res fidei ostendunt, vitamque suam ita ordinant, quasi nulla esset religio; isti enim crimen apostasiæ non admittunt, pœnamque contra apostatas inflictam non incurrunt.

(2) « Notandum est, cum Scavinio, Perrone aliisque recentioribus

Ad apostasiam enim requiritur terminus *a quo*, id est, recessio a fide; sed non est absolute necessarius terminus *ad quem*, id est cultus alius ad quem apostata accedat (Avanzini, n. 4).

2. *Hæretici* sunt qui *aliquam* veritatem fidei catholicæ abjiciunt aut in dubium vocant; et quidem « sive unum, sive plura fidei dogmata denegent; sive publice sive privatim atque occultissimo modo proprium errorem manifestent; sive voce, sive scriptis, aliisque exterioribus signis (1) mentem suam patefaciant; sive disputando, defendendo, docendo, aut etiam simpliciter asserendo id agant; sive ad aliquam sectam pertineant, sive non » (Comm. Patav., n. 111).

3. *Credentes hæreticis aut apostatis* dicuntur qui externa sua actione errores hæreticorum aut apostatarum *implicite* sustinent, aut *in genere* declarant recte sentire, quamvis eorum errores ne cognoscant quidem; tales sunt dicentes : Credo quod docuit Lutherus; vel : Febronius recte sentit de R. Pontificis primatu; tales sunt etiam, qui assistunt concionibus hæreticorum, non quidem curiositate audiendi, sed animo ducti assentiendi falsæ doctrinæ, si rationes vel motiva hæretici placeant (2).

Theologis, quod si non adeo multi sunt, qui apertam ac publicam apostasiam profiteantur, sæpenumero tamen, præsertim nostris hisce diebus, non pauci inveniuntur, qui æquivalenter gravissimo hoc scelere sese coinquant, cujusmodi sunt Rationalistæ, Sceptici, Carbonari, Illuminati, alique ejusdem furfuris homines, qui sectis Massonicis addicti sunt, aut eorundem principia sequuntur, etsi ipsorum aliqui larvam quamdam revelationis agnoscere se dictitent, ac nomine christiano adhuc gloriari velint » (Comm. Patav., n. 10).

(1) Quamobrem crimine hæresis rei sunt, pœnaque excommunicationis plectuntur ii omnes qui, non per jocum aut ex curiositate, sed ex animo, abdita cordium scire, vel futuras hominum actiones, quæ soli Deo patent, divinare conantur per tabulas semet moventes, vel Magnetisatos quos vocant (V. Litt. S. Inquis. 30 jul. 1856, *Tract. de Præceptis*, n. 56; ubi *hæreticalem deceptionem* in his reperiri declaratur). Ita Ballerini (n. 972). Comm. Reat. (n. 31). — Idem dicendum videtur de his qui exsequias mere civiles ordinant, aut ad eas provocant, aut iis faciendis cooperationem præbent; in his enim vera apostasiæ expressio et impietatis professio invenitur (Grandclaude, Comm., p. 110).

(2) Ita Suarez, *de fide*, disp. 24, sect. 1, n. 23; Marc, n. 1314; Lehmkühl, n. 921.

710. — 35. II. Participes criminis hæreticorum (quin illud proprie admittant), ad triplicem classem referuntur :

1. *Receptores* qui hæreticum, qua talem, apud se recipiunt aut occultant, ut pœnas suæ hæresis effugiat.

2. *Fautores* hæreticorum qui favorem illis præstant; quod fieri potest : — *commissione*, quando eos positive laudibus commendant quatenus hæreticos, vel consiliis, aut pecunia, aut quovis alio modo adjuvant ut errores diffundant; — *omissione*, quando ex officio obligati omittunt eorum denuntiationem vel correctionem.

3. *Defensores* qui hæreticorum errores defendunt, etsi interne aliud sentiant, vel impediunt ne illi a iudice capiantur aut puniantur (S. Lig., lib. 7, n. 306).

Duo sunt notanda : — 1. hi omnes excommunicationem non incurrunt, juxta opinionem valde probabilem, si non ex motivo favendi, sed ratione consanguinitatis aut amicitiae, hæreticis favent (S. Lig., lib. 7, n. 307); — 2. sed excommunicationem incurrunt, etiamsi hæreticus cui favorem præstant non sit nominatim denunciatus, nec notorius; sufficit, ut certo aliquo modo eis constet talem hominem esse hæreticum (1).

II. *Contra legentes libros prohibitos.*

711. — 36. *Omnes et singulos scienter legentes sine auctoritate Sedis Apostolicæ libros eorundem apostatarum et hæreticorum hæresim propugnantes, necnon libros cujusvis auctoris per Apostolicas litteras nominatim prohibitos, eosdemque retinentes, imprimentes et quomodolibet defendentes.*

Ad hujus censuræ interpretationem, duo sunt expendenda : — 1. quinam libri per eam prohibeantur; — 2. quænam actiones circa tales libros excommunicatione plectantur.

712. — 37. I. Libri prohibiti. Ad duplicem classem pertinent :

(1) Nam, ait Avanzini (n. 6), hæ actiones recipiendi, favendi, defendendi hæreticum in ipsa ejus hæresi, per se puniuntur, quia sunt actiones hæresim implicant.

PRIMA CLASSIS : *Libri apostatarum et hæreticorum hæresim propugnantes.*

1. *Libri.* Utrum illo nomine prohibeantur etiam, tum manuscripta, tum opuscula minoris voluminis, tum diaria aut scripta periodica, controvertitur. — 1. *Manuscripta*, juxta communiorem sententiam, prohiberi videntur : libri enim dicebantur antequam typographia inventa esset, et etiam nunc (1) hanc appellationem retinent (S. Lig., lib. 7, n. 293). — 2. *Opuscula* seu libelli, juxta omnes, eidem prohibitioni subjacent, si *ad fasciculum conficiendum* destinantur; si vero seorsim eduntur tanquam scripta in se completa, prohibitioni probabilius non subjacent, modo tamen prorsus minoris sint voluminis, ut v. g. epistola, concio; idem dicendum esset de foliis a libro prohibito sejunctis, et pariter de locis librorum hæreticorum quæ in libro catholico referuntur, nisi loca illa sint tam copiosa, ut ex iis liber quoad majorem partem constet (Id., n. 293, 286). — 3. *Diaria* et alia scripta periodica *in fasciculos ligata*, sub prohibitionem continentur (2); secus, probabiliter non continentur (3). Dicitur *sub prohibitionem præsentem*,

(1) Sic enim legitur ap. Littré (*Dict. de la langue franç.*) : « LIVRE : une réunion de plusieurs cahiers de pages manuscrites ou imprimées. Livre manuscrit. Livre imprimé. » Consonant *Dict. de l'Acad. franç.* et *Dict. de Bescherelle*.

(2) Resp. S. Cong. Inq. die 13 jan. 1892.

(3) Multi tamen recentiores interpretes Constitutionis contendunt diaria censuræ subjici (Ita *La Civiltà Catt.* Ser. VIII, vol. VI, p. 648; Formisano, p. 34; Grandclaude, *Le Canon contemp.*, août 1878, p. 249, 250; Tephany, n. 104; Comm. Patav., edit. 1871, p. 70, not.). His verbis nituntur quibus Pius IX usus est in privata Allocutione (1 nov. 1874), loquens de diario *La Capitale* : « Dans d'autres circonstances, ces feuilles ont été prohibées par Nous : et dans cette occasion, Nous les prohibons toutes de nouveau, ou pour mieux dire, Nous confirmons les anciennes prohibitions avec les censures annexées. » Quænam sunt, inquit, antiquæ illæ prohibitiones, nisi generales prohibitiones quæ in regulis Indicis continentur? — « Sed vix credibile est (respondet Comm. Reat., p. 28, not. 28), eos qui has regulas condiderunt de Diariis cogitasse? Utrum Pontifex eas prohibitiones confirmaverit quoad omnes ephemerides, vel quoad eas tantum quas triennio ante legi vetuerat, et Romæ tantum, ex illa Allocutione non liquet. » Ab excommunicatione diaria pariter eximunt non tantum Avanzini (App. III, de Const., p. 135) qui ante dictam Allocutionem scripsit, sed etiam commentatores non pauci

id est, sub excommunicatione de qua hic agimus, quia certum est prava diaria esse jure naturali sub gravi prohibita (1), utpote fidei aut moribus periculosa (Avanzini, n. 7).

2. Libri *apostatarum et hæreticorum*, id est, eorum qui his nominibus in præcedenti censura designantur (2). Auctor autem alicujus libri nosci potest ut apostata aut hæreticus, non tantum ex secta ad quam pertineat, sed etiam ex doctrina in libro contenta. — Hinc sub censura præsentī comprehenduntur libri illorum auctorum qui, etsi ad falsam religionem non transierint, hæresim tamen propugnant ita pertinaciter, ut manifestum sit eos a fide catholica discessisse (3). Secus vero dicendum est, si propugnatio hæresis non est adeo evidens nec pertinaciter facta; auctor enim, qui hujusque fuit catholicus, non judicari debet hæreticus, nisi de ejus hæresi plane constet.

3. *Hæresim propugnantes*. Unde non satis est, ad excommunicationem incurrendam, ut liber hæresim simpliciter contineat; imo neque sufficit ut eam obiter et quasi aliud agendo defendat; sed requiritur propugnatio seu defensio *ex professo* suscepta in favorem hæresis (4). — Attamen, qui legeret

eidem posteriores. Comm. Reat. (loc. cit.), Lehmkuhl (n. 923), Marc, (n. 1315).

(1) Pius IX in Litteris ad Card. Vicarium (30 jun. 1871) hæc habet: « Admoneant (Parochi) parœcianos, nonnullarum Ephemeridum, quæ præsertim hic Romæ evulgantur, lectionem esse ipsis interdictam; atque hæc inhibitiō ita denuntietur, ut cognoscant qui violant, violationem hanc *non veniale, sed grave* esse peccatum. »

(2) Quoniam igitur nemo dicitur apostata aut hæreticus nisi baptismum suscepit, præsentī censura non continentur libri conscripti a Judæo, a Turca aut ab Infideli, licet in eo propugnetur hæresis.

(3) « Sic ex. gr. neminem puto dubitare impiissimum librum Renan (*Vie de Jésus*) legi non posse sine hac excommunicationis censura, cum indubia sit hæresis et apostasiæ propugnatio, atque ita facta ut manifestet auctorem a fide catholica discessisse. Idem dic de libris, in quibus pertinaciter propugnatur rationalismus, aliique errores catholicam fidem repudiantes. » (Avanzini, n. 7).

(4) In Bulla *Cænæ* sub excommunicatione prohibebantur libri hæresiarcharum et hæreticorum qui *hæresim continent, vel de Religione pertractant*; nunc igitur ex Const. *Apostolicæ Sedis* hæc excommunicatio cessat quoad eosdem libros, nisi hæresim ex professo propugnent. — Insuper Regula X Indicis statuebat excommunicationem (nemini reser-

librum hæretici in quo simpliciter traditur hæresis, peccaret, tum ratione periculi cui se exponit, tum ratione legis Ecclesiæ id prohibentis per Regulam X Indicis (1) (Dumas, n. 980).

SECUNDA CLASSIS. *Libri cujusvis auctoris per Apostolicas Litteras nominatim prohibiti.*

1. *Libri cujusvis auctoris*, nempe sive hæretici aut apostatæ, sive catholici, sive etiam infidelis.

2. *Per Apostolicas Litteras*; quibus verbis designantur non tantum Litteræ quæ nomine R. Pontificis immediate prodeunt, sed etiam acta quæ mediantibus SS. Congregationibus prove- niunt (2).

3. *Prohibiti*; ergo censuræ subjacent, non tantum libri qui deinceps prohibebuntur, sed illi etiam qui jampridem fuerunt per Litteras Apostolicas nominatim prohibiti. — Advertendum est non sufficere prohibitionem simplicem, sed requiri ut eadem sit sub pœna excommunicationis reservatæ lata; id certum videtur et ab omnibus conceditur pro libris qui ante publicationem Constitutionis fuerunt damnati; quia secus aggravarentur censuræ veteres, contra scopum Constitutionis qui fuit ut eadem limitarentur; quoad libros vero qui postea damnabuntur, id saltem probabile videtur, et eruitur ex titulo hujus articuli qui agit de censuris R. Pontifici reser- vatis.

4. *Nominatim*, id est, expresso titulo libri proprio. — Ergo ab hac censura excluduntur libri qui, etiam per Litteras

vatas) contra omnes libros hæresiarcharum, necnon illos libros hæreticorum qui de Religione tractarent, denique scripta cujusvis auctoris sive hæretici sive non, ob hæresim vel ob falsi dogmatis suspicionem damnata atque prohibita. Cessavit hæc censura; quia neque in Constitutione reperitur, neque insuper censura stricte Tridentina dici potest, cum non lata fuerit a Synodo Tridentina, sed judicio et auctoritate Pii IV Const. *Dominici gregis* (Ita Avanzini, n. 8; Comm. Pat., n. 126, 127).

(1) Catalogus librorum prohibitorum, Romæ editus apud typographiam Prop. fid. an. 1876, hæc habet: « Cæterum tum Regulæ Indicis S. Synodi Tridentinæ jussu editæ, tum reliqua subsequentiâ addita- menta, firma et in suo robore permanent, iis tantum exceptis quæ binis articulis superius memoratæ Constitutionis *Apostolicæ Sedis* minime congruunt. »

(2) Resp. S. Cong. Inq., die 13 jan., 1892,

Apostolicas, sed generali tantum designatione, prohibentur, ut si v. g. diceretur : prohibemus omnes libros (talis) auctoris, seu : omnes libros editos aut edendos adversus (tale) decretum (1).

713. — 38. II. Actiones prohibitæ. Pœna excommunicationis plectuntur :

1. *Legentes* supradictos libros; sed requiritur ut lectio fiat *in materia notabili*; ad eam determinandam notat S. Ligorius (lib. 7, n. 284; App. *de prohib. lib.*, c. 5, n. 6), attendendum esse finem prohibitionis, qui est periculum perversionis; quapropter, si quis, librum aperiendo, in aliquem locum incidat ubi directe et expressis verbis propugnetur doctrina hæretica, excommunicationem poterit incurrere, etiamsi paucas tantum lineas legat; secus, si locus nullum contineat errorem; tunc enim legendo etiam unam paginam a censura excusatur.

Nulla vero alia conditio requiritur. Censura igitur plec-

(1) Paucissimi sunt libri per Litteras Apostolicas sic prohibiti sub pœna excommunicationis S. Pontifici reservatæ. Alexander VII omnes pœnas antiquiores per Const. Apost. latas reduxit ad pœnas per Regulas Indicis indictas, firmis tantum pœnis indictis per Bullam Cœnæ. Post Alexandrum VII, citantur quidem plures prohibitiones librorum a Clemente IX, Innocentio XI, Innocentio XII, Alexandro VIII, sed nullæ sub excommunicatione Pontifici reservata. Habentur quidem hujusmodi excommunicationes reservatæ a Clemente XI; libri vero sic prohibiti jamdudum in communi oblivione jacent. Ex Pontificibus ætati nostræ proximioribus, Gregorius XVI unicam tulit prohibitionem sub pœna suspensionis a divinis quoad clericos, quoad vero laicos sub pœna excommunicationis, utriusque sibi reservatæ, contra quinque libellos Germanicos (die 17 sept. 1833). Pius IX duas edixit excommunicationes sibi reservatas, unam (die 13 jun. 1851) contra librum quemdam Limæ editum, apud nos prorsus incognitum, alteram (die 22 aug. 1851), sub eadem damnationis formula qua usus est, ut diximus, Gregorius XVI, contra opus sic inscriptum : *Juris Ecclesiastici Institutiones J. Nepomuceni Nuytz*, itemque : *In Jus ecclesiasticum Traditiones auctoris ejusdem*. — Cæteræ omnes prohibitiones (v. g. in opera : *Les Provinciales*, auct. Pascal; *Les Maximes des Saints*, auct. Fenelonio; *Les Paroles d'un croyant*, auct. Lamennais; *Introductio in theologiam et dogmatica christiano-catholica*, auct. Hermes; *Introductio in philosophiam*; *De libertate scientiæ*; *Athenæum*, auct. Frohschammer) vel non sunt sub excommunicatione latæ, vel excommunicatio non est R. Pontifici reservata (Avanzini, App. in, ad Comm. Const., p. 117-125).

tuntur, quicumque sine necessaria licentia partem notabilem libri prohibiti perlegunt, idque sive oretenus legant, sive oculis percurrant; sive librum legant in textu originali, sive in aliam linguam translatum; sive eam partem legant quæ damnationi occasionem dedit, sive aliam quamlibet; sive malo fine legant, sive bono, puta ad discendum vel ad confutandum; sive periculum sibi imminere judicent, sive nihil sibi timendum putent (1).

Verumtamen, quoniam censuræ, utpote leges pœnales, sunt strictæ interpretationis, recte infertur, juxta communiores sententiam, ab excommunicatione, etsi non ab omni peccato, excusari eum qui alium etiam suo jussu legentem audit; nam lectio ipsa, non auditio, excommunicationi subjacet.

2. *Retinentes* eosdem libros excommunicationem incurrunt, quamvis non legant, modo libros prohibitos retineant per notabile tempus, puta per tres dies; — sive nomine proprio tanquam proprietarii, sive nomine alterius tanquam depositarii aut commodatarii; — sive apud se, sive apud alterum etiam licentia necessaria donatum, sed a quo librum pro libitu repetere possint; — sive ad legendum libros habeant, sive ad vendendum, ut bibliopolæ; — sive linguam librorum intelligant, sive non.

Excusantur vero a censura, — tum ille qui per breve tempus, v. g., uno vel altero die librum prohibitum retinet, etiamsi animum habeat perpetuo retinendi; — tum etiam qui diutius retinet, sed cum animo vel illum superiori aut habenti licentiam opportuno tempore tradendi, vel licentiam pro se petendi (2).

3. *Imprimentes*; hac voce designantur quotquot ad librum prohibitum imprimendum *proxime* cooperantur (3), ideoque auctor libri, quia in ejus nomine liber imprimitur; editor,

(1) Comm. Patav., n. 125; cf. S. Lig., n. 283 et seq.

(2) S. Lig., App. *de prohib. lib.*, n. 11; *Theol. mor.*, lib. 7, n. 295-298.

(3) Recte notat Lehmkühl (n. 924) pro cooperatoribus, requiri *mortalem culpam* in cooperatione; « quare qui aut infimum aliquod auxilium præstat seu remotum, aut qui ex gravissima ratione etiam propius cooperatur, a culpa gravi et magis etiam ab excommunicatione excusatur. »

quia librum imprimendum mandat; typographiæ dominus, quia, etsi manibus suis ipse non laboret, operas typographorum conducit; operarii impressioni physice concurrentes, nempe qui characteres ordinant, atramento eos tingunt, chartam supponunt, prelum versant; tandem corrector, saltem ut legens (Comm. Reat., n. 38).

4. *Defendentes*; eo nomine intelliguntur (juxta Lugo, *de fide*, disp. 21, n. 94), qui librum occultant ne deferatur, aut comburatur, vel qui vi aut fraude id impediunt; qui conantur suadere librum bonum esse atque ideo non dignum prohibitione, aut tueri doctrinam pravam in eo contentam. — Sed non comprehenduntur hac censura qui doctrinam bonam et veram in libro contentam, aut stylum, eloquentiam, ingenium laudant, dummodo laus in libri approbationem non redundet.

Huic vero excommunicationi duas condiciones apponit Constitutio, quibus deficientibus censura non incurritur, scilicet, ut prædictæ actiones fiant :

1. *Scienter*; unde legentes, retinentes, imprimentes et defendentes libros prohibitos ab excommunicatione excusantur, si ignorent, etiam ignorantia crassa, — 1. librum esse, aut ab apostata vel hæretico scriptum ad hæresim propugnandam aut per Litteras Apostolicas nominatim prohibitum sub pœna excommunicationis; — 2. hanc ipsorum actionem, scilicet lectionem, aut retentionem, aut impressionem, aut defensionem talis libri, excommunicatione latæ sententiæ mulctari.

2. *Sine auctoritate Sedis Apostolicæ*, id est, sine licentia data a S. Pontifice, aut ab iis quibus S. Pontifex facultatem ab hac censura dispensandi delegaverit (1).

III. *Contra schismaticos.*

714. — 39. *Schismaticos, et eos qui a Romani Pontificis pro tempore existentis obedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt.*

(1) Hæc autem licentia, nonnisi ex gravi causa postulari debet, tantummodo ad legendum et retinendum librum prohibitum extendi potest, denique prohibitionem ecclesiasticam quidem tollit, eam vero quæ jure naturali nititur integram relinquit.

Duplex est pars hujus censuræ : siquidem excommunicantur :

I. SCHISMATICI PERFECTI, id est, qui, — ex una parte a debita Romano Pontifici subjectione pertinaciter recedunt (quod est elementum essenziale et formale schismatis), — et ex altera parte, novas ecclesias separatas constituunt, vel sequuntur (quod est alterum elementum schismatis, non essenziale, sed integrale); tales sunt, v. g., Græci a communione Romana divisi (Avanzini, n. 9).

II. SCHISMATICI IMPERFECTI, in quibus reperitur solummodo essenziale elementum schismatis supra dictum, id est, recessio ab obedientia R. Pontificis. Sic autem describuntur in præsentì articulo :

1. *Qui a R. Pontificis obedientia se subtrahunt*; etenim unitatis Ecclesiæ centrum in R. Pontifice solo constituitur; et ideo qui ab Episcopi proprii obedientia se subtrahunt, non sunt schismatici, si auctoritati R. Pontificis maneant subiecti.

2. *Qui a R. Pontificis pro tempore existentis, etc.*; unde « non est necessarium (ait Avanzini, n. 10), ut sint rebelles ab auctoritate S. Sedis universim sumpta; sed sufficit, ut sint rebelles ab obedientia ejus personæ quæ actu B. Petri Sedem legitime occupat ».

3. *Qui.... se subtrahunt vel recedunt*, seu qui a R. Pontifice, capite Ecclesiæ, se voluntarie separant, ejus spirituales auctoritatem rejiciendo; quare non sufficit ut ejus mandatis vel præceptis, v. g., de abstinentia et jejuniis, quia sibi sunt molestæ, obtemperare renuant.

4. *Qui pertinaciter, etc.*, id est scienter et voluntarie; quare non incurrit censuram, qui « renuit subesse Pontifici quia non legitimum putat, vel quia ex duobus electis uter sit legitimus non apparet » (Comm. Real., n. 43).

IV. *Contra appellantes a R. Pontifice ad Concilium.*

715. — 40. *Omnes et singulos, cujuscumque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis Romanorum*

Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum Concilium appellantes, necnon eos, quorum auxilio, consilio vel favore appellatum fuerit.

Duæ classes personarum excommunicantur per hunc articulum :

I. APPELLANTES *ab ordinationibus R. Pontificum ad universale futurum concilium*; hæc appellatio, licet implicet rebellionem schismaticam de qua in articulo præcedenti, speciali censura mulctatur, ne rebelles, sub prætextu appellationis ad futurum Concilium, censuram contra schismaticos latam effugere prætendant.

Dicitur 1. *ab ordinationibus seu mandatis R. Pontificum*, id est, ab iis omnibus quibus R. Pontifex munere Supremi Pastoris fungens aliquid imperat vel prohibet (Dumas, n. 984).

Dicitur 2. *ad futurum Concilium universale*; unde si quis ad Concilium præsens, etiam intermissum, vel ad futurum Pontificem appellet, crimen quidem rebellionis committit, sed censuram non incurrit (Comm. Reat., n. 46).

II. COOPERANTES APPELLATIONI, id est, quorum *auxilio, consilio vel favore* appellatum fuerit; — *auxilio*, seu physica cooperatione præstita in ipsa appellatione facienda; — *consilio* seu morali excitatione, qua voce designantur adhortationes, consilia et, a fortiori, mandata; — *favore*, qui appellantibus positive aut negative præberi potest: *positive*, nempe approbando, consentiendo, protegendo; *negative*, id est, non impediendo appellationem quam quis impedire posset et ex officio deberet (Comm. Pat., n. 145).

V. *Contra lædentes Cardinales, etc.*

716. — 41. *Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes, vel hostiliter insequentes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicæ Legatos, vel Nuntios, aut eos ex suis diæcesibus, territoriis, terris, seu dominiis ejicientes, necnon ea mandantes, vel rata habentes, seu præstantes in eis auxilium, consilium vel favorem.*

Hac censura puniuntur :

I. Illi qui *per se et immediate* injuriam exercent in Proceros Ecclesiæ, et quidem,

1. Sive in eorum *corpora*, nempe eos — *interficiendo*, id est, necando quocumque modo, v. g. veneno, fame, etc.; — *mutilando*, id est, membrum abscindendo; — *percutiendo*, qua voce designatur omnis injuria quæ manu fit.

2. Sive in eorundem *libertatem*, scilicet eos — *capiendo*, seu comprehendendo; — *carcerando*, seu detrudendo vel continendo in quovis loco etiam privato; — *detinendo*, seu captos etiam ab alio sub sua potestate retinendo, atque vi impediendo, ne libere possint abire.

3. Sive in eorum *dignitatem*, nempe eos — *hostiliter insequendo*, id est, fugientes persequendo animo nocendi; — *ejiciendo*, id est, antea receptos expellendo (Comm. Reat., n. 49; Avanzini, App. iv ad Comm.).

II. Illi etiam qui injuriæ inferendæ *cooperantur*, aliis scilicet mandatum dando, vel eos adjuvando, vel etiam injuriam ratam habendo (1) (Cf. ea quæ in articulo præcedenti dicta sunt de cooperatoribus).

VI. *Contra impedientes jurisdictionem ecclesiasticam.*

717. — 42. *Impedientes directe vel indirecte exercitium jurisdictionis ecclesiasticæ, sive interni, sive externi fori, et ad hoc recurrentes ad forum sæculare, ejusque mandata procurantes, edentes, aut auxilium, consilium vel favorem præstantes.*

Hac excommunicatione puniuntur, tum actiones principales, tum actiones secundariæ quæ ad principales referuntur.

I. ACTIONES PRINCIPALES sunt :

1. *Impedire exercitium jurisdictionis ecclesiasticæ*, id est, vi vel minis obsistere, ne ille qui jurisdictione ecclesiastica præ-

(1) Ut ratum habentes incurrant excommunicationem, requiruntur quatuor conditiones : — 1. ut crimen patratum fuerit eorum nomine, vel in eorum favorem; — 2. ut tempore patrati criminis ipsi illud potuissent admittere aut mandare; — 3. ut ratum habeant quasi suo nomine et mandato factum; — 4. ut ratihabitio aut verbis exprimat, aut quovis signo exteriori manifestetur (Comm. Reat., n. 50; Patav., n. 152).

ditus est, uti possit sua potestate, sive hæc sit fori interni, sive fori externi. — Jam vero censura mulctantur qui jurisdictionem ecclesiasticam impediunt directe vel indirecte; directe impediunt, qui obsistunt ipsi personæ jurisdictionem habenti (1); indirecte vero, qui vim vel minas adhibent sive in ejus officiales, sive in ejus consanguineos vel amicos.

2. *Recurrere* (2) *ad forum sæculare*, ut impediatur jurisdictio ecclesiastica (3). — *Foro sæculari* designantur judices sæculares seu personæ jurisdictione civili pollentes. — *Recurrere* est alicujus opem implorare contra aliquem vel aliquid.

3. Fori sæcularis *mandata procurare*, id est, operam dare ut a magistratibus civilibus mandata edantur ad actus jurisdictionis ecclesiasticæ impediendos.

4. Ea mandata *edere*, id est condere, decernere; proinde excommunicationi non subjacent « actuarii, qui mandata exscribunt, præcones qui ea denuntiant, etc. » (Comm. Reat., n. 59).

II. ACTIONES SECUNDARIÆ hic indicatæ, eædem sunt ac in præcedentibus censuris, eodemque igitur sensu intelligendæ sunt.

VII. *Contra violantes privilegium fori.*

718. — 48. *Cogentes sive directe sive indirecte judices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas præter cano-*

(1) Excommunicantur ergo qui vi vel minis, v. g., impediunt Episcopos, quominus censuram ferant, diœcesim administrent aut visitent, parochos instituant aut mutent, prædicatores mittant, scholas suas invisant, etc...; qui impediunt parochum a parochia administranda, a populo sacramentis et instructionibus pascendo, etc. (Lehmkühl, n. 929).

(2) In Constitutione legitur : *et ad hoc recurrentes*; ubi *et* non copulativam sed disjunctivam vim habet, et æquivalet voci *vel*, quod in jure (ait Comm. Reat., n. 60) usitatum non est; unde *recurrentes ad forum sæculare* constituunt in hoc articulo secundam classem personarum ab impediendis distinctam (Comm. Patav., n. 162; Avanzini, n. 11).

(3) Dum dicitur *ut impediatur jurisdictio ecclesiastica*, intelligendum est etiam de impedienda executione sententiæ per eam latæ; quare excommunicationem incurrunt, qui contra decreta Episcopi recurrunt, uti dicitur, *per abusum*, ad tribunal illud civile (*Conseil d'Etat*), quod Napoleo I organicis Articulis instituit (anno 1802) ad judicandum de abusu potestatis ecclesiasticæ (Comm. Reat., n. 57).

nicas dispositiones; item edentes leges vel decreta contra libertatem aut jura Ecclesiæ.

Hoc articulo excommunicantur :

I. VIOLANTES PRIVILEGIUM FORI quo clerici gaudent, nempe legislatores et aliæ auctoritates cogentes, sive directe, sive indirecte judices laicos ad prædictam immunitatis ecclesiasticæ violationem (Decl. S. Off. die 23 jan. 1886).

Dicitur 1. *cogentes*; quare censuræ non subjacent judices inferiores, qui, nedum cogant, potius coguntur ipsi, sive per legem, sive per superioris sententiam (1).

Dicitur 2. *præter canonicas dispositiones*, quibus verbis, alluditur ad casum quo aliqua persona ecclesiastica rite degradata fuerit, et laico judici puniendi traditur; item ad cæteros casus, quando ex. gr. persona ecclesiastica trahit in judicium laicas personas; namque persona ecclesiastica sistere se potest in laico judicio in causa ecclesiastica tanquam actor; sed ipsa trahi non potest *tanquam reus* (Ita Avanzini, n. 13). Alluditur quoque ad quædam *Concordata* recentiora, quibus concessa est potestati laicæ judicare de quibusdam causis ecclesiasticis.

Insuper hæc censura videtur cessare in iis locis ubi privilegium fori, tacente S. Sede, ante Constitutionem abrogatum fuerat (Comm. Reat., n. 64 et alii).

II. EDENTES LEGES VEL DECRETA *contra libertatem aut jura Ecclesiæ.*

1. His vocibus *leges vel decreta*, Pontifex comprehendit non tantum ea quæ per potestatem civilem supremam statuuntur, et rationem legis proprie dictæ habent, sed etiam decreta, seu

(1) In Instructione S. Officii (data 1 febr. 1871), jam citata, hæc habentur circa hunc articulum : « Deinde similem aperiēbas sollicitudinem quoad eosdem magistratus et Gubernii servos trahentes clericos ad suum tribunal propter violationem legis civilis sive alio modo, quos omnes timebas excommunicatione esse irretitos... Sed in ea formula (art. 7) attendere debes verbum *cogentes*, quod sane indicat excommunicationem eos non attingere qui subordinati sint, etiamsi judices fuerint, sed in eos tantum esse latam, qui nemine coacti vel talia agunt vel alios ad agendum cogunt, quos etiam indulgentiam nullam mereri facile perspicies. » (Ap. Act. S. Sedis, xxv, 436.

mandata, seu ordinationes quæ a quavis potestate inferiori, ut a Præfecto urbis, aut a Municipiis eduntur, modo tamen generalia sint; quæ enim sunt particularia et in singulos casus eduntur, sententiæ dicuntur, non decreta (Comm. Reat., n. 66).

2. Hac voce *edentes* intelliguntur auctores legum vel decretorum hujusmodi. Excommunicantur ergo Deputati, Senatores qui iis ferendis suffragantur; Princeps qui eas confirmat aut promulgat; item Ministri, et Provinciarum præfecti, qui decreta libertatem aut jura Ecclesiæ lædentiā edunt (Cf. Marc, n. 1321). — Sed censuram præsentem effugiunt (etsi in censuram articuli præcedentis facile incidant), sive præcones qui ea evulgant, sive illi omnes qui ea observari curant, aut iis utuntur, ut tabelliones, litigantes, judices, etc. (Comm. Reat., n. 66 bis; Patav., n. 166).

3. Tandem, hæ voces *contra libertatem aut jura Ecclesiæ* latissime patent, et feriunt omne legum vel decretorum genus, quibus sive exercitium potestatis Ecclesiasticæ, sive quodvis aliud jus Ecclesiæ intercipitur, restringitur, aut perturbatur, ut puta, jus docendi, promovendi ad Ordines, publicas supplicationes extra templa obeundi, Ecclesias, beneficia, pia sodalitia erigendi, beneficia conferendi sine ullo interventu potestatis laicæ; imo et jura quæ Ecclesiæ uti societati competunt, velut jus acquirendi per testamenta aut per donationes inter vivos, bona alienandi, etc. (Cf. Syllab., prop. 19 et seqq.; Comm. Reat., n. 66).

VIII. *Contra impediētes litteras apostolicas.*

719. — 44. *Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras vel acta quælibet a Sede Apostolica vel ab ejus legatis aut delegatis quibuscumque profecta, eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive ipsas partes, sive alias lædentes vel perterrefacientes.*

Hæc censura triplex personarum genus attingit :

1. *Recurrentes*, etc., et quidem sive appellando, sive provocando, sive supplici libello oblato; — *ad laicam potestatem*, id est, ad eos qui aliquam in cives jurisdictionem exercent; — *ad impediendas litteras vel acta quælibet*, etc.; hæc verba

latissime patent, et designant quæcumque acta, sive gratiæ sive justitiæ, profecta vel immediate (a Sede Apostolica), vel mediate (ab ejus legatis vel delegatis), non tamen ab aliis jurisdictionem ecclesiasticam exercentibus.

2. *Prohibentes*, directe seu per se, vel indirecte seu per alios; probabilius non refert utrum auctoritate publica, an facto privato id fiat; — *eorum promulgationem*, id est, eam publicationem essentialem quæ sit forma consueta, ut lex vim obligandi obtineat; — vel *exsecutionem*, id est, ea quæ necessaria sunt ut litteræ vel acta effectum suum sortiantur.

3. *Lædentes*, quæ vox stricte de læsione corporis videtur accipienda; — vel *perterrefacientes*, seu metum, non simpliciter gravem, sed gravissimum incutientes; — sive *partes ipsas*, id est, eos quorum interest ut Acta S. Sedis executioni mandentur; — sive *alios*, puta patrocinatores earumdem partium, aut exsecutores, aut personas ad quas obtenta Acta aliqua ratione referuntur.

IX. Contra falsarios Litterarum apostolicarum.

720. — 45. *Omnes falsarios Litterarum Apostolicarum, etiam in forma Brevis, ac supplicationum gratiam vel justitiam concernentium, per R. Pontificem, vel. S. R. E. Vice-Cancellarios, seu Gerentes vices eorum, aut de mandato ejusdem R. Pontificis signatarum; necnon falso publicantes Litteras Apostolicas, etiam in forma Brevis, et etiam falso signantes supplicationes hujusmodi sub nomine R. Pontificis, seu Vice-Cancellarii aut Gerentis vices prædictorum.*

Duo sunt genera Actorum S. Sedis quæ hic contra falsarios defenduntur, nempe, — *Litteræ Apostolicæ*, id est, illæ quæ publicantur nomine R. Pontificis, sive in forma *Bullæ*, sive in forma *Brevis*; — *Supplicationes*, id est, petitiones, directæ ad R. Pontificem, vel ad Vice-Cancellarios, vel ad Gerentes eorum vices in scriptis.

Gratiam concernunt, quando Pontifex concedit alicui beneficium seu liberalitatem; — *justitiam*, quando agitur de liti-
bus finiendis, ac proinde de causæ alicujus cognitione.

Requiritur ex ipsis verbis Constitutionis, ut illæ Litteræ aut supplicationes sint *per R. Pontificem vel S. R. E. Vice-Cancellarios, seu gerentes vices eorum, aut de mandato ejusdem R. Pontificis signatæ*. — Hinc non comprehenduntur Litteræ vel Rescripta quæ prodeunt a SS. Congregationibus Romanis, a S. Pœnitentiaria, et a Nuntiis aut etiam Legatis *a latere*.

Tria porro sunt genera personarum quæ hac excommunicatione percelluntur :

1. *FALSarii Litterarum et Supplicationum*, id est, qui eas falsificant aut corrumpunt, addendo, aut mutando, aut radendo, ita ut sensus verborum diversus fiat ab eo quem intendit Pontifex significare.

2. *Falso PUBLICANTES Litteras Apostolicas* (nota excommunicationem non se extendere ad falso publicantes *Supplicationes*); scilicet aut falsas Litteras publicantes, perinde ac si authenticæ essent, aut veras quidem, sed clam sine jussu contra voluntatem Pontificis publicantes, ac si fieret mandato Pontificis.

3. *Falso SIGNANTES Supplicationes* (nota hic non agi de Litteris Apostolicis); scilicet qui subscribunt supplicationes nomine R. Pontificis, aut Vice-Cancellarii, aut eorum vices Gerentis, sine eorum consensu et mandato.

X. *Contra absolventes complicem.*

721. — 46. *Absolventes complicem in peccato turpi, etiam in mortis articulo, si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi aliqua exoritura infamia et scandalo, possit excipere morientis confessionem.*

Hæc censura primum a Benedicto XIV lata est in Constitutione *Sacramentum Pœnitentiæ* (an. 1741), et renovata in Const. *Apostolici muneris* (an. 1745), quibus Pontifex tria statuit : — 1. confessarium *carere omni jurisdictione* ad complicem in *peccato turpi* absolvendum *ab hoc peccato* cujus fuit particeps, adeo ut absolutio, si quam impertierit, *omnino nulla* sit; — 2. illum qui complicem absolvere attentaverit, *excommunicationem S. Pontifici reservatam ipso facto incur-rere*; — 3. cessare tamen hanc prohibitionem et censuram in

casu extremæ necessitatis, id est, *in articulo mortis et deficiente alio sacerdote* etiam non approbato, qui possit sine gravi infamia et scandalo morientis confessionem excipere (1).

Dicendum est igitur : — 1. de prohibitione absolvendi complicem; — 2. de excommunicatione lata in absolventes complicem; — 3. de cessatione hujusmodi prohibitionis et censuræ.

722. — 47. I. De prohibitione absolvendi complicem. Ut confessarius absolvere nequeat a peccato cujus fuit particeps, duæ requiruntur conditiones :

1. Requiritur ut sit *peccatum turpe*; nomine autem *peccati turpis* intelligendum est *omne et solum peccatum certo grave et externum*, non tamen *necessario consummatum, contra sextum Decalogi præceptum*.

(1) Hæc sunt verba Benedicti XIV (in Const. *Sacramentum Pœnitentiæ*) : « Omnibus et singulis sacerdotibus, tam sæcularibus quam regularibus cujuscumque ordinis ac dignitatis, tametsi alioquin ad confessiones excipiendas approbatis..., auctoritate apostolica et nostræ potestatis plenitudine interdiciamus et prohibemus, ne aliquis eorum, extra casum extremæ necessitatis, nimirum in ipsius mortis articulo, et deficiente tunc quocumque alio sacerdote, qui confessarii munus obire possit, confessionem sacramentalem personæ complicis in peccato turpi atque inhonesto contra sextum Decalogi præceptum commisso excipere audeat; sublata præterea illi ipsi quacumque auctoritate et jurisdictione ad qualemcumque personam ab hujus culpa absolvendam, adeo quidem, ut absolutio, si quam impertierit, nulla atque irrita omnino sit tanquam impertita a sacerdote qui jurisdictione ac facultate necessaria ad valide absolvendum privatus existit, quam ei per præsentēs litteras adimere intendimus. Et nihilominus, si quis confessarius secus facere ausus fuerit, majoris quoque excommunicationis pœnam, a qua absolvendi potestatem Nobis solis, nostrisque Successoribus duntaxat reservamus, ipso facto incurrat. » — In Const. *Apostolici muneris*, declaravit idem Pontifex confessarium non posse complicem absolvere etiam in articulo mortis, « si alius aliquis sacerdos non defuerit, etiamsi forte iste alius simplex tantummodo sacerdos fuerit, sive alias ad confessiones audientas non approbatus; » attamen, si « alius sacerdos ad audiendam constitutæ in dicto articulo personæ confessionem vocari, aut accedere, sine gravi aliqua exoritura infamia, vel scandalo nequeat, tunc alium sacerdotem perinde haberi censerique posse, ac si revera abesset, atque deficeret; ac proinde in eo rerum statu non prohiberi socio criminis sacerdoti absolutionem pœnitenti ab eo quoque crimine impertiri ».

Dicitur 1. *solum peccatum contra sextum Decalogi præceptum*; materia enim hujus præcepti apud theologos materia *turpis* proprio nomine vocatur. Sub prohibitione igitur absolventi, de qua hic agitur, non cadunt alia peccata, v. g. furti, homicidii, etc., quorum particeps fuisset confessarius, etsi valde dedeceat, ut ipse complicem in his etiam peccatis absolvat.

Dicitur 2. *peccatum certo grave et externum*, id est, certo mortale in ratione actus externi. Unde — non sufficit quod *interius* graviter confessarius peccaverit, puta affectu aut etiam desiderio pravo, si ad externam actionem non processerit, vel si actum externum posuerit qui sit in se tantum leviter malus; — neque sufficit quod peccatum sit *materia-liter* grave, si ob bonam fidem aut inadvertentiam evaserit formaliter veniale; nec vicissim sufficit, quod complices in materia levi peccatum *formaliter* grave admiserint ex conscientia erronea; neque tandem sufficit peccatum de quo *dubitatur* utrum fuerit materialiter et formaliter mortale.

Dicitur 3. *non tamen necessario consummatum in materia turpi*; cadunt enim sub prohibitione peccata etiam imperfecta, ut tactus, aspectus, oscula, turpiloquia, modo adsit, secundum superius dicta, peccatum mortale ratione actus externi (1).

2. Requiritur ut in ejusmodi peccato adfuerit *vera et formalis complicitas* confessarium inter et pœnitentem, et ideo — 1. *ut ex utraque parte* peccatum fuerit materialiter et formaliter grave, quatenus externum, ut supra explicatum est; si enim alteruter aut nullatenus peccavit, aut solo actu interno mortaliter peccavit, non adest peccatum complicitatis; — 2. ut complices peccaverint, non tantum eodem tempore eademque occasione, sed etiam *cum unitate morali propositi et actionis in suo peccato mortali et externo* (Comment. Act. S. Sedis, *ibid.*, p. 350).

(1) Quidam turpiloquia excipiunt (Ballerini, ap. Gury, n. 585; Comment. Reatin., n. 80), sed immerito, ex declaratione S. Cong. Inquisitionis (die 28 maii 1873; cf. Comment. ap. Act. S. Sedis, App. IX, p. 345-349).

Adnotandum tamen in solis sermonibus facilius concipi posse dubium circa gravitatem formalem peccati ex parte utriusque complices, ac propter tale dubium haud raro fieri ut prohibitio et censura cessent.

Nulla autem alia conditio necessaria est; quare non refert utrum personæ complices sint puberes vel impuberes, ejusdem vel diversi sexus; neque utrum peccatum commissum fuerit ante vel postquam confessarius sacerdotio initiatus fuerit; ita communi opinione concludunt auctores ex verbis Benedicti XIV in sua constitutione et ex fine legis.

723. — 48. II. De excommunicatione lata in absolventes complicem. Ut confessarius absolvens complicem in peccato turpi excommunicationem incurrat, quatuor conditiones requiruntur.

1. Requiritur ut *absolutio reapse impertiatur, aut saltem simuletur*: sola enim auditio peccatorum non sufficit; quare si confessarius, confessione audita, complicem sine absolutione dimittat, excommunicationem non incurrit (1). — Dicitur *aut saltem simuletur*; nam S. Pœnitentiaria Apostolica rescripsit (die 1 mart. 1878) confessarios absolutionem simulantes, recitando v. g., orationem quamdam, excommunicationem non effugere (2).

2. Requiritur ut peccatum complicitatis sit *confessario complici declaratum, ejusque absolutioni directe subjectum*; unde confessarius qui complicem quidem absolvit, sed peccato complicitatis in confessione non declarato, non incurrit excommunicationem, idque etiamsi complex sacrilege hujus peccati confessionem omitteret, et ipse confessarius culpabiliter ab interrogando abstineret (3).

3. Requiritur ut peccatum turpe complicitis *non fuerit jam alii confessario declaratum, ab eoque directe remissum*; nam,

(1) S. Lig., lib. 6, n. 556; Gury, n. 589.

(2) Planchard, in *Const.*, p. 9, not. 2.

Hæc responsio S. Pœnitentiariæ confirmata est decreto S. Officii: ad quæsitum Epis. Petrocorensis: An permittere possit ut in suo seminario doceatur sententia S. Pœnitentiariæ responso contraria? — Resp.: *negative* (5 dec. 1883).

(3) Tenetur nihilominus talis confessarius enormitatem delicti sui, et abominabilem abusum sacramenti Pœnitentiæ deflere, et personam complicem monere, ut de peccato complicitatis, et cæteris invalide confessis, apud alium confessarium se accuset (Ita declar. S. Pœnit., die 16 maii 1877; ap. Planchard, *op. cit.*, p. 9, not. 3).

deleto peccato per absolutionem ab alio impertitam, cessat suspicio indispositionis in pœnitente, et ideo cessat ipsa lex (S. Lig., lib. 6, n. 555). Quidam tamen contrarium tenent, et dicunt in ejusmodi peccatum, licet aliunde absolutum, nunquam ferri posse absolutionem confessarii complicitis (1). — Dixi jam alii confessario declaratum et ab eo directe remissum; quia si confessio alii sacerdoti facta nulla aut sacrilega fuerit, aut si in ea confessione, licet valida, peccatum camplicitatis ex oblivione inculpabili non fuerit declaratum, maneret prohibitio, quia in his casibus peccati complicitis non fuit remissio, aut saltem non nisi indirecta (2).

4. Requiritur ut confessarius, dum complicem absolvit, *advertat eum esse suum complicem*; alioquin bona fide ageret nullumque peccatum committeret, et ideo censuram non incurreret. — Neque excommunicationem incurrit, ille qui dubitat an qui confitetur sit suus complex, nec per aptas ac prudentes interrogationes dubium diluere potest (3). — Sed non excusat ab hac excommunicatione incurrenda ignorantia crassa et supina sacerdotis absolventis, quia hæc censura non exigit contumaciam (4).

724. — 49. III. De cessatione prohibitionis et censuræ. —

1. Juxta Constitutionem, prohibitio et censura valent, « *etiam in articulo mortis*, si alius sacerdos, *licet non approbatus* ad confessiones, *sine gravi aliqua oritura infamiae et scandalo*, possit excipere morientis confessionem ».

(1) Avanzini, App. IX, p. 328-333; Marc, *de Pœnit.*, n. 1781.

(2) Salmant. App. Tract. VI, cap. 6, n. 298; cit. ap. Planchard, *ibid.*; p. 6, not. 2. Quæstio a nobis agitata limitatur ad conditionem requisitam ut confessarius excommunicationem incurrat; nam, ut recte ait Gury (*de Sacram. Pœn.*, n. 587), si quis pudor maneat in sacerdote, qui miseranda fragilitate peccatum turpe cum alio patrauerit, si quis honor sacramento debitus, nunquam in posterum complicitis confessionem excipiet; itaque avertendi sunt fideles, quoad fieri potest, ne unquam in posterum, secluso necessitatis casu, confessarium adeant peccati complicem.

(3) Avanzini, *loc. cit.*, p. 312, 333, 334; Gury, *Cas. Consc.*, n. 619.

(4) Resp. S. Cong. Inq., die 13 jan. 1892; ap. *Act. S. Sedis*, xxiv, p. 639.

Igitur, — *regulariter* non cessat lex in articulo mortis, sed *per accidens* tamen posset sacerdos absolvere complicem in articulo mortis constitutum, non tantum si reipsa nullus adsit aut advocari possit alius sacerdos sive approbatus sive non, præter complicem; — sed etiam si alius advocari aut accedere nequeat sine gravi infamia aut scandalo (1); — imo, si moribundus alii sacerdoti confiteri recusat, ita ut graviter timendum sit ne, aut sine confessione moriatur, aut sacrilege confi-teatur (2).

Si autem sacerdos complex prædictæ infamiæ aut scandali pericula sibi ultro confingat, ubi non sunt, vel si hujusmodi pericula, quantum in se erit, antevertere aut remove, opportunis adhibitis remediis, graviter negligat, atque ita personam complicem a peccato complicitatis absolvere præsumat, statuit Benedictus XIV (in Const. cit.): — *absolutionem* quidem *fore validam*, quia in articulo mortis tali sacerdoti, quantumvis indigno, necessaria jurisdictio non aufertur, ne hac ipsa occasione aliquis pereat; — sed hujusmodi sacerdotem nihilominus *incurrere excommunicationem* quæ in absolventes complicem lata fuit.

2. Ob paritatem rationis probabiliter extendi posse eadem excusatio a censura videtur ad alios casus extraordinarios, scilicet, — quando persona complex, uti accidere potest in regionibus missionum, omnino caret alio confessario, atque, nisi a sacerdote complice absolvatur, a communione etiam paschali diu abstinere debet, idque fortasse cum scandalo aliorum aut gravi periculo infamiæ; — item, quando diu deesse debet confessarius cui persona complex sine evidenti periculo sacrilegii confiteatur, et simul non potest eadem persona diu abstinere a sacramentis, quin oriatur gravis diffamatio (3).

(1) Hinc confessario complici non esset anteponendus sacerdos publice suspensus aut excommunicatus; infamia enim vel scandalum tali modo vix vitaretur (Lehmkuhl, *de Cens.*, n. 937).

(2) Gury, n. 586; S. Lig., lib. 6, n. 553.

(3) Ita Lehmkuhl, Ballerini. *Comment. Act. S. Sedis, loc. cit.* Adverte quod, excepto mortis articulo, onus manet peccatum illud complicitatis alii sacerdoti confitendi, sicut explicatum est in *Tract. de Pœnitentia*, n. 203.

XI. *Contra usurpantes bona ecclesiastica.*

725. — 50. *Usurpantes aut sequestrantes jurisdictionem, bona, redditus ad personas ecclesiasticas ratione suarum ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes.*

Dicendum est : — 1. quodnam sit objectam hujus censuræ; — 2. quænam actiones excommunicationi subiaceant.

I. OBJECTUM hujus censuræ sunt : — 1. *Jurisdictio* sive spiritualis (1), sive temporalis; — 2. *Bona*, sive immobilia, sive mobilia, sive etiam jura ad illa bona; — 3. *Redditus*, id est, quidquid res fert, vel percipitur intuitu rei.

Dicitur : *ad personas ecclesiasticas ratione suarum Ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes.* Duæ igitur conditiones requiruntur, ut excommunicatio locum habeat : — 1. Debent jura seu bona prædicta ad personas ecclesiasticas *stricto jure* pertinere; quare non comprehenduntur bona quæ montibus pietatis, vel nosocomiis, vel cœmeteriis, vel capellaniis laicalibus, vel aliis sodalitiis laicorum tribuuntur; neque probabilius bona monasteriorum (Comm. Patav., n. 187). — 2. Debent ad eas pertinere *ratione suarum Ecclesiarum aut beneficiorum*; et ideo non comprehenduntur ea quæ clerici possident vel percipiunt, non quasi clerici, sed alio titulo.

II. ACTIONES quæ pœnæ excommunicationis subjacent, sunt :

1. *Usurpare* ejusmodi bona ecclesiastica, id est illa a domino occupare tanquam ad se pertinentia. Dicitur — 1. *occupare*; ideo excommunicationem non incurrunt, qui rem detinent etiam injuste, sed solummodo tanquam conductores, fructuarii, etc.; — 2. *a domino*; ideo non incurrunt, qui bona ab aliis

(1) Qui jurisdictionem spiritualem usurpant, et *intrusi* vocantur, excommunicationem igitur incurrunt per hunc Articulum latam; id constat ex Litteris Encyclicis Pii IX (21 nov. 1873, pro Helvetia), et ex Decreto S. Cong. Conc. (23 maii 1874, pro provinciis Veneta et Mediolanensi), ubi infligitur « excommunicatio ipso facto incurrenda, ac peculiariter S. Sedi reservata, contra sacerdotes, qui, suffragante populo, ad parochi sive vicarii officium electi, audeant sive Ecclesiæ, sive jurium ac bonorum prætensam possessionem arripere, atque obire munia ecclesiastici ministerii » (Comm. Patav., n. 216).

usurpata per aliquem contractum acquirunt; hi tamen inno-
dantur censura a Concilio Tridentino (sess. 22, cap. 11, *de Ref.*)
lata (Ita decl. S. Off. 8 jul. 1874); — 3. *tanquam ad se perti-
nentia*; ideo non incurrunt fures, qui fructus beneficiorum
furantur (ex decl. S. Off. 9. mart. 1870); nam rem invadunt
tanquam alienam, non quasi jus in eam habentes.

2. *Sequestrare* eadem bona; sequestrare autem est rem ali-
cui tertio custodiendam officio judicis committere, seu impe-
dire per judicem, ne percipiatur ab eis ad quos pertinet.

XII. *Contra invadentes civitates et jura Ecclesiæ Romanæ.*

726. — 51. *Invadentes, destruentes, detinentes per se vel per
alios, civitates, terras, loca aut jura ad Ecclesiam Romanam per-
tinentia; vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam ju-
risdictionem in eis; necnon ad singula prædicta auxilium, con-
siliium, favorem præbentes.*

Hæc excommunicatio spectat ad defensionem dominii tem-
poralis S. Sedis.

I. OBJECTUM igitur censuræ sunt : — 1. possessiones et jura
temporalia ad Ecclesiam Romanam pertinentia; — 2. suprema
jurisdictio quæ S. Pontifici competit in eis, ut est princeps
sæcularis, puta jus vitæ et necis, jus indicendi tributa, creandi
magistratus, etc.

II. ACTIONES excommunicationi subjecta, sunt aut *princi-
pales*, aut *accessoriæ* :

1. *Actiones principales* — circa *bona et jura*, sunt invadere,
destruere, detinere, per se vel per alios; — circa *jurisdictio-
nem*, sunt usurpare, perturbare, retinere.

2. *Actiones accessoriæ* circa utrumque eadem censura plec-
tuntur, nempe præbere auxilium, consilium, favorem, ad
singula prædicta patranda.

XIII. *Contra canonicos regimen Ecclesiæ transferentes in no-
minatum ad eandem Ecclesiam, et nominatum illud accep-
tantem.*

727. — 52. *Duodecim excommunicationibus præcedentibus*

speciali modo R. Pontifici reservatis hæc addita est per Bullam *Romanus Pontifex* (28 aug. 1873) :

« Ubi Dignitates, et Canonici cathedrales.... concedere et transferre in nominatum ac præsentatum ad eamdem ecclesiam, ejus curam, regimen et administrationem sub quovis titulo, nomine, quæsito colere ausi fuerint,... præfatos Canonicos ac Dignitates excommunicationis majoris necnon privationis fructuum ecclesiasticorum beneficiorum quorumcumque, aliorumque reddituum ecclesiasticorum per eos respective obtentorum, similiter eo ipso incurrendis pœnis innodamus,... ipsarumque pœnarum absolutionem seu relaxationem Nobis et R. Pontifici pro tempore existenti duntaxat specialiter reservamus.

» In easdem pœnas pariter reservatas ipso facto incurrunt nominati, et præsentati ad vacantes Ecclesias, qui earum curam, regimen et administrationem suscipere audent ex concessione et translatione a Dignitatibus et Canonicis, de quibus supra, in eos peracta, necnon ii qui præmissis paruerint, vel auxilium, consilium aut favorem præstiterint, cujuscumque status, conditionis, et præeminentiae et dignitatis fuerint. »

Hæc censura fertur ad tuendam Ecclesiæ disciplinam circa electionem et potestatem Vicarii capitularis, et ad intrusos Episcopos removendos.

Actiones quæ puniuntur, sunt principales vel accessoriæ.

1. Actiones *principales* sunt Ecclesiæ vacantis curam, regimen et administrationem sive *concedere* et *transferre*, sive *suscipere*. — Sed ad censuram necesse est ut is qui in regimen Ecclesiæ vacantis mittitur, nominatus fuerit seu præsentatus a laica potestate vi privilegii a S. Sede concessi, vel, ubi consuetudo viget, a capitularibus ipsis.

2. Actiones *accessoriæ*, sunt præmissis parere, vel auxilium, consilium aut favorem præstare. — Dum dicitur autem *præmissis*, intelliguntur omnes supra designati; proinde excommunicatio incurritur ab iis qui cooperationem præbent, tum Canonicis et Dignitatibus regimen concedentibus, tum ipsis nominatis et præsentatis illud susipientibus (Comm. Reat. App., n. 2; Patav., n. 214).

§ II. — **De excommunicationibus R. Pontifici simpliciter reservatis**

Sunt decem et novem excommunicationes R. Pontifici *simpliciter* reservatæ, scilicet decem et octo ex Constitutione *Apostolicæ Sedis*, et una ex Concilio Tridentino.

I. *Contra docentes propositiones damnatas.*

728. — 53. *Docentes vel defendentes, sive publice sive privatim, propositiones ab Apostolica Sede damnatas excommunicationis pœna latæ sententiæ; item docentes vel defendentes tanquam licitam, praxim inquirendi a pœnitente nomen complicitis, prouti damnata est a Benedicto XIV (in Const. Suprema, 7 julii 1745; Ubi primum, 2 junii 1746; Ad eradicandum, 28 sept. 1746).*

Duæ sunt partes in hoc articulo : una propositiones a S. Sede damnatas respicit, altera praxim exquirendi a pœnitentibus nomen complicitis.

I. Circa PRIMAM PARTEM, conditiones ad censuram incurrendam desumuntur ex parte objecti et ex parte actionis quæ prohibetur :

1. Ex parte *objecti* seu propositionum, requiritur : — 1. Ut propositiones *ipsæ* sint *damnatæ*, id est, ut damnatio non tantum librum afficiat in quo propositiones continentur, sed directe in ipsas propositiones cadat. — 2. Ut propositiones *damnatæ* sint *ab Apostolica Sede*, id est, a R. Pontifice; probabilius comprehenduntur etiam propositiones *damnatæ* per Congregationes Romanas, quippe quæ nomine et auctoritate Pontificis decernunt; non vero *damnatæ* per Concilia œcumenica (Comm. Patav., n. 231). — 3. Ut *damnatæ* sint *sub pœna excommunicationis latæ sententiæ*, id est, ut damnationi adjecta fuerit excommunicatio in eos qui prohibitas propositiones doceant aut defendant (1); sed nil refert utrum hæc excommunicatio sit necne reservata (2).

(1) Hinc excommunicationem præsentem non incurreret, qui errores recensitos in Syllabo Pii IX doceret aut defenderet; nulla enim censura eorum damnationi fuit a Pontifice annexa.

(2) Hic exponere juvat recensioem propositionum quæ hactenus sunt

2. Ex parte *actionis* quæ exercetur, requiritur ad censuram, ut quis illas propositiones, — aut *doceat*, id est nescientibus tradat tanquam veras, — aut *defendat*, id est patrocinium earum suscipiat, argumenta proponendo contra impugnantes, aut etiam contra damnationem Ecclesiæ, — sed non refert utrum ex officio vel per accidens, publice et coram pluribus vel privatim, verbis vel scriptis doceat aut defendat; pariter utrum ipsi doctrinæ damnatæ interius adhæreant, vel eam verbo tenus et contra propriam persuasionem tradat aut propugnet.

II. Circa SECUNDAM PARTEM, ad excommunicationem incurrendam, requiritur : — ut quis *doceat* aut *defendat* (hæ voces eodem sensu accipiendæ sunt ac supra), — *tanquam licitam* praxim incurrendi a pœnitente nomen complicitis, *prouti damnata est* a Benedicto XIV; hæc autem ait Benedictus XIV : « Quicumque *ausus fuerit* docere licitam esse hujusmodi praxim (nempe a pœnitentibus *complicitis nomen exquirere, denunciata* quoque, *nisi revelarent*, absolutionis sacramentalis *negatione*), incidat ipso facto in excommunicationem a qua non possit nisi a nobis absolvi » ; tria igitur requiruntur : ut doceat *hanc praxim* esse *licitam*, ut doceat *utrumque simul* licitum esse, nempe et exquirere nomen complicitis, et reticenti absolutionem denegare; ut *temere* hæc doceat; ex quibus si unum

ab Apostolica Sede damnatæ sub pœna excommunicationis : — 41 propositiones a Leone X (16 mai 1520) damnatæ contra Lutherum (ap. Denzinger, *Enchiridion*, n. 625-665); — 79 a S. Pio V (1 oct. 1567) contra Baium (*ibid.*, n. 881-959); — una a Clemente VIII (20 jun. 1602) circa confessionem et absolutionem per litteras vel internuncium (*ibid.*, n. 962); — 45 ab Alexandro VII (24 sept. 1665, et 18 mart. 1666) circa quasdam obligationes morales (*ibid.*, n. 972-1016); — 65 ab Innocentio XI (2 mart. 1679) pariter circa res morales (*ibid.*, n. 1018-1082); — 68 ab eodem Innocentio XI (20 nov. 1687) contra Mich. de Molinos (*ibid.*, n. 1088-1155); — una e duabus, quæ ab Alexandro VIII (24 aug. 1690) proscriptæ sunt, secunda nempe quæ est circa peccatum philosophicum (*ibid.*, n. 1157); — 31 ab eodem Alexandro VIII (7 dec. 1690) circa rigorismum (*ibid.*, n. 1158-1188); — una a Benedicto XIV (7 jul. 1745) circa exquisitionem nominis complicitis a Pœnitente (*ibid.*, n. 1323); — 5 ab eodem Benedicto XIV (18 nov. 1752) circa duellum (*ibid.*, n. 1343-1347).

desit, non incurritur excommunicatio (Ita Marc, n. 1328). — De illa praxi vide Tract. *de Pœnitentia* (n. 136).

II. *Contra violentes privilegium canonis.*

729. — 54. *Violentas manus, suadente diabolo, injicientes in clericos vel utriusque sexus monachos, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus jure vel privilegio permittitur ut Episcopus aut alius absolvat.*

In hac censura agitur de privilegio quod dicitur *canonis*. Dicendum est : — 1. de conditionibus requisitis ad eam incurrendam ; — 2. de absolutione ab illa censura.

I. **CONDITIONES** ad censuram incurrendam tres sunt :

1. Ut in *clericum* vel *monachum* manus injiciantur. — Clericus autem intelligitur quicumque prima saltem tonsura est insignitus, modo non amiserit privilegium canonis, quod fit per realem degradationem, non vero per excommunicationem, suspensionem, interdictum, neque per degradationem tantummodo verbalem ; amittitur pariter per voluntariam renuntiationem, cum quis, depositis tonsura et vestibus clericalibus, matrimonium contrahit, aut negotiis sæcularibus se immiscet. — *Monachi utriusque sexus* nomine veniunt omnes regulares et moniales, eorumque fratres conversi et novitii ; item tertiarii, dummodo habitum religionis deferant et in communitate vivant ; item quicumque religiosi etiam latiori sensu dicuntur, etsi in eorum congregatione non fiat sollemnis professio, aut institutum nondum sit approbatum. — Sub alterutro horum nominum extenditur idem privilegium ad seminaristas etiam prima tonsura nondum initiatos, modo habitum clericalem gestent et in seminario vivant (S. Lig., lib. 7, n. 271).

2. Ut injiciantur manus *violentæ* ; quo verbo intelligitur quælibet actio injuriosa, id est injuria non verbis tantum sed facto in personam privilegiatam lata, sive lædatur ejus corpus, sive libertas, sive dignitas : — 1. *corpus*, si quis, v. g., clericum aut monachum occidat, mutillet, vulneret, percutiat manu, pede, gladio, baculo ; — 2. *libertas*, si eum per vim

detineat in custodia publica aut privata; — 3. *dignitas*, si ei sputum vel pulverem injiciat in faciem, si ex ejus manibus librum, vestem per vim eripiat, si equum cui insidet, freno prehenso, violenter sistat, etc.

Percussio autem debet esse *mortaliter* et *externe gravis*, sive ratione violentiæ adhibitæ, sive ratione circumstantiarum personarum, aut locorum, aut scandali. Alia est enim percussio levis, alia mediocris aut simpliciter gravis, alia enormis; porro levis percussio non sufficit, enormis non requiritur, mediocris sufficit (S. Lig., n. 277, 278).

3. Ut *suadente diabolo* injiciantur manus, id est, ut actio injuriosa procedat ex pravo animo et deliberata voluntate, ita ut (ait Comm. Patav., n. 260) nullo pacto percutiens a gravi peccato possit excusari. — Unde non datur locus censuræ, si quis personam privilegiatam ex subita ira et ex motu primo-primo percutiat, aut si percussio fiat per modum joci; si percutiens ignoret esse clericum aut monachum; si ob defensionem propriam contra injustam aggressionem percutiat, servato moderamine inculpatæ tutelæ.

II. ABSOLUTIO ab illa censura cessat esse reservata ex ipsa Constitutione, quotiescumque « jure aut privilegio permittitur, ut episcopus aut alius absolvat ».

1. *Jure* permittitur, ut episcopus absolvat: — 1. quando percussio, etsi sit mortalis, prudentum tamen judicio est levis; — 2. quando percussio est mediocris, sed tantum inter clericos in communitate viventes; — 3. quando est enormis, sed occulta, modo tamen non recidat in censuram quintam inter eas quæ R. Pontifici sunt speciali modo reservatæ.

2. *Privilegio* permittitur, ut abbas vel superior religiosus absolvat monachum suum, qui injecerit violentas manus in monachum ejusdem monasterii; — aut etiam monachum absolvat alterius monasterii, præsentem vel committente hujus monachi prælato.

III. *Contra duellantes.*

730. — 55. *Duellum perpetrantes, aut simpliciter ad illud pro-*

vocantes, vel ipsum acceptantes, et quoslibet complices, vel qualemcumque operam aut favorem præbentes, necnon de industria spectantes, illudque permittentes, vel, quantum in illis est, non prohibentes, cujuscumque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis.

Duellum est singulare certamen ex conducto susceptum, designatis loco et tempore, cum periculo occisionis, mutilationis aut vulnerationis. — Si desit aliqua ex his circumstantiis, non incurritur censura. — Non requiritur ut duellum sit solemne, cum delectu armorum, consortio testium, vel fidejussorum ac secundantium.

Excommunicatione puniuntur :

1. *Duellum perpetrantes*, — ad illud *provocantes*, etiamsi persona provocata non acceptet; ipsum *acceptantes*, etiamsi ex qualibet causa duellum non sequatur.

2. *Quilibet complices*, vel qualemcumque *operam* aut *favorem præbentes*, nempe mandantes, instigantes, dantes auxilium (1), consilium, favorem; scienter vendentes vel commodantes arma pro duello perpetrando.

3. *De industria spectantes*, id est, quicumque, etiam confessorius et medicus (ex dec. S. Off.), se ex composito recipientes ad locum in quo duellum committendum est, ad videndum ejus modum aut ad auxilium præstandum; non vero, qui, ex alia occasione accedentes expectarent finem.

4. *Illud permittentes*, vel, quantum in illis est, *non prohi-*

(1) Inquiri potest quid de iis dicendum sit, qui pugnares instruunt et *lanistæ* vocantur (*maitres d'escrime*)? — Vel considerantur in arte sua simpliciter, nullo scilicet respectu habito ad duellum commissuros; et tunc nullam excommunicationem incurrunt, cum artem doceant omnino licitam, neque ad ipsos pertineat inquirere an illi qui instrui in ea arte volunt, id appetunt ut postea duello decertent. — Vel sciunt eos qui ad se accedunt ut instruantur, duellum esse commissuros, ideoque instructionem petere, ut pugnare possint; sed neque in hoc casu videntur excommunicationem incurrere, quia nullomodo duello sese immiscunt, nullamque duellantibus præstant operam, dum ipsi duellum gerunt; si tamen pugnaturo dicerent : macte animo, pugna fortiter, nihil timeas, et alia hujusmodi, excommunicationem incurrerent ratione favoris quem duello præstarent (Ita Pennachi, *App. ad Const., Ap. Act. S. S.*, p. 534-587).

bentes, quando jus habent et officium prohibendi, ut locorum domini, magistratus, duces militum.

IV. *Contra socios et fautores sectæ Massonicæ.*

731. — 56. *Nomen dantes sectæ Massonicæ aut Carbonariæ aut aliis ejusdem generis sectis, quæ contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam seu clandestine machinantur; necnon iisdem sectis favorem qualemcumque præstantes; earumve occultos coryphæos ac duces non denuntiantes; donec non denuntiaverint.*

Dicendum est : — 1. quænam *societates* hic prohibeantur; — 2. quænam *personæ* puniantur.

I. SOCIETATES quæ hac censura prohibentur, sunt :

1. *Sectæ Massonicæ aut Carbonariæ*; eæ sunt enim quæ nominatim per R. Pontificum Constitutiones fuerunt pluries reprobatae.

2. *Sectæ ejusdem generis, quæ contra Ecclesiam, vel legitimas potestates machinantur*, id est, quaecumque sectæ, seu societates, quovis nomine vocentur, quæ hunc finem prosequuntur (1). — Nec refert utrum a suis asseclis exigant, an non, juramentum de secreto servando (S. Offic. 5 aug. 1846); neque utrum palam an clandestine machinentur; neque utrum Principes eas tolerant, an prohibeant (Encycl. Pii IX *Quanta cura*, 8 dec. 1864); sufficit ut perniciem Ecclesiæ vel Gubernii civilis intendant. — Imo nec requiritur ut scopus ille omnibus declaratus sit; quapropter (ex responso S. Pœnitentiariæ 21 aug. 1850) omnes cœtus qui « occultum ineunt fœdus juramento firmatum, in Bullis Pontificiis comprehenduntur, » quamvis profiteantur « se nihil adversus religionem moliri, vel civilem rempublicam ».

II. PERSONÆ quæ puniuntur, sunt :

1. *Nomen dantes* sectis proscriptis, id est, qui eis adscri-

(1) Inter ejusmodi sectas numerari debent : Societates biblicæ (damnatae a Pio VII, 1 junii et 4 sept. 1816; a Leone XII, 3 maii 1824; a Pio IX, Encycl. *Qui pluribus*, 1846), Societas Fenianorum (Decr. S. Off., 12 jan. 1870), Solidarii, Internationales, Nihilistæ, etc.

buntur, etiam nulla adhibita cæremonia; si autem bona fide ignoraverint sectam esse ab Ecclesia prohibitam, a censura excusantur, modo in posterum a cœtibus et a communicatione cum sociis abstineant (1).

2. Iisdem sectis *favorem qualemcumque præstantes*, nempe per se aut per alios, directe aut indirecte, palam aut in occulto; conventicula in suis ædibus receptantes vel occultantes; seu commoditatem facientes, ut alicubi convocentur; alios hortantes, vel iis suadentes, ut societatibus adscribantur, vel earum cœtibus intersint; tandem quomodolibet juvantes et faventes (Clem. XII, Bulla *In Eminentí*, an. 1738).

3. Earum *occultos coryphæos ac duces non denuntiantes* Ordinario, vel judici a S. Sede delegato. — Dicitur *donec denuntiaverint*; unde juxta communio rem sententiam, reservatio excommunicationis cessat ipso facto denuntiationis. — Cessat obligatio denuntiationis (ait Marc, n. 1321), si duces certe sunt noti; sed non ideo cessat, quia eorum nomina in libris et ephemeridibus passim leguntur (S. Offic., 1 febr. 1871); cessat quamdiu quis denuntiare nequit, quin seipsum prodatur; cessat probabilius, si nulla spes punitio nis eluceat, v. g. in locis in quibus, ob libertatem omnibus assertam, hæreticorum et sectariorum errores impune grassantur.

V. *Contra violentes immunitatem asyli.*

732. — 57. *Immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare jubentes aut violentes* (2).

Immunitas asyli ecclesiastici est jus locis sacris vel religiosis Episcopi auctoritate erectis, constitutum, ne rei ad ea confu-

(1) Sectarius quem emissi juramenti pœnitet, non potest (ex dec. S. Off., 5 jul. 1837) absolvi, si exterius cum iisdem sociis adhuc communicet, nam « satis non est, quod quis suis erroribus interius tantum renuntiet, si exterius eosdem profiteri adhuc videatur ».

(2) In Constitutione legebatur: Immunitatem asyli ecclesiastici violare jubentes, aut ausu temerario violentes, Pius IX (die 15 jun. 1870) præcepit « quod articulus ille redderetur sensui genuino et valori proprio, ita ut in posterum legi debeatur: ausu temerario violare jubentes aut violentes » (Ex litt. S. Officii 10 febr. 1871, ap. Act. S. Sedis, xxv, 457).

gientes (iis tamen exceptis qui in jure canonico illo privilegio exspoliantur), inde vi extrahi possint.

Per hunc articulum excommunicantur qui hanc immunitatem aut *violare jubent*, aut reapse *violant*. — Sed requiritur ut id jubeant aut faciant *ausu temerario*; quibus verbis significatur (ex instr. S. Off. 1 febr. 1871; ap. *Act. S. Sedis*, xxv, 456) illius ratio agendi, « qui ab aliis minime coactus, prudens ac sciens aut violare jubet, aut exsequendo violat ». Quare neque magistratus civiles, judices, officiales gubernii, neque a fortiori milites, omnesque lege civili aut mandatis sibi impositis coacti, huic excommunicationi obnoxii esse possunt.

Hoc autem jus asyli etiam nunc apud nos viget per se et quoad substantiam, siquidem (ut ait P. Dumas, n. 1002), neque fuit abolitum ab Ecclesia, quæ e contra illud pœnis in violatores latis adhuc tuetur, neque aboleri potuit legitime a potestate civili; — sed habita ratione locorum et temporum, plura in contrarium acta *per accidens* excusantur a peccato, proindeque a censura, tum quia generatim ignorantur prohibitiones, tum quia, in locis ubi tale jus per leges civiles non agnoscitur, illud moraliter servari nequit.

VI. *Contra violantes clausuram monialium.*

733. — 58. *Violantes clausuram monialium, cujuscumque generis aut conditionis, sexus vel ætatis fuerint, in earum monasteria absque legitima licentia ingrediendo; pariterque eos introducentes, vel admittentes; itemque moniales ab illa exeuntes extra casus et formam a S. Pio V (in Constit. Decori) præscriptam.*

Moniales de quibus in præsentī censura agitur, sunt moniales *solemniter* professæ. Unde huic excommunicationi non datur locus in Gallia, ubi moniales vota solemnia non emittunt; esse tantum potest locus censuris Episcoporum, si quæ sint impositæ. — *Clausura* dicitur totum illud spatium quod intra domum monasterii septaque huic annexa continetur, seu totus locus in quo sistere debent moniales, et ultra quem nequeunt se recipere sine peccato mortali.

Excommunicatione puniuntur :

1. *Ingredientes clausuram* absque legitima licentia. — *Ingredi* est intus ire aut consistere, et non tantum pedes ponere (Com. Reat., n. 112).

Dicitur *absque legitima licentia*; hanc licentiam habet Ordinarius sive ad sacram visitationem peragendam, sive data necessitatis causa; eamdem aliis concedere potest ex necessitatis causa, Ordinarius, id est Episcopus, aut, si monasterium subsit Regularibus, Superior ejusdem Ordinis, vel per seipsos, vel per delegatum, v. g., per Abbatissam, vel confessarium. — Necessitas autem triplex esse potest: cura infirmarum, ob quam licentia datur medicis et chirurgis; administratio sacramentorum, ob quam datur confessario; commune servitium, ex quo datur operariis, fabris, bajulis, et aliis. — Et toties danda est (ait Com. Reat., n. 114), quoties opus fuerit, exceptis medicis, chirurgis et confessariis, quibus danda est generatim; ex Constitutione opus non est, ut in scriptis detur.

Dicitur *cujuscumque generis aut conditionis, sexus vel ætatis fuerint*; itaque neque fœminæ, etiamsi sint moniales, sed alterius ordinis, neque impuberes, modo sint doli capaces, neque ipsi episcopi (extra causas necessitatis), quamvis moniales eorum subijciantur jurisdictioni, ab hac censura excipiuntur.

2. *Eos introducentes vel admittentes*, pariter sine licentia legitima, id est cooperantes eorum ingressui, sive exercendo actionem positivam, ut, si quis portam aperiat, claves præbeat, aut alicui consulat, jubeat, vel approbet, ut ingrediatur, sive negative se habendo, dum ex officio aliquis impedire tenetur, ut monialis præfecta, janitrix.

3. *Moniales a clausura exeuntes, extra casus ac formam præscriptam*. — *Casus* quos assignat S. Pius V sunt casus incendii magni, infirmitatis lepræ aut epidemiæ; ex communi doctrina (S. Lig., de leg. n. 200) similes etiam casus comprehenduntur, ut inundatio, invasio hostium, ruina domus. — *Forma* a S. Pio V præscripta hæc est, ut infirmitas sit recognita et expresse in scriptis approbata per Ordinarium, et insuper, si monasteria sint exempta, per Ordinum superiores.

VII. *Contra mulieres violantes clausuram virorum regularium.*

734. — 59. *Mulieres violantes regularium virorum clausuram et superiores aliosve eas admittentes.*

Clastrum virorum regularium includit omne illud spatium quod septis monasterii continetur, id est, domum, officinas interiores, cœnacula, non vero Ecclesiam, chorum, sacristiam, officinas exteriores, hortum, si hæc varia loca adiri possint sine transitu per monasterium, et clavi muroque convenienti a clausura separentur. — Regulares hic quoque intelliguntur, qui vota solemnia emiserunt.

Excommunicantur : — 1. *Mulieres clausuram virorum regularium ingredientes*; id est quæcumque fœminæ usum rationis habentes, exceptis reginis et principissis regnantibus, earumque filiabus, cum earum comitatu necessario. — 2. *Admittentes* fœminas, id est omnes qui directe vel indirecte, positive vel negative, earum ingressui cooperantur, ad sensum supra expositum.

VIII, IX, X. *Contra simoniacos.*

735. — 60. *Reos simoniæ realis in beneficiis quibuscumque eorumque complices.*

Reos simoniæ confidentialis in beneficiis quibuslibet, cujuscumque sint dignitatis.

Reos simoniæ realis ob ingressum in Religionem.

Quid sit *simonia realis*; quid *confidentialis*; quandonam et quomodo quis reus fiat *simoniæ* ob ingressum in religionem, jam explicatum est in Tractatu de *Præceptis* (n. 829, 831).

Ad explanationem trium articulorum qui sunt supra enunciati, tria notare oportet :

1. *Parochiæ omnes*, etiam illæ quæ titulo *revocabili* conferuntur, rationem habent beneficii, ac proinde comprehenduntur præsentī censura, quippe quæ de beneficiis *quibuscumque* loquitur.

2. *Complices* in crimine *simoniæ* sunt omnes qui influxu efficaci *simoniæ* cooperantur, mandato scilicet, consilio, auxilio

aut favore; non vero ii qui delictum commissum ratum haberent.

3. *Ingressus in religionem* intelligitur de ipsa professione quæ in religione solemni emittitur.

XI. *Contra quæstum facientes ex gratiis spiritualibus.*

736. — 61. *Omnes qui quæstum facientes ex indulgentiis aliisque gratiis spiritualibus excommunicationis censura plectuntur in Constitutione S. Pii V (Quam plenum, 2 jan. 1569).*

Quæstum facere hic intelligitur pecuniam accipere; idque prohibetur pro publicatione aut concessione gratiarum spiritualium, etiam sub prætextu aut in favorem alicujus piæ causæ.

Gratiæ spirituales, ex quibus vetatur quæstum facere, sic recensentur in Constitutione S. Pii V: — 1. indulgentiæ; — 2. facultas eligendi sibi sacerdotem, per quem absolvatur quis a reservatis; — 3. Missæ celebratio et sepultura ecclesiastica tempore interdicti; — 4. ciborum prohibitorum usus; — 5. assumptio plurium patrinorum ad sacrum baptismum; — 6. absolutio a simonia reali Sedi Apostolicæ reservata.

Ex eadem Constitutione, excommunicationi subjiciuntur tantum illi qui sunt « *ab episcopis inferiores* ».

XII. *Contra exercentes mercimonium ex stipendiis Missarum.*

737. — 62. *Colligentes eleemosynas majoris pretii pro Missis, et ex iis lucrum captantes, faciendo eas celebrari in locis, ubi Missarum stipendia minoris pretii esse solent.*

Ad hanc excommunicationem incurrendam, requiritur: — 1. ut quis *colligat*, id est ex industria conquirat eleemosynas majoris pretii pro Missis, easque intra manus congerat copiosiori quo potest numero; — 2. ut ex iis *lucrum capiat*, id est ut colligat animo lucrandi et quæstum perceptum sibi retinendi, atque insuper ut lucrum vere perceperit, *faciendo eas Missas celebrari pro minori pretio*, sive in eodem loco ubi collegit, sive in alio (1).

(1) Ita ex Resp. S. Cong. Inq., die 13 jan. 1892; ap. *Act. S. Sedis*, xxiv, p. 639.

Hinc, excommunicationem non incurrunt :

1. Ob defectum *primæ* conditionis, qui eleemosynas habens majoris pretii pro Missis a se celebrandis, eas ab alio celebrare facit, minori dato stipendio; pariter qui ab alio celebrandas sponte oblatas accipit, et lucrum exinde quærit, nisi ipsi quasi collectori deferantur; aut qui ab uno vel altero tantum Missas sic colligeret; tales enim non sunt proprio sensu collectores Missarum; sed hi omnes graviter peccant.

2. Ob defectum *secundæ* conditionis, qui aliquid sibi retinent in justam laboris remunerationem (S. Lig., lib. 6, n. 322), pariter qui excessum in pios usus impendunt, quamvis isti posteriores graviter peccent, uti constat ex decr. S. Cong. Conc. (9 sept. 1874).

XIII. *Contra insinuantes alienationem bonorum Ecclesiæ.*

738. — 63. *Omnes qui excommunicatione mulctantur in Constitutionibus S. Pii V, Admonet nos (4° Calendas apr. 1567), Innocentii IX, Quæ ab hac Sede (pridie nonas nov. 1591), Clementis VIII, Ad R. Pontificis curam (26 jun. 1592), et Alexandri VII, Inter cæteras (9° calendas nov. 1660), alienationem et infeudationem civitatum et locorum S. R. E. respicientibus.*

Sub hac censura cadunt omnes qui etiam privatim tractant de dandis in feudum aut alienandis bonis Sedi et cameræ Apostolicæ unitis atque incorporatis, etiam prætextu necessitatis aut evidentis utilitatis, aut qui quocumque modo has alienationes proponunt, insinuant, vel consulunt, etiam ipsi R. Pontifici.

XIV. *Contra religiosos clericis aut laicis ministrantes Extremam Unctionem et Viaticum sine debita licentia.*

739. — 64. *Religiosos præsumentes clericis aut laicis extra casum necessitatis sacramentum Extremæ Unctionis aut Eucharistiæ per viaticum ministrare absque parochi licentia.*

Ex tenore hujus censuræ, sex conditiones requiruntur ad eam incurrendam :

1. Requiritur ut administrans sacramenta sit proprie reli-

giosus; unde excommunicationem non incurrit administrando sacramenta absque parochi licentia, sacerdos qui profitetur institutum in quo emittuntur vota tantum simplicia, aut novitius religionis etiam solemnis; quia in pœnalibus lex est stricte interpretanda.

2. Requiritur ut ministret sacramentum *Eucharistiæ per modum viatici* aut sacramentum *Extremæ Unctionis*; unde si religiosus alia ministret sacramenta, etiam Eucharistiam extra viaticum, absque licentia parochi, jura illius lædere potest, sed excommunicationem non incurrit.

3. Requiritur ut illa sacramenta ministret *clericis aut laicis*; cessat ergo excommunicatio, si illa ministret aliis religiosis etiam alterius Ordinis, et extra monasterium, imo et novitiis, atque etiam omnibus sive clericis sive laicis, qui intra eorum septa resident, sub eorumque obedientia vivunt.

4. Requiritur ut illa sacramenta ministrentur *absque licentia parochi*; licentia autem intelligitur etiam præsumpta, id est, si certe parochus eam daturus fuisset, aut saltem probabiliter creditur ratihabiturus.

5. Requiritur ut religiosus illa *præsumat* ministrare; unde excusat a censura quælibet ignorantia facti vel juris, etiam graviter vincibilis, modo non sit affectata.

6. Requiritur ut sacramenta sic ministrentur *extra casum necessitatis*; adest autem necessitas, quoties imminet periculum mortis, et parochus non potest aut non vult infirmo sacramenta ministrare.

XV. *Contra extrahentes reliquias absque venia.*

740. — 65. *Extrahentes absque legitima venia reliquias ex sacris cœmeteriis sive catacumbis urbis Romæ ejusque territorii, eis-que auxilium vel favorem præbentes.*

Hæc censura comprehendit tantum reliquias, id est, ossa et cineres martyrum, aut saltem de quibus dubitatur an non sint martyrum.

Duæ classes personarum plectuntur, nempe *extrahentes*, et *cooperantes* sive *physice* per auxilium, sive *moraliter* per favorem.

XVI. *Contra communicantes cum excommunicatis.*

741. — 66. *Communicantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet impendendo auxilium vel favorem.*

1. Aliquis est *nominatim excommunicatus a Papa*, quando S. Pontifex sententiam excommunicationis in illum publice tulit, vel illum publice declaravit excommunicatione generali latae sententiæ jam innodatum, eum expresse nominando, aut ea quæ sunt ei propria ita designando ut cum qualibet alia persona confundi non possit. — Hinc non sufficit quod sit notorie excommunicatus, aut etiam quod sit nominatim excommunicatus ab alio quam S. Pontifice.

2. Crimen *criminosum* est illud propter quod excommunicatio lata est.

3. Duplici modo potest aliquis communicare in crimine criminoso cum excommunicato, scilicet, cooperatione *physica*, auxilium ei præstando, et cooperatione *moralis*, favorem seu consilia, suasionem, approbationem, etc., ei præbendo, ut excommunicatus in suo crimine vel in sua contumacia perseveret.

XVII. *Contra clericos communicantes in divinis cum excommunicatis.*

742. — 67. *Clericos scienter et sponte communicantes in divinis cum personis a Romano Pontifice nominatim excommunicatis, et ipsos in officiis recipientes.*

1. Hæc censura afficit, non laicos, neque religiosos qui non sunt clerici, sed *clericos tantum* seu eos qui saltem prima tonsura sunt insigniti.

2. Utraque ejus pars, juxta communem interpretationem, intelligi debet *conjunctive*, seu habetur tanquam alteri necessario connexa, ita ut communicatio non inducat censuram, nisi clericus excommunicatum admittat ad participationem divinorum officiorum.

3. Clerici non incurrunt censuram nisi *scienter et sponte*

communicent in divinis cum excommunicatis; unde ab ea excusat quælibet ignorantia aut metus quilibet gravis.

4. Prohibetur communicatio cum illis tantum qui sunt a *R. Pontifice nominatim excommunicati*, ad sensum qui fuit in censura præcedenti explicatus.

His excommunicationibus *R. Pontifici simpliciter reservatis* addendæ sunt duæ aliæ : una, excerpta ex ipsa *Const. Apostolicæ Sedis* (in fine primæ recensitionis excomm.); altera, lata in Concilio Tridentino.

XVIII. *Contra absolventes sine debita facultate ab excommunicationibus reservatis.*

743. — 68. *Absolvere præsumentes sine debita facultate, etiam quovis prætextu, ab excommunicationibus R. Pontifici speciali modo reservatis.*

Dicitur 1. *præsumentes*; unde a censura excusant inadvertentia, et ignorantia quælibet etiam graviter culpabilis.

Dicitur 2. *sine debita facultate*, sive ab homine, sive a jure concessa; unde non incurrunt censuram, qui in casu articuli mortis aut impedimenti et necessitatis absolvunt etiam a specialiter *R. Pontifici reservatis*.

Dicitur 3. *speciali modo reservatis*; unde non incurreret excommunicationem, licet graviter peccaret, qui a censuris simpliciter reservatis absolvere præsumeret.

XIX. *Contra usurpatores bonorum ecclesiasticorum* (1).

744. — 69. *Hæc censura versatur circa quæcumque bona et*

(1) Si quem clericorum, vel laicorum, quacumque is dignitate, etiam imperiali, aut regali, præfulgeat, in tantum malorum omnium radix cupiditas occupaverit, ut alicujus ecclesiæ, seu cujusvis sæcularis vel regularis beneficii, Montium Pietatis, aliorumque piorum locorum jurisdictiones, bona, census ac jura, etiam feudalialia et emphyteutica, fructus, emolumenta, seu quascumque obventiones, quæ in ministrorum et pauperum necessitates converti debent, per se vel alios, vi vel timore incusso, seu etiam per suppositas personas clericorum, aut laicorum, seu quacumque arte aut quocumque quæsito colore, in proprios usus convertere, illosque usurpare præsumpserit, seu impedire ne ab iis ad quos jure pertinent percipiatur; is anathemati tamdiu subiaceat, quam-

jura ecclesiastica, sive mobilia sive immobilia, sive pertineant ad aliquam Ecclesiam aut ad sæculare vel regulare beneficium, sive ad Montes Pietatis aut ad loca pia (1).

Actiones quæ censura plectuntur, sunt quatuor : — 1. *in proprios usus convertere et usurpare* illa bona, quibus verbis intelligitur quælibet actio injusta qua quis bona prædicta invadit et surripit; — 2. *impedire* ne illa bona *ab iis ad quos jure pertinent percipiantur*, v. g. ea destruendo, sequestrando, etc.; — 3. *mandare prædictas actiones vel ipsarum aliquam perpetrari*; hoc colligitur ex verbis Concilii *per se vel per alios*; qui faciunt *per alios*, non possunt esse nisi *mandantes*; — 4. *consentire in aliquam e supradictis actionibus*; sed, ex verbis Concilii, consentientes non sunt censuræ obnoxii, nisi sint clerici (Comm. Patav., n. 371).

Adverte vocem concilii *præsumpsit*; unde a censura excusant quælibet ignorantia etiam graviter culpabilis, et pariter metus gravis.

§ III. — De excommunicationibus Episcopis seu Ordinariis reservatis

Quatuor sunt excommunicationes Episcopis seu Ordinariis :

diu jurisdictiones, bona, res, jura, fructus et redditus quos occupaverit, vel qui ad eum quomodocumque, etiam ex donatione suppositæ personæ, pervenerint, ecclesiæ, ejusque administratori, sive beneficiato, integre restituerit, ac deinde a Romano Pontifice absolutionem obtinuerit... Clericus vero qui nefandæ fraudis et usurpationis hujusmodi fabricator seu consentiens fuerit, eisdem pœnis subjaceat » (Conc. Trid., sess. 22, cap. 11, *de Reform.*).

(1) Si conferatur hæc censura cum undecima et duodecima primæ recensitionis Constitutionis nostræ, facile apparet, bona et jura ecclesiastica posse, respectu habito ad excommunicationes latas per Constitutionem *Apostolicæ Sedis*, ad tres classes præcipuas revocari, quarum *prima* complectitur loca et jura ad Ecclesiam Romanam pertinentia; *secunda*, bona et jura pertinentia ad personas ecclesiasticas, ratione suarum ecclesiarum aut beneficiorum; *tertia*, cætera omnia bona et jura, quæ quocumque modo ecclesiastica dici possunt, etiam quæ pertinent ad loca pia, et ad sublevandas pauperum necessitates destinata sunt. Respectu primæ et secundæ classis, excommunicatio est speciali modo Papæ reservata; respectu tertiæ, est tantum simpliciter Papæ reservata (Dumas, n. 1415).

tres ex Constitutione, una ex decreto S. Congregationis Concilii :

I. *Contra clericos et regulares matrimonium contrahentes.*

745. — 70. *Clericos in sacris constitutos vel Regulares aut Moniales post votum solemne castitatis matrimonium contrahere præsumentes; necnon omnes cum aliqua ex prædictis personis matrimonium contrahere præsumentes.*

Ad hanc censuram incurrendam, duo sunt necessaria :

1. Requiritur ut *Ordinatio* vel *professio religiosa* fuerit *valida*, et insuper *professio* fuerit *solemnis*. — Unde hac censura non comprehenduntur religiosi qui vota simplicia tantum emittunt, et ideo omnes moniales in Gallia.

2. Requiritur ut *matrimonium contrahere præsumant*; unde excusat a censura quælibet ignorantia etiam graviter culpabilis excommunicationis (1).

II. *Contra procurantes abortum.*

746. — 71. *Procurantes abortum, effectu secuto.*

1. *Procurantes abortum* hic intelliguntur qui *directe* seu *de industria* abortum intendunt et producant. Unde — 1. non incurritur censura, si actio, ex qua sequitur abortus, tendat directe et immediate ad salutem matris producendam, indirecte tantum et mediate ad abortum; pariter a censura, licet non a peccato, excusaretur qui remote tantum concurreret, v. g. præparando instrumenta vel pharmaca, et a fortiori qui moraliter cooperaretur, nempe consilio aut suasionem; — 2. sed incurritur censura ab illis omnibus qui sive per seipsos et immediate procurant abortum, nempe medicamento, percussione, compressione, etc.; sive proxime participant in ipsa

(1) Quidam commentatores aliam addunt conditionem, nempe, ut matrimonium attentatum *alias valere potuisset* (Ita Comm. Reat., n. 149; Cf. Patav., n. 385); sed immerito, juxta plures alios (Lehmkuhl, n. 969; Marc, n. 1348). — S. Cong. Inq. respondit excommunicationem incurri, etiam quando alia adsunt impedimenta (die 13 jan. 1892), et quando deficit forma Tridentina ut in matrimonio civili (die 22 dec. 1880; ap. *Act. S. Sedis*, xv, p. 536-539),

actione physica qua abortus infertur, sive etiam moraliter participant tanquam causæ principales, uti mandantes.

Hinc, — paterfamilias aut maritus, filiam aut uxorem jussione vel minis cogentes, ut abortum sibi inferant, contrahunt excommunicationem; — ancilla vel socia propinantes potio- nem pariter eam incurrunt; — item medicus, si ipse mulieri medicamentum porrigit, aut actione propria et physica abor- tum producit; — secus vero, si tantum consilia præstat aut media indicat: — pharmacopola vero remedium, etiam inten- tione mala, vendens aut præparans, illam non incurrit; — mulier sibi ipsi abortum procurans, juxta quosdam (ap. Bal- lerini, p. 1004), excommunicationi non subjacet; sed alii probabilius eam tenent hac censura innodari ob generalita- tem verborum quæ omnes indiscriminatim procurantes abor- tum comprehendit (Dumas, n. 1018, q. 3).

2. *Effectu secuto*, id est, foetu ejecto ex causa posita. Hinc, — ex una parte non sufficit attentatio abortus, si foetus reipsa non fuerit ejectus; — ex altera parte, bene sufficit illa ejectio, quocumque tempore fiat post conceptionem, nulla facta inqui- sitione utrum foetus ejectus formatus fuerit, an adhuc infor- mis videatur (Comm. Patav., n. 388).

III. *Contra utentes falsis Litteris apostolicis.*

747. — 72. *Litteris apostolicis falsis scienter utentes, vel cri- mini in ea re cooperantes.*

Falsæ Litteræ apostolicæ sunt Litteræ sive suppositæ sive immutatae. — *Utentes* dicuntur qui eas exhibent, ut effectum habere possint. — *Cooperantes* sunt qui utenti (non qui falsi- ficanti) operam præstant. Hæc censura complementum est excommunicationis contra falsarios Litterarum apostolicarum (in prima recensione, n. IX). — Unde qui Litteras falsificat, et postea eis utitur, duplicem excommunicationem incurrat: unam R. Pontifici speciali modo reservatam, alteram Episcopo reservatam.

IV. *Contra laicos exercentes mercimonium circa stipendia missarum.*

748. — 73. S. Congregatio Concilii (die 25 maii 1893, ap. *Act. S. Sedis*, xxvi, p. 58) statuit, ut in posterum laici contra decretum ejusdem S. Cong. (anni 1874) circa stipendia missarum delinquentes *excommunicatione latæ sententiæ Episcopis reservata obstringerentur* (1).

§ IV. — **De excommunicationibus nemini reservatis**

Undecim numerantur excommunicationes nemini reser-

(1) Sic se habet decretum S. Cong. Conc. (anni 1874) :

« I. An turpe mercimonium sapiat, ideoque improbanda et pœnis etiam ecclesiasticis, si opus fuerit, coercenda sit ab Episcopis eorum bibliopolarum vel mercatorum agendi ratio, qui adhibitis publicis invitamentis et præmiis, vel alio quocumque modo missarum eleemosynas colligunt, et sacerdotibus, quibus eas celebrandas committunt, non pecuniam, sed libros aliasve merces rependunt;

» II. An hæc agendi ratio ideo cohonestari valeat, vel quia, nulla facta imminutione, tot Missæ a memoratis collectoribus celebrandæ committuntur, quot collectis eleemosynis respondeant, vel quia per eam pauperibus sacerdotibus eleemosynis missarum carentibus subvenitur;

» III. An hujusmodi eleemosynarum collectiones et erogationes tunc etiam improbandæ et coercendæ, ut supra, sint ab Episcopis, quando lucrum, quod ex mercium cum eleemosynis permutatione hauritur, non in proprium colligentium commodum, sed in piarum institutionum et bonorum operum usum vel incrementum impenditur;

» IV. An turpi mercimonio concurrant, ideoque improbandi atque etiam coercendi, ut supra, sint ii, qui acceptas a fidelibus vel locis piis eleemosynas missarum tradunt bibliopolis, mercatoribus, aliisque eorum collectoribus, sive recipiant, sive non recipiant quidquam ab iisdem præmii nomine;

» V. An turpi mercimonio concurrant, ideoque improbandi et coercendi, ut supra, sint ii qui a dictis bibliopolis et mercatoribus recipiunt pro missis celebrandis libros aliasve merces, harum pretio sive imminuto sive integro;

» VII. An liceat Episcopis sine speciali S. Sedis venia ex eleemosynis missarum, quas fideles celebrioribus Sanctuariis tradere solent, aliquid detrahere, ut eorum decori et ornamento consulatur, quando præsertim ea propriis redditibus careant. In peculiari conventu anni 1874 S. C. resolvit :

« Ad I. Affirmative.

» Ad II. Negative.

» Ad III, IV et V. Affirmative.

» Ad VII. Negative, nisi de consensu oblatozum, »

vatae : quatuor ex Constitutione *Apostolicæ Sedis*; sex ex Concilio Tridentino; et una ex Const. Urbani VIII a Pio IX renovata.

I. *Contra cogentes tradi sepulturæ ecclesiasticæ hæreticos, etc.*

749. — 74. *Mandantes seu cogentes tradi ecclesiasticæ sepulturæ hæreticos notorios, aut nominatim excommunicatos vel interdictos.*

1. Hæc censura restringitur ad *mandantes* tradi, etc., abusu auctoritatis qua donantur, vel *cogentes* vi aut minis. — Unde sub ea non comprehenduntur, sive parochus mandatis potestatis civilis obtemperans (qui tamen incidit in excommunicationem decimam septimam R. Pontifici simpliciter reservatam, et in interdictum secundum infra exponendum), sive a fortiori aperientes terram, in sepulturam mittentes, et quilibet exsequentes et cooperantes.

2. *Tradi sepulturæ ecclesiasticæ*, id est sepeliri in loco sacro, etsi polluto vel interdicto (1). Sed ritum sacrum adhibere, nec est necessarium, nec sufficit, ut contrahatur censura.

3. *Hæreticos* (intellige pariter apostatas) *notorios*, id est, quos publice constat esse hæreticos, etsi non vitandos, aut *nominatim excommunicatos vel interdictos*, sive a R. Pontifice, sive ab Episcopo (Qui sint *nominatim* excommunicati vel interdicti, jam explicatum est de excomm. XVI secundæ recensionis).

II. *Contra lædentes Inquisitores.*

750. — 75. *Lædentes aut terrefacientes Inquisitores, denuntiantes, testes, aliosve ministros S. Officii ejusve Sacri Tribunalis scripturas diripientes, aut comburentes, vel prædictis quibilibet auxilium, consilium, favorem præstantes.*

Quid sit *lædere* et *perterrefacere* supra expositum est (ubi de excomm. primæ VIII seriei). — *S. Officium* accipiendum est

(1) Nomine *loci sacri* hic intelligitur locus divinis officiis obeundis vel fidelibus sepeliendis, sive benedictione, sive destinatione Episcopi, sive etiam usu tantum et consuetudine addictus (Comm. Pat., n. 413, juxta Suarez, desp. 12, sect. 4, n. 6).

ubicumque exstat et non Romæ tantum. — *Diripere* est vi eripere, non autem clam auferre.

III. *Contra alienantes bona ecclesiastica.*

751. — 76. *Alienantes et recipere præsumentes bona ecclesiastica absque beneplacito apostolico, ad formam Extravagantis Ambitosæ de rebus ecclesiasticis non alienandis.*

1. *Bona ecclesiastica* hic accipiuntur bona quorum administratio auctoritati ecclesiasticæ subest, scilicet : — 1. bona quæ sunt in patrimonio alicujus ecclesiæ vel monasterii; — 2. beneficia ecclesiastica et capellanix ecclesiasticæ (quidam dicunt *etiam laicales*, sed probabilius negatur); — 3. bona quorumvis locorum piorum, v. g. seminarii, nosocomii, confraternitatis, etc., dummodo auctoritate ecclesiastica sint erecta. In hoc autem triplici genere intelliguntur bona tum immobilia, tum mobilia.

2. *Alienatio*, quæ censura plectitur, est omnis actus quo rei dominium directum vel utile, in toto vel in parte, ad alterum transfertur, nempe donatio, venditio, permutatio, hypothecatio, locatio ultra triennium. — Censura cadit tum in alienantem tum in recipientem, eo tamem discrimine facto, quod in recipiente requiritur præsumptio, et proinde excusat ignorantia quælibet etiam vincibilis.

3. Requiritur *beneplacitum Apostolicum*, id est, licentia S. Sedis, ut alienari possint bona supradicta, nisi, — aut agatur de mobilibus non pretiosis, vel immobilibus modici valoris, id est non excedentis 500 francos (1), — aut urgeat necessitas, vel adsit magna utilitas quæ alias non transiret, vel habeatur privilegium speciale et personale (2).

4. Forma Extravagantis *Ambitosæ*, quæ hic requiritur, significat justas causas et solemnitates ad obtinendum beneplacitum.

(1) S. Cong. Conc. declaravit (29 nov. 1613) modici valoris esse, quod non excedit 25 aureos, seu circiter 220 francos; sed hodie pro mutato pecuniæ valore, pluribus canonistis videtur pro exiguo haberi posse valorem 500 francos (Bouix, cit. ap. Marc, n. 8353, not. 2; Lehmkuhl, n. 974, 3).

(2) Resp. S. Cong. Inq., die 22 dec. 1880; ap. *Act. S. Sedis*, xv, p. 538, 539.

citum Apostolicum necessarias (quas vide ap. S. Lig., *de Præcept. partic.*, n. 187).

IV. *Contra negligentes denunciare sacerdotes sollicitantes.*

752. — 77. *Negligentes sive culpabiliter omittentes denunciare infra mensem confessarios sive sacerdotes a quibus sollicitati fuerint ad turpia, in quibuslibet casibus expressis a Prædecessoribus Nostris Gregorio XV (Const. Universi, 20 aug. 1622), et Benedicto XIV (Const. Sacramentum Pœnitentiæ, 1 jun. 1741).*

De obligatione denunciandi confessarios sollicitantes ad turpia, agitur in Tractatu *de Luxuria* (App. I).

1. *Negligunt* denunciare, qui, agnoscentes obligationem denunciandi, et eam implere non recusantes, ejus impletionem incuria culpabili remittunt.

2. *Culpabiliter omittunt*, qui hujus obligationis conscii, eam implere recusant, quin excusentur ratione infamiæ aut scandali.

3. *Mense elapso* in utroque casu censura incurritur. Cum autem tempus non currat ignoranti, mensis computandus est ex quo quis noverit tum obligationem denunciandi, tum excommunicationem huic adnexam, tum tempus ad eam implendam præfixum.

V. *Contra magistratus civiles qui præbere renuunt auxilium adversus violatores clausuræ monialium* (1).

753. — 78. *Hæc censura plerisque in locis hodie propter tem-*

(1) « Bonifacii VIII Constitutionem quæ incipit, *Periculoso*, renovans sancta Synodus, universis episcopis, sub obtestatione divini judicii, et interminatione maledictionis æternæ, præcipit ut in omnibus monasteriis sibi subjectis, ordinaria, in aliis vero Sedis Apostolicæ auctoritate, clausuram sanctimonialium, ubi violata fuerit, diligenter restitui, et ubi inviolata est, conservari maxime procurent : inobedientes atque contradictores per censuras ecclesiasticas, aliasque pœnas, quacumque appellatione postposita, compescentes, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis. Quod auxilium ut præbatur, omnes christianos principes hortatur sancta Synodus, et, sub excommunicationis pœna ipso facto incurrenda, omnibus magistratibus sæcularibus injungit » (Conc. Trid., sess. xxv, cap. 5, *de Regul.*).

porum iniquitatem vix incurritur. Cæterum non viget in Gallia, ubi clausura papalis pro monialibus non existit.

VI. *Contra raptos mulierum ac omnes illis consilium, auxilium et favorem præbentes* (1).

754. — 79. Agitur de solo raptu *matrimonii causa*, seu constituyente impedimentum dirimens matrimonii; ejus conditiones explicantur in Tract. *de Matrimonio* (n. 729).

Censuram incurrunt, tum raptor, tum exsecutor, si a rapto distinctus sit, tum omnes cooperantes.

VII. *Contra violantes libertatem matrimonii contrahendi* (2).

755. — 80. Ex contextu hujus censuræ in Concilio Tridentino constare videtur plecti solos dominos temporales et magistratus qui jurisdictionem exercent, v. g., in aliqua provincia, in aliquo tribunali. — Ad censuram requiritur coactio violenta et injusta.

VIII. *Contra cogentes mulierem ad vitam regularem, vel ab ea impediētes* (3).

756. — 81. — 1. Requiritur ut *coegerint vel impedierint* coac-

(1) Conc. Trid., sess. 24, cap. 6, *de Reform. matr.*

(2) « Quare, cum maxime nefarium sit matrimonii libertatem violare et ab eis injurias nasci, a quibus jura exspectantur, præcipit S. Synodus omnibus cujuscumque gradus, dignitatis et conditionis existant, sub anathematis poena quam ipso facto incurrant, ne quovismodo directe vel indirecte subditos suos vel quoscumque alios cogant, quominus libere matrimonia contrahant » (Conc. Trid., sess. xxiv, cap. 9, *de Reform. matr.*).

(3) « Anathemati sancta Synodus subjicit omnes et singulas personas, cujuscumque qualitatē vel conditionis fuerint, tam clericos quam laicos, sæculares vel regulares, atque etiam qualibet dignitate fungentes, si quomodocumque coegerint aliquam virginem, vel viduam, aut aliam quamcumque mulierem invitam, præterquam in casibus in jure expressis, ad ingrediendum monasterium, vel ad suscipiendum habitum cujuscumque religionis, vel ad emittendam professionem; quique consilium, auxilium vel favorem dederint; quique, scientes eam non sponte ingredi monasterium, aut habitum suscipere, aut professionem emitte- re, quoquo modo eidem actui vel præsentiam, vel consensum, vel

tionem *gravi et injusta*; quare ad censuram incurrendam non sufficeret, si metus levis incuteretur, aut si in metu etiam gravi nulla injuria mulieri inferretur, aut si precibus tantum etiam importunis, modo absint minæ, mulier induceretur ad ingrediendum monasterium, vel ab eo impediretur.

2. Sufficit ut *coegerint* sive ad ingrediendum monasterium, sive ad suscipiendum habitum, sive ad emittendam professionem; sed qui *impediunt*, non incurrunt censuram, nisi impediant ab ipsa professione emittenda, quia hoc solo sensu intelligitur veli susceptio (Lehmkhul, cit. Sanchez, Suarez, Bonacina).

3. *Casus in jure expressi*, quos excipit Concilium, sunt sequentes: — 1. si mulier, postquam viri sui religiosæ professioni consensit, et ipsa continentiam vovit, suspicionem injiciat voti violandi; — 2. si mulier adultera, post suam conversionem, a marito non amplius recipiatur; — 3. si puella, educationis vel custodiæ causa, per aliquod tempus, donec nempe nuptui apta sit, invita constituatur in monasterio (Ex decr. Gregor. IX, cap. 18 et 19, *de cons. conjug.*, ap. Marc, n. 1359).

IX. *Contra eos qui libros de rebus sacris tractantes sine Ordinarii approbatione imprimunt aut imprimi faciunt* (1).

757. — 82. 1. Censura Tridentina, his verbis limitata per Constitutionem *Apostolicæ Sedis*, cadit in impressores et editores; auctores vero non attinguntur nisi ipsi libros imprimi faciant; unde, si sua scripta aliis vendiderint, seu aliqua ratione alienaverint, a præsentī obligatione et a censura huic annexa excusantur (Avanzini, App. 3, p. 146).

2. Libri *de rebus sacris tractantes*, qui hac censura designantur, « sunt tantum libri Sacrarum Scripturarum, earumque adnotationes et commentarii, minime vero libri alii de

auctoritatem interposuerint. Simili quoque anathemati subjicit eos qui sanctam virginum vel aliarum mulierum voluntatem veli accipiendi, vel voti emittendi, quoquo modo sine justa causa impederint » (Conc. Trid., sess. xxv, cap. 18, *de Regul.*).

(1) Conc. Trid., sess. 4, *de edit. et usu sacr. libr.*

rebus sacris in genere, id est ad religionem pertinentibus, tractantes » (4).

X. *Contra docentes quosdam errores circa S. Communionem* (2)
vel circa Matrimonium (3).

758. — 83. — 1. *Errores* qui doceri aut defendi non possunt sub pœna excommunicationis, sunt : — 1. non esse necessarium confiteri ante sumptionem Eucharistiæ, quando habetur conscientia peccati mortalis et adest copia confessarii; — 2. matrimonia clandestina aut esse per se irrita, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecerit, aut ab alia potestate posse irrita fieri; — 3. parentibus inesse potestatem rata vel irrita faciendi matrimonia filiorum.

2. *Actiones* quæ prohibentur sunt : illos errores prædicare, pertinaciter asserere, in publica disputatione defendere.

XI. *Contra missionarios mercaturam exercentes.*

759. — 84. *Excommunicantur missionarii et ecclesiastici qui, per se vel per alios, quovis titulo aut forma, mercaturæ dant operam in Indis orientalibus vel in America sive australi sive septentrionali; item superiores, qui delinquentes religiosos sibi immediate subjectos non puniunt.*

Hæc censura ab Urbano VIII (Const. *Ex debito*) et Clemente IX (Const. *Sollicitudo*) lata, fuit a Pio IX renovata per authenticam S. Officii declarationem (4 dec. 1872). — Ab illa absolutio dari nequit, extra mortis articulum, nisi lucro restituto; facta autem hac restitutione, quilibet confessarius absolvere potest.

(1) Resp. S. Cong. Inq., die 22 dec. 1880; ap. *Act. S. Sedis*, xv, p. 536-539.

(2) « Si quis autem contrariam doctrinam (scilicet contrariam ei quæ necessitatem confessionis ante sumptionem S. Eucharistiæ indicit) prædicare, vel pertinaciter asserere, vel etiam publice disputando defendere præsumpserit, eo ipso excommunicatus existat » (Conc. Trid., sess. xiii, cap. 11, *de Euch.*).

(3) « Eos S. Synodus anathemate damnat qui ea (matrimonia clandestina, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit) vera et rata esse negant, quique falso affirmant, matrimonia a filiisfamilias sine consensu parentum contracta irrita esse, et parentes ea rata vel irrita facere posse » (Conc. Trid., sess. xxiv, cap. 1, *de Reform. matr.*).

ARTICULUS II

De suspensionibus

In triplicem classem dividuntur suspensiones latæ sententiæ; una lata est per bullam Pii IX (*Romanus Pontifex*, 27 aug. 1872), et est S. Pontifici *speciali modo* reservata; aliæ in Constitutione *Apostolicæ Sedis* continentur et sunt S. Pontifici *simpliciter* reservatæ; aliæ a Concilio Tridentino latæ sunt.

§ I. — **Suspensio ex Bulla Romanus Pontifex Papæ specialiter reservata**

760. — 85. « Qui episcopi caractere jam sint insigniti, in pœnam suspensionis ab exercitio pontificalium, et interdicti ab ingressu Ecclesiæ ipso facto absque ulla declaratione incidunt, S. Sedi speciali modo reservatam, si nominati et præsentati a laica potestate, vel, ubi consuetudo viget, a Capitularibus electi ad vacantes Ecclesias, earum curam, regimen et administrationem suscipere audeant. »

§ II. — **Suspensiones ex Constitutione Apostolicæ Sedis S. Pontifici simpliciter reservatæ**

I. *Contra capitula et conventus qui Episcopos et Prælatos ad regimen recipiunt absque Litteris Apostolicis.*

761. — 86. Suspensionem ipso facto incurrunt a suorum beneficiorum perceptione AD BENEPLACITUM S. Sedis, capitula et conventus ecclesiarum et monasteriorum aliique omnes, qui ad illarum seu illorum regimen et administrationem recipiunt Episcopos aliosve Prælatos de prædictis ecclesiis seu monasteriis apud eandem S. Sedem quovis modo provisos, antequam ipsi exhibuerint Litteras Apostolicas de sua promotione.

1. Hæc sententia fertur in eos qui Episcopos aliosve prælatos recipiunt, etc., id est, qui eis obedientiam præstant, tanquam legitimam auctoritatem habentibus.

2. Suspenduntur a suorum beneficiorum perceptione, id est,

— 1. si sunt *membra capitulorum* aut *monasteriorum*, a beneficiis quæ capitulariter seu communiter possident, non vero a beneficiis quæ singulæ personæ possident; ita fert opinio probabilior; nam suspensio quæ fertur in personas morales, non afficit singulas personas quoad munia particularia; — 2. si vero sunt personæ *extra capitulum vel monasterium viventes* (designatæ in censura his verbis *aliique omnes*), suspenduntur, ut patet, a suis beneficiis propriis et personalibus.

Suspenduntur *ad beneplacitum S. Sedis*, id est, prout ait Bonifacius VIII, « donec suspensi ejusdem Sedis gratiam meruerint obtinere ».

II. *Contra ordinantes cum pacto ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta.*

762. — 87. *Suspensionem PER TRIENNIIUM a collatione Ordinum ipso jure incurrunt aliquem ordinantes absque titulo beneficii, vel patrimonii, cum pacto ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta.*

Pactum de quo agitur liberaret ordinantem ab obligatione qua tenetur præbendi congrua alimenta ordinato, quamdiu hic sufficiens beneficium non obtinuerit; unde adesset aliqua simonia. — Secluso pacto, non datur locus censuræ, si quis ordinetur sine titulo.

Præsens Constitutio limitat suspensionem ad *ordinantem*, quæ antea extendebatur ad præsentatum et ad ordinatum.

III. *Contra ordinantes alienum subditum absque litteris testimonialibus.*

763. — 88. *Suspensionem PER ANNUM ab ordinum administratione ipso jure incurrunt ordinantes alienum subditum etiam sub prætextu beneficii statim conferendi aut jam collati sed minime sufficientis, absque ejus Episcopi litteris dimissorialibus, vel etiam subditum proprium qui alibi tanto tempore moratus sit, ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, absque Ordinarii ejus loci litteris testimonialibus.*

Hac censura tria Episcopis ordinantibus prohibentur : —

1. ne subditum alienum ordinent absque ejus Episcopi litteris dimissorialibus; — 2. ne id etiam agant sub prætextu beneficii statim conferendi aut jam collati, sed minime sufficientis; — 3. ne proprium subditum alibi tanto tempore (nempe per sex menses) moratum, ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, ordinent absque Ordinarii ejus loci litteris testimonialibus (1).

Hæc censura respicit etiam ordinationem ad minores ordines, non vero ad primam tonsuram.

IV. *Contra ordinantes absque titulo religiosos non professos.*

764. — 89. *Suspensionem PER ANNUM a collatione ordinum ipso jure incurrit, qui, excepto casu legitimi privilegii, ordinem sacrum contulerit, absque titulo beneficii vel patrimonii, clerico in aliqua congregatione viventi, in qua sollemnis professio non emittitur, vel etiam religioso nondum professo.*

Hæc censura a S. Pio V primum statuta fuit, qui Constitutione sua *Romanus Pontifex* ad religiosos in aliqua congregatione viventes, in qua sollemnis professio non emittitur, et ad novitios nondum professos extendit decretum Tridentinum de titulo necessario ad sacros ordines (sess. 21, cap. 2 de Ref.).

V. *Contra religiosos ejectos vel dispensatos, degentes extra religionem.*

765. — 90. *Suspensionem PERPETUAM ab exercitio ordinum ipso jure incurrunt religiosi ejecti, extra religionem degentes.*

Hæc censura per se non attingit nisi religiosos solemniter professos, sed decreto S. Cong. Ep. et Reg. (4 nov. 1892; ap. *Act. S. Sedis*, xxv, p. 312-315), extensa est ad alumnos votorum solemnium vel simplicium, sive perpetuorum, sive temporalium, his verbis :

« Alumni votorum solemnium, vel simplicium perpetuorum vel temporalium in sacris Ordinibus constituti, qui ex-

(1) Ex resp. S. C. Conc. (9 sept. 1893) clericis qui militare servitium complere coacti sunt, litteræ testimoniales necessariae sunt ad sacros ordines suscipiendos, quoties morati fuerint in aliena dioecesi saltem *per tres menses* (*Act. S. Sedis*, xxvi, p. 431).

pulsi vel dimissi fuerint, perpetuo suspensi maneant, donec a S. Sede alio modo eis consulatur; ac præterea Episcopum benevolum receptorem invenerint, et de ecclesiastico patrimonio sibi providerint.

» Qui in sacris Ordinibus constituti et votis simplicibus obstricti, sive perpetuis, sive temporalibus, sponte dimissionem ab Apostolica Sede petierint et obtinuerint, vel aliter ex Apostolico privilegio a votis simplicibus vel temporaneis dispensati fuerint, ex claustris non exeant, donec Episcopum benevolum receptorem invenerint, et de ecclesiastico patrimonio sibi providerint; secus suspensi maneant ab exercitio susceptorum Ordinum. Quod porrigitur ad alumnos votorum simplicium temporalium, qui quovis professionis vinculo jam forent soluti, ob elapsam tempus quo vota ab ipsis fuerunt nuncupata. »

VI. *Contra ordinem recipientes ab excommunicato, etc.*

766. — 91. *Suspensionem ab ordine suscepto ipso jure incurrunt qui eundem ordinem recipere præsumpserint ab excommunicato vel suspenso vel interdicto nominatim denunciatis, aut a hæretico vel schismatico notorio; eum vero qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium non habere ordinis sic suscepti, donec dispensetur, declaramus.*

Duplex est pars hujus articuli :

1. *Suspensio* ab ordine suscepto inflicta ei qui *scienter* ordinem recepit a nominatim excommunicato, etc.

2. *Prohibitio* ab exercitio ordinis facta ei qui *bona fide* a tali ordinante suscepit ordinem. Hæc prohibitio non est reservata, et tolli potest ab Episcopo.

VII. *Contra clericos Romæ ordinatos non servata norma præscripta.*

767. — 92. *Clerici sæculares exteri ultra quatuor menses in Urbe Roma commorantes ordinati ab alio quam ab ipso suo Ordinario, absque licentia Card. Urbis vicarii, vel absque prævio examine coram eodem peracto, vel etiam a proprio Ordinario posteaquam in prædicto examine rejecti fuerint; — nec non clerici per-*

tinentes ad aliquem e sex episcopatibus suburbicariis, si ordinentur extra suam diocesim, dimissorialibus sui Ordinarii ad alium directis quam ad Card. Urbis vicarium; vel non præmissis ante ordinem sacrum suscipiendum exercitiis spiritualibus per decem dies in domo Urbana sacerdotum a Missione nuncupatorum; — suspensionem ab ordinibus sic susceptis AD BENEPLACITUM S. Sedis ipso incurrunt; — Episcopi vero ordinantes ab usu pontificalium PER ANNUM.

§ III. — **Suspensiones latæ a Concilio Tridentino**

768.—93. I. Contra episcopos Pontificalia exercentes in aliena diœcesi, sine expressa Ordinarii loci licentia, vel in personas eidem Ordinario subjectas, suspensio ab exercitio Pontificalium; et contra sic ordinatos, suspensio ab exercitio Ordinum (1).

II. Contra clericum qui majores Ordines suscipit cum litteris dimissoriis capituli vel vicarii capitularis infra annum a die vacationis concessis, nisi tamen ratione beneficii ecclesiastici recepti vel recipiendi arctatus fuerit, suspensio ab exercitio Ordinum, ad beneplacitum futuri prælati (2)

III. Contra Episcopum titularem qui alterius subditum ad ordines vel primam tonsuram promovet absque proprii prælati consensu aut litteris dimissorialibus, suspensio per annum ab exercitio Pontificalium; et contra sic ordinatum suspensio ab exercitio ordinum, donec suo Prælato visum fuerit (3).

(1) « Nulli episcopo liceat cujusvis privilegii prætextu Pontificalia in alterius diœcesi exercere, nisi de Ordinarii loci expressa licentia et in personas eidem Ordinario subjectas tantum. Si secus factum fuerit, Episcopus ab exercitio Pontificalium, et sic ordinati ab executione ordinum sunt ipso jure suspensi » (Sess. vi, cap. 5, *de Reform.*).

(2) « Non liceat capitulis sede vacante infra annum a die vacationis ordinandi licentiam aut litteras dimissorias seu reverendas, ut aliqui vocant, tam ex juris communis dispositione, quam etiam cujusvis privilegii aut consuetudinis vigore, alicui qui ratione beneficii ecclesiastici recepti seu recipiendi arctatus non fuerit, concedere. Si secus fiat, capitulum contraveniens ecclesiastico subjaceat interdicto, et sic ordinati, si in minoribus ordinibus constituti fuerint, nullo privilegio clericali, præsertim in criminalibus, gaudeant. In majoribus vero ab executione ordinum ad beneplacitum futuri prælati sint ipso jure suspensi (Sess. vii, cap. 10, *de Reform.*).

(3) Nemo Episcoporum, qui titulares vocantur, etiam si in loco nul-

IV. Contra Episcopum qui subditum alienum ordinat absque Ordinarii testimonio de illius probitate et moribus, suspensio a collatione ordinum per annum; contra sic ordinatum, suspensio ab exercitio Ordinum donec episcopo proprio visum fuerit (1).

V. Contra Abbates, Prælatos exemptos, Collegia et Capitula aut Vicarios capitulares litteras dimissorias sibi non subditis concedentes, ut ab alio quam a proprio Episcopo ordinentur, suspensio ab officio et beneficio per annum (2).

VI. Contra Ordinatos per saltum, suspensio ab ordine suscepto, a qua Episcopus tum tantum ex se dispensare potest, quando ordinatus non ministravit in illo ordine, aut quando delictum occultum est (3).

VII. Contra illegitime benedicentes matrimonia (4).

lius diœcesis etiam exempto, aut aliquo monasterio cujusvis ordinis residerint, aut moram traxerint, vigore cujusvis privilegii sibi de promovendo quoscumque ad se venientes pro tempore concessi, alterius subditum, etiam prætextu familiaritatis continuæ commensalitatissuæ, et absque sui proprii prælati expresso consensu aut litteris dimissoriis, ad aliquos sacros aut minores ordines vel primam tonsuram promovere seu ordinare valeat. Contra faciens exercitio Pontificalium per annum, taliter vero promotus ab executione ordinum sic susceptorum, donec suo prælato visum fuerit, ipso jure sint suspensi » (Sess. XIV, cap. 2, *de Reform.*).

(1) « Nemo ordinetur ab Episcopo non proprio, nisi ejus probitas ac mores Ordinarii sui testimonio commendetur. Si secus fiat, ordinans a collatione ordinum per annum, et ordinatus a susceptorum ordinum executione, quamdiu proprio Episcopo videbitur expedire, sit suspensus » (Sess. XXIII, cap. 8, *de Reform.*).

(2) « Abbatibus ac aliis quibuscumque, quantumvis exemptis, non liceat in posterum, intra fines alicujus diœcesis consistentibus, etiamsi nullius diœcesis vel exempti esse dicantur, cuiquam, qui regularis subditus sibi non sit, tonsuram vel minores ordines conferre; nec ipsi abbates et alii exempti, aut collegia vel capitula quæcumque etiam ecclesiarum cathedralium, litteras dimissoriales aliquibus clericis sæcularibus, ut ab aliis ordinentur, concedant... Concedentes dimissorias contra formam decreti hujus Sanctæ Synodi (sess. VII, cap. 10, *de Reform.*), ab officio et beneficio per annum sint ipso jure suspensi » (sess. XXIII, cap. 10, *de Reform.*).

(3) « Cum promotis per saltum, si non ministraverint, Episcopus ex legitima causa possit dispensare » (sess. 23, cap. 14, *de Reform.*).

(4) « Si quis parochus, vel alius sacerdos, sive regularis, sive sæcularis sit, etiamsi id sibi ex privilegio vel immemorabili consuetudine li-

VIII. Contra Episcopos incontinentes (1).

IX. His censuris addendæ sunt (ex decr. S. Cong. Conc. 25 maii 1893; ap. *Act. S. Sedis*, xxvi, p. 58), contra sacerdotes, suspensio a divinis S. Sedi reservata et ipso facto incurrenda, et contra clericos sacerdotio nondum initiatos, suspensio quoad susceptos ordines pariter reservata S. Sedi et ipso facto incurrenda (Cf. supra, n. 748).

ARTICULUS III

De interdictis§ I. — *Interdicta lata in Constitutione Apostolicæ Sedis*

769. — 94. Duo sunt, quorum prius speciali modo R. Pontifici reservatum est, alterum potest a quocumque absolvi, postquam ii qui interdictum contraxerunt, ad arbitrium ejus cujus sententiam contempserunt, competenter satisfecerint.

I. *Interdictum Romano Pontifici speciali modo reservatum ipso jure incurrunt universitates, collegia et capitula, quocumque nomine nuncupentur, ab ordinationibus seu mandatis ejusdem Romani Pontificis pro tempore existentis ad universale futurum concilium appellantia.*

Hæc censura eodem modo intelligenda est ac excommunicatio IV speciali modo reservata in prima serie, cum hoc solo discrimine quod excommunicatio *singulos* delinquentes, interdictum delinquentes *collective* sumptos, seu universitates, collegia et capitula, respicit.

II. *Scienter celebrantes, — vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario, vel delegato iudice, vel a jure interdictis, — aut nominatim excommunicatos ad divina officia, seu ecclesiastica sacramenta, vel ecclesiasticam sepulturam admittentes, —*

cere contendat, alterius parochiæ sponso sine illorum parochi licentia matrimonio conjungere aut benedicere ausus fuerit, ipso jure maneat tamdiu suspensus quamdiu ab Ordinario ejus parochi qui matrimonio interesse debeat, seu a quo benedictio suscipienda erat, absolvatur » (sess. xxiv, cap. 1, *de Ref. matr.*).

(1) « Episcopi quoque, quod absit, si ab hujusmodi crimine (concubinatus) non abstinuerint, et a synodo provinciali admoniti, se non emendaverint, ipso facto sint suspensi » (sess. xxv, cap. 14, *de Reform.*).

interdictum ab ingressu ecclesiæ ipso jure incurrunt, — donec ad arbitrium ejus cujus sententiam contempserunt, competenter satisfecerint.

1. *Scienter celebrantes vel celebrari facientes* divina in locis interdictis, illi sunt qui id agunt cum cognitione prohibitionis Ecclesiæ et censuræ huic annexæ; unde excusat ab ea quælibet ignorantia etiam crassa.

2. *Admittentes ad divina officia, etc.*, illi sunt qui possent sua auctoritate ab his prohibere nominatim excommunicatos, et eos non prohibent; tales sunt rectores, parochi, et alii quorum curæ ecclesiæ vel cœmeteria commissa sunt (Dumas, *op. cit.*, n. 1055). Cæterum, vox *scienter* ad hos etiam refertur, qui proinde et ipsi excusantur qualibet ignorantia.

3. Interdictum ab ingressu ecclesiæ quod ea censura incurritur privat equidem participatione divinorum officiorum sicut cætera interdicta personalia, at non in omni loco, sed in Ecclesia tantum, seu in quolibet templo auctoritate episcopi publice deputato ad sacra facienda.

§ II. — Interdicta a Concilio Tridentino lata

770. — 95. I. *Metropolitanus suffraganeos episcopos absentes, metropolitanum vero absentem suffraganeus episcopus antiquior residens, pœna interdicti ingressus ecclesiæ eo ipso incurrenda infra tres menses per litteras seu nuntium Romano Pontifici denuntiare teneatur* (1).

II. *Capitulum, sede vacante, dans infra annum a die vacationis litteras dimissorias ad ordines, ei qui non arctatur occasione beneficii recepti vel recipiendi, ecclesiastico subjacet interdicto* (2).

771. — 96. Scholium. His autem excommunicationibus, suspensionibus et interdictis, adjici debent censuræ quæ latæ sunt, sive pro R. Pontificis electione, sive pro interno regimine quorumcumque collegiorum, congregationum, etc.; ita enim explicite declarat Constitutio :

(1) Conc. Trid., sess. VI, cap. 1, *de Reform.*

(2) *Ibid.*, sess. VII, cap. 10, *de Ref.*

« *Quæ vero censuræ, sive excommunicationis, sive suspensionis, sive interdicti, Nostris aut Prædecessorum Nostrorum Constitutionibus, aut sacris canonibus, præter eas quas recensuimus, latæ sunt, atque hactenus in suo vigore perstiterunt, sive pro R. Pontificis electione, sive pro interno regimine quorumcumque collegiorum, congregationum, cœtuum, locorumque piorum cujuscumque nominis aut generis sint, eas omnes firmas esse, et in suo robore permanere volumus et declaramus.* »

Notandum est istas censuras mere dici *non abrogatas*, seu in suo robore permanere. Aliud autem est declarare *eas non esse abrogatas*, aliud affirmare *eas esse innovatas*. Quare si quædam ex illis censuris in desuetudinem abierint aut cessaverit, nequaquam per Constitutionem debent censi innovatæ (Ballerini, ap. Gury, p. 979).

ARTICULUS IV

De absolute a prædictis censuris

772. — 97. Post enuntiatas excommunicationes speciali modo reservatas R. Pontifici, hæc statuuntur de earum absolute :

« A quibus omnibus excommunicationibus huc usque recensitis absolutionem Romano Pontifici pro tempore speciali modo reservatam esse et reservari ; et pro ea generalem concessionem absolvendi a casibus et censuris, sive excommunicationibus Romano Pontifici reservatis, nullo pacto sufficere declaramus, revocatis insuper earundem respectu quibuscumque indultis concessis sub quavis forma et quibusvis personis etiam Regularibus cujuscumque ordinis, congregationis, societatis, et instituti, etiam speciali mentione dignis et in quavis dignitate constitutis. Absolvere autem præsumentes sine debita facultate, etiam quovis prætextu, excommunicationis vinculo Romano Pontifici reservatæ innodatos se sciant, dummodo non agatur de mortis articulo, in quo tamen firma sit quoad absolutos obligatio standi mandatis Ecclesiæ, si convaluerint. »

Expositis tandem omnibus aliis censuris sic prosequitur Constitutio :

« Cæterum decernimus, in novis quibuscumque concessionibus ac privilegiis, quæ ab Apostolica Sede concedi cuivis contigerit, nullo modo ac ratione intelligi unquam debere aut posse comprehendere facultatem absolvendi a casibus, et censuris quiblibet Romano Pontifici reservatis, nisi de iis formalis, explicita ac individua mentio facta fuerit; quæ vero privilegia aut facultates, sive a prædecessoribus Nostris, sive etiam a Nobis cuilibet Cœtui, Ordini, Congregationi, Societati, et Instituto, etiam regulari cujusvis speciei, etsi titulo peculiari prædito, atque etiam speciali mentione digno, a quovis unquam tempore hujusque concessæ fuerint; ea omnia, easque omnes Nostra hac Constitutione revocatas, suppressas, et abolitas esse volumus, prout reapse revocamus, supprimimus et abolemus, minime refragantibus aut obstantibus privilegiis quibuscumque, etiam specialibus comprehensis vel non in corpore juris, aut Apostolicis Constitutionibus, et quavis confirmatione Apostolica, vel immemorabili etiam consuetudine, aut alia quacumque firmitate roboratis, quiblibet etiam formis ac tenoribus, et cum quibusvis derogatoriis, aliisque efficacioribus et insolitis clausulis, quibus omnibus, quatenus opus sit, derogare intendimus, et derogamus. Firmam tamen esse volumus absolvendi facultatem a Tridentina Synodo Episcopis concessam (sess. xxiv, cap. 6. *de Reform.*) in quibuscumque censuris Apostolicæ Sedi hac Nostra Constitutione reservatis, iis tantum exceptis, quas eidem Apostolicæ Sedi speciali modo reservatas declaravimus. »

Leges igitur ad censurarum absolutionem spectantes omnino diversæ sunt, prout censuræ vel *speciali modo* vel *simpliciter tantum* R. Pontifici reservatæ fuerint.

773. — 98. I. De absolutione censurarum quæ sunt speciali modo reservatæ. In his quatuor sita est ex verbis ipsius Constitutionis hujusmodi specialis reservatio :

I. *Nullo pacto sufficit* ad valide et licite ab iis censuris absolvendum *generalis concessio* absolvendi a casibus et censuris, sive excommunicationibus R. Pontifici reservatis.

Hac declaratione certe revocata est generalis potestas

Episcopis a Concilio Tridentino facta (sess. 24, cap. 6, *de Reform.*) absolvendi a quibuscumque censuris ex delicto occulto Sedi Apostolicæ reservatis; nam Constitutio ipsa (*Apostolicæ Sedis*) expresse excludit ab eo privilegio censuras speciali modo reservatas, nempe his verbis: « Firmam esse volumus absolvendi facultatem a Tridentina Synodo Episcopis concessam (sess. xxvi, cap. 6 *de Ref.*) in quibuscumque censuris Apostolicæ Sedi hac nostra Constitutione reservatis, *iis* tantum *exceptis* quas eidem Apostolicæ Sedi *speciali modo reservatas* declaravimus. »

II. *Revocata sunt* earumdem censurarum respectu quæcumque *indulta* concessa sub quavis forma et quibusvis personis.

Hæc porro revocatio — 1. *intelligenda est* de iis facultatibus, quæ *generales* possunt appellari, nempe quæ, quovis unquam modo vel tempore, fuerunt concessæ cuilibet Ordini, Congregationi et Instituto; ita enim expresse statuitur in Constitutione; — 2. *minime* vero *applicari debet* facultatibus, quæ *personales* dici possunt, quales sunt v. g. quæ Episcopis ad quinquennium concedi solent, aut extraordinarie dantur ad biennium quibusdam confessariis (1).

Nota tamen quod, ex duplici decreto S. Inquisitionis (die 17 jun. 1866; die 4 apr. 1871), in amplissima concessione facultatum etiam pro casibus S. Sedi speciali modo reservatis, semper excipienda est facultas pro casu sacerdotis complicem absolventis, qui peculiari mentione indiget, et in eo sensu dici potest *specialissimo modo* reservatus.

III. *Præsumentes* ab iis censuris *absolvere sine debita facultate*, etiam quovis prætextu, *excommunicationis* vinculo *R. Pontifici reservatæ* innodantur, dummodo non agatur de mortis articulo.

Ad ejusmodi autem excommunicationem incurrendam tria sunt omnino necessaria, ex verbis ipsis Constitutionis: — 1. ut absolvens *debita facultate* sit destitutus; — 2. ut vere et realiter *absolvere attentet*; — 3. ut id agat *præsumptione*

(1) Id expresse declaratur Instructione S. *Officii*, data die 15 jun. 1870 (apud Avanzini, App. 85, p. 450; Comm. ejusd., n. 20; Cf. Dumas, *op. cit.*, n. 974).

ductus, id est, certo sciens, se esse opportuna facultate destitutum, pœnitentem vero esse excommunicatione speciali modo reservata innodatum.

Quapropter excommunicationem non incurrit, qui vere et proprie non absolvit, vel inculpabiliter non advertit pœnitentem esse censura innodatum, vel ignorat censuram illam esse reservatam, vel dubitat non adesse censuram, vel ex errore putat morbum esse gravem et infirmum moriturum esse, eumque absolvit; nam in his casibus deest præsumptio.

IV. Constitutis in articulo mortis imponenda est *obligatio standi mandatis Ecclesiæ*, si convaluerint.

1. Hæc obligatio duo importat, scilicet, se *ad superiorem præsentare*, et *parere ejus mandatis*, quæ dantur vel loco satisfactionis, vel tanquam remedium ne deinceps in eadem censuras pœnitens prolabatur (1).

2. Adeo urget dicta obligatio, ut pœnitens, si postquam convaluerit hanc adimplere negligat, non tantum graviter peccet, sed *iisdem censuris iterum ipso facto obstringatur* (2).

3. Ut existat talis obligatio, *non necesse est ut confessarius eam pœnitenti imposuerit*; hic enim præsentare se debet superiori, vi præcepti non confessarii sed Ecclesiæ, cujus lege ipse confessarius obstringitur. Quare, si confessarius illam ex oblivione, aut ignorantia, aut quacumque ex causa imponere omiserit, et pœnitens postea sciat se ad hanc obligationem teneri, sub illatis pœnis illam implere debet.

774. — 99. II. De absolutione censurarum quæ sunt S. Sedi simpliciter reservatæ. Nemo ab his censuris absolvere potest, nisi ad id facultatem habeat. Porro præter facultates

(1) Nota autem quod nomine superioris intelligi debet, vel ipse R. Pontifex, vel is qui ab ipso facultates accepit absolvendi; ideo enim hæ facultates a R. Pontifice conceduntur, ut in variis locis sint qui ejus personam et potestatem repræsentent, atque ita sollicitius fidelium saluti consulatur; quare sufficit, ut confessarius obligationem imponat coram habente tales facultates sistendi, aut potius ut ipse facultatem pro isto casu impetret (Cf. Resp. S. Cong. Inq., die 19 aug. 1891, et die 13 jan. 1892; ap. *Act. S. Sedis*, xxiv, p. 000).

(2) Resp. S. Cong. Inq., die 19 aug. 1891 et 13 jan. 1892.

quæ conceduntur, sive in favorem alicujus Cœtus, Ordinis, Congregationis, Societatis et Instituti, sive in favorem alicujus personæ in particulari, de quibus supra dictum est, confirmatur in Constitutione facultas absolvendi a Tridentina Synodo Episcopis concessa (sess. xxiv, cap. 6 *de Reform.*), in censuris quibuscumque reservatis, quæ sint *occultæ*, exceptis iis quæ sunt *speciali modo* reservatæ.

775. — 100. Scholium. *De modo postulandi facultates absolvendi a casibus papalibus.* Ne ardue nimis evadat absolutio censurarum reservatarum, R. Pontifex potestatem specialem communicat, tum Cardinali Majori Pœnitentiario, tum Cardinali Præfecto S. Cong. de Propaganda fide, ut per eos concedantur, non solum facultates quæ pro singulis casibus petuntur, sed etiam dentur Episcopis aut confessariis postulantiibus ampliores minoresve facultates absolvendi a censuris S. Sedi reservatis; quæ quidem ad tempus determinatum tum Episcopis, tum confessariis solent concedi.

Porro omnes qui in locis missionum versantur ad S. Cong. de Propaganda fide recurrere debent; alii ad Majorem Pœnitentiarium. — Si ad S. Pœnitentiariam recursus habeatur, hæc servanda sunt: Epistola, latino vel vernaculo idiomate scripta pro commoditate scribentis, Romam directe, quin tradatur Episcopo, mittenda est cum hac superscriptione: *Eminentissimo Cardinali Majori Pœnitentiario, Romam*, vel æquivalente in alio idiomate. Sic incipiat epistola: *Eminentissime et Reverendissime Domine*, et sic terminetur: *Dignetur Eminentia Vestra rescribere ad...*, et hic accurate exprimatur nomen et cognomen illius ad quem dirigendum est responsum, itemque nomen loci. Ubi agitur de casibus occultis non exprimi debet nomen personæ pro qua recurritur, sed hæc designatur per litteram N. Tandem debet clare exprimi casus cum circumstantiis necessariis, et gratia quæ postulatur, atque etiam vera causa recursus, ne concessio fiat nulla (1).

(1) Bouix, *S. Officii*, p. 2, cap. 13; § 4, p. 251.

PARS II

DE IRREGULARITATIBUS

Agétur — 1. de irregularitatibus in genere; — 2. de irregularitatibus in specie.

CAPUT I

DE IRREGULARITATIBUS IN GENERE

776. — 101. Irregularitatis definitio. Irregularitas definitur : *Impedimentum canonicum quo quis fit directe inhabilis ad ordines licite suscipiendos, et indirecte ad susceptorum functiones licite exercendas.*

Dicitur 1. *impedimentum*, ut distinguatur a censura; non est enim proprie poena, sed moralis inhabilitas, quæ inducitur ob indecentiam, provenientem sive ex delicto perpetrato, sive ex mero defectu.

Dicitur 2. *canonicum*, id est, — *jure canonico constitutum*; unde quæ jure naturali aut divino impediunt validam aut licitam ordinum susceptionem, non sunt irregularitates; — et quidem *jure canonico communi*, id est, concilio generali vel Romano Pontifice; unde non est irregularitas juris particularis, neque ab homine; — tandem *jure canonico scripto*, nam non constituitur irregularitas consuetudine, et in materia irregularitatis non valet argumentum a pari aut a fortiori.

Dicitur 3. *quo quis fit directe inhabilis ad ordines suscipiendos*. Inde irregularitas differt a suspensione, quæ directe non

impedit ordinum susceptionem, sed potius eorum functiones. Hic, lato sensu inter ordines intelligitur prima tonsura.

Dicitur 4. *ad ordines licite suscipiendos*; Ecclesia enim non potest impedire validam susceptionem ordinum a Christo institutorum; unde qui est irregularis, illicite sed valide suscipit ordines.

Dicitur 5. *vel eorum functiones exercendas*; nam quando ordines jam sunt suscepti, irregularitas effectum suum producere nequit, nisi impediendo ne exerceantur.

Dicitur 6. *ad functiones ordinum licite exercendas*; nam irregularis semper retinet potestatem ordinis, qua sacramenta valide, etsi illicite, conficiat et conferat; imo retinet etiam potestatem jurisdictionis, ideoque valide absolvit in sacramento poenitentiae.

777. — 102. Ejus divisio. Irregularitas dividitur :

1. In totalem et partialem. — *Totalis* privat susceptione et exercitio cujuslibet ordinis; talis est quæ oritur ex homicidio. — *Partialis* privat tantum aliquo actu ordinis, ut si quis amittat pollicem, irregularis fit ad celebrandam Missam, non ad confessiones audiendas.

2. In *perpetuam*, quæ ex se semper durat, nisi tollatur dispensatione, — et *temporalem*, quæ lapsu temporis cessare potest.

3. In irregularitatem *ex defectu* et *ex delicto*, de quibus in secundo capite dicitur.

778. — 103. Ejus effectus. Tres sunt effectus, quando irregularitas est totalis :

1. Reddit inhabilem *ad ordines licite suscipiendos*, ex dictis in definitione; juxta opinionem probabiliorum et communiorum, qui inhabilis est ad ordines superiores, eo ipso inhabilis est etiam ad inferiores.

2. Reddit inhabilem *ad functiones ordinum solemniter exercendas*. — Dicitur *solemniter*, id est, cum cæremoniis, vestibus sacris et aliis variis modis quibus non licet laicis eas exercere. Inde irregulares possunt absolute exercere minorum ordinum officia, et alia possunt quæ juxta morem hodiernum

a laicis peraguntur; v. g., decantare officia publica, sacramenta accipere, luminaria deferre in divinis officiis.

3. Reddit inhabilem *ad beneficium obtinendum*, et quidem, juxta communioem et probabiliorem opinionem, *valide*. Ratio est quia beneficium non datur nisi propter officium; agitur enim de beneficio ordinis sacri exercitium exigente. Atqui irregularis inhabilis efficitur ad officium, cum non possit ordinem exercere. Ergo (S. Lig., lib. 7, n. 342, 343).

Dicitur *ad beneficium obtinendum*; potest equidem quis beneficio jam obtento privari per sententiam ecclesiasticam propter irregularitatem ex delicto post beneficium obtentum contractam; sed, exclusa hac sententia, eo non privatur; tenetur tamen petere dispensationem; si eam non petat aut obtinere non possit, debet sine mora beneficio renunciare, saltem si magna necessitate non laboret.

779. — 104. Modi quibus tollitur. Duo sunt : *cessatio causæ* aut *dispensatio*.

I. Omnis et sola irregularitas proveniens ex *defectu transitorio*, cessat *cessatione causæ*, v. g., adveniente ætate, acquisita debita scientia.

II. Irregularitas proveniens ex *delicto* aut ex *defectu permanenti*, v. g., ex defectu sacramenti aut lenitatis, non cessat nisi *dispensatione*, quam concedere possunt :

1. S. Pontifex, modo non adsit insuper impedimentum ex jure naturali, quod exercitium ordinis sacri impossibile reddat.

2. Episcopi in triplici casu, nempe : — 1. si irregularitas sit « ex delicto occulto, excepta ea quæ oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum » (conc. Trid., sess. xxiv, cap. 6 *de Reform.*); — 2. si gravissima urgeat causa et non pateat aditus ad S. Pontificem (ea tamen conditione, ut, quamprimum fieri poterit, recurratur ad Sanctam Sedem); — 3. si tandem irregularitas sit dubia.

3. Quilibet delegatus, pro ratione acceptæ facultatis.

CAPUT II

DE IRREGULARITATIBUS IN SPECIE

Cum irregularitates principaliter distinguantur ex parte causæ, prout oriuntur ex defectu, vel ex delicto, in duplici articulo dicetur : — 1. de irregularitatibus ex defectu ; — 2. de irregularitatibus ex delicto.

ARTICULUS I

De irregularitatibus ex defectu

780. — 105. Irregularitates *ex defectu* illæ sunt quæ a jure statutæ sunt propter meros defectus naturales secum ferentes aliquam indecentiam quæ Ecclesiam ejusque ministros in contemptum adducere potest.

Octo numerantur, nempe ex defectu : — 1. animi ; — 2. corporis ; — 3. natalium ; — 4. ætatis ; — 5. libertatis ; — 6. sacramenti ; — 7. bonæ famæ ; — 8. lenitatis.

§ I. — **De defectu animi**

Triplex animi defectus parit irregularitatem, scilicet, rationis, scientiæ, et fidei confirmatæ.

781. — 106. I. Ex defectu rationis irregulares sunt :

1. Qui rationis usu omnino carent, quales sunt *pueri et perpetuo amentes*.

2. Qui per varia intervalla ratione privantur, quales sunt *amentes lunatici*, qui per certa tempora rationem amittunt. — Sufficit semel insanisse, ut nunquam ordines suscipi possint, si amentia ortum habuerit *ex causa permanente*, fundata in læsione organorum vel alteratione humorum ; tales raro præsumuntur perfecte sani. — Si autem amentia proveniat *ex causa transitoria*, puta ex vi febris, iræ aut alterius passionis,

et postea cesset, ordines suscipi possunt. — Quando talis defectus supervenit ordinibus jam susceptis, si cesset per diuturnum tempus, ex iudicio episcopi licet in ordine suscepto ministrare (S. Lig., lib. 7, n. 398).

3. *Epileptici*, nisi hoc morbo affecti fuerint ante pubertatem, et postea perfecte liberati fuerint; quando enim morbus accidit post pubertatem, præsertim post 25 annum, raro contingit ut hi perfecte sanentur, et fere semper adest periculum ne redeat malum. Asserunt tamen plures, quos non damnat S. Lig. (n. 399), quod in quibusdam regionibus, qui per biennium liberi fuerunt ab hac infirmitate, accedente declaratione episcopi, ordinantur. — Si morbus post ordinationem acciderit, licet non sit omnino sanatus, si raro, v. g., semel in mense, cadat epilepticus, nec spumet, poterit privatim celebrare, saltem præsentem sacerdote jejuno, qui missam perficiat post consecrationem, cadente sacerdote, nec valente sacrificium consummare.

4. *Energumeni, arreptitii, dæmoniaci*, id est, qui a dæmone ita vexantur, ut non sint liberæ mentis, nisi ab incursu dæmonis liberati comprobentur spatio temporis sufficienti, iudicio episcopi (S. Lig., *ibid.*).

782. — 107. II. Ex defectu scientiæ, irregulares sunt, qui non habent scientiam competentem ordini suscipiendo aut suscepto, id est, qui ignorant ea quorum cognitionem canones ad susceptionem ordinum requirunt, ut explicat S. Lig. (lib. 5, n. 790 et seq.). Episcopus potest tamen ad ordines evehere eum qui hic et nunc nondum habet scientiam pro ordine suscipiendo requisitam, modo adsint quatuor conditiones : — 1. defectus scientiæ non sit nimis notabilis ; — 2. ordinandus talis sit pietatis et probatæ conscientiæ, ut prudenter judicari possit eum studio vacaturum esse ad scientiam debitam sibi comparandam ; — 3. prohibeatur ordinandus sacras functiones exercere, donec scientiam pro iis exercendis necessariam acquisierit ; — 4. illius ordinationem, non obstante defectu scientiæ, exigat necessitas Ecclesiæ ob ministrorum penuriam.

783. — 108. III. Ex defectu fidei confirmatæ, irregulares sunt neophyti, seu recenter conversi ad christianam fidem, nempe qui in adulta ætate nuper baptizati sunt, usquedum iudicio episcopi per sat longum tempus in fide perseveraverint, et confirmati fuerint.

§ II. — **De defectu corporis**

784. — 109. Principium. Ille defectus corporis constituit irregularitatem, qui *prorsus impedit congruum ordinis exercitium, vel affert notabilem indecentiam aut excitat horrorem.* Ita communiter canonistæ.

785. — 110. Corollaria. Hinc irregulares sunt :

1. *Cæcus*; et huic rarissime conceditur dispensatio ad ordines suscipiendos. — Qui caret oculo *dextro* tantum, ordinari potest. — Qui caret *sinistro* (seu oculo canonis), ita ut sine magna difficultate aut indecentia non possit legere canonem in missali, ordinandus non est. Quando vero, ut plerumque evenit, oculo dextro uti potest ad canonem legendum sine magna difformitate, ad sacerdotium promoveri potest. — Qui non est omnino cæcus, sed ita *cæcutiens* ut non possit legere in missali, aut nonnisi cum maxima difformitate, est irregularis ad ordines suscipiendos. Non est autem irregularis qui, visu debilis, indiget perspicillis, vel ex obliquo intuetur. — Si quis autem, *post sacerdotium acceptum*, cæcus fiat aut omnino cæcutiat, poterit a R. Pontifice obtinere dispensationem ad ordinem exercendum cum assistentia sacerdotis, modo constet eum errare non posse (S. Lig., lib. 7, n. 404, et lib., n. 390).

2. *Surdus* qui ex neutra aure audit; quia hujusmodi sacerdos, cum non possit audire vocem ministri, nequit sine indecentia celebrare. — Si surditas *sacerdotio suscepto superveniat*, non interdicitur sacerdoti celebratio; facilius enim toleratur defectus superveniens in promotum quam in promovendo. — Juxta communem sententiam surdaster, seu difficulter audiens, non est irregularis (S. Lig., n. 405).

3. *Mutus*, aut ita balbutiens ut nullam possit vocem inte-

gre pronuntiare vel nonnisi cum magna difficultate; item qui omnino præcipitanter loquitur. At *blæsi* seu *leviter balbutientes*, etiamsi cum aliqua difficultate verba proferant, irregulares non sunt, nisi excitent risum aut contemptum (S. Lig., n. 406).

4. *Claudus*, qui sine baculo sustentari nequit ad altare, non autem qui simpliciter claudicat, aut crura distorta habet, nisi sit valde difformis. — Irregularis est qui instructus est pede ligneo.

5. Qui *caret altera manu*, aut digitis omnibus, aut pollice, aut indice, vel parte notabili pollicis aut indicis, vel habet eos ita debiles ut nequeat hostiam elevare aut frangere, vel manum ita tremulam habet ut calicem elevare aut sumere non valeat sine periculo effusionis, vel communionem ministrare sine periculo dimittendi sacramentum in terram. — Ordinatus habens *pollicem impeditum*, posset probabiliter, in casu necessitatis, ministrare Eucharistiam cum digitis posterioribus. — Irregularis autem non est qui *caret ungue* pollicis vel indicis, aut uno, vel etiam duobus digitis posterioribus; secus si tribus careret. — Nec irregularis est sex habens digitos, modo sextus non impediat usum aliorum (S. Lig., n. 408).

6. *Laborans febris continua* aut alio morbo continuo, qui impediret Missæ celebrationem; pariter abstemius, qui vinum sumere nequit sine periculo evomendi.

7. *Leprosus*; laborans morbo gallico seu scabie foris apparente (*la gale*); habens labia corrosa vel abscissa ad instar leporis; habens faciem ex morbo valde maculatam; habens oculum erutum cum magna difformitate; carens naso, aut illum habens nimis deformem, nempe valde distortum, aut demissum, aut promissum; carens auriculis; monstruosus, nempe habens gibbam enormem; caput erigere non valens; pigmæus, seu statura ita brevis ut ad risum moveat, præsertim si habeat ingens caput, aut brachia extendere non possit quantum est ad altaris ministerium; hermaphroditus.

8. *Eunuchi voluntarii* qui seipsos castraverunt, sive ex zelo indiscreto castitatis servandæ, sive vocis conservandæ causa, aut ab aliis culpabiliter passi sunt se castrari. Plures tamen

negant de eo qui se abscindit aut se abscindi permittit vocis conservandæ causa. Eunuchi autem natura, vel vi, vel medicorum præscripto, irregularitatem non incurrunt.

In dubio an defectus corporis inducat irregularitatem, episcopus judicat, et ad cautelam dispensat.

§ III. — De defectu natalium

786. — 111. I. *Omnes illegitimi*, quacumque ratione illegitimi sint, etiam occulti, irregulares sunt (1). Ratio hujus irregularitatis est, tum reverentia sacris ordinibus debita, tum detestatio criminis parentum, tum periculum ne filii paternam incontinentiam imitentur.

Dicitur *etiam occulti*; lex enim generaliter et sine distinctione loquitur.

787. — 112. II. *Illegitimi* sunt omnes qui *non sunt nati ex matrimonio saltem putative valido*, coram Ecclesia celebrato, *nisi legitimati fuerint*.

Hinc 1. *Legitimi* censentur, qui nati sunt ex matrimonio invalido quidem, sed propter aliquod impedimentum dirimens, invincibiliter ignoratum saltem ab uno contrahentium, etiamsi postea impedimentum innotuerit, et partes per sententiam judicis disjunctæ fuerint.

Hinc 2. *Illegitimi* sunt, qui nati sunt ex matrimonio clandestino invalido, etiamsi putetur validum; cum parentes coram Ecclesia non contraxerint, Ecclesia eis favere non intendit. Qui autem nati sunt ex matrimonio clandestino, sed in infidelitate contracto, non sunt illegitimi.

Hinc 3. *Infantes expositi* probabilius non sunt habendi ut irregulares, quia illorum illegitimas est incerta, et proinde non præsumitur ulpote odiosa.

788. — 113. III. *Illegitimi legitimantur* triplici modo :

1. Per *matrimonium subsequens* parentum, modo hi tempore conceptionis ad contrahendum fuerint habiles (2). Inde sequi-

(1) Ita c. 1 et 2, lib. 7 decret. tit. 17, de filiis presbyterorum, et c. 1, ej. tit. in 6º, et alibi.

(2) Ita cap. *Tanta est vis*, tit. *Qui filii sint legitimi*, lib. 4 decr., tit. 17.

tur, filium adulterinum vel incestuosum non legitimari, per matrimonium subsequens parentum, sublato impedimento. Juxta sententiam quam exponit et valde probabilem dicit S. Li-
gorius (n. 422), sufficit ut parentes fuerint habiles ad contra-
hendum tempore nativitatis prolis, etsi non fuerint habiles
tempore conceptionis ejus.

2. Per *professionem religiosam*, sed tantum ut possint pro-
moveri ad ordines et ad beneficia simplicia, neutiquam vero
ad prælaturas et dignitates.

4. Per *dispensationem S. Pontificis*. Pro illegitimitate penitus
occulta recurritur ad S. Pœnitentiariam; pro publica, ad Da-
tariam, exprimendo in libello supplici, an illegitimitas sit ex
soluta et soluta, ex soluta et conjugato, ex sacerdote vel lai-
cali persona, sub pœna nullitatis. — Episcopus potest dis-
pensare in ea irregularitate ad minores ordines, et ad bene-
ficio cui annexus non est ordo sacer; sed non potest
dispensare ad suscipiendos ordines sacros, neque, juxta ve-
riorem sententiam, ad ministrandum in ordinibus sacris cum
ista irregularitate susceptis; etiamsi illegitimitas esset oc-
culto (S. Lig., lib. 7, n. 430, 431).

§ IV. — De defectu ætatis

789. — 114. Certum est irregulares esse omnes qui non
habent ætatem a canonibus requisitam ad ordines suscipien-
dos.

1. Pro *prima tonsura* et *quatuor minoribus ordinibus*, nulla
in jure assignatur ætas; sufficit ut initiandus polleat usu ratio-
nis, et ideo saltem sit septennnis. — Concilium Tridentinum
(sess. 23, cap. 12 *de Reform.*) assignavit annum 22 *pro subdia-*
conatu, 23 *pro diaconatu*, 25 *pro presbyteratu*; sufficit ut annus
sit inceptus; computatur a die nativitatis, probabilius ratione
habita horarum.

2. Qui *scienter* ordinem *sacrum* suscipit ante legitimam æta-
tem *graviter peccat*, nec potest exercere, donec ætatem com-
pleverit, functiones ordinis suscepti, easque exercendo
peccat graviter, sive scienter, sive inculpabiliter ordinatus
fuerit.

3. Hæc irregularitas, ut jam dictum fuit, cessat adveniente ætate, et ante adeptam ætatem dispensatione S. Pontificis, qui solus hanc dispensationem concedere potest. Pro subdiaconatu et diaconatu nullam dispensationem solet concedere; sed pro presbyteratu sæpissime per se aut per delegatos dispensat.

§ V. — De defectu libertatis

790. — 115. Irregulares sunt ex defectu libertatis :

1. *Servi* proprie dicti, qui non existunt in regionibus Europæis.

2. *Conjugati*, etiam si agatur de prima tonsura. Quandonam et sub quibusnam conditionibus conjugatus ad ordines promoveri posset de consensu uxoris, dictum fuit in Tract. *de Matrimonio* (n. 633).

3. *Curiales*, id est, curiæ sæculari addicti, ut judices, advocati, quamdiu talia officia habent, et quicumque professione sua implicantur negotiis sæcularibus, ut procuratores, notarii, milites, quamdiu professionem servaverint.

§ VI. — De defectu famæ

791. — 116. **Definitio et divisio.** Defectus bonæ famæ dicitur infamia, quæ est *publica diminutio vel amissio boni nominis et bonæ existimationis*.

Infamia alia est *juris* et alia *facti* :

1. Infamia *juris* contrahitur per admissionem alicujus atrocis criminis, cui jure canonico aut civili annexa est infamia, vel per sententiam judicis qua quis damnatur ad pœnam infamantem, v. g., ad triremes, ad exilium. — Crimina autem quibus jure adnexa est infamia sunt homicidium, perjurium in judicio, simonia, sodomia, adulterium, lenocinium, exercitium usurarum, raptus mulierum seu ad illum cooperatio, duellum, paratio armorum contra parentes, cardinalium vel episcoporum imperiosa ac violenta percussio.

2. Infamia *facti* ipso facto et ante quamlibet sententiam contrahitur ex crimine, quod infame censetur apud viros prudentes, licet in jure non notetur infamia; sed requiritur ut

factum sit notorium. Infamia facti contrahitur etiam per exercitium artis ignominiosæ.

Irregularitas oritur ex infamia tum juris, tum facti; imo incurritur aliquando ex infamia parentum (S. Lig., lib. 7, n. 363).

792. — 117. Cessatio hujus irregularitatis. — 1. Irregularitas ex infamia *facti* proveniens tollitur per emendationem vitæ notoriam, qua vitæ prioris dedecus ita abstergitur ut sinistræ famæ bona succedat. Plures doctores exigunt ut emendatio per triennium perseveraverit (S. Lig., n. 364). Antea episcopus dispensare potest ut infamis infamia facti, non quidem ad sacros ordines ascendat, bene vero ut in susceptis ministret, modo crimina sint adulterio minora, et reus egerit pœnitentiam (S. Lig., *ibid*).

2. Irregularitas ex infamia *juris* proveniens non tollitur nisi per dispensationem, quam solus S. Pontifex concedere potest.

§ VII. — De defectu sacramenti

793. — 118. Definitio et divisio. Defectus sacramenti adest per *bigamiam*, id est, quando matrimonium pluries contractum est. Bigamia autem dicitur defectus sacramenti, quia iteratæ nuptiæ non perfectam Christi unionem cum Ecclesia repræsentant; unio enim Christi cum Ecclesia est unius cum una.

Bigamia triplex est, *vera*, *interpretativa* et *similitudinaria*.

1. Bigamia *vera* est, cum quis legitimum matrimonium, sive ante sive post baptismum, cum duabus uxoribus successive contraxit et consummavit. Si matrimonium cum una tantum fuisset consummatum, licet matrimonium cum pluribus initum fuisset, non adesset bigamia vera.

2. Bigamia *interpretativa* est, cum quis non est vere bigamus, sed interpretatione juris ut bigamus habetur, scilicet, — 1. qui viduam alterius ab isto cognitam, vel puellam ab alio violatam etiam invalide duxit et cognovit, etiamsi nesciverit eam fuisse corruptam; — 2. qui propriam uxorem, post adulterium ab ipsa commissum etiam occultum et ab ipso ignoratum, cognovit; — 3. qui, mortua priore uxore quam cogno-

verat, aliam invalide duxit et cognovit, aut duas successive duxit invalide et cognovit, etiam bona fide. Ratio horum omnium est quia caro dividitur, et non adest perfecta repræsentatio unionis spiritualis Christi cum Ecclesia.

3. Bigamia *similitudinaria*, seu *spiritualis*, locum habet cum quis, post susceptum ordinem sacrum, aut post solemnem religionis professionem, uxorem duxit etiam virginem, eamque cognovit, quia per ordinis sacri susceptionem, aut vota sollemnia religionis, spirituale matrimonium contrahitur; unde duplicis matrimonii similitudo habetur.

Bigamia autem, sive vera, sive interpretativa, sive similitudinaria, parit irregularitatem (Constat ex pluribus cap. lib. 1, decr., tit. *de Bigamis*). — Ratio est, tum quia bigami aliquatenus incontinentiæ se suspectos exhibent, ac minus aptos ad hortandum alios ut servant continentiam, et potissimum ut virginitatem aut viduitatem amplectantur tanquam statu conjugali longe perfectiorem; tum quia bigamia non repræsentat perfectam unionem Christi cum Ecclesia.

794. — 119. Cessatio hujus irregularitatis. Irregularitas ex defectu sacramenti tolli non potest nisi dispensatione. — Hanc autem dispensationem concedere non potest nisi S. Pontifex, pro bigamia vera et interpretativa, ad majores ordines suscipiendos, aut ad ministrandum in susceptis, et probabilius etiam ad minores ordines et primam tonsuram. — At episcopi dispensare possunt in irregularitate ex bigamia similitudinaria proveniente, nisi clericus aut religiosus duxerit viduam vel corruptam, aut antea cum aliqua muliere fuerit conjugatus (S. Lig., n. 460 et seq.).

§ VIII. — De defectu lenitatis

795. — 120. Principium. Irregularitatem ex defectu lenitatis contrahit omnis homo *baptizatus*, qui *voluntarie* et *proxime*, licet juste, *ad proximi necem vel mutilationem concurrat* (Ita in decr. Gratiani, 1^a parte, dist. 51, cap. *Aliquantos*). — Ratio hujus irregularitatis est mansuetudo Christi et Ecclesiæ quæ omnino abhorret ab effusione sanguinis.

796. — 121. Conditiones hujus irregularitatis. Sex requiruntur :

1. Ut cooperans ad necem aut mutilationem sit *baptizatus*; unde qui cooperatus fuisset ante baptismum, non contraheret irregularitatem.

2. Ut adsit *cooperatio*, sive *physica*, actioni participando, ut carnifex, sive *moralis*, ad hanc actionem concurrendo per mandatum, consilium, auxilium.

3. Ut cooperatio sit *voluntaria*; unde excusantur ab hac irregularitate, infans, furiosus, amens, aut etiam ebrius et dormiens, nisi præviderint saltem in confuso se in somno vel ebrietate proximum esse occisuros. — Excusatur pariter qui occidit injustum vitæ invasorem ad propriam vitam tuendam, quam aliter servare non potest, juxta moderamen inculpatæ tutelæ.

4. Ut cooperatio sit *proxima*; non contrahit igitur irregularitatem qui *remote* tantum concurrat, ut armorum et funium opifex, quibus alter proximum interficit, nisi, nulla necessitate coactus, arma et funes vendiderit iis quos certo sciebat his usuros esse ad alium occidendum, vel ad pugnandum in duello; tunc enim directe et proxime concurrat ad mortem alterius, et crudelitatis notam non effugit.

5. Ut *justa* sit cooperatio ad necem aut mutilationem alterius; alioquin contraheretur, non irregularitas ex defectu, sed irregularitas ex delicto propter homicidium voluntarium.

6. Ut cooperatio sit *ad necem aut mutilationem ultimo effectu completam*, seu ut mors aut mutilatio de facto secuta fuerit, ita ut ab irregularitate excusetur, tum judex, qui morte damnavit, tum ille qui ictum mortiferum intulit, si mors revera secuta non fuerit, etiam per miraculum (1).

(1) Mutilatio est amputatio vel truncatio membri, id est, partis corporis, quæ officium habet proprium et distinctum ab aliis partibus, ut oculus, manus. Minores partes, ut digiti, secundum communem loquendi modum, non dicuntur membra, sed partes membrorum. Hinc, juxta communem sententiam, irregulares non sunt qui excutiant dentem, abscindunt auriculam vel cartilaginem, qui amputant digitum, etiam pollicem vel indicem.

797. — 122. Quæritur 1. Quomodo contrahi possit hæc irregularitas in ordine JUDICIARIO?

1. Irregularitatem contrahunt qui ad mortem vel mutilationem in judicio justo cooperantur *efficaciter et proxime, per actionem ex natura sua ad id ordinatam*, nempe : — judices eorumque assessores; jurati (les jurés) in Galliis; satellites, qui reum ducunt ad supplicium; — carnifex, qui sententiam mortis exsequitur; — testes, qui se libere offerunt ad deponendum contra reum, etiamsi protestarentur se non intendere sententiam sanguinis, a fortiori, si non motivo boni publici, sed mortis alienæ cupidine ad testandum inducantur.

2. Ab irregularitate autem excusantur : — qui ad testandum coguntur; — accusatores et denuntiatores, qui coram judice sæculari reum dignum morte accusant, criminalem petentes vindictam ad propria et cognatorum damna præcavenda aut reparanda, dummodo protestentur expresse se nolle sententiam sanguinis; — procurator et advocatus, qui accusatori patrocinantur, et cum eo solam damnorum reparationem postulant. — An scriba (*greffier*) excusetur, controvertitur; sed communiter illum ab irregularitate eximunt doctores, quia non influit efficaciter in mortem aut mutilationem.

3. Irregularitatem non contrahunt : qui reorum supplicio intersunt tantum; — domini temporales, qui judicibus mandant ut de homicidio aut de alio crimine inquirant; — sacerdotes, qui ad reprimenda grassantia crimina, suadent principibus ut leges ferant ad morte puniendos horum criminum reos; — principes, qui hujusmodi leges ferunt; — concionatores, qui docent judices teneri rempublicam viris facinorosis purgare; — confessarii, qui reum obligant ad criminis confessionem, de quo juridice interrogabitur, aut denegant absolutionem magistratibus nisi scandala etiam morte punienda tollant; — theologi aut jurisperiti, qui interrogati respondent tale crimen pœna mortis lege puniri. — Hi omnes enim nonnisi indirecte concurrunt ad mortem reorum, modo non inducant ad reum morte puniendum.

798. — 123. Quæritur 2. *Utrum et a quibusnam contrahatur irregularitas IN BELLO JUSTO OFFENSIVO?*

Irregularitatem contrahit *omnis* et *solus*, saltem *si non sit clericus*, qui in bello justo offensivo *propria manu* occidit aut mutilat aliquem.

Dicitur 1. *in bello justo*; nam in bello injusto, si unus occidatur, omnes irregulares sunt utpote complices. Plerumque saltem pro militibus, bellum est justum ex utraque parte, nisi injustitia sit omnibus prorsus evidens.

Dicitur 2. *offensivo*; nam communiter admittitur irregularem non fieri, qui, sive laicus, sive clericus sit, alium propria manu occidit in bello defensivo.

Dicitur 3. *qui propria manu aliquem occidit aut mutilat*; nam qui hortatur tantum ad occidendum in genere, aut ad fortiter dimicandum; qui vulnerat, incarcerat, modo nec occidat nec mutilet, imo etiam ille qui hortatur ad occidendum hunc vel illum in particulari, non sunt irregulares, quia jus loquitur tantum de occidente aut mutilante, non de exhortante (S. Lig., n. 459 et 460).

799. — 124. Quæritur 3. *Utrum contrahatur irregularitas IN EXERCITIO ARTIS MEDICÆ?*

Medici et chirurgi, si laici sint, irregularitatem ex defectu lenitatis non contrahunt, etiamsi membrum amputent, vel morte secuta; nam in exercitio artis medicæ, nedum adsit defectus lenitatis, mira e contra elucet caritas, cum ad corporis conservationem tendat.

Dicitur 1. *ex defectu lenitatis*; si enim contra suæ artis regulas imprudenter operati fuerint, possunt esse irregulares ex delicto homicidii.

Dicitur 2. *si laici sint*; nam clericis interdicitur exercitium artis chirurgicæ, saltem cum incisione vel adustione (cap. *Sententiam*, 2, tit. 50, lib. 3 decret.). — Si ergo clerici citra incisionem et adustionem artem medicam exercent, non incurrunt irregularitatem, nisi ex delicto homicidii, si mors secuta fuerit ex eorum ignorantia regularum artis medicæ, aut ex eorum incuria graviter

culpabili. — Si autem medicinam exercean, id caute et sobrie præstent; *caute* quidem, ne castitas et nominis existimatio in discrimen veniant; *sobrie*, ne ejusmodi operibus nimis indulgeant, quasi id faciant quod medicorum est; sed iis solum vacent ex necessitate, ubi desunt medici, ad sublevandos pauperes. — At clerici, qui, quamvis periti sint et omnem diligentiam adhibeant, membrum aliquod amputarent, vel adurerent, peccarent graviter; irregularitatem autem non incurrerent, nisi ex delicto homicidii, si, ex eorum gravi culpa aut inscientia, mors secuta fuisset.

ARTICULUS II

De irregularitatibus ex delicto

800. — 125. Conditiones ad eas incurrendas requisitæ. Non omnia sane delicta, sed ea tantum quæ in jure determinantur, irregularitatem inducunt. Ut autem incurratur hæc irregularitas, requiritur ut delictum sit *mortale, externum, opere consummatum*, ut dictum est de censuris (n. 683).

Sed circa conditiones ad irregularitatem ex delicto incurrendam, dubitatur an præter scientiam legis divinæ quam violat delictum, requiratur *scientia* tum legis *ecclesiasticæ* idem prohibentis, tum *pænæ seu irregularitatis*; et insuper an *qui dubitat*, irregularitatem incurrat.

801. — 126. I. De necessitate scientiæ legis ecclesiasticæ. Duplex est sententia :

Prima quam proqugnat Suarez universe negat; nam certorum criminum rei jure declarantur irregulares, quia dedecet ejusmodi homines sacros ordines exercere; atqui ignorantia legis ecclesiasticæ non impedit quominus hi homines sint eorum criminum rei, ac proinde non tollit indecentiam.

Secunda sententia, quam S. Ligorius communissimam et probabiliorem dicit, affirmat requiri scientiam legis Ecclesiæ. Ratio est, quia, cum lex ecclesiastica imponat pœnam super crimine lege divina vetito, novum jus condit; qui autem peccat contra legem divinam ignorans invincibiliter legem eccle-

siasticam, peccat utique contra legem divinam, non vero contra legem ecclesiasticam; ergo incurrere debet quidem pœnam divinæ legis, non autem humanæ.

Quidam (v. g. Salmanticenses) putant idem dicendum de eo qui committit homicidium, ignorans legem Ecclesiæ illud ventantem, vel ad illam in rixa non advertens; quia hic non incurrit irregularitatem ob delictum, cum non peccet contra legem Ecclesiæ, neque ob defectum, quia irregularitatem ex defectu ii tantum incurrunt qui ad occisionem concurrunt, ut ministri necessarii ad causæ cognitionem vel pœnæ executionem. — Alii vero (v. g. Suarez) negant; ideo enim, aiunt, irregularitas imposita est homicidio, quia est actio lenitati contraria, quæ valde dedecet altaris ministrum; unde talis homicida irregularitatem incurrit ratione indecentiæ propter quam ab altari est repellendus. — S. Lig. (n. 350), quamvis non audeat primam opinionem reprobare, dicit secundam esse valde probabilem et tenendam.

802. — 127. II. De necessitate scientiæ pœnæ seu irregularitatis. Duplex est sententia.

Prima sententia, quam S. Ligorius dicit valde probabilem, negat, quia irregularitas non est pœna medicinalis, ad cavenda crimina in futurum, sed inhabilitas vel pœna mere privativa propter maculam culpæ. Unde sufficit ut talis pœna decernatur in lege contra actum vetitum, quin necessarium sit ut reus, qui scienter actum committit, illam cognoscat. Aliunde qui vult causam (id est peccatum), debet subiacere effectui (id est pœnæ) quamvis ignorato.

Secunda sententia, satis etiam probabilis juxta S. Ligorium, affirmat. Ratio est quia irregularitas ex delicto censetur vera pœna imposita in vindictam criminis et quidem pœna extraordinaria et exorbitans, cujus scientia requiritur, eo quod secundum rei naturam ne in confuso quidem prævisa fuit (S. Lig., n. 350, 351).

803. — 128. III. De dubio circa irregularitatem. Distinguendum est :

1. In dubio *juris*, scilicet, an irregularitas sit a jure assi-

gnata vel non pro tali actu, nemo censendus est irregularis. Ita theologi et canonistæ pene universi, quia irregularitas dubia vere dici nequit expressa in jure. Insuper odia sunt restringenda (S. Lig., n. 346).

2. In dubio *facti*, an crimen fuerit patratum, si agatur de *homicidio*, dubitans se debet reputare irregularem, juxta probabiliorem et veriore sententiam (quæ colligitur ex cap. *Ad audientiam*, *Significasti*, et *Petitio tua*, tit. *de homic.*, 12, in lib. 5 decret.); requiritur tamen ut homicidium sit certum, et dubitetur tantum an talis fuerit causa illius. — *Extra homicidium* probabilius et communiter admittitur non adesse irregularitatem, quia irregularitas non extendi debet nisi ad casus in quibus clare exprimitur; atqui clare exprimitur pro dubio, circa homicidium, non vero circa alia crimina. — Præterea dubium facti hic recidit in dubium juris, cum quæstio sit an regula homicidii dubii applicanda sit aliis materiis; at in dubio juris irregularitas non incurritur; ergo (S. Lig., n. 347).

Sex numerantur delicta ex quibus incurritur irregularitas: — 1. homicidium; — 2. mutilatio sui aut alterius; — 3. illegitima ordinum susceptio et usurpatio; — 4. violatio censuræ; — 5. iterata aut indigna baptismi susceptio; — 6. hæresis et apostasiâ a fide.

§ I. — De delicto homicidii

804. — 129. Principium. Omnis qui *voluntarie*, sive *directe* sive *indirecte*, sive *physice* sive *moraliter*, etiam *occulte*, ad *injustam* alterius occisionem *efficaciter* concurrit *morte secuta*, irregularitatem contrahit (Concil. Trid., sess. 14, cap. 7, *de Ref.*).

Dicitur 1. *voluntarie*, id est, cum intellectus cognitione aut advertentia et voluntatis consensu, quæ requiruntur pro peccato mortali; proinde quidquid excusat a peccato mortali excusat quoque ab irregularitate.

Dicitur 2. *sive directe sive indirecte*; — *directe*, quando aliquid fit ex intentione ut quis occidatur; — *indirecte*, quando

quis ponit causam, prævidens ex illa mortem alterius secuturam esse præter intentionem.

Dicitur 3. *sive physice sive moraliter*; — *physice*, propria actione, v. g., vulnus infligendo, venenum porrigendo; — *moraliter*, influxu morali in actionem alterius, v. g., mandato, consilio.

Dicitur 4. *etiam occulte*, id est, etiamsi crimen non sit ordine judiciario probatum, nec alia ratione publicum, ut fert concilium Tridentinum; sufficit enim ut cooperatio sit externa.

Dicitur 5. *ad injustam alterius occisionem*; hinc præcipue irregularitas ex delicto homicidii distinguitur ab irregularitate ex defectu lenitatis.

Dicitur 6. *efficaciter concurrat*, ita ut in homicidium vere influat; si enim alicui actioni non sit tribuenda mors alterius, licet posita fuerit in hunc finem, non inducit irregularitatem.

Dicitur 7. *morte secuta*, ita ut si mors quacumque de causa non sequatur ex actione occisiva, irregularitas non incurrat, quia non statuitur in jure propter tentamen occisionis, sed tantum propter homicidium opere completum. — Irregularis vero est homicida, qui propria actione hominem occidit, etiamsi ipsum facti poeniteat ante mortem; qui enim posuit causam mortis, non excusatur ab irregularitate ob suam poenitentiam, quia hæc poenitentia non destruit efficaciam causæ (S. Lig., n. 368).

805. — 130. Corollaria. Hinc patet quinam incurrunt irregularitatem, quinam vero ab ea excusentur.

I. INCURRUNT irregularitatem :

1. *Mandans et consulens*, si mandato et consilio in mortem injuste illatam vere influxerint, sive determinando ad occidendum, sive occidentis voluntatem firmando, sive efficiendo ut homicidium facilius, citius, crudelius, animo firmiori perpetraretur. — In dubio de influxu mandati aut consilii in mortem illatam, controvertitur. Juxta opinionem communiorum, præsumendus est influxus. Non improbabilem esse tamen opinionem negantem asserit S. Lig. (n. 371), quia jus,

quod fert irregularitatem incurri in dubio homicidii, non loquitur de iis qui dubie ad illud concurrunt mandato aut consilio (1).

2. *Cooperantes* homicidio ut celerius, audacius, securius fiat, v. g., — qui ad homicidium se excitant, quamvis unus tantum occidat; — qui praeliantur in bello injusto, etiamsi unus tantum occideretur; — qui ministrant arma aut pecunias ad homicidium aut bellum injustum; — qui accusant, testificantur, judicant injuste, ut homo occidatur; — qui sua præsencia occisoris animum augment, aut jam determinatum ad occisionem movent ut citius exsequatur.

3. Juxta communio rem et probabilem sententiam, qui *sua culpa non impediunt* homicidium quod tenentur impedire *ex justitia* ratione pacti vel officii (ut medicus stipendio conductus, advocatus ad reum tuendum obligatus, pater, tutor, maritus), quia omittentes defendere, cum possunt, quem ex justitia defendere tenentur, censentur illum occidere. Sed non minus probabilis est sententia eos ab irregularitate excusans, ait S. Lig. (n. 376), quia illud non exprimitur in jure sicut pro occidentibus, mandantibus et consulentibus.

II. EXCUSANTUR ab irregularitate :

1. Qui *approbant*, aut *ratihabent* injustam occisionem, post patratum crimen, quia non influxerunt in homicidium, et

(1) Quid si mandans aut consulens mandatum vel consilium *revocarint ante executionem homicidii*? — Si revocatio mandati sufficienter innotuerit mandatario ante executionem, mandans excusatur ab irregularitate, quia tunc totum homicidium in nequitiam exsequentis refundi debet. — Attamen qui suum consilium aut mandatum suasionibus aut motivis confirmavit, v. g. insinuando modum occidendi, præter revocationem consilii aut mandati, debet destruere vim suasionum et motivorum, et omni modo mandatarium aut exsequentem ab homicidio deterrere; si nihil proficiat, tenetur occidendum monere servatis prudentiæ et caritatis regulis, ut sibi caveat; et si iste moneri non possit, incurrit irregularitatem, quia est vere causa illius mortis. Non improbabilis est tamen, juxta S. Ligorium (n. 375), sententia quæ consulentem in hoc casu excusat ab irregularitate, quia, sicut consulendo moraliter influxit, ita consilium revocando influxum aufert; unde homicidium imputatur potius malitiæ executoris quam consilio suadentis, præsertim si consilium fuerit nudum.

ratihabitio in jure nusquam exhibetur ut irregularitatem inducens, nisi præcesserit homicidium, et in illud efficaciter influxerit; tunc enim mandato et consilio æquipararetur.

2. Qui injustum vitæ propriæ, aut alterius innocentis, maxime parentum aut aliorum propinquorum invasorem occidunt cum moderamine inculpatæ tutelæ, ita ut aliter vita invasi servari non possit. — Dubitatur, quando sic occiditur invasor aliorum honorum quam vitæ; S. Lig. dicit communioem et probabiliorem sententiam quæ negat irregularitatem incurri etiam ex defectu lenitatis. — Si autem notabiliter et cum peccato mortali excedatur moderamen inculpatæ tutelæ, contrahitur irregularitas ex delicto homicidii.

3. Qui, vacando actioni illicitæ, homicidium *mere casuale* commiserunt, id est, quin agens ne in confuso quidem præviderit illud ex sua actione fore consecuturum. At si homicidium sit *casuale mixtum*, scilicet quando quis, mortem non intendens nec prævidens, non adhibuit diligentiam quam communiter adhibent qui similem actionem exercent, contrahitur irregularitas; pariter incurritur vacando actioni illicitæ non parum periculosæ, etiamsi adhibeatur magna diligentia, ut mors non sequatur, quia sine jure ponitur actio.

§ II. — De delicto mutilationis

806. — 131. Qui incurrunt irregularitatem ex delicto homicidii, pariter eam incurrunt ex delicto mutilationis, *effectu completo*, sive *alterum*, sive *seipsos mutilent*.

Ad irregularitatem *ex defectu lenitatis* semper requiritur amputatio membri integri. Ad irregularitatem *ex delicto mutilationis*, sufficit ut quis sibi amputaverit digitum, aut partem digiti, vel seipsum eunuchum effecerit, aut effici permiserit sine justa et licita causa. Quando autem agitur de aliis, membri integri amputatio est necessaria sicut pro irregularitate ex defectu lenitatis.

§ III. — De ordinum illegitima susceptione aut usurpatione

807. — 132. I. De illegitima ordinum susceptione. Irregu-

laritatem incurrunt *ex illegitima ordinum susceptione* : — qui furtive ordinantur, id est, nec examinati, nec admissi, per dolum, in scio episcopo, inter ordinandos se sistunt; — qui sine dispensatione eadem die plures recipiunt ordines, quorum unus est sacer; — qui post matrimonium contractum etiam non consummatum, invita uxore, ordinem sacrum suscipiunt.

Aliæ numerantur receptiones ordinum furtivæ, sed quæ suspensionem potius quam irregularitatem inducunt; at in praxi parvi refert, cum hujusmodi suspensionis absolutio Papæ reservata sit sicut irregularitas.

808. — 133. II. De ordinum usurpatione. — Irregularitatem *ex ordinum usurpatione* incurrit, qui exercet *ordinem sacrum* quem non recepit, *serio*, id est non ad discendas aut repræsentandas cæremonias; *temere*; id est, non ex inadvertentia, aut ex quadam necessitate vitandi scandalum; et *solemniter*, seu quasi ex officio, eo modo quo a laicis fieri non potest, v. g., baptizando solemniter, cantando epistolam cum manipulo, evangelium cum stola; non vero qui baptizat domi sine solemnitate, cantat epistolam sine manipulo, aut evangelium sine stola (1).

809. — 134. Corollaria. Hinc 1. Diaconus *irregularis evaderet*, si populum benediceret cum SS. Sacramento, aliam benedictionem sacerdotalem daret, aut populum cum aqua benedicta aspergeret ante missam; non vero si concionem ad populum haberet, aut officio vespertino vel defunctorum præsideret, aut solemniter baptismum conferret, aut sacram communionem distribueret, etsi peccaret graviter, quia exerceret functiones sui ordinis, sed illicite.

Hinc. 2. *non est irregularis*, qui minores ordines exercet, quia a laicis exerceri possunt etiam cum vestibus ecclesiasticis; nec qui concionem habet, quæ non est proprium munus

(1) Attamen S. Congreg. Rit. (11 sept. anni 1847) reprobavit ut abusum consuetudinem vi cuius laici vestibus sacris induti ministrant ad altare more subdiaconorum et diaconorum, et cantant epistolam ac evangelium sine manipulo et stola.

ordinis sacri; nec qui exercet illicite aut invalide ordinem quem recepit.

§ IV. — De violatione censuræ

810. — 135. Principium. Irregularitatem incurrunt ex violatione censuræ, qui *in loco interdicto scienter* celebrant, aut *aliqua censura ligati*, etiamsi sit occulta, *ex officio munus ordinis sacri* quem habent, exercent, nisi legitima causa excusentur.

811. — 136. Corollaria. Hinc 1. *Irregularitatem incurrunt* sacerdos censura ligatus, qui missam celebrat, sacramenta ministrat, sacramentaliter absolvit, etiam invalide, quia in his omnibus actibus ordinem sacrum exercet.

Hinc 2. *Irregularitatem non incurrunt* subdiaconus qui epistolam sine manipulo, et diaconus qui evangelium sine stola post censuram cantant, — sacerdos qui concionem habet, qui in ordinibus sacris constitutus minorum ordinum actus, post incursum censuram exercent; — qui exercent actum meræ jurisdictionis, ut si episcopus excommunicet, vel parochus assistat matrimonio; — qui celebrat in ecclesia polluta, sed non interdicta interdicto proprie dicto et denunciato; — qui munus sacri ordinis exercet ex ignorantia vel inadvertentia invincibili, aut ex necessitate vitandi scandalum.

Controvertitur vero an fiat irregularis qui censura ligatus ordinationem suscipit, quia non constat susceptionem ordinis superioris esse proprie exercitium ordinis inferioris. Id tamen decretum est a S. Cong. Conc. (die 25 maii 1893; ap. *Act. S. Sedis*, xxvi, p. 58) pro clericis violantibus decretum ejusdem Cong. (anni 1874) de mercimonio circa stipendia missarum, qui suspensioni quoad susceptos ordines subjacent, et simul inhabiles fiunt ad superiores ordines suscipiendos (cf. supra, n. 748, not.).

§ V. — De iterata aut indigna baptismi susceptione

812. — 137. I. Irregularitatem ex iterata aut indigna baptismi

receptione *incurrunt* : — 1. adultus qui voluntarie, extra casum necessitatis, baptismum recipit ab hæretico *nominatim denuntiato* et *ut tali cognito*, quia censetur ejus errori et pertinaciæ communicare; — 2. qui, valide baptizatus, sciens et volens *se iterum baptizari sinit*; — 3. qui *scienter rebaptizat*, et clericus qui scienter et publice rebaptizanti ministrat.

II. *Irregularitatem non incurrunt* : — 1. qui baptismi *cæremonias solum* iterant; — 2. qui excusantur ignorantia invincibili aut inadvertentia; — 3. juxta quosdam probabiliter, qui occulte sine solemnitate rebaptizat (S. Lig., n. 336), qui, timens non sine aliquo fundamento ne obstetrix aut alia persona in baptismo domi collato erraverit, sub conditione expressa aut tacita baptismum iterat, quia irregularitas iis tantum imponitur qui baptismum iterare volunt.

§ VI. — De delicto hæresis et apostasiæ a fide

813. — 138. Jure communi irregulares sunt : — hæretici et apostatæ a fide, eorum receptores, qui scilicet eis hospitium præbent ne veniant in manus judicum; — fautores et defensores, qui eis qua talibus favent; — filii nati durante conversione parentum, qui non sunt conversi ante mortem, usque ad secundam generationem in linea paterna, usque ad primam tantum in linea materna.

Sed juxta quosdam requiritur ut delictum sit publicum, vel per sententiam judicis, vel per confessionem rei in judicio, vel per evidentiam et notorietatem facti.

Unde multi censent hanc irregularitatem in irregularitatem ex defectu famæ recidere, ac proinde eam eodem modo tolli, nempe per notoriam vitæ emendationem; imo hæretici et schismatici conversi, in regionibus ubi grassantur hæreses, ordinari possunt sine ulla dispensatione, ut constat ex declar. S. Pœnitentiariæ (1 april. 1829).

INDEX ANALYTICUS

TRACTATUS DE JUSTITIA

PROOEMIUM.

Num	Pag.
1. Objectum Tractatus	1
2. Ejus utilitas	1
3. Duplex acceptio justitiæ, et ejus stricta definitio	2
4. Divisio hujus virtutis datur	2
5. Indicatur ordo et divisio Tractatus.	3

PARS I. — De jure, seu objecto justitiæ.

6. Variæ acceptiones juris et ejus definitio	4
Multipliciter dividitur :	
7. I. Jus in jus jurisdictionis et jus proprietatis	5
8. II. Jus proprietatis in jus perfectum et imperfectum, cui res- pondet duplex obligatio	5
9. III. Jus perfectum in jus in re et jus ad rem	7
10. IV. Jus in re in plenum et semiplenum, et in eo sensu con- funditur cum dominio.	7

CAPUT I. — DE OBJECTO DOMINII.

ART. I. — *De dominio hominis in bona quæ propius ad ejus personam attinent.*

11. Ordo hujus primæ partis	9
Tria sunt illa bona et ideo expenditur :	
12. 1. An et quale dominium in vitam et membra hominis com- petat sive homini ipsi sive societati?	9
13. 2. Quale dominium habeat homo in fructum proprii ingenii, sive ex jure naturali, sive ex jure civili?	10
14. 3. Quale dominium homo habeat in propriam famam?	12

ART. II. — *De dominio in bona externa fortunæ.*

§ 1. — *De origine et legitimitate hujus dominii.*

15. Errores et opiniones exponuntur.	13
Tria expenduntur :	

Num.		Pag.
16.	1. Utrum jus dominii individualis et exclusivi in res externas sit legitimum? — <i>Assertio 1^a</i>	14
17.	2. Undenam oriatur tale jus, an a pacto primitivo, an a legibus civilibus, an ab ipsa natura hominis? — <i>Assertio 2^a</i>	16
18.	3. Per quodnam factum primigenium proprietas in individuo determinetur? — <i>Assertio 3^a</i>	19

§ II. — *De conditionibus et speciebus bonorum quæ possunt esse objectum dominii.*

19.	Conditiones ut res aliqua sit objectum dominii	20
20.	Multipliciter dividuntur bona externa respective ad dominium	20

§ III. — *De variis limitationibus dominii in bona externa.*

I. — *De limitatione juris de re sua disponendi.*

21.	Exponuntur limitationes dominii circa dispositionem, per necessitatem vel prohibitionem alienandi	22
-----	---	----

II. — *De limitatione juris re sua fruendi et alios excludendi.*

22.	Limitationes circa jus re sua fruendi	22
23.	Limitationes circa jus alios excludendi, seu servitutes	23
24.	Natura ususfructus exponitur, simul et jura et obligationes, tum usufructuarii, tum domini directi.	24
25.	Definitio juris ad usum	26
26.	Natura et species servitutis realis	26

ART. III. — *De dominio hominis in alterum hominem.*

Tria statuuntur :

27.	1. Juri divino naturali repugnare, ut homo plenum dominium habeat in alium hominem quoad ejus personalitatem. — <i>Assertio 1^a</i>	28
28.	2. Neque juri divino naturali repugnare, neque ullo præcepto divino prohiberi, ut homo in alium hominem dominium utile habeat quoad ejus laborem laborisque fructus. — <i>Assertio 2^a</i>	29
29.	3. Conditionem servitutis, qua homo jure obligatur ad præstandum alteri laborem suum, non esse a Deo et natura primitus institutam, sed ex peccato et in poenam peccati introductam esse. — <i>Assertio 3^a</i>	30
30.	Corollaria inferuntur.	31

CAPUT II. — *DE SUBJECTO DOMINII.*

31.	Ad modum principii statuitur omnem et solam creaturam rationalem esse dominii capacem.	34
-----	--	----

ART. I. — *De dominio filiorum familias.*

32.	Status quæstionis determinatur	36
-----	--	----

Num.		Pag.
33.	Principia exponuntur circa filiorumfamilias dominium directum, dominium utile, et administrationem	37
	Duo quærentur :	
34. 1.	Quale dominium habeant filiifamilias in minuta bona mobilia quæ ipsis a parentibus aut cognatis dantur? . .	38
35. 2.	An filiusfamilias, qui cum patre laboravit, exigere possit stipendium, aut partem lucri	38

ART. II. — *De dominio uxorum.*

	I. — Dispositiones generales legis circa conventiones matrimoniales.	
36.	Quid statuatur lex circa modum et tempus ineundi conventiones matrimoniales?	40
	II. — Diversa regimina matrimonialia et jura uxoris sub unoquoque regimine.	
37.	Exponuntur varia regimina communitatis	42
38.	Exponuntur varia regimina exclusiva communitatis	43
	III. — Quotuplici modo conjuges sibi invicem injuriam inferre possint ratione bonorum temporalium.	
39.	An et quatenus dispositionibus legum standum sit in conscientia?	45
	Quomodo inferri possit injuria :	
40. I.	Ex parte uxoris, sive durante communitate, sive post eam dissolutam?	46
41. II.	Ex parte mariti, sive quoad bona propria uxoris, sive quoad bona communia?	47

ART. III. — *De dominio clericorum.*

42.	Quotuplicis speciei sint bona clericorum?	48
	Expenditur dominium clericorum :	
43. I.	In bona casualia. — An horum superfluum teneantur in pios usus impendere?	49
44. II.	In bona beneficialia. — An ex justitia horum superfluum teneantur in pios usus impendere?	50
45.	An pensiones quas apud nos gubernium solvit, habeant rationem beneficii?	52

ART. IV. — *De dominio societatum seu personarum moralium.*

46.	Notio societatum seu personarum moralium	53
47.	Probatur legitimitas domini societatum in genere	53

§ I. — *De societatibus civilibus.*

48. I.	Dominium reipublicæ dividitur in dominium publicum et nationale	54
--------	---	----

Num.		Pag.
49.	II. Dominium communitatum civilium, sive regionalium, sive municipalium.	55
50.	III. Dominium associationum privatarum	55

§ II. — *De societatibus religiosis.*

51.	Errores hæreticorum.	55
	Duo statuuntur :	
52.	1. Ecclesiam esse capacem dominii in bona temporalia. — <i>Assertio 1^a</i>	56
53.	2. Bonorum ecclesiasticorum dominium pertinere ad ecclesias, seu instituta religiosa canonice erecta, sub regimine superiorum et imprimis S. Pontificis. — <i>Assertio 2^a</i>	57
54.	Corollaria inde eruuntur circa originem juris Ecclesiæ ad possidendum bona temporalia, et legitimitatem hujusmodi possessionis	58

CAPUT III. — DE MODIS ACQUIRENDI DOMINIUM.

55.	Modi præcipui acquirendi dominium	59
-----	---	----

ART. I. — *De occupatione.*

56.	Legitimitas et condiciones occupationis	60
-----	---	----

§ I. — *De occupatione stricte sumpta.*

57.	Quotuplicis generis sint animalia respective ad occupationem.	60
-----	---	----

I. — *De occupatione animalium ferorum.*

58.	Probatur animalia fera fieri primi occupantis, modo sint in libertate naturali	61
59.	Corollaria practica.	61
60.	Scholium de prohibitione circa venationem et piscationem	62

II. — *De occupatione animalium cicuratorum et domesticorum.*

An et quomodo justitia violari possit :

61.	I. Occupatione animalium cicuratorum?	62
62.	II. Domesticorum?	63

§ II. — *De inventione.*

I. — *De thesauris.*

63.	Thesaurus definitur	64
64.	Ad quem pertineat thesaurus, tum ex jure naturali, tum ex jure civili	64
65.	An et quatenus lex civilis de thesauro obliget in conscientia, etiam ante judicis sententiam?	65

II. — *De rebus amissis.*

66.	Definiuntur res amissæ	66
-----	----------------------------------	----

Num.		Pag.
	Tres quæstiones sunt expendendæ :	
67.	1. Utrum teneatur inventor, et quidem ex justitia, inquisitiones facere ad detegendum dominium?	66
68.	2. Ad quid teneatur, detecto domino, et quid ab eo possit exigere?	67
69.	3. An possit, domino non detecto, rem retinere titulo occupationis?	67
70.	Scholium de bonis derelictis et vacantibus	68

ART. II. — *De accessione.*

71.	Quid sit jus accessionis, et quatenus fieri possit productione et unione?	69
-----	---	----

ART. III. — *De successionibus.*

72.	Quid et quotuplex sit successio?	71
-----	--	----

§ I. — *De conditionibus successionis legalis.*

73.	1. Causæ exclusionis a successione	71
74.	2. Ordo successionis	72
75.	3. Transmissio successionis	73

§ I. — *De acceptatione successionum.*

76.	Quid sit acceptatio successionum?	73
-----	---	----

I. — *De acceptatione successionum in se spectata.*

77.	Quotuplex sit modus acceptandi successionem?	74
78.	Quænam sint jura et obligationes acceptantis?	74

II. — *De partitione inter cohæredes facienda.*

79.	Utrum et quatenus sit necessaria partitio inter cohæredes; quænam regula sit servanda in partitionibus?	75
80.	Regula in partitione servanda	76
81.	De collatione ante partitionem facienda	77

III. — *De solutione debitorum.*

82.	Principium statuitur circa solutionem debitorum ab hæredibus faciendam, et duo quærentur	78
83.	1. Utrum et quatenus hæredes obligentur ad debita solvenda ultra vires hæreditatis?	78
84.	2. Qua proportionem obligentur singuli hæredes, quando plures sunt?	79

§ II. — *De repudiatione successionum.*

85.	An quisque repudiare possit successionem, et quinam effectus inde sequantur?	80
-----	--	----

ART. IV. — *De præscriptione.*

86.	Notio et species præscriptionis	81
-----	---	----

§ I. — *De præscriptione ad acquirendum.*

Num.		Pag.
87.	Motiva præscriptionis	81
88.	Ejus vis et valor in conscientia. — <i>Assertio</i>	82

I. — De possessione ad præscribendum requisita.

89.	Quid sit possessio, et quatenus sit necessaria ad præscriptionem?	84
90.	Ejus dotes explicantur	84

II. — De tempore requisito in præscriptione ad acquirendum.

91.	Tria statuuntur principia circa temporis computationem.	86
	Quæstio expenditur de tempore requisito :	
94.	I. In præscriptione immobilium	87
95.	II. In præscriptione mobilium	88

III. — De bona fide requisita in præscriptione ad acquirendum.

I. De bona fide juridica duo quæruntur :

96.	1. Quid sit bona fides in sensu legis?	91
97.	2. Quatenus lex requirat bonam fidem?	91

II. De bona fide theologica, tria quæruntur :

98.	Quid sit bona fides theologica?	92
99.	Utrum et quatenus requiratur bona fides theologica ad præscriptionem in foro conscientiae? — <i>Assertio</i>	93
100.	An ad vim præscriptionis in conscientia sufficere possit bona fides theologica?	94

IV. — De titulo ad præscribendum requisito.

101.	Quid sit titulus et quotuplex distinguatur?	94
102.	An et qualis titulus requiratur ad præscriptionem?	94

V. — De objecto præscriptionis.

103.	Quænam a præscriptione excludantur, aut ex natura sua, aut ex dispositione legum?	95
------	---	----

§ II. — *De præscriptione ad se liberandum.*

Quatuor expenduntur :

104.	1. Motiva præscriptionis ad se liberandum	96
105.	II. Ejus species	96
106.	III. Ejus vis et valor in conscientia	96
107.	IV. Conditiones in hac præscriptione requisitæ	97

PARS II. — **De injuria, seu violatione juris.**

108.	Notio et divisio injuriæ	99
	Conditiones injuriæ :	
109.	1. Ex parte patientis	99
110.	2. Ex parte agentis	101

CAPUT I. — DE INJURIIS CIRCA BONA CORPORIS, SEU DE VIOLATIONE QUINTI PRÆCEPTI DECALOGI.

Num.	Pag.
141. Dividitur materia hujus capitis	102

ART. I. — *De occisione sui seu de suicidio.*

Duo statuuntur :

112. 1. Nunquam licet sine Dei auctoritate directe occidere seipsum. — <i>Assertio 1^a</i>	102
113. 2. Non licet indirecte seipsum occidere, nisi adsit justa et proportionata causa. — <i>Assertio 2^a</i>	103
114. Corollaria deducuntur ad praxim spectantia	103
117. Scholium de mutilatione sui	105

ART. II. — *De occisione proximi.*

§ 1. — *De occisione malefactorum.*

118. Errores exponuntur	105
Duo statuuntur :	
119. 1. Licitum est occidere malefactores bono communi noxios. — <i>Assertio 1^a</i>	105
120. 2. Sola auctoritas publica jus habet occidendi malefactores. — <i>Assertio 2^a</i>	106
121. Corollaria practica.	107
122. Scholium de tyrannicidio	107

§ II. — *De occisione injusti aggressoris.*

I. — *De occisione injusti aggressoris vitæ.*

123. Statuitur licitum esse vitam propriam aut corporis membra defendere, etiam cum occisione injusti aggressoris, servato tamen moderamine inculpatæ tutelæ. — <i>Assertio</i>	108
124. Scholium de occisione aggressoris vitæ proximi	109

II. — *De occisione invasoris vitæ.*

125. Duplex opinio exponitur	110
126. Probatur licitum esse mulieri occidere invasorem pudicitiae, si non suppetit aliud medium vim repellendi. — <i>Assertio</i>	110
127. An maritus possit occidere eum qui vult cum sua uxore adulterari	111

III. — *De occisione aggressoris honoris et famæ.*

128. Probatur regulariter non licere occidere injustum aggressorem honoris et famæ. — <i>Assertio</i>	111
---	-----

IV. — *De occisione invasoris bonorum fortunæ.*

129. Quid dicendum, prout agitur — 1. de bonis nondum posses-	
---	--

Num.		Pag.
	sis; — 2. de bonis possessis sed parvi valoris; — 3. de bonis possessis et magni valoris?	112

§ III. — *De occisione innocentis.*

Tria statuuntur :

130.	1. Nunquam licet sine Dei auctoritate directe occidere innocentem. — <i>Assertio</i> 1 ^a	113
131.	2. Non licet dare operam actioni ex qua præter intentionem sequetur mors innocentis, nisi adsit gravis et proportionata causa. — <i>Assertio</i> 2 ^a	114
132.	8. Reus non est homicidii, qui etiam sine causa sed adhibita diligentia, ponit actionem de se non periculosam aut raro periculosam, ex qua tamen homicidium casu sequitur. — <i>Assertio</i> 3 ^a	115
133.	Scholium de procuracione abortus	115

ART. III. — *De duello et bello.*

§ I. — *De duello.*

135.	Notio duelli et ejus species	116
136.	Probatur duellum privatum esse graviter illicitum. — <i>Assertio</i>	117
137.	Deducuntur corollaria ad praxim attinentia.	118

§ II. — *De bello.*

138.	Notio belli.	118
139.	Errores circa liceitatem belli	119
140.	Probatur bellum, positis quibusdam conditionibus, esse licitum	119
	Tria quærentur :	
141.	I. Quænam conditiones sint ad bellum justum requisitæ?	120
142.	II. Quomodo bellum geri debeat ut sit justum?	120
143.	III. Quænam sint obligationes sive ducum exercitus, sive militum?	121

CAPUT II. — DE INJURIIS CIRCA BONA FORTUNÆ, SEU DE VIOLATIONE SEPTIMI ET DECIMI PRÆCEPTI DECALOGI.

144.	Objectum septimi et decimi præcepti Decalogi.	123
------	---	-----

ART. I. — *De natura et speciebus furti.*

145.	Datur et explicatur furti definitio	124
146.	Distinguuntur furti variæ species	124

ART. II. — *De malitia furti.*

147.	Probatur furtum esse peccatum ex natura sua grave	125
148.	Regulæ ad determinandam gravitatem	125

Num.	Pag.
149. An et quomodo in furtis minutis possit aliquando adesse peccatum mortale	127

ART. III. — *De causis excusantibus a furto.*

§ I. — *De compensatione occulta.*

150. Quid sit compensatio occulta?	129
151. Probatur compensationem occultam debitum vestitam conditionibus licitam esse. — <i>Assertio.</i>	129
Duo quærentur :	
152. Conditiones requisitæ in compensatione.	130
153. An licet famulis uti compensatione occulta ad augendum stipendium quod putant insufficiens?	131

§ II. — *De necessitate excusante a furto.*

154. In necessitate communi et gravi non licet rem alienam surripere. — <i>Assertio</i> 1 ^a	132
155. In necessitate extrema licet. — <i>Assertio</i> 2 ^a	132
156. Quid, si agatur de re gravis momenti?	133
157. An postea teneatur restituere, si possit?	134

CAPUT III. — DE INJURIIS CIRCA BONA FAMÆ ET HONORIS,
SEU DE VIOLATIONE OCTAVI PRÆCEPTI DECALOGI.

158. Objectum octavi præcepti	135
---	-----

ART. I. — *De læsione honoris per contumeliam.*

159. Quid sit contumelia et quomodo differat a detractio? . . .	135
160. Probatur contumeliam esse peccatum ex genere suo mortale.	136
161. Scholium de irrisione	136

ART. II. — *De læsione famæ proximi.*

§ I. — *De judicio temerario.*

162. Quid sit judicium temerarium?	137
163. I. Quale peccatum sit judicium temerarium proprie dictum?	137
164. II. Quale peccatum sit opinio, suspicio, dubitatio temeraria?	138
165. Quomodo agendum sit in interpretatione dubiorum circa proximum?	139

§ II. — *De detractioe simplici.*

166. Definitio detractiois, et varii modi quibus fit.	139
---	-----

I. — *De peccato detrahentium.*

167. Probatur detractioem esse peccatum mortale ex genere suo — <i>Assertio</i>	140
---	-----

Num.		Pag.
	Sex quærentur :	
168.	1. Utrum specie differant detractioes de defectibus specie diversis?	141
169.	2. Quandonam materia censeri debeat gravis et sufficiens ad peccatum mortale?	141
170.	3. An sit detractio gravis revelare crimen occultum uni viro prudenti?	142
171.	4. An sit peccatum mortale referre tantum peccata alterius ut ab aliis audita?	143
172.	5. Utrum peccet mortaliter qui crimen in aliquo loco notorium manifestat in alio loco, ad quem ejus notitia nondum pervenit nec brevi perventura est?	143
173.	6. Utrum peccet mortaliter qui manifestat delictum olim publicum et nunc occultum?	145

II. — De peccato audientium detractioem.

Triplex classis audientium distinguitur, et inquiritur :

174.	An et quatenus peccent qui influunt in detractioem, qui sibi complacent in detractioe, qui non impediunt detractioem?	145
------	---	-----

III. — De causis a peccato detractiois excusantibus.

175.	Enumerantur et explicantur causæ quæ a peccato detractiois excusant	146
176.	Corollaria practica inde eruuntur	147

§ III. — De calumnia et falso testimonio.

177.	Calumniæ notio et malitia	148
178.	Falsi testimonii malitia	149

§ IV. — De susurratioe.

179.	Ejus notio datur	149
180.	Probatursusurratioem esse peccatum mortale ex genere suo. — <i>Assertio</i>	150

ART. III. — De læsione veritatis.

§ I. — De mendacio.

181.	Quin et quotuplex sit mendacium?	150
182.	Utrum sit semper peccatum? — <i>Assertio</i> 1 ^a	151
183.	Quale peccatum sit mendacium, sive jocosum et officiosum, sive perniciosum? — <i>Assertio</i> 2 ^a	152
184.	Scholium de simulatione et hypocrisi.	152

§ II. — De restrictione mentali et æquivocatione.

185.	Notiones dantur æquivocationis et restrictionis mentalis, earumque species	153
------	--	-----

Num.		Pag.
186.	Opiniones exponuntur	154
	Duo probantur :	
187.	1. Nunquam licet uti restrictione stricte mentali, nec æquivocatione indeterminabili. — <i>Assertio</i> 1 ^a	154
188.	2. Licet ex justa et proportionata causa uti restrictione late mentali vel æquivocatione determinabili. — <i>Assertio</i> 2 ^a	155
189.	Applicantur principia exposita variis casibus quæ spectant, — tum confessarios, — tum varias personas publicas, — tum testes, debitores, etc., — tum quasdam formulas usu receptas	156

§ VI. — *De violatione secreti alieni.*

190.	Quid et quotuplex sit secretum?	159
191.	Utrum et quale peccatum sit secreti alieni revelatio?	159
192.	Quænam causæ excusent a peccato revelationem secreti?	160
193.	Scholium de exquisitione secreti alieni	161

PARS III. — **De restitutione, seu reparatione juris.**

194.	Notio restitutionis.	162
195.	Necessitas restitutionis astruitur. — <i>Assertio</i>	162
196.	Indoles necessitatis restituendi	164
197.	Corollaria practica eruuntur	165

CAPUT I. — **DE RADICIBUS RESTITUTIONIS.**

198.	Enuntiantur et demonstrantur radices restitutionis	166
------	--	-----

ART. I. — *De damnificatione.*

§ I. — *De conditionibus in actione damnificativa requisitis, ut inducat obligationem restituendi.*

Ad duas reducuntur :

199.	1. Actio damnificativa debet esse materialiter injusta	167
200.	2. Debet esse formaliter injusta, seu theologicè culpabilis	168
	Sex quærentur :	
201.	1. Utrum adsit, datis legibus civilibus, obligatio conscientiae reparandi damnum illatum ex culpa mere juridica?	169
202.	2. An et quatenus ad restitutionem teneatur ille qui damnum grave intulit, sed cum culpa levi tantum?	170
203.	3. An et quatenus adsit obligatio restituendi, quando damnum est dubium?	172
204.	4. An et quatenus ad restitutionem teneatur ille qui damnum intulit, sed cum errore invincibili?	173
205.	5. Utrum ille qui inculpabiliter quidem causam damni posuit, sed postea non impedivit, licet impedire potuisset, teneatur ad restitutionem?	174

Num.		Pag.
206.	6. Utrum ille qui posuit culpabiliter causam efficacem damni, et facti pœnitens voluit effectum impedire, neque id efficaciter præstare potuit, damnum nihilominus reparare teneatur?	175
	§ II. — <i>Utrum et quatenus teneantur ad restitutionem cooperatores?</i>	
207.	Enumerantur cooperatores et datur principium generale . .	175
	I. — De mandante.	
208.	Datur notio mandantis	175
209.	Statuitur et evolvitur principium circa restituendi obligationem qua tenetur.	176
	Tria quærentur :	
210.	1. Ad quid teneatur mandans, si mandatarius mandati fines excesserit?	177
211.	2. An, revocato mandato, tollatur omnis obligatio reparandi damnum?	177
212.	3. Ad quid teneatur mandans quoad damna quæ patitur mandatarius in mandato exsequendo?	177
	II. — De consulente.	
213.	Notio et species consilii	178
214.	Statuuntur principia circa obligationem restituendi qua tenentur consulentes	178
	Tria quærentur :	
215.	1. An consulens teneatur reparare damnum secutum ex consilio quod ex ignorantia vel negligentia graviter culpabili dedit?	179
216.	2. Utrum teneatur ad restitutionem, qui damnum consulit ad aliud damnum impediendum?	180
217.	3. An consulens teneatur ad restitutionem pro damno illato post revocationem consilii?	180
218.	4. An censeatur consulens, et restituere teneatur, qui pravo exemplo alios scienter inducit ad damnum inferendum? .	181
	III. — De consentiente.	
219.	Notio consentientis	181
220.	An et quatenus ad restitutionem teneantur consentientes? .	182
	IV. — De palpone.	
221.	Notio palponis, et ejus obligatio ad restituendum	183
	V. — De receptante.	
222.	Ejus notio.	183
223.	An et quatenus receptantes teneantur ad restitutionem? . .	183
	VI. — De participante.	
224.	Quotuplicis generis sint participantes.	184
225.	An participans sive in re sive in crimine teneatur restituere?	

Num.		Pag.
	— An metus mali imminentis possit licitam reddere participationem in crimine?	184
	Quæstio dividitur pro duplici participatione, immediata et mediata :	
226. I.	Circa participationem immediatam, datur principium, et quæstio expenditur:—1. quoad damnum vitæ inferendum;—2. quoad damnum membrorum; — 3. quoad damna fortunæ	185
227. II.	Circa participationem mediatam, explicatur quandonam fiat licita	187
VII. — De muto, non obstante, non manifestante.		
228.	Dantur notiones, et exponitur principium	188
	Obligatio restitutionis expenditur :	
229. 1.	De confessario, qui pœnitentem suum de restitutione facienda monere negligit	188
230. 2.	De patrefamilias, qui non impedit damnum illatum a filiis, uxore, famulis, animalibus	189
231. 3.	De famulis, qui non impediunt ne damnum hero suo inferatur.	189
232. 4.	De custodibus vectigalium, qui non percipiunt tributa lege taxata	190
233. 5.	De teste, qui veritatem in judicio non manifestat.	191
234. 6.	De reo, qui legitime interrogatus crimen negat, ne ad mulctam damnetur.	191
235. 7.	De iudice, qui damnum non impedit, aut ejus reparationem non decernit	191

ART. II. — *De possessione rei alienæ.*

§ I. — *De possessore bonæ fidei.*

236.	Principium statuitur	192
I. — De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei, ratione rei.		
Duplex distinguitur hypothesis :		
237. I.	Si unus tantum fuit possessor, ad quid teneatur?	193
238. II.	Si res ad plures successive transmissa fuit, triplex casus iterum distingui potest : — 1. quando fuit transmissa titulo oneroso; — 2. quando fuit transmissa titulo gratuito; — 3. quando in serie possessorum, alii rem habuerunt titulo oneroso, alii titulo gratuito	193
Duo quæruntur :		
239. 1.	Utrum qui rem furtivam bona fide emit, possit eam reddere furi?	195
240. 2.	Utrum possessor bonæ fidei possit exigere a domino pretium quo ipse rem emit?	196

II. — De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei, ratione fructuum.	
Num.	Pag.
Quosnam fructus retinere possit possessor bonæ fidei, quosnam vero domino restituere debeat :	
241. 1. Ex jure naturali?	197
242. 2. Ex jure Gallico?	197
III. — De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei rei ratione impensarum.	
243. Distinguuntur variæ impensæ.	198
244. Obligationes et jura possessoris circa impensas	198
§ II. — De possessore malæ fidei.	
245. Principium statuitur.	199
I. — De obligatione possessoris malæ fidei ratione rei.	
246. Ejus obligationes ex duplici titulo oriuntur, nempe rei acceptæ et damnificationis	199
Duo quærentur :	
247. 1. Utrum teneatur ad restitutionem, quando res quæ apud ipsum casu fortuito periit, similiter apud dominum peritura fuisset?	200
248. 2. Ad quid teneatur possessor malæ fidei, quando res fuit diversis temporibus varii valoris?	201
II. — De obligationibus possessoris malæ fidei ratione fructuum.	
249. Quosnam fructus restituere teneatur, sive titulo rei acceptæ, sive titulo damnificationis?	202
III. — De obligationibus et juribus possessoris malæ fidei ratione impensarum.	
250. Principium ponitur	203
251. Corollarium circa obligationes et jura possessoris malæ fidei ratione impensarum	203
§ III. — De possessore dubiæ fidei.	
252. Ponitur et dividitur quæstio	203
Et duplex casus distinguitur :	
253. 1. Si dubium possessioni jam inceptæ supervenerit	204
254. 2. Si dubium præcesserit possessionem	204
Duo quærentur :	
255. 1. Ad quid teneatur possessor dubiæ fidei, si neglexerit inquire et postea non possit amplius rei dominus inveniri?	205
256. 2. Ad quid teneatur debitor in dubio de peracta debiti solutione?	205

CAPUT II. — DE CIRCUMSTANTIIS RESTITUTIONIS.

ART. I. — *De circumstantiis restitutionis in genere.*

Num.	Pag.
257. Enumerantur variæ restitutionis circumstantiæ	206

§ I. — *De iis qui restituere tenentur.*

I. — De obligatione restituendi in solidum.

258. Datur notio obligationis in solidum, et statuitur principium.	206
259. Per modum corollarii deducitur quandonam adsit vel non adsit obligatio in solidum	207

II. — De ordine servando inter plures qui tenentur in solidum.

260. Statuitur quæstio	208
261. Inquiritur quisnam debeat esse ordo restitutionis	208
262. An quid teneatur ille qui nescit aut dubitat an alii debitores solidarii restituerint, aut restituri sint?	210

§ II. — *De iis quibus facienda est restitutio.*

I. — Cui generatim restituendum sit.

263. Triplex distinguitur hypothesis : — 1. quando dominus certo et determinate cognoscitur ; — 2. quando dominus cognoscitur tantum in confuso ; — 3. quando dominus est prorsus ignotus.	211
--	-----

II. — Cuinam prius restituendum sit, quando omnibus restitutio fieri nequit ?

264. Quænam debita sint præferenda?	212
---	-----

§ III. — *De loco, tempore et modo restitutionis.*

265. Principium ponitur	213
-----------------------------------	-----

I. — De loco restitutionis.

266. Quæstio expenditur pro duplici casu, quo obligatio restituendi oritur, sive ex re accepta, sive ex delicto	213
---	-----

II. — De tempore restitutionis.

267. Utrum et quatenus debitor teneatur compensare damna quæ patitur dominus ob dilationem restitutionis?	214
---	-----

III. — De modo restitutionis.

268. An restitutio fieri debeat per ipsum debitorem, et advertente domino?	214
--	-----

ART. II. — *De circumstantiis restitutionis in specie.*

§ I. — *De restitutione ob homicidium et mutilationem.*

269. An et quatenus reparari debeat damnum temporale spectans	
---	--

Num.		Pag.
	sive personam ipsius occisi aut mutilati, sive eos quibus nocet læsi occisio aut mutilatio	216
	§ II. — <i>De restitutione ob stuprum.</i>	
270.	Quid sit stuprum?	218
	I. — De reparatione damni temporalis per stuprum illati.	
271.	In quo consistat illud damnum temporale, et ad quid teneatur seductor?	218
	II. — De obligatione restituendi ratione prolis ex stupro natæ.	
272.	Ad quid teneantur sive seductor sive puella, prout adfuit vel non vis aut dolus?	220
	An et qualis restitutio facienda sit xenodochio, in quo proles fuit exposita?	220
	§ III. — <i>De restitutione propter adulterium.</i>	
	Tria sunt inquirenda :	
273.	1. Quinam restituere teneantur ratione adulterii?	221
274.	2. Quid restituendum sit?	222
275.	3. Quomodo sit restituendum?	222
	§ IV. — <i>De restitutione ob impeditam consecutionem boni.</i>	
276.	Principia	224
277.	Corollaria	225
	§ V. — <i>De restitutione ob iniquam officiorum distributionem.</i>	
278.	1. Obligatio iniqui distributoris officiorum	226
279.	2. Obligatio impediens justam distributionem officiorum	227
	§ VI. — <i>De restitutione ob defraudata tributa.</i>	
280.	Notio et species tributi	227
281.	1. De obligatione tributorum	228
282.	2. De obligatione solvendi tributa	230
283.	3. De obligatione restituendi ob tributa defraudata	231
284.	4. De modo restituendi tributa defraudata	232
	§ VII. — <i>De restitutione ob damnum illatum in fama et honore.</i>	
	I. — De reparatione contumeliæ.	
285.	Obligatio reparandi contumeliam	233
286.	Modus reparandi contumeliam	233
287.	Cessatio obligationis reparandi contumeliam	234
	II. — De reparatione detractiois.	
288.	Obligatio reparandi detractioem	234

Num.		Pag.
289.	Modus eam reparandi	235
290.	Cessatio hujus obligationis.	236

CAPUT III. — DE CAUSIS EXCUSANTIBUS A RESTITUTIONE.

§ I. — *De impotentia debitoris.*

Utrum et quatenus a restitutione excusent :

291.	1. Impotentia moralis restituendi	237
292.	2. Gravis difficultas restituendi	238

§ II. — *De impossibilitate restituendi in eodem genere bonorum.*

293.	Exponuntur opiniones	240
------	--------------------------------	-----

§ III. — *De damno creditoris aut alterius personæ.*

294.	An creditori restitui debeat res sua, quando prævidetur ea abusurus, sive in sui detrimentum spirituale, sive in detri- mentum aliorum?	241
------	---	-----

§ IV. — *De donatione rei æquivalentis facta creditori a debitore.*

295.	Quæstio solvitur pro duplici hypothese, qua nempe donans est debiti sui memor vel non	242
296.	Conclusio tractatus	243

TRACTATUS DE CONTRACTIBUS

PROOEMIUM.

297.	Ostenditur Tractatus utilitas	244
298.	Contractus definitio	245
299.	Divisiones contractuum	245

PARS I. — De contractibus in genere.

300.	Materia dividitur	248
------	-----------------------------	-----

CAPUT I. — DE NECESSARIA CONTRACTUUM CONFORMITATE CUM LEGE.

ART. I. — *De vi juris civilis ad contractus irritandos.*

302.	Distinguuntur variæ opiniones	249
------	---	-----

Num.		Pag.
303.	Statuitur obligatio legum irritantium, etiam pro foro conscientiae, sed post judicis sententiam tantum. — <i>Assertio</i>	249

ART. II. — *De irritatione contractuum ex jure civili Gallico.*

304.	Duæ species nullitatum civilium distinguuntur	250
305.	Determinatur nullitatum efficacia et obligatio in foro conscientiae	251
306.	Statuitur nullitas contractuum qui in fraudem legis irritantis sunt initi	252

CAPUT II. — DE CONDITIONIBUS AD CONTRACTUM REQUISITIS.

ART. I. — *De consensu.*

§ I. — *De dotibus consensus.*

I. — *De necessitate consensus interni.*

308.	Exponitur sensus quæstionis	254
309.	Ad contractum non sufficit consensus fictus, sed requiritur consensus verus et internus. — <i>Assertio</i>	254
310.	Objectum consensus interni	255

II. — *De necessitate consensus exterioris manifestati.*

311.	Ad contractum requiritur consensus signis externis utrinque manifestatus. — <i>Assertio</i>	255
312.	Signa quibus exprimi debet consensus	256

III. — *De necessitate consensus mutui.*

313.	Ad contractum requiritur consensus mutuus. — <i>Assertio</i>	256
314.	Conditiones consensus mutui	256

IV. — *De necessitate consensus actualis.*

315.	Consensus contrahentium procedere debet ex intentione saltem virtuali. — <i>Assertio</i>	258
Duo quærantur :		
316.	1. An sufficiat consensus præsumptus.	258
317.	2. Quamdiu consensus datus perseverare possit?	259

V. — *De necessitate consensus pleni et perfecti.*

Qualis consensus requiratur :

318.	Ex parte intellectus. — <i>Assertio</i> 1 ^a	259
319.	Ex parte voluntatis. — <i>Assertio</i> 2 ^a	259

§ I. — *De vitiis consensui nocentibus.*

I. — *De errore.*

320.	Notio et species erroris	260
------	------------------------------------	-----

Num.	Pag.
321. Effectus erroris	260
322. Corollaria deducuntur de errore circa personam, qualitates objecti, et motivum excitans	261

II. — De dolo.

323. Notio et species doli	262
324. Effectus doli	262

III. — De vi et metu.

325. Notio et species metus	263
326. Effectus metus	263

IV. — De læsione.

327. Notio læsionis	265
328. Effectus læsionis	266

ART. II. — *De contrahentibus.*

329. Principium de incapacitate contrahendi ex jure naturali et ex jure civili	266
---	-----

§ I. — *De minoribus.*

I. — Dispositiones juris civilis circa capacitatem minorum.

330. 1. De minoribus sub potestate paterna	267
2. De minoribus sub tutela	267
3. De minoribus emancipatis	268

II. — Vis nullitatum quibus jus civile irritat actus minorum.

Vis nullitatum consideratur :

331. 1. In foro civili	269
2. In foro conscientiae	270
332. Scholium	270

§ II. *De interdictis.*

Tria quæruntur :

334. 1. Quid lex statuatur circa interdictionem?	271
335. 2. Quid lex statuatur de concilio judiciario?	271
336. 3. Quænam nullitas exinde oriatur in foro conscientiae?	272

§ III. — *De uxoribus.*

I. — Dispositiones legis civilis Gallicæ circa capacitatem uxorum.

338. Principium ponitur de capacitate uxorum	272
--	-----

II. — Vis nullitatum quibus jus civile irritat actus uxorum.

Vis nullitatum consideratur :

339. 1. In foro civili	274
2. In foro conscientiae	274

ART. III. — *De objecto seu materia contractuum.*

Num.		Pag.
340.	Quæstio ponitur et dividitur	275
	I. — Utrum et quatenus materia contractuum debeat esse possibilis?	
341.	An validus sit contractus : — 1. de objecto absolute impossi- bili; — 2. de objecto relative impossibili; — 3. de objecto partim possibili, partim impossibili?	275
	II. — Ad et quatenus materia contractus debeat existere?	
342.	1. Utrum res nec in se nec in spe existens possit esse mate- ria contractus?	276
	2. Utrum res in futurum certo vel probabiliter exstitura pos- sit esse materia contractus?	277
	III. — An et quatenus materia contractus debeat esse determinata?	
343.	An debeat esse determinata in individuo — quoad qualita- tem? — quoad quantitatem?	277
	IV. — An et quatenus materia contractus debeat esse in commercio?	
344.	Quæstio expenditur, tum ex jure naturali et divino, tum ex jure civili	277
	V. — Utrum et quatenus materia contractus debeat ad contrahentes spectare?	
345.	Quæstio exponitur et dividitur	278
346.	1. An quis possit pro alio stipulari?	279
347.	2. A quis possit pro alio promittere?	279
	VI. — An et quatenus materia contractus debeat esse aliunde indebita?	
348.	Quæstio solvitur pro duplici hypothesi, prout nempe res de- betur ex justitia stricta, vel alia virtute	280
	VII. — An et quatenus materia contractus debeat esse licita et honesta?	
	An contractus de re illicita valeat :	
349.	1. Ante crimen patratum?	281
350.	2. Post patratum crimen?	282

CAPUT III. — DE EFFECTIBUS CONTRACTUUM.

ART. I. — *De translatione proprietatis.*

351.	An vi solius contractus transferatur proprietas. — <i>Principium.</i>	284
352.	Corollaria deducuntur	284

ART. II. — *De obligatione orta ex contractu.*

353.	Quæstio dividitur	285
------	-----------------------------	-----

§ I. — *De obligatione contractuum generatim spectata.*

Num.	Pag.
354. Notio et species exponuntur	285

I. — *De obligatione directa contractuum.*

Tria principia :

355. 1. De vi hujus obligationis	286
356. 2. De bona fide qua hæc obligatio impleri debet	286
357. 3. De extensione hujus obligationis	286

Duo quæruntur :

358. 1. Ad quid teneatur debitor quando contractus est de re danda?	287
359. 2. Ad quid, quando est de re facienda vel non facienda?	287

II. — *De obligatione quæ indirecte nascitur ex contractu.*

Quæstio expenditur :

360. 1. In foro civili	288
361. 2. In foro interno	289

§ II. — *De variis obligationum speciebus.*I. — *De obligationibus conditionalibus.*

362. Notio et species obligationis conditionalis	290
Exponuntur effectus :	
363. I. Conditionis suspensivæ	291
364. II. Conditionis resolutoriaæ	291
365. III. Conditionis potestativæ	292
366. IV. Conditionis impossibilis	293

II. — *De obligationibus in solidum.*

367. Notio et divisio solidaritatis	293
Quinam sint effectus solidaritatis :	
368. 1. Inter creditores?	293
369. 2. Inter debitores?	293

III. — *De obligationibus quibus accedit juramentum.*

370. Sensus quæstionis exponitur	294
Valor obligationis hujusmodi expenditur, prout agitur :	
371. I. De contractu valido	295
372. II. De contractu invalido	295
373. III. De contractu rescindibili	295
374. Quid agere possit ille qui juramentum præstitit?	297

§ III. — *De extinctione obligationum.*

375. Hi modi enumerantur	297
------------------------------------	-----

I. — *De solutione.*

376. Notio solutionis	297
Tria inquiruntur :	

Num.		Pag.
377.	1. Quis ordo servandus sit inter creditores, quando omnibus satisfacere nequit debitor?	298
378.	2. An possit debitor omnibus debitis solvendis impar, uni creditori præ aliis solvere?	299
379.	2. An et quatenus possit debitor se liberare per cessionem bonorum?	301
II. — De novatione.		
380.	Quomodo definiatur novatio?	302
381.	Quomodo fieri possit?	302
382.	Quinam sint ejus effectus?	303
III. — De condonatione.		
383.	Quænam sint condonationis conditionis et species? . . .	303
384.	Quinam sint ejus effectus?	304
IV. — De compensatione.		
385.	Quid sit compensatio et quænam condiciones ad eam requirantur?	304
V. — De confusione.		
386.	Quid sit? — Quomodo fieri possit? — Quinam sint ejus effectus? . . .	305
VI. — De interitu rei debitæ.		
387.	Quandonam cesset obligatio per interitum rei debitæ? . .	305
388.	Quid agere teneatur debitor, si in clade communi rem propriam simul et alienam eripere nequeat?	306

PARS II. — De contractibus in specie

SECTIO I. — De contractibus gratuitis

CAPUT I. — DE PROMISSIONE GRATUITA.

389.	Datur et explicatur definitio promissionis	307
390.	An et quatenus promissio obliget?	308

CAPUT II. — DE DONATIONIBUS.

ART. I. — De donationibus in genere.

391.	Quæstiones expendendæ exponuntur et dividuntur	309
------	--	-----

§ I. — Quinam sint ex lege civili incapaces donandi?

392.	Quæstio expenditur de minoribus, de uxoribus, de interdicitis, de bonorum cessoribus, de monialibus	310
------	---	-----

§ II. — *Quinam sint incapaces accipiendi?*

Num.		Pag.
	Quinam sint :	
393.	1. Absolute incapaces accipiendi?	311
394.	2. Relative incapaces accipiendi?	312
395.	Quatenus lege civili irritentur donationes quæ in favorem personæ ad recipiendum inhabilis, interposita persona habili, fierent?	312

§ III. — *An et quatenus aliquando bona ex lege civili reserventur, ita ut donari non valeant pro libitu?*

396.	Reservationis legalis motiva	313
397.	Exponuntur legis præscripta circa reservationem.	314
398.	Expenditur vis reservationis	316

ART. II. — *De donationibus in specie.*§ I. — *De donatione inter vivos.*

399.	Ejus definitio.	316
400.	Legis civilis præscripta ad formam donationis inter vivos	317
401.	Vis in foro conscientiæ donationis formis legalibus destitutæ.	319

§ II. — *De testamentis.*

402.	Definitio testamenti	321
------	--------------------------------	-----

I. — *De origine facultatis testandi.*

404.	Quænam sint opiniones circa originem tum juris testandi, tum successionis ab intestato?	322
405.	Quid sit tenendum de utraque quæstione?	324

II. — *De forma in testamentis adhibenda.*

406.	Triplex forma testamentorum exponitur.	327
407.	Vis in foro conscientiæ testamenti formis destituti.	330

III. — *De variis dispositionibus quæ per testamentum fieri possunt.*

408.	Duo principia statuuntur	331
	Exponuntur seorsim :	
409.	I. Jura quæ variis legatariis competunt	331
410.	II. Onera quæ eis imponuntur	332
411.	III. Officium exsecutorum testamentariorum	333

IV. — *De cessatione testamentorum.*

Regulæ dantur :

412.	I. De revocatione testamenti	333
413.	II. De caducitate testamenti	334
414.	III. De rescissione testamenti.	334

ART. III. — *De quibusdam modis peculiaribus donandi, tum inter vivos tum per testamentum.*

§ I. — *De donationibus in causa mortis.*

Num.		Pag.
415.	Datur definitio donationis in causa mortis et expenditur ejus valor coram lege civili	335

§ II. — *De donationibus per substitutionem.*

416.	Exponuntur notio et species substitutionis	336
417.	Expenditur ejus valor coram lege civili	336
418.	Casus in quibus lex civilis substitutionem permittit.	338

§ III. — *De donationibus quæ fiunt occasione matrimonii.*

Regulæ exponuntur :

419.	I. Circa donationes quæ fiunt sponsis in contractu matrimoniali	338
420.	II. Circa donationes quæ fiunt inter sponsores	339

CAPUT III. — DE CÆTERIS CONTRACTIBUS GRATUITIS.

ART. I. — *De commodato et mutuo.*

421.	In quo convenient et differant hi duo contractus?	340
------	---	-----

§ I. — *De commodato.*

422.	Ejus definitio	340
423.	I. Obligationes commodatarii	341
424.	II. Obligationes commodantis	341

§ II. — *De mutuo.*

425.	Definitio mutui	342
426.	I. Obligationes mutuatarii	343
427.	II. Obligationes mutuantis	345
428.	Utrum aliquando mutuum sit de præcepto?	345

ART. II. — *De contractu depositi.*

429.	Notio depositi	346
430.	I. Obligationes depositarii	346
431.	II. Obligationes deponentis	347

ART. III. — *De mandato.*

432.	Notio mandati	348
433.	I. Obligationes mandatarii	349
434.	II. Obligationes mandantis	349
435.	Scholium de negotiorum gestione	349

SECTIO II. — De contractibus onerosis

Num.	Pag.
436. Dividuntur contractus onerosi	350

CAPUT I. — DE CONTRACTIBUS COMMUTATIVIS PRINCIPALIBUS.

ART. I. — De venditione-emptione.

437. Ejus notio.	351
--------------------------	-----

§ I. — De iis qui vendere et emere possunt.

438. Statuitur principium circa capacitatem vendendi et emendi.	352
---	-----

§ II. — De re vendibili seu merce.

439. Statuitur principium circa venditionem rei alienæ	353
--	-----

§ III. — De justo pretio.

440. Species pretii exponuntur	355
441. Status quæstionis determinatur	356
442. Opiniones exponuntur	356
443. Statuitur esse injustum excedere limites pretii vulgaris, absque titulo extrinseco excusante. — <i>Assertio</i>	357
444. 1. Quinam sint tituli extrinseci, quibus datis liceat vendere supra limites pretii vulgaris?	357
445. 2. Quænam sint circumstantiæ accidentales, quibus datis liceat rem emere infra pretium vulgare infimum?	359
Tria inquiruntur :	
446. 1. Quomodo ille qui vendit pretio summo possit aliquando peccare contra justitiam?	360
447. 2. Utrum ille qui novit scientia privata mercium pretium brevi vel augendum vel minuendum, possit vendere aut emere pretio nunc currenti?	360
448. 3. Utrum rem pretiosam inter res communes expositam liceat emere pretio currenti?	361

§ IV. — De obligationibus venditoris.

449. Duplex obligatio distinguitur	362
--	-----

I. — De traditione rei venditæ.

450. Quid sit traditio?	362
451. Quomodo fieri debeat?	362
452. Quo loco et quibus expensis?	362
453. Quonam tempore?	363
454. Quid includere debeat traditio rei?	363

II. — De assecuratione rei venditæ.

Num.		Pag.
	Duplex assecuratio distinguitur :	
455.	I. De assecuratione contra evictionem. Quandonam venditor ad eam teneatur? — Quandonam ab ea immunis sit? — Quinam sint effectus hujus assecurationis?	363
456.	II. De assecuratione contra rei defectus. Ad quid teneatur venditor sive quoad vitia redhibitoria, sive quoad vitia non redhibitoria?	364

§ V. — De obligationibus emptoris.

An et quatenus teneatur emptor :

457.	I. Solvere pretium?	368
458.	II. Tollere rem emptam?	368

§ VI. — De quibusdam venditionis speciebus.

I. — De retrovenditione.

459.	Ejus notio exponitur	369
460.	1. An licitum sit pactum retrovenditionis in gratiam solius venditoris?	369
461.	2. An licitum sit pactum retrovenditionis in gratiam emptoris?	370

II. — De autione publica.

462.	Ejus notio et legitimitas	370
463.	Modi quibus læditur justitia in autione publica, ex parte tum venditoris, tum emptoris, tum officialium	371

III. — De venditione et emptione per proxenetas.

464.	1. Utrum proxeneta qui rem vendit supra aut emit infra pretium sibi designatum, possit excessum aut residuum sibi retinere?	372
465.	2. Utrum qui emunt pro aliis possint aliquid a mercatoribus accipere, vel ipsi pretium majus quam solverunt exigere, quia imminutio fit intuitu ipsorum?	372

IV. — De monopolio.

466.	Notio et species monopolii	373
467.	An et quatenus licitum sit monopolium legale?	373
468.	An et quatenus licitum sit monopolium privatum?	374

ART. II. — De locatione-conductione.

469.	Notio et species locationis	376
------	---------------------------------------	-----

§ I. — De locatione rerum.

470.	Ejus notio	376
------	----------------------	-----

Num.	Pag.
471. Obligationes locatoris	377
472. Obligationes conductoris	377

§ II. — *De locatione operarum.*

473. Definitio et species locationis operarum	378
Exponuntur :	
474. 1. Obligationes operariorum	378
475. 2. Obligationes dominorum seu conductorum	379
476. An qui pluribus eandem operam locat, possit tantum a singulis exigere, quantum si uni locaret?	382

ART. III. — *De contractu societatis.*

477. Definitio societatis.	382
Exponuntur :	
478. I. Obligationes sociorum erga societatem	384
479. II. Obligationes societatis erga socios.	385
480. III. Obligationes tum sociorum tum societatis erga extraneos.	386

ART. IV. — *De censu.*

481. Notio census	387
482. Ejus species	388

§ I. — *De censu consignativo.*

Duo statuuntur :

483. 1. Licitum esse censum realem. — <i>Assertio 1^a</i>	389
484. 2. Licitum esse censum personalem. — <i>Assertio 2^a</i>	390

Duo quærentur :

485. 1. Utrum census consignativus licite possit redimibilis esse ex parte venditoris?	390
486. 2. Utrum pariter possit licite redimibilis esse ex parte emptoris?	391

§ II. — *De censu vitalitio.*

487. Ejus notio.	391
488. Statuitur illum esse licitum. — <i>Assertio</i>	391
Duo quærentur :	
489. 1. Quotuplici modo constitui possit?	392
490. 2. Quomodo resolvatur?	392

ART. V. — *De cambio.*

491. Notio et species cambii	393
Statuitur :	
492. 1. Cambium manuale esse licitum. — <i>Assertio 1^a</i>	394
493. 2. Cambium locale esse licitum. — <i>Assertio 2^a</i>	395

ART. VI. — *De usura.*

Num.	Pag.
494. Status quæstionis exponitur	396
495. Definitio usuræ	396
496. Ejus species	396

§ I. — *An et quo jure usura sit prohibita?*

497. Exponuntur opiniones	397
498. An et quatenus usura reprobetur jure divino et naturali. — <i>Assertio</i>	397
Solvuntur objectiones petitæ :	
499. I. Ex natura mutui	404
500. II. Ex comparatione mutui cum aliis contractibus	405
501. III. Ex fecunditate pecuniæ	405

§ II. — *Quinam sint tituli extrinseci ab usura excusantes?*I. — *De damno emergente et lucro cessante.*

502. Ejus notio et legitimitas.	406
503. Quibusnam conditionibus ab usura excuset?	406

II. — *De periculo sortis.*

504. An et quale periculum sortis excuset ab usura?	407
505. Quænam sint ejus conditiones?	408

III. — *De obligatione non repetendi sortem ante certum tempus.*

506. An sit titulus ab usura excusans?	408
--	-----

IV. — *De solutionis dilatione vel anticipatione.*

507. 1. Quid dicendum, si vendatur res frugifera?	409
508. 2. Quid de mercatoribus qui carius vendunt ob dilatam solu- tionem?	409
509. 3. Quid de anticipata solutione (<i>escompte</i>)?	410

V. — *De pœna conventionali.*

510. An sit titulus ab usura excusans?	410
511. Quibusnam conditionibus?	411

VI. — *De titulo ex lege civili desumpto.*

512. Opiniones	411
513. An titulus legis sit ratio justa lucrum ex mutuo percipiendi? — <i>Assertio</i>	411
514. Solvuntur objectiones	413
Tria quæruntur :	
515. 1. Quid de auctario statuatur apud nos lex civilis?	415
516. 2. Utrum taxatio legis attingat etiam usuras palliatas?	415
517. 3. Utrum taxatio legis attingat conventiones mutuo affines, sed in quibus occurrit titulus justus diversus?	416
518. Dantur regulæ quæ a confessario servari debent circa usuram.	416

§ III. — *An et quatenus sint in se illiciti varii contractus
usuræ affines?*

Num.		Pag.
	I. — De mutuo pignoratio.	
519.	Quotuplex esse possit, et an sit licitum?	420
	II. — De montibus pietatis.	
520.	Quænam sit eorum origo, et an sint liciti?	421
	III. — De commercio chirographorum.	
521.	An et quatenus sit licitum?	422
	IV. — De negotiatione censuum publicorum.	
522.	Quid sint census publici et quotuplicis generis operationes circa eos fieri possint?	423
523.	1. In quo sita sit negotiatio censuum quæ dicitur <i>au comptant</i> et utrum sit licita?	424
524.	2. Quomodo fiat negotiatio censuum ad terminum, et quate- nus licita esse possit?	424
525.	3. Quid sint relationes, et utrum sint licitæ?	426
	V. — De conventionibus circa actiones societatum.	
526.	Notio hujusmodi conventionum	428
527.	Utrum et quatenus licitæ sint variæ conventiones quæ circa actiones societatum ineuntur?	428
528.	Scholium de variis societatibus efformatis recentioribus tem- poribus sub nomine <i>banques de prévoyance, agences de placement, caisse d'épargne, etc.</i> ?	429

CAPUT II. — DE CONTRACTIBUS COMMUTATIVIS ACCESSORIIS.

ART. I. — *De fidejussione.*

529.	Quid et quotuplex sit fidejussio?	430
530.	Quinam sint ejus effectus?	431

ART. II. — *De pignore.*

531.	Quid sit pignus?	431
532.	Quinam sint ejus effectus?	431

ART. III. — *De hypotheca.*

533.	Quid et quotuplex sit hypotheca?	432
------	--	-----

CAPUT III. — DE CONTRACTIBUS ALEATORIIS.

534.	Quid sint contractus aleatorii.	433
------	---	-----

ART. I. — *De ludo.*

Num.	Pag.
535. Dantur notio et species ludi	433
536. Probatur ludum non esse per se illicitum. — <i>Assertio</i> . . .	434
537. 1. Quænam conditiones in ludo requirantur?	434
538. 2. Qualis obligatio exurgat ex ludo?	435

ART. II. — *De sponsione.*

539. Quid sit sponsio?	437
540. Quænam conditiones in ea requirantur?	437

ART. III. — *De loteria.*

541. Quid sit loteria? — An sit licita?	437
542. Quænam conditiones in ea requirantur?	438

ART. IV. — *De contractu assecurationis.*

543. Quid sit assecuratio? — An sit licita?	438
544. Quænam conditiones in ea requirantur?	439
545. Scholium de nautico fœnore	439

ART. V. — *De transactione.*

546. Quid sit transactio?	439
547. Quænam sint ejus conditiones?	440
548. Quinam effectus?	440

TRACTATUS DE STATUUM OBLIGATIONIBUS

549. Tractatus objectum et utilitas	441
550. Notio et species statuum	441

PARS I. — *De statu clericorum.*

551. Indicantur quæstiones tractandæ	443
--	-----

CAPUT I. — *DE VOCATIONE DIVINA AD STATUM CLERICALEM.*

552. Vocationis definitio	443
553. Statuitur existentia vocationis divinæ	443

ART. I. — *De necessitate vocationis divinæ ad ordines.*

Num.		Pag.
554.	Probatur necessariam esse ad ordines suscipiendos vocationem divinam	444
	Tria quæruntur :	
555.	1. Qualis peccati reus sit ille qui sine vocatione sacros ordines suscipit?	445
556.	2. An episcopi sub gravi teneantur inquirere utrum accedentes ad sacras ordinationes præ se ferant signa vocationis divinæ?	446
557.	3. Quid agere debeat ille qui sine vocatione sacros suscipit Ordines?	446

ART. II. — *De vocationis divinæ notis.*

558.	Enumerantur notæ vocationis	447
------	---------------------------------------	-----

§ I. — *De habilitate ad munia sacra obeunda.*

Duo quæruntur :

559.	1. Quænam dotes intellectus ad munia sacra obeunda requirantur?	447
560.	2. An et qualis requiratur etiam bonitas moralis, seu sanctitas vitæ?	448

§ II. — *De supernaturali inclinatione ad ea quæ sunt status clericalis?*

561.	1. Ratio hujus inclinationis	450
562.	2. Ejus dotes	450
563.	3. Motiva quibus fundari debet	450

§ III. — *De electione a superioribus ecclesiasticis facta.*

564.	1. De judicio episcopi	451
565.	2. De judicio proprii confessarii	452

ART. III. — *De obligatione obtemperandi divinæ vocationi.*

566.	Status quæstionis	452
567.	Probatur non dari præceptum directum	453
568.	Corollaria eruuntur	454

CAPUT II. — DE OBBIGATIONIBUS CLERICORUM.

ART. I. — *De obligationibus communibus.*§ I. — *De scientia in clericis requisita.*

570.	Statuitur necessitas scientiæ et doctrinæ in clericis. — <i>Assertio.</i>	455
571.	Qualis scientia requiratur in iis qui ad presbyteratum assumuntur?	456
572.	Corollaria practica eruuntur	457

§ II. — *De vitæ perfectione in clericis necessaria.*

Num.		Pag.
573.	Statuitur necessitas sanctitatis vitæ in clericis. — <i>Assertio</i> .	458
574.	Corollaria practica eruuntur	461
	Tria quæruntur :	
575.	1. Quænam sint obligationes clericorum erga Deum? . . .	462
576.	2. Quænam sint obligationes clericorum erga Ecclesiam? .	463
577.	3. Quænam sint clericorum obligationes ad ipsorum personas respectum habentes?	465

§ III. — *De habitu clericali.*I. — *De veste clericali.*

578.	Undenum veniat ejus origo?	468
579.	An et quatenus clerici teneantur deferre vestem clericalem? — <i>Assertio</i>	468

II. — *De tonsura clericali.*

580.	Quid sit et quænam sit ejus origo?	469
581.	An et quatenus clerici teneantur deferre tonsuram clericalem? — <i>Assertio</i>	470

§ IV. — *De obligatione continentia.*I. — *An et quatenus hæc obligatio existat?*

582.	1. Quænam sit disciplina Ecclesiæ latinæ?	471
583.	2. Quænam sit disciplina Ecclesiæ Græcæ?	471

II. — *Quænam sit ejus origo?*

584.	Ex quonam jure oriatur obligatio continentia clericalis? — <i>Assertio</i> 1 ^a	472
585.	In quo fundetur lex ecclesiastica de continentia clericali? — <i>Assertio</i> 2 ^a	473
586.	An ministri sacri ad continentiam teneantur immediate ex lege ecclesiastica, aut mediante voto? — <i>Assertio</i> 3 ^a . . .	474

III. — *An sit convenienter instituta?*

587.	Ostenditur multiplex convenientia continentia clericalis? — <i>Assertio</i>	475
------	--	-----

§ V. — *De obligatione recitandi officium divinum.*I. — *De existentia hujus obligationis.*

588.	An et quibusdam clericis adsit obligatio recitandi officium divinum? — <i>Assertio</i>	477
	Duo quæruntur :	
589.	1. Quo tempore incipiat obligatio recitandi officium divinum?	478
590.	2. An et quatenus præfata obligatio sit gravis?	478

II. — *De modo hanc obligationem adimplendi.*

Regulæ dantur :

591.	I. Quoad intentionem.	479
------	-------------------------------	-----

Num.		Pag.
592.	II. Quoad pronuntiationem	479
593.	III. Quoad attentionem	480
594.	IV. Quoad ordinem; nempe an et quatenus officium recitari debeat sine mutatione, sine inversione, sine interruptione?	482
595.	V. Quoad locum et situm	485
596.	VI. Quoad tempus	485

III. — De causis excusantibus a recitatione officii.

An et quatenus a recitatione officii excusent :

597.	I. Impossibilitas.	486
598.	II. Caritas.	488
599.	III. Dispensatio legitima	488

§ VI. — *De iis quæ a clericis vitari debent.*

601.	An et quatenus abstinere debeant a venatione, a militia et armorum gestatione, a ludo alearum, a negotiatione, a gestione negotiorum sæcularium, ab habitatione cum mulieribus, a popinarum ingressu, et a spectaculis aut comessionibus?	489
------	---	-----

ART. II. — *De obligationibus specialibus clericorum.*

609.	Quæstio dividitur	495
------	-----------------------------	-----

§ I. — *De obligationibus episcoporum.*

610.	Quænam sint obligationes episcoporum, ratione officii pastorum, pontificum, doctorum et legislatorum?	495
------	---	-----

§ II. — *De obligationibus canonicorum.*

615.	Ad quid teneantur canonici, quoad officium chori, missam conventualem, assistentiam episcopi, munia canonicorum sede vacante, et residentiam?	498
------	---	-----

§ III. — *De obligationibus parochorum.*

620.	Quid sint parochi, et quænam sint eorum præcipuæ obligationes	500
621.	I. Quoad officium docendi parochianos?	500
622.	II. Quoad visitationem parochialem?	503
623.	III. Quoad regimen parochiæ?	504
624.	IV. Quoad residentiam in parochia?	505
625.	Quænam sint obligationes vicariorum?	507

PARS II. — **De statu religioso**

CAPUT I. — **DE NATURA STATUS RELIGIOSI.**

626.	Datur et explicatur notio status religiosi.	508
------	---	-----

§ I. — *Utrum et quo sensu status religiosus sit status perfectionis acquirendæ?*

Num.		Pag.
627.	1. Quotuplex distinguatur status in vita christiana? . . .	509
	2. In quo consistat status perfectionis?	510
	3. Quomodo dividatur hic status in statum perfectionis acquirendæ et exercendæ?	510
628.	Probatur statum religiosum esse statum perfectionis acquirendæ. — <i>Assertio</i>	510
629.	Corollaria exinde eruuntur.	511

§ II. — *Utrum et quatenus tria vota paupertatis, continentix et obediëntix, et illa sola, sint de essentia status religiosi?*

630.	Probatur ad statum religiosum requiri et sufficere tria illa vota. — <i>Assertio</i>	512
	Tria quærentur :	
631.	1. Utrum ad essentiam status religiosi requiratur votorum obligatio perpetua?	514
632.	2. Utrum necesse sit ut in votis religiosis homo sui dominium speciali modo tradat Deo, et Ecclesia talem traditionem nomine Dei acceptet?	514
633.	3. Utrum ad constituendum statum religiosum vota debeant esse solemnia?	515

§ III. — *Utrum approbatio Ecclesiæ sit necessaria ad statum religiosum constituendum?*

634.	Quæstio exponitur et dividitur	517
635.	An et qualis approbatio Ecclesiæ sit essentialiter necessaria ad religionem instituendam? — <i>Assertio</i>	518
636.	Corollaria exinde eruuntur.	519

CAPUT II. — DE INGRESSU RELIGIONIS.

637.	Quæstio dividitur	520
------	-----------------------------	-----

§ I. — *De vocatione religiosa.*

638.	Statuitur necessariam esse specialem Dei vocationem ad statum religiosum amplectendum	521
639.	Corollarium deducitur	521
640.	1. Quibusnam signis dignoscatur vocatio divina ad statum religiosum?	522
641.	2. An adsit obligatio vocationi divinæ obtemperandi, semel ac perspecta fuerit?	523

§ II. — *De novitiatu.*

642.	Exponitur notio novitiatus.	525
643.	Explicantur conditiones ad novitiatum requisitæ	525
644.	Obligationes novitiorum.	526

§ III. — *De professione religiosa.*

Num.		Pag.
645.	Quid sit professio religiosa, et quid sit de ejus essentia? . . .	527
646.	Quænam conditiones ad eam requirantur?	528
647.	Quinam sint ejus effectus?	528

CAPUT III. — DE OBLIGATIONIBUS RELIGIOSORUM.

• § I. — *De obligationibus generalibus status religiosi.*

Duo quærentur :

649.	1. An et quatenus religiosi vi suæ professionis teneantur tendere ad perfectionem?	530
650.	2. An et quatenus religiosi teneantur regulam sui ordinis observare?	531

§ II. — *De obligationibus specialibus votorum.*

Tria quærentur :

651.	1. Ad quid teneantur religiosi vi voti paupertatis?	532
652.	2. Ad quid teneantur vi voti continentiae?	533
653.	3. Ad quid teneantur vi voti obedientiae?	533

PARS III. — **De obligationibus laicorum.**

CAPUT I. — DE OBLIGATIONIBUS PUBLICIS.

§ I. — *De obligationibus politicis principum et subditorum.*

655.	Obligationes principum	535
656.	Obligationes subditorum	537

§ II. — *De obligationibus personarum quæ ad forum pertinent.*

Quænam sint obligationes :

657.	I. Judicum?	539
658.	II. Advocatorum?	540
659.	III. Reorum?	542
660.	IV. Testium?	543
661.	V. Notariorum?	544

§ III. — *De obligationibus medicorum, chirurgorum et pharmacopolarum.*

662.	Ad quid teneantur medici, chirurgi et pharmacopolæ? . . .	545
------	---	-----

CAPUT II. — DE OBLIGATIONIBUS AD VITAM DOMESTICAM ATTINENTIBUS.

663.	Obligationes præscriptæ per quartum Decalogi præceptum . . .	547
------	--	-----

ART. I. — *De mutuis obligationibus parentum
et filiorum.*

§ I. — *De parentum obligationibus erga filios.*

Num.		Pag.
664.	Exponitur prima et fundamentalis obligatio.	548
	Obligaciones quæ referuntur :	
665.	1. Ad educationem temporalem	548
666.	2. Ad educationem spiritualem	550

§ II. — *De filiorum obligationibus erga parentes.*

667.	Ostenditur filios debere parentibus amorem, reverentiam, obedientiam et subventionem.	552
------	--	-----

ART. II. — *De obligationibus magistrorum et disci-
pulorum.*

671.	Quænam sint obligationes magistrorum?	556
672.	Quænam sint obligationes discipulorum?	557
673.	Scholium de pravis scholis.	557

ART. III. — *De obligationibus herorum et famulorum.*

674.	Quænam sint obligationes herorum erga famulos?	561
675.	Quænam sint obligationes famulorum erga dominos? . . .	561

TRACTATUS

DE CENSURIS ET IRREGULARITATIBUS

676.	Divisio Tractatus	563
------	-----------------------------	-----

PARS I. — **De censuris.**

CAPUT I. — **DE CENSURIS IN GENERE.**

ART. I. — *De natura censurarum.*

677.	Censuræ definitio datur et explicatur	564
678.	Censuræ dividuntur, — ratione sui, — ratione tum modi quo feruntur, tum modi quo incurruntur, — ratione causæ, — ratione notorietatis, — ratione absolutionis.	565

ART. II. — *De conditionibus ad censuras requisitis.*§ I. — *Conditiones ex parte superioris.*

Num.		Pag.
679.	Data Ecclesiæ potestate ad censuras ferendas, duæ conditiones requiruntur	567
680.	Quinam potestatem habeant ferendi censuras?	568
681.	Quænam formæ sint servandæ in ferendis censuris?	569

§ II. — *Conditiones ex parte subditorum.*

Tria inquiruntur :

682.	1. Quinam censuris ligari possint?	570
683.	2. Qualis culpa in subditis requiratur ad censuram incurrendam?	571
684.	3. An subditi delinquentes censuram incurrant in casu, sive dubii, sive ignorantiae, sive metus?	573

ART. III. — *De absolutione a censuris.*

685.	Ad modum principii statuitur per solam absolutionem solvi posse censuras	575
	Quo posito, duo quærentur :	
686.	1. Quisnam a censura absolvere possit?	576
687.	2. Quid requiratur ad legitimam absolutionem a censuris, — tum ratione subjecti, — tum ratione circumstantiarum, — tum ratione formæ adhibendæ?	579

CAPUT II. — DE SPECIEBUS CENSURARUM.

ART. I. — *De excommunicatione.*

688.	Excommunicationis notio exponitur, et species distinguuntur. Ejus effectus explicantur :	581
689.	1. Privatio suffragiorum Ecclesiæ. — Quid et quotiplicis generis sint hæc suffragia? — An et quatenus iis priventur excommunicati, sive vitandi, sive tolerati?	581
690.	2. Privatio sacramentum. — An et quatenus excommunicatis tollatur usus, tum passivus, tum activus sacramentorum?	582
691.	3. Privatio divinorum officiorum. — An et quatenus prohibeatur sive excommunicatis interesse divinis officiis, aut ea celebrare, sive aliis coram excommunicatis celebrare aut cum eis interesse?	584
692.	4. Privatio sepulturæ ecclesiasticæ. — An et quatenus excommunicati sive vitandi sive tolerati priventur sepultura ecclesiastica?	585
693.	5. Privatio beneficiorum. — An et quatenus excommunicati sint inhabiles ad beneficium obtinendum, aut priventur beneficio adepti?	586

Num.		Pag.
694.	6. Privatio jurisdictionis ecclesiasticæ. — An et quatenus actus jurisdictionis sint illiciti et etiam nulli in excommunicatis sive vitandis sive toleratis?	586
695.	7. Privatio communicationis forensis. — An et quatenus ea priventur excommunicati sive vitandi sive tolerati? . . .	587
696.	8. Privatio societatis civilis. — An et quatenus prohibeatur, sive excommunicatis communicare cum fidelibus, sive fidelibus communicare cum excommunicatis, in vita civili? . .	587

ART. II. — *De suspensione.*

697.	Ejus notio explicatur et species distinguuntur	588
698.	Ejus effectus exponuntur	591

ART. III. — *De interdicto.*

699.	Ejus notio et divisio	592
700.	Regulæ dantur circa ejus extensionem	593
701.	Ejus effectus explicantur, quoad prohibitionem, tum sacramentorum, tum divinatorum officiorum, tum sepulturæ ecclesiasticæ	594
702.	Quænam sit obligatio servandi interdictum, sive pro clericis, sive pro laicis?	596

CAPUT III. — DE CENSURIS HODIE VIGENTIBUS EX CONSTITUTIONE *Apostolicæ Sedis.*

703.	Finis et objectum constitutionis	597
	Tria corollaria :	
704.	1. Circa censuras antiquas sive abrogatas sive servatas . .	598
705.	2. Circa sensum quo accipiendæ sunt censuræ quæ in constitutione continentur.	600
706.	3. Circa vim tribuendam censuris quæ a constitutione retinentur	600

ART. I. — *De excommunicationibus.*

§ I. — *De excommunicationibus speciali modo R. Pontifici reservatis.*

708.	1. Contra apostatas et hæreticos	602
711.	2. Contra legentes libros prohibitos	604
714.	3. Contra schismaticos	610
715.	4. Contra appellantes a R. Pontifice ad Concilium	611
716.	5. Contra lædentes Cardinales, etc.	612
717.	6. Contra impediētes jurisdictionem ecclesiasticam	613
718.	7. Contra violantes privilegium fori	614
719.	8. Contra impediētes Litteras Apostolicas	616

Num.		Pag.
720.	9. Contra falsarios Litterarum Apostolicarum	617
721.	10. Contra absolventes complicem	618
725.	11. Contra usurpantes bona ecclesiastica	624
726.	12. Contra invadentes civitates et jura Ecclesiæ Romanæ. . .	625
727.	13. Contra canonicos cathedrales transferentes regimen Ecclesiæ ad nominatum ac præsentatum ad eandem Ecclesiam. .	625

§ II. — *De excommunicationibus R. Pontifici simpliciter reservatis.*

728.	1. Contra docentes propositiones damnatas.	627
729.	2. Contra violantes privilegium canonis	629
730.	3. Contra duellantes	630
731.	4. Contra socios et fautores sectæ Massonicæ	632
732.	5. Contra violantes immunitatem asyli	633
733.	6. Contra violantes clausuram monialium	634
734.	7. Contra mulieres violantes clausuram virorum regularium. .	636
735.	8, 9, 10. Contra simoniacos.	636
736.	11. Contra quæstum facientes ex gratiis spiritualibus	637
737.	12. Contra exercentes mercimonium ex stipendiis missarum. .	637
738.	13. Contra insinuantes R. Pontifici alienationem bonorum Ecclesiæ.	638
739.	14. Contra religiosos laicis ministrantes Extermam Uctionem et Viaticum sine debita licentia	638
740.	15. Contra extrahentes reliquias absque venia.	639
741.	16. Contra communicantes cum excommunicatis.	640
742.	17. Contra clericos communicantes in divinis cum excommunicatis	640
743.	18. Contra absolventes sine debita facultate ab excommunicationibus reservatis	641
744.	19. Contra usurpatores bonorum ecclesiasticorum	641

§ III. — *De excommunicationibus Episcopis seu Ordinariis reservatis.*

745.	1. Contra clericos et regulares matrimonium contrahentes . .	643
746.	2. Contra procurantes abortum	643
747.	3. Contra utentes falsis Litteris Apostolicis	644
748.	4. Contra laicos exercentes mercimonium circa stipendia missarum.	645

§ IV. — *De excommunicationibus nemini reservatis.*

749.	1. Contra cogentes tradi sepulturæ ecclesiasticæ hæreticos, etc. .	645
750.	2. Contra lædentes Inquisitores	646
751.	3. Contra alienantes bona ecclesiastica	647
752.	4. Contra negligentes denunciare sacerdotes sollicitantes. . .	648
753.	5. Contra magistratus civiles qui præbere renuunt auxilium adversus violatores clausuræ monialium	648

Num.		Pag.
754.	6. Contra raptorem mulierum	649
755.	7. Contra violantes libertatem matrimonii contrahendi. . .	649
756.	8. Contra cogentes mulierem ad vitam religiosam, vel ab ea impedientes	649
757.	9. Contra eos qui libros de sacris tractantes sine Ordinarii approbatione imprimunt aut imprimi faciunt	650
758.	10. Contra docentes quosdam errores circa S. Communionem vel circa Matrimonium	651
759.	11. Contra missionarios mercaturam exercentes	651

ART. II. — *De suspensionibus.*

§ I. — *De suspensione S. Pontifici specialiter reservata.*

760.	Contra Episcopos a laica potestate nominatos aut a capitulis electos, qui regimen Ecclesiarum suscipere audent . . .	652
------	---	-----

§ II. — *De suspensionibus S. Pontifici simpliciter reservatis.*

761.	1. Contra capitula et conventus qui Episcopos et Prælatos ad regimen recipiunt absque Litteris Apostolicis	652
762.	2. Contra ordinantes cum pacto ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta	653
763.	3. Contra ordinantes alienum subditum absque litteris testi- monialibus.	653
764.	4. Contra ordinantes absque titulo religiosos non professos. .	654
765.	5. Contra religiosos ejectos, degentes extra monasterium. .	654
766.	6. Contra ordinem recipientes ab excommunicato, etc. . .	655
767.	7. Contra clericos Romæ ordinatos non servata norma præ- scripta	655
768.	Suspensiones latæ a Concilio Tridentino.	656

ART. III. — *De interdictis.*

769.	1. Interdicta lata in Constitutione Apostolicæ Sedis	658
770.	2. Interdicta a Concilio Tridentino lata	659
771.	De censuris latis sive pro R. Pontificis electione sive pro in- terno regimine collegiorum, etc.	659

ART. IV. — *De absolute a prædictis censuris.*

772.	Dantur regulæ statutæ per Const. Apostolicæ Sedis	660
773.	1. De absolute censurarum quæ sunt speciali modo reser- vatæ	661
774.	2. De absolute censurarum quæ sunt simpliciter reservatæ. .	663
775.	Scholium de modo postulandi facultates absolvendi a casibus papalibus	664

PARS II. — De irregularitatibus.

CAPUT I. — DE IRREGULARITATIBUS IN GENERE.

Num.	Pag.
776. Irregularitatis definitio et divisio exponuntur	665
778. Ejus effectus explicantur	666
779. Quæritur quotuplici modo tolli possit?	667

CAPUT II. — DE IRREGULARITATIBUS IN SPECIE.

ART. I. — *De irregularitatibus ex defectu.*

780. Quid sint irregularitates ex defectu?	668
--	-----

§ I. — *De defectu animi.*

781. An et quatenus irregularitatem pariant defectus, tum rationis, tum scientiæ, tum fidei confirmatæ?	668
--	-----

§ II. — *De defectu corporis.*

784. Qualis defectus corporis constituat irregularitatem?	670
---	-----

§ III. — *De defectu natalium.*

786. An filii illegitimi sint irregulares?	672
787. Quinam censendi sint illegitimi?	672
788. Quomodo filii illegitimi possint legitimari?	672

§ IV. — *De defectu ætatis.*

789. Qualis ætas requiratur ut ordines suscipiens non sit irregu- laris?	673
---	-----

§ V. — *De defectu libertatis.*

790. Quinam sint irregulares ex defectu libertatis?	674
---	-----

§ VI. — *De defectu bonæ famæ.*

791. Quid sit infamia juris? — infamia facti?	674
792. Quomodo hæc irregularitas tollatur?	675

§ VII. — *De defectu sacramenti.*

793. Quotuplex distinguatur bigamia, et ex quali bigamia irregu- laritas producat?	675
794. Quomodo tollatur hæc irregularitas?	676

§ VIII. — *De defectu lenitatis.*

795. Quid requiratur ad irregularitatem contrahendam ex defectu lenitatis?	676
---	-----

Num.		Pag.
796.	Quænam sint conditiones hujus irregularitatis?	677
797.	Quinam ex hoc defectu irregularitatem contrahant — in ordine judiciario, — in bello justo offensivo, — in exercitio artis medicæ?	678

ART. II. — *De irregularitatibus ex delicto.*

800.	Conditiones ad eas incurrendas requisitæ exponuntur et inquiritur :	
801.	I. An præter scientiam legis naturalis aut divinæ requiratur insuper scientia legis ecclesiasticæ prohibentis?	680
802.	II. An requiratur etiam scientia pœnæ seu irregularitatis?	681
803.	III. An censendus sit irregularis, qui dubitat utrum irregularitatem incurrerit?	681

§ I. — *De delicto homicidii.*

804.	Quid requiratur ad irregularitatem incurrendam ex homicidio? — <i>Principium</i>	682
805.	An et quatenus eam incurrant varii cooperatores in hoc delicto? — <i>Corollaria</i>	683

§ II. — *De delicto mutilationis.*

806.	Quinam incurrant irregularitatem ex delicto mutilationis?	685
------	---	-----

§ III. — *De illegitima ordinum susceptione aut usurpatione.*

807.	Quinam incurrant irregularitatem ex illegitima ordinum susceptione?	685
808.	Quinam ex eorum malo usu?	686
809.	Corollaria deducuntur	686

§ IV. — *De violatione censuræ.*

810.	Quid requiratur ad irregularitatem incurrendam ex violatione censuræ?	687
------	---	-----

§ V. — *De iterata aut indigna baptismi receptione.*

812.	Quinam irregularitatem incurrant ex baptismi iterata aut indigna susceptione?	687
------	---	-----

§ VI. — *De delicto hæresis et apostasiæ a fide.*

813.	Quid requiratur ad irregularitatem incurrendam ex delicto hæresis et apostasiæ a fide?	688
------	--	-----

INDEX ALPHABETICUS

Post indicationem tomi citantur numeri marginales.

A

Abortus. — Directus, nunquam licitus est, vi, 133; indirectus, licitus est data justa causa, 133. — Procurantes abortum excommunicatione Ordinariis reservata plecuntur, vi, 746.

Absolutio. — A peccatis (v. *Pœnitentiæ sacramentum*). — A censuris (v. *Censuræ*).

Abstinencia ab operibus servilibus. — Opera servilia ab aliis distinguuntur, v, 883; præceptum ab illis abstinendi diebus dominicis et festivis, 884; opera interdicta, 885; non interdicta, 886; causæ excusantes, 888-892.

Abstinencia a carnibus. — Præceptum, v, 899; quid prohibitum nomine carniū, 900; quænam materia sit gravis, 901; causæ excusantes, 902.

Accessio. — Modus acquirendi dominium, vi, 71; duplici modo fit: per productionem, 71; per unionem, 71.

Acedia. — Definitio, v, 415; malitia, 416; filiæ, 417; remedia, 418; opponitur caritati erga Deum, 659.

Actus humani. — Notio, v, 21; divisio, 22. — **PRINCIPIUM CONSTITUTIVUM**, 24-58 (v. *Voluntarium*). — **MORALITAS**, 59-107 (v. *Moralitas*).

— **RELATIO AD DEUM**, 64-73; Varii modi referendi actus in finem, 64, — **Necessitas relationis naturalis omnium actuum**, 66; sed relatio

virtualis implicita sufficit, 67; in quo consistat, 68. — **Necessitas alicujus relationis supernaturalis generalis**, 70; quæ a præcepto caritatis non distinguitur, 71. — **Præceptum relationis actuum**, quomodo adimpleatur, 73; quomodo violetur, 73.

Adjuratio. — Definitio, v, 845; divisio, 845; conditiones, 845.

Adoratio. — Definitio, v, 787; divisio, 787; adoratio stricte sumpta soli Deo debetur, 787.

Adulterium. — Restitutio propter adulterium, vi, 273-275; quinam teneantur restituere, 273; quid restituendum sit, 274; quomodo, 275.

Advertentia. — Multiplex gradus, v, 109; qualis requiratur ut actus moraliter imputetur, 110-111; signa advertentiæ imperfectæ, 112; quandonam advertentia confusa sit simul perfecta, 113.

Advocatus. — Ejus obligationes, vi, 658.

Equiprobabilismus. — Exponitur, v, 168; ejus argumenta explicantur, 174; discrimen a probabilismo, 175 (not.).

Equivocationes. — Notio et species, vi, 185; usus æquivocationis indeterminabilis, 187; determinabilis, 188; casus particulares, 189.

Albigenses. — Tenebant novam religionem esse promulgandam, i, 189. — Negabant peccatum originale, ii, 204; existentiam purgatorii, 245; maternitatem divinam

B. V. Mariæ, 373; sacramenta a ministro peccatore collata, III, 92.

Altare. — Notio, III, 645; consecratio, 646; necessitas ad Missam, 647; exsecratio et pollutio, 648. — *Apparatus* : mappæ, 649; crux, 650; lumina, 651; missale, 652.

Altare privilegiatum. — Definitio, IV, 367; efficacia, 368; conditiones, altaris privilegiati localis, 369; personalis, 370; qualitas Missæ celebrandæ, 371; intentio habenda, 372.

Amor Dei initialis. — Ejus necessitas in attritione ad sacramentum pœnitentiæ, IV, 96; controversia est libera, 97 (*not.*); sufficit amor spei, 98; etiam implicitus, 99.

Anglicani. — Concedunt principibus sæcularibus plenam in rebus spiritualibus auctoritatem, I, 329.

Angeli. — Notio, II, 83; creatio 86; multitudo, 90; distinctio in species, 91-92. — *Cognitionis* angelicæ medium, 93-96; objectum, 97-100; actus, 101-102. — *Libertas*, 103; dilectionis objectum, 104; peccabilitas, 106, 107. — *Præsentia* in locis determinatis, 108-110; motus localis, 111-113; apparitiones in corporibus assumptis, 114-117. — *Potestas* patrandi miracula, I, 90-91.

— STATUS, II, 118-137 : *Elevatio* ad statum gratiæ, 118-120. — *Probatio*; ejus veritas, 121; natura, 122; meritum bonorum Angelorum, 123-125; culpa malorum, 126-129; duratio probationis, 130. — *Sors ultima* : beatitudo Angelorum, 131-132; pœnæ dæmonum, 133-137.

HABITUS AD INVICEM ET AD HOMINES. 138-176. — Locutio, 139-141; illuminatio, 142-144; ordinatio in hierarchias et choros, 145-150. — Generalis præsentia super res humanas, 151-152; custodia pecu-

liaris hominum, 153-158; missiones extraordinariæ, 159-161. — Impugnatio dæmonum per tentationes, 163-168; per inflictionem mali physici, 169-172; per obsessionem et possessionem, 173-176.

Apostasia. — Notio, V, 595; malitia, 597-598.

Apollinaristæ. — Errores circa veritatem humanitatis Christi, II, 337; virginitatem B. Mariæ post partum, 346.

Approbatio confessarii. — Notio et discrimen a delegatione jurisdictionis, IV, 180-181; necessitas, 182; quibus necessaria, 183; a quo concedatur, 184; quomodo, 185; ejus cessatio, 186 (*v. Jurisdictio*).

Ariani. — Errores circa divinitatem Filii Dei, II, 19; animam Christi, 237.

Assecuratio. — Notio et legitimitas, VI, 543; conditiones, 544.

Auctio publica. — Notio et legitimitas, VI, 462; modi justitiam lædendi in auctione publica, 463.

Avaritia. — Definitio, V, 390; malitia, 391; filiæ, 392; remedia, 393.

B

Baianistæ. — Contendunt hominis elevationem et integritatem naturæ debitas fuisse, II, 189; peccati originalis essentiam consistere in concupiscentia, 210; hominem lapsum sine gratia nullum bonum opus efficere posse; et omnia infidelium opera esse peccata, 623; non existere gratias sufficientes, 672; necessarium esse ordinare singulos actus humanos ad Deum relatione supernaturali, V, 69.

Banna matrimonialia. — Obligatio, IV, 640; tempus, 641; locus, 642; forma, 643; dispensatio, 644-646; post banna proclamata, obligatio

revelandi impedimenta, 647-649.

Baptismus. — Notio, III, 179-182; nomina, 181; figuræ, 182; institutio, 184; præcellentia super Baptismum Joannis, 185; ratio sacramentalis, 186; institutionis tempus, 187.

— **MATERIA ET FORMA**, 188-207 : — *Materia remota* est aqua naturalis, 189; ad licitam administrationem, aqua benedicta, 191. — *Proxima*, est ablutio sive per immersionem, sive per infusionem, sive per aspersionem, 195; ex præcepto tantum, non ex necessitate sacramenti, trina ablutio, 196; monita circa modum baptizandi, 197-199. — *Forma*, 200-207; apud Latinos, 201; apud Græcos, 201; utraque legitima, 202; partes essentielles, 203-207.

— **EFFECTUS**, 209-220 : — *Remissio* peccati originalis et peccati actualis, 210; pœnæ peccato debitæ, 211; non tolluntur pœnalitates præsentis vitæ, 212. — *Collatio gratiæ* sanctificantis cum virtutibus et donis, 213; gratia propria baptismi est gratia regenerationis, 214; cum ordine ad auxilia quibus vita christiana recte instituitur, 215. — *Character* baptismalis et effectus inde defluentes, 216-219.

— **MINISTER**, 220-228 : — baptismi *solemnis* minister ordinarius, 222; extraordinarius, 223; baptismi *privati* minister, 225.

— **SUBJECTUM**, 229-267. — Baptismi infantium validitas, 231; opportunitas, 236; præceptum, 237, 238; obligationes ex baptismo infantium orientes, 234; filios infidelium baptizare non licet invitis parentibus, 239, 240; exceptiones, 241; baptismus non iterandus, 243; ratio agendi in dubio, 244. — *Necessitas* bap-

tismi, 251, 252; baptismus flaminis, 254-256; baptismus sanguinis, 257-263 (v. *Martyrium*). — *Dispositiones* ad validam susceptionem, 264, 265; ad fructuosam susceptionem, 266; servanda in baptismo adultorum, 267.

— **CÆREMONIÆ**, 268-285. — Tempus, 268; locus, 269; patrinarum notio, 270; necessitatis, 271; electio, 272; officia, 273. — Ritus baptismi, 274-276; obligatio illos servandi, et omissos supplendi, 277-279; nominis impositio, 280; interrogationes, 281; usus sacrorum oleorum, 282, 283; liber baptismalis, 284.

Beatitudo cœlestis. — Existentia, II, 258-260. — Notio beatitudinis in genere, 261; beatitudinis objectivæ, 262; beatitudinis formalis, 263. — Beatitudo sanctorum in cœlo tria complectitur: visionem Dei intuitivam, 264; amorem beatificum, 265; fruitionem Dei, 266. — Visionis beatificæ objectum, 267; actus, 268; absoluta supernaturalitas, 269. — Beatorum dotes, 270; et aureolæ, 271. — Beatitudinis cœlestis æternitas, 272; hujus æternitatis causa, 273; et consecrarium, 274.

Bellum. — Definitio, VI, 138; legitimitas, 140; conditiones, 141; modus, 142; obligationes ducum et militum, 143.

Bibliopolæ. — Quatenus peccent cooperando ad propagationem pravorum librorum, v. 719.

Blasphemia. — Definitio, v, 861; divisio, 862; malitia, 863.

Bona temporalia. — Objectum domini sui juris proprietatis, VI, 15-18 (v. *Dominium*, *Jus proprietatis*); bona corporea et incorporea, 20; mobilia et immobilia, 20; fungibilia, 21; — dotalia, paraphernalia, communia in conventionibus ma-

rimonialibus, 36-38 (v. *Matrimonialia regimina*); — patrimonialia vel industrialia, beneficialia, seu ecclesiastica, casualia, respectu clericorum, 42-45 (v. *Clerici*).

Bonitas moralis. — Per conformitatem ad regulas morum constituitur, v, 83.

Cæremoniæ Missæ. — *Locus* conveniens, III, 627-634; *Ecclesiæ* notio, 627; ejus benedictio et consecratio, 629; necessitas, 630; exsecratio, 632; pollutio, 633; interdictio, 634. — *Tempus* celebrationis, 635-644; an qualibet anni die, 635; an pluries in die, 636, 637; prohibitio stipendii pro bina celebratione, 638; regulæ servandæ pro bina celebratione, 639; qua hora, 640, 641. — *Ministri assistentis* necessitas, 642; qualitates, 643; causæ a ministro habendo excusantes, 644 (v. *Altare, Vasa sacra, Lintamina sacra, Vestes sacerdotales, Rubricæ*). — *Significatio* verborum et orationum quæ in Missa recitantur, 691-695; actio-num quæ a sacerdote exercentur, 695-702.

Cæremoniæ sacramentorum. — Notio et distinctio, IX, 151; institutio, 152; utilitas, 154, 155; lingua adhibenda, 156, 157.

Calumnia. — Notio, VI, 177; malitia, 178; reparatio, 288-290.

Calviniani. — Origo, I, 209; errores circa Ecclesiam, Scripturam sacram et Traditionem (v. *Protestantes*). — Contendunt hominis elevationem et integritatem naturæ debitas fuisse, II, 189; peccati originalis essentiam consistere in concupiscentia, 210. — Rejiciunt existentiam Purgatorii, 245; perpetuam B. Mariæ virginitatem, 342. — Contendunt Christum peccasse,

413; pro solis prædestinatis mortuum fuisse, 482; liberum arbitrium nonnisi ad peccandum valere, 623; justis non dari gratias sufficientes, etiam urgente præcepto, 688; gratiam habitualesse meram imputationem justitiæ Christi, 727. — Errores circa numerum sacramentorum, III, 13; — baptismum, 138; ejus materiam, 188; — præsentiam realem Christi in Eucharistia, 349; materiam remotam Eucharistiæ, 430; veritatem sacrificii Missæ, 551; — existentiam sacramenti Pœnitentiæ, IV, 53; divinam institutionem confessionis, 108; — indissolubilitatem matrimonii, 624, 623, 626; potestatem Ecclesiæ in matrimonium, 636, 680; — existentiam liberi arbitrii post Adæ peccatum, V, 35; maculam peccati, 328; existentiam peccati venialis, 337; honestatem voti, 848 (v. *Protestantes*).

Cambium. — Notio et species, VI, 491; modi quibus fieri potest, 491; (nota 1); legitimitas cambii manualis, 492; cambii localis, 493.

Canonici. — Obligationes, VI, 615-619; officium chori, 615; missa conventualis, 616; assistentia episcopi, 617; regimen diœcesis, sede vacante, 618; residentia, 619.

Canonizatio. — Notio, I, 320; est iudicium Ecclesiæ infallibile, 321.

Caritas. — Variæ acceptiones, V, 635; definitio, 636. — *Objectum* materiale primarium et secundarium, 638; objectum formale seu motivum, 639. — *Actus* caritatis perfectæ, in quo sit reponendus, 642; ejus gradus, 644; non excludit propriam beatitudinem, 643. — *Habitus*: caritas est vera amicitia hominis cum Deo, 646; omnium virtutum præstantissima, 647; caritas viæ et cæ-

ritas patriæ, 648; eadem est caritas qua Deus propter se, et proximus propter Deum diligitur, 649.

Caritas erga Deum. — Ejus necessitas medii, v, 650-651; præceptum, 653. — Vitia opposita : odium Dei, 657; amor inordinatus creaturæ, 658; acedia, 659.

Caritas erga proximum. — Præcepti existentia, v, 661; objectum, 662; dotes dilectionis proximi, 663; tempus quo urget præceptum, 664. — *Ordo servandus*, 665-678; ordo dilectionis, 667; ordo subventionis inter nos et proximos, 669; inter proximos ipsos, 674. — *Officia caritatis spiritualia et corporalia*, 679-691 (v. *Correctio fraterna*, *Eleemosyna*). — *Peccata opposita*, 692-720 (v. *Odium*, *Discordia*, *Scandalum*, *Cooperatio*). — Præceptum diligendi inimicos, 696-701.

Casuistæ. — Quid sint, v, 8; eorum auctoritas et usus in Theologia morali, 9-13.

Casus reservati. — Definitio, iv, 195; divisio, 196; legitimitas, 197; conditiones, 198; de reservatione ignorata, 199; dubia, 200. — *Abolutio* reservatorum vi potestatis sive ordinariæ, sive delegatæ, 202-204. — *Cessatio* reservationis in articulo mortis, et in aliis casibus, 204.

Caupones. — Quatenus peccent cooperando ad violationem legis abstinentiæ, v, 717; ad ebrietatem, 717; ad luxuriam, 717; ad noxias lectiones, 717.

Causæ matrimoniales. — Quid eo nomine accipiat, iv, 638 (not. 2) pertinent ad iudices ecclesiasticos, non ad forum civile, 638.

Censuræ. — Definitio, vi, 677; divisio, 678; quinam eas ferre possint, 680; formæ servandæ, 681; quinam illis ligari possint, 682; culpa requisita, 683; censuræ in

casu dubii, ignorantiae aut metus, 684. — Absolutio, 685-687; ejus necessitas, 685; potestas absolventi, 686; conditiones legitimæ absolutionis, 687 (v. *Excommunicatio*, *Suspensio*, *Interdictio*, *Constitutio Apostolicæ Sedis*).

Censuræ theologicae. — Definitio, v, 486; species, 487; variæ censuræ exponuntur, 488.

Census. — Notio, vi, 481; species, 482. — *Census consignativus* realis, 483; personalis, 484; an sit redimibilis ex parte venditoris, 485; ex parte emptoris, 486, 519 (not. 1). — *Census vitalitius*, 487-490; notio, 487; legitimitas, 488; modi quibus constituitur, 489; ejus resolutio, 490.

Cerinthiani. — Errores circa divinitatem Filii Dei, ii, 19, 332; virginitatem B. Mariæ in Christi conceptione, 342.

Cessio honorum. — Notio, vi, 379; species, 379; effectus, 379.

Chirographorum commercium. — Notio, vi, 521; legitimitas, 521.

Chirurgus. — Ejus obligationes, vi, 662.

Christus. — Ejus duplex natura, nempe, divina, ii, 332-337; humana, 337-342; quoad corpus, 339; quoad animam rationalem, 340; quoad unionem corporis et animæ, 341. — Ex B. Maria carnem suscepit, 343; salva matris virginitate in conceptione, 344; et in partu, 345. — In Christo est unica persona, 349; salva distinctione duplicis naturæ, 352; et duplicis voluntatis et operationis, 355; hinc patet quo sensu Christus dici possit compositus, 353; et actiones ejus humanæ sint divinæ, 356. Hoc mysterium fit per unionem hypostaticam Verbi divini cum natura humana, 357-371 (v. *Unio hypostatica*). — Christus est

Filius Dei naturalis, 377-379; in nullo sensu dici potest filius Dei adoptivus, 380; nec in sensu stricto servus Dei, 381. — In Christo fieri debet communicatio idiomatum in concreto, 386; non in abstracto, 383 (v. *Communicatio idiomatum*).

— *NOTES humanitatis Christi* 390-433 : sanctitas; in Christo triplex gratia: gratia substantialis per unionem hypostaticam, 391; gratia accidentalis, id est, gratia habitualis, 393; virtutes infusæ, 394; omnia dona Spiritus S., 395, a primo instanti conceptionis, 396; in plenitudine tam intensiva quam extensiva, 397; cum gratiis actualibus et gratiis gratis datis, 398; gratia capitis, quatenus est caput hominum, 400-402; caput Angelorum, 403; caput totius universi, 404. — *Scientia triplex* : beatifica, a primo instanti conceptionis, 406; infusa, perfectissima a primo suo ortu, 407-409; naturalis, successu temporis acquisita, 410, 411. — *Perfectio voluntatis*, id est, impeccabilitas : Christus non peccavit, 414; non potuit peccare, 415; non fuit obnoxius peccati, 416; perfectissima semper egit, 417; libertas moralis, perfecta, 418; quæ conciliatur cum impeccabilitate, quoad mortem subeundam, 419; quoad præcepta naturalia servanda, 420; potentia agendi fuit excellentissima, 421; quatenus voluntas Christi erat instrumentum Verbi, 423; passiones in Christo erant, 425; sed ordinatæ, 426; fuit obnoxius communibus naturæ humanæ infirmitatibus, 428; quas assumpsit ex nativa humanæ suæ naturæ conditione, 429; et ex libera acceptione, 430; hinc non assumpsit defectus hu-

manos, 431; nec fuit corruptioni obnoxius triduo mortis, 431; de forma externa corporis Christi disputatur, 432-433.

— *Christus REDEMPTOR* : Vere pro hominibus iustitiæ divinæ satisfecit, 464; et pro omnibus eorum peccatis, 466; satisfactione superabundanti, 469; et ad strictos juris apices, 470. — Meruit hominibus gratiam et gloriam hominibus, 472; sibi ipsi gloriam sui corporis, 473; Angelis gratias accidentales, non gratiam et gloriam essentialem, 474; meruit a primo conceptionis instanti, 475; non vero post mortem, 476; merito infiniti valoris, 479, 480.

— *Christus MEDIATOR*, 481-516 : *Mediationis Christi notio*, 487; veritas, 488; munera, 489. — *Munus propheticum*, 490-495; *notio*, 490; *magisterii Christi veritas*, 491; *præstantia*, 492; *efficacia*, 493; *independentia*, 494. — *Munus sacerdotale*, 495-508; *notio*, 495; *sacerdotii Christi veritas*, 496; *origo*, 497; *duratio*, 500; *ordo*, 501; Christus est sacerdos ut homo Deus, 499; obtulit sacrificium in cruce, 504; in cælo actualiter et formaliter orat, 506. — *Munus regium*, 509-516; Christus est rex spiritualis, 510; dominus temporalis, 512; iudex hominum et Angelorum, 515-516.

— *CULTUS Christo debitus*, 517-529 : — *Cultus humanitatis*, 519; *cultus sacratissimi Cordis Jesu*, 520-523 (v. *Cor Jesu*); *cultus cæterarum corporis Christi partium*, 524; *cultus crucis Christi*, 525 (v. *Crux Christi*), et *instrumentorum passionis*, 529.

Chronologia biblica. — Proprio sensu intellecta non existit, II, 185. — Improprio sensu, fundatur in genealogiis Patriarcharum, 185; non

infirmatur ex populorum annalibus et monumentis, 186; nec ex inventis geologicis aut paleontologicis, 186.

Circumcisio. — Ratio sacramentalis, III, 169; fines, 170, 171.

Circumstantiæ actus humani. — Notio, v, 89; sunt septem præcipuæ, 90. — Sunt fontes moralitatis 91; sub hoc respectu, duplicis sunt generis, 92. — De circumstantia mala in actu bono ex objecto et fine, 102.

Civilis Societas. — Jure naturali tenetur religionem Deo persolvere, I, 38; — jure divino tenetur veræ Ecclesiæ adhærere, 233, 234.

Clerici. — Notio, existentia et gradus, IV, 439-542 (v. *Ordo*).

— **DOMINIUM**, VI, 42-45; in bona casuaria, 43; in bona beneficialia seu ecclesiastica, 44; in pensiones gubernii civilis, 45.

— **STATUS**, VI, 551-625 : Vocationis divinæ ad statum clericalem notio, 552; existentia, 553; necessitas, 554. Notæ : 558-565; habilitas ad munia sacra, 559-560; inclinatio supernaturalis, 561-563; iudicium episcopi et proprii confessorii, 564-565. Obligatio divinæ vacationi obtemperandi per se non datur, sed per accidens, 566-568.

— **OBLIGATIONES**, 569-625 : scientiæ necessitas, 570; gradus, 571; vitæ perfectio, 573; obligationes erga Deum, 575; erga Ecclesiam, 576; erga seipsos, 577 (v. *Vestis talaris*, *Tonsura clericalis*, *Continentia clericalis*, *Officium divinum*). — Clericis vitanda, 600-608 : venatio, 601; militia et armorum gestatio, 602; ludus alearum, 603; negotiatio, 604; gestio munerum sæcularium, 605; cohabitatio cum mulieribus, 606; popinarum ingressus, 607; spectacula, comessiones, 608.

— **Obligationes speciales**, 609-625 (v. *Episcopi*, *Canonici*, *Parochi*).

Cognitio intellectus. — Est requisita ut actus moraliter imputetur, v, 109-113. — Multiplex species cognitionis, 109; qualis requiritur et sufficit, 110-111; signa cognitionis imperfectæ, 112; quandonam cognitio confusa est simul perfecta, 113.

Commodatum. — Discrimen a mutuo, VI, 421; notio, 422; obligationes commodatarii, 423; commodantis, 424

Communicatio idiomatum. — Ejus notio, II, 382. — Admittenda est in Christo communicatio idiomatum in concreto, 383; sed reprobanda communicatio in abstracto, 386; unde dici non potest humanitatem Christi esse ubique præsentem, 388.

Communio. — **EFFECTUS communionis Eucharisticæ**, III, 464-479 : — Ad *gratiam* augendam, 465-472 : unio cum Christo, 466; excitatio fervoris caritatis, 467; collatio gratiæ actualis, 468; tempus quo gratia producitur, 470; efficacia communionis sub utraque specie, 471; utilitas communionis pro aliis, 472. — Ad *peccata* remittenda, 473-476; per se non peccata mortalia, 474; sed directe peccata venialia, 475; et ex concomitantia pœnas temporales peccatis debitas, 476. — Ad restaurandum *corpus*, 477-479 : affinitas cum corpore Christi, 477; moderatio fomitis peccati et alii effectus in appetitu sensitivo, 478; jus ad gloriosam resurrectionem, 479.

— **ADMINISTRATIO communionis**, 491-496 : tempus, 491; locus, 492; modus, 493; communio infirmorum; præparatio, 494; modus Eucharistiam deferendi, 495; modus ministrandi, 496.

— **SUBJECTUM**, 497-541; omnis homo baptizatus, 497; praxis Ecclesiæ circa infantes, 498; amentes et sensu destitutos 499, 500; eos qui non sunt plene sui compotes, 501; capite damnatos, 502-503. — *Necessitas*, 504-519; necessitas medii, 505-507; præceptum divinum de communione, 508; non sub utraque specie, 509; extensio præcepti, 511-513 (v. *Vaticum*). Præceptum ecclesiasticum, 514-519 (v. *Communio paschalis*). — *Dispositiones*, 520-530; status gratiæ, 527; per sacramentum Pœnitentiæ acquisitis, 522-525; jejunium, 526-530 (v. *Jejunium*); corporis decentia, 529. — *Frequens communio*, 531-541: utilitas, 532; frequentia iudicio confessarii debet determinari, 534; ex utilitate pœnitentis, 535; et ejus conditione, 536; regulæ communionis menstruæ, 537; hebdomadariæ, 538; pluries repetitæ in hebdomada, 539; quotidianæ, 540.

Communio paschalis. — Præceptum, III, 514; hujus gravitas, 515; subjectum, 516, 517; tempus, 518; locus, 519.

Communio spiritualis. — Notio, III, 541; utilitas, 541; praxis, 541.

Communistæ. — Rejiciunt legitimitatem juris proprietatis, VI, 15.

Commutatio Voti. — Definitio, V, 859; commutatio in melius, 859; in æquale, 859; in minus, 859; potestas commutandi tempore jubilæi, IV, 392.

Compensatio. — Duplex est, VI, 150; — occulta, 150; legitimitas, 151; conditiones, 152; famulis non licet ea uti, 153. — *Legalis*, 385; conditiones, 385.

Compensationis systema. — Exponitur, V, 171; rejicitur, 171.

Concilium œcumenicum. — Ejus notio et a concilio particulari discrimen,

I, 401. — *Conditiones quoad con-vocationem*, 402-403 *celebrationem*, 404-405; *exitum*, 406-407. — *Auctoritas est suprema et infallibilis*, 409; partes R. Pontificis et concilii œcumenici in infallibilitate definitionum, 410-411; *Regulæ ad interpretanda conciliorum decreta*, 412-414. — *Necessitas expenditur*, 415-416.

Concilium udiciarium. — Quinam sint incapaces contrahendis sine concilio judiciario, IV, 335; quosnam actus sine eodem non possint inire, 335; vi hujus legis in conscientia, 335.

Concupiscentia. — Notio et divisio, V, 47-48; — quatenus et concupiscentia tollit, minuit aut auget voluntarium et liberum, si sit antecedens, 49; si sit consequens, 50.

Condonatio. — Modus extinguendi obligationem contractus, VI, 383; conditiones et species, 383; effectus, 384.

Confessarius. — Potestas illi necessaria ad absolvendum: potestas ordinis, IV, 170-171; jurisdictio, 172-204 (v. *Jurisdictio*, *Approbatio*).

— **MUNERA**, quatuor sint: patris, 206-209; medici, 210-213; doctoris, ubi de scientia confessario necessaria, 214-221; iudicis, 222-223.

— **OBLIGATIONES** respiciunt bonum sacramenti et bonum pœnitentis, 224. — Audire confessiones, quatenus teneatur ratione officii, 226; ratione caritatis, 227. — Interrogare pœnitentes, quatenus tenetur, 228; dotes interrogationis, 229-231; quid, in dubio de sinceritate pœnitentis, 232; quando constat peccatum reticeri, 233. — Monere pœnitentes, quatenus tenetur, 234-241. — Exhortari ad contritionem, 242; regulæ sequendæ, 243. — Pœnitentiam imponere, quatenus tenetur, 248; qualem pœnitentiam, 251-257; de commuta-

tionem poenitentiae, 258-259. — Inquirere utrum poenitens sit dispositus, 260; certitudo de hoc requisita, 261; signa indispositionis certa, 264; probabilia, 265; signa extraordinaria contritionis, 266. — Sententiam ferre, 267; si poenitens est rite dispositus, 268; si certo indispositus, 269; si dubie dispositus, 269; absolutio per accidens differenda, 270; absolutio conditionalis poenitentis dubie dispositi, 272. — Reparare defectus confessionis, 273; si confessarius fuit causa invaliditatis, 274; si fuit causa defectus integritatis, 275; si poenitentem induxit in errorem, 276; VI, 229. — servare sigillum sacramentale, 277-289 (v. *Sigillum sacramentale*).

— *RATIO AGENDI* cum variis poenitentium speciebus, 290-314. — Cum pueris; necessitas eos audiendi, 290; modus illos audiendi, 291; absolutio illis impertienda, 292. — Cum venialia tantum accusantibus, 293-295. — Cum scrupulosis, 296-297. — Cum occasionariis, 298-306 (v. *Occasio peccati*). — Cum consuetudinariis et recidivis, 307-311 (v. *Consuetudinarius*). — Cum moribundis, 312-314.

Confessio annua. — *Præceptum*, IV, 87-91; hujus gravitas, 87; subjectum, 88; objectum, 89; tempus, 90; causae excusantes, 91.

Confessio sacramentalis. — IV, 107-155; — *Definitio*, 107; institutio divina et necessitas, 54, 109; ordinari debet ad absolutionem, 110; et cum ea habere aliquam conjunctionem. 110; ejus dotes, 111.

— *INTEGRITAS* requisita. Duplex integritas: integritas *materialis* necessaria ex præcepto divino, 112-113; integritas *formalis* sufficit ad validitatem sacramenti, 114. — *Objectum* integritatis, 116; specifica

peccatorum declaratio necessaria, 117; de peccatis mortalibus declaratio speciei infimæ, 118; utrum accusatio generica sufficiat de peccatis venialibus, 119; de peccatis jam remissis, 120; numeri peccatorum declaratio necessaria, 121; circumstantiæ peccatorum declarandæ, 123-126; utrum sit necessarium declarare peccata dubia, 127-129; declarare peccata inculpabiliter omissa, 130-131. — Causae excusantes ab integritate materiali, 132-136; impotentia physica, 133; impotentia moralis, 134; de revelatione complicitis in confessione, 135. — *Examinis conscientiae* ante confessionem instituendi obligatio, 138-140; ordo in illo sequendus, 142. — Confessionis iterandæ obligatio et modus, 144-149; confessio generalis, quandonam necessaria, aut utilis, aut noxia, 150-154; modus illam excipiendi, 155.

Confirmatio, III, 286-342. — *Definitio* et varia nomina, 287; sacramentalis ratio, 290; congruentiæ, 292; institutionis tempus, 293. — *Materia* remota, est chrisma, 295; balsamo mixtum, 296; ab Episcopo benedictum, 297; proxima est chrismatio, 298; cum impositione manus, 299; ea scilicet quæ in chrismatione adhibetur, 300; modus unctionem peragendi, 302. — *Forma*, apud Latinos, 304; apud Græcos, 305. — *Effectus*: character, 307; gratia sanctificans secunda, 308-309; gratia sacramentalis propria, 310; communicatio Spiritus Sancti, 311, 312. — *Minister*, 315-320; ordinarius: solus episcopus, 316; qui legitime non ministrat sine jurisdictione, 317; et tenetur ministrare subditis, 318; extraordinarius: presbyter ex speciali S. Pontificis delegatione, 319, 320. — *Subjectum*, 321-328; quis

possit confirmari, 323; necessitas confirmationem suscipiendi, 325-328; dispositiones requisitæ, 329, 330. — *Cæremoniæ*: locus et tempus, 332; situs confirmandorum, 333; liber confirmationis, 334; patrinorum necessitas, 335; conditiones, 336; obligationes, 337; modus exercendi munus, 338; ritus servandi ab episcopo, 339-342.

Confusio. — Modus extinguendi obligationem contractus, vi, 386; notio, 386; modi, 386; effectus, 386.

Congregationes Romanæ. — Earum finis et variæ species, i, 395, 396; earum vis obligandi et auctoritas doctrinalis, prout agitur de congregationibus ad disciplinam, 397, 398; vel ad fidem spectantibus, 399-400.

Conscientia. — Notio, v, 130; differentia a synderesi, 131; species, 132.

— *Conscientia CERTA*; est morum regula, 133; qualis certitudo requiritur, 134; principiis, directis vel reflexis obtinetur, 136; contra eam nunquam licet agere, 137; juxta eam semper licet agere, 138. — *Regulæ circa conscientiam veram*, 139; circa conscientiam erroneam invincibiliter, 140; quale peccatum agere contra conscientiam, 142; signa conscientiæ invincibiliter erroneæ, 143; modus deponendi conscientiam vincibiliter erroneam, 144. — *Regulæ circa conscientiam perplexam*, 145.

— *Conscientia DUBIA*; ejus notio generalis, 146; species, 147. — *Principia circa dubium negativum*, 148; circa dubium positivum practice practicum, 149; circa dubium speculative practicum, 149. — *Peccatum illius qui operatur cum dubio practice practico*, 150; modus efformandi conscientiam practice

certam, 151; principia reflexa et regulæ ad eam efformandam, 152. — *Conscientia PROBABILIS*: ejus definitio, 154 (*Opinio, Probabilitas*). — *Improbabilis*: ejus definitio et divisio, 180.

— *Conscientia LAXA*: ejas notio et species, 181; non licet eam sequi, 182; ejus causæ, 183; effectus, 184; remedia, 185.

— *Conscientia SCRUPULOSA*: ejus notio, 186; signa, 187; non sequenda sed deponenda, 190; causæ, 188; effectus, 189; remedia, 191; regulæ pro confessario, iv, 296-297.

Consensus voluntatis. — Requiritur ut actus humanus moraliter imputetur, v, 116; qualis, 116; de statu negativo voluntatis erga motus concupiscentiæ, 117; signa consensus imperfecti, 118. — *Est causa efficiens matrimonii*, iv, 555 (*v. Matrimonium*). — *Est causa efficiens contractuum*, vi, 308; consensus internus, 309; exterius manifestatus, 311; mutuus, 313; saltem virtualis 315; plenus et perfectus, 318-319; neque errore, neque dolo, neque metu, neque læsione vitiat, 320-228 (*v. Error, Dolus, Metus, Læsio*).

Consentiens. — Notio, vi, 219; obligatio reparandi damnum, 220.

Constitutio Apostolicæ Sedis. — *Finis et objectum*, vi, 703; censuræ per eam abrogatæ vel servatæ, 704; sensus quo accipiendæ sunt, 705; earum vis, 706; — *De excommunicationibus R. Pontifici speciali modo reservatis*, 707-727; simpliciter reservatis, 728-744; Episcopis reservatis, 745-748; nemini reservatis, 749-759 (*v. Excommunication*). — *De suspensionibus*, 760-768 (*v. Sensus*). — *De interdictis*, 769-771 (*v. Interdictum*). — *Absolutio ab his censuris*, 772-774; modus

postulandi facultatem absolvendi, 775.

Consuetudinarius, iv, 307-311. — Definitiones, 307; regulæ circa consuetudinarium non recidivum, 308; circa recidivum, 309-311.

Consuetudo. — Definitio et divisio, v, 308; conditiones, 309.

Consulens. — Notio et divisio consilii, vi, 213; quatenus consulens damnum reparare teneatur, 214; quando consilium ex ignorantia vel negligentia graviter culpabili dedit, 215; quando damnum consuluit ad aliud damnum impediendum, 216; quando revocavit consilium, 217; de eo qui pravo exemplo alios scienter inducit ad damnum inferendum, 218.

Continentia clericalis. — Disciplina Ecclesiæ Latinæ, vi, 582; Ecclesiæ Græcæ, 483. — Origo ex jure ecclesiastico, 584; ab ipsis temporibus apostolicis, 585; obligatio contrahitur mediante voto, 586; convenienter fuit instituta, 587.

Contractus. — Definitio, vi, 298; divisio, 299. — *Necessaria conformitas cum jure civili*, 302-306; vis nullitatum civilium in conscientia, 303; irritatio contractuum ex jure Gallico, 304-306; actus initus in fraudem legis irritantis, 306. — *Conditiones*, 308-350; ex parte consensus, 308-328 (v. *Consensus*); ex parte contrahentium, 329-339 (v. *Minores*, *Interdicti*, *Consilium judicarium*, *Uxores*); ex parte materiæ, 340-350; quatenus debeat esse possibilis, 341; existere, 342; esse determinata, 343; in commercio, 344; ad contrahentes spectare, 345-347; esse aliunde indebita, 348; licita et honesta, 349-350. — *Effectus*, 351-388; translatio proprietatis vi solius consensus, 351. — *Obligatio*, 353-388; directa, 355-359; indirecta, 360-361; obli-

gatio conditionalis, 362-366; conditio suspensiva, 363; resolutoria, 364; potestativa, 365; impossibilis et turpis, 366; obligatio in solidum, 367-369 (v. *Solidaritas*); obligatio cui accedit juramentum, 370-374. Extinctio obligationum, 375-388 (v. *Solutio*, *Novatio*, *Condonatio*, *Compensatio*, *Confusio*, *Interitus rei debiti*).

Contractus gratuiti. — Definitio, vi, 299; species, 389-436 (v. *Promissio*, *Donatio*, *Commodatum*, *Depositum*, *Mandatum*).

Contractus onerosi. — Definitio, vi, 436; divisio, 436 (v. *Venditio Emptic*, *Locatio-Conductio*, *Societas*, *Census*, *Camhium*, *Usura*, *Fidejussio*, *Pignus*, *Hypotheca*, *Ludus*, *Sponsio*, *Loteria*, *Assecuratio*, *Transactio*).

Contractus trinus. — Notio, vi, 519 (not. 1); an sit licitus, 519 (not. 1).

Contritio. — Notio, iv, 10; qualitates; debet esse interna, 11; supernaturalis, 12; universalis, 13; summa, 14; includere propositum non peccandi, 15; illudque per se explicitum, 16; universale, 17; firmum, 17; efficax, 17. — *Divisio*, 18; contritionis perfectæ ratio propria, 19-20; attritionis species, 21; attritio ex solo metu gehennæ et pœnarum, 23; pœnitens ex attrito factus contritus, 24. — *Necessitas* ad remissionem peccati mortalis, 25; extra sacramentum requiritur contritio perfecta, 27; tempus quo obligat præceptum contritionis, 28; contritio ad remissionem peccati venialis, 29-31. — *Effectus*, 32-42 (v. *Justificatio peccatoris*, *Remissio peccatorum*, *Reviviscentia meritorum*). — In Sacramento pœnitentiæ requiritur contritio formalis et explicita, 93; verbis aut signis externis expressa, 93; sufficit attritio, 95; aliquis amor Dei initialis requiritur, 97; nempe

amor spei, 98; implicitus in attritione supernaturali, 99; requiritur conjunctio inter actum contritionis et absolutionem, 100-106.

Contumelia. — Notio, vi, 159; malitia, 160-285; reparatio, 229-230 (v. Irrisio).

Cooperatio. — Definitio et divisio, v, 714; peccatum cooperationis, 715; de cooperatione famulorum, 716; cauponum, 717; operariorum et mercatorum, 718; typographorum et bibliopolarum, 719. — Cooperatio ad damnum inferendum, vi, 199-235 (v. Damnificatio).

Cor Jesu. — Cultus SS. Cordis Jesu objectum, ii, 520; ratio, finis et indoles, 521; legitimitas, 522.

Correctio fraterna. — Definitio, v, 680; præceptum, 681; conditiones, 682; ordo servandus, 683.

Cosmogonia mosaica. — Quadruplex ejus interpretatio ad concordiam præstandam cum inventis geologicis, ii, 187.

Criticismus. — Exponitur, i, 137; — confutatur, 138.

Crux Christi. — Legitimitas cultus veræ crucis, ii, 525; imaginum veræ crucis, 526; signum crucis, 527. Hujus cultus natura, 528.

D

Damnificatio. — Conditiones ut inducat obligationem restituendi, vi, 199-207; actio materialiter injusta, 199; formaliter injusta seu theologice culpabilis, 200. — De damno illato ex culpa mere juridica, 201; ex culpa theologica veniali, 202; ex dubio, 203; illato cum errore invincibili, 204; ex causa inculpabiliter posita, quam agens postea impedire scienter neglexit, 205; ex causa culpabiliter posita, quam

agens postea impedire non potuit, 206.

— Cooperatores ad damnum inferendum, 207-235; cooperatores positivi, 207-224 (v. Mandans, Consulens, Consentiens, Palpo, Receptans, Participans); cooperatores negativi: mutus, non obstans, non manifestans, 228-235 (v. Confessarius, Paterfamilias, Famulus, Testis, Reus, Judex).

Decalogus. — Definitio, v, 761; obligatio, 762; divisio præceptorum, 763; præcepta erga Deum, 764; erga proximum, 765. — *Primum* præceptum, 766-832; quatenus affirmativum, 767-788 (v. Religio); quatenus negativum, 789-832 (v. Superstitio, Irreligiositas). — *Secundum*, 833-864; quatenus affirmativum, 834-859 (v. Juramentum, Votum); quatenus negativum, 860-864 (v. Vana usurpatio nominis Dei, Blasphemia). — *Tertium*, 865-892; natura, 866-868; origo, 868; quatenus affirmativum, 869-881 (v. Auditio Missæ); quatenus negativum, 882-892 (v. Abstinencia ab operibus servilibus). — *Quartum*, vi, 663-670 (v. Parentum officia, Filiifamilias). — *Quintum*, 111-143 (v. Suicidium, Occisio, Tyrannicidium, Duellum, Bellum). *Septimum* et *decimum*, 144-157 (v. Furtum). — *Octavum*, 158-193 (v. Contumelia, Judicium temerarium, Detractio, Calumnia, Falsum testimonium, Susurratio, Mendacium, Restrictio mentalis, Secreti violatio).

Depositum. — Notio, vi, 429; obligationes depositarii, 430; deponentis, 431 (v. Sequestrum).

Desperatio. — Notio, v, 628; causæ, 629; malitia, 630; remedia, 631.

Detractio. — Notio, vi, 166; species (v. Calumnia, Falsum testimonium, Susurratio); peccatum detrahentium; 167; detractioes de defectibus specie diversis, 168; materia gravis, 169; peccatum audientium detractionem, 174; causæ peccato

detractionis excusantes, 175-176; reparatio detractiois, 288-290.

Deus Pater. — Ejus divinitas, II, 18. — A nullo procedit, 37. — Ejus nomina propria, 71; appropriata, 72 (v. SS. Trinitas, Processiones, Relationes, Missiones, Personæ divinæ).

Devotio. — Definitio, v, 772; species, 773; causæ, 774; effectus, 775.

Diaconatus, IV, 498-505. — Notio, 498; ratio sacramentalis, 499-501; cærimoniarum, 502; materia et forma, 503; officia, 504-505.

Dispensatio. — IN GENERE. Definitio, v, 293; potestas ordinaria dispensandi, quid sit, cui competat, 294; potestas extraordinaria, quid sit, cui competat, 294; causæ justæ dispensandi, 299; subreptio et obreptio in petitione dispensationis, 300; forma ad dispensationem requisita, 301; cessatio dispensationum, 302-305.

— AB IMPEDIMENTIS MATRIMONII, IV, 753-787, 792-799. — Existentia et limites *potestatis* dispensandi, 753; potestas S. Pontificis, 754-755; potestas Episcopis competens jure ordinario, 758; jure quasiordinario, 759-762; vi indultorum S. Sedis, 763-765; parochus et confessor nullam habent potestatem, 766. — *Petitio* dispensationis; a quo facienda, ad quem dirigenda, 767-771; quando agitur de impedimento publico, 769; de impedimento occulto, 770; exprimenda in petitione, 772; quoad expositionem impedimentorum, 773; quoad causas dispensationis, 775-776; verificatio causarum, 777-778; jus et stylus curiæ Romanæ, 779-780; forma petitionis, 781. — *Exsecutio* seu fulminatio dispensationis, 782-787; pro forma gratiosa, 783; pro forma commissoria, 784; pro impedimentis occultis, 785-787; pro

impedimentis publicis, 785 (not. 1). — *Dispensatio simplex*; regulæ de renovatione consensus, 793; de certioratione utriusque conjugis circa nullitatem matrimonii, 794; de necessitate formæ Tridentinæ in renovatione consensus, 795. — *Dispensatio in radice*, 796-799; notio et effectus, 796; potestas eam concedendi, 797; conditiones requisitæ, 798; modus eam exsequendi, 799.

— AB OBLIGATIONE VOTI, v, 858; potestas Ecclesiæ ad dispensandum in votis, 858; vota S. Pontifici reservata, 858.

— AB AUDITIONE MISSÆ die dominica, 877; ab interdictione operum servilium, 888; a lege abstinentiæ et jejunii, 914; a recitatione officii divini, VI, 599.

Divinatio. — Definitio et divisio, v, 804; malitia, 805 (v. Somniorum usus, Sortium usus, Virga divinatoria, Mortuorum apparitiones).

Divortium (v. Indissolubilitas matrimonii).

Docetæ. — Errores circa veritatem humanitatis Christi, II, 337.

Dolus. — Ejus effectus in contractibus, VI, 323-324.

Dominium. — Plenum, VI, 10; semiplex, 10; directum, 10; indirectum seu utile, 10.

— OBJECTUM, 11-30; in vitam et membra corporis, 12; in fructus industriæ et ingenii, 13; in propriam famam, 14; in bona externa seu fortunæ, 15-18 (v. Jus proprietatis, Bona externa); in alios homines, 19-30 (v. Servitus).

— SUBJECTUM, 31-54; omnis et sola natura intellectualis, 31; dominium filiorumfamilias, 32-35 (v. Filiifamilias); uxorum, 36-41 (v. Uxores); clericorum, 42-45 (v. Clerici); societatum, 46-54 (v. Societates civiles, Ecclesia).

— Modi illud acquirendi, 55-107

(v. *Occupatio, Accessio, Præscriptio, Successio, Contractus*).

Donatio. — *Definitio et species*, vi 391; *incapaces donandi ex lege civili*, 392; *incapaces accipiendi*, 393-395; *bona quæ donari nequeunt seu reservantur*, 396-398 (v. *Reservatio legalis*); *de donationibus in contractu matrimoniali*, 419; *inter sponso*, 420.

— *Donatio inter vivos*, 399-401; *definitio*, vi, 399; *præscripta legis civilis circa ejus formam*, 400; *vis horum in conscientia*, 401.

— *Donatio per testamentum*, 402-414 (v. *Testamentum*).

— *Donatio causa mortis*, 415; *notio*, 415; *valor in foro civili*, 415.

— *Donatio per substitutionem*, 416-418 (v. *Substitutio*).

Dona Spiritus Sancti. — *Natura*, v, 749; *numerus*, 750; *effectus*, 751.

— *Donum sapientiæ*, 752; *intellectus*, 753; *consilii*, 754; *fortitudinis*, 755; *scientiæ*, 756; *pietatis*, 757; *timoris Dei*, 758.

Duellum. — *Notio et species*, vi, 135; *est graviter illicitum*, 136; *excommunicatio contra duellantes*, vi, 730.

Ebionitæ. — *Errores circa divinitatem Filii Dei*, ii, 19, 332; *virginitatem B. Mariæ in Christi conceptione*, 342.

Ebrietas. — *Notio et species*, v, 398; *malitia*, 400; *de usu potus inebriantis usque ad privationem rationis*, 402; *de illo qui alterum inducit ad ebrietatem*, 403; *de peccatis commissis in ebrietate*, 404.

Ecclesia. — *Figuræ*, i, 203; *parabolæ*, 204; *nomina*, 205; *definitio*, 206.

— *INSTITUTIO DIVINA in veram societatem*, 217; *in societatem visibilem*, 218; *in societatem indefectibilem*, 219. — *Hinc est Scripturis novi Testamenti anterior*, 220; *divina et humana*, 220; *ejus natura et constitutio immutari non possunt*, 220. — *Ejus status ante Christum*, 221.

— *FINIS est continuare missionem visibilem Christi*, 223. — *Hinc vocatur ejus sponsa*, 224; *corpus mysticum*, 225; *hinc est societas essentialiter supernaturalis*, 226.

— *NECESSITAS illi adhærendi* : — *ex parte privatorum*, 228; *est necessitas præcepti et simul medii*, 229; *unde rejicienda est indifferentia circa veram Ecclesiam*, 230; *sed excusant impotentia et ignorantia invincibilis*, 231; — *hinc sensus effati* : *extra Ecclesiam nulla salus*, 232. — *Ex parte civilis status*, 233; *hinc rejicienda est separatio status civilis ab Ecclesia*, 237, 238, 318-320; *et vera Ecclesia haberi debet veluti unica religio status*, 239, 240.

— *MEMBRA* : — *quoad animam*, 242; — *quoad corpus*, 243. — *Hinc concluditur de infidelibus, catechumenis, hæreticis, apostatis, schismaticis, excommunicatis*, 244.

— *PROPRIETATES quatuor sunt* : — *Unitas*, *ejus notio apud catholicos*, 248; *apud schismaticos et hæreticos*, 249; *notio catholica vindicatur*, *et ostenditur hanc unitatem veræ Ecclesiæ competere*, 250, 251. — *Sanctitas*, *ejus notio juxta catholicos*, 254; *juxta protestantes*, 255; *ostenditur eam competere veræ Ecclesiæ*, 256-258. — *Catholicitas*, *ejus definitio et divisio*, 259, 260; *ostenditur quo sensu veræ Ecclesiæ competat*,

261-267. — *Apostolicitas*, ejus notio juxta catholicos, 268; juxta schismaticos et hæreticos, 269; ostenditur quo sensu veræ Ecclesiæ competat, 270-272; hinc rejicitur hypothesis missionis extraordinariæ, 273.

— *Notæ*. Quid sint, 274. — *Errores Protestantium et Græcorum* de notis Ecclesiæ, 275, 276; vera doctrina, 277, 278.

— *Constitutio hierarchica*, quoad duplicem potestatem, nempe ordinis et jurisdictionis, spectatur, 299. — *Cf. Ordo et Jurisdictio ecclesiastica*.

Ecclesia Romana. — Est vera Ecclesia, quia est una, I, 283; sancta, 284; catholica, 285; apostolica, 286. — Est sola vera Ecclesia, 288-297.

Eclectici. — Non admittunt obligationem revelationis inquirendæ, I, 73.

Eleemosyna. — *Definitio*, v, 684; præceptum, 684-689; dotes, 690-691.

Epikia. — *Notio*, v, 249; ejus legitimitas, 249; regulæ, 249.

Episcopatus, IV, 523-542. — *Notio*, 523; ratio sacramentalis, 525-527; distinctio a presbyteratu, 528-531; episcopatus jure divino superior presbyteratu, 532-536; cæremoniæ, 537; opiniones de materia et forma, 538; officia potestatis ordinis episcopatus, 540; potestatis jurisdictionis, 541; excellentia episcopatus, 542.

Episcopi. — Obtinent ecclesiasticam jurisdictionem ex Christi institutione, I, 380; unde sunt Apostolorum successores, 381; episcopatus non potest a R. Pontifice supprimi, 382. — A R. Pontifice eliguntur, 383; et, ipso mediante, accipiunt actualem jurisdictionem, 386. — Non sunt vi-

carii R. Pontificis, sed veri pastores, 388; singulorum jurisdictio nec est universalis, nec infallibilis, nec suprema, 389, 390. — *Obligationes*, VI, 610-614; quatenus sunt pastores, 611; pontifices, 612; doctores, 613; legislatores, 614.

Error. — Impedit voluntarium liberum, v, 52-58 (v. *Ignorantia*). — Vitiat consensum in contractibus, VI, 320-322. — Est impedimentum matrimonii, IV, 688-690 (v. *Impedimentum erroris*).

Eucharistia. — *Definitio*, III, 344; nomina, 345; figuræ et prophetiæ, 346.

— *PRÆSENTIA REALIS* Christi in Eucharistia, 349-417; veritas probatur verbis promissionis, 352-356; institutionis, 357-359; testimoniis apostolicis circa usum, 360-362; testimoniis SS. Patrum, 364-367; Conciliis et Liturgiis, 368, 369; argumento præscriptionis, 370. — *Rationis* difficultates diluuntur, 372; convenientiæ exponuntur, 373-375. — *Causa præsentiae realis*, 377-393 (v. *Transsubstantiatio*). — *Propria indoles præsentiae Christi*, 394-403; præsentia totius Christi sub unaquaque specie, 395; sub singulis specierum partibus post separationem, 396; etiam ante separationem, 397. — *Status Christi in Eucharistia*, quoad humanitatis proprietates, 398; quoad corpus, 399; quoad animam, 400. — *Habitudo Christi ad species*, 401, 402; *modus loquendi* de Eucharistia, 403. — *Permanentia præsentiae realis*, 404-407. — *Consectaria præsentiae realis*, 408-417; adoratio Christi in Eucharistia, 409-411; reservatio Eucharistiæ, 412-414; festa et exercitia in ejus honorem, 415-417.

— *SACRAMENTUM*, 418-541. — *Veritas*, 419; tempus institutionis,

420; ratio sacramentalis, 422; unitas sacramenti sub unaquaque specie separatim, 424; sub duabus speciebus simul, 425; multiplicatio, in fieri, 426; in esse permanenti, 427; in usu, 428. — *Materia*, 431-440, 458-463: *Materia remota*, panis triticens, 431; usus panis fermentati apud Latinos, 433; panis quantitas, forma, integritas, 434; vinum de vite, 435; vini qualitas et quantitas, 437; aqua vino miscenda, 438; hujus qualitas et quantitas, 439; quid fiat aqua vino mixta, 440. — *Præsentia materiae sacerdoti consecranti*, 458; ejus determinatio, 460; unio utriusque materiae, 462. — *Forma*, 441-457; verbis Christi Eucharistiam instituentis constat, 443; partes essentielles formæ, 444; explanatio verborum formæ, 445-449; mutatio formæ, 450-452; modus proferendi formam, 453-456; repetitio formæ, 457. — *Effectus*, 464-479 (v. *Communio*). — *Minister*, 480-496; minister consecrationis, solus sacerdos, 481; dispensationis, sacerdos est minister ordinarius, 483; diaconus minister extraordinarius, 485; de ministro sibi ipsi dispensante, 487. — *Obligatio ministrandi pro pastoribus*, 488-490; requisita ad licitam dispensationem, 491-496 (v. *Communio*). — *Subjectum*, 497-541 (v. *Communio*).

— *SACRIFICIUM*, 542-703 (v. *Sacrificium Missæ*).

Eunomiani. — Errores circa divinitatem Filii Dei, II, 19; et Spiritus Sancti, 22; circa legitimitatem cultus Sanctorum, 530.

Eutychiani. — Errores circa distinctionem naturarum in Christo, II, 351; communicationem idiomatum in Christo, 386.

Excommunicatio. — *Notio*, VI, 688;

effectus, 689-698. — *Excommunicationes hodie vigentes*, 707-759: *Speciali modo reservatæ* R. Pontifici, 707-727; contra apostatas et hæreticos, 708-710; legentes libros prohibitos, 711-713; schismaticos, 714; appellantes a R. Pontifice ad Concilium, 715; lædentes Cardinales, etc., 716; impediennes jurisdictionem ecclesiasticam, 717; violentes privilegium fori, 718; impediennes litteras apostolicas, 719; falsarios litterarum apostolicarum, 720; absolventes complicem, 721-724; usurpantes bona ecclesiastica, 725; invadentes jura et civitates Ecclesiæ Romanæ transferentes in nominatum ad illam Ecclesiam, et nominatum acceptantem, 727. — *Excommunicationes simpliciter reservatæ* R. Pontifici, 728-744: contra docentes propositiones damnatas, 728; violentes privilegium canonis, 729; duellantes, 730; socios sectæ massonicæ, 731; violentes immunitatem asyli, 732; violentes clausuram monialium, 733; mulieres violentes clausuram virorum regularium, 734; Simoniacos, 735; quæstum facientes ex gratiis spiritualibus, 736; mercimonium exercentes ex stipendiis missarum, 737; religiosos ministrantes Extremam unctionem et Viaticum sine licentia, 739; extrahentes reliquias absque venia, 740; communicantes cum excommunicatis, 741; absolventes excommunicatos sine debita facultate, 743; usurpatores bonorum ecclesiasticorum, 744. — *Excommunicationes Ordinariis reservatæ*, 745-747; contra clericos et regulares matrimonium contrahentes, 745; procurantes abortum, 746; utentes falsis Litteris apostolicis, 747. — *Excommunicationes nemini reservatæ*, 749-759.

Extrema Unctio, *rv*, 394-438. — **Definitio**, 395; **veritas sacramentalis**, 398. — **Materia remota**: **oleum ex olivis benedictum** ab Episcopo, 400; **proxima**: **unctio olei**, 403-406; **unctionum numerus**, 403; **modus**, 404; **locus**, 405; **ordo**, 406. — **Forma**, 407; debet esse per modum deprecationis, 408; **verba essentialia**, 410; **forma adhibenda**, si mors urgeat, 412. — **Effectus**, 413-421; **confortare animam ægroti**, 415; **remittere peccata quæ supersunt et pœnam temporalem ipsis debitam**, 417; **sanatio corporis**, 421. — **Minister**, 423-430; **solus et quilibet sacerdos**, 423; **unus vel plures**, 424; **jurisdictio necessaria ad liceitatem tantum**, 425; **obligatio ministrandi**, 426; **servanda in administratione**, 427-430. — **Subjectum**, 431-438; **christiani peccatores et periculose ægrotautes**, 431; **iteratio sacramenti**, 433; **necessitas illud suscipiendi**, 434-436; **intentio suscipientis**, 437; **status gratiæ**, 438.

F

Falsum testimonium. — **Notio**, *vi*, 178; **malitia**, 178.

Fama. — **Definitio**, *vi*, 159; **dominium in propriam famam**, 14; **aggressorem famæ non licet occidere**, 128; **fama læditur per iudicium temerarium et detractionem**, 162-180 (*v. Iudicium temerarium, detractione*); **eius reparatio**, 285-290).

Famuli. — **Quatenus peccent cooperando peccatis dominorum**, *v*, 716; **ad restitutionem tenentur, si non impediunt ne damnum hero suo inferatur**, *vi*, 231. **Eorum obligationes erga dominos**, 675.

Festa. — **Potestas ea instituendi**, *v*, 894; **reducendi**, 895; **eorum nu-**

merus, 896; **modus ea celebrandi**, 652-668, 896, 869-872.

Fidejussio. — **Notio et species**, *vi*, 529; **effectus**, 530.

Fides. — **Constitutio dogmatica Concilii Vaticani de fide catholica**, *i*, 27-40. — **Variæ acceptiones fidei**, *v*, 443; **definitio**, 444; **divisiones**, 445.

— **OBJECTUM**, 448-469; **Materiale**, extenditur ad omnes veritates explicite revelatas, 449; et ad implicite sed formaliter revelatas, 452-454; non ad virtualiter tantum revelatas, 455-456. **Incrementum objecti fidei**, 457-460. — **Formale**, seu **motivum**, est **auctoritas Dei revelantis**, 463; **utrum revelatio ingrediatur, objectum formale fidei**, 464; **an sufficiat revelatio privata**, 465; **num revelationes privatæ fide divina credi possint et debeant**, 466; **quomodo cognosci debeat objectum formale fidei**, 467-469.

— **ACTUS**, 470-513; **eius præparatio**, 470-496; **Ecclesia præbet regulam fidei**, 470-474 (*v. Regula fidei*); **proponendo veritates fidei**, 475-478; **per articulos**, 480; **symbola**, 481 (*v. Symbola*); **professiones fidei**, 482; **decreta dogmatica R. Pontificum vel conciliorum**, 483, et **censuras theologicas**, 486-488 (*v. Censuræ theologicæ*). **Ratio præbet motiva credibilitatis**, 489-496; **quæ debent esse certa, absolute juxta quosdam, relative juxta alios**, 491-493; **judicia intellectus actum fidei præcedentia**, 494-495. **Quomodo producat**, 497-499. — **Eius proprietates**, quæ sunt **veritas**, 500-502; **certitudo**, 503-506; **obscuritas**, 507; **libertas**, 511-512. — **Eius analysis**, 513.

— **HABITUS**, 514-526: **Propria indoles virtutis fidei**, 515-517; **sub-**
jectum, utrum Angeli et Beati,

519; animæ purgatorii, 520; dæmones et damnati, 521; peccatores, 523; hæretici, 525.

— *NECESSITAS medii*, 528-544 : Quoad fidem habitualement, 528; quoad fidem actualement, 529; quoad fidem in Deum existentem, 531-535; in Deum remuneratorem, 536-540; in mysteria SS. Trinitatis et Incarnationis, 541-544. — *Præceptum*, 545-576; præceptum fidei internæ, 546-551; veritates explicite credendæ, 552-556; tempus quo obligat præceptum fidei, 557-561; modus illud implendi, 561; de negatione externa fidei et simulatione falsæ religionis, 562-567; præceptum fidem publice confitendi, 568-571; de fidei occultatione, 572-574; officia principum catholicorum erga fidem, 575-576.

— *VITIA ET PECCATA* fidei opposita, 577-600 (v. Infidelitas, Hæresis, Apostasia, Massonismus).

Filiifamilias. — *Dominium*, vi, 32-35; directum, 33; utile, 33; administratio, 33; dominium in minuta bona mobilia, 34; in stipendium seu partem lucri, 35. — *Obligationes* erga parentes, 667-670; amor, 668; reverentia, 669; obedientia, 670.

Filius Dei. — *Ejus divinitas*, ii, 20. — *A Patre procedit* per generationem, 39. — *Ejus nomina* propria, appropriata, 73, 74 (v. SS. Trinitas, Processiones, Relationes, Missiones, Personæ divinæ).

Finis. — *Notio*, v, 60; species, 61. — *Deus solus est finis* hominis ultimus, naturalis est supernaturalis, 62. — *Necessitas referendi* actus ad hunc finem ultimum, 64-73 (cf. Actus humani, eorum relatio ad Deum).

— *Fons moralitatis*, 94-95; bonitas a bono fide intento, 96; malitia a malo fide intento, 97. — *De actu*

objective bono relato ad finem malum, 100; de actu objective malo relato ad fidem bonum, 101; de actu bono ex objecto et fine cum circumstantia mala, 102. Non datur finis indifferens, 104; de delectatione ut fine actuum, 105-106.

Fœnus nauticum. — *Notio et legitimitas*, vi, 545.

Fontes moralitatis. — Tres sunt : objectum, v, 85-88; circumstantiæ, 89-93; finis, 94-97. — Ex diversis fontibus oriri possunt oppositæ moralitates, 98-102. — Non potest dari indifferentia actuum ex tribus simul fontibus, 103-107.

Fortitudo. — *Duplex ejus acceptio*, v, 736; definitio, 737; functiones, 738. — *Partes integrales et potentiales*, 739. — *Vitia opposita*, 740-742.

Fundationes Missarum. — *Obligatio* ex his proveniens, iii, 613; Missarum fundatarum reductio, 614; condonatio, 615.

Furtum. — *Definitio*, vi, 145; species, 146; *malitia*, 147; determinatio materiæ gravis, 148; peccatum mortale in furtis minutis, 149. — *Causæ excusantes*, 150-157; compensatio occulta, 150-153 (v. Compensatio); necessitas gravis non excusat, 154; quatenus necessitas extrema excusat, 155-157.

G

Gallicani. — *Eorum errores circa primatum R. Pontificis*, i, 357. — *Immerito facta historica allegant* contra R. Pontificis infallibilitatem, 368. — *Jurisdictionem episcoporum immediate a Christo repetunt*, 385. — *Auctoritatem corporis episcopalis dispersi perperam intelligunt*, 419.

Gentiles. — Eorum errores circa religionem, I, 40.

Gentilismus. — Ejus historica notio, I, 193; — expositio doctrinalis, 194; — falsitas, 195.

Græcorum sectæ. — Eorum historia, I, 208. — Errores circa Ecclesiæ unitatem, 249; catholicitatem, 263; apostolicitatem, 269; circa notas veræ Ecclesiæ, 276. — Carent veris notis, 289-292. — Rejiciunt primatum R. Pontificis, 348. — Episcopis et presbyteris parem potestatem confirmandi adscribunt, III, 316. — Ad Eucharistiam conficiendam panem azymum rejiciunt ut invalidum, 431. — Vinculum matrimonii contendunt posse solvi propter adulterium, IV, 621.

Gratia, II, 614-649. — Definitio, 616; divisio, 617 (v. Gratia actualis, Gratia habitualis, Justificatio, Meritum).

Gratia actualis, II, 620-693. — Divisio, 620.

— NECESSITAS, 622-654; ad honeste vivendum, 623-627 (v. Natura); ad totam legem *naturalem* observandam, 629; ad graves tentationes vincendas, 631; ad naturalem amorem Dei perfectum, 634; gratia sic necessaria est gratia medicinalis, 635. — Necessitas ad *supernaturaliter* operandum, 636-644; ad actus salutes peccatorum, 636-638; ad opera meritoria justorum, 639-640; ad fidei et salutis initium, 642; unde prima gratia est omnino gratuita, 643. — Necessitas ad *finaliter perseverandum*, 645-654; ad potestatem perseverandi, 647; ad perseverantiam finalem, 650; ad vitanda omnia peccata venialia, 653.

— NATURA, 655-686. — Gratia *excitantis* effectus, 658-662; propria ratio, 663-665. — Gratia *adjuvantis* ratio propria, et distinctio ab excitante, 666-668. — Gratia *sufficien-*

tis existentia, 672; habet rationem beneficii, 675; unde ejus inefficacitas sit repetenda, 676. — Gratia *efficacis* existentia, 678; libertas hominis sub ejus influxu, 680; causa infallibilis connexionis gratiæ efficacis cum effectu, 681-686.

— DISTRIBUTIO, 687-696; quatenus gratia conceditur justis, 689; peccatoribus, 690-692; infidelibus, 693; infantibus sine baptismo decedentibus, 696.

Gratia habitualis, II, 697-759. — Definitio, 697. — Conceptus genericus, 699; prout est donum creatum, 700-702; prout est donum internum, 703-706; prout est donum a caritate distinctum, 707-709. — Physica entitas, 710-713, est participatio formalis et physica naturæ divinæ, 711. — Præcellens dignitas, 713-719. — Collatio per justificationem, 720-738 (v. Justificatio). — Fructus, id est, meritum, 739-759 (v. Meritum).

Gula. — Definitio, V, 397; divisio, 398; malitia, 399; filiæ, 405; remedia, 406.

H

Hæresis. — Notio, V, 584; divisio, 585; malitia, 586-587; de communicatione cum hæreticis, 588-590; de lectione librorum hæreticorum, 591-592; de disputatione cum hæreticis, 593-594. — Excommunicatio contra hæreticos, VI, 708-710; irregularitas ex hæresi, 813.

Heri. — Eorum obligationes erga famulos, VI, 674.

Homicidium. — Prohibitum quinto præcepto Decalogi, VI, 118-133 (v. Occisio, Tyrannicidium, Duellum, Bellum); reparatio damnorum homicidii erga ipsam personam occisam, 269; erga alios, 269. — Irregularitas ex homicidio, 795-799.

Homo. — **ORIGO**, II, 177-187; per creationem immediatam protoparentum a Deo, 180; et propagationem totius generis humani ab uno Adam, 183. De antiquitate generis humani, 185-187 (v. *Chronologia biblica*, *Cosmogonia mosaica*).

— **PRIMA CONDITIO**, 188-197 : — **Elevatio primi hominis ad statum justitiæ**, 191; ejus integritas, seu dona animæ et corporis, 194; hujus status gratuitas, 195-196; hinc possibilitas status naturæ primæ, 197.

— **LAPSUS**, 198-228 : — In protoparentibus, probatio, 199; culpa, 200; pœna, 201; eorum justificatio et salus, 202. — In posteris, peccatum originale, 203-228 (v. *Peccatum originale*).

— **NOVISSIMA**, 229-295 (v. *Mors*, *Judicium particulare*, *Infernus*, *Purgatorium*, *Beatitudo cœlestis*, *Resurrectio corporum*, *Judicium externum*, *Consummatio mundi*).

Honor. — **Definitio**, VI, 159; aggressorem honoris non licet occidere, 128; honor læditur per contumeliam, 159-161 (v. *Contumelia*); ejus reparatio, 285-287.

Hussitæ. — **Errores circa existentiam purgatorii**, II, 245; sacramenta a ministro peccatore collata, III, 92.

Hypnotismus. — **Ejus notio**, V, 54; causa phænomenorum, 55; moralitas, 56.

Hypocrisis. — **Notio**, VI, 184; malitia, 184.

Hypothea. — **Notio**, VI, 533; species, 533.

I

Iconoclastæ. — **Rejiciebant cultum sanctarum imaginum**, II, 540.

Idololatria. — **Definitio et divisio**, V, 793; malitia, 794.

Ignorantia. — **Notio et species**, V, 52-53; — quatenus voluntarium

liberum aut tollit, aut minuit, aut auget ignorantia, sive invincibilis antecedens, 54; sive invincibilis concomitans, 55; sive vincibilis consequens, 56; quatenus excusat a peccato, 57; a pœna, 275.

Imaginum sanctarum cultus. — **Notiones historicæ**, II, 540; legitimas eorum cultus, 541.

Impedimenta matrimonii. — **PROHIBENTIA**, IV, 655-674; Ecclesiæ vetitum, 655; circa Matrimonia mixta, 656-661 (v. *Matrimonia mixta*); tempus clausum, 662; sponsalia, 663-673; (v. *Sponsalia*); vota : castitatis, 675; non nubendi, 676; ingrediendi religionem, 677; suscipiendi ordines sacros, 678.

— **DIRIMENTIA**, IV, 680-752. — Ecclesia potest eā constituere, 681; quinam illis subjiciantur, 683; causæ ab illis excusantes, 684; de impedimento dubio, 685; enumerantur et dividuntur impedimenta, 686, 694.

— **DISPENSATIO** ab impedimentis, 753-781; 788-799, 653-660 (v. *Dispensatio*, *Revalidatio matrimonii*).

Impedimentum ætatis. — **Existentia et conditiones impedimenti**, IV, 695.

Impedimentum affinitatis, IV, 716-719. — **Notio**, 716; methodus computandi gradus affinitatis, 717; existentia impedimenti, 718; origo, 719.

Impedimentum amentis. — **Effectus amentis perpetuæ et perfectæ**, IV, 687; temporalis vel imperfectæ, 687.

Impedimentum clandestinitatis, IV, 731-752. — **Notio**, 732; **Decretum Tridentinum**, 733; ut vim habeat requiritur promulgatio in unaquaque parochia, 734; matrimonia clandestina sunt omnino invalida, 735; indoles hujus legis, 736; vis legis in impossibilitate recurrendi

ad proprium parochum, 738; de matrimoniis clandestinis acatholicorum inter se vel cum catholicis, 739; declaratio Benedictina, 739; elenchus regionum respective ad legem clandestinitatis, 739 (not. 2).

— PRÆSCRIPTA legis clandestinitatis, 740-752. — Qualis parochus assistere debeat, 741-745; domicilium, quasidomicilium in ordine ad Matrimonium, 742-743; simplex habitatio non sufficit, 744; de matrimonio vagorum, 745; dotes in parcho requisitæ, 746; delegati ad assistendum matrimonio, 747-750; præsentia requisita, 751. — Testes requisiti, 752.

Impedimentum cognationis, iv, 705-715. — Notio et divisio, 705. — Cognatio *naturalis* seu consanguinitas, 706-710. — Notio, 706; Methodus ad computandos gradus consanguinitatis, 707; ad numerandas consanguinitates, 708; ad detegendas consanguinitates, 709. — Existentia et origo impedimenti, 710.

— Cognatio *spiritualis*. — Notio et existentia impedimenti, 711; conditiones, 712.

— Cognatio *legalis*. — Notio, 714; existentia et conditiones impedimenti, 715.

Impedimentum conditionis servilis. — Natura et conditiones impedimenti, iv, 696.

Impedimentum criminis, iv, 723-727. — Existentia impedimenti, 723; ex adulterio solo, 724; ex conjugicidio solo, 725; ex adulterio cum conjugicidio, 726.

Impedimentum disparitatis cultus. — Impedimenti existentia, origo et conditiones, iv, 704.

Impedimentum erroris. — Effectus erroris circa personam, iv, 688; circa qualitates aut fortunam per-

sonæ, 689; circa officia matrimonialia, 690.

Impedimentum honestatis publicæ. — Definitio, iv, 720; existentia, origo et conditiones impedimenti ex sponsalibus, 721; ex matrimonio rato, 722.

Impedimentum ligaminis. — Impedimenti existentia, iv, 702; regulæ ad praxim, 703.

Impedimentum metus. — Definitio et divisiones, iv, 691; existentia et conditiones impedimenti, 692; ejus origo, 693.

Impedimentum ordinis. — Impedimenti existentia, iv, 697; conditiones, 698; origo, 699.

Impedimentum raptus. — Existentia et origo impedimenti, iv, 728; conditiones, 729; de raptu seductionis, 730.

Impedimentum voti solemnis. — Impedimenti existentia, iv, 700; origo, 701.

Inadvertentia. — Æquiparatur ignorantiae quoad voluntarium, v, 58.

Incarnatio. — Definitio, ii, 324, 325; possibilitas, 326-328; cognitio, 329, 330. — *Necessitas*: absolute aut in hypothesi creationis, non fuit necessaria, 436; nec in hypothesi lapsus hominis, 437; in hypothesi condignæ satisfactionis videtur fuisse necessaria, 440. — *Causæ*: causa efficiens fuit SS. Trinitas, 442; Spiritus S. per appropriationem, 443; causa meritoria: nec Christus, nec Patriarchæ, nec B. Virgo, Incarnationem meruerunt, 445-447; sed B. Virgo materinitatem divinam de congruo meruit, 447; causa finalis, fuit redemptio hominum, 449; controversia circa motivum determinans, 450-452. — *Convenientiæ*, ratione ipsius Incarnationis, 453-455; ratione adjunctorum, 456-458,

Indifferentia actuum humanorum. — In species seu in abstracto datur, v, 103; in individuo non datur, 104.

Indifferentia doctrinalis. — In quo consistit, i, 73; distinguenda est ab indifferentia tum civili, tum personali, 73; confutatur, 74-76.

Indissolubilitas matrimonii, iv, 614-634. — Species dissolutionis, 614; matrimonii dissolutio adversatur, non juri naturali primario, 618; sed secundario, 618; et primævæ institutioni, 618; sub lege mosaica libellum repudii, 619; dissolutio matrimonii, inter infidelem conversum et alterum non conversum, 620; inter christianos matrimonium consummatum nunquam dissolvitur, 621-622; matrimonium ratum dissolvitur per professionem solemnem religionis, 624; per dispensationem S. Pontificis, 625. — Separatio quoad torum et habitationem, ob justas causas, legitima est, 627; causæ separationis, 628-631; modus servandus, 632-634.

Indulgentia, iv, 326-393. — Definitio et divisio, 326; potestas Ecclesiæ ad concedendas indulgentias, 328; thesaurus indulgentiarum, 329. — Effectus: non peccatum, sed pœnam temporalem peccato debitam remittunt, 330-331; remissionis modus, 332; infallibilitas, 333; gradus, 334. — Conditiones: auctoritas legitima, 336; causa justa, 337; intentio lucrantis, 338; status gratiæ, 339; exclusio affectus ad peccatum veniale, 340; executio operis præscripti, 341; confessio, 342; communio, 343; recitatio precum, 344.

— *Indulgentiæ in specie*, 346-393. — Coronæ, crucifixi, numismata, etc., 347; conditiones, 348; amissio indulgentiarum, 349. — *Via crucis*, 350-357 (v. *Via crucis*). — *Pia soda-*

litia, 358-363; aggregatio confraternitatum, 359; institutio rectoris, 360; necessitas servandi statuta, 361; adscriptio confratrum, 362-363. — *Benedictio apostolica* in articulo mortis, 365-366; facultas eam impertiendi, 365; servanda in ipsa benedictione, 366. — *Altare privilegiatum*, 367-372 (v. *Altare privilegiatum*). — *Jubilæum*, 373-393 (v. *Jubilæum*).

Infernus. — Ejus existentia, ii, 234; locus, 235. — *Pœnæ sunt*: facultatum depravatio, 236; pœna danini et pœna sensus seu ignis, 237; pœnæ adjunctæ, 238. — Earum acerbitas, 239; duratio in æternum, 241; hæc doctrina concordat cum ratione, 242; utrum pœnæ inferni aliquando mitigari possint, expenditur, 243.

Infidelitas. — Notio, v, 577; malitia, 578-579; de communicatione cum infidelibus, 580-581; de cooperatione ritibus infidelium, 582-583.

Injuria. — Notio et divisio, vi, 108; scienti et volenti non fit, 109; quatenus ab intentione nocendi pendeat, 110. — *Injuriæ* circa vitam corporis per violationem quinti præcepti decalogi, 111-143; circa bona fortunæ per violationem septimi et decimi præcepti, 144-157; circa famam et honorem per violationem octavi præcepti, 158-193 (v. *Decalogus*).

Interdictio contrahendi. — Quinam vi interdictionis sint incapaces, vi, 334; quosnam actus interdicti non possint sine tutore inire, 335; vis hujus legis in conscientia, 336.

Interdictum. — Notio et species, vi, 697; regulæ de ejus extensione, 700; effectus, 701; obligatio illud servandi, 702. — *Interdicta latæ sententiæ hodie vigentia*, 769-771.

Interitus rei debitæ. — Modus quo

extinguitur obligatio contractus, vi, 387; effectus, 388.

Interpretatio legis. — Notio et species, v, 246; regulæ interpretationis doctrinalis, 247; ejus extensio, 248; de interpretatione legis naturalis, 214.

Inventio. — Modus acquirendi dominium, vi, 63; inventio thesauri, 63-65 (v. *Thesaurus*); rei amissæ, 66-70; obligatio inquirendi dominum rei inventæ, 67; reddendi rem inventam domino comparenti, 68; usus rei inventæ, non comparente domino, 69.

Invidia. — Definitio, v, 407; malitia, 408; filiæ, 409; remedia, 410.

Ira. — Definitio, v, 411; malitia, 412; filiæ, 413; remedia, 414.

Irregularitates. — Definitio, vi, 776; divisio, 777; effectus, 778; cessatio, 779.

— **Irregularitates, ex defectu**, 780-799; ex defectu animi, 781-783; corporis, 784-785; natalium, 784-785; ætatis, 789; libertatis, 790; famæ, 791-792; sacramenti, 793-794; lenitatis, 795-799.

— **Irregularitates ex delicto**, 800-813; conditiones ad eas incurrendas, 800-803; irregularitates ex delicto homicidii, 804-805; mutilationis, 806; ordinum illegitima susceptione aut usurpatione, 807-809; violatione censuræ, 810-811; iterata aut indigna baptismi susceptione, 812; hæresi et apostasiæ a fide, 813.

Irreligiositas. — Opponitur religioni per defectum, v, 818; species, 818 (v. *Tentatio Dei*, *Perjurium*, *Blasphemia*, *Sacrilegium*, *Simonia*).

Irrisio. — Ad contumeliam refertur, vi, 161; malitia, 161.

Irritatio. — **Matrimonii** (v. *Impedimenta*). — **Voti et juramenti**, duplici modo fit, v, 857; a quo fieri possit, 857. — **Contractuum**, vi, 304-306.

Janseniani. — Contendunt Ecclesiam non judicare infallibiliter de facto dogmatico, i, 322; presbyteris competere cum Episcopis regimen Ecclesiæ et iudicium de fidei controversiis, 343; Ecclesiam dispersam non esse infallibilem, 419. — **Hominis elevationem et integritatem naturæ debitas fuisse**, ii, 189; peccati originalis essentiam consistere in concupiscentia, 210; Christum pro solis prædestinatis mortuum fuisse, 482; cultum SS. Cordis Jesu esse periculosum et erroneum, 522. — **Hominem lapsum sine gratia nullum bonum opus efficere posse**; omnia infidelium opera esse peccata, 623; gratiam actualem esse unice et formaliter sanctum amorem ejusve inspirationem, 656; non existere gratias sufficientes, 671; imo gratiam sufficientem esse nocivam, 674; hominem non esse liberum sub influxu gratiæ, 679; aliqua præcepta esse impossibilia, quia gratia deest, 688. — **Abstinendum esse a frequenti communione**, iii, 531. — **Timorem inferni esse malum ex defectu caritatis**, iv, 22; — **indulgentias non esse nisi relaxationem pœnarum canonicarum**, 327. — **Matrimonium non consummatum per religionis solemnem professionem non solvi**, 623. — **Errores circa libertatem arbitrii**, v, 35; **relationem supernaturalem actuum ad Deum**, 69.

Jejunium. — **Eucharisticum**, iii, 526-528; necessitas, 526; natura, 527; causæ excusantes, 528.

— **Quadragesimale**, v, 903-914; præceptum, 903; de unica refectioe, 904; de cœnula, 905; peccatum contra legem jejunii, 906;

quænam permittantur per modum potus, 907; abstinencia in diebus jejunii, 908-909; causæ excusantes, 910-914.

Joachimus. — Errores circa unitatem personarum divinarum, II, 26.

Jubilæum, IV, 373-393. — Definitio, 373; discrimen a cæteris indulgentiis, 374; species, 375; regulæ generales, 376. — *Opera præscripta*, 377; jejunium, 378-380; eleemosyna, 381-383; visitatio Ecclesiarum, 384-386; confessio et communio, 387-388. — *Privilegia annexa*, 389-393; facultas eligendi confessarium, 390; absolutio a casibus reservatis, 391; commutatio votorum, 392; dispensatio super irregularitate, 393.

Judæi recentiores. — Eorum errores circa religionem, I, 41.

Judaismus hodiernus. — Ejus notio historica, I, 196; — expositio doctrinalis, 197; — confutatio, 198.

Judex. — Ejus obligationes, VI, 657.

Judicia Dei. — Ordinarie illicita, V, 822; aliquando instinctu divino adhibita, 822.

Judicium particulare. — Ejus veritas, II, 230; exitus triplex esse potest: infernus, purgatorium, beatitudo cælestis, 20.

Judicium ultimum. — Ejus notio, II, 282; veritas, 283; congruentiæ, 285; etiam Angeli sunt judicandi, 286. — Apparatus judicialis, 287; inquisitio et manifestatio causæ; 288; sententia proferenda, 289. — Ejus locus, 290; tempus, 291; duratio, 292.

Judicium temerarium. — Notio, VI, 162; malitia, 163; de interpretatione actionum proximi, 165.

Juramentum. — Definitio, V, 834; divisio, 835; honestas, 836-839. — Conditiones, 837-839; veritas, 837; judicium, 838; justitia, 839. —

Obligatio ex juramento promissorio orta, 840-845; est de genere suo gravis, 841; ejus conditiones, 842; ejus extensio, 843; cessatio, 843; solvuntur casus particulares, 844. — Obligatio contractus cui accedit juramentum, VI, 370-374.

Jurisdictio, IV, 172-204. — Notio, 172; differentia a potestate ordinis, 172 (not.); necessitas ad valide absolvendum pœnitentes, 173. — *Jurisdictio ordinaria*; notio, 174; quibus competit, 175; quomodo amittitur, 177. — *Delegata*; notio et discrimen ab ordinaria, 178; conjungi debet cum approbatione, 180-183 (v. *Approbatio*); quomodo conceditur, 185; quomodo cessat, 186; quatenus ab Ecclesia suppletur, 191-194; in articulo mortis, 192; in casu erroris, 193; in casu jurisdictionis probabilis, 194. — Limitatio jurisdictionis per reservationem casuum, 195-204 (v. *Casus reservati*).

Jurisdictio ecclesiastica. — ECCLESIE JURA referuntur ad magisterium seu potestatem docendi, et ad imperium, in quo continetur potestas legifera, judiciaria et coercitiva, I, 301; hanc quadruplicem potestatem Ecclesia a Christo accepit, 302-309.

— ECCLESIE INFALLIBILITAS. Quid sit, 310; Ecclesiæ competit, 311; extenditur directe ad omnes veritates revelatas, 313; indirecte ad veritates connexas revelatis, 314. — Unde Ecclesia est infallibilis: circa disciplinam, 317; praxim generalem et orationem, 318; approbationem ordinum religiosorum, 319; canonizationem sanctorum, 321; facta dogmatica, 323; damnationem propositionum, etiam absque ulla censura et nota, et in globo, 325-327.

— HABITUS ECCLESIE ERGA CIVILEM

POTESTATEM, 328-340; independentia in rebus spiritualibus, 330; superioritas in rebus temporalibus, quando concurrat necessitas finis spiritualis, 336-340.

— SUBJECTUM JURISDICTIONIS ECCLESIASTICÆ nullatenus est sive populus christianus, 344; sive principes temporales, 345; sive simplices presbyteri, 346; sed est R. Pontifex quoad plenitudinem jurisdictionis, 348-378 (v. R. Pontifex); sunt Episcopi quoad participationem, 379-390 (v. Episcopi). — Infertur regimen ecclesiasticum esse monarchicum, 391.

— EXERCITIUM : per R. Pontificem, 393 (v. R. Pontifex), per concilia œcumenica, 401-416 (v. Concilia), per magisterium ordinarium, 417-420 (v. Episcopi).

Jus. — Definitio, vi, 6; divisio, 7-10; jus proprietatis et jus jurisdictionis, 7; jus perfectum et imperfectum, 8; jus in re et jus ad rem, 9; jus plenum et semiplenum, 10 (v. Dominium). — *Violatio juris*, 108-193 (v. *Injuria*). — *Reparatio juris*, 194-296 (v. *Restitutio*).

Jus gentium. — Quid sit, v, 215; oritur a jure naturali et a jure humano, 215.

Jus proprietatis. — Definitio, vi, 8; divisio, 8 (v. Jus, Dominium); legitimas, 16; origo, 17-18; conditiones, 19-20; limitationes juris de re disponendi, 21; juris re fruendi et alios excludendi, 22-26 (v. Ususfructus, Usus, Servitutes reales). — Transfertur vi solius consensus in contractibus, 351.

Justificatio, ii, 720-738. — Notio, 720. — Præviæ ad illam dispositiones requisitæ, 721-726; fides, non promissionum sed veritatum revelatarum, necessaria ad justificationem, 723; sed non sufficit, 724; aliæ dispositiones requisitæ,

725; quomodo justificatio per illas et speciatim per contritionem peccatoris impetratur, 726; iv, 33; extra sacramentum, iv, 33; vi sacramenti pœnitentiæ, iv, 162.

— NATURA, ii, 727-734; vere et proprie peccata remittit, 728; interiori hominis renovationem includit, 729; illius causa formalis non est justitia Dei, sed gratia sanctificans, 730; non potest esse cum peccato mortali in eodem subjecto, 731; cum illa infunduntur virtutes theologicæ et morales et dona Spiritus Sancti, 733.

— PROPRIETATES, 734-738. — Nemini est certa, 735; non est in omnibus æqualis, 736; est amissibilis, 737; per peccatum veniale non directe, sed indirecte, minuitur, 738.

Justitia. — Duplex ejus acceptio, v, 730; vi, 3; definitio, v, 731; vi, 3. — Partes integrales, v, 732; subjectivæ, 733; vi, 4; potentiales, v, 734. — Vitia opposita, 735. — Objectum, seu jus, vi, 6-107 (v. Jus). — Violatio, seu injuria, 108-193 (v. Injuria). — Reparatio seu restitutio, 194-296 (v. Restitutio).

Justitia distributiva. — Obligatio iniqui distributoris officiorum, vi, 278; obligatio impediens justam distributionem officiorum, 279.

Justitia legalis. — (v. Tributa).

L

Læsio. — Notio læsionis in contractibus, vi, 327; ejus effectus, 327.

Laxismus. — Exponitur, v, 170; rejicitur, 170.

Lex. — Definitio, v, 195; divisio, 196.

Lex divina. — Duplex est: necessaria et positiva, v, 197; lex ne-

cessaria, duplex; æterna et naturalis, 198; lex positiva, triplex : primitiva, mosaica et evangelica, 216.

— **LEX ÆTERNA**, 198-201. — Definitio, 198; existentia, 199; cui omnes creaturæ subjiuntur, 200; a qua omnes cæteræ leges derivantur, 201.

— **LEX NATURALIS**, 202-215; definitio, 202; existentia, 203; est ipsum lumen rationis naturalis, 204; est a Deo legislatore, 205. — **Objectum**, 207; divisio præceptorum, 208. — **Ejus promulgatio**, 209; cognitio, 210. — **Immutabilitas consideratur** : quoad cessationem seu mutationem, 212; dispensationem, 213; interpretationem, 214; epiikiam, 214.

— **LEX DIVINA PRIMÆVA** : notio, 216 (v. *Religio primæva*).

— **LEX MOSAICA** : Definitio, 217-218; abrogatio, 219 (v. *Religio mosaica*).

— **LEX EVANGELICA** : Definitio, 220; ejus cessatio per dispensationem, 222; per abrogationem, 222 (v. *Religio christiana*); ejus discrimen a lege mosaica, 223.

Lex humana. — **Necessitas**, v, 224; definitio, 225; divisio, 226.

— **CAUSÆ**, 228-249. — **Finis est bonum publicum**, 229; hinc lex est stabilis, 230. — **Causa efficiens est publica potestas**, 232; a Deo procedens ut a principali auctore, 233 (v. *Potestas civilis*). — **Materia debet esse justa**, 239-240. — **Forma interna est intentio legislatoris**, 243, **forma externa est promulgatio**, 244 (v. *Promulgatio*); non requiritur acceptatio communis, 246-249 (v. *Interpretatio legis*).

— **MATERIA**, 250-254; an possit lex humana præcipere actus inter-nos, 253; actus heroicos, 254.

— **OBLIGATIO legis in conscientia**,

257; quandonam gravis, 258; obligatio non contemnendi legem et legislatorem, 260; lex affirmativa aut negativa, 262; lex fundata in præsumptione, 263; leges in conflictu, 264. — **Ad obligationem implendam sufficit positio vel omissio actus**, 265; præcepta adimpleta eodem tempore, 266; unico actu, 267; an, tempore elapso, obligatio perseveret, 268. — **Obligatio cessans ob incommodum**, 269; ob impedimentum, 270 (v. *Lex pœnalis, Lex irritans, Privilegium*).

— **SUBJECTUM**, 283-290; de pueris et amentibus, 286; de ipso legislatore, 287, de peregrinis, 288; de infidelibus et hæreticis erga leges Ecclesiæ, 289; de clericis erga leges civiles, 290.

— **CESSATIO**, 291-309; per mutationem objecti, 291; per cessationem finis, 292; per dispensationem, 293-305 (v. *Dispensatio*); per derogationem et abrogationem, 306; per consuetudinem, 308-309 (v. *Consuetudo*).

Lex irritans. — **Notio et species**, v, 276; existentia, 277; signa, 278; an ab ea excuset ignorantia, 280; incommodum grave, 280 (v. *Contractus, Irritatio, Impedimenta matrimonii*).

Lex pœnalis. — **Duplex species**, v, 271; dari possunt leges mere pœnales, 272; modus dignoscendi leges mixtas a legibus mere pœnalibus, 273; obligatio subeundi pœnam ante sententiam judicis, 274; ignorantia excusans a pœna, 275.

Libertas arbitrii. — **Ejus definitio et divisio**, v, 27-29; 30-34.

— **ESSENTIA**. **Consistit in immunitate a necessitate**, 28. — **Ad eam sufficit indifferentia contradictionis**, 29.

— **EXISTENTIA ET NECESSITAS in**

actibus humanis. Errores, 35. — Existit in homine lapsa libertas a necessitate, 36; — hæc requiritur ad merendum vel demerendum, 37; — libertas contrarietatis pertinet ad statum viatoris, sed ad merendum non requiritur, 38. — Libertas est conditio moralitatis, sed ejus essentiam non constituit, 81.

Libertas civilis cultuum. — Tanquam thesis rejicienda est, I, 77.

Ligorius (S.). Ejus auctoritas in Theologia morali, V, 14-19. — Ejus doctrinæ morali convenit approbatio Ecclesiæ tum permissiva, tum electiva, 15-16; minime vero approbatio definitiva, 17.

Limbus. — Locus animarum justorum ante Christum defunctorum, II, 260.

Linteamina sacra. — Materia, III, 658; benedictio, 659; necessitas ad celebrationem Missæ, 660; mun-dities et integritas, 661.

Locatio-Conductio. — Notio et species, VI, 469. — Locatio rerum, 470; obligationes locatoris, 471; conductoris, 472. — Locatio operarum, 473; obligationes locatoris et conductoris, 474-475.

Loteria. — Notio et legitimitas, VI, 541; conditiones, 542.

Ludus. — Notio et species, VI, 535; legitimitas, 536; conditiones, 537; obligationes a ludo orientes, 538.

Lutherani. — Eorum origo, I, 209. Errores circa Ecclesiam, Scripturam Sacram et Traditionem (v. Protestantes). — Contendunt hominis elevationem et integritatem naturæ debitas fuisse, II, 189; peccati originalis essentiam consistere in concupiscentia, 210. — Rejiciunt existentiam Purgatorii, 245; perpetuam B. Mariæ virginitatem, 342. — Contendunt Chris-

tum pro solis prædestinatis mortuum fuisse, 482. — Liberum arbitrium non nisi ad peccandum valere, 623; justis non dari gratias sufficientes etiam urgente præcepto, 688; gratiam habitualement esse meram imputationem justitiæ Christi, 727. — Errores circa numerum sacramentorum, III, 13; — baptismum, 183; ejus materiam, 188; — præsentiam realem Christi in Eucharistia, 349; transubstantiationem, 378; adorationem Eucharistiæ, 409; ministrum consecrationis, 480; veritatem sacrificii Missæ, 551; — attritionem ex metu inferni, IV, 22; existentiam sacramenti Pœnitentiæ, 53; divinam institutionem confessionis, 108; existentiam suffragiorum, 317; et indulgentiarum, 327; existentiam sacramenti extremæ unctionis, 397; et sacramenti Ordinis, 444; — prohibitionem polygamix, 607; indissolubilitatem matrimonii, 621, 623, 626; potestatem Ecclesiæ in matrimonium, 636, 680; — existentiam liberi arbitrii post Adæ peccatum, V, 35; maculam peccati, 328; existentiam peccati venialis, 337, honestatem voti, 848 (v. Protestantes).

Luxuria. — Definitio, V, 394; filiæ, 395; remedia, 396.

M

Macedoniani. — Errores circa divinitatem Spiritus Sancti, II, 22.

Magia. — Definitio et divisio, V, 799; existentia, 800; malitia, 801; ad magiam sufficit pactum implicitum cum dæmone, 802; remedia, 803.

Magistri. — Eorum obligationes erga discipulos, VI, 671; et discipulorum erga eos, 672 (v. Scholæ).

Magnetismus animalis. — Natura, v, 810; effectus, 810 (not. 3); veritas historica, 810 (not. 4); causæ, 811; praxis servanda, 811 (not. 2). — Facta magnetismi non infirmant certitudinem existentiae et auctoritatem miraculorum divinorum, i, 96.

Mahumetani. — Eorum errores circa religionem, i, 41.

Mahumetismus. — Ejus notio historica, i, 199; — expositio doctrinalis, 200; — confutatio, 201.

Maledictiones. — Quatenus sint peccatum, v, 864.

Malitia moralis. — Per dissonantiam regulis morum constituitur, v, 83.

Mandans. — Notio, vi, 208; quatenus damnum illatum reparare teneatur, 209; si mandatarius mandati limites excesserit, 210; si mandatum revocatum fuerit, 211; de reparatione damnorum quæ patitur mandatarius, 212.

Mandatum. — Notio, vi, 432; obligationes mandatarii, 433; mandantes, 434.

Manes. — Asserebat se esse Spiritum S., et missum ad novam religionem promulgandam, i, 189.

Manichæi. — Errores circa originem peccati, ii, 204; maternitatem divinam B. V. Mariæ, 373; — existentiam, baptismi, iii, 183; ejus materiam 188; materiam Eucharistiæ, 430; honestatem matrimonii, ejus rationem sacramentalem, iv, 566, 578; — legitimitatem belli, vi, 139.

Maria. — **CONCEPTUS IMMACULATUS**, ii, 547; quanta fuit ejus sanctitas originalis, 549; scientiæ initium ab ipso instanti conceptionis, 551; extensio, 552; perfectio, 553; immunitas ab omni peccato actuali, 554; impeccabilitas, 555; extinctio fomitis peccati, 558; donum pro-

phetiæ, 559; linguarum, 560; miraculorum, 561; potentia in creaturas, 562; corporis optima complexio, 563; pulchritudo, 564. — Ex ea Christus carnem suscepit, 343; fuit virgo in conceptu corporis Christi, 344; in ejus partu, 345; post ejus partum, 346. Est proprie mater Dei, 374; quanta dignitas maternitatis divinæ, 375; quanta plenitudo gratiæ et gloriæ propter illam B. Virgini collata est, 376. — Ejus cooperatio ad redemptionis mysterium, 565-574; cooperationis veritas, 565; convenientiæ, 566. Mariæ consensus expetitus ad Incarnationis mysterium, 568; hujus convenientia, 569. Maria Christi passioni compatiens, 570-571. In his pro hominibus de congruo meruit, 573. — Profectus Mariæ in sanctitate veritas, 576; causæ, tum ex opere operantis, 577-579; tum ex opere operato, 580, 581; gradus fuit [summus in fine vitæ, 582; et probabiliter major quam gradus gratiæ et caritatis in omnibus Sanctis et Angelis collective sumptis, 583.

— **GLORIA Mariæ in cœlo**, 584-596; post mortem pretiosam, 584; beatitudinem cœlestem adepta est omnium hominum et Angelorum gloriam longe superantem, 585; tum in visione intuitiva, tum in amore beatifico, tum in aureolis, tum in speciali sede super omnes choros Angelorum, 586. — Ejus resurrectionis et assumptionis veritas, 588; convenientia, 589; certitudo, 589; adjuncta, 589; corporis redivivi splendor, 590. — Ejus regiæ dignitatis veritas, 591; est regina cœli, 592-593; terræ, 594; inferorum, 595, 596.

— **MEDIATIO cœlestis Mariæ**, 597; fundamentum habet in maternitate spirituali hominum, 598, 599.

extenditur ad omnes gratias hominibus concessas, 600, 601; est efficacissima, 602, 603.

— *Cultus Mariæ exhibendus*, 604-613; *legimitas cultus*, 605; *speciatim cultus hyperdulæ*, 606. — *Actus hujus cultus sunt*: honor et reverentia, 607; gratitudo, amor et fiducia, 608; imitatio virtutum, 609. — *Cultus Mariæ non directe præcipitur*, 610; sed non sine alicuius alutis periculo postponitur, 611; est signum prædestinationis, 612; clericis sedulissime servandus et propagandus, 613.

Martyrium, III, 257-263. — *Notio*, 257; *efficacia*, 258; *modus operandi*, 262, 263.

Massonismus. — *Notio*, v, 599; *fidei detrimentum affert*, 600; *excommunicatio contra socios massonismi*, vi, 731.

Matrimonialia regimina. — *Dispositiones generales legis Gallicæ*, vi, 36; *regimen communitatis*, 37; *separationis bonorum*, 38; *sine communitate*, 38; *mixtum*, 38; *dotale*, 38.

Matrimonia mixta, iv, 656-661. — *Impedimentum prohibens ex jure præsertim ecclesiastico*, 656-657; *dispensatio super hoc impedimento*, 658-659; *agendi ratio parochi in his matrimoniis*, 660-661.

Matrimonium, iv, 543-827. — *Nomina et notio*, 547; *divina institutio*, 549; *per se nemini est præceptum*, 550; *finis*, 552; *causa efficiens*, 554-555; *vinculum*, 558; *essentia matrimonii*, 560; *matrimonium est verus contractus*, 562; *cæteris excellentior*, 563; *contractus naturalis et divinus*, 564; *per accidens tantum pertinens ad ordinem civilem*, 565; *honestas matrimonii*, 567; *virginitas excellentior*, 568. — *Consensus*, causa efficiens matrimonii,

570; *consensus verus et internus*, 570; *ejus dotes*, 571; *de consensu conditionato*, 572; *per procuratorem vel litteras*, 573; *consensus parentum non necessarius ad validitatem*, 574; *sed ad liceitatem* 575.

— *SACRAMENTI veritas*, 579; *unitas contractus et sacramenti*, 581; *minister, ipsi contrahentes*, 587; *materia et forma*, 589-593; *subiectum* 594-597; *dispositiones suscipientium*, 598-599; *effectus*, 600-603; *officia conjugum*, 603. — *Cæremoniæ matrimonii*, 650-653. — *Solemnitas requisita*, 731. — *Proprietates*: *unitas*, 605-613 (v. *Polygamia*); *et indissolubilitas*, 614-634 (*Indissolubilitas matrimonii*).

— *POTESTAS ECCLESIE in matrimonium*, 635-638; *potestas legifera*, 637; *judicialis*, 638 (v. *Banna*, *Impedimenta*, *Dispensatio*, *Revalidatio matrimonii*).

— *LEGES CIVILES circa matrimonium*, 800-827. — *Natura potestatis civilis circa matrimonium christianum*, 801-804; *vis ejus circa impedimenta*, 805-808; *impedimenta civilia*, 810-817; *lex civilis circa divortium*, 818-819; *ratio agendi erga leges civiles*, 820; *circa civilem ritum matrimonii*, 821; *circa impedimenta civilia*, 822; *circa divortium civile*, 823; *ratio agendi magistratus municipalis*, 827; *conjugum, advocatorum et procuratorum*, 824-825; *judicum*, 826.

Matrimonium civile. — *Neque ut sacramentum, neque ut contractus matrimonialis valet*, iv, 583, 735 (not. 3); *neque habet vim sponsalium*, 664; *non producit impedimentum honestatis publicæ*, 722.

Matrimonium conscientie. — *Quid sit*, iv, 644.

Matrimonium morganaticum. — *Quid sit*, iv, 644 (not. 2).

Medicus. — Ejus obligationes, vi, 662.

Mendacium. — Natura et species, vi, 181; malitia, 183; mendacium jocosum, officiosum, perniciosum, 181 (v. *Simulatio, Hypocrisis*).

Mercatores. — Quatenus peccent cooperando ad abusum rerum quas tradunt, v, 718.

Meritum, ii, 739-759. — Notio et divisio, 739; existentia, 740; de fiducia in propriis meritis, 741; an Deus opera renumeret supra meritum, 742; de merito unius pro altero, 743. — Conditiones ex parte merentis, 744-746; ex parte operis, 747-749; ex parte Dei, 750. — Objectum, 751-759; gratia actualis, 751-753; gratia habitualis, 754-756; perseverantia finalis, 757, 758; gloria, 759.

Metus. — Definitio et divisio, v, 44; — quatenus tollit aut minuit voluntarium, 45; et excusat a culpa, 46. — Vitiat consensum in contractibus, vi, 325-326. — Est impedimentum matrimonii, iv, 691-693 (v. *Impedimentum metus*).

Millenarii. — Credebant animas defunctorum in incerto remanere usque ad diem ultimi iudicii, ii, 230.

Minister sacramentorum, iii, 89-139; — Requisita ad *validam* administrationem, 90-112; quoad personam ministri, 90; quoad potestatem, 91; sanctitas ad validitatem non requiritur, 93; nec fides, 96; sed intentio requiritur, 100; intentio interna, 101-105; intentio explicita faciendi quod facit Ecclesia, 106; sufficit et requiritur intentio virtualis, 108; sufficit intentio conditionalis si non suspendit effectum sacramenti, 109; de errore circa subjectum, 110; de intentionibus contradictoriis, 111; de attentione, 112. — *Officia* ministri, 113-139; obligatio ministrandi, 113-117;

indignis denegandi sacramenta, 118-123; sancte ministrandi, 124-136; peccatum ministrantis in statu peccati, 126; si ministret ex necessitate, 127; si ponat actionem sacramentalem, 128; modus quo gratiæ statum recuperare debet, 129-132; petitio sacramentorum a malo ministro, 133-136; obligatio sacramenta rite ministrandi, 137, 138; peccatum simulantis sacramentum, 139.

Minores. — Capacitas minorum ad contrahendum, vi, 330; vis nullitatum quibus jus civile eorum actus irritat, 331, 332.

Miraculum. — DEFINITIO, i, 85; species, 85, 86.

— POSSIBILITAS, 87.

AUCTOR; verum miraculum non nisi a Deo effici potest, 88; ab Angelis bonis sanctisque hominibus tanquam Dei instrumentis effici possunt miracula vera, 89; ab Angelis malis effici possunt miracula apparentia in confirmationem erroris, 90, 91.

— VIS DEMONSTRATIVA, i, 92-94; — constare potest factum: vere contigisse, 93; totius naturæ vires excedere, 93; patratum fuisse in gratiam revelationis, 93; miracula prophetiis comparantur quoad vim demonstrativam, 108.

— CHARACTERES miraculi divini, 93, et diabolicæ operationis, 93.

Missæ auditio. — Præceptum pro die dominica, v, 869; qualis omissio gravis, 870; de præcepto audiendi Missam parochialem, 872; et cæteris officiis assistendi, 873. — Præsentia corporalis requisita, 874; attentio, 875. — Causæ excusantes, 877-881.

Missæ sacrificium. — Nomen, iii, 548; definitio, 549.

— VERITAS sacrificii, 551-553. — *Materia* est Christus sub specie-

bus, 555; species sunt conditiones necessariae, 556; panis et vinum sunt materia convertenda, 557; hinc sacrificium Missae non est mera mortis Christi representatio, 558; idem sacrificium ac sacrificium crucis, 558; idem ac Coenae sacrificium, 558. — *Forma* in sola consecratione consistit, 560; probabilius utraque consecratio est essentialis, 561, 562; ratio qua consecratio est forma sacrificii Missae, 563-565.

EFFECTUS, 566-583 : sacrificium laeuiticum et eucharisticum, 566; propitiatorium, 567; satisfactorium, 567; impetratorium, 567. — Modus operandi illos effectus, 571-576. — Valor effectuum, 577-583; distinguuntur varii fructus Missae, 577, 578; valor intensivus est indefinitus, 579, 580; valor extensivus probabilius etiam indefinitus, 581, 582.

MINISTER, 584-615; minister principalis, Christus, 585; secundarius, omnis et solus sacerdos, 586; fideles adstantes et tota Ecclesia cum sacerdote offerunt, 587. — *Applicatio* fructuum Missae, 591-595; necessitas illos applicandi, 592; regulae servandae, 593-594. — Obligatio celebrandi, 597-599; Ratione *ordinis* suscepti, 597-615. Ratione *officii*, 600-604; obligatio directa, 600; indirecta, 601; pro sacerdotibus curam animarum habentibus, obligationis Missam applicandi existentia, 602; subjectum, 603; modus illam adimplendi, 604. Ratione *stipendii*, 605-615 (v. *Stipendium*, *Foundationes* Missae).

SUBJECTUM, 616-626; oblatio Missae pro fidelibus, 618; pro baptizatis ab Ecclesia separatis, 619; pro non baptizatis, 620; in honorem sanctorum, 623; nunquam pro damnatis, 624; pie et utiliter pro ani-

mabus Purgatorii, 625. — CAEREMONIAE, 627-703 (v. *Caeremoniae*).

Missiones divinae. — Earum notio, II, 59; veritas, 60; ordo, 61. — Missio *invisible* fit per infusionem gratiae sanctificantis, 62; et producit trium personarum inhabitationem in anima, 64. — Missionis visibilis indoles, 66; divisio, 67.

Mohatra. — Species contractus, VI, 549 (not. 1); non est licitus, 549 (not. 1).

Molinistae. — Opiniones circa causam praedestinationis, II, 308-310; propriam rationem gratiae excitantis, 664; gratiae adjuvantis, 667; gratiae sufficientis, 672 (not. 1); causam infallibilis connexionis gratiae efficacis cum effectu, 682, 683.

Monopolium. — Notio et species, VI, 466; monopolium legale, 467; privatum, 468.

Monothelistae. — Negabant duplicem voluntatem et operationem in Christo, II, 354.

Montanistae. — Tenent Spiritum S. in Montanum descendisse ad novam religionem promulgandam, I, 189; formam baptismi adulterabant, III, 200; negant Ecclesiae potestatem remittendi peccata atrociora, IV, 53; secundas nuptias reprobant, 611.

Montes pietatis. — Notio et origo, VI, 520; legitimitas, 520.

Moralitas. — Notio, V, 59. — Ejus essentia dignoscitur ex fine, 60-73; regula, 74-77; et ratione formali, 80-83. — Ejus fontes sunt objectum, 85-88; circumstantiae, 89-93; finis, 94-97. — Multiplex esse potest in eodem actu ex diversis fontibus, 98-102. — Conditiones requisitae ut moralitas actuum imputetur, 108-118; ex parte intellectus, 109-115; ex parte voluntatis, 116-118; in voluntario indirecto, 119-128.

Moralitas independens. — Figmentum eo nomine vocatum rejicitur, I, 42, 43; v, 76.

Mors. — Ejus origo ex peccato, II, 222, 229. — Est finis status viæ, 229.

Mortuorum et spirituum apparitiones. — Possibilitas, v, 809; praxis servanda, 809.

Motus animi. — Sunt vel primo-primi, vel secundo-primi, vel secundi seu deliberati, v, 48, 114. — De statu negativo voluntatis erga motus concupiscentiæ, 117.

Mundi consummatio. — Mundi conflatio, II, 293; innovatio et clarificatio, 294; usus mundi innovati, 295.

Mutilatio. — Prohibitio seipsum mutilandi, VI, 117; de participatione mutilationi membrorum, 226; reparatio damnorum quæ ex mutilatione alterius sequuntur, 269. — Irregularitas ex mutilatione, 806.

Mutuum. — Discrimen a commo- dato, VI, 421; notio, 425; obligationes mutuatarii, 426; mutuantis, 427; obligatio mutuandi his qui postulant, 428.

Mutuum pignoratitium. — Duplici modo fit: per pactum legis commissoriæ, VI, 519; per pactum antichresis, 519.

Mysterium. — Ejus definitio, I, 59. — Existunt mysteria, 60; — non sunt contra rationem, 60; — ab intellectu humano percipi possunt, 60; — de iis haberi potest certitudo, 60. — Eorum revelatio valde utilis est, 64.

Mythismus. — Exponitur, I, 135. — Confutatur, 136.

N

Natura. — Quid significet in creaturis intellectualibus natura, II,

79; naturale, 79; præternaturale, 79; supernaturale, 79 (v. Status).

— Sufficit ad aliquod bonum naturale sine gratia, 624-626; unde non omnia peccatorum opera sunt peccata, 624; nec omnia infidelium opera, 625; dantur bona opera ex solis naturæ operibus facta, 626. Non sufficit ad omnia opera ordinis naturalis, 628-635 (v. Gratia actualis); indoles hujus impotentia, 635, 638.

Naturalistæ. — Eorum errores circa religionem, I, 40.

Negotiatio censuum publicorum. — Species operationum circa census publicos, VI, 522; negotiatio quæ fit numerata pecunia, 523; ad terminum, 524; relationes, 525.

Negotiorum gestio. — Notio, VI, 435; obligationes ex illa sequentes, 435 (not. 1).

Nestoriani. — Errores circa unitatem personæ in Christo, II, 348; maternitatem divinam B. Mariæ Virginis, 373; filiationem Christi naturalem, 377; communicationem idiomatum in Christo, 383; scientiam Christi infusam, 407; cultum humanitatis Christi, 518.

Notarius. — Ejus obligationes, VI, 661.

Notiones divinæ. — Earum definitio et conditiones, II, 56; numerus, 57; de actibus notionalibus, 58.

Novatio. — Notio, VI, 380; modus eam efficiendi, 381; effectus, 382.

Nuptiæ. — Secundæ nuptiæ sunt licitæ, IV, 612; sed minus probantur, 613. — Benedictio sollemnis nuptiarum, 652.

O

Objectum actus humani. — Est fons moralitatis, v, 85-88. — De actu bono ex objecto, sed relato ad

finem malum, 100; aut cui accedit circumstantia mala, 102; de actu malo ex objecto sed relato ad finem bonum, 101.

Oblationes. — Deo factæ ut ad illius cultum adhibeantur, v, 788; earum obligatio, 788.

Occasio peccati, iv, 298-306. — **Definitio et divisio**, 298; signa occasionis proximæ, 299; occasionis necessariæ, 300; regulæ circa occasionem proximam voluntariam, 301-303; circa occasionem proximam necessariam, 304-306.

Occisio proximi. — Malefactoris occisio licita est auctoritate publica, vi, 119-120 (v. *Tyrannicidium*). — **Aggressoris vitæ**, 123-124; pudicitiae, 125-127; famæ et honoris, 128; bonorum fortunæ, 129. — **Innocentis**, 130-133 (v. *Abortus*, *Duellum*, *Bellum*). — **Obligatio reparandi damna ex occisione proximi secuta**, 269 (v. *Homicidium*).

Occupatio. — **Modus originarius acquirendi dominium**, vi, 15, 56; legitimitas, 56; conditiones, 56. — **Occupatio animalium ferorum**, 58-60 (v. *Venatio*, *Piscatio*); **cicuratorum**, 61; **domesticorum**, 62; **thesauri**, 63-65 (v. *Thesaurus*); **rei amissæ**, 66-70 (v. *Inventio*); **bonorum derelictorum et vacantium**, 70.

Odium. — **Odium Dei opponitur caritati**, v, 692. — **Odium inimicitiae proximi**, semper peccatum mortale, 694; **odium abominationis aliquando licitum**, 695.

Officium divinum. — **Existentia obligationis pro clericis constitutis in sacris vel beneficiatis**, vi, 588; **tempus quo incipit**, 589; **gravitas**, 590. — **Modus recitandi**, 591-596; **intentio**, 591; **pronuntiatio**, 592; **attentio**, 593; **ordo**, sine mutatione, 594; sine inversione, 594; sine interruptione, 594; **locus**

et situs, 595; **tempus**, 596. — **Causæ excusantes**, 597-599; **impossibilitas**, 597; **caritas**, 598; **dispensatio legitima**, 599.

Operarii. — **Quatenus peccent cooperando ad abusum rerum quas conficiunt**, v, 718.

Opinio. — **Definitio**, v, 155. — **Opinio probabilis**: ejus definitio, 155; **distinctio in tutiorem et minus tutam**, 156; **quid requiratur et sufficiat ad opinionem solide probabilem**, 157-159 (v. *Probabilitas*). — **Opinionem solide probabilem, etiam minus tutam sequi licet, si agitur de honestate actionis**, 172.

Oratio. — **Definitio et divisio**, v, 776; **necessitas**, 777-782; **oratio vocalis**, 779; **tempus quo urget præceptum**, 780; **preces matutinae et serotinae**, 781; **distractio voluntaria in oratione**, 782. — **Efficacia orationis**, 783. — **Circumstantiæ**, 784-786; **quis orandus**, 784; **a quibus et pro quibus orandum**, 785; **quænam petenda**, 786.

Ordines minores, iv, 480-493. — **Definitiones**, 481; **opiniones de eorum ratione sacramentali**, 482-484; **materia et forma**, 485-489; **officia**, 490-493.

Ordo, iv, 439-542. — **Notio**, 442; **existentia**, 444-445; **institutio divina**, 446; **numerus ordinum**, 447-448; **veritas sacramenti**, 450-452. — **Minister ordinarius**: **solus episcopus**, 454-456; **extraordinarius**, 457-462; **jurisdictio ordinaria relative ad ordinationem**, 464-465; **jurisdictio delegata**, 466-467. — **Subjectum**, **ad ordinationem validam**, 468; **licitam**, 469. — **Divisio ordinum**, 470; **in majores et minores**, 470; **in sacros et non sacros**, 470 (de singulis ordinibus v. sub eorum nominibus).

Origenistæ. — **Errores circa pec-**

catum originale, II, 204; durationem pœnarum inferni, 240.

P

Palpo. — Ejus notio et obligatio reparandi damnum, VI, 221.

Parentes. — Eorum obligationes erga filios, VI, 664-666; quoad educationem temporalem, 665; quoad educationem spiritualem, 666 (v. Scholæ).

Parochi. — Notio, VI, 620; obligatio docendi, 621; visitatio parochialis, 622; regimen parœciæ, 623; residentia, 624.

Participans. — Duplex distinguitur, VI, 224; de participatione immediata, 226; mediata, 227.

Patripassiani. — Unicam in Deo admittebant personam, II, 14.

Peccatum. — Variæ acceptiones, V, 313; definitio, 314; materiale et formale peccati, 315; peccatum est essentialiter offensum Dei, 316; an malitia ejus consistat in aliquo positivo, vel in privatione, 317; differentia inter peccatum et vitium, 318. — Peccata ignorantie, 321; infirmitatis, 322; malitiæ, 323; Deus non potest esse auctor peccati, 324; quomodo mundus sit causa peccati, 325; quatenus diabolus sit omnium peccatorum causa, 326. — Effectus peccati, 327; macula, 328-330; reatus pœnæ, 331-332. — Unde desumatur inæqualitas peccatorum, 334 (v. Peccatum mortale et veniale).

— **DISTINCTIO** peccatorum ab invicem, 346. — **DISTINCTIO SPECIFICA;** ejus natura et origo, 347; regula, 348; circumstantiæ mutantes speciem, 349. — **DISTINCTIO NUMERICA,** 350-351; pro multiplicitate actuum, 352-356; pro diversitate objectorum, 358-362.

— **VARIÆ SPECIES** peccatorum, 363. — Peccata *omissionis*, 364-366; quo tempore imputentur, 366. — Peccata *interna*, 368; eorum natura, 368; divisio, 369; desiderium rei malæ, 370-372; gaudium circa rem malam, 373-378; delectatio morosa, 379-381. — Peccata *capitalia*, 382-418; definitio, 382; divisio, 382.

Peccatum mortale et veniale. — Notio, V, 336; discrimen essentialiter inter utrumque, 337-341; an peccatum mortale habeat malitiam infinitam, 340; an peccatum veniale sit offensum Dei, 341. — **CONDITIONES** ad peccatum mortale aut veniale, 342; peccatum mortale aut veniale ex genere suo, 343; peccatum mortale factum veniale per accidens, et vice versa, 344.

Peccatum originale. — Ejus **EXISTENTIA** in Adæ posteris, II, 203-206.

— **ESSENTIA** nec in corruptione substantiali animæ consistit, 209; nec in concupiscentia, 210; nec in qualitate morbida ab Adamo transfusa, 211; nec in imputatione mere extrinseca, 212; sed in privatione gratiæ sanctificantis ob culpam ab Adamo ut capite commissam, 213; utrum concupiscentia sit ejus materiale expenditur, 214; item, utrum hoc peccatum importet aversionem a Deo ut fine naturali, 215. Habet rationem voluntarii non immediate sed mediate et ex voluntate Adæ, 216-217. Causa propagationis peccati originalis est ordinatio positiva Dei statuentis Adamum caput morale generis humani, 218-221.

— **EJUS EFFECTUS**, 222-228 : — Pro vita *præsentis*, amissio donorum integritatis quoad animam et quoad corpus, 222; utrum præterea homo læsus fuerit in iis quæ naturæ sunt debita, expenditur,

223. — Pro vita futura, privatio visionis Dei intuitivæ, 224; absque pœna sensus, 225; aut etiam dolore de privatione visionis beatificæ, 226; probabiliter cum aliqua felicitate naturali, 227.

— Hinc doctrina catholica circa peccatum originale concordat cum ratione, 228.

— REMEDIUM peccati originalis : — Ante Christum, aliquod remedium fuit a Deo institutum, II, 166; natura hujus remedii, 167; ejus ratio sacramentalis, 168 (v. Circumcisio). — Post Christum (v. Baptismus).

Pelagiani. — Errores circa primam protoparentum conditionem, II, 189; existentiam peccati originalis, 204; necessitatem gratiæ ad actus salutes peccatorum, 636; ad finaliter perseverandum, 646; fiduciam in propriis meritis ponendam, 741.

Pentateuchi. — Authenticitas, I, 114-116. — Integritas, 118-120; veracitas, 121-122.

Perjurium. — Est violatio juramenti (v. Juramentum).

Personæ divinæ. — distinctio personarum in Deo, II, 14-16. — Divinitas uniuscujusque personæ, 17-25. — Unitas trium personarum, 26-32. — Personæ divinæ per relationes oppositas constituuntur, 55 (v. SS. Trinitas, Processiones, Relationes, Missiones divinæ, Deus Pater, Filius Dei, Spiritus Sanctus).

Pharmacopola. — Ejus obligationes, VI, 662.

Photiniani. — Errores circa divinitatem Filii Dei, II, 19; virginitatem B. Mariæ in Christi conceptione, 342; initium unionis hypostaticæ, 368, ejusdem cessationem post universalem resurrectionem, 371.

Pignus. — Definitio, VI, 531; effectus, 532.

Piscatio. — Obligatio legis civilis circa piscationem, VI, 60.

Placitum regium. — Quid sit, I, 332; ex unione sacerdotii et imperii, et ex concessione Ecclesiæ ortum habuit, 332.

Pœnitentia (Virtus), IV, 3-50. — Definitio, 3; *objectum materiale*, est peccatum proprium et commissum, 6; *formale*, est injuriam Deo per peccatum illatam reparare, 8; *actus*, 9-47 (v. Contritio, Satisfactio). — Est pars potentialis justitiæ, 48; virtus supernaturaliter infusa, 49. — *Subjectum* proximum, est voluntas; remotum, omnis homo peccati reus aut capax, 50.

Pœnitentia (Sacramentum). — Definitio, IV, 51; veritas sacramentalis, 53-55; est sacramentum a baptismo distinctum, 56; tempus et modus institutionis, 57; essentia, consistit in forma judicii, 58-61; differentia a judiciis humanis, 60.

— PARTES CONSTITUTIVÆ, 62-83 : *Materia remota*, 63-64; necessaria, 65; libera et sufficiens, 66-67; de peccato fictionis in susceptione baptismi commisso, 68; de imperfectionibus, 69; de peccato dubio, 70; — *Materia proxima*, 71-72; qui ideo sunt partes sacramenti, 73; et concurrunt ad ejus effectum, 74. — *Forma*, 75-83; qualis præscribatur in Rituali, 75; forma necessaria et sufficiens, 76; cætera omitti non possunt sine peccato, 76; sensus verborum formæ, 77; formæ conditionalis validitas, 78; liceitas, 79, 272; forma verbis necessario adhiberi debet, 81; in præsentem proferri debet, 82.

— NECESSITAS, 85-91 : necessitas mediæ pro lapsis in peccatum grave, 85; insuper necessitas ex præcepto divino : quandonam, 86; ex præcepto ecclesiastico, 87; hu-

jus præcepti gravitas, 87; subjectum, 88; objectum, 89; tempus, 90; causæ excusantes, 91.

— *ACTUS* poenitentis, 92-160 (v. *Confessio, Contritio, Satisfactio*).

— *EFFECTUS* tres sunt : Collatio gratiæ, 162; remissio peccatorum, 163; remissio poenæ pro peccatis debitiæ fit per absolutionem, 165; per satisfactionem sacramentalem, 167.

— *MINISTER*, 168-314. — Potestas ei requisita : potestas ordinis, 170-171; jurisdictio, 172-204 (v. *Jurisdictio*). — Ejus officium, 205-314 (v. *Confessarius*).

Polyandria. — Juri divino et naturali adversatur, iv, 606.

Polygamia, iv, 606-613. — Adversatur, non juri naturali primario, 608; sed juri secundario, 608, et primævæ institutioni divinæ, 608; fuit divinitus permissa post diluvium usque ad Christi adventum, 609; fuit a Christo abrogata, 610; polygamia successiva est licita, 612.

Polygenistæ. — Admittunt plures protoparentes hominum, ii, 182, 184.

Possessio rei alienæ. — Radix restitutionis, vi, 236-256. — Possessoris bonæ fidei obligationes et jura, ratione rei, 237-240; si res fuerit furtiva, 239-240; ratione fructuum, 241-242; ratione impensarum, 243, 244. — Possessoris malæ fidei, obligationes et jura, ratione rei, 246; quando res apud illum casu fortuito perit, et apud dominum pariter peritura fuisset, 247; quando res fuit diversis temporibus varii valoris, 248; ratione fructuum, 249; ratione impensarum, 250, 251. — Possessoris dubiæ fidei obligationes et jura, 252-256; si neglexerit inquirere, 255; debitor dubius de peracta debiti solutione, 256.

Potestas civilis. — De ejus origine et subjecto opiniones, v, 235; oritur a Deo, 236; non est a populo absolute dependens, 237; non licet civibus adversus eam rebellare, 238.

Præadamitæ. — Docent ante Adam alios homines extitisse, ii, 182.

Præcepta Dei. — (v. *Decalogus*).

Præcepta Ecclesiæ. — Sex sunt præcipua, v, 893. — *Primum* : observatio festorum (v. *Festa*). — *Secundum* : auditio Missæ (v. *Missæ auditio*). — *Tertium* : confessio semel in anno (v. *Confessio annua*). — *Quartum* : communio in Paschate (v. *Communio paschalis*). — *Quintum* : abstinencia a carnibus certis diebus (v. *Abstinencia a carnibus*). — *Sextum* : jejunium in certis anni temporibus (v. *Jejunium*).

Prædestinatio. — Voluntas Dei salvifica erga omnes homines, ii, 297-300. — Prædestinationis notio, 301; veritas, 302; causa juxta Thomistas, 305-307; juxta Molinistas, 308-310. — Ejus extensio, 311-314; certitudo, 315, 316.

Præscriptio. — Modus acquirendi dominium, vi, 86-107; notio et species, 86.

— *ACQUISITIVA*, 87-103; fundamenta, 87; origo, 87 (not. 1); vis in conscientia, 88. — *Conditiones*, 89-103; possessio, 89, 90; tempus, 91-95; bona fides juridica, 96-97; theologica, 98-100; titulus, 101-102; objectum, 103.

— *LIBERATIVA*, 104-107; *motiva*, 104; species, 105; vis in conscientia, 106; conditiones, 107.

Præsumptio. — Notio et species, v, 632; malitia, 633; remedia, 634.

Presbyteratus, iv, 506-522. — Nomina, 506; notio, 507; ratio sacramentalis, 508; ritus, 510; controversia de materia et forma, 511-514; quæstiones de imposi-

tione manuum, 515; de traditione instrumentorum, 516; potestas presbyteratus circa corpus Christi naturale, 518; mysticum, 519; excellentia sacerdotii, 520-522.

Principes civiles. — Veræ religioni favere debent, I, 77; aliquando ad mala graviora vitanda falsas religiones tolerare possunt, 77; eorum officia erga fidem, V, 575; obligationes eorum erga subditos, VI, 655; et subditorum erga illos, 656.

Privilegium. — Definitio, V, 281; divisio, 282; effectus, 283; cessatio, 284.

Pobabiliorismus. — Exponitur, V, 167; rejicitur, 173.

Pobabilismus. — Exponitur, V, 169; ejus argumenta explicantur, 175; discrimen ab æquiprobabilismo, 175 (not.).

Probabilitas. — Notio et species, V, 155. — Probabilitas extrinseca sufficit ut opinio sit solide probabilis, 157; quomodo judicetur de probabilitate alicujus opinionis, 159. — Usus probabilitatis, quandonam sit illegitimus, 161; quando legitimus, 163-178; gradus probabilitatis comparativæ, 163. Systemata circa usum probabilitatis, 164 (v. Rigorismus, Tutorismus, Pobabiliorismus), *Æquiprobabilismus*, *Probabilismus*, *Laxismus*, *Compensationis systema*). — Usus probabilitatis in materia juris divini et naturalis, 176; quando superior præcipit, 177. — Agendi ratio confessarii circa usum probabilitatis, 178.

Processiones divinæ. — Earum notio, II, 35; distinctio, 36; numerus, 37. — Processio seu generatio Filii a Patre, 38-40. — Processio Spiritus Sancti a Patre Filioque, 41-43.

— Earum NATURA, 44-50; pro-

prietates, 44; principia proxima, 45-47; causa discriminis inter utramque processionem, 48-50.

— **CONSECTARIA** quæ spectant ad divinas relationes, 52-55; notiones, 56-68; missiones, 59-58; nomina personarum divinarum, 69-77 (v. *Relationes divinæ*, *Notiones divinæ*, *Missiones divinæ*, *Personæ divinæ*, *Deus Pater*, *Filius Dei*, *Spiritus Sanctus*).

Progressus continui doctrina in negotio religionis exponitur, I, 68; confutatur, 72.

Promissio. — Definitio, quatenus contractus, VI, 389; obligatio, 390.

Promulgatio legis. — Notio, V, 244; requiritur tanquam complementum legis, 244; modus quo fieri debet, 244. — De promulgatione legis naturalis, 209.

Prophetia. — Ejus notio, I, 97. — *Possibilitas*, prophetia est possibilis, 98, 99.

— **Auctor.** Deus solus auctor principalis veræ prophetiæ, 100; sed donum prophetiæ Angelis et hominibus conferre potest, 101; virtute propria Angeli et dæmones prædictiones, non veras prophetias, edere possunt, 102, 103.

— Ejus *vis demonstrativa*, 104-106; — constare potest prophetiam editam fuisse in gratiam revelationis, 106; — prophetiæ in favorem paganismi elicite nihil probant, 107; — prophetiæ miraculis comparantur quoad vim demonstrativam, 108.

Protestantes. — Eorum origo, principium et variæ classes, I, 209. — Errores circa Ecclesiam, 216; circa ejus unitatem, 249; sanctitatem, 255; catholicitatem, 263; apostolicitatem, 269; circa notas veræ Ecclesiæ, 275. — Eorum sectæ carent veris notis, 293-297. — Errores circa potestatem docendi, 302; potestatem imperii

Ecclesiæ, 303; subjectum jurisdictionis ecclesiasticæ, 341; primatum R. Pontificis, 348; ejus principatum civilem, 375; inspirationem S. Scripturæ, 428; ejus canonem, 435; interpretationem, 455; lectionem, 460; circa existentiam divinæ Traditionis, 466. — Circa elevationem hominis, II, 189; peccatum originale, 210; infernum, 233; purgatorium, 245; cultum sanctorum, 530; cultum reliquiarum, 538; et cultum sanctorum imaginum, 540. — Circa existentiam gratiæ sufficientis, 671; libertatem hominis sub influxu gratiæ, 679; necessitatem cooperationis nostræ ad justificationem, 721; fidem justificantem, 721; naturam justificationis, 727; ejus certitudinem æqualitatem et inamissibilitatem, 734; meritum, 740. — Circa sacramentorum numerum, III, 13; efficaciam, 53; necessitatem intentionis in sacramentis administrandis, 99; cæremonias sacramentorum, 152; distinctionem baptismi Christi a baptismo Joannis, 183; materiam baptismi, 188; ejus formam, 200; existentiam confirmationis, 289; — præsentiam realem Christi in Eucharistia, 349; adorationem Eucharistiæ, 409; veritatem sacramenti Eucharistiæ, 419; veritatem sacrificii Missæ, 551. — Circa notionem Pœnitentiæ, IV, 3; necessitatem et efficaciam satisfactionis pro peccatis, 44; existentiam sacramenti Extremæ unctionis, 397; sacramenti Ordinis, 444; sacramenti matrimonii, 578; indissolubilitatem matrimonii, 621, 623, 626; potestatem Ecclesiæ in matrimonio, 636, 680; — regulam fidei, V, 472; honestatem spei, 616; — honestatem voti, 848 (v. Lutherani, Calviniani).

Proxenetæ. — Definitio, VI, 464; obligationes, 464, 465.

Prudentia. — Definitio, V, 723; functiones, 724. — Partes integrales, 725; subjectivæ, 726; potentiales, 727. — Vitia opposita: per defectum, 728; per excessum, 729.

Purgatorium. — Ejus existentia, II, 245, 246; quomodo in purgatorio tollatur reatus pœnæ temporalis aut culpæ venialis, 247; animæ in purgatorio sunt certæ de sua salute, 248; a vivis invocari possunt, 249. — Locus purgatori, 250. — Pœnæ sunt pœna damni et pœna sensus, 252; earum acerbitas, 253; cessatio post ultimum judicium, 254; duratio pro singulis animabus, 255; abbreviatio per suffragia vivorum, 256.

Q

Quietistæ. — Errores circa necessitatem spei, V, 621; naturam actus caritatis, 642; necessitatem orationis, 777-778.

R

Ratio. — Ejus habitus ad fidem, ex Concilio Vaticano, I, Tract. de Relig. — Revelatio ejus usum non impedit, 53; — neque ejus nature repugnat, 53. — Mysteria eam superant, 60, 61; sed ei non contradicunt, 61; imo ab ea aliquatenus percipi possunt, 61.

— Quasdam veritates speculativas et morales certo cognoscere et demonstrare potest, 66; sed in præsentia humani generis conditione non potest omnes veritates ad religionem naturalem pertinentes sufficienter cognoscere, 70.

— CONCORDIA fidei cum ratione:

fides cum ratione non pugnat, 492; ejus subsidium admittit, 495; incrementis rationis non adversatur, sed ea promovet, 497, 498. — Munera rationis ad veritates fidei demonstrandas, 500-502; explanandas, 503-505; defendendas, 506-509. — Sed ratio non est regula fidei, 511; nec potest mysteria fidei e principiis naturalibus demonstrare, 512; nec sensum dogmatum mutare secundum progressum scientiæ, 513. — De profectu cognitionis religiosæ, 114. — Ratio, fons secundarius Theologiæ moralis, v, 4.

— Habitus rationis ad mysterium SS. Trinitatis, II, 7-12 (v. SS. Trinitas).

Rationalistæ. — Errores circa religionem, I, 41; naturam revelationis divinæ, 45; possibilitatem revelationis, 50-63; ejusdem necessitatem, 68-72; doctrinam progressus continui, 72; possibilitatem miraculi, 87; possibilitatem prophetiæ, 98; ejusque vim demonstrativam, 104; mysterium SS. Trinitatis, II, 11; dæmonum existentiam, 174; antiquitatem generis humani, 185; existentiam peccati originalis, 204, 228; inferni, 233.

Receptans. — Notio, VI, 222; obligatio reparandi damnum, 223.

Redemptio. — Ejus notio, II, 459. — Existentia, quoad effectum satisfactorium, 462-470; quoad effectum meritorium, 470-480 (v. Christus). — Extensio ad omnes homines, 482-484; applicatio non excludit hominum cooperationem, 485.

Regalistæ. — Rejiciunt Ecclesiæ potestatem imperii, I, 302, 303, 305. — Potestatem statuendi impedimenta matrimonii dirimentia Ecclesiæ denegant, soli potestati civili adscribunt, IV, 680, 806.

Regula fidei. — Notio, v, 470; species, 470; dotes, 471; existentia, 472; proxima regula est magisterium Ecclesiæ, 474; non est Scriptura Sacra privato examine vel Spiritus Sancti inspiratione interpretanda, 473. Unde requiritur propositio Ecclesiæ, 475-478 (v. Censuræ theologicæ).

Regula moralitatis. — Duplex est, v, 74. — Regula suprema est voluntas Dei, 75; proxima, conscientia hominis, 75, 133.

Relationes divinæ. — Earum notio, II, 52; numerus, 53; distinctio ab invicem et ab essentia divina, 54; quomodo constituunt personas divinas, 55.

Religio. — Hujus vocis etymologia, I, 36; — definitio, 37.

— Obligatio naturalis profitendi religionem, 38; — non homini privato tantum, sed etiam civili societati imposita, 38. — A veritatibus religionis officia moralia separari nequeunt, 38.

— Divisio religionis in naturalem et revelatam seu supernaturalem aut positivam, 39; — in primævam, mosaicam et christianam, 39.

— Errores circa religionem in duplicem classem reducuntur, 40, 41.

Religionis virtus. — Definitio, v, 767; distinctio a virtutibus theologicis, 768; ad virtutem justitiæ refertur, 770. — Actus religionis, 771 (v. Devotio, Oratio, Adoratio, Oblationes, Juramentum, Adjuratio, Votum, Sacrificium).

Religio christiana. — FUIT PROMISSA et præparata in religione primæva et mosaica, I, 163-171; præsertim per prophetias Jacob, Danielis, Aggæi et Malachiæ, 164, 165; per alias prophetias circa Christi originem, nativitatem, vitam, mortem, exaltationem, 167-169; circa futu-

ram religionem per Messiam institutendam, 170.

— **FUIT DIVINITUS INSTITUTA**; idque probatur; — tum miraculis Christi, 172; ejus resurrectione, 174; miraculis Apostolorum et Sanctorum, 176; tum prophetiis a Christo editis, 177; — tum indole divina Christi, 178; excellentia doctrinæ, 179; mira religionis propagatione, 180; testimonio et constantia martyrum, 184-186; mutatione in melius per religionem christianam inducta, 187; stabilitate et perpetuitate religionis christianæ, 188.

EST IN PERPETUUM DURATURA, 189-191; — contra plures hæreticos et incredulos probatur: nullam novam religionem promulgandam esse, 190; christianismum non senuisse, 191.

— **Varii coetus qui christianismum sibi vindicant**, 207-209.

Religio mosaica. — Ejus historia, I, 148-150. — **Finis peculiaris**, 151-153; notæ divinæ: miracula, 154; prophetiæ, 155; characteres intrinseci, 156-158; abrogatio, 159-161.

Religio primæva. — Ejus veritas, I, 141; — objectum, 143-145; — notæ divinæ, 146; duratio, 147.

Reliquiarum cultus. — Notiones de reliquiis, II, 538; legitimitas earum cultus, 539.

Remissio peccatorum. — Extra sacramentum, obtinetur per contritionem perfectam, IV, 25, 36-37; in sacramento, attritio sufficit, 95; cum aliquo amore Dei initiali, 96-99.

Reprobatio. — Ejus notio, II, 317; causa reprobationis negativæ, 318; reprobationis positivæ, 319.

Reservatio legalis. — Motiva quibus statuta fuit in donationibus, VI, 396; extensio, 397; vis in conscientia, 398.

Restitutio. — **Notio**, VI, 194; necessitas, 195; radices, 198 (v. *Damnificatio*, *Possessio rei alienæ*). — **Circumstantiæ**, 257-290; restitutio in solidum, 258-262 (v. *Solidaritas*); cui restituendum, quando dominus est certo cognitus, 263-264; quando est dubius, 263; quando est ignotus, 263; quando omnibus restitutio fieri nequit, 264; restitutionis locus, 266; tempus, 267; modus, 268; restitutio in specie, 269-290 (v. *Homicidium*, *Stuprum*, *Adulterium*, *Contumelia*, *Detractio*, *Justitia distributiva*, *Tributum*). — **Causæ excusantes**, 291-296; impotentia debitoris, 291-292; impossibilitas restituendi in eodem genere honorum, 293; damnum creditoris aut alterius personæ, 294; donatio rei æquivalentis facta creditori a debitore, 295.

Restrictio mentalis. — **Notio et species**, VI, 185; usus restrictionis stricte mentalis, 187; late mentalis, 188; casus particulares, 189.

Resurrectio corporum. — Ejus veritas, II, 275; convenientia, 276. — **Corporum post resurrectionem proprietates**, sive beatis et reprobis communes, 279; sive propriæ corporibus gloriosis, 280. — **Resurrectio in statu naturæ puræ**, 281.

Retrovenditio. — **Notio**, VI, 459; legitimitas, 460-461.

Reus. — Ejus obligationes, VI, 659. — **An restituere teneatur reus qui crimen negavit ne damnetur ad mulctam**, 234.

Revalidatio matrimonii, IV, 788-799. — **Necessitas revalidandi matrimonia irrita**, 788; **modus adhibendus**, 789; quando matrimonium est irritum ob defectum consensus, 790; ob defectum formæ Tridentinæ, 791; ob inhabilitatem partium, 792-799 (v. *Dispensatio*).

Revelatio. — Ejus definitio, 1, 45; — divisio, 46. — Non accipienda est in sensu rationalistarum, 47; sed semper supernaturalis dicenda est, 47.

— POSSIBILIS EST, — in se spectata, 50; contradictionem in Deo non inducit, 51; nec divinam dedecet majestatem, 52; nec naturæ animi humani repugnat, 53. — Ratione *modi*, seu Revelatio mediata, 55. — Ratione *objecti*, seu Revelatio mysteriorum, 60; item, revelatio præceptorum, 62.

— Valde utilis est, sive tanquam promulgatio externa religionis naturalis, 64; sive tanquam manifestatio veritatum et præceptorum ordinis supernaturalis, 64.

— NECESSARIA EST absolute, supposita hominis elevatione ad ordinem supernaturalem, 65. — Ad cognitionem vero naturalium veritatum quoad substantiam est necessaria, non absolute, 66; sed moraliter, 68-71.

— Unicuique incumbit obligatio eam inquirendi et amplectendi, 74-76. — Duplex methodus ad eam inquirendam; methodus discussionis non est adhibenda; sed tantum methodus auctoritatis, 1, 79, 80.

— Ejus NOTÆ seu criteria, quid sint, 1, 82; quotuplicis generis, 82. — Earum necessitas et indoles, 83. — Præcipuæ notæ sunt miracula et prophetiæ, 84-108; et alia facta divina ordinis intellectualis et moralis, 109-111.

— Est FONS PRIMARIUS Theologiæ moralis, v, 2, 3.

Reviviscentia. — Sacramentorum, fit quando obex removetur, III, 71-77; — quænam sacramenta reviviscere possint, 72-75; quomodo obex removendus sit, 76-77. — Meritorum, per pœnitentiam, IV,

40; quo sensu, 41; quo gradu, 42.

Rigorismus. — Exponitur et reprobatum hoc systema, v, 165.

Romanus Pontifex. — Ejus PRIMATUS institutio in B. Petro, 349; perpetuitas in R. Pontificibus, 350-354. — Natura, 355-365; jurisdictio R. Pontificis, est plena, suprema, ordinaria et immediata in universam Ecclesiam, 358; superior concilio generali, 361; nullis canonibus limitatur, 365; expenditur utrum R. Pontifex a concilio deponi possit, si scandalosus, aut privatim hæreticus, aut dubius sit, 363.

— Ejus INFALLIBILITAS demonstratur quoad definitiones ex cathedra, 367; expenditur quoad doctrinas privatas, 370. — Suprema auctoritas legifera, 372; judiciaria, 373; coercitiva, 374. — Principatus civilis cum spirituali ejus potestate non pugnat, 376; moraliter necessarius est, 377; jure acquisitus est, 378.

— Ejus CONSTITUTIONES, quid et quotuplicis formæ sint, 393; universos fideles obligant, 394 (v. Congregationes Romanæ).

Rubricæ. — Obligatio rubricarum intra Missam, III, 670; modi peccandi contra illas, 671; agendi ratio in infirmitate manuum, oculorum, corporis, 672; tempus in celebratione adhibendum, 673; convenientia Missæ cum officio, 674. — Rubricæ extra Missam: Matutinum et Laudes, 675; lotio manuum, 676; preces ante et post Missam, 677. — Defectus in Missa obvenientes, 678-682; defectus materiæ, 678-680; formæ, 681; alii defectus, 682. — Missa incepta perficienda, 683-686; non interrumpenda, 687-689.

Rutheni. — Non alium Ecclesiæ

rectorem agnoscunt præter imperatorem Russiarum, I, 342.

S

Sabelliani. — Unicam in Deo admittebant personam, II, 17.

Sacramenta. — Notio sacramenti, III, 4, 5; propria indoles, 6; differentia inter sacramenta veteris et novæ legis, 7; convenientia sacramentorum, 8-10.

— Sacramentorum NUMERUS, 13-16; septem sacramentorum convenientia, 17; ordo ad invicem ratione finis, 18; dignitatis, 19; necessitatis, 20. — Christus institutor sacramentorum, 21-23. — Constant materia et forma, 26; et quidem convenienter, 27; determinatio materiæ et formæ facta a Christo, 30, 31; usus materiæ et formæ: uniri debent, 32-34; nunquam mutari, 35-41; usus materiæ dubiæ, 42-44; quando iteranda sacramenta, 45-47; quomodo, 48; forma conditionalis, 48-50.

— EFFECTUS, 51-88: — *Gratia*, quæ confertur ex opere operato, 52-55; causalitate probabilius physica, 56-59; juxta mensuram dispositionis suscipientium, 60; gratia sanctificans prima, per baptismum et pœnitentiam, 65; secunda, per alia, 66; aliquando et per accidens, priora conferunt gratiam secundam, et posteriora, primam, 67; gratia sacramentalis etiam confertur, 68; quid sit, 69; est propria pro singulis sacramentis, 70. — Obex seu fictio in sacramentis, 71; quænam sacramenta reviviscant, remoto obice, 72-75; quomodo removendus obex, 76, 77. *Character*, quid est? 78; tria sacramenta imprimunt characterem, cætera non imprimunt,

79, 80; natura characteris, 81-85; dotes, 86-88.

Sacramentalia, III, 159-164. — Definitio, 159; institutio, 160; divisio, 161; effectus, 162; virtus in effectibus producendis, 163; modi quibus effectus producuntur, 164; peccatorum venialium remissio per sacramentalia, 164 (not.).

Sacramenta mosaica. Eorum veritas, III, 172; numerus et ordo, 173; efficacia, 174-176.

Sacrificium. — Significatio nominis, 542; definitio, 543; excellentia et convenientia, 544; divisio, 545. — Sacrificiorum ante Christum conspectus historicus, 546; ratio et finis, 547.

Sacrilegium. — Definitio, V, 823; sacrilegium personale, 824; locale, 825; reale, 826; malitia, 827.

Sadducæi. — Rejiciebant existentiam dæmonum, II, 174; et inferni, 233.

Sanctorum cultus. — Intercessio sanctorum pro hominibus, II, 531; legitimitas et utilitas eorum cultus, 532; legitimitas invocationis sanctorum, 533; sancti orationes nostras divina revelatione cognoscunt; efficacia eorum invocationis, 534-536. — De communione sanctorum, 537.

Satisfactio. — Notio, IV, 43; necessitas, 45; efficacia, 46; conditiones, 47.

Satisfactio sacramentalis. — Notio, 156; obligatio eam adimplendi, 157; est gravis, 158; quo tempore sit adimplenda, 159; quomodo, 160; quatenus producit remissionem pœnæ temporalis pro peccato debita, 167. — A confessario imponenda, 250; qualis imponi debeat, 251-257; a quo commutari possit, 258-259.

Scandalum. — Definitio, V, 703; divisio, 704; malitia, 705-707; obli-

gatio illud vitandi, 708-711; obligatio illud reparandi, 712-713.

Scholæ. — Duplici modo possunt esse pravæ, vi, 673; an et quatenus eas frequentare liceat, 673; ratio agendi magistrorum et parentum, 673.

Scotistæ. — Opiniones circa potentiam humanitatis Christi, ii, 423; necessitatem Incarnationis in hypothesis satisfactionis condigæ pro peccato, 439; causam finalem Incarnationis, 450; compossibilitatem peccati et gratiæ in eodem subjecto, 731; causalitatem sacramentorum, iii, 57; baptismum filiorum invitis parentibus infidelibus, 239; — materiam sacramenti pœnitentiæ, iv, 71; — rationem formalem moralitatis, v, 80; actus indifferentes, 103; — maculam peccati, 328.

Scriptura Sacra. — Ejus notio, i, 424. — *Inspiratio*, quid sit, 425, 426. Omnes Script. S. libri sunt divinitus inspirati, 428; hæc inspiratio se extendit ad omnes partes, ad omnes propositiones, 429; utrum ad verba omnia, expenditur, 430. — *Canon*, quid sit, 432; libri protocanonici, deuterocanonici, 432; canon apud catholicos, 433-434; canonis Tridentini legitimitas, 435. — *Versio* vulgata, est authentica, juxta Conc. Trident., quo sensu, 437; legitimitas decreti Tridentini, 438; quousque extendatur hæc authenticitas, 439-441. — *Interpretatio* duplex est; juxta sensum litteralem, 442-444; juxta sensum spirituales, qui est allegoricus, aut moralis, aut anagogicus, 445-447; de sensu accommodatio, 448, 449; regulæ interpretationis, 450-454. — *Usus*; modi quibus instituitur argumentum e Scriptura petitum, 457-459; Scripturæ Sacræ lectio, 460-464.

Scrupulosi (v. Conscientia).

Secreti violatio. — Notio et species secreti, vi, 190; malitia revelationis secreti alieni, 191; causæ excusantes a peccato, 192; de inquisitione secreti alieni, 193.

Semiariani. — Errores circa consubstantialitatem Filii Dei, ii, 19.

Semiplagiani. — Errores circa necessitatem gratiæ ad fidei et salutis initium, ii, 641.

Sequestrum. — Notio et discrimen a deposito, vi, 429 (not. 1); species, 429 (not. 1).

Servitus. — Illicita est, quatenus dominium plenum in personalitatem alterius, vi, 27; licita est, quatenus dominium utile in ejus laborem, 28; ejus origo, 29; hinc sequitur quid injustum, quid justum in servitute, 30; servitus statui christianorum parum congruens, 30; opera Ecclesiæ ad servitutem abolendam, 30 (not. 1).

Servitutes reales. — Definitio, vi, 26; discrimen ab usu et usufructu, 26; jura et obligationes, 26; servitutes naturales, 26 (not. 1); legales, 26 (not. 2); conventionales, 26 (not. 3).

Sigillum sacramentale, iv, 277-289. — Obligatio illud servandi, 277; objectum directum et indirectum, 278-281; subjectum, 282; modi illud violandi, 285-289; quomodo confessarius interrogatus de crimine quod ex sola confessione novit, respondere debeat, vi, 189.

Simonia. — Definitio, v, 828; divisio, 829; malitia, 830; obligatio restituendi simoniace acceptum, 831, causæ a simonia excusantes, 832; excommunicatio contra simoniacos, vi, 735.

Simulatio. Notio, vi, 184; malitia, 184.

Socialistæ. — Rejiciunt legiti-

tatem proprietatis individualis, vi, 15.

Societates civiles. — Earum dominium, vi, 48-50.

Societatis contractus. — Notio, vi, 477; species, 477 (not. 1); obligationes sociorum erga societatem, 478; societatis erga socios, 479; sociorum et societatis erga extraneos, 480. — Causæ dissolutionis societatum, 480. (not. 1). — Conventiones circa actiones societatum, 526-528.

Sociniani. — Contendebant mysterium SS. Trinitatis rationi contradicere, ii, 11; unicam personam in Deo admittebant, quæ est Pater, 17. — Rejeciebant peccatum originale, 204; divinitatem Christi, 332; veritatem satisfactionis Christi, 463; cultum patriæ Christo debitum, 518; — præsentiam realem Christi in Eucharistia, iii, 349; veritatem sacramenti Eucharistiæ, 419.

Solidaritas. — Notio solidaritatis inter debitores, vi, 258, 367; quandonam existat, 258; ordo servandus inter debitores, 261. — Effectus solidaritatis inter creditores, 368; inter debitores, 369.

Solutio. — Modus extinguendi obligationem contractus, vi, 375; notio, 376; ordo in solutione servandus inter creditores, 377; de solutione uni creditori præ aliis facta, 378; cessio bonorum, 379.

Somnambulismus. — Natura, v, 810; effectus, 810 (not. 3); veritas historica, 810 (not. 4); causæ, 811; praxis servanda, 811 (not. 2, 812).

Somniorum usus. — Somnia divina, v, 806; diabolica, 806; eorum delictum, 806; praxis servanda, 806.

Sortium usus. — Sors divisoria, v, 807; consultoria, 807; divinatoria, 807.

Species sacramentales. — Natura :

quid reale et objectivum, ipsa videlicet accidentia absoluta panis et vini divina virtute sine subiecto servata, 386; reprobantur opiniones de speciebus intentionalibus seu subjectivis, 388; de effectibus præternaturalibus objectivis, 389; de accidentibus servatis non sine subiecto, 390. Specierum modus existendi, 391; corruptio, 392; vis nutritiva, 393. — **PRÆSENTIA** Christi sub speciebus, 394-397 (v. Eucharistia). — **Species**, ut continentes Corpus et Sanguinem Christi, totam Sacramenti Eucharistiæ essentiam constituunt, 422; sub duabus speciebus unicum sacramentum, 425.

Spes. — Variæ acceptiones, v, 601; definitio, 602. — **Objectum** materiale primum et secundarium, 604-606; objectum formale seu motivum, 607-611; analysis spei, 612. — **Proprietates**, 613-618; quæ sunt certitudo, 613-615; honestas, 616-617. — **Subjectum** proximum, 619; remotum, 620. — **Necessitas**, 621-624; necessitas medii, 622; præceptum, 623. — **Vitia** spei opposita, 628-634 (v. Desperatio, Præsumptio).

Spiritismus. — Natura, v, 816; praxis servanda, 817 (v. Magnetismus animalis).

Spiritus Sanctus. — Ejus divinitas, ii, 22-25. — A Patre Filioque procedit, 41-43. — Ejus nomina propria, 75; appropriata, 76 (v. SS. Trinitas, Processiones, Relationes, Missiones, Personæ divinæ).

Sponsalia, iv, 663-673. — Utilitas, 663; definitio, 664; sponsalia clandestina, 665; utrum a parentibus nomine filiorum, 667. — Effectus, 668-670. — Dissolutio sponsalium, 671-673.

Sponsio. — Notio et legitimitas, vi, 539; conditiones, 540.

Status. — Quid sit status in genere, II, 80; status viæ et termini, 80; status naturalis, 80; status supernaturalis, 80. — Varii status in quibus homo condi potuit, 188. Possibilitas status naturæ puræ, 197.

Status civilis. — Veræ Ecclesiæ adherere tenetur, I, 233-234; hinc rejicienda est ejus separatio ab Ecclesia, 237, 238; et vera Ecclesia haberi debet veluti unica religio status, 239, 240.

Status religiosus. — Notio, VI, 626; est status perfectionis acquirendæ, 627-629; essentialiter complectitur tria vota paupertatis, continentiae et obedientiae, 630-633; non necessaria solemnitas, 633; sub approbatione Ecclesiæ, 634-636.

— Ad eum necessaria est Dei *vocatio*, 638-639; signa vocationis, 640; obligatio ei obtemperandi, 641. — Ad eum ingreditur per *novitium*, 642-644; hujus notio, 642; conditiones, 643; obligationes, 644. — *Professionis* religiosæ notio, 645; conditiones, 646; effectus, 647.

— *Obligationes*, 648-653; obligatio tendendi ad perfectionem, 649; servandi regulam ordinis, 650; voti paupertatis, 651; voti continentiae, 652; voti obedientiae, 653.

Stipendium Missæ. — Notio, III, 605; legitimitas, 606; quantitas, 607; transmissio, 608. — Obligationis ex stipendio ortæ natura et gravitas, 609; locus celebrationis, 610; qualitas Missæ, 611; tempus celebrationis, 612; prohibitio stipendii pro bina celebratione, 638; excommunicatio contra exercentes mercimonium ex stipendiis, VI, 737.

Stuprum. — Reparatio damni

temporalis per stuprum illati, VI, 270-272.

Subdiaconatus, IV, 494-497. — Definitio, 494; opiniones de ejus ratione sacramentali, 495; cæremoniae, 496; materia et forma, 496; officia, 497.

Subjectum sacramentorum, III, 140-150. — Requisita ad validam sacramentorum susceptionem, 141-145; quis suscipere possit, 142; fides non requisita, excepta poenitentia, 143; intentio requisita, qualis, 144. — Requisita ad fructuosam susceptionem, 146-150; in sacramentis mortuorum requiritur et sufficit attritio supernaturalis, 147; in sacramentis vivorum, status gratiæ, 148; peccatum veniale non impedit fructum primum, 149. — Munus subjecti in efficacia sacramentorum, 150.

Substitutio. — Modus donandi, VI, 416-418; definitio, 416; valor in jure Gallico, 417; exceptiones, 418.

Successio. — Modus acquirendi dominium, VI, 72-85; notio et species, 72; origo juris successionis, 404; causæ exclusionis a successionem, 73; successionis ordo, 74; transmissio, 75; acceptatio, 76-78; partitio inter cohæredes, 79-81; hæredum obligatio solvendi debita, 82-84; repudiatio successionis, 85 (v. *Testamentum*).

Suffragium, IV, 316-325. — Definitio, 316; existentia inter vivos, 318; inter vivos et defunctos, 319; efficacia, 320-323; conditiones, 324-325.

Suicidium. — Directum, nunquam licitum est, VI, 112; indirectum, licitum, data causa, 113; de mutilatione sui, 115.

Superbia. — Definitio, V, 384; divisio, 385; malitia, 386-387; filiae, 388; remedia, 389.

Superstitio. — Definitio et divisio, v, 789; malitia, 390-391 (v. Idololatria, Vana observantia, Magia, Divinatio, Magnetismus animalis, Somnambulismus, Spiritismus, Hypnotismus).

Suspensio. — Notio et species, vi, 697; regulæ suspensionis ex informata conscientia, 697 (not. 1); effectus, 698. — Suspensiones latæ sententiæ hodie vigentes, 760-768.

Susurratio. — Notio, vi, 179; malitia, 180.

Symbola fidei. — Definitio, v, 481; de Symbolo Apostolorum, 481; Nicæno, 481; Athanasiano, 481.

T

Temperantia. — Duplex ejus acceptio, v, 743; — definitio, 744. — *Partes* integrales, 745; subjectivæ, 746; potentiales, 747. — *Vitia* opposita, 748.

Tentatio Dei. — Definitio et divisio, v, 819; existentia, 820; malitia, 821; de tentationibus Dei quæ dicuntur judicia Dei, 822.

Testamenti Veteris et Novi librorum auctoritas historica probatur, I, 114-124, 125-138.

Testamentum. — Definitio, vi, 402; origo facultatis testandi, 404-405; testamentum olographum, 406; solemne, 406; mysticum, 406; vis in conscientia testamenti forma legali carentis, 407. — *Dispositiones* testamentariæ, 408-411; legatariorum jura, 409; onera, 410; executoris testamentarii jura et officia, 411. — *Cessatio* testamenti per ejus revocationem, 412; caducitatem, 413; rescissionem, 414 (v. Successio).

Testis. — Ejus obligationes, vi, 660. — Interrogatus, contra vel juxta ordinem juris, quomodo res-

pondere debeat, 189; an restituere teneatur testis veritatem in judicio non manifestans, 233.

Theologia. — Hujus vocis etymologia et usus, I, 2; — definitio, 3. — Theologia a fide pendet, 4; — merito dicitur scientia sacra, 5; — habet rationem sapientiæ, 6; — speculativa est et practica, sed magis speculativa, 7. — Ejus præcipuæ divisiones, 8-11.

— Ejus NECESSITAS et utilitas, I, 12-15; — necessitas, si Theologia in se spectetur, 12; utilitas, si spectetur ratione methodi scholasticæ, 13. — An et quatenus scientia theologiæ speciatim sacerdotibus necessaria, 14; laicis utilis, 15.

— Ejus EXCELLENTIA super cæteras omnes scientias, I, 16. — Hinc sacerdotes illam excolere debent, 17; — ita ut cæteræ scientiæ illi deserviant, 18; — et ab ipsa normam accipiant, 19.

— Ejus ORDO generalis, I, 20-24.

— Ejus STUDIUM, 25-33; — media adhibenda sunt rectus ordo studiorum, 25; disputationes privatæ et publicæ, 26; dissertationes scriptæ, 27; — dispositiones requisitæ sunt cordis mundities, 28; recta intentio, 29; veritatis amor, 30; fuga novitatis, 31; humilitas, 32; oratio, 33.

Theologiæ opus præsens a SS. DD. Leone XIII laudatur, I, v, vi; — ab Ordinario Clarom., et ab Episc. Augustod. et Nivern. approbatur, vii-xi. — Qua mente exaratum fuerit, et recognitum fuerit, xii-xx.

Theologia moralis. — Ejus objectum, v, 1; definitio, 1; discrimen ab Ethica naturali, 2; fontes: revelatio divina et ratio humana, 3-4.

Thesaurus. — Notio, vi, 63; dominium juxta legem Gallicam, 64; in conscientia, 65.

Thomistæ. — Opiniones circa cau-

sam prædestinationis, II, 305-307; modum quo natura humana cum Verbo copulatur, 357; conciliationem libertatis Christi cum ejus impeccabilitate, 449, 420; potentiam humanitatis Christi, 423; necessitatem Incarnationis in hypothesis satisfactionis condignæ, 439; causam finalem Incarnationis, 450, 451; propriam rationem gratiæ excitantis, 663, 665; gratiæ adjuvantis, 666, 668; gratiæ sufficientis, 676 (not. 2); causam infallibilis connexionis gratiæ efficacis cum effectu, 684, 684, 685; potestatem instituendi sacramenta, III, 23; causalitatem sacramentorum, 57, 58; baptismum filiorum invitæ parentibus, 239, 240; — desitionem panis et vini in Eucharistia, 384; rationem constitutionis sacramenti Eucharistiæ, 424; verba essentialia in forma Eucharistiæ, 441; — materiam sacramenti Pœnitentiæ, IV, 74; — relationem actuum humanorum ad Deum, V, 65; rationem formalem moralitatis, 80; actus indifferentes, 103; maculam peccati, 328.

Tolerantia religiosa. — Aliquando ad vitanda graviora mala adhiberi potest a principibus, I, 77; a privatis erga concives errantes semper adhiberi debet, 78.

Tonsura, IV, 472-479. — **Definitio**, 472; probabilius non est Ordo, 473; ritus, 474; dispositiones in tonsurando necessariæ, 475-478; privilegia clericorum, 479.

Tonsura clericalis. — **Notio et origo**, VI, 580; obligatio pro clericis constitutis in sacris vel beneficiis, 584.

Traditio divina. — **Ejus notio**, I, 465; existentia probatur, 467; quomodo se habeat ad Scripturam Sacram, 468-470. — **Characteres negativi**, 471; **positivi**, juxta effatum S. Vin-

centii Lirin, 472. — **Monumenta**, nempe scripta SS. Patrum : eorum notio, descriptio, auctoritas, interpretatio, 477-480; scripta theologorum, eorum notio, descriptio, auctoritas, interpretatio, 481-484; consensus fidelium; ejus notio, auctoritas, conditiones, 485-487. **Modus instituendi argumentum ex Traditione**, 488, 489.

Traditionalistæ contendunt revelationem esse absolute necessariam ad cognitionem veritatum naturalium, I, 66; — **confutantur**, 66.

Transactio. — **Notio**, VI, 546; **conditiones**, 547; **effectus**, 548.

Transformistæ. — **Eorum systema circa originem hominis**, II, 179, 181.

Transsubstantiatio. — **Definitio**, III, 377; **veritas**, 379; **natura**, 384-383; **desitio totius substantiæ panis et vini**, 384; **indoles operationis qua Christus præsens constituitur**, 382; **dotes veræ conversionis in transsubstantiatione**, 383; **species sacramentales post consecrationem manentes**, 384-393 (v. **Species sacramentales**).

Tributum. — **Notio et species**, VI, 280; **obligatio ea solvendi**, 282; **conditiones ut tributum sit justum**, 284; **obligatio solvendi tributum dubium**, 284; **obligatio tributa solvendi antepetitionem**, 282. — **Obligatio restitutionis ob tributa non soluta**, 283; **cuinam et quomodo fieri debeat restitutio**, 284.

SS. Trinitas. — **Ejus notio**, II, 2. — **COGNOSCIBILITAS** : hoc mysterium rationem omnino excedit, 8; unde naturali ratione demonstrari nequit, 9; ne ejus quidem possibilitas, 9; a philosophis igitur non est mutuatum, 9; quatenus gentilibus notum fuerit, expenditur, 10. — **Attamen rationi non repugnat**, 11;

e contra congruentis e ratione desumptis illustrari et suaderi potest, 12.

— VERITAS demonstratur, 13-32; tres sunt personæ realiter distinctæ, 15; Pater est Deus, 18; Filius et Spiritus Sanctus sunt Deus, 20, 23; Pater, Filius et Spiritus Sanctus sunt unus Deus, 27. — Ergo tres personæ sunt sibi coæquales, 30; tribus sunt communia tum attributa, tum opera ad extra, 31; admit-tenda est in Deo personarum circuminsessio, 32. — De revelatione SS. Trinitatis ante Christi adven-tum, 33.

— INTRINSECA RATIO consistit in processionibus divinis, 34 (v. Processiones divinæ, Personæ divinæ, Deus Pater, Filius Dei, Spiritus Sanctus).

— Regulæ ad recte loquendum de SS. Trinitate, 77.

Tutorismus. — Duplex est: abso-lutus (v. Rigorismus), et mitigatus, qui exponitur et reprobatur, v, 166.

Typographi. — Quatenus peccent cooperando ad impressionem li-brorum pravorum, v, 719.

Tyrannicidium. — Illicitum occi-dere tyrannum sive regiminis, sive usurpationis, vi, 122.

U

Unio hypostatica in Christo. — Ejus ratio *intrinseca*: modus quo na-tura humana cum Verbo copula-tur, ii, 357, 358; modus quo Ver-bum naturam humanam termi-nat, 359-360; modus et ordo assumptionis naturæ humanæ per Verbum, 361-364. — Est intrin-secè supernaturalis, 365; substan-tialis, 366; præstantissima in ra-tione unionis et in ratione doni, 367. — Unio incœpit in ipsa

conceptione naturæ humanæ, 369; perseveravit triduo mortis, 370; nunquam desinet, 371. — Ex unione hypostatica sequitur in Christo communicatio idiomatum, 382-387 (v. Communicatio idiomatum).

Usura. — Discrimen a mutuo, vi, 494; definitio, 495; species, 496; jure divino naturali et positivo reprobatur, 498. — Tituli extrin-seci excusantes, 502-518; damnum emergens et lucrum cessans, 502-503; periculum sortis, 504-505; obligatio non repetendi sortem ante certum tempus, 506; dilatio vel anticipatio solutionis, 507-509; pœna conventionalis, 510-511; titulus legis civilis, 512-514; taxatio legalis auctarii in Gallia, 516. Regulæ a confessario ser-vandæ, 518. — Contractus usuræ affines, 519-528 (v. Mohatra, Con-tractus trinus, Census, Mutuum pignorati-tium, Montes pietatis, Chirographorum com-mercium, Negotiatio censuum publicorum, Societatis contractus).

Usus. — Definitio, vi, 25; discri-men ab usufructu, 25 (not. 2).

Ususfructus. — Definitio, vi, 24; jure et obligationes usufructuarii, 24; usufructus origo, 24 (not. 1)) cessatio, 24 (not. 1).

Uxores. — Dominium, vi, 36-41; sub diversis regiminibus matri-monialibus, 37-38 (v. Matrimonialia regimina); modi quibus uxor ma-rито injuriam in bonis tempora-libus inferre potest, 40; a marito injuriam pati potest, 41. — Incapacitas contrahendi sine con-sensu mariti, 338, 392; vis harum nullitatum in foro civili, 339; in foro conscientiæ, 339.

V

Valdenses. — Errores circa Ec-

clesiæ potestatem legiferam, I, 303; existentiam purgatorii, II, 245; sacramenta a ministro peccatore collata, III, 92; ministerium consecrationis Eucharistiæ, 480; ministerium sacramenti Pœnitentiæ, IV, 170; pœnam mortis malefactoribus infligendam, V, 118.

Vana observantia. — Definitio, V, 795; divisio, 796; malitia, 797.

Vana usurpatio Nominis Dei. — Quatenus sit peccatum, V, 860.

Vasa sacra. — Materia, III, 653; consecratio, 654; necessitas ad celebrationem Missæ, 655; contractus, 656; exsecratio, 657.

Venatio. — Obligatio legis civilis circa venationem, VI, 60.

Venditio-Emptio. — Notio, VI, 437; capaces et incapaces vendendi aut emendi, 438; res vendibilis, 439; venditio rei alienæ, 454. — *Pretium*, 440; conditiones, 440-448 (not. 1); pretium legale, vulgare, conventionale, 440; obligatio servandi pretium vulgare, 443; per accidens illicitum esse potest stare intra limites pretii vulgaris, 444-445. — *Obligationes venditoris*; rem venditam tradere, 450-454; assecurare contra evictionem, 455; contra occultos rei defectus, 456. — *Obligationes emptoris*, 457-458. — Modi speciales vendendi, 459-468 (v. *Retrovenditio*, *Auctio publica*, *Proxenetæ*, *Monopolium*).

Vestes sacerdotales. — Significatio et materia, III, 665; benedictio, 666; necessitas ad celebrationem Missæ, 667; color, 668; exsecratio, 669.

Vestis talaris. — Origo, VI, 578; obligatio pro clericis constitutis in sacris vel beneficiatis, 579.

Via crucis, IV, 350-357. — Facultas erigendi stationes, 351; locus erectionis, 352; numerus et qua-

litas stationum, 353; modus erigendi stationes, 354; mutatio et renovatio stationum, 355; visitatio stationum, 356; meditatio passionis Domini, 357.

Vicarii. — Notio, VI, 625; vicarii perpetui, 625; temporales et amovibiles, 625.

Violentia. — Ejus definitio et divisio, V, 40. — Inferri potest voluntati quoad actus imperatos, non quoad actum elicatum, 41. — Voluntarium tollit, si sit absoluta, minuit, si sit secundum quid, 42. — Pro casibus violentiæ resistendum est, 43.

Virga divinatoria. — Usus licitus, V, 808; illicitus, 808.

Virtus. — Variæ acceptiones, V, 419; definitio, 420; divisiones in virtutes naturales, 421-422; et virtutes supernaturales, 421, 423. — *Productio virtutum naturalium*, 425; *supernaturalium*, 426. *Amissio virtutum naturalium*, 427; *supernaturalium*, 428. — *Proprietates virtutum*, 429-440; medium in quo stant, 429-432; connexio, 433-436; inæqualitas, 437-439; duratio post hanc vitam, 440.

Virtutes morales. — Definitio et divisio, V, 721; differentia inter infusas et acquisitas, 722 (v. *Prudentia*, *Justitia*, *Temperantia*, *Fortitudo*).

Virtutes theologicæ. — Notio, V, 441; existentia, 441; numerus, 442. — A Deo infunduntur cum gratia sanctificante, 426; medium non habent, 430; ad invicem connectuntur, 433; non sunt æquales inter se, 437; earum duratio post hanc vitam, 440 (v. *Fides*, *Spes*, *Caritas*).

Vis. — Impedit voluntarium in actibus humanis in genere, V, 40-43; in contractibus, VI, 325-326; in matrimonio, IV, 691-693 (v. *Metus*).

Voluntarium. — Ejus definitio, V,

25; — distinguitur in voluntarium perfectum et imperfectum, 30; explicitum et implicitum, 30; simpliciter et secundum quid, 31; directum et indirectum, 32; — actuale, virtuale, habituale et interpretativum, 33; expressum et tacitum, 34.

Voluntarium indirectum. — Notio, v, 32. Quæstio de imputatione voluntarii indirecti exponitur, 119; conditiones ut effectus malus indirecte voluntarius imputetur, 120-122; quo tempore imputatur, 123-124; conditiones ut liceat ponere causam effectus mali, 125-128.

Voluntarium liberum. — Est principium constitutum actus humani, v, 24. Ejus natura, 25-29; divisiones, 30-34; existentia et necessitas in actibus humanis, 35-38; impedimenta, 39-58. — Conditiones ut voluntarium moraliter imputetur, 108-128; ex parte intellectus, 109-115; ex parte voluntatis, 116-118. — Conditiones voluntarii indirecti, 119-128.

Votum. — Definitio, v, 846; di-

visio, 847; honestas, 848-850; obligatio, 851-852; conditiones, 853; obligationis extensio, 854; cessatio, 855-859 (v. Irritatio, Dispensatio, Commutatio, Status religiosus).

W

Wiclefistæ. — Errores contra Ecclesiæ potestatem imperii, i, 303; primatum B. Pontificis, 348; ejus principatum civilem, 375. — Contendunt hominis elevationem et integritatem naturæ debitas fuisse, ii, 189. Incarnationem absolute necessarium fuisse, 435; Christo homini, etiamsi præcidatur a divinate, cultum divinum deberi, 518; — rejiciunt sacramentum pœnitentiæ, iv, 53; divinam institutionem confessionis, 108; existentiam suffragiorum, 317; — existentiam sacramenti extremæ unctionis, 397; — contendunt liberum arbitrium peccato Adæ fuisse penitus extinctum, v, 35; juramentum esse semper prohibitum, 836.

EXPLICIT TOMUS SEXTUS

[illegible]

DEMCO 38-297

3 9641 00000 6635

BT Claromontensis

184

C6 Theologia dogmatica et
v.6 moralis

DATE DUE	BORROWER'S NAME	ROOM NUMBER

BT Claromontensis

184

C6 Theologia dogmatica et
v.6 moralis